Muharem Krzić i koautori

SVJEDOČITI ZLOČIN I BOSNOLJUBLJE

BOŠNJAČKA LIGA - Pokret za ravnopravnost
Istraživačko - dokumentacioni centar

Muharem Krzić i koautori

SVJEDOČITI ZLOČIN
I
BOSNOLJUBLJE

BOŠNJAČKA LIGA - Pokret za ravnopravnost
Istraživačko - dokumentacioni centar
2003.

"BOŠNJAČKA LIGA" - Pokret za ravnopravnost
Istraživačko - dokumentacioni centar

Muharem Krzić,
Osman Selak,
Muhamed Sadiković,
Hamdija Todorovac.

SVJEDOČITI ZLOČIN
I
BOSNOLJUBLJE

Biblioteka
"DOKUMENTI"

Za izdavača:
Irfan Ajanović, predsjednik

Recenzija

KNJIGA KOJA PAMTI I OPOMINJE

Knjiga koju držite u rukama sobom nosi dvije znamenitosti: prvo, ovo je kapitalno svjedočanstvo o velikosrpskom genocidu na regiji Banja Luke 1992. – 1994. godine, i drugo, ova je knjiga paradigma koja ukazuje kako je moguće u knjizi o zločinima nad Bošnjacima sačiniti svjedočanstvo koje će istovremeno biti i vrijedan dokument i čitljivo štivo, što bi morala biti stilistička karakteristika svih tekstova namijenjenih memorisanju velikosrpskih i velikohrvatskih zločina nad Bošnjacima...

Jevrejima je nakon holokausta 1941. do 1945. trebalo oko 20 godina da izgrade sistem memorije, koji već godinama čini njihov temeljni politički argument. Srbima nije trebalo ni nekoliko godina da po Prijedoru, Bijeljini ili Banjoj Luci podignu ogromne spomenike u slavu svojih zločinaca. Bošnjaci su stoljećima bili oslonjeni na tuđu pamet, i na tuđu vlast, i otud je razumljivo što teško shvaćaju **da je pamćenje genocida, i prisustvo tog iskustva u dnevnoj i političkoj stvarnosti, jedini uvjet njihovog opstanka. U Bošnjaka još uvjek ne postoji sistem pamćenja, jer je politika, kao nesuđeni glavni sponzor takvog projekta, ovisna od centara moći koji zagovaraju jednaku krivicu, nastojeći agresiju preimenovati u građanski rat.**

Ipak, odvažni pojedinici u Bošnjaka uspijevaju individualnim naporima prevazilaziti nametnutu sistemsku blokadu... Valjalo je to reći da bi se razumjelo kako ovo kapitalno dijelo o genocidu na regiji Banja Luke, nije proizvod sistema, već patriotskih, humanističkih, hrabrih nastojanja nekoliko odvažnih Bošnjaka koji osjete egzistencijalnu bitnost bošnjačkog pamćenja.

Jednako tako, banjalučki **otpor genocidnom zatiranju** multietničkog identiteta koji se u ambijentu holokausta svodio na odvažno sakupljanje i plasman informacija, nije bio rezultat bošnjačkog sistema... I u Banjoj Luci, kao i u mnogim drugim dijelovima BiH (recimo, Travniku) narod je bio prepušten samoorganiziranju. Centralna bošnjačka vlast nije imala nikakve svrsishodnije vizije otpora i svela se tek na utopističko vjerovanje da je «za rat potrebno dvoje». Za rat jeste, ali za genocid nije. Nažalost, pokazalo se da gdje god je pružen ma kakav organizirani otpor, srpske koljačke i

pljačkaške bande nisu imale inspiraciju za borbu. Njihova mentalna hrana je bila i ostala bošnjačka bespomoćnost.

Međutim, Banja Luka je po mnogo čemu specifična. U ovom centrištu četničkog zla u BiH organizirani oružani otpor niko ne bi dao nekog efekta. Čini se da je sve možda i moglo biti odbranjeno, ali Banja Luka nije. Vidi se to po važnosti koju je vojna hunta Radovana Karadžića pridavala ovom gradu. Dogodit će se da upravo **u tom leglu četništva** iznikne vjerovatno najodvažnii i najinteligentniji bosanski patriotski otpor zloduhu velikosrpke agresije i genocida. Maksimum patriotskih nastojanja u opsjednutom gradu ogledao se u prikupljanju i distribuciji informacija, što je u odnosu na okupatorsku vlast imalo značenje subverzivnog djelovanja, koje je podlijegalo najstrožoj kazni, dakle – likvidaciji... Po tome, između boraca na prvim linijama fronta, i banjalučkih patriota koji su u širenju istine o zločinima vidjeli jedini način otpora, ne postoji razlika. I jedni su i drugi svoje živote izložili za Bosnu i Hercegovinu. U tome se ogleda odvažnost banjalučkih nastojanja, kao što se inteligentnost, odnosno vizionarstvo tog činjenja i žrtvovanja, ogleda u obilju dokumenata i svjedočenja koji danas čine okosnicu procesa pred ITCY u Haagu protiv zločinaca sa regije Banja Luke.

Da se i ova odvažna grupa banjalučkih patriota prepustila sudbini, da je skrštenih ruku čekala ishodište zala, danas ne bismo znali ni deseti dio istine o zločinima u regiji Banja Luke, a čiji su glavni momenti sakupljeni u ovoj kapitalnoj knjizi... Kao što reče glavni autor ovog djela **Muharem Krzić**, čovjek koji je bio spiritus movens banjalučkog otpora – «vjerodostojnost podataka u knjizi definitivno je verificirana od strane ICTY u Haagu, jer je većina podataka, činjenica i informacija iz knjige potvrđena i dokazana u istražnom postupku i optužnici glavnim akterima masovnog zločina i genocida nad nesrbima u Bosanskoj krajini, u čemu autori knjige daju svoj nemjerljivi doprinos.

Knjiga je podijeljena u četiri autorske i tematske cijeline od kojih svaka predstavlja zasebnu autobiografsku i dokumentarnu priču, ali i nadopunjuje one ostale. Okosnicu knjige čini najobimniji i dosad najcjelovitiji pisani rad o regiji Banja Luke u periodu 1992. – 1994. godine, čiji je autor Muharem Krzič. Njegov autorski pristup je, kao i kod trojice koautora, baziran na autobiografskim elementima i svjedočenjima, što apsolutno nije smetnja, već je prednost u cjelovitom dokumentiranju priče. Krzić je, naime, kao tadašnji prvi

čovjek SDA u Banjoj Luci, bio izravnim svjedokom mnogih ključnih događaja, tako da u svome pristupu podjednako koristi i autobiografski i dokumentaristički izraz. Dakako, i u Krzićevom tekstu, kao i kod trojice koautora, koji su također po svome angažmanu bili sudionici dramatičnih događaja, ovaj se momenat ističe kao kvalitativ, jer upučuje na autobiografsku vjerodostojnost, koja uz to biva ilustrirana neoborivim činjenicama.

Rad Muharema Krzića čini okosnicu ove knjige, jer temu sagledava u svim aspektima koji su bitni za razumjevanje svega što se događalo u regiji Banja Luke, od pada komunizma, preko prvih višestranačkih izbora 1990. godine, pa do agresije na BiH, odpočinjanja genocida i nadasve, tog banjalučkog otpora zlu i zločinu. Krzić je ispisao tekst koji se može čitati u ma kojem vremenu i u ma kojem prostoru, jer je genocid na regiji Banja Luke smjestio u kontekst povijesnog kontinuiteta. On kaže: «**Politika genocida sustavno se sprovodi veže više od 100 godina**». Upravo ovakav Krzićev pristup temi čini se kao valjan spisateljski obrazac koji bi se morao uvažavati kada se ispisuju teme o bošnjačkom stradanju, a kada se ne računa da ta svjedočanstva trebaju čitati i oni koji danas nisu naši suvremenici i kojima če biti potrebna dodatna objašnjenja za razumjevanje konteksta i kontinuiteta velikosrpskog genocida na Bošnjacima... Krzić je pored općeg kontekstuiranja događaja iz perioda 1992. –1994. donio bogat pregled historiografskih podataka o društvenoj i političkoj zbilji u regiji Banja Luke u ovim tragičnim vremenima. U to če se već i sami čitaoci moči uvjeriti...

Ono što posebno vrijedi istaći, jeste Krzićeva publicistička i analitička misao, kojom se zaokružuju odredene tematske cjeline. Po prvi put u našoj javnosti mogu se čuti neke jednostavne, sažete, istinite i veoma potrebne jasne definicije. Recimo, Krzić primječuje: «Genocid se eufemistički naziva etničko čišćenje». Činjenica je da se ovaj potureni eufemizam odomaćio u našoj javnosti... Evo i još jedne precizne Krzićeve definicije: **«Genocid nije nikakva ratna posljedica, genocid je cilj, a sredstvo za realizaciju tog cilja je rat»**. Dakle, pored izuzetno zanimljivih, dramatičnih autobiografskih svjedočanstava Muharema Krzića, pored bogatih i nemjerljivo vrijednih, marljivo prikupljanih dokumenata, posebnu pažnju vrijedi obratiti i na Krzićeva promišljanja... Naići čemo na, u

Bošnjaka rijetko viđen, svijet briljantne logike, precizne definicije, praktičnog i učinkovitog promišljanja stvarnosti...

Ova Krzićeva osobina je vjerovatno bila razlogom što su mnogi međunarodni emisari, a nadasve ugledni svijetski autori poput **Petera Maasa ili Roya Gutmena** u Muharemu Krziću prepoznali toliko vrijednog i zanimljivog sugovornika, da se taj slučajni kontakt pretvarao u njihovu želju da pomognu i u svijet plasiraju istinu o genocidu na regiji Banja Luke. Peter Maas je u svojoj knjizi «Ljubi bližnjega svog» napisao po mnogima, najjaču i najtačniju priču baš o Muharemu Krziću, pronalazeći upravo u njegovom intelektualizmu i evropskim manirima paradigmu stradanja Bosanskih Muslimana. To umjeće lobiranja, općinjavanja, plasiranja svojih stavova, upravo je momenat koji je falio Bošnjacima u pogledu saopćavanja istine o genocidu. Muharem Krzić je to bogatstvo nosio sobom, i zbog toga se istina o genocidu na regiji Banja Luke, uprkos, po život opasnoj blokadi, ipak probila do svjetske javnosti. Pored primjerne moralne i patriotske veličine, u ovoj se knjizi može spoznati i funkcionalna dimenzija tog briljantnog intelektualnog uma Muharema Krzića.

O Krzićevoj posvećenosti općim,kolektivnim ciljevima, svjedoči i činjenica da nije htio sam ispisati knjigu o svim elementima genocida i otpora na regiji Banja Luke... Mogao je Krzić svoj rukopis dopuniti podacima koje su, evo obradili koautori knjige. Krzić je pravilno smatrao da će ovaj projekat biti jači ako se u njega uključe njegovi suborci, a direktni sudionici rada Islamske zajednice pod okupaciom, ili ličnosti koje su iznutra vidjeli **transformaciju JNA u četničku huntu.** Tako se i dogodilo da **Bedrudin Gušić** napiše rad pod naslovom **«Banlalučka Islamska zajednica u vrijeme demokratskih promjena i okupacije (1990 do 1995.)»**, da **Osman Selak** napiše rad pod naslovom **«Aspekti agresije na RBiH – Odnosi međunarodne zajednice prema agresiji»**, te da iz svoje iskustvene pozicije, takođe autobiografskim manirom, opiše transformaciju JNA i opak ambijent u kome su se nalazili nesrpski oficiri... **Gušićev** rad o djelovanju Islamske zajednice u stanju genocida i okupacije nije samo bitan zbog faktografskih podataka o sakralocidu, koji simboliziraju zločin u Banjoj Luci, već i po nužnosti ilustriranja shvaćanja istinskih motiva i ciljeva agresije i genocida.... **Muhamed Sadiković** je napisao rad o agresiji, teroru i genocidu u Kotor Varoši, koji bitno odslikava ukupno stanje na području Bosanske krajine, otkrivajući da je teror kakav se događao

u Banjoj Luci, bio istovjetan gdje god je bila uspostavljena okupatorska četnička vlast.

Iako ne spada u integralni koautorski dio knjige, vrijedan je pomena i uvod što ga je napisao **Irfan Ajanović**, pod naslovom «**Geneza srpskih zločina**»... Ajanovićev tekst je **primjeren uvod u čitanje ove knjige,** jer nas kroz **povijesni kontekst velikosrpskog genocidnog kontinuiteta,** dovodi do podataka o, recimo, 618 konc-logora, u kojima je pobijeno 39.000 logoraša, a čime čitalac biva pripremljen za razumijevanje uzroka genocida na regiji Banja Luke. Vizentalski rad Irfana Ajanovića, kao publiciste, ali i kao najprepoznatljivijeg aktiviste Centra za istraživanje i dokumentaciju Saveza Logoraša BiH, treba istači kao pozitivan primjer individualnog nadrastanja naših institucionalnih zagubljenosti.

Ova knjiga Muharema Krzića i grupe koautora, ostaje kao dosad najvrijednije svjedočanstvo o genocidu na regiji Banja Luke 1992. – 1994. a nadasve kao primjer mogućnosti da grupa odvažnih ljudi, bez obzira na sve prepreke, svome narodu i svojoj domovini, može zavještati **knjigu koja pamti i opominje...**

Fatmir Alispahić

Izvod iz recenzije

Knjiga Muharema Krzića i koautora, mada nije pisana prema strogima kriterijima društvene nauke (sociologije), istoj toj nauci jeste vrijedan prilog u smislu objektivne informacije i prezentacije društvenih činjenica, u ovom primjeru činjenica zločina nad ljudima i ljudskim zajednicama, i to autentično, iz vlastitog, a ne tuđeg iskustva i što je posebno važno, sa jasnom distancom prema subjektivističkom posmatranju i iznošenju činjenica, odnosno, sa visokim stepenom odgovornosti «svjedoka zločina». Ovdje nema ništa što nije bilo stvarno događanje, ništa što bi bilo spolja uneseno, što bi bilo neistinito...

(Iz recenzije prof. dr. Šefke Međedovića).

Recenzija

U bosanskom najmračnijem vremenu, **Muharem Krzić** je obavio malo znan, ali neovisan zadatak za Bosnu – i za svu civilizaciju.

Profesionalno veterinar i čelnik Stranke Demokratske Akcije u Banjoj Luci, on se na biciklu kretao gradom noću, sakupljajući informacije o mučenjima i ubojstvima njegovih sugrađana Bošnjaka i bosanskih Hrvata, prkoseći policijskom satu i policijskim patrolama, prosto rutinski suočavajući se sa prijetnjom smrti, da bi sakupio podatke, te ih dobro provjerio... Kada bi se pojavili strani novinari, on bi im svoje podatke stavljao na raspolaganje.

Zbog bojazni za njegovu sigurnost, nikada nisam spominjao njegovo ime u mojim izvještajima i reportažama, ali on mi je bio jedini vrijedan izvor za nih...

Jednom sam ga upitao da li može da mi obezbjedi procjenu broja ubijenih nesrba u **«etničkom čišćenju» Bosne**, da bi mi on nakon nekoliko dana izložio provjerene rezultate, koje čak niti srpski autoriteti nisu osporili.

Nije prenaglašeno kazati da je njegova predanost u iskazivanju istine, dala i meni, ali i drugima, osnovu da naš rad bude dobar i time spasi nebrojene žrtve.

Muharem Krzić je slučaj za proučavanje hrabrosti u suočavanju sa ekstremnim zlom, heroj našeg doba. Njegova knjiga je jedinstvena i inspirirajuća. Ona nas podsjeća šta čovjek sve može postići u gotovo nemogućim okolnostima... Gotovo isto, sa zadovoljstvom, mogu reći i za hrabrost njegovih prijatelja, **Osmana Selaka, Bedrudina Gušića, Muhameda Sadikovića** i **Hamdije Todorovca** koji su svojim prilozima, živim, autentičnim svjedočenjima branitelja Bosne i Hercegovine i istine, obogatili ovu knjigu...

Roy Gutman

UVOD

GENEZA ZLOČINA

Od iskona svoga, čovjek u ovoživotnom iskušenju teško odoljeva svojoj "lijevoj strani", svome prokletstvu, u borbi za ovozemaljske probitke... U skali svekolikih vrijednosti koje je čovjek spoznao kroz svoj boravak na zemlji, upravo zemlja u svome prostornom smislu i izrazu, zauzima veoma, veoma visoko mjesto... Imati, posjedovati, hoditi po **svojoj zemlji**, svojoj **u smislu vlasti nad njom**, gledati svoju zemlju, svoj prostor, osjetiti ga svojim najdubljim porivima...

Bogobojaznim biti, vjerovati i slijediti Božije, univerzalne vrijednosti, koje svoju sintezu, ali i sublimaciju iskazuju istinom, pravdom, skromnošću, duhovnim – kozmičkim bogatstvom, znači Božijim putem kročiti zemljom, pobjeđivati u sebi ovozemaljske, niske porive, biti sretan, biti zadovoljan... U zemlji, u njenom prostornom izrazu spoznati svoj hod po njoj, odoliti svojoj "lijevoj strani", sebe pobijediti, može samo čovjek koji slijedi Knjigu Božiju i u tom slijedu, spoznaje istinske vrijednosti ovozemaljskog života i sebe naspram njih.

Na Balkanu i danas najizrazitije žive recidivi paganskog, primitivnog odnosa prema ovoživotnim vrijednostima, posebno prema zemlji, prema posjedovanju zemljom – prostorom. Ideologija "Bizanta" osjemenjava se stoljećima i živi, duboko ukorijenjena posebno u svijesti Srba čija se ortodoksija samo periferno, marginalno ispoljava u njihovom životu... **Veliki broj Srba samo ovlaš slijedi univerzalnu istinu, KNJIGU Božiju, a u sebi, u okviru svoga mentalno-etničkog sklopa, žive deveto, deseto, jedanaesto stoljeće bizantskog paganstva koje svoj smisao ovaplođuje krvlju na zemlji, zemlji ograđenoj krvlju i zločinom Srpska pravoslavna** (ortodoksna) **crkva** stoljećima slijedi i podgrađuje ideologiju bizantskog paganstva i njegovo mnogoboštvo

koje se preobuklo u tropar svetaca, i sebe zasniva na etničkim, nacionalnim principima i vrijednostima, ograđuje se od univerzalne ortodoksije, bolje reći od univerzalnog kršćanstva koje svoj religijski postament gradi na suživotu-kohabitaciji, a ne na etničkim ogradama i isključivostima...

Prostor u bizantsko-paganskoj ideologiji, koji kao vrijednost i danas vlada srpskim etničkim bićem, posjedovanje, zaposjedanje otimanjem tuđeg, pa i zločinom, i danas je u porivu Srbina vrijednost za koju se život daje, za koju se bori, **makar se obitavalo samo o travi i njenom korjenju**.

Sve ovo, tokom historijskih gibanja u Europi i na Balkanu dobro su prepoznale, neke imperijalističke sile koje i u svom biću, ali na temeljima, kompatibilnim temeljima bizanstko-paganskog-srpskog ideološkog poriva, žive aspiracije za osvajanjem, za vladanjem, za dominacijom nad prostorom i ljudima u njemu.

Engleska i francuska politika na Balkanu su tako, tokom posljednja dva stoljeća, u Srbima, u Srbiji prepoznale saveznike za ostvarenje svojih imperijalnih interesa, ali i interesa da na Balkanu bude eliminiran uticaj Austrougarske i Njemačke na strateškom kopnenom naftnom koridoru Europa – Bliski Istok. Imati Srbiju uz sebe i Srbe sa izrazitim pagansko-barbarskim porivima u sebi, posebno puno je značilo Engleskoj imperijalnoj politici u njenim obračunima, posebno sa njemačkim interesima u borbi za ovladavanjem naftnim potencijalima Bliskog Istoka, koji su koncem XIX stoljeća trebali biti otjelotvoreni željezničkom prugom Berlin –Bagdad. Pruga je dakako, trebala da ide i dijelom Balkana preko Srbije. Britanija je uočila političku i ekonomsku pozadinu tog projekta i otvoreno mu se suprotstavila što je kulminiralo velikim napetostima između Londona i Berlina tokom razdoblja od posljednjih 150 godina.

U okviru tih globalnih odnosa u borbi za, dominacijom nad prostorom sa naftnim potencijalima, Srbija na Balkanu je bila, pa i danas je, strateški politički partner Velike Britanije, kao što je to Hrvatska naspram Njemačke, te uz Hrvatsku i Bosna i Hercegovina, koja se svojim, kroz stoljeća suverenim državnim prostorima duboko uklinila u geopolitičko tkivo Hrvatske... **U okviru globalnih odnosa velikih sila, engleskim političkim interesima posebno odgovara nestabilan Balkan, Balkan ispunjen etničkim sukobima, u okviru kojih Srbija i velikosrpski barbarogeni duh**

ima veliki značaj, posebno zbog toga što u sjeverozapadnim prostorima Bosne i Hercegovine živi značajan broj bosanskih pravoslavaca-ortodoksa u čiji duh je iz Srbije penetriran osjećaj srpstva kao etničko-nacionalni fenomen, na čijim temeljima su bosanski pravoslavci prihvatili i promjenu naziva svog bosanskog jezika u srpski jezik, prihvatajući uz to i kulturnu i političku indoktrinaciju iz Srbije, sve u funkciji velikosrpskih, naspram velikohrvatskih, aspiracija iz Zagreba nad prostorom Bosne i Hercegovine, koji je zračnom linijom od prostora BiH sa bosansko-srpskom populacionom dominacijom udaljen tek nekih 70-80 kilometara.

I velikosrpske i velikohrvatske aspiracije prema Bosni, prema njenom uništenju, intenzivno počinju da se ispoljavaju krajem XVIII, i početkom XIX stoljeća u vrijeme tzv. tanzimata (unutrašnjeg raspadanja Otomanske-Turske imperije). Ni u čemu se, kroz minula stoljeća, nisu slagale velikohrvatska i velikosrpska politika, izuzev isključivo oko Bosne, oko njene podjele, oko njenog uništenja.

Velikosrpska politika se intenzivnije izražavala jer je Srbija već polovinom XIX stoljeća skinula turski jaram, postala kneževinom, pa ubrzo zatim kraljevinom, a u političko-simboličkom smislu "PIJEMONTOM slavenstva" na Balkanu. Takva Srbija je po poljskoj plemićkoj emigraciji u Zapadnoj Europi, u prvoj polovini i samoj polovini XIX stoljeća, bila zamahac tzv. sveslavenskog oslobođenja od Rusije, Austrougarske i Turske. U Srbiji je tada **predsjednik poljske vlade u emigraciji** (Parizu) knez **Adam ČARTORISKI**, vidio slavensku snagu na Balkanu koja je bila podesna da u oslobodilački pokret protiv austrougarske i turske hegemonije povede Srbe, Hrvate, Bošnjake, Slovence, Crnogorce i Makedonce. Takav oslobodilački pokret Južnih Slavena na području Zapadnog Balkana, stvorio bi pogodan prostor i pogodne vojno-političke prilike da i Poljska krene u svoj oslobodilački pokret protiv Rusije i dijelom Austrougarske, s obzirom da su se poljski ustanci u 1830. i 1831. godini bili u krvi ugušeni.

Zamisao Kneza Čartoriskog okrenuta je bila ka tzv. **"istočnom pitanju"** u Europi... Ujedinjenjem slavenskih naroda na prostoru Zapadnog Balkana stvorili bi se dakle, povoljniji uvjeti za stvaranje oslobodilačkih pokreta koji bi pogodovali poljskim interesima...

Knez Adam Čartoriski u to je vrijeme (izmedu 1842 i 1844.g.) u mnogim europskim zemljama imao svoje diplomatske predstavnike-agente. U Srbiji je to, u početku, bio **Poljak Leonar Zvijerkovski**, a poslije njega, zbog njegovih "lijevih" orijentacija, u Beograd je u martu **1843.** stigao **Čeh Franjo Zah**. Franjo Zah imao je zadatak da u Beogradu izradi **NACRT ("NAČERTANIJE")** i da ga ustupi tzv. srpskim "ustavobraniteljima"... "Načertanije" nije bilo ništa drugo do "PLAN" Franje Zaha pod naslovom **"Slavenska politika Srbije"** kojim je **sugerirao metode** kako bi se na Balkanu **"od Turskog carstva slavensko sazidati moglo..."**

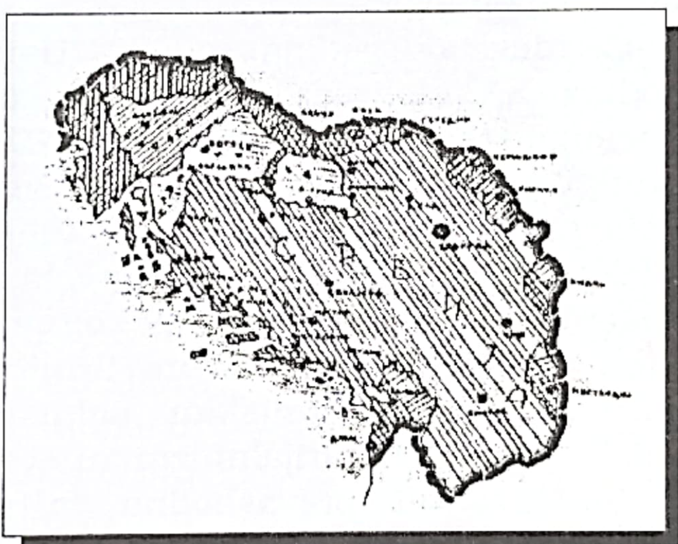

Ilija Garašanin

Pored **metoda**, Franjo Zah je u svome PLANU predočio bio i **sredstva** kojima "bi se sjedinjenje sviju Južnih Slavena izdejstvovati moglo..." Franjo Zah je dakle, išao ka ujedinjenju Slavena na Balkanu, poput onoga koje se otjelotvorilo nakon Prvog svjetskog rata 1919.godine u liku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, pa koje je malo poslije toga nasilnim putem oktroirano u Kraljevinu Jugoslaviju, koja je u političkom žargonu nazvana **"Srboslavijom"** zbog totalne dominacije veliko-srpstva u okviru te tvorevine.

Na osnovu tog plana, uzevši ga u većem dijelu gotovo od riječi do riječi, ministar unutarnjih dela tadašnje Kneževine Srbije **Ilija GARAŠANIN** sastavio je svoje **"veliko-srpsko načertanije"**, prilagodivši ga velikosrpskim interesima na Balkanu i tako ga intonirao, vodeći se prije svega, praktičnim razlozima veliko-srpske ideje... Garašanin je svojim "Načertanijem" posebnu pažnju posvetio Južnim Slavenima, tada pod turskom vlašću...

Zašto sam pomnije osvijetlio "Načertanije" Ilije Garašanina? Učinio sam to zato što je taj akt, što je slovo "Načertanija" nedvojbeno iskazalo veliko-srpske hegemonističke aspiracije, posebno prema Bošnjacima–bosanskim muslimanima, prema Bosni koje su se, kada je u pitanju metod realizacije tih aspiracija, u

njihovoj konačnici trebale realizirati i zločinom, odnosno genocidom nad Bošnjacima–bosanskim muslimanima... Historija je ovo potvrdila zabilježivši desetak genocida većih razmjera nad Bošnjacima nakon što je "Načertanije" vidjelo svjetlo dana, u Bosni i Sandžaku posebno. **Duh zločina iz Garašaninovog "Načertanija"**, kao i duh zla iskazan i u **Moljevićevom projektu "Homogena Srbija"**, koji je bio utemeljen na "Načertaniju", intenzivno je živio kao ideologija, kao aspiracija i bio zamahac agresije Srbije i Crne Gore na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, kada su se za zlo i zločin stvorile pogodne historijske okolnosti... **Stevan Moljević** je u Nikšiću (Crna Gora) **30. juna 1941.** godine objavio svoj projekat **"Homogena Srbija"**. Svojim projektom, ideolog zločina Moljević poziva Srbe i Crnogorce na **svekoliku slogu** i **"ljubav za državu"** (**"Veliku Srbiju"**), ističući da se do države može doći samo ako su svi Srbi okupljeni u **"Velikoj Srbiji"** "... **koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive...**"

Moljević svojom "Homogenom Srbijom" insistira na "...preseljavanju i izmeni žiteljstva, naročito Hrvata sa "srpskog" i Srba sa "hrvatskog područja", i po njemu to je jedini put da se razgraničenjem Srba i Hrvata, a posebno na štetu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, stvori **"Velika Srbija"**, te da se tako dosanja velik san o tzv. **"Carstvu Srpskom – Dušanovom"** – pa, ako treba i zločinom... Moljević u svojoj "Homogenoj Srbiji" podvlači da se **"danas granice moraju udariti i da one moraju da obuhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak četiri srpska mora..."**

U svojoj "Homogenoj Srbiji" Moljević je i poeta riječima:

"Naš put vodi nas stopama kosovskih vitezova...
Pošli smo, da stvorimo Srbiju
u kojoj će biti ujedinjeni svi Srbi
i sve zemlje u kojima Srbi žive..."

Ovaj nacionalistički poklič posebno je bio oživio 1989.godine kao vrhunac, kao euforija iracionalnog naciona **etničkog ludila kod Srba**... Na 600-tu godišnjicu KOSOVSKE BITKE, najvećeg vojnog poraza Srba, "slaveći" taj poraz po tzv. "srpskim krajevima" Srbi su nosili mošti Kneza Lazara, njima nošenim obilježavajući granice tzv "Velike Srbije", budeći time iracionalne porive, prije svega kod Srba što su živjeli u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, najavljujući time novu kataklizmu ljudi na prostoru bivše, tzv. **Titove Jugoslavije**, koja je u osnovi bila **istinska prosrpska tvorevina**, najavljujući time novih pet ratova na tom prostoru u kojima će gubitnici biti svi, ali Srbi ponajviše...

Četrdesetak godina nakon "Homogene Srbije", osamdesetih godina XX stoljeća svjetlo dana ugledao je novi veliko-srpski nacionalistički projekt **MEMORANDUM SANU** (Srpske akademije nauka i umetnosti), kao izraz tog vremena i stečenih okolnosti, u kojima se svijest srpskin intelektualaca u Srbiji, ali i na prostoru cijele Jugoslavije, određivala prema svojim nacionalnim porivima, vođenim ka ostvarenju **srpskog mitskog sna o dominaciji u prostoru** državom **"Velikom Srbijom"**, utemeljenom na fikciji i izfrustriranim historijskim poluistinama o navodnoj srpskoj veličini, čiji je materijalni izraz u svojoj nominalnoj odrednici, bila historijska, ali prevashodno **mitska konvencija "CARSTVO DUŠANOVO"**...

Za izvršitelja svojih memorandumskih fikcija **srpski akademici** su izabrali, tada mlađahnog **Slobodana Miloševića**. Izbor je pao nakon Miloševićevog obraćanja Srbima na Kosovu polju, 24. aprila 1987. godine... U vizijama srpskih akademika Milošević je bio najpodesniji za provedbu njihove velikosrpske ideologije, koga kao takvog prihvata i SPC - Srpska Pravoslavna Crkva... Tito je umro, velikodržavni nacionalizmi Beograda i Zagreba mogli su biti otvoreniji, radikalniji, prije svega ka Bosni i Hercegovini i uništenju Bošnjaka - bosanskih muslimana i ostalih nesrba... **Niti oko čega se ti nacionalizmi nisu mogli dogovoriti izuzev oko zajedničkog uništenja Bošnjaka, čime bi bila uništena supstanca Bosne, a potom i Bosna sama**

Slaveći svoj najveći poraz, poraz Srba na Kosovu polju od Turaka 1389. godine, na tom istom mjestu, 600 godina poslije, na **Gazimestanu**, nošeni iracionalnom euforičnom opijenošću, na **Vidovdan**, na isti dan, na dan čuvene bitke i **"večnog rata"**, u čijem

se imenu čuje posljednji odjek imena staroslovenskog vrhovnog paganskog boga **Svantovida**, na Kosovu polju, se okupilo, prema tvrđenju zvanične propagande, oko dva miliona Srba, petina čitavog naroda...

A oko podne se na jasnom osunčanom nebu pojavila jedna **crna tačka** koja je stalno bivala **veća i veća Ptica, priviđenje ili Božije poslanstvo? "Crna ptica"** se potom pretvorila u helikopter koji se polahko spuštao prema sredini uzrujane mase Srba... Iz oblaka prašine izronio je Slobodan Milošević, stupio na govornicu visoku 18 metara i održao historijski govor o Srbima pobednicima i kada su gubili "bojeve", o Srbima kao "**nebeskom narodu**"... A onda je masa zapjevala: "**Care Lazo nisi imao sreće da se Sloba pored tebe šeće**" Eho ove pjesme odjekivao je od Šar planine do Palića, od Pirota do Benkovca... U Bosni, u Bosanskoj krajini, Prijedoru, Banjoj Luci, u Trebinju, Bijeljini Euforija je blistala pa se oblikovala mitskom patinom **Milošević je tako u iluziju Srba zaista sišao s neba** I ostao da se batrga u glibu te iluzije i vlastitog šizofrenog ludila iz koga ne izlazi ni danas, zatvoren u ćeliju HAŠKOG TRIBUNALA, gdje čeka presudu ovozemaljsku

Gazimestan 1989. godine

Dok pišem uvodnu riječ za ovu knjigu, pitam se šta ova knjiga očekuje od svojih čitatelja... Očito, da bude prijemčiva, prihvatljiva, razumljiva, da dade i odgovore i uputi upozorenja.

Može li se ova knjiga razumijeti, prihvatiti, može li joj poruka biti blistavo jasna, ako se ovakvim uvodom čitateljima ne objasne, ako je objasniti uopće moguće, **porive Srba kao zatočenika iracionalnog mitomanstva, koji su na kraju XX stoljeća prihvatili potpuno retardirani koncept borbe za prostore, za zemlju**... Bez te geneze ovakvu knjigu je teško razumjeti, isto kao što je teško razumjeti bit, suštinu srbo -paganskog mita koji, posebno iz usta srpskih intelektualaca,

progovara cjelinom svoga iracionalnog duha, što u zbiru sa drugim, oslikava i ukupni srpski nacionalni, kolektivni duh...

Jer, ako Srbin, **prof. dr. Jovan DERETIĆ, učenjak s američkim doktoratom**, u svojoj dvotomnoj knjizi "**Istorija Srba**" podastire "dokaze" kako je **srpski narod star tri i po hiljade godina**, kako su **Arijevci potomci Srba**, kako su **Hazari** bili "**srpska sekta**", kako su **Srbi** nekada bili **najbrojniji narod na svijetu**, kako je **Aleksandar Veliki** bio **čisti Srbin** prezimenom **Karanović**, kako su Srbi još u pradavnim vremenima bili **osvojili Indiju**, kako je **grčka - helenska kultura**, zapravo **srpska kultura**, onda se moramo zapitati u koliko dubokom glibu se nalaze srpski intelektualci, kao kulturni predvodnici Srba, s onu stranu racionalnog.

Vrlo je malo onih srpskih intelektualaca na pravoj, na strani racionalnog koji poput **Mirjane Miočinović** iz Beograda kaže: "**Mi, Srbi imamo kolektivnu odgovornost jer smo Slobodanu Miloševiću dali svoju saglasnost...**"

Dr. Nada Popović kaže: "Ne možemo mi, Srbi ni s kim u svome neposrednom okruženju, svi su nam krivi samo mi kročimo "**pravo po bespuću**", samo smo mi "**nebeski narod** i neće proći mnogo vremena, ako se pameti ne dozovemo, pa ćemo se svi tragično reducirani, naći pod jednom šljivom, na malom ostrvu, usred uzburkane kosmičke kataklizme, kako to zloumno, maloumno, predvide voajer, srpski slikar **Milić od Mačve,** koji početkom decembra 1994. godine u "Javnosti" kliče: "**Ako se Amerika bude svrstala uz Tursku, i Americi odmah treba objaviti rat, a Turskoj u prvi sat napada...**", pa dodaje zapjenušano:"**Ja već vidim sokole Ratka Mladića pod zidinama carigrada...** Stekli su se uslovi za osnivanje **Nove Vizantije - pravoslavne**. Čekaju nas potlačeni Bitljani, Ličani, Liđani, Lazi, Olivi, Nestorijanci, Jermeni i Asirci, čekaju nas kao ozeblo sunce da ih mi Srbi vratimo u život i oslobodimo turkmensko more... **Konstantinov grad (Istanbul) i Sveta (Aja) Sofija moraju opet biti stožer pravoslavlja...** Hajde muškinje, uspravite glave! Drina je dušnik za dva plućna krila, a ne za jedno..." **Ludi Milić od Mačve** tako je pjenio krajem 1994. godine, da bi nakon četiri godine, 1998. godine, u beogradskom "Vremenu" procijedio: "**Politika je kurva...** Ali pošto sam ja angažovani i nacionalni umetnik, onda to komplikuje stvari, kao da politika lupka na kapidžik - kuc, kuc... I osluškuje ona... Hoće da te namami sebi, politika, kurva, drolja nad droljama..." pa nastavlja: "Pomislih 1988.

- evo mog vladara koji će realizovati moj projekt o "Srpskoj Vedanti"... On, Slobodan, pravi nacionalistički vođa, digao narod na noge, kad ono ništa se ne osvoji, ništa se ne sagradi, ni jedna se zgrada ne podiže... Naprotiv, narod srpski postrada tako žestoko i pogubi svoje etničke teritorije..."

Slično "Ludom Miliću", pjenio je **1992. godine** i nacionalistički srpski pjesnik **Dobrica Erić**: *"Šta bi bio Kosovski boj bez pesama i guslara... Pesma nam je sačuvala i vratila sva naša mala Kosova, ne mač... Bez toga oružja - pesme, nećemo ih ni sada osloboditi..."* da bi koju godinu kasnije, 1995. godine, komentirao riječima: *"A nova seoba Srbalja, ova beskrajna kolona izbeglica što nam svakodnevno prolazi kroz oči i dušu, možda su samo uvod u ono šta nam se sprema, što nas tek čeka... Srbija je duhovno ostarila, onemoćala. Katolicizam je još jednom naoštrio svoje krvave kandže i zario ih u srpsko srce, dušu i meso pravoslavlja..."*

A to isto pravoslavlje, inkarnirano - utjelovljeno u biću SPC - Srpske pravoslavne crkve, u to vrijeme, u Bosni, podstrekavalo je zločin i genocid nad Bošnjacima i nesrbima.

Jedan od najvećih, najizopačenijih trovača duše, **Amfilohije Radović, mitropolit SPC u Crnoj Gori** 24. marta 1993. godine, u "Politici" izjavljuje, između ostaloga: "... **Hoće Bog nešto veliko od srpskog naroda i sada Bog Srbe stavlja na vrh i u žižu svetskih zbivanja..."** Za Srbe je ovo bio poklič, poziv u boj...

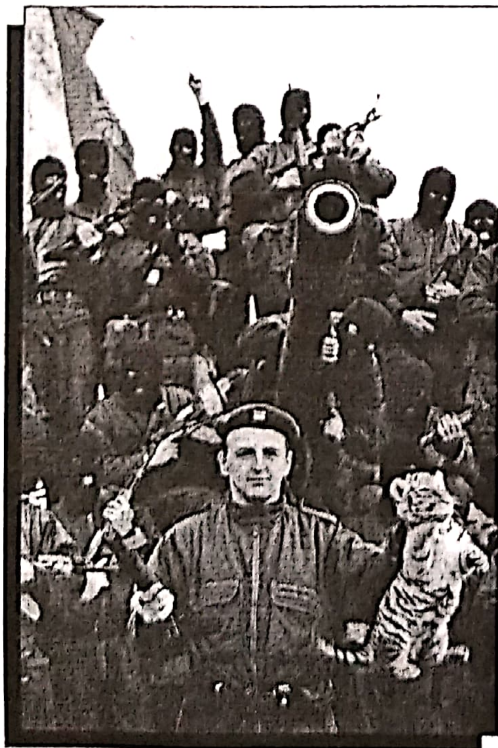
Samo nekoliko mjeseci poslije, mitropolit Amfilohije kliče: **"Međunarodna zajednica je nemoralna, posebno ona katolička,**

vatikanska, oni će nas sve poklati..." ("Borba", 13. jula 1993.) Šta je to, do poziv Srbima na oružje pa i na zločin, na genocid nad nesrbima u Bosni.

Dvije godine ranije, u aprilu 1991. godine **Vladika Srpske Pravoslavne Crkve Nikanor,** oglašava se izjavom čiji je smisao bio objava rata: "... **Tamo gde se prolije srpska krv i gde padnu srpske kosti, to mora biti srpska zemlja. Ko drugačije misli na strani je neprijatelja**..." Crkva se tako preobrazila u konjanika - ratnika koji je s mačem u jednoj a krstom u drugoj ruci, krenuo da Srbe predvodi u zločin

Vožd, Slobodan Milošević samo je pokazivao pravac, ili je pravac konjanik znao bolje i od vožda...

SPC je tako gotovo izravno pozivala na zločin - genocid širokih razmjera, posebno nad Bošnjacima - bosanskim muslimanima To javno, svojom izjavom, dokazuje jedan od četiri najveća srpska zločinca - **Željko Ražnjatović - Arkan** riječima: **"Moj vrhovni komandant je Patrijarh Pavle!"** Patrijarh se nikada nije ogradio od ove izjave zločinca Arkana, što implicira njegovo moralno posrnuće... Isti taj patrijarh Pavle svojim potpisom u novembru 1995. godine ovlašćuje Miloševića da zastupa sve Srbe na mirovnim pregovorima u Dejtonu (USA)... Nije li to dokaz da je iza agresije na Bosnu, iza zločina, genocida, HOMOKAUSTA nad Bošnjacima, posebno nad muslimanima, stajala Srpska Pravoslavna Crkva...

Patrijarh Pavle toga je bio duboko svjestan, pa da bi popravio ovaj, o njemu općeprihvaćeni dojam u cijelom svijetu, krajem 1995. godine, pred bečkim kardinalom u Austriji izjavljuje: **"Ako VELIKA SRBIJA treba biti izgrađena zločinima, odbijam pripadati takvoj Srbiji. Ako Srbija mora biti takva, onda je bolje da nestane..."**

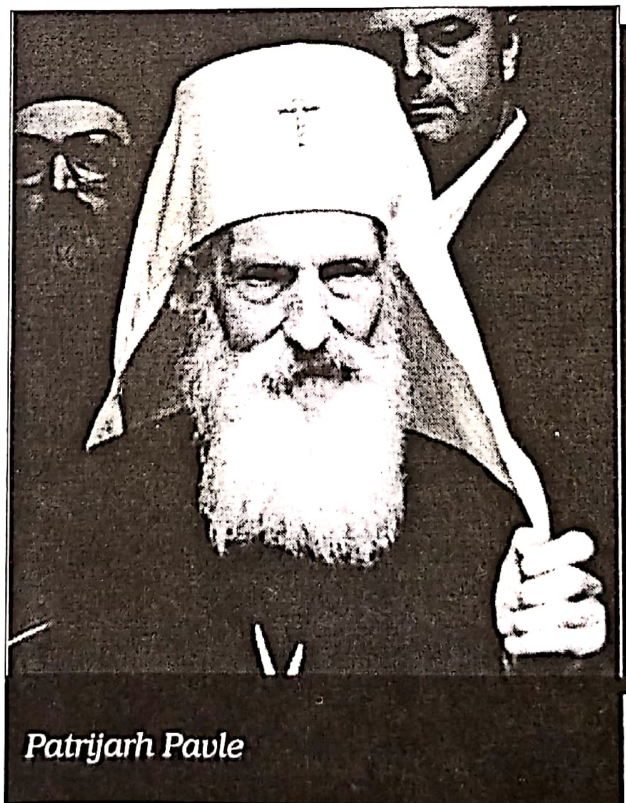
Ova patrijarhova izjava nešto bi i vrijedila da nije došla, suviše kasno, **kada je patrijarhu Pavlu bilo jasno da od SRPSKOG VELIKODRŽAVNOG PROJEKTA neće biti ništa...**

Da bi potvrdio ovaj moj zaključak patrijarh Pavle, nešto poslije Beča i

citirane izjave, u razgovoru za beogradski magazin **"Profil"** izjavljuje: **"Za sve što sam kroz ovih deset godina prošao ne bi mi bilo dovoljno ni stotinu godina pameti..."** Starac nije bio dorastao svom "velikosrpskom zadatku"...

...A šta se trebalo postići, posebno u Bosni, jer knjiga za koju pišem ovaj uvod, je knjiga o srpskim zločinima u Bosni i Hercegovini... **Muslimani - Bošnjaci trebali su otići u nestanak.** To im je sa skupštinske govornice **15. oktobra 1991.** godine poručio **zločinac Radovan Karadžić**. Bosna i Hercegovina, shodno dogovoru **Tuđman – Milošević, u Karađorđevu** 1991. godine, trebala je biti podijeljena između Srbije i Hrvatske, trebala je biti **"bivša"**...

Milan Paroški, srpski ultranacionalista iz srbijanske pokrajine Vojvodine u najboljem, u istančanom fašističkom maniru, na promociji političke koalicije "Zajedno", što je prenijela "Srpska reč", izjavljuje: **"Što se Muslimana tiče, u Bosni ih sve treba istrebiti, pobiti, poklati, isterati iz Bosne.** Treba ih stotine hiljada zarobiti i smestiti u konc. logore, a Muslimanke smestiti u srpske kuće, kako bi im Srbi, poznati po svojoj potenciji, napravili novu srpsku decu, te će tako Muslimani nestati, neće ih biti u Bosni..."

Patrijarh Pavle

Ako su Srbi, po dr. **Jovanu Deretiću** koji danas živi u USA, **"narod najstariji"**, **stariji od Arijevaca, Hazara,** ako su nekada bili **"najbrojniji"**, **"najkulturniji"**, šta može, nahranjen ovim profašističkim lažima, izjaviti jedan **primitivac Paroški**, do da su Srbi i najkuratiji...

Zločinci: Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Velibor Ostojić, Momir Talić, Radosav Brđanin i na stotine drugih, slijedili su Milana Paroškog...

U Bosni i Hercegovini su stvorili 618 konc. logora, u logore zatočili preko 200.000 nesrba, Bošnjaka i Hrvata, u tim logorima pobili 39.000 logoraša i vandalski ih zatrpali u masovne grobnice, jame, vrtače, pa prekrili ih smećem i otpadom... **"Bošnjačka liga"-pokret za ravnopravnost**, putem svoga **CID-a - Centra za istraživanje i dokumentaciju,** danas intenzivno istražuje genocid nad Bošnjacima. **"Bošnjačka liga"** danas istražuje više stotina masovnih grobnica iz kojih pobijeni Bošnjaci, logoraši još nisu ekshumirani i sahranjeni na čovjeku dostojan način. **U Bosni je silovano oko 24.000 Bošnjakinja i nekoliko stotina Hrvatica. Knjiga CID-a "Molila sam ih da me ubiju"**, predstavila je ovaj stravičan zločin izopačenog i pomračenog uma.

Žrtve zločina, genocida, **BOSANSKOG HOMOKAUSTA u Bosni, najpretežnije su među Bošnjacima...**

U agresivnim nasrtajima zločinaca na njih, smrtno je stradalo preko 200.000 Bošnjaka, mahom civila

Pouzdavam se u Boga i u istinu i na njenim temeljima u pravdu, pouzdavam se u pravosuđe Bosne i Hercegovine, a posebno u HAŠKI TRIBUNAL u Den Haagu za suđenje ratnim zločincima sa prostora bivše SFR Jugoslavije, da će zločinci biti privedeni sudu pravde jer zločinci imaju pravo na pravdu.

Pouzdavam se i u ovu veoma dobru knjigu, u riječ, koja je prapočetak svega, **da će pomoći da se ne zaboravi, da se ne ponovi...**

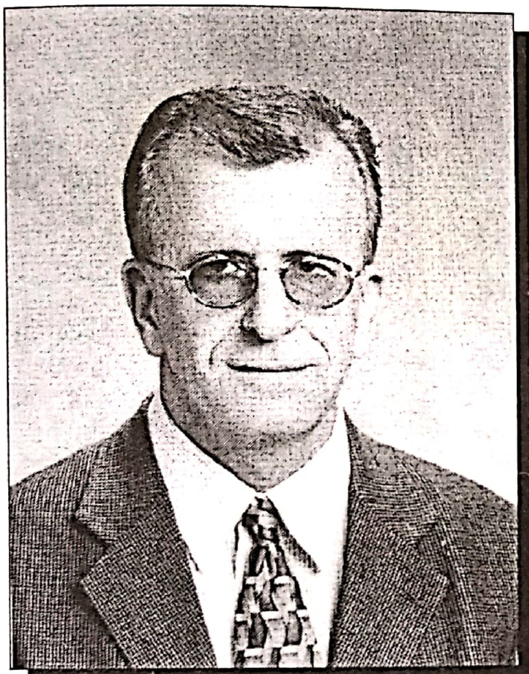
Irfan Ajanović

Muharem Krzić i koautori

SVJEDOČITI ZLOČIN
I
BOSNOLJUBLJE

BOŠNJAČKA LIGA - Pokret za ravnopravnost
Istraživačko - dokumentacioni centar
2003.

Muharem Krzić

Rođen je u Maglaju 1940. godine. Završio je Veterinarski fakultet u Zagrebu, Magisterij iz tehnologije namirnica u Sarajevu, a specijalizaciju u Danskoj. Uspješnu profesionalnu karijeru nadopunio je istraživanjima zagađenja okoliša teškim metalima (1975). Objavio je desetak naučno-stručnih radova, političkih publikacija, te knjigu "Zločin nad banjalučkom Krajinom 1992-94".

U vrijeme pada komunizma i demokratskih promjena, biva jednim od utemeljivača Stranke Demokratske Akcije Bosanske krajine, te 1990. godine prvim tajnikom SDA za Banju Luku, a na prvim izborima 1991. godine njenim predsjednikom.

Za vrijeme agresije na BiH, te okupacije Banja Luke, odlučuje da ostane sa svojim sugrađanima u okupiranom gradu, gdje putem inozemnih medija nastoji upoznati svjetsku javnost o dešavanjima na okupiranoj teritoriji, o teroru nad Bošnjacima i Hrvatima, o progonima, masovnim egzekucijama, genocidu. Uz pomoć drugih patriota uspjeva tajno prikupljati informacije o neprijateljskim snagama, masovnim zločinima, te ih slati na našu diplomatsku Misiju pri OUN u New Yorku. To će doprinijeti da US Kongres bude dodatno informiran, te time doprinijeti angažiranju SAD u zaustavljanju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Nakon hapšenja, istrage i fizičke torture, a zahvaljujući što agresor nije otkrio njegovu tajnu djelatnost, međunarodnom intervencijom kao i posredovanjem čelnika BiH, biva spašen od likvidacije, te protjeran u Hrvatsku krajem 1993. godine.

U januaru 1994. godine, imenovan je otpravnikom poslova ambasade RBiH u Londonu, čime je bio njen prvi diplomata u Ujedinjenom Kraljevstvu. Potom je obavljao dužnost šefa Konzulata u Oslu, savjetnika u ambasadi BiH u Vašingtonu.

U vrijeme pripreme ove knjige nalazi se u diplomatskoj službi BiH, u Pakistanu.

ZAHVALNOST

Svevišnjem, koji mi dade snage da istrajem i zabilježim,

mojim suradnicima i prijateljima, koji pomogoše da se istina o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i o genocidu nad Bošnjacima i Hrvatima prenese u Svijet, i koji podnesoše žrtve pružajući otpor četničkom okupatoru,

mojoj rahmetli supruzi, koja je sa žarom bosanskog patriote prenosila vrijedne informacije i ohrabrila me da događaje zabilježim,

mome rahmetli ocu i mome bratu, koji zbog mene toliko mnogo propatiše u okupiranoj Banjoj Luci,

prijateljima Banje Luke i Bosanske krajine, borcima protiv agresorskog fašizma i zločina, mojim prijateljima iz inozemstva, slobodnoumnim novinarima: **Peteru Galbraithu** (ambasadoru USA u Zagrebu), **Hamdiji Todoroviću** (USA), **Royu Gutmanu** (USA), **Veronique Pasquier** (Švicarska), **Iolanda i Stephan Jaquemet** (Švicarska), **Davidu Reiffu** (USA), **Peter Maass** (USA), **Isabelle Lasserre** (Francuska), koji naše obavijesti pretočiše u pisanu istinu o nezapamćenom zločinu četničkih zlotvora, prof. dr. **Sabahudinu Osmančeviću**,

prijateljima Bosne, koji me ohrabriše u radu na knjizi: **Ivaru Amundsenu** (pred. La Bosnia leve i Rotary club, Oslo), **Massudu Shadyrehu** (The Muslim Parlament, London), **Gudrunu Steinackeru** (diplomat, Bonn).

Autor

PREDGOVOR

U svojoj povijesti, od vremena kada se prvi put spominje 1494. godine u jednoj sačuvanoj ispravi, "Uputstvu hrvatsko-ugarskog kralja Vladislava", Banja Luka svoju najveću tragediju doživljava u toku agresije Srbije i Crne Gore na BiH 1992.-1995. godine, koja kulminira egzodusom njenih građana - Bošnjaka, Hrvata, Roma, Albanaca i drugog nesrpskog stanovništva koje su agresori prognali iz njihovog grada, u kojem su oni i njihovi preci stoljećima živjeli.

Genocid koji je izvršen nad Bošnjacima i Hrvatima i drugim nesrpskim stanovništvom u periodu od 1992.-1995. godine nije se nikada desio na ovim prostorima u ovakvom obimu i s ovakvom svirepošću.

Naime, prema Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju genocida, **genocid se definira kao akt počinjen radi potpunog ili djelomičnog uništenja narodnosne, etničke, rasne ili vjerske skupine** a to je: a) ubojstvo članova grupe, b) uzrokovanje teških tjelesnih i duševnih povreda članova grupe, c) hotimično nametanje grupi nepovoljnih životnih uvjeta radi njenog potpunog ili djelomičnog uništenja, d) donošenje mjera za sprječavanje rađanja unutar grupe, e) prisilni premještaj djece iz grupe u grupu... Prema ovoj Konvenciji kažnjivi su kako genocid tako i dogovor o provođenju genocida, izravno i javno poticanje provedbe genocida, pokušaj genocida i sudioništva u genocidu, i to neovisno da li su počinitelji rukovoditelji države, njeni službenici ili obični pojedinci.

Analizom strukture sadržaja genocida definiranog Konvencijom i njegova komparacija sa zločinima koji su počinjeni nad Bošnjacima i Hrvatima u Bosni i Hercegovini, Bosanskoj krajini i Banjoj Luci, jasno se vidi da su radi potpunog ili djelomičnog uništenja Bošnjaka primjenjeni svi oblici torture od ubojstava do silovanja i progona. Na ovim prostorima učinjeni su svi aspekti genocida među kojima posebno: biološki, duhovni, kulturni i ekonomski. U Banjoj Luci se posebno isticao ekonomski aspekt genocida. Naime, nasilnim putem ili na drugi nelegalan i diskriminatorski način, izvršeno je uništenje ekonomske osnove Bošnjaka i Hrvata sa ciljem njihovog potpunog ili djelomičnog uništenja. Ekonomski aspekt je uvijek uvjet ili posljedica genocida.

Genocid počinjen u Bosanskoj krajini i Banjoj Luci, koga mnogi, želeći prikriti njegove razmjere i prirodu, eufemistički nazivaju "etničko čišćenje", kao i uvijek u povijesti zatiranja naroda, izvršioci i njihovi sunarodnjaci objašnjavaju i opravdavaju kao posljedicu ratnih djelovanja. Međutim, **genocid nije nikakva ratna posljedica, genocid je cilj, a sredstvo za realizaciju tog cilja je agresorski rat.** Izraziti iskustveni dokaz za ovu tvrdnju su događaji i stanja na okupiranim područjima Bosne i Hercegovine gdje uopće nije bilo oružanog otpora, kakav je slučaj s Banjom Lukom. I na ovim područjima genocidni tretman bošnjačkog i hrvatskog stanovništva je bio gotovo identičan onome koji je proveden na drugim okupiranim dijelovima BiH na kojima su se odvijala i ratna djelovanja.

Politika genocida programirana u glavama jednog broja srpskih intelektualaca i drugih zločinaca, sustavno se na ovim prostorima provodi već više od 150 godina. Ona za osnovni cilj ima ekspanziju i hegemoniju "velikosrpskog" povampirenog fašizma.

Posljedice ove zločinačke politike prema Bošnjacima, Hrvatima i drugim nesrpskim narodima su počinjena ubojstva nad nedužnim civilima, mučenja i ubojstva u logorima, silovanje, razaranje, rušenje i spaljivanje svega što je bošnjačko i hrvatsko.

Žrtva genocida su civilno stanovništvo, i to bez izuzetaka, Bošnjak, Hrvat, Albanac ili Rom, a izvršioci su uvijek četnici koji sebe nazivaju Srbima. Žrtve su pripadnici nesrpskog stanovništva bez obzira na njihovu političku pripadnost i razinu obrazovanja. Čak i oni malobrojni koji su iskazivali lojalnost tzv. srpskoj okupacionoj vlasti, i oni su doživjeli pogrome i progone.

Posljedice počinjenog genocida na ovim prostorima pored zločina (uništenje ekonomske osnove Bošnjaka i Hrvata, pljačke, ubojstva, logori, silovanja, mučenja, hapšenja i raznovrsne torture) su i prognani, i deportovani, i izbjegli Bošnjaci i Hrvati s okupiranih dijelova Bosne i Hercegovine, među kojima je iz grada Banje Luke i drugih okupiranih dijelova Bosanske krajine odakle je prognano 228.691 Bošnjaka, 99.333 Hrvata i 38.562 pripadnika ostalih nesrpskih naroda, odnosno 83% bošnjačke i 81% hrvatske predratne populacije. Većina njih sada žive pod dosta teškim uvjetima u mnogim zemljama širom svijeta i čekaju povratak u Bosnu i Hercegovinu.

Na području Bosanske krajine prije agresije na Bosnu i Hercegovinu **živjelo je 55,06% nesrpskog stanovništva (prema popisu od 31. 3. 91, Bošnjaka 38,51%, Hrvata 9,9%, ostalih 6,6%) i 44,94% Srba. U svim gradskim centrima većinsku populaciju stanovništva predstavljali su Bošnjaci.**

Iz Banje Luke je prognano je 41.000 Bošnjaka, ili 93% od njih 43.776, koliko ih je živjelo prije rata, po popisu iz 1991. godine. Od tog broja, njih 28.550 nominalno su se izjasnili kao Bošnjaci, a 15.216 kao "Jugoslaveni") i **28.283 Hrvata ili 88%,** od 31.842 po popisu stanovništva iz 1991. godine. (Od tog broja njih 29.033 nominalno su se izjasnili kao Hrvati a 2.809 ih se izjasnilo kao "Jugoslaveni"). Inače, u gradu je broj Bošnjaka stalno smanjivao, tako da je njihovo relativno učešće, od 61% koliko je iznosilo po popisu 1885. godine, smanjeno, nakon progona Bošnjaka na svega 7%, u 1995. godini. U ovom periodu broj Hrvata nakon progona iz Banje Luke, smanjen je, sa 17% iz 1885. godine na 12% u 1995 godini.

Ubijeno je ili na drugi način nastradalo, posebno u logorima "Keraterm", "Omarska", "Trnopolje", "Manjača", "Draksenić", "Romanovci", te u drugim srpskim kazamatima, blizu 52.000 Bošnjaka, među kojima veliki broj žena i djece. Među ubijenima bio je i veliki broj islamskih vjerskih službenika-imama. Neka nesrpska naselja su na ovim prostorima potpuno uništena... Samo na području banjalučke biskupije ubijeno je ili nestalo, 1580 Hrvata, među kojima i značajan broj svećenika i časnih sestara.

Veliki broj žena, Bošnjakinja i Hrvatica, je silovano i mučeno, i to, ne samo u logorima, nego i u njihovim kućama, često i pred članovima njihovih obitelji.

Razmjeri egzodusa, ne samo u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini, nego i u cijeloj Bosni i Hercegovini, posebno Bošnjaka su ogromni... **Čak 63% cjelokupne populacije stanovništva Bosne i Hercegovine je raseljeno, izbjeglo ili pobijeno. Sa okupiranih područja protjerano je preko 90% Bošnjaka i Hrvata. Raseljeno je 1,229.287 osoba, smrtno stradalo i nestalo 275.000 osoba. Iz Bosne i Hercegovine je izbjeglo 1,250.000 osoba. Ekonomska šteta cijeni se na 106 milijardi US dolara** (privreda 50, komunalna infrastruktura 5, stambeni fond 16, posredna šteta 35 milijardi US dolara). Samo Bošnjaci i Hrvati, prognani iz Banje Luke, pretrpjeli su posrednu i neposrednu štetu u iznosu od 1,4 milijardi

US dolara, a prognani sa područja Bosanske krajine 7 miljardi US dolara.

Posebno je potrebno istaći - podvući aspekt genocida koji se odnosi na **uništavanje objekata kulturne baštine**, odnosno kulturocid. Počinitelji kulturocida uništavaju sve kulturno-civilizacijske tekovine, posebno one koje pripadaju civilizacijskom krugu Bošnjaka i Hrvata, odnosno Islama i Katoličanstva. **Naime, barbarskom mržnjom srpske okupatorske vlasti započele su 1993. godine sistematsko uništavanje islamske kulturne baštine u Banjoj Luci, kada su od travnja do rujna 1993. godine spalile i porušile svih 16 džamija u Banja Luci, među kojima i čuvene "Ferhadiju" i "Arnaudiju", 5 turbeta, sahat-kulu i skoro sva muslimanska greblja, šadrvane i česme. U tom vremenu srušeno je 205 džamija u Banjalučkom muftijstvu. Tokom agresije (okupacije) srpske vlasti srušile su 41 katoličku crkvu, 3 samostana, 27 župskih kuća i drugih objekata.**

Svi ovi spomenici kulture, džamije i crkve, bili su žiže vjerskog i duhovnog života bošnjačkog i hrvatskog naroda, bosanskih muslimana i katolika, osiguravajući im duhovnu opstojnost kroz stoljeća. Duhovno značenje ovih objekata naše kulture bilo je duboko utkano u biće naših ljudi, za njih su ti objekti imali i imaju nemjerljivu vrijednost.

Sve ovo upravo ukazuje na duhovni karakter i mentalni sklop ideologa, programera, naredbodavaca i izvršitelja zločina genocida. U pravilu, ondje gdje nema idejnog, političkog i oružanog otpora i jedinstva Bošnjaka, izvršitelji su "najhrabriji", najkrvoločniji i najokrutniji. Čim im se pruži otpor, posebno oružani, odmah se drugačije ponašaju kao i sve kukavice.

Posljedica politike genocida jeste otvoreno i konzekventno nepriznavanje Bošnjaka kao naroda i nepriznavanje Bosne kao države od strane Srba i Srbije.

Nama, kao i svim ljudima koji su iskreno prihvatili temeljne vrijednosti suvremene civilizacije, nameću se dva bitna pitanja. Jedno, što je uzrok genocida, i drugo, odnos svijeta prema genocidu nad Bošnjacima.

Odgovor na prvo pitanje, što je uzrok genocida i zločina, dobro je poznat. To je politički cilj zvan "Velika Srbija" koji se želi ostvariti, pri tome ne birajući sredstva. Kao osnovna pretpostavka njegova

ostvarenja usvojeno je fizičko i biološko uništenje bošnjačkog, hrvatskog i drugih nesrpskih naroda.

Odgovor na drugo temeljno pitanje manje je jasan. **Zašto je međunarodna zajednica dozvolila genocid u BiH, iako je imala i instrumente i sredstva da to spriječi**?

Upravo zbog ovoga ona je dužna: da osigura sudski postupak i kažnjavanje svih ideologa, inspiratora, programera i izvršitelja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava; da osigura pravičnu nadoknadu štete, prouzrokovane agresijom na Bosnu i Hercegovinu; da osigura demokratski sustav vlasti na svim područjima Bosne i Hercegovine, povrat movine, da osigura nužne uvjete za povratak prognanih i izbjeglih, da osigura cjelovitost Bosne i Hercegovine kao države...

TOPLI VJETROVI DEMOKRACIJE

Političko kloniranje

Već 45 godina Jugoslavijom je protjecalo vrijeme u znaku političke jednoobraznosti. Savez komunista vladao je svim sferama društva, čvrsto, dosljedno i temeljito. Za pažljivog spoljnjeg promatrača već su i ljudi bili "genetski klonirani" u tom znaku. Mislili smo i ponašali se prema našem novom naslijeđu i "novim" običajima, za koje smo bili ledenom stegom vezani. Zato su nas prvi blagi povjetarci demokracije 1990. godine zapljusnuli kao **topli vjetrovi demokracije.**

Već tada su i u Savezu komunista počeli osjećati neminovnost uspostave demokratske vlasti koja je dolazila. Imali su svog predsjednika države i predsjednika vlade, osjećali su pravce daljnjih političkih promjena i izučavali ih na svježem primjeru degradacije vojne i političke imperije Sovjetske Rusije, ali sve je to imalo groteskni izgled zbog "revolucije" koja je simbolično počela na Kosovu. Tako je i predsjednik jugoslovenske vlade Ante Marković više podsjećao na Kerenskog, predsjednika posljednje Vlade Rusije, prije nadiranja grubih i nemilosrdnih boljševika, nego na modernog preporoditelja "carstva", kako ga je želio vidjeti Zapad.

Doista, znamo da je Savez komunista pokušao izvršiti jednu evoluciju unutar sebe, ali pošto nije uspjelo pronalaženje novih ideoloških lokomotora, ta evolucija više je dobila izgled umjetne mimikrije, pune kozmetičkih zahvata. Sve se to iskazivalo u obliku adaptacije novim društveno-političkim odnosima, što rezultira raspadom SK-a u BiH i pojavom dviju stranaka-bliznakinja: **"Socijal-demokratske partije"** i **"Saveza reformskih snaga"**.

I u Banjoj Luci su se iskazale te promjene. Do tada je Savez komunista, u svojim rukama praktički držao sve ključne funkcije, sva bitna rukovodna direktorska mjesta. Gotovo da nije bilo niti jednog rukovodioca i na nižoj razini (upravnika pogona, poslovođa), a da nije bio član Saveza komunista, jer ko nije bio član Saveza komunista, nije mogao doći na tako odgovornu dužnost. **A Savez komunista, mora se priznati, sve do 1980. godine, tj. do Titove smrti, uglavnom se pridržavao podjele rukovodećih radnih**

mjesta prema tzv. nacionalnom ključu. No, taj ključ je sve više gubio svoj značaj i svodio se na sve manji broj odgovornih mjesta, pa se na kraju, tiho ili glasno, govorilo o tome da pod firmom sposobnih ljudi nacionalni ključ bude poštivan samo kad su u pitanju izuzetno visoke i odgovorne dužnosti.

Socijal-demokratskom partijom (u daljem tekstu SDP), na području Banje Luke i banjalučke regije, tada rukovodi **Zvonko Nikolić**, poznati komunista, čovjek svojih 40-45 godina, koji je završio Fakultet političkih nauka. Cijeli svoj uspon ostvario je zahvaljujući Savezu komunista, te obitelji, ideološki potpuno opredijeljenoj za komunizam. Po nacionalnosti Nikolić je bio Hrvat, no svoju nacionalnu pripadnost njegova obitelj nikada nije naglašavala. Njegov otac Rafo, kao i cijela familija, uživao je veliki ugled, trgovac, šef prodavnice "Agraria-coop" na pijaci u Banjoj Luci, cijenjen kao izuzetno poštena ličnost, poznat po besprijekornim odnosima sa pripadnicima drugih nacionalnosti, omiljen zbog pomaganja siromašnim sugrađanima.

Na rukovodeći položaj Saveza reformskih snaga (u daljem tekstu SRSJ), 1990. godine izabran je **Ivica Bilić**, po nacionalnosti Hrvat, po profesiji inženjer, a po prirodi i karakteru veoma simpatična osoba. On je radio kao jedan od rukovodilaca u Elektrodistribuciji Banje Luke i Bosanske krajine.

U to vrijeme ove stranke su se nazivale "građanskim strankama". No u suštini, one se uopće nisu odrekle komunističke ideologije, što će se vidjeti kasnije pri njihovoj transformaciji, kada se nisu mogle oduprijeti velikosrpskom utjecaju.

I Zvonko i Ivica su bili poštene osobe, vrlo pristupačni, društveni i sa prirodnim šarmom, onim što većina uspješnih političara treba posjedovati... Ali oni se nisu bili spremni suočiti s novim ideološkim i nacionalističkim izazovima, posebno srpskim nacionalizmom, koji je neumitno razarao cjelokupnu strukturu njihovih stranaka. U okolnostima Banja Luke i plime nacionalizma, generiranog iz Srbije, to je vjerojatno bilo i nemoguće. Tada su trebali učiniti sve da se uspori takva plima, a pogotovo da bude znatno ranije dijagnosticirana u međunarodnim krugovima i da joj se već na početku onemogući propagandni "legitimitet" u Skupštini općine Banja Luka. Kao ličnosti, pak, ostali su dostojanstveni, ne prihvatajući nacionalizam, ne dozvolivši da podlegnu trenutnim

raspoloženjima i kratkovidosti... Mislim da su bili Bosanci u svom uvjerenju.

Osobno sam bio član Saveza komunista od 1971. do 1979. godine, kada sam, zbog porodičnih razloga, koji su bili prijelomni, kao i nekih drugih razloga, odlučio da napustim Savez komunista. U to doba, poslije zemljotresa, koji je bio zadesio Banja Luku 1968. godine, kao i ranije, sve više sam shvaćao da se u Savez komunista počeo uvlačiti, po tadašnjem shvaćanju, tzv. "jugoslavenski duh". Glavnu ulogu u sprovođenju tog "jugoslavenstva", posebno poslije Titove smrti, su igrali Srbi. To je bila opća pojava, posebno u BiH, nije to bilo karakteristično samo za Banju Luku.

Banja Luka se dosta tome odupirala zahvaljujući činjenici što je baš u redovima Saveza komunista bio dobar broj "starih komunista" koji su zaista bili principijelni u tome da Savez komunista treba biti nadnacionalan, i koji su se odupirali prodoru velikosrbizma u Savez komunista.

U to vrijeme sam svoja vjerska osjećanja počeo javno iskazivati odlascima u džamiju. U Banjoj Luci su se na prste mogli prebrojati intelektualci, pripadnici islamske vjeroispovijesti, koji su išli u džamiju, ili su se usuđivali na dženazama stati u džemat ili učenjem Fatihe ispratiti umrloga. Bio sam u tome jedan od rijetkih. Danas mi je teško objasniti razloge za to, ali mogu reći da sam se takvim stavom i ponašanjem držao u političkoj apstinenciji nekih desetak godina, sve do 1990. godine kada vjetrovi demokracije počinju zahvaćati i Banju Luku.

Topli vjetrovi demokracije

Između 1980. i 1990. godine sve više (ranije etničkih Bošnjaka, koje je nacionalno određenje bilo izbrisano iz ustava i zakona) počinje se nacionalo izjašnjavati kao Muslimani a u našim krugovima počela se isticati potreba za osnivanje naših nacionalnih i kulturnih institucija, npr. **KDM "Preporoda"**... Kasnije smo se dogovarali oko osnutka organizacije Muslimana-intelektualaca, i oživljavanje **humanitarne organizacije "Merhamet"**. Uporedo s ovim aktivnostima se započelo i s reafirmacijom našeg istoriskog nacionalnog imena Bošnjak, koje tada nije bilo prihvaćeo u javnosti... Možda zato što je nedostajalo pravog povijesnog pristupa i objašnjenja povjesnog značaja tog imena za nas Bošnjake

Muslimane?! Nacionalnu odrednicu Musliman smo dobili 1971. godine, po dekretu tadašnje komunističke vlasti. Prvi čovjek u Banjoj Luci koji je javno spominjao bošnjački nacionalni identitet, naše bogumilsko porijeklo bio je **Adem Čejvan**, čuveni bosanski i jugoslovenski glumac. Mi smo ga privatno zvali **Adem Bošnjak**. Nažalost nije dočekao ostvarenje svoga sna da se zvanično izjašnjava kao Bošnjak. Tek kasnije ću biti u prilici slušati dr. Mujagića o toj temi, ali ni sam nisam bio spreman promjenu naziva naše nacije prihvatiti tek tako. Tek kasnije, čitajući povijesna djela naših književnika, pjesnika, povjesničara i vjerskih vođa, shvatit ću da je ime Bošnjak za nas mnogo važnije nego prosta deskripcija jednog naroda. U imenu Bošnjak je sadržana cijela naša višetisućgodišnja povijest kroz koju smo se kao Bošnjaci predstavljali svijetu, a nacionalno ime Musliman, koliko god smo ga s ponosom i inatom nosili, da bismo i na taj način pružili otpor asimiliaciji, nas je odvajalo od jednog dijela našeg bitisanja kao naroda. U inozemstvu, susrećući se s političarima i diplomatama, uočit ću da nam baš protivnici neovisnosti BiH žele i dalje nametati ime Muslimani, kao naše nacionalno određenje, između ostalog i zato da bi nas upravo deskriptivno odvojili od naše matice, domovine Bosne, ili pak da naše ime dovodi u zabludu javnost Evrope i USA. Jer, vezujući nas uz ovaj religijski naziv, neprijateljska propaganda se obilato okoristila. Ipak, '90.-91. smo bili obuzeti mnogo važnijim razmišljanjima, a agresija na Bosnu je zaustavila spontani razvoj našeg povijesnog imena. S obzirom na danas aktualno stanje, koristit ću u knjizi naziv Bošnjak kao nacionalnu odrednicu...

Običavao sam često ići u malu džamiju na Hisetima, gdje je imam bio rahmetli Zahid-efendija Makić, o čijoj ću tragičnoj pogibiji posebno kasnije pisati. On je bio skroman čovjek, imam iz naroda, koji je dao izuzetan doprinos osvješćivanju bošnjačkog naroda u Banjoj Luci. U toj maloj džamiji, gdje sam klanjao najčešće akšam-namaz, susretao sam hadžiju **Naima Delnezirevića, Muhameda Hodžića, Muharema Džonlu**, sve same hadžije i mudre ljude. Na džuma-namaz išao sam u glavnu banjalučku džamiju "Ferhadiju", gdje sam viđao mnoge gradske uglednike i prijatelje iz djetinjstva. Svi smo voljeli slušati i poslije komentarisati izvanredne vazove-hutbe **muftije Ibrahima Halilovića**, rijetko, riječju i znanjem nadarenog imama. Tu sam upoznao i **Džumhura, Bajrića, Novaliju, Đuzela,**

Bečića, Prilipliju, Bišćevića, Avdagića, Hojkurića, Šarića, te **Kapetanovića i Ibrahimbegoviće**, intelektualce-Bošnjake.

U tim krugovima počeli su prvi razgovori o osnivanju naših novih političkih organizacija. Razmatrali smo demokratske procese već započete u Hrvatskoj, što nas je ispunjavalo pomalo euforičnim raspoloženjem i nadom da bismo i mi konačno mogli slobodno i organizirano ispoljiti svoje političko mišljenje.

Taj osjećaj ne može se lahko opisati. Znajući da mi Bošnjani u svojoj bližoj povijesti nismo imali mogućnosti da se otvoreno i organizirano politički izrazimo, srce svakog od nas moralo je ustreptati pri samoj pomisli da je to sada moguće. Počeli smo se sastajati. Na tim prvim sastancima, pored već pomenutih, bili su prisutni i drugi ugledni Banjalučani.

Jednom prilikom, proljeća 1990. godine, otvoreno sam upitao Naima Delnezirovića, nenametljivog čovjeka i iskrenog vjernika, o pokretanju inicijative za osnivanje naše političke stranke u Banjoj Luci. Obratio sam se njemu, najprije zbog poznavanja činjenice da je isti, kao neprikriveni vjernik i pristalica pokreta "Mladih muslimana", u svojoj mladosti proveo više od 10 godina po komunističkim zatvorima. Sjećam se da me Naim pogledao sa smiješkom, pomalo iznenađeno, ali, po mome utisku, i sa izvjesnom sumnjom. Danas takav svoj dojam tumačim činjenicom da je Naim, zapravo, već bio u situaciji da o tome s nekim razgovara. Možda je već tada imao neke instrukcije iz Sarajeva, jer bilo je poznato da su nekadašnji **"Mladi muslimani"** dobro povezani i da su se među njima brzo širile informacije koje vanjski kurgovi nisu mogli doznati.

Nakon nekoliko dana, Naim me pozvao zajedno s Džumhurom na razgovor... I zaista, mi smo tada pretresali novonastalo političko stanje u Banjoj Luci, BiH i Jugoslaviji. Dogovor je bio da se skupi veći broj sigurnih ljudi, Bošnjaka.

Proljeća 1990-te godine, poslije namaza u hisetskoj džamiji, Naim me po prvi puta pozvao svojoj kući na kahvu, ali i na razgovor o pomenutom pitanju. I zaista, tog poslijepodneva došao sam u njegovu kuću koja je bila oko 500 m. udaljena od moje. Zatekoh desetak osoba. Bio je tu **Hamzalija Kapetanović**, njegova kćerka i mlađi brat, zatim **Haris Hojkurić**, dvojica mladića koje sam susretao u džamiji (jedan je ubijen jeseni '92), te Nedžad Džumhur. Tada je prvi put pokrenuto pitanje o osnivanju bošnjačko-muslimanske stranke. Ali niko nije imao nikakvu koncepciju, niti iskustva s politikom.

Poslije smo održali još jedan takav sastanak kod Naima, a nakon 15-tak dana, iznenada, bio sam pozvan na razgovor u hotel "Bosna" na kojem je bio prisutan i **Muhamed-Tunjo Filipović**. Stigao sam u hotel zajedno sa Naimom. Bilo je to jedne proljetne večeri 1990. Sastanak se održavao na prvom katu, u restoranskoj dvorani, a bili su prisutni i Džumhur, **Amir Novalija**. Tu se našao i Salahudin Mešanović iz Šehera, kojeg sam sreo drugi puta. Tu sam upoznao i prof. **dr. Hamzu Mujagića**, poznatog onkologa s odličnim liječničkim referencama iz SAD.

Prije dolaska Tunje Filipovića, razgovarali smo o bosanskim muslimanima i njihovoj samobitnosti. Zapamtio sam jednu sekvencu tog razgovora. Dr. Mujagić je rekao da on nije sasvim siguran zašto je pozvan na taj sastanak, niti da će se baviti politikom. Osim toga, nisu mu bile jasne namjere dr. Filipovića, ni svrha sastanka, što je iskazivao prilično arogantnim tonom. Danas to tumačim njegovim vještim manevrom da pokaže kako nema nikakve veze sa Filipovićem... Zapravo, itekako je imao veze sa Filipovićem, no to mi nismo znali sve do momenta kada su obznanjene njegove veze s "Muslimanskom bošnjačkom organizacijom", čiji je dočelnik bio g. Filipović. To su, dakle, bile vješte igre koje, taman i da smo više znali o njima, u to vrijeme ih ne bismo tumačili posebno oštro, nego blagim, malim "društvenim igrama".

Bilo je zanimljivo upoznati Dr. Mujagića. Meni je bila i čast da sam se tu našao. Zatim je došao prof. M. Filipović i počeo određen monolog. Istina, bio je više puta prekidan od Hamze Mujagića. Ja sam, sjećam se, s oduševljenjem pratio njegovo izlaganje o povijesti Bosne, posebno kada se dotakao boja pod Banjom Lukom 1737. godine. To je za nas bilo jedno veliko otkrovenje. Čast mi je bila slušati M. Filipovića o kojem sam već nosio saznanje kao izuzetnom eruditi, intelektualcu, sociologu povjesničaru i velikom Bosancu u to vrijeme. Znam da su neki od intelektualaca, posebno moj amidža, znali često spominjati neke razgovore koje su imali sa M. Filipovićem oko Bosne i njezine povjesti. Tek kasnije upoznat ću predivna osjećanja koja je gajio prema Bosanskoj krajini, koja će se pretočiti u borbenu energiju u razobličavanju agresije na BiH, ideološke i intelektualne potke velikosrbizma, te upoznavanja svijeta o genocidu koji je izvršen nad Bošnjacima.

Međutim, ti razgovori su vođeni općenito, u načelu. Da li je Muhamed želio da se s nama upozna? Sve je bilo suviše i spontano i jednostavno.

Nedugo iza ovog susreta, dobili smo novi poziv. Obaviješteni smo da će nas posjetiti **Adil Zulfikarpašić**. On je u to vrijeme bio poznata ličnost u Bosni i Hercegovini, i na spomen njegova imena u nas su automatski narastale plime osjećanja. On je već bio poznat kao čovjek koji se borio za Bosnu, a bio je naročito poznat njegov Bošnjački institut u Zürichu. Dakle, sa velikim iščekivanjem čekao sam susret sa Adilom Zulfikarpašićem. Sastanak je zakazan za jednu večer u poznatom restoranu "Ekspres", u Banja Luci, preko puta džamije "Ferhadije". Za taj sastanak sam pokušao da se i pripremim. Razmišljao sam šta tu pokrenuti, šta govoriti sa takvom ličnošću jer kao i većina Bošnjaka, nismo imali prilike da se upoznamo sa našom poviješću u vlastitoj domovini, a kamoli sa geopolitičkim položajem BiH u Europi.

Otac mi je mnogo toga pričao, ali od svega naročito mi je u sjećanju ostala njegova konstatacija da je po bošnjački korpus najpogubnija stvar bio tzv. Jal, - zavist. On je objasnio da je taj primitivni osjećaj znao navesti Bošnjake da budu katili vlastitom narodu.

Otišao sam na sastanak u restoran "Expres", na kojem je bio isti sastav kao i u "Bosni", koji sam vać spomenuo osim Novalije. Pridružili su nam se Hamzalija Kapetanović i njegova kćerka Džana, **Haris Hojkurić, Nedžad Džumhur, Salahudin Mešanović, Mesud Islamović, dr. Zaim Bilalbegović**... Znam da smo bili impresionirani dolaskom Adila. Imao je svog vozača - tjelohranitelja, koji ga je čekao u prednjem dijelu restorana. Adil je vodio razgovor s nama na jedan osebujan i pristupačan način. Očito da je htio predstaviti svoju ličnost. Kako je Bosna njegova najveća ljubav, kako nikada nije prestao na nju misliti i za nju raditi, te kako je, u stvari, zbog toga postao disident i pobjegao iz Titove Jugoslavije 1946. godine, iako je kao visoki partizanski oficir, sa znanjem stranih jezika imao sve preduvjete za uspješnu karijeru.

Pričao je o svome bijegu iz Jugoslavije i o svojim emigrantskim danima.

Zulfikarpašić nije tada izložio nikakvu političku platformu, već je na jedan umjeren način isticao sebe i svoju ličnost i rad za Bosnu,

(Bošnjački institut), te nama najednom otkrio dio naših zapretanih domovinskih i nacionalnih osjećanja.

Politički pokreti

Nakon ova dva zanimljiva sastanka, počele su pripreme za organizirano političko povezivanje. Mene nisu posebno o tome izvještavali, niti Naim niti Džumhur, ali nakon dvadesetak dana obaviješten sam o pripremanju skupa Bošnjaka u restoranu "Expres". Sjećam se da sam s **Mehmedom Krupićem i Esadom Karaselimovićem** došao na taj skup. U sali se skupilo preko 150 ljudi, većinom poznatih Banjalučana. Pošto nisam učestvovao u organiziranju, nisam ni sjedio za stolom predviđenim za grupu koja vodi skup. Tamo je sjeo Džumhur i mislim mladi Haris Hojkurić, a malo sa strane Naim. Džumhur je očito bio veoma uzbuđen... U jednom trenutku došao je do mene i zamolio da sjednem do njega. Tako smo nas dvojica vodili sastanak.

Masa je bila silno uzbuđena. Emocije su bile u njihovim očima, u gestovima, u zraku. Posebno se to vidjelo kada su prvi diskutanti počeli govoriti. Sjećam se Mahmuta Ganića-Maše koji je govorio s posebnim pijetetom o našoj tradiciji, te odao priznanje našim očevima i majkama, našim hodžama, hodžama-imamima, koji su uspjeli sačuvati žar našeg muslimanskog bića, vjere, tradicije. Samo njihovom upornošću i vjerom u Allaha, uspjeli su taj žar zapreten pepelom sačuvati, a mi sada taj pepeo otpuhujemo i palimo vatru muslimanskog bića. Maše je govorio i o progonima od strane komunista. Tom prilikom sam slušao i nadahnuto izlaganje o nama Bošnjacima **Salahudina Mešanovića, Rasima Kadića, Salihćehajića, te Hamzalije i Džane Kapetanović, Hojkurića, Avdagića i drugih**. Svi su uglavnom govorili o potrebi da se Bošnjaci ujedine, te politički nacionalno osvijeste.

Kasnije, u toku poslaničkih borbi u Parlamentu s velikosrbima, a posebno u toku okupacije i bitisanja u tom velikom konclogoru zvanom Banja Luka, neki će posustati oglušivši se, ili razočarati. Agresija, u tom smislu će biti prava selekcija.

Ovaj skup je većinu banjalučkih Bošnjaka "prenuo iz sna", ohrabrio, uklonio nekakvu nevidljivu koprenu. Glas o tome je odjeknuo Banjom Lukom. Gdje god bismo se Džumhur ili ja pojavili,

neko bi prilazio i iskazivao zadovoljstvo. Odatle su pošle i prve pripreme za Prvu javnu skupštinu bošnjačke stranke.

Već 15.03.1990. god. dolazi do sastanka inicijativnog odbora za osnivanje SDA BiH. Na tom skupu bio je i Nedžad Džumhur. Njegovo je ime u grupi od 40-tak inicijatora. Tada se za nas prvi puta pojavilo ime Alije Izetbegovića u javnosti. Odmah sam nazvao rođake u Sarajevu da bih saznao više o njemu. Bilo je zadovoljstvo čuti o njegovom intelektualnom opusu i žrtvovanju za Bosnu i bošnjački narod. Bilo je to treći puta da sam se osjetio ponosnim na naše buduće čelnike.

U Hrvatskoj su već bili obavljeni prvi višestranački i demokratski izbori. HDZ je već preuzela vlast od komunista. Tu je proces uklanjanja komunističkog režima bio daleko odmakao.

Ubrzo, 26.05.1990. godine održava se i Osnivačka skupština SDA-Stranke Demokratske akcije u Sarajevu, na kojoj je prihvaćen Statut i Programska deklaracija uz prisustvo oko 1.500 ljudi, a registracija stranke je obavljena 07.06.1990. godine. Bili smo zapanjeni brzinom organiziranja naših nacionalnih i političkih okupljanja. Kao da je neko zaista otpuhnuo pepeo sa našeg davno zapretanog bošnjačkog žara. Nakon toga Džumhur se vratio iz Sarajeva, i uskoro je organiziran inicijativni odbor da se pripremi osnivačka skupština SDA Banja Luka. Tada su uspostavljene veze sa Šeherom, Novoselijom i Vrbanjom, dijelovima grada sa većinskim bošnjačkim stanovništvom.

Ponovo smo se nas petnaestak sastali u "Expresu". Tu je sada još bio **prof. dr. Bilalbegović, književnik Mesud Islamović**, i još neki bošnjački intelektualci. Dogovarali smo neke od aktivnosti na animaciji i buđenju našeg naroda. Džumhur je trebao igrati glavnu ulogu, a imao je i najviše vremena, jer je bio nezaposlen. Naime, tadašnji komunisti njegove firme Celuloza su mu napravili stupicu, i dali mu otkaz. On nam je podijelio razne materijale o inicijativi za

osnivanje SDA u Banja Luci. Dakle, bili smo Inicijativni odbor za organizaciju osnivačke skupštine SDA. Otputovao sam u Sarajevo zajedno s Hojkurićem i Šarićem, te smo posjetili ured Muhameda Čengića, prostorije tadašnje centrale SDA Sarajevo. Dadoše nam pisane materijale, Program i Deklaraciju, te neke od plakata i bedževa. Muhamed je odavao utisak pragmatičara, koji zna šta radi. S njim se bilo lahko sporazumjeti. Kasnije će se pokazati hrabrim te odlučnim u suprotstavljanju velikosrpskim nasrtajima i prijetnjama u Vladi BiH od strane SDS ministara, pa i njihovih lidera, Karadžića i Krajišnika posebno.

U međuvremenu, Džumhur i ja krenusmo na Osnivačku skupštinu SDA Hrvatske u Zagreb. Održana je na Ekonomskom fakultetu, u velikoj dvorani. Dvorana je bila dupke puna. Kratak, ali divan program izvele su djevojke iz Islamskog centra u Zagrebu. Prisutna su bila velika imena hrvatskog naroda: **Dr. Marko Veselica, dr. Ante Kovačević, Ivan Gabelica** i dr. S naše strane su bili **Salem Šabić, dr. Mašović, dr. Šemso Tanković, Mirsad Srebreniković** i drugi. Oni su postali prvi IO SDA Hrvatske. Tako je i bilo. Ista grupa djevojaka kasnije je došla u Banju Luku i izvela nezaboravan program Banjalučanima na prvoj skupštini SDA.

Skupština je bila zakazana za kraj juna 1990. godine. Očekivali smo **Muhameda Čengića**, sekretara SDA za SFRJ I dijasporu kao gosta. Tog ljetnog dana nađosmo se nešto ranije u sporednoj ulici između Doma kulture, gdje je trebala biti održana Skupština i Zemaljske Banke. Sjeli smo u malom kafiću. Počeli su dolaziti naši simpatizeri, ali nekako oprezno, skoro sa strahom. Neko pokaza dvojicu policajaca u civilu. Drugi donesoše vijest o policijskim kolima u susjednim ulicama, pa čak o pojavi Vatrogasnih kola. Muhamed Čengić, te nekolicina naših momaka i ja smo se konsultirali. Naiđoše dva novinara lista Slavonija. Na brzinu smo im dali intervju. Pojavio se Nedžad i kazao da će biti problema, da nisu dobili dozvolu za održavanje skupa, da su poslali dvojicu do SUP-a po dozvolu. Neposredno pred zakazano vrijeme dođe nam dopis iz SUP-a da nije dozvoljeno njegovo održavanje. Polahko smo se počeli razilaziti. To je bio nelegalni akt lokalnog SUP-a, suprotan Izbornom zakonu. Međutim, mi smo ipak postigli svoj cilj. Svijet se pokrenuo i došao, a represija nije bilo. Bilo je to izvrsno testiranje, a mi prvi puta vidjesmo značaj štampe, koja o tome poče pisati.

Počele su pripreme za ponovno sazivanje Skupštine SDA u kojima su učestvovali **Haris Hojkurić, Džana Kapetanović, Fikret Smajić, Mahmut Ganić, Plivac, Delnezirović, Mešanović i ja**. Skupština je zakazana za 7. juli 1990. godine, opet u Domu kulture u Banja Luci. Bilo je predviđeno da u Banju Luku dođu naši najviši čelnici i osobno **Alija Izetbegović**.

U to vrijeme već smo održavali sastanke na terenu. Tako smo jednom krišom pozvani na sastanak koji se održavao u prostorijama predstavništva "Sokola" iz Mostara, a koji je vodio **Muharem Plivac**. Sastanku su prisustvovali: H. Mujagić, Ganić, Jelača, Plivac, Džumhur, Delnezirović, Mešanović, ja i još neki aktivisti...

To nisu bili pravi politički sastanci, već više neka vrsta druženja. Jedino je Mujagić bio ozbiljan i određen. Tražili smo prostorije gdje ćemo se sastajati. Prostorije ćemo uskoro i dobiti u dvorišnoj zgradi Emira Bušatlije, zubara. Nismo niti slutili da nam KOS već pravi namještaljke, pa tako i s ovim prostorijama.

Tada smo već doznali da se i banjalučki Hrvati politički organiziraju, kao i Srbi. Čula su se imena **Ante Ćosića**, prof. sh.-hs. jezika i Ivana Jovića, Hrvata, te **Sendića ing. šumarstva**, Srbina i **advokata Božidara Bojanića**. Tek kasnije čut će se da je u pozadini srpskog organiziranja, u stvari, **Predrag-Gugo Lazarević**, profesor na Višoj pedagoškoj školi u Banja Luci.

Vijest da je Slovenija 4. 7. 1990. godine donijela deklaraciju o neovisnosti budi u nama nadu da će i Bosna moći obznaniti svoju neovisnost.

Konačno, 7. jula 1990 godine, dolazi do osnivačke skupštine SDA grada Banje Luke. Obaviješteni smo da dolaze naši čelnici. To je predstavljalo dodatno uzbuđenje. Cijeli Inicijativni odbor je došao dva sahata ranije.

Narod je počeo dolaziti. I gosti. Tu je i prvi predsjednik SDA **Alija Izetbegović, akademik Muhamed Filipović, Omer Behmen, dr. Muhamed Huković, Ismet Kasumagić, Mirsad Srebreniković**, te gosti iz drugih stranaka: **dr. Ante Kovačević** - dočelnik HDS, **Miodrag Živanović** iz Liberala, **Boro Marić** iz SDS-a i dr.

Džumhur je otvorio Skup i predložio **radno predsjedništvo: dr. Mujagić, mr. Krzić, Islamović, Džana Kapetanović, mr. Novalija, dr. Novkinić i Džumhur**. Aklamacijom je za predsjednika izabran dr. **Hamza Mujagić**, za potpredsjednika **Nedžad Džumhur**, ja za

tajnika, a za blagajnika **Naim Delnezirević**, dok su **Novalija, Islamović i Novkinić** izabrani za članove IO-a SDA Banja Luka.

Pedeset godina nakon zločina

Tog ljeta smo otišli na **dženazu brojnim bošnjačkim žrtvama-šehidima, poklanim u Foči 1943. godine od strane četničkih zlikovaca**, koju je organizirala Centrala stranke SDA iz Sarajeva. U Foču su otputovali **Sakib Čavka**, **Sead Hadžagić**, ja, te još jedan član SDA. Za nas je Foča bila mitski grad, grad rađanja, strašnih patnji i umiranja Bošnjaka i ponovnog njihovog rađanja... Ali uvijek u znaku pobjede sila svjetlosti nad silama mraka. Stoga pogled na kolone Bošnjaka koje su se slivale preko mosta na rijeci Drini, s okolnih brda i visova, ulazeći sokacima u čaršiju, podsjećao je neodoljivo na ulazak prvih muslimana u Mekku pod bajrakom Muhammeda, a. s. Mnoštvo od oko 50.000 ljudi, jedva je stalo na poljanu. Saf do safa, u punom tihom iščekivanju, da se iskaže počast žrtva-šehidima **pedeset godina nakon zločina**, odavao je utisak ratnika hornih za boj... Jer povremeni pogledi prema mostu na Drini govorili su da još vidimo na njemu usirenu krv bošnjačkih žrtava, zaklanih četničkom kamom 1943. godine, da još čujemo njihov jecaj i krike, i da je stoga ova dženaza mnogo više od skupa ljudi koji kao vjernici izražavaju poštovanje nevinim žrtvama zločina, ili skupa, kao masovnog iskazivanja političke volje... Naši politički čelnici su to izvrsno shvaćali i tada je ponuđeno Srbima da se žrtvama zajedno poklonimo, da se dâ oprost nad vodom Drinom bacajući u nju vijence cvijeća... Bila je to povijesna šansa da nastavimo živjeti zajedno.

Predstavnici Srba to nisu htjeli prihvatiti. Da li zato što su kroz povijest navikli da se njihovi zločini državnim dekretima sakrivaju i zabranjuju spominjati da se zločinci nad Bošnjacima proglašavaju herojima... Ili su nam dali jasan znak da će masovne zločine ponoviti, kad-tad? Vraćajući se iz Foče, pitali smo se naivno da li su to odbili iz srama, ili zato da drugom prilikom, na njihovom skupu, sami ponude oproštaj? Jer sve drugo razumnom čovjeku bilo je neprihvatljivo. Ni u jednom, ni u drugom nismo bili u pravu...

U sjeni podmetnutih raskola

Uskoro su u Banjoj Luci usljedili izbori u stranci SDS kao i drugim strankama. Nismo ni pomislili da SDS svojim okupljanjem priprema eksterminaciju cijelih naroda.

Predsjednik HDZ-a je postao prof. **Ante Ćosić**, a potpredsjednik **mr. Ivan Jović**, koji su bili priznati građani Banje Luke, dok u SDS na čelo dolazi inž. šumarstva **Borivoje Sendić**, a u odboru su bili isto tako ugledni građani (Zarić, Brković, Bojanić, Radić i dr.). Na svim skupovima ovih nacionalnih stranaka uvijek bi pozdravnu riječ davali predstavnici drugih stranaka. Postojalo je međusobno štovanje i nije bilo nikakvih ozbiljnih razmimoilaženja ili suparništva, a kamoli naznake sukoba.

Što se tiče SDA, ona postupno ide na organiziranje bošnjačkog naroda održavajući brojne skupove u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini. Tu se postupno izdiferencirala grupa aktivista koji drže mitinge, Dr. Mujagić, Novalija, Džumhur, Delnezirević i ja... Ja osobno sam manje nastupao kao govornik na skupovima, osim u Banjoj Luci, Skender-Vakufu, jer sam bio intenzivno angažiran na mojim poslovima predstavnika "Plive" za BiH, te sam bio često odsutan, a tada i nisam imao posebnih političkih ambicija. To je bilo razlogom što nisam znao što se sve dešavalo na skupovima diljem Bosanske krajine, od Bihaća i Kladuše do Dervente, a na kojima su kao gosti uglavnom bili: Dr.Mujagić, Džumhur, Delnezirević, Ganić i Novalija. Krajem 1990. godine, već dobijam vijesti o nekakvim nesporazumima na relaciji Mujagić - Džumhur.

U to vrijeme, sastajali smo se na različitim mjestima, dok nam jednog dana nije prišao E. B. Bilo je to krajem proljeća 90. u bašči restorana "Ali Baba". Znam da je E. B. insistirao da se sa mnom sastane. Tom prilikom sam pozvao i **Mašu Ganića**. Tu je još bio prisutan Jelača... Maše me upozorio da sa E. B. budem oprezan, ali E.B. se trudio da mi da do znanja da sve radi za SDA. Lijepio je stranačke plakate, a ustupio je i svoje prostorije kao i telefon u svojoj kući. Bušatlić se, uočavam to ubrzo, sve čudnije ponaša. Ulazi u konfrontaciju s dr. Mujagićem, koji ga čak jednom istjeruje sa skupa u MZ Pobrđe. Mujagić mu je kazao da je E. B. špijun. Mi smo pomišljali i na "KOS", no niko to nije mogao ozbiljno sve povezati... Istovremeno, jedna vrijedna aktivistkinja, Amira, mi saopćava da postoji sukob između dr. Mujagića i Džumhura. Bio

sam oprezan, jer nisam želio donositi nikakav sud o ljudima bez dokaza.

Razlaz je rasvijetlio nedoumice vezane za ponašanje dr.Hamze Mujagića.

Štampa i radio brujali su o sukobu dr. Mujagića s čelnicima SDA u Sarajevu, o osnutku MBO i da je on već član Zulfikarpašićeve stranke MBO.

To mi je teško palo, pošto je doktor Mujagić bio čelnik banjalučkih Bošnjaka. Shvatio sam da se odmah mora reagirati ako želimo sačuvati Stranku i narod koji smo poveli.

Kazao sam hadžiji Delnezireviću da ga trebamo pozvati i unutar IO-a riješiti eventualni nesporazum. Ostali članovi banjalučke SDA su htjeli njegovu smjenu odmah... Pozvali smo dr. Mujagića da dođe, no on se nije odazvao... U novinama potom izlazi užasno kontroverzan intervju Nedžada Džumhura ("Oslobođenje".,"Gl") u kojem ispade da oni podržavaju dr. Mujagića. Kasnije se razotkrila podvala.

Nisam se imao kome tada obratiti unutar banjalučke SDA, jer nije bilo ni ozbiljnih, a kamoli politički iskusnih ljudi, pa sam konsultirao **Mesuda Islamovića**, koji se složio da se smjena izvrši legalno i korektno i to smo saopćili Naimu i drugima. Zakazali smo sastanak, no dr. Mujagić opet nije došao... I praktički se više nije pojavio. U takvim okolnostima nismo bili skloni zamijeniti Mujagića sa nekim od njih. Uskoro smo čuli da je dr. Mujagić prešao u MBO, da je kod M. Filipovića i da je došlo do oštrog sukoba sa Adilom Zulfikarpašićem u vođstvu SDA u Sarajevu. To nas je teško dojmilo, jer to je ličilo na raskol unutar bošnjačkog korpusa.

Uskoro smo u Gornjem Šeheru, u restoranu "Banja" održali sastanak uz prisustvo **Salima Šabića**, **Mustafe Plićanića** i predsjednika Komisije suda časti u SDA, na kojem smo izabrali **Mesuda Islamovića** za predsjednika glavnog odbora SDA Banja Luka, a **dr. Sead Hadžagić** i ja smo izabrani za potpredsjednike, dok je **Salahudin Mešanović** postao tajnik... Mesud Islamović je bio već afirmirani književnik. Posebno su mu bili poznati romani s tematikom iz bosanske prošlosti, kao roman "Siratul ćuprija". Gajio je predivna osjećanja prema Bosni i Bošnjacima, I bio vrlo emotivan i osjećajan. Bio nam je jako potreban u nastaloj situaciji unutar stranke, ali mu je političko organiziranje bila slaba strana i preteško za njegova nejaka pleća u tako rovitim vremenima. On je bio i prvi

bošnjački zastupnik u Skupštini Republike BiH iz Banje Luke izabran na prvim demokratskim izborima.

U to vrijeme u sarajevu se desio raskol između predsjednika SDA Alije Izetbegovića i podpredsjednika Adila Zulfikarpašića. To se desilo u utorak, 18. septembra 1990. godine. Pripremljena je stoga, **vanredna Konvencija SDA u Tešnju 24. septembra 1990. godine.**

Tog 24. septembra odlazimo u Tešanj na tu Konvenciju stranke SDA. U prvoj grupi bili su **Ganić, Hojkurić, Plivac, Hadžagić, i ja, a u drugoj Islamović i Bušatlić, te Delnezirević, Novalija i Džumhur**... U Tešnju smo sa **Salimom Šabićem**, jednim od tri podpredsjednika SDA, te **Omerom Behmenom** članom Izvršnog odbora SDA razgovarali oko nastalog stanja u SDA Banja Luka, ali nismo dogovorili konkretna rješenja... Ustvari, nama je najvažnije bilo odvijanje Konvencije i davanje podrške jedinstvu SDA pod rukovodstvom Alije Izetbegovića... Bio je to vrlo značajan I prijeloman politički događaj za budućnost Bosne i bošnjačkog naroda. Osobno sam na tu konvenciju pošao s ozbiljnim oštećenjem oka, i imao već zakazanu operaciju. Sjećam se da sam gotovo slijep vozio pri večernjem sumraku.

Nezrelost bošnjačkog biračkog tijela

Nakon toga, krajem septembra, odlazim u bolnicu na tešku operaciju oka na kojoj ostajem dva mjeseca, upravo u vrijeme izbora za odbornike Skupštine Općine Banja Luka i za Parlament BiH. Nažalost, dok sam bio u banjalučkoj bolnici niko me nije posjetio, jer je Mesud već odlučio sam sve raditi. Nisam bio na listi odbornika, a kamoli na listu za narodne poslanike u Skupštini SRBiH. Samo jednom, pred samu operaciju oka, zvao me Hojkurić i pitao da li pristajem biti na listi za odbornike.

Kad sam se vratio iz bolnice, u SDA Banja Luka zatekao sam vrlo teško stanje, jer je Medsud Islamović shvatio da će se rukovođenje SDA moći nastaviti kao vođenje masovnog nacionalnog pokreta. Nije bilo ni dovoljno ljudi koji bi mu mogli pomoći u stranačkom organiziranju, a oni koji su i mogli nisu željeli ili su bili odbijeni. Sa sastavom koji je bio okupio oko sebe zaista je imao ograničene izglede na uspjeh. **Jedva će sastaviti listu za odbornike, a kamoli da ostvari masovni politički rad i medijsku promociju Stranke.**

Nije ni čudo što su tzv. "lijeve" stranke odvukle 50% bošnjačkog biračkog tijela u Banja Luci.

Bio sam prisutan na izborima za Republički parlament, pa kada sam vidio kakvo je stanje odlučio sam sudjelovati dobrovoljno u kontroli glasačkih mjesta (MZ Hiseta), te djelomice na prebrojavanju glasova u općini.

Šta smo tada primijetili?

U biračke odbore trebali su biti birani predstavnici svih stranaka, ali smo mi iz SDA bili najslabije organizirani, dok su se u odborima odlično snašli članovi tzv. "lijevih" starnaka. Od Srba, gotovo svi su bili pripremljeni da rade za SDS. Samo mali njihov broj je bio odan ideji komunista i pošteno se ponašao. Predstavnici Hrvata pak, kao i Bošnjaka, bivših članova SK, su nastojali svojim ponašanjem animirati glasače da daju glas SDP-u ili SRSJ i uspjeli su glasačko tijelo Hrvata i Bošnjaka u gradu podijeliti, jer su oni većinom dali njima glas. Nisu u tome uspjeli kod Srba, jer srpski predstavnici u biračkim komisijama nisu to činili, već naprotiv, gurali ih na kutije SDS. Samo Hrvati i Bošnjaci u seoskim područjima su glasali u potpunosti za nacionalne stranke.

Međutim, kada su, naprimjer, Bošnjaci u gradskom kvartu Vrbanja glasali listom za SDA, grupa komunističkih predstavnika Bošnjaka žalila se u općini kako je tu vršena propaganda od strane SDA i isposlovala poništenje izbora. U suglasnosti sa srpskim komunistima, a sada pripadnicima SDS stranke, željeli su za SDP ili SRSJ glasove Bošnjaka.

Ovaj puta to nisu uspjeli, jer obnovljeni izbori su opet pokazali glasove za SDA. Ipak, negdje su uspjeli i tako su podijelili bošnjačko i hrvatsko biračko tijelo, a u vlastitom odborničkom sastavu primijenili nacionalni ključ prema nacionalnom sastavu općine. Time su svjesno u Skupštinu Banje Luke uveli srpsku većinu. Naime, ogromna većina Srba je glasala za nacionalnu SDS, a u kasnijem toku u banjalučkom parlamentu će Srbi iz SDP i SRSJ glasati po diktatu SDS te čak napustiti "lijeve" (osim časnih izuzetaka u liberalima).

Da se nije tako činilo SDS ne bi mogao imati niti prostu većinu u općinskom parlamentu, pa ne bi mogao mijenjati Statut tog parlamenta.

Interesantno je da se u jednom srpskom selu desilo, da su u glasanju za Predsjedništvo BiH svi srpski seljaci glasali za

Izetbegovića, a još je zanimljivije da se na početku u SDA učlanilo desetak Srba i nešto više Hrvata.

Rezultati glasanja za 133 zastupnika u lokalnom općinskom parlamentu su bili:

SDS - 65 odbornika, SRSJ - 22 odbornika, SDP - 17 odbornika, HDZ - 14 odbornika, SDA - 13 odbornika, LB - 2 odbornika.

Prvo što se nameće gledajući ove rezultate, je spoznaja da smo, jednom "antifašističkom" koalicijom (SDA-HDZ-SDP-SRSJ-LB) mogli anulirati uspjeh i pomoć SDS što bi rezultiralo novim izborima koji bi za koji procenat nesumnjivo bili slabiji za njih, a nešto bolji za nacionalne stranke. To je međutim, bilo nemoguće provesti, taman i da je bilo suglasnosti na razini republičkog čelništva, **jer odluka SDP-SRSJ da u svojim delegacijama poštivaju "nacionalni ključ", automatski je dovela do toga da oko 49% Srba bude tu zastupljeno** (sastav stanovništva općine), **a najgore je što su oni gotovo 100% glasali kako je tražio interes SDS. Tako je bilo i u Liberalima** koji su se čak odvojili od svog republičkog BiH rukovodstva i, osim časnih izuzetaka (S. Knežević), su glasali za interese SDS u presudnim trenucima.

Najinteresantnije je to što se biračko i stranačko tijelo SDP-SRSJ-LB sastojalo od 90% nesrba, a predstavničko tijelo imalo je oko 48% Srba. Ovaj očigledni nesrazmjer se mogao izbalansirati odlučnim političkim vođenjem, ali nije bilo volje u rukovodstvima ove dvije lijeve stranke.

Prvi predsjednik HDZ i ujedno jedan od osnivača republičkog HDZ, bio je već pomenuti profesor srpskohrvatskog jezika književnik **Ante Ćosić** dok su dopredsjednici bili **Ivan Jović**, mr. tehnologije i Nikola Gabelić, dipl. ing. tehnologije. Mi u IO-u SDA smo sa zadovoljstvom primili njihov izbor, jer smo prvu dvojicu poznavali kao veoma časne ljude, što su bile i njihove porodice, a cijenili smo osobito njihov bosanski i kosmopolitiski stav. Bila su to i dva zapažena stručnjaka u njihovim profesijama; Ćosić kao književnik, a Jović, veliki stručnjak iz domena kemijske tehnologije. O Gabeliću smo imali manje podataka, pošto je u Banja Luku došao s otoka Hvara ovdje je završio studije i oženio se Banjalučankom, ali svojim ponašanjem i druželjubivošću činilo se da je prihvatio bićem duh Bosne i suživota u različitosti. Meni se posebno svidio kao odani vjernik.

Interesantno da je stranka SDS formalno zadnja konstituirana, ali je zato SDS bila prva nacionalna stranka u Bosanskoj krajini. Utemeljitelj joj je bio Božo Marić koji ju je osnovao u Beogradu, iznoseći na našoj Osnivačkoj skupštini da je to morao zbog "represije u BiH"... Prvi, stvarni predsjednik bio im je **Božidar Bojanić**, advokat.

Ponašanje prve garniture IO-a SDS na čelu sa **Bojanićem, Sendićem, Zarićem, Mlađenovićem**, ne ukazuje na planove o preuzimanju vlasti silom i o "pokoravanju Bosanske krajine", te genocidu nad nesrbima. **Planovi su još držani u najstrožijoj tajnosti u samom vrhu stranke.** Mi nismo to znali, niti smo dobili takvu informaciju iz naše Centralne SDA. Naše saznanje da su upravo gore navedeni čelnici bili istovremeno otvoreni zagovornici obračuna s Hrvatskom, da su neki od njih bili dobrovoljci ili komandanti u paramilitarnim srpskim grupama **(Mlađenović u "vukovima sa Vučjaka"), koje su počinile velike zločine**, ipak nas je upozoravalo da su oni spremni na sve...

Na inicijativu rukovodstva s Pala, u oktobru 1990. godine smijenjen je prvi predsjednik Bojanić (inače u prošlom komunističkom sistemu imao je stalne konflikte s komunistima grada Varcar-Vakufa), vjerovatno zato što nije bio dovoljno nacionalno čvrst, a još više što mu obitelj nije bila nacionalno čista (zet mu je bio Bošnjak). To se desilo samo mjesec dana nakon njegovog izbora.

Druga postava na čelu sa Sendićem, Mlađenovićem i Guzijanom, bila je koliko-toliko pristupačna, ali su se ova dvojica ponašali strašno antihrvatski prilikom prvih međustranačkih pregovora, a nominalno smo trebali biti koalicija. Galamili su na Gabelića i siktali mu: "ustašo", ali ni on im nije ostajao dužan.

Sjećam se jednog od zajedničkih trostranačkih razgovora s predstavnicima EZ-promatrača, kada su Mlađenović i Guzijan došli u uniformama paramilitarne srpske vojske, odmah su se "obrušili" na Gabelića, a on zatražio od EZ-promatrača da ih odstrane zbog dolaska na političke razgovore u vojnoj uniformi. Ovaj mudri potez natjerao je EX-promatrače da ih istjeraju.

No, ni ova ekipa nije dugo vodila SDS. Već 11. 1. 1991. godine smijenjeni su i oni, da bi na čelo došao **Predrag-Gugo Lazarević, prof. na Pedagoškoj akademiji**, inače ideolog velikosrpskog pokreta. Lazarević je unuk Milosavljevića, posljednjeg bana bivše

Vrbaške Banovine 1939. godine, koji je došao iz Srbije u Banju Luku po ukazu kralja. **Dakle, novi čelnik SDS-a, potječe iz obitelji najuže vezane za Srbiju.** Smatralo se da je ova smjena uslijedila zbog Sendićeve blagosti u pregovorima sa SDA i HDZ oko podjele funkcija u općini, te je Sendić premješten u Ministarstvo šumarstva BiH.(3)

Interesantno je da se sličan proces odvijao i u HDZ, gdje je smijenjen prof. Ćosić, a zamijenio ga je **Gabelić**. Pripadao je **"čvrstoj liniji HDZ"**, što je nama odgovaralo, jer smo se samo tako mogli nositi sa četnicima u Parlamentu. No, on je odavao utisak ovisnosti o politici iz Gruda i Zagreba, što nije niti krio.

Ta je smjena izvršena u uskom krugu, tako da su neke priče o nelagodnim scenama procurile kasnije do nas. S obzirom na prefinjenost i intelektualnu snagu, dobro poznati bosanski duh prof. Ćosića, prijateljstvo s cijelim gradom, a naročito s Bošnjacima, to je razumljivo da smo bili i sami pogođeni i smatrali to političkom eliminacijom pobornika cjelovite i neovisne BiH. Kasnije u 1992. godini, veoma teškoj situaciji za Bošnjake, Ante će me krišom primiti u kućni posjet i izraziti svoju opredijeljenost za cjelovitu BiH, te ispričati da je Franjo Tuđman osobito tražio da se on smijeni sa funkcije.

31. 10. 1990. godine u Domu kulture u Banjoj Luci, održava se promotivni skup SDS za kandidate za općinske i republički Parlament. Tada Radovan Karadžić proklamira da "... nema nezavisne Hrvatske niti BiH. Uz nas su svi jugoslavenski orijentisani Hrvati i gotovo svi Muslimani". Tu se prvi puta javnosti obratio **Vojo Kuprešanin**, učitelj, sa riječima: "**... Na sceni je antisrpska koalicija... Marković, Pejanović i Duraković su u dogovoru s Tuđmanom... ako padne Knin, pala je Jugoslavija, pao je Balkan i demokratija u Evropi**". Tu se oglasio i dr.Nikola Koljević napadajući Markovića da razdvaja srpske glasače. No, niko od nas nije se tada sjetio izbaciti takvu optužbu, iako je bilo jasno da je Ante Marković svojom propagandnom mašinerijom najviše postigao na razbijanju bošnjačkog korpusa. Glasove za svoj SRSJ dobio je uglavnom od Bošnjaka.

Nosioci kandidacijskih listi za Parlament Banje Luke bili su: Za **SDS - Predrag Radić, HDZ - Nikola Gabelić, SDA - Bajazid Jahić, za SDP Zvonko Nikolić i za SRSJ - Vojislav Prnja.** Naša lista je

izgledala neoprostivo slaba, što je posljedica krahova u Stranci na početku i diletantskog rukovođenja Strankom u predizbornoj fazi.

Nikola Koljević, jedan od vođa SDS-a

Naprotiv, SDP-SRSJ su imali snažnu listu. Sve sami, izgrađeni političari i rukovodioci, većina intelektualci, ustvari, garnitura koja je produkt dugotrajnog političkog profesionalnog rada u SK.

Još se u javnosti čuju glasovi razuma i među Srbima. **Milorad Dodik**, kandidat SRSJ za Vijeće građana RBH u "Glasu" kaže: **"Niko izvan BiH nema pravo da polaže bilo kakvo pravo na BiH... Ja sam za federalni koncept Jugoslavije... BiH može bitisati u Jugoslaviji samo kao potpuno samostalna jedinica... SNV ne predstavlja srpski narod Bos. krajine"**.(5)

Ali SDS već počinje politiku sukoba i prisilne eliminacije, demonstrirajući to već na Prvoj sjednici Skupštine.

24. 12. 90. održana je **prva sjednica Parlamenta Banje Luke koju su napustili odbornici SDA i HDZ, jer nisu željeli položiti prisegu po tekstu ponuđene svečane prisege**, koja je uključivala obvezu prisege u Jugoslaviji. Odbornici su tražili tekst koji se daje u Parlamentu BiH, dakle verificiran od najvišeg državnog tijela, ali SDS, a posebno gradonačelnik Radić, to nisu dozvolili.

Tako je odborničko partnerstvo zapelo već na prvom koraku. I u narednom intervjuu "Glasu" (26. 12. 1990.), **gradonačelnik Predrag Radić** to pravda počecima demokracije, a **Mesud Islamović, tadašnji predsjednik SDA, hvali se suradnjom sa Sendićem i Mlađenovićem**, te objašnjava da je nuđeno kompromisno rješenje svečane prisege, ali odbornici SDS to nisu prihvatili.(6) Riječi razuma, s naše strane, opet nisu pomogle.

Još tada išlo se zajednički na sahrane poznatih Banjalučana, sina Mite Banjca, oca dr. Mladena Bosnića, čuvenog advokata Asima Džinića, ing Hadžiabdića...

Za tadašnji katolički Božić delegacija bošnjačkih intelektualaca je odlučila da ode na čestitanje kod biskupa Komarice. Bio je prisutan i muftija Halilović. Okolnosti koje su je stvorile, ovoj novini dali su spontanost, i bliskost kakva se može naći samo u Bosni. Nudili smo predstavnicima srpskih institucija da to činimo zajedno, ali nije bilo njihovog odaziva.

Za pravoslavni Božić se također išlo na molitvu u crkvu u Aleji JNA (bili također predstavnici HDZ i Biskupije). Drugi dan **otišli smo na čestitanje vladiki Jefremu. Bili su Islamović, Džumhur, Hojkurić i ja**. Ostalo mi je u sjećanju da smo se radoznalo gledali, ćaskali i bili počašćeni kolačima i "turskom" kahvom.

Paralelno su u toku međustranački pregovori oko osnutka općinske vlade u Banjoj Luci. Ustvari oni traju od jeseni i karakterizira ih opstrukcija od strane SDS, jer niti minimalnim prijedlozima SDA i HDZ ne udovoljavaju. Čak je potpisan i međustranački dogovor o učešću u vlasti: HDZ sa 18%, SDA 16%, ali SDS nikada ne provodi ovo, a kamoli da udovolji normalnim prijedlozima za pojedine resore (urbanizam, katastar) za koje smo mogli ponuditi najjače stručnjake.

Čelnik SDA Banja Luka, Mesud Islamović se obraća u Sarajevo tadašnjem sekretaru SDS **Veliboru Ostojiću** koji ga "zavlači" jednom obećavajući, a drugi put izbjegavajući da na SDS Banje Luke izvrši pritisak za poštivanje međustranačkih ugovora. (2/91, "GL" 10. jan.).

Očito je bilo da SDS želi sama vladati, i da neće poštivati izborne rezultate. Uskoro ćemo se uvjeriti da ne preza vladati uz pomoć oružja i zločina.

U Banjoj Luci traju opsežne pripreme za srpsku Novu godinu. Grad se kiti i osvjetljava. Očito se naglašava srpski karakter Banje Luke. Na mjestu gdje je nekada bila pravoslavna crkva stavljaju silne zastave, a priprema se odstranjivanje spomenika palim borcima iz II svjetskog rata. Sve to iritira. Gradom se već pjevaju četničke pjesme, pojavljuju seljaci s šajkačama i kokardama. Već tada, u novembru 1991. godine, iz tzv. JNA, brojni su dezerteri,

nesrbi, posebno Hrvati, ali tek početkom očigledne agresije na RH to uzima veće razmjere.

U to vrijeme predsjednik Sindikata Banje Luke Rade Rađenović započinje inicijativu na reorganizaciji sindikata, jer je njihov broj prevelik (svaka grana ima svoj sindikat), te traži jedan ili dva sindikata koji bi bili ustrojeni prema novim društvenim i političkim promjenama".(9) Ustvari, Rađenović radi na nacionalnoj podjeli Sindikata kako bi oslabio napredne snage koje su još bile snažne u radništvu, a poznato je bilo da su radnici za jedinstvenu BiH.

Kasnije, kada su radnici vidjeli kakvo jednoumlje priprema SDS javile su se masovne demonstracije. Rađenović igra glavnu ulogu da spriječi generalni štrajk. Već je bio uhvaćen od velikosrpskih snaga i kasnije će to iskazati otvoreno.

U januaru 1991. godine prilazi mi M. Avdagić, dipl. ing. građevinarstva i pita da li bih se upisao na spisak intelektualaca koji podržavaju neovisnu BH i prava Bošnjaka kao naroda itd. Odmah sam pristao i čini mi se bio među prvih 5-7 potpisnika.

Dva dana nakon "sarajevske" **10. januara 1991. godine u Banja Luci je obznanjena "banjalučka rezolucija"-47-bošnjačkih intelektualaca**. U tekstu podrške "rezoluciji 84", ističe se: **"U sadašnjem dogovoru o budućnosti jugoslovenske zajednice, muslimanski narod mora biti prihvaćen kao ravnopravan partner**... Mi u Banjoj Luci smo svjesni da nije moguće ostvariti kvalitetne uvjete života u mnogonacionalnoj sredini, ako su prisutne hegemonističke ili separatističke tendencije u bilo kojem narodu".

Još uvijek se govori o jugozajedništvu, pa tako "Glas" objavljuje plan prihoda jugoslovenskog turizma u 1991. godini i 1992. godini.(3)

I onda 13. 1. 1991. godine iznenadna vijest o smjeni rukovodstva SDS, a predsjednik Političkog savjeta prof. **Gugo Lazarević** izjavljuje da je on dobio zadatak da pripremi Izbornu skupštinu SDS, na kojoj će se izabrati legitimna i prava vlast. No, štampa objavljuje da je Sendića "smijenila legitimacija liberalnog demokrate a da je njegovog prethodnika advokata Bojanića smijenilo Sarajevo,(6) dok "Glas" obrazlaže da je "sporost u konstituisanju vlasti u Banjoj Luci" bio razlog smjene. Ova bi konstatacija bila vrlo blizu istine, jer Centrali SDS-a nije odgovarao bilo kakav dogovor sa SDA i HDZ, osim ultimativnog, što Sendić nije htio prihvatiti.

S ovom smjenom Predrag-Gugo Lazarević izlazi iz namjerne anonimnosti koju je tražila pozicija "idejnog nosioca Velike Srbije" i odlučno najavljuje "novi" kurs političkih pristupa SDS-a prema općim kretanjima u Jugoslaviji, ne ustručavajući se miješati u unutarnje stvari Republike Hrvatske, a predsjednika Aliju Izetbegovića optužuje za nedovoljnu podršku Jugoslaviji i srpskim interesima.(8,9)

U dogovorima sa SDA Prijedora vidimo da su i kod njih male mogućnosti dogovora sa SDS-om oko podjele vlasti. No, Prijedor je u prednosti, pošto je SDA osvojila većinu glasova. Predsjednik je **Dr. Mirza Mujadžić.**

Tada "Oslobođenje" objavljuje da je u SDS Prijedor kao i u drugim gradovima na redu čistka, kao i u Banjoj Luci.(10) I tamo se uvodila garnitura **koja je bila spremna na beskompromisnu borbu za "Veliku Srbiju"**.

U to vrijeme višestranačka vlast je formirana u nekim od susjednih gradova, pa tako i u **Mrkonjiću (Varcar Vakufu)**, gdje je SDS imao apsolutnu većinu i to iskoristio da donese odluku o razdruživanju od Zajednica općina Jajce i pridruži se Zajednici općina Banja Luka, bez ikakvih obrazloženja, ali danas to shvaćamo kao pripremu za **stvaranje tzv. "autonomne regije Bosanske krajine", a zatim tzv. "Srpske republike BiH"**, ustvari da se stvore problemi RBiH na svakom koraku. Uskoro HDZ traži da se dio općine Mrkonjić naseljen Hrvatima, selo Liskovica, pridruži opet Jajcu.(11) Ovaj puta Liskovica ima opravdanje ekonomskih nužnosti (korištenje boksitne rude)...

Konačno SDS **Rajka Kasagića** imenuje za mandatara Općinske vlade u Banjoj Luci, ali bez prisustva odbornika HDZ i SDA na skupštini, koju su napustili odbijajući položiti svečanu obvezu, a ovaj odmah u "Glasu" iskazuje imena za najvažnija mjesta u IO SO (ili Vladi).(12)

Naravno, sve najvažnije resore daje SDS-u. Najavljuje se sjednica SO za 31. siječanj.

Već 24. siječnja 1991. godine u Banju Luku dolazi dr. **Nikola Koljević, sin sitnog bakalina iz Banje Luke**, i član Predsjedništva RBiH. Razgovarao je s privrednicima o stanju u Bosanskoj krajini. Iako je objavljeno da su skupu prisustvovali i predstavnici narodnih stranaka,(13) to nije bilo tačno, a prisutni direktori su bili listom bivši komunisti. Tu je **osim Koljevića bio i predstavnik SDS-a. Bio**

je to početak prosrpske ujdurme na najvišoj razini u cilju ignoriranja SDA i HDZ, dajući podršku lijevim snagama, da bi im kroz takve susrete obećali njihovu zastupljenost u privredi i sl., a u lokalnom parlamentu njihovu "šutnju" kada dođu zahtjevi SDS na red.

No **Vojo Prnja**, direktor INCEL-a, komunista, nije se dao zavarati. Kada je Koljević izjavio na tom sastanku da savezni ministar **Stevo Mirjanić** nema legitimitet njihovog predstavnika, jer su sada novi izbori održani (na razini rep.) te da je Marković kriv za teško stanje privrede, replicirao je da je tom stanju kriva teška politička situacija u SRJ, a da treba izvršiti redukciju davanja za vojsku, policiju, revidiranje boračkih penzija i sl. te provesti racionalizaciju u svim sferama.(14) Koljević je uzvratio potrebom regionalizacije BiH, koju je potakao Gugo Lazarević.

HDZ tada daje saopćenje za štampu napadajući izbjegavanje SDS-a da osnuje općinsku vladu sukladno proporcijama izbornih rezultata, te da je i predsjednik IO-a Rajko Kasagić izabran nelegalno, bez prisustva odbornika SDA i HDZ koji su u znak protesta napustili sjednicu.(15)

SDA 25.01.1991.(16) godine objavljuje protest, jer SDS, koji ima 50% glasova, prisvaja i 30% glasova koji pripadaju lijevim snagama, SDA daje 10, a HDZ 11% resora, i to ne iole važniji resor. Mi nismo prihvatili taj odnos.

Slične komentare na ova događanja piše "Večernji list"(17), da bi završio komentarom da ovo može biti kriza Općinske vlade i mogućnost raspisivanja novih izbora. Kamo sreće da je do toga došlo i da su se ujedinile lijeve i nacionalne stranke. SDS bi doživio poraz u začetku. Ovako ojačan SDS kreće u svoju aktivnost u poduzeća osnivajući "ćelije SDS". Dakle, apsolutno oponašajući "crvene", a pred izbore im je bio slogan "nema stranaka u poduzećima". SDA tada organizira dolazak jednog autobusa djece s Kosova na zimsko ferije u akciji na razini RBiH.(18) To je bila prva humanitarna akcija SDA šireg političkog značaja, cijeneći okolnosti koje su vladale (Hojkurić, Šarić).

Konačno upozorenje nacionalnim strankama upućuju "lijeve" opozicione stranke, tražeći da se vlast formira, da se dozvoli i njima učešće u vlasti proporcionalno izborima, te da je krajnji zakonski rok od 90 dana na izmaku.(19)

I u Sarajevu je zapelo s konstituiranjem republičke Vlade, te tek 05.02.1991. godine Vlada daje svečanu izjavu.(20)

U "Oslobođenju" ponovo napis o parlamentarnoj krizi u Banjoj Luci i o roku za konstituisanje vlasti (18.02. 1991.) ili raspisivanje novih izbora, jer dogovor na razini Republike je partnerstvo nacionalnih stranaka.(21)

Prava je šteta što se nije u slučaju Banje Luke moglo ići do kraja, raspustiti Općinski parlament i ići na izbore u kojima bi moralo doći do slabijih rezultata za SDS, a boljih za narodne stranke SDA i HDZ. Naime, tada su Bošnjaci i Hrvati, njih oko 50%, koji su dali glasove "lijevim" strankama, shvatili pogrešku, jer su samo oni podržali "lijeve", dok su Srbi listom glasali za SDS, pa čak i Srbi komunisti.

"Glas" već 06.02.1991. godine, najavljuje dogovor da HDZ ima dva člana Vlade, drugog potpredsjednika i šefa Opće uprave, dok SDA još nema kandidate.(22) Ustvari u redovima SDA je tada bio mali broj intelektualaca, a i oni što su bili, nisu htjeli u vlast u tako nesigurnim prilikama. **Prvi naši kandidati, dipl. ecc. E. Osmančević i dr. M. Krupić, koji su ponuđeni Kasagiću za članove IOSO, nisu prihvaćeni**, jer su to bili naši najjači kandidati s profesionalnim i moralnim vrijednostima. Kasagić i Radić, su sve to otežali. Poslije ovoga, teško je bilo naći bilo koga kvalitetnog i odanog. Osobno sam morao tražiti kandidate, i tek na nagovor Ganića i drugih otišli smo do **Dževdeta Kušmića** u **"Autokrajinu"** gdje je bio pomoćnik direktora za pravna pitanja, da ga nagovorimo da prihvati nominaciju za jedno mjesto u IOSO, što je on jedva dočekao (na naše veliok iznenađenje). Drugi kandidat bio je građ. tehnničar **Adem Gušić**, koji je bio kandidat aktualne garniture SDA.

I konačno 06.02.1991. godine održana je sjednica SO Banja Luka. Odbornici SDA i HDZ su izbjegli polaganje zakletve prema starom obrascu svečane izjave. Tako je izabrana općinska vlada,(23) ali predsjednik SDP Nikolić nije propustio da kritizira SDA i HDZ odbornike što nisu potpisali svečanu izjavu s tekstom o "socijalističkoj i federativnoj SFRJ". Tada mu je replicirao Gabelić, čelnik HDZ, da "su u republičkom Parlamentu davane svečane izjave kakve su tražili njegovi odbornici". Napokon se objavljuje da je nakon 80 dana Banja Luka dobila vladu.(24) Ustvari radilo se o planskom zatezanju SDS.

Čim je oformljena Vlada u Republici BiH i Banjoj Luci, SDS i druge srpske nacionalističke stranke (6 stranaka), njihovi čelnici:

Karadžić, Spremo, Kuprešanin, Elez i dr. Đokanović odlučuju da "se uputi zajednički poziv svim patriotskim snagama i političkim strankama BiH da se pridruže našem **federativnom bloku** opredijeljenom za **očuvanje Jugoslavije**".(25)

Predsjednica Regionalnog odbora SDS Zenica, dr. **Slobodanka Hrvaćanin, pak poziva za podršku Radovanu Karadžiću**, a suprotstavlja se Deklaraciji za neovisnu državu BiH u okviru Jugoslavije.

Selimo u nove prostore Doma kulture, zadovoljni što se iseljavamo iz neugodnih prostorija Bušatlića. Tek kasnije vidjet ćemo da smo i ovdje pod još većom prismotrom (portir i drugi).

U Banjoj Luci relativni mir, iako se postavlja pitanje vojne mobilizacije, otpuštanja sa posla. Sve teže se živi, jer privreda iz socijalističkog doba, građena prema interesima politike a bez ekonomskih rezona sada grca u teškoćama ("Čajevac", "Jelšingrad").

Vrhuški SDS-a je trebao privid borbe za bolje ekonomske odnose, jer još je bilo jako radništvo koje je naučilo da prvenstveno gleda ekonomske interese i kojem je najteže bilo prići s nacionalističkim idejama. U zakulisnim igrama čelnici SDS-a su pripremali da se u Parlamentu Banje Luke prvenstveno ostvari premoć, jer SDS je imao tek 48% glasova, a za planove "upokoravanja i pripreme" za novu Jugoslaviju ili "Veliku Srbiju", trebalo je SDS-u omogućiti apsolutnu vlast.

Za to su stajala na raspolaganju dva puta. Važnija je bila promjena Statuta SO i sukladno tomu, Poslovnika o radu SO, da bi se s prostom većinom u Parlamentu moglo odlučivati, a drugi bitan, **ali lakši zadatak je bio da se odbornici "lijevih" snaga po nacionalnosti Srbi, "animiraju", milom ili silom da glasaju za sve važnije odluke SDS**, ili pak da jednostavno budu suzdržani, ili odsustvuju sa sjednica. Kasnije ćemo vidjeti da su i neki od Hrvata i Bošnjaka u opoziciji otvoreno išli na ruku SDS oligarhiji.

Prvi pokušaj usvajanja novog Poslovnika o radu bio je na sjednici SO 19.03.1991. godine Gradonačelnik Radić ga je htio "provući" u okviru enormno velikog Dnevnog reda o kojem nisu konsultirane stranke, ali su se odbornici SDA (**Ganić**) i HDZ tome suprotstavili. No, u tome ne bi uspjeli da se nije javio odbornik Spasoje Knežević, advokat (LB), i argumentirano osporio dijelove poslovnika u kojima je predviđeno glasanje kada je u SO prisutna prosta većina odbornika, od kojih je većina mogla donijeti sve odluke. Iako je na

taj apsurd Spasoja ukazao, a posebno da to ne ide bez promjene Statuta SO, to nije moglo ubijediti SDS odbornike, mahom seljake, jer su dobili direktivu da Poslovnik mora biti izglasan. Tek kada se utvrdilo da promjena Poslovnika nije najavljena u Sl. glasniku. Gradonačelnik je to morao skinuti s dnevnog reda.

Nastavak farse su bile prijetnje socijalnim nemirima, problemima u privredi i sl., pa je tobože Radić ponudio ostavku. Međutim, sve je to bilo u cilju da se kroz opću gužvu provuče Poslovnik, jer za njegovu promjenu mogla je glasati prosta većina.(26) Ni u ovom slučaju, niti kasnije "naš" potpredsjednik SO A. G. neće reagirati. On bi sjedio cijelo vrijeme uz Radića, kao mumija. I danas sebi ne mogu objasniti kako je to mogao podnijeti, ne trepnuvši.

Gradonačelnik Radić je pokušao igrati na kartu "da je protiv miješanja politike u rad SO", predstaviti se profesionalcem, te da mu je na putu Kasagić koji je "seljačkog mentaliteta" i sl. Sve je to činio da bi dobio povjerenje SDA i HDZ. Tada je meni kući poslao A. M. pravnika i ortodoksnog komunistu, Bošnjaka, koji je trebao mene animirati da SDA dade njemu podršku u SO, jer uskoro su se trebali ostvariti daljnji ciljevi velikosrpske politike, a Radić je želio u tome uzeti učešća.

"Načertanije" - Planiranje "Velike Srbije"

Čim je promijenjen Statut (o tome pomogao glasom i istupom **Bušatlić,** kao i neki odbornici Srbi iz opozicije – iz "lijevih" snaga)... **Radić postaje otvoreni protagonista "velikosrpskih" interesa.** Tada započinje aktivnost pod izlikom funkcionalne i ekonomske regionalizacije. Stvara se **tzv. "Zajednica općina Bosanske krajine"** u martu 1991, i to na čisto nacionalnoj osnovi (dalje ZOBK), jer su to bile općine s relativnom ili apsolutnom većinom Srba. Iako nije bilo nikakvog regionalnog dogovora sa SDA po ovom pitanju, ipak su neke SDA organizacije povukle svoje odbornike iz SO, kao na primjer iz Šipova, a banjalučka SDA je medije upozorila da je na sceni obnova plana tzv. "Velike Srbije" po nacrtima Stevana Moljevića i "Načertanija".(1)

I zaista nismo dali pogrešnu dijagnozu. Naime, u zimu 1991. depešom iz Sarajeva dolazi odluka da milicija ide na Savu čuvati granice, jer se rat "proširio".(2)

U martu 1991 je u banjalučkom SUP-u, bila uhvaćena depeša iz Beograda kojom se obavještava Ministarstvo unutrašnjih poslova, općine Banje Luke da preduzme sve mjere reorganizacije poslova milicije i rezervnog sastava podešeno ratnim uvjetima, uz posebne mjere opreza i stroge kontrole drugih nacionalnosti. U depeši stoji da se raspolaže pouzdanim podacima da se veliki broj bošnjačkih ekstremista na području Prijedora i cijele Bosanske krajine i regije Banje Luke, organizira u "paravojne" formacije – "Zelene beretke". U depeši je stajalo da se što prije pohvataju vođe i uklone za izvjesno vrijeme te dalje "poduzeti hitne mjere suradnje s vojnim vlastima i Upravom državne bezbjednosti!" U potpisu SUP Beograd.(2)

No, mnogo važniji dokaz o pripremi "upokoravanja Bosne" su obavještajni podaci o uvježbavanju Specijalne milicije zajedno sa specijalnim odredom iz Beograda, a na području vojne baze Manjača. To su bile elitne jedinice **Šešeljevih "Crvenih beretki"**, koje je zvanični Beograd poslao u Banju Luku. **Još jedan, veoma bitan dokaz da se pripremao genocid... "Crvene beretke" su dovele sve zatvorenike iz zatvora u okolici Novog Sada, Beograda i Tunjica (u BL), koji su bili osuđeni na najmanje pet godina robije.** Najcjenjeniji su bili teški razbojnici i ubice. Iskusni policajci su to objasnili da se oni spremaju da očiste cijelu Bosansku krajinu od Bošnjaka, a za policajce drugih nacija neće biti problema ako prihvate lojalnost". Nažalost, ove bitne podatke nije dostavio onaj ko je to morao znati, jer bi to moglo značajno utjecati na ukupne pripreme i politiku obrane BiH.(3)

Već, u jesen 1990. godine Armija SFRJ stavila je oružje Teritorijalne obrane u svoja skladišta pod svoju kontrolu. Šifra je bila "Pravi čuvar".(4) Sva važnija mjesta u diplomaciji se popunjavaju Srbima ili pak srbofilima drugih nacionalnosti. Ti kadrovi su specijalno obučavani da pripreme svjetsko javno mnjenje na "opasnost od tzv. islamskog fundamentalizma i stvaranja islamske džamahirije u Evropi". Upravo ovo je bio prioritet u radu SDB BL., ali i po podacima obavještajnih službi nekih zemalja Zapada. Zadatak koji su sebi postavili bio je "uništiti sve što podsjeća na islam i Bošnjake". Sukladno tome već su planirani koncentracioni logori, raseljavanje, ubistva. Do detalja su planirana mučenja, silovanja bošnjačkih žena i sl.

Također dolazi obavijest da se priprema totalni prevrat u MUP-u. Prije napada JNA na Sloveniju, nakon demokratskih izbora i

uvođenja višepartijskog sistema u BiH, rukovodni kadrovi u CSB BL, su uz sugestije iz Srbije, izvršili reorganizaciju kadrova. Svi važniji poslovi koje su obavljali Bošnjaci, predani su Srbima, a Bošnjaci i Hrvati su dobijali poslove koji nisu značajni s bezbjednosnog i vojnog stanovišta. Npr. svi bošnjački kadrovi iz CSB su prekomandovani u Stanicu javne bezbjednosti na potpuno beznačajne poslove, da bi u 1992. bili i otpušteni, čim su odbili ići na front protiv bosanske Armije. Srbi pak, koji su imali zaduženja da otkrivaju i prate prisustvo sovjetske, rumunjske, bugarske, mađarske i čehoslovačke obavještajne službe na području BiH, dobili su nove zadatke, kao naprimjer: odlazak na područja koja će napasti JNA i pripremanje saradnika i operativnih veza za potrebe KOS-a radi pripremanja zaposjedanja terena od strane JNA. Interesantno je da su oni imali uspjeha kod nekih Bošnjaka i Hrvata, koji su bili registrirani kao suradnici i operativci veze, zato što su nastupali s tezom da JNA čuva Jugoslaviju i BiH od "ustaških" i "muslimanskih nacionalista..."

U CSB BL dolaze trojica specijalaca iz SSUP-a. To su bili "Slobini" logističari koji su koordinirali ratne akcije JNA u Hrvatskoj. Unutar CSB oni su držali i predavanja o "ustaškim diverzantima" a zatim tražili da se sve depeše, dopisi i informacije dostavljaju SSUP-u u Beograd, jer "oni su najstručniji i od njih redovno dobijamo povratne informacije za razliku od RSUP i SDB Bosne i Hercegovine koji su digli ruke od nas i ne komuniciraju s nama već mjesecima..." **Time su ovi "Slobini logističari" željeli blokadu Republičkog SUP-a**. Za vrijeme napada JNA na Hrvatsku, u Banju Luku su došli stručnjaci i piloti iz Rusije. Oni su obučavali srpske pilote i sami učestvovali u avio-napadima na gradove u Hrvatskoj i BiH, posebno na Jajce.

Uskoro se saznalo da je nekoliko Srba u CSB dobilo zadatak da prate rad bošnjačkih kadrova, a za to su dobijali veće plaće i unaprjeđenje. Savezna SDB je imala svoje uporište, veze i saradnike u Banjoj Luci.

Nažalost, ova saznanja je bilo veoma opasno prenijeti članovima SDA ili HDZ zbog prisustva srpske obavještajne mreže i korišćenja tehnike unutar kontrole istih. Poseban problem je bila niska bezbjednosna kultura članova ove dvije stranke.(4)

U to vrijeme SDS već dovodi svoje kadrove na rukovodna mjesta u privredi, a iz SDA niko ne može dobiti niti jedan rukovodni položaj,

već se Bošnjaci-komunisti, zatečeni na nekom od položaja (iako i njih mali broj) tretiraju kao bošnjački kadar. Ovi pak, nemajući nikakve obveze prema SDA i bošnjačkom narodu, ne haju što se vrši masovno otpuštanje Bošnjaka.

SDA tada organizira javnu tribinu na kojoj se pojavljuju **dr. Ejup Ganić**, član Predsjedništva SRJ, te **dr. Rusmir Mahmutćehajić**, potpredsjednik Vlade BiH i **dr Šemso Tanković**, predsjednik SDA Hrvatske... Posebno dr. Ganić djeluje snažno u razotkrivanju diskriminacije spram Bošnjaka dajući egzaktne pokazatelje, a uz to još govori o položaju Bošnjaka u Hercegovini, Sandžaku, Kosovu, Hrvatskoj, Sloveniji. Posebna tema tribine je bila "Deklaracija o suverenosti BiH" i neminovnosti njenog usvajanja.(5) "Zbog čega se libiti da i BiH bude suverena isto koliko i druge republike?", pitao se dr. Ganić, podsjećajući na takvo svoje opredjeljenje još u vrijeme predizbornih aktivnosti.

Poslije ove tribine u Banju Luku dugo ne dolazi niko iz Sarajeva, osim ministra zdravlja, jednog Bošnjaka, koji nije htio niti razgovarati s nekim od liječnika Bošnjaka, već isključivo s SDS kadrovima, Vukićem i Milanovićem. Kasnije je uklonjen u rekonstrukciji BiH Vlade.

Na prvoj konferenciji za štampu SDS 29. 3. 1991. godine poslije izbora treće garniture, javlja se novi predsjednik liječnik **Radoslav Vukić**, koji dozvoljava samo pristup medijima iz Srbije i BiH. U banjalučkim glasilima se još uvijek nalaze ličnosti iz doba socijalizma koji nisu još prihvatili fašistički pristup informiranju. Tu još ima nekoliko Hrvata i Bošnjaka. Vukić daje osvrt na unutarnje nesporazume SDS oko podjele resora, i kaže da će o načelniku SUP biti odlučujuća riječ Karadžića (tako je postavljen **Stojan Župljanin**), koji odmah napada g. Aliju Izetbegovića zbog njegove izjave o **"Deklaraciji o suverenosti BiH"**.(6)

Bošnjaci se stide svog imena

U to vrijeme već se odvijaju pripreme za popis stanovništva u BiH, pa i u Banjoj Luci. Pojavljuju se prvi leci na kojima je napisano kako bi se trebao izjašnjavati svaki Bošnjak.(7) Ovaj letak je dobro došao Bošnjacima, jer zaista mnogi nisu znali kako da sve podatke unesu, a komunisti su propagirali izjašnjavanje "Jugoslovenima". Ovaj letak, koji je veoma korektno napisan, naišao je na osudu srpskih

komunista, **a bošnjački komunisti su unutar određenih sredina širili strah od izjašnjavanja Bošnjaka njihovim povjesnim nacionalnim imenom...**

Tako se i desilo da se u Banjoj Luci kao "Bošnjaci" izjasni svega 29.000 a kao "Jugosloveni" 23.408., od toga gotovo 90% su po porijeklu, prezimenu i imenu bili čisti Bošnjaci. U Gornjem Šeheru, predgrađu s 95% Bošnjaka, kao "Jugosloveni" se izjasnilo 85% stanovništva. Analizirajući ovakve rezultate popisa, došlo se do saznanja da su odlučujuće bili neobrazovanost, nacionalna neosviješćenost, a posebno asimilacijski pritisak koji je godinama bio prema kompaktnim bošnjačkim sredinama. U slučaju Šehera taj pritisak je kulminirao i kroz orgnaizirane fizičke napade, sve do ubojstava djece (poznati slučaj iz 1987. god. kada je Srbin, tobože pijan ubio dvoje djece i jednog mladića.). A javni tužilac i sud su u takvim slučajevima uvijek presuđivali na štetu žrtava, tobože da se ne širi nacionalizam.

Osim toga, srpske vlasti, pomagane od nekih nesrba jugonostalgičara, su nastojale da popis stanovništva bude što više u njihovu korist. Tu je bila sinhronizacija i s JNA, jer **popis vojnika u Armiji je falsificiran**, perfidno bi zaturali podatke o bošnjačkim vojnicima, ili bi pak srpski vojnici prikazivani u većem broju. Tako smo utvrdili da je za selo Jošikova Voda bilo prikazano čak 150 srpskih mladića kao da su na odsluženju vojnog roka, a cijelo selo nije imalo više od 300 duša. Sve se činilo da se prikaže srpska većina u banjalučkoj općini.

Po popisu u Banjoj Luci je tada bilo 29.033 Hrvata, 28.550 Bošnjaka, 23.408 jugoslovena, 7.270 ostalih, te 106.878 Srba.

Upravo, u vrijeme popisa održavaju se demonstrativni skupovi, koji imaju cilj stvaranje psihološkog pritiska na nesrbe, kako bi se odlučili za jugoslovenstvo. Štampa je bila puna napisa na takve teme.

Dakle, negdje između 11. - 14. aprila 1991. godine u Skupštini općine Banja Luka sastaju se predstavnici 22 općine Bosanske krajine, isključivo Srbi, da bi pripremili objedinjavanje i potrebu formiranja tzv. "Autonomne regije". Uglavnom bez prisustva SDA i HDZ odbornika donijeli su odluku o udruživanju.

14.04.1991. godine, SDA Banje Luke daje čuveno saopćenje o tom udruživanju koje je bilo napravljeno u ilegali, na velikosrpskoj osnovi i služilo razbijanju BiH. Evo dijela tog saopćenja: **"Prozirni**

su navodi da se "Zajednica općina" formira na ekonomskoj osnovi, te je i laiku jasno šta čini osnovnu pozadinu ove akcije. To je **pokušaj oživljavanja projekta Stevana Moljevića** o formiranju **"Homogene Srbije" (od 30.06.1941.)**, o čemu je pisao **Vladimir Dedijer** u svojoj knjizi o genocidu nad Muslimanima, a što se uklapa u redoslijed već viđenog scenarija učinjenog na području BK... Navodna ekonomska opravdanost formiranja "Zajednica općina BK" nije stručno elaborirana, jer je po izjavi direktora Ekonomskog instituta Banje Luke **Duška Jakšića**, tačno da se na takvom projektu tek radi..."(8)

U pravdanju ovog poteza SDS, našli su se "naučnici" kao dr. Davidović s Ekonomskog fakulteta, i nažalost, prof. G.Š. s Pedagoške akademije.(9) Kasnije kada je i sam izbačen s posla, jer je bio po porijeklu Bošnjak, iako mu je supruga bila Srpkinja, G.Š. je dolazeći po humanitarnu pomoć u "Merhamet", kazao da se kaje i da je bio u zabludi.

Tumačenje regionalizacije na način na koji se nisu "sjetili" činiti zagovarači SDS, čini **komunistički novinar Goran Trkulja**,(10) tvrdeći da se radi o prirodnoj ekonomskoj raspodjeli moći i interesa buduća četiri centra Republike BiH: Sarajevo, Mostar, Tuzla i Banju Luka.

To je mogla biti tema za aktualnu raspravu da se tome prišlo regularnim zakonskim putevima, a ne nacionalističkim, koji su očito vodili u otvorenu nacionalnu homogenizaciju. Pravi motiv i cilj je skrivan i uz pomoć "opozicijskih" novinara, a tu će uslugu uskoro naplatiti postavši važnim novinarima čisto srpskih glasila.

Miting dobre volje

U organizaciji SDA Centrale u Sarajevu, 20.04. se u Banja Luci održava čuveni miting "Dobre volje" a na skupu govore **Alija Izetbegović**, predsjednik SDA i predsjednik Predsjedništva BiH, **Irfan Ajanović**, potpredsjednik Skupštine SFRJ, **Fikret Abdić**, član Predsjedništva BiH, **Rusmir Mahmutćehajić** i **Muhamed Čengić**, potpredsjednici Vlade BiH.

To je bio posljednji pokušaj da se političkim sredstvima, dolaskom takvih autoriteta u Banju Luku zaustavi proces odvajanja Bosanske krajine, kao i ostalih SAO-"Krajina" te time i raspad BiH. Mitingu je bilo prisutno više od 50.000 ljudi. **Evo nekih od riječi**

predsjednika Izetbegovića: "Kažu nam regija je zaostala, zapostavljena... Kada narodi Bosanske krajine kažu da su zapostavljeni, da su zaostali, ja ću biti prvi koji će tražiti da se uspostavi pravda. Upravo se donosi ekonomski plan razvoja BiH u nekoliko narednih godina... Eto mjesta, eto dokumenta u kome treba da se ekonomski argumentirano govori o razvoju... Poručujemo našim komšijama da ćemo s njima zajedno dijeliti I dobro i zlo, ali više nikada nismo spremni ići pognute glave... Nikada, više nigdje nećemo da budemo građani drugog reda... nudimo da zajednički gradimo zajedničku državu..."

Zajednička poruka ovog skupa bila je: "**jedinstvena, cjelovita BiH, bez stvaranja nacionalno homogenih regija, jer je to protiv svih naroda BiH. Nema dijeljenja Bosne, osim ako neko želi krv...**"(1)

Fikret Abdić

Interesantno je sjećanje na samu organizaciju mitinga. Pola sata pred početak upitah Jahića, zamjenika komandira SUP-a BL, gdje su gosti. Kaza da su Alija i ostali u općini, a **Fikret Abdić**, u hotelu "Palas". Pitam ga kada će doći? Kaže mi: "Predsjednik Izetbegović će doći za pola sata". Otišao sam osobno u hotel "Palas" i našao Abdića okruženog tjelohraniteljima. Ugledni predstavnici Bošnjaka Cazinske krajine da dođu usred četničkog štaba (tako smo zvali hotel) za nas je tada značilo odvažnost. Još je s njim bio i **Alaga Topić** iz Cazina, tadašnji Predsjednik SDA Cazin. već doajen političkih skupova, vatreni govornik i veliki borac za prava Bošnjaka. Takav će biti i u borbama protiv agresora, s puškom u ruci. Alaga je uskoro nakon toga izazvao bijes odbornika Skupštine Općine u Cazinu, jer nije bio "dovoljno elastičan" u čisto političkim pitanjima, pa su ga smijenili.

Bio sam iznenađen da je Alaga Topić s Fikretom, a da nema drugih iz Bihaćke krajine, jer ovaj skup u Banjoj Luci je trebao biti odmah iza onog povijesnog, u Velikoj Kladuši 15. septembra 1990. godine. Želio sam da Banjalučani upoznaju i druge čelnike iz Bosanske krajine. Tek u jesen 1991. godine, prilikom posjete V. Kladuši, dobit ću poražavajuću vijest o sukobu između čelnika SDA, i shvatiti pozadinu dolaska Abdića u Banju Luku. Sjedio sam malo s njima, raspitivao se o Krajini, jer sam tamo imao mnogo poznanika i prijatelja. Tu je bio i **Ismet Gunić**, veoma odan i jedan od prvih aktivista SDA. Kasnije je uhapšen i proveo je u srpskom zatvoru godinu dana, da bi se poslije uključio u borbene redove Armije RBiH...

S Fikretom i Alagom krenuh pješice do Kastelovog ćoška ili Titovog trga. To je bio moj prvi susret s Abdićem. Bilo mi je drago naći ga u redovima SDA, jer smo ga svi smatrali "žrtvom srpskokomunističkog režima u Beogradu, u poznatoj aferi "Agrokomerc."

Svijet se okretao i gledao ga. Primijetih da dobro hramlje, pa ga upitah za to. On kaza da je to od boravka u vlazi zatvora u Bihaću. Kad smo stigli, popeo se na terasu, te sjeo pored Alije. Tema njegovog govora je bila regionalizacija. Spominjao je ekonomske faktore kao uvjet za to, probleme u **"Agrokomercu"**, koji moraju čekati, iako je Alija obećao da ima rješenje. Međutim, nas je to razočaralo, jer smo vidjeli da je ova regionalizacija srpsko preuzimanje vlasti u Bosanskoj krajini. Očekivali smo i od Abdića da se tako postavi. No, on se tu ponašao kao čovjek izvan politike, a dobio je zadatak da daje stručni pogled na odnose i sl. Ponašao se kao biznismen, pazeći da se ne zamjeri budućim kupcima.

Razmišljajući o tome kasnije zaključio sam da je već tada došlo do **"zahlađenja" odnosa između Fikreta Abdića i svih prisutnih čelnika SDA**... No, sve do oružane pobune koju je poveo protiv vlastitog naroda, nisam niti slutio da se radi o veoma ozbiljnim stvarima.

Upamtio sam tada jednu šaljivu sekvencu. Kada je **Muhamed Čengić** saznao da naši ljudi pružaju osiguranje za Aliju, zatraži i za njega posebno osiguranje, vjerojatno shvatajući u tom trenutku da je Banja Luka centar četništva. Naš odgovorni za osiguranje **Izet Begović** mu odgovori: "Može, ali budi spreman da te ovaj veliki

čovjek", pokazujući na tjelohranitelja, obori na pod u slučaju opasnosti." Muhamed je "s pika" upitao: "Možel' bez tog obaranja?"

Upravo na mitingu SDA u Banjoj Luci pred. Alija Izetbegović je vizionarski dao ocjenu regionalizacije na nacionalnoj osnovi i mogućnost da se ona obavi po uzusima suvremene ekonomije i organizacije društvenih zajednica. Ocjena SDA bila je da je to samo prva stepenica ka otcjepljenju dijela BiH i prisajedinjenju nekoj od susjednih republika, i vrlo brzo pokazala se tačnom. Bili smo oduševljeni boravkom i govorom naših čelnika. Podatak da su se četnički provokatori uvukli u masu i da prijete "Turcima i Aliji" nas je opravdano uznemirilo.

Ipak, **SDS potom nastavlja provoditi regionalizaciju 22 krajiške općine, bez konsultacija sa drugim stranakama**, bez parlamentarne procedure, bez ikakvih projekata o racionalnosti, ekonomskoj opravdanosti, a glavni "stručni" protagonisti su **dr. Duško Jakšić**, rukovodilac Ekonomskog instituta, **dr. Gugo Lazarević**, prof. na Pedagoškoj školi, te **Predrag Radić**, gradonačelnik Banje Luke i Mićo Carević, do jučer zagriženi staljinističko-komunistički glasnogovornik. Oni nikada nisu prezentirali javnosti bilo kakav dokument, a kamoli elaborat o osnovnim ekonomskim pokazateljima. Njih nije interesiralo upozorenje resornih ministara BiH (Mahmutćehajića, Čengića) da je to što čine protuustavno i protuzakonito. Očito sve je bilo usmjereno ka podvođenju BiH u tzv. "velikosrpske okvire" jer su morali izbjeći demokratsko izjašnjavanje građana o budućnosti BiH u fazi očitog rasturanja SFRJ.

Banjalučki "Preporod" potom organizira javnu tribinu na temu "Regionalizacija između politike i ekonomije", na kojoj dr. Šljivo negira tačnost intervjua kojeg je objavio "Glas" u smislu podržavanja političke regionalizacije, a prof. dr. Osmančević ističe da ne postoje nikakve logičnosti udruživanja samo 22 većinske srpske općine i da za to nema nikakvih valjanih dokumenata; dok advokat Afgan T. kaže da je ovakva regionalizacija zloupotreba plemenite ideje. No dr. G. Lazarević vidi opravdanje regionalizacije na planu prosvjete, dr. Jakšić ostaje pri svojim tvrdnjama da postoji ekonomski interes, ne dokazujući ništa.(3)

U Prištini se tada Demokratski savez Kosova oštro suprotstavlja regionalizaciji ove Pokrajine, a Ante Marković, predsjednik Vlade SFRJ potvrđuje da su prava Albanaca na najnižoj razini.(3)

Interesantno je napomenuti da se npr. u Šekovićima, izrazito srpskoj općini, sve opozicione stranke, a to su SDP, SKPJ, SRSJ, suprotstavljaju potezu SDS i kažu da se "javljaju separatističke težnje u dijelovima općine".(3) Zašto takvu principijelnost ne pokazuju SDP i SRSJ u Banja Luci.

U Varcar-Vakufu (Mrkonjić-Gradu) odbornici SDS mijenjaju nazive ulica i ustanova, uklanjajući imena čuvenih Bošnjaka i Hrvata, a ujedno se priključuju "Zajednici općina". SDA odbornici napuštaju Parlament u tom gradu. Konačno Vlada BiH se odlučuje na razmatranje "regionalizacije", ali tek neposredno pred sastanak o osnutku Zajednice općina Bosanske krajine koji se trebao održati u Čelincu. Mora se prigovoriti ovako zakašnjelom razmatranju, iako su odluke bile veoma jasne i rezolutne: "Pojedine općine nastavljaju ranije započetu aktivnost, niti jedna općina nije obavijestila vladu niti je tražila ma kakvu suradnju, a udruživanje ima obilježja udruživanja sa većinskim stanovništvom jedne nacije, te bez učešća drugih naroda, što izaziva nacionalne tenzije. Vlada traži od općina da ne sprovode, već donesene odluke, jer će se suočiti sa aktivnostima koje će Vlada povući u skladu s Ustavom i zakonom. Dodana je rečenica da je ova odluka usvojena većinom glasova. Srpski ministri su bili protiv, znači svjesno su radili protuustavno.

Međutim, 26.04.1991. godine, u Čelincu se osniva "ZOBK Banja Luka", uz prisustvo 14 općinskih predstavnika, isključivo Srba, dok su ostale općine poslale promatrače meću kojima i Banja Luka. Očigledno se išlo na provjeru reakcije Vlade BiH. U "Oslobođenju" izlazi vrlo provokativan članak "Labava federacija - labava Bosna" sa stavom prihvaćanja, bez imalo kritičnosti, a da ne govorim upozorenja kuda to vodi. Mnogo manje pažnje se posvećuje odluci Vlade. U uglu na istoj strani, jedva vidljivo, daje se informacija o neuspjehu SDS Bos. Novi da izglasa odluku o ulasku u "ZOBK" (Očito velikosrpski element u Oslobođenju daje svoj obol.). **Za čelnika "ZOBK"** je izabran **Vojo Kuprešanin**, a potpredsjednici su **Radoslav Brđanin** i **Dragan Knežević**. Banja Luka se još ne pridružuje iz taktičkih razloga, dok ne obezbijedi većinu u općinskom Parlamentu.

Tog dana, boračka organizacija iz Prijedora, oštro se suprotstavlja najavama rušenja Titove kuće cvijeća u Beogradu od strane Srpske radikalne stranke.

Radikalno novoizabrano krilo SDS u Banjoj Luci izjavljuje da je odluka o udruživanju "po mjeri naroda" (samo srpskog) i da će se Banja Luka uskoro pridružiti.(4)

Počinje buđenje četnika u selima i manjim gradovima. **Jedne ramazanske noći u Ključu pale desetak kuća i štala Bošnjaka.** Ključki čelnik MBO Omer Filipović traži otkrivanje palikuća. Već se znaju imena Srba, ali ključkim SUP-om rukovodi Srbin i ništa se ne čini na otkrivanju palikuća, a dozvole za oružje date Srbima (1.350), Bošnjacima (514) a samo 24 Hrvatima, iako je većinsko bošnjačko stanovništvo. **Srpski milicionari plaće dobivaju iz Beograda, dobivaju nove uniforme i oznake okrugle trobojnice Srbije na beretkama**. Već u martu 1992. godine vrši se obuka srpskih kriminalaca na poligonu Manjača, jer se pripremaju za klanja Bošnjaka u Bosanskoj krajini.(5)

Grupa članova SDA (H. Turkanović, M. Ganić, E. Džanić, S. Hadžagić, H. Hojkurić, B. Jahić, T. Čavka, M. Bajrić) daje intervju u Hrvatskom tjedniku naivno vjerujući da će putem medija zaustaviti fašizam, jer ne bi inače preuzeli toliki zaludan rizik iznoseći da će se Bošnjaci fašizmu suprotstaviti svojom silom.(6)

Iz pančevačkog garnizona dolazi u Prijedor i Banja Luku preko 110 tenkova, da bi uperili cijevi na bošnjačka naselja. Istovremeno niču **balvanske barikade** gdje god su srpska naselja **(Teslić, Prnjavor)**, po ugledu na Liku i Kninsku krajinu. Poslanik u Skupštini BiH **dr. Mirza Mujadžić** uzalud protestira u Prijedoru, čak postavlja svoj auto ispred tenkova da spriječi njihovo iskrcavanje na željezničkoj stanici. Armija mu odgovara da ona nikom ne polaže računa.

Srbi u Prijedoru nisu zadovoljni s brojem rukovodnih položaja, iako zauzimaju 85% čelnih mjesta. Pokušavaju nagovoriti radnike u

rudniku da miniraju ceste i prugu u Ljubiji, a sve radi ostvarenja svog suludog cilja.

U Drvaru se odriču titovog imena gradu. Glavni nosilac toga, bivši je titov general **Milan Zorić**, sada predsjednik SDS i poslanik Skupštine BiH. On i njegovih dvije tisuće boraca odriču se titovog imena, ali ne i njegovih mirovina. Da su potpuno poludjeli, pokazuju najavljujući novi "padobranski desant" JNA na Drvar u "odbrani Srpske bosanske krajine", po ugledu na njemački desant u 2. svjetskom ratu, 1944. godine.

U **Bosanskom Novom** je još relativan mir, ali čelnici pobune Srba u Kninu i Baniji, **Milan Babić** i **Jovan Rašković**, dolaze u grad i pokušavaju animirati čelnike općine za velikosrpske ideje. Tu Babić koristi svoje prijateljstvo s predsjednikom općine **Radomirom Pešićem** i predsjednikom IOSO **Nikolom Omazićem**. Najveći im je problem SDA i predsjednik **Izet Muhamedagić**, poznati advokat (ubijen od strane četnika prilikom leta helikopterom u Bihać, 1995), iako je Bošnjaka u Bosanskom Novom tek 28% i 10% tzv. "Jugoslavena", mahom Bošnjaka. No, Muhamedagić hrabro uzvraća čak i na prijetnje Šešelja, čelnika srpskih radikala iz Srbije: "Prije će nestati Une, nego će Šešelj igrati kolo ovdje"(7)

U **Glamoču**, SDS ne dozvoljava Bošnjacima da imaju makar i jednu čelnu funkciju u općini ili barem da budu poslovođe, iako ih tamo ima više od 20%. SDS ne želi nikakve kontakte sa SDA i HDZ, a kamoli diskusiju o učešću u vlasti. Ovim strankama ne dozvoljavaju niti stranačke promocije i skupove, ali zato odlučuju da se pridruže "Zajednici općina Bosanske krajine", što nema nikakvog ekonomskog opravdanja. Osim toga svu industriju vežu uz Srbiju, pa čak i Trikotažu koja je imala izvrsne poslovne veze sa Splitom. Čelnici SDS kažu da sve rade kako tata Karadžić naredi... Stanje u Mrkonjić-Gradu je isto. Bošnjaci ne smiju na ulicu, a kamoli da se udružuju i traže zaštitu.

Šipovo ipak prednjači u četništvu. To je **leglo SPO**, a na čelu je **Stevo Medić**. Pjevaju se četničke pjesme: "**Odavde do Teherana nigdje neće biti Muslimana**". Rahmetli **Sakib Ribić**, predsjednik SDA, kaže da je "**mila majka bilo pod srbokomunistima, kako je sada**."(7)

2. maja 1991. godine postavljen je obiman dnevni red pred Skupštinu Općine Banje Luke... Tražilo se pridruživanje "ZOBK-u", promjena Statuta, Općine ostavka gradonačelnika, izbor,

zamjenika, razvoj općine, ukupno 28 tačaka. Ovakav prijedlog je želio "pokriti" glavno pitanje, a to je pridruživanje "ZOBK". Odbornici HDZ i SDA su pokušali skinuti ovu tačku, ali bez uspjeha, jer ih nije podržala opozicija, te su odmah napustili općinski Parlament. Delegati SDP i SRSJ su pokušali diskutirati sa SDS oko prijedloga pridruživanja u "ZOBK", tj. da to ostane samo kao inicijativa. No, SDS ne pristaje, te i SDP i SRSJ sa I. Bijelićem na čelu, napuštaju Parlament istog dana, poslije podne. Ipak ostalo je 5 odbornika SDP i SRSJ (svi Srbi) i oni glasuju zajedno s SDS-om za pristupanje Banje Luke u "ZOBK". Od prisutnih 117 odbornika, 67 glasa "za", dakle većina od ukupno 130 odbornika). **SDS ne bi uopće uspio da za pridruživanje nisu glasali odbornici komunisti i bivši odbornik SDA Emir Bušatlić.**(8) Ovo je bio protuustavan i protuzakonit čin, jer za reorganizacije općina morao je biti pripremljen elaborat, te usvojen na referendumu građana, i tek tada, odobren na Vladi BiH, bi bio ustavno-pravno punovažan.

Odbornici HDZ i SDA reagirali su seriozno, i odgovorno. Uvjetovali su povratak u Parlament, priznavanjem suvereniteta BiH. SDA je najavila vlastiti put, nagovještavajući osnutak svoje gradske općine. U okviru Banja Luke.

Na sjednici od 8. maja, predsjednik Kluba delegata SDA E. Džanić je pročitao saopćenje "da će SDA preispitati partnerstvo s SDS-om", a predsjednik Kluba HDZ, I. Jović, je kazao: "SDS odlučuje sam o bitnim pitanjima grada. Na prošloj sjednici donesene su važne odluke bez prisustva predstavnika dva naroda i tri stranke."

Časno je bilo ponašanje **ing. S. Boškovića** kojeg je SDS predložio za potpredsjednika, ali on je odbio izbor riječima: "**Ne želim biti izabran samo od strane jedne stranke**". Uskoro je otišao u Crnu Goru, odakle je bio porijeklom.

Interesantno da je SDS za javnog pravobranioca predložio E.H. Bošnjaka, što je bilo u suprotnosti s kadrovskom politikom SDA. **Ali E.H. je bio stari komunistički kadar, radio za SDB**, te očito, po toj liniji **bio miljenik Predraga Radića**, te je trebao poslužiti kao **"Trojanski konj" u bošnjačkom korpusu**. I pored toga nije izabran, jer je veći dio SDS odbornika bio četnički raspoložen.

Na sjednici je za odbornike "ZOBK", ispred Banje Luke izabran **P. Radić, D. Batar, S. Bošković (SDS) i Stefan Hrubi (SRSJ). Dakle nađen je jugounitarista i među Hrvatima.**(10)

Raspad Jugoslavije - komadanje Bosne

Prva vijest o agresiji JNA na Hrvatsku objavljena je u "Glasu" 09.05.1991. godine, naravno u stilu optuživanja Hrvata... Tražilo se uvođenje vanrednog stanja u Jugoslaviji od strane Predsjedništva SFRJ.(10)

Javnost Bosanske krajine je tada zapljusnuta informacijama o incidentima u Hrvatskoj. No, objektivnije prikaze daju sarajevski mediji. Mediji Bosanske krajine imaju jednosmjeran pristup - za njih Hrvatska potstiče nacionalizam, ne želi biti u Jugoslaviji i JNA je ta koja treba uzeti stvar u svoje ruke.

"Glas" od 09.05.1991. godine (da ne govorimo o Radio i TV B.Luka), je nenadano prepun stavova o događanjima u Hrvatskoj i SFRJ, ali samo udruženja i stranaka s srpskim - jugoslovenskim bekgraundom. Prvo saopćenje daje Predsjedništvo "ZOBK", koje daje podršku JNA, kao jedinom integrativnom faktoru i garantu očuvanja SFRJ i u njoj "cjelovitu i nedjeljivu BiH".

Dakle, "velikosrpski" kreatori deklarativno se izjašnjavaju o "cjelovitoj BiH", ali samo kao dijelu Jugoslavije, iako očito rade sve da rasture i BiH i SFRJ, pa i ovo Predsjedništvo koje predstavlja jednonacionalnu surogat političku organizaciju, jer su ga napustili predstavnici Slovenije i Hrvatske. Regionalni odbor SDS, uz iste konstatacije, dodaje i apel da se ne organizira protestni miting protiv **Slobodana Miloševića** koji je "vaskrsnuo srpsko ime i srpski narod", i da se on ne može porediti sa poglavnikom nove "ustaške" države, **Franjom Tuđmanom.**

Općinski odbor "SK - Pokret za Jugoslaviju" (SKPJ) iz Skender-Vakufa upućuje sličan telegram Predsjedništvu SFRJ, dok SKPJ iz Prijedora okreće svoj protest i protiv nacionalnih stranaka i paravojnih organizacija-ustaša, bošnjačkih milicija i četnika, ali traži razoružanje samo za prve dvije. Ujedno se obrušavaju na **Kiru Gligorova i Ljupču Georgijevskog**, koji od SFRJ hoće odvojiti Makedoniju. Orkestriranoj podršci JNA i čuvanju SFRJ od unutarnjih promjena pridružuju se političke organizacije u Srpcu i dr. **Vrijedno je pomenuti skup omladine i profesora u školi u Srpcu, kojim rukovodi Krsto Čavor**, odakle idu **glasovi razuma**: "da se u SFRJ unutarnje promjene trebaju odvijati **na demokratski način, bez nacionalističkih strasti i mržnje i bez rasturanja zemlje** u kojoj su rođeni. Zar da slijedimo one koji nam guraju djecu u smrt!"(1)

I tada se Predsjedništvo tzv. "ZOBK" oglašava jednim protuustavnim i nezakonitim aktom u ime srpskog naroda, tražeći "da se ne plaća RTV-pretplata, niti da se podržava informativna koncepcija BiH glasila, dok se ne stvore uvjeti, koji će podrazumijevati podržavanje političkih, ekonomskih i kulturnih potreba srpskog naroda u Bosanskoj krajini, BiH i Jugoslaviji"(1)

Kasnije ćemo vidjeti da je to bila uvertira **za vojno preuzimanje informativnog prostora BiH, Hrvatske i Jugoslavije**, da bi se moglo pristupiti drugoj fazi **pripreme srpskog naroda za potporu agresiji** na obje ove republike. **(zauzeti su RTV releji)**...

Još postoje iluzije da će stati anarhija i opći negativni trend u društvu. U ljubijske rudnike dolazi Sulejman Hrle, predsjednik Sindikata BiH radi potpisivanja Kolektivnog Ugovora s Privrednom komorom BiH. On koristi taj trenutak da najavi da će Sindikat uskoro organizirati miting "za mir, rad i hljeb" kao odgovor na bezakonje, anarhiju i sva ostala zbivanja u našoj zemlji.(2) U istom broju je komentar oko još postojeće ostavke Predraga Radića banjalučkog gradonačelnika. Radić je u raspravi spomenuo da "su preko njega prešle tri smjene rukovodstva SDS", ali se iz svih rasprava i unutar kuloara znalo da je problem nametanju, kadrova za IO SO Banja Luka od strane grupe primitivnijih odbornika, posebno nametanje Rajka Kasagića za predsjednika IO-a... Vukić, aktuelni predsjednik SDS-a, je izgleda tu igrao glavnu ulogu. U jednom trenutku na sjednici Skupštine poviknuo je predsjedniku odborniku SDS-a: "Batar, vodi tu bagru kući" misleći na odbornike koji nisu igrali kako je želio.

Skupštini nisu prisustvovali odbornici HDZ i SDA, a veliku ulogu u podršci Radiću dao je Spasoja Knežević, vispreni odbornik Liberala. On je želio imati Radića kao manje ekstremnog elementa, ne predviđajući da će Radić u kasnijem razvoju zla velikosrpskog fašizma svjesno preuzeti dio odgovornosti u etničkom čišćenju Banje Luke i Bosanske krajine i masovnim zločinima nad nesrbima, posebno Bošnjacima, a vjerojatno nije znao da se radi o unutarstranačkom obračunu, da Radić šalje emisare kako bi kod glasanja imao glasove SDA i HDZ i da bi na kraju ostao gradonačelnikom (što je jarko želio), zahvaljujući podršci Radovana Karadžića.

Kada 1992. godine **Spasoja Knežević** shvati gdje su pravi uzroci zla i kuda stremi politika SDS, koju uskoro počinju slijediti i

Liberali, odričući se članstva u BiH organizaciji LB, on će dati ostavku i otići u emigraciju kao i druge izbjeglice iz BiH.

Republički SDS želi učvrstiti provedenu jednonacionalnu regionalizaciju u "ZOBK" i dobiti kakav-takav legitimitet, ali to ne može bez bošnjačkih i hrvatskih imena, koji bi to podržali... Zato **Nikola Koljević** dolazi u Banju Luku i saziva čelnike značajnijih institucija i poduzeća, ali bira imena od kojih može dobiti podršku, a namjerno dovodi samo nekoliko viđenijih Srba, da ne "zaplaši" ostale. Niko se od Hrvata nije odazvao, a od Bošnjaka su tu bili: **dr. Mustafa Sefić, prof. Medicinskog fakulteta, mr. Fuad Turalić v.d. direktora AIPK, mr. Muhamed Karamehmedović, jedan od čelnika INCEL, Irfan Pozderac, tekstilac, dr. Medžid Novkinić, šef odjela u MC, i Nedžad Džumhur, nezaposleni tehnolog i bivši član IO SDA...**

Od Srba: gradonačelnik Radić, Duško Jakšić dir. Ekonomskog instituta, Predrag Lazarević, profesor i ideolog SDS, **dr. Mićo Carević, bivši komunistički ideolog i u zadnje dvije decenije stalno na poziciji velikosrbizma**, te Koljević... Čitajući "Glas"(3) koji je objavio izvještaj s tog susreta, može se kazati da su ovi privrednici dobrovoljno stavljali glavu u pijesak, kao nojevi. Oni su davali akademske izjave o potrebi ekonomske regionalizacije u sferama njihove profesije, te da republička Vlada nikada nije vodila odgovarajuću brigu o provincijama pa i o Banjoj Luci. Takve jednostavne činjenice i parcijalne osvrte je, u formi zaključaka, iskoristio dr. Nikola Koljević, da bi s velikosrbima: dr. Carevićem, Lazarevićem, Radićem i Jakšićem, po starom seljačkom običaju, na prevaru i verbalno dokazao "opravdanost" formiranja "ZOBK"-a.

Kasnije su navedeni muslimanski "privrednici" opovrgavali tvrdnje da su iznosili takve stavove u prilog "ZOBK"-a, ali nisu to demantovali u novinama... U teškim vremenima koja će uslijediti, ovi bošnjački intelektualci će se dostojanstveno ponijeti, posebno dr. Sefić, koji će se pridružiti patriotskim snagama u Sarajevu, dok će dvojica, koji su ostali u Banjoj Luci, iskazati potpunu lojalnost okupatorskim vlastima.

Već nakon tri dana od ovog susreta u Banjoj Luci dolazi Karadžić da govori o "regionalizaciji". Tu su i Koljević, te Lazarević, koji se svojski trude da dokažu opravdanost "ZOBK". Niko ne spominje da je do toga došlo jednonacionalnim srpskim preuzimanjem vlasti, protuustavno i protuzakonito.(4)

Odmah iza toga "ZOBK" već postavlja zahtjev republičkoj vladi da se ne plaćaju doprinosi. Cilj, ekonomska destabilizacija BiH.

No, u općinama, kao npr. u **Ključu, gdje SDS nema apsolutnu večinu, je zapelo udruživanje u "ZOBK". SDA na sjednici Skupštine traži opoziv odbornika iz "ZOBK",** jer su se sami delegirali bez suglasnosti općinskog Parlamenta. No, ta tačka nije uspjela doći na dnevni red.(4)

I tada se u "Glasu"(5) objavljuje intervju Mesuda Islamovića, republičkog poslanika SDA, nakon podnošenja ostavke i preuzimanje rukovođenja SDA od strane dr. Hadžagića i potpredsjednika dr. Krzića. Nažalost, najveći dio intervjua se odnosi na njegovo goransko porijeklo, te kako je on kosmpolita, a da sve stranke treba da se odriču svojih ekstremista itd... Kao da se nalazi van vremena i prostora. Izjednačuje, nehotice ili ne, svoju SDA s fašističkom SDS, ponovo nam nanosi štetu. Kao da nije bilo dovoljno problema s ranijim diletantskim vođenjem SDA, što nas je koštalo dabitkom samo 50% glasova našeg naroda na izborima.

Tada već počinju mnoge namještene smjene bošnjačkih kadrova u poduzećima, ustanovama, a savjeti za narodnu obranu već pripremaju raspodjelu oružja srpskom narodu u pojedinim općinama (Bosansko Grahovo je to već učinilo krajem 1990. godine, izvještaj dostavljen dr, Mujagiću. Meni ga je dao Delnezirević, a ja doktoru da ga isporuči Izetbegoviću. Ne znam sudbinu tog pisma-izvještaja).

SDA daje saopćenje u kojem osuđuje napad na ministra informiranja **Velibora Ostojića**... Kasnije se vidjelo da je napad na Ostojića bio u vezi sa ministrovom ljubavnom vezom, daje obavijest da je novi predsjednik dr. Sead Hadžagić, a potpredsjednici dr. Krzić ing. Džanić, te da se sadašnja "ZOBK" smatra političkim aktom, a da će SDA pripremiti stručnu studiju o mogućnostima regionalizacije.(6)

Iz intervjua Islamovića u više novina ponovo se osjeti apostrofiranje "da daje ostavku na vođenje SDA Banja Luke, jer je suočen s ekstremistima u svim strankama tripartitnog parlamentarnog partnerstva, a svoj angažman usmjerava na brisanje granica, kako formalnih, tako i psiholoških". Ovo posljednje je naročito dobro prihvaćeno od strane SDS-a, jer oni su to protmačili u prilog "Velike Srbije" bez unutarnjih granica. Iza ovoga se

Islamović povlači u anonimnost obhrvan porodičnim teškoćama i suočen sa srpskim terorom i prema njemu samom.

Čuju se prve vijesti o naoružavanju Srba. Otkrivamo organiziranu podjelu oružja Srbima u objektima-barakama mjesnih zajednica i u privatnim kućama. Kontroliramo vojne kamione JNA koji dovoze oružje.

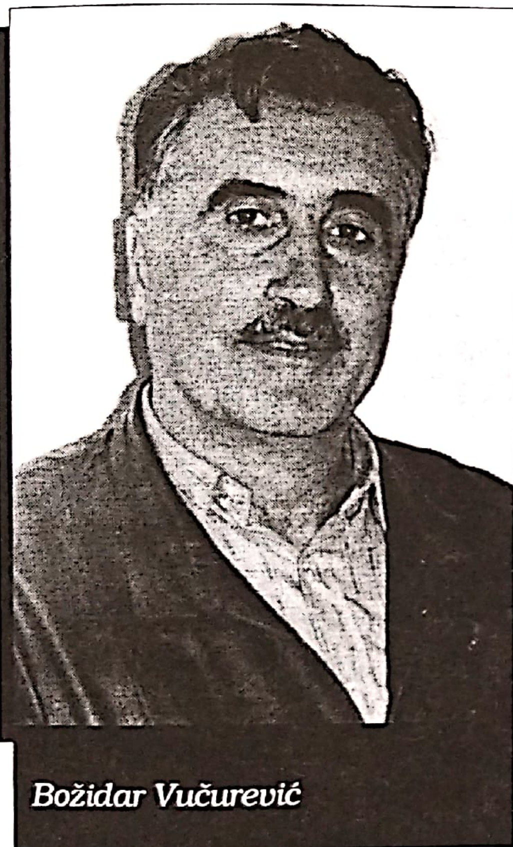
"Oslobođenje" donosi obavijest o promjenama u rukovodstvu SDA Banja Luka, te o izmjeni krivičnog zakona u USA, što omogućava ekstradiciju četničkog vojvode Đujića, ratnog zločinca iz II svjetskog rata. Ovo je potpuno oprečno stvarnom stanju u SFRJ, gdje četništvo dobija oreol junaštva.(8) Tada slušamo i prve vijesti o ozbiljnom ugrožavanju političko-bezbjednosne situacije u Goraždu. U Višegradu ministar informiranja Vlade SRBiH, Velibor Ostojić, pokušava narušiti mirne odnose među stanovništvom dva naroda šireći lažne vijesti, koje su demantirane.(9) Očito, želi sukobe. U istom broju "Oslobođenja" daju se dva saopćenja SDA BL. U jednom se osuđuje napad na Ostojića, a u drugom se zaključuje, nakon sastanka svih bošnjačkih asocijacija, da je "ZOBK" čista politička akcija, a da se regionalizacija treba stručno planirati sa svim relevantnim pokazateljima, posebno ekonomskim.(10)

Interesantno je javljanje članova novoformirane stranke MBO iz Cerika kod Prijedora. Kritizira se SDA Prijedora jer vodi neodlučnu politiku i ističe da se svim sredstvima treba suprotstaviti razbijanju BiH od strane SDS. Upućuju se i fizičke prijetnje "kokardašima".

U Varcar-Vakufu pak, SDP traži rušenje republičke Vlade i uspostavljanje Vlade nacionalnog spasa. Osuđuju se sarajevski mediji, uz tvrdnju da služe nacionalnim strankama, dok niti riječi o banjalučkim prosrpskim medijima. Zgražaju se na mogućnost da ustaše, četnici i mudžahedini zakucaju na naša vrata. Zatim su izrečene ružne aluzije na nacionalne vođe, posebno na predsjednika Izetbegovića. Taj skup je vodila drugarica Stana Vukoman.(11) Ona nije vidjela četničke zločine i protupartizanske parole na Društvenom domu i Hotelu u gradu gdje je držala govor.

Iz MZ Stričići, selu odmah iznad čuvenog konclogora "Manjača", dolazi u Banju Luku dopis kojim "se ne garantuje sigurnost lovcima iz Banje Luke". SDA odmah ovo iznosi na konferenciji za štampu, te ponovo osuđuje "ZOBK", jer je to razbijanje BiH. Usput se navodi da SDS neda odgovarajuću zastupljenost u vlasti SDA i da bošnjački narod ne priznaje "ZOBK".(12)

U Bileći i Trebinju počele su prijetnje Bošnjacima od strane četničkih vojvoda. Prijeti im se likvidacijom ako se ne isele, a oni već to čine. U Bileću dolazi dr. Koljević na tribinu SDS. Ubjeđuje Srbe da su oni odgovorni, kao većinski narod, za sigurnost Bošnjaka i da u tome trebaju dati primjer. Očito mudro skriva svoj šovinizam. Ali na istom skupu poznati nacionalista **Vučurević**, na upit Bošnjaka zašto je pjevao pjesme o četničkom vojvodi-koljaču muslimana u II svjetskom ratu, odgovara da mu se pjevalo jer i Bošnjaci pjevaju pjesmu "**Mujo kuje konja po mjesecu**"!? Tvrdio je da je pjevao da bi spriječio suđenje Srbima za šverc oružjem i da se nikada više neće suditi Srbima. Nakon ovih riječi, uslijedio je pljesak auditorija, te odmah prijetnje prisutnim Bošnjacima i pokušaj fizičkog napada, što je dovelo do njihovog odlaska. Sutrašnji sastanak predstavnika SDA i MBO iz Bileće, Gacka i Trebinja sa Koljevićem nije uspio i Koljević ostavlja još gori utisak, a stanje u Bileći se još više zaoštrava.(13)

Božidar Vučurević

MBO izvještava o **dogovoru Miloševića i Tuđmana o podjeli BiH po šemi starojugoslovenske nagodbe Cvetković-Maček, da je Engleskoj ponuđen taj dogovor i da je prihvaćen**. Na toj press konferenciji dr. M. Filipović je sve to iznio i kazao da je to poziv na međusobno istrebljenje.

Karadžić daje intervju u kojem napada USA koje žele podržavati **Antu Markovića** na čelu savezne Vlade SFRJ, a on radi na njenoj razgradnji. Ujedno objavljuje da je afera oko šverca oružja kroz Bileću konstrukcija, da je pitanju bilo samo trofejno oružje a da se **poslanik SDS Dušan Kozić** samo slučajno našao na tom mjestu, iako je MUP dao dokaze o umiješanosti ovog poslanika u naoružavanje Srba...(13)

I ponovo dijelovi sa press konferencije SDA. B. Jahić iznosi podatke o masovnom švercu oružja i opasnosti koja dolazi.(14) Jahić je to znao kao zamjenik komandanta CSB Banja Luka.

Osobno iznosim slučajeve nezakonitog nametanja neravnopravnosti oba pisma, jer se nameće ćirilica svugdje, pa i ploče s imenima institucija se pišu isključivo ćirilicom, suprotno zakonima BiH. Ukazujem da SDS i njen SAO potiču štrajkove da bi napravili haos...(17)

U "Oslobođenju" je objavljen izvještaj press-konferencije SDA Banja Luka o društveno-ekonomskim prilikama u općini, sa osvrtom na štrajk u rudnicima. Konstatira se da je došlo do narušavanja nacionalnog pariteta u javnim službama i da se uočava pojava pritiska na bošnjački stručni i intelektualni kadar. Konstatira se da cjelokupna politička situacija postavlja opravdanost preispitivanja partnerstva između pobjedničkih stranaka.(15) Mnogo opširniji osvrt objavljen je u "Glasu": "Očito je da postoji interes da se poremete međunacionalni odnosi. Vrijeme da se građani Banje Luke, naročito Srbi, koji su ovdje najbrojniji, suprotstave takvim tendencijama. SDS i dalje vrši gruba kršenja parlamentarnog rada, jer i dalje insistira na stvaranju "ZOBK". Oni ne vode računa da smo mi predstavnici više naroda i da donošenje značajnih odluka ne može biti preglasavanjem. Ne poštuje se nacionalni paritet u javnim ustanovama a bošnjački kadar je kroz tehnološke viškove i stečaje, podvrgnut pritiscima..." Novinari su me pitali: "Da li to znači partnerskog odnosa"? Odgovor je glasio; "To pitanje visi u zraku. Partnerstvo je stvar zajedničkog interesa, pa mi sada razmišljamo o partnerstvu sa drugim strankama - onima koje podržavaju suverenitet BiH i suprotstavljaju se surogat regionalizaciji".(16)

U to vrijeme, na razini Republike vodi se politička i propagandna borba. SDA nastoji da smiruje i uspostavi funkcioniranje države, a SDS da stvara teškoće koje će to onemogućiti. **Tada predsjednik Izetbegović najavljuje mogućnost izjašnjavanja građana o budućnosti zemlje BiH putem Referenduma.** Nekako u to vrijeme, pod utjecajem "lijevih" snaga i vjerojatno snaga za očuvanje BiH počinje se javljati Sindikat radnika tražeći bolje uvjete privređivanja. Posebno je aktivan Republički odbor metalaca i oni započinju štrajk. Njima se uskoro pridružuju i ostali gradski odbori. U štrajku učestvuje oko 150.000 radnika. SDA ovaj štrajk ocjenjuje pozitivnim s političkog stanovišta, iako ne znamo stvarnu pozadinu

i krajnje domete štarjka, jer tu je možda postojala šansa da se putem Sindikalnog organizovanja radnika, pokaže snaga za zajedništvo i zaustavi rasizam i šovinizam SDS. Primijetili smo strah kod vođa SDS u Banjoj Luci. Oni su ocijenili da oštrica štrajka može biti prema njima okrenuta. Bojali su se radnika.

Štrajk je trajao 15 dana, a zahtjevi štrajkača Vladi SRBiH o rasterećenju privrede su prihvaćeni s tim da provođenje počne u 1992. godini.

KOS na sceni

Od strane SDS i vjerojatno KOS-a zavrbovan je predsjednik Sindikata Rade Rađenović i on vodi odmah akciju na stvaranju "srpskog sindikata". Još nije bilo ratnih dejstava u BiH, a Rađenović već u decembru 1991. godine održava sastanak s predstavnicima Srba iz Knina oko osnutka zajedničkog srpskog sindikata iz Hrvatske i BiH. Sindikalci nesrbi, **Bernard Kezić** sada – predsjednik Sindikata "Tasa", **Kjazim Duraković** - predsjednik Sindikata "Elektromehanika", **Ibrahim Klarić** predsjednik sindikata HVT UNIS, Ivo Javaz - predsjednik Sindikata profesionala R.C." i drugi zalud se pokušavaju suprotstaviti podvajanju radnika na nacionalnoj osnovi. Oni će biti prve žrtve fizičkog maltretiranja i hapšenja. Durakoviću će srpski policajci slomiti više rebara i sve zube i ostaviti ga onesviještenog u jarku...

Iz Sarajeva bježi u Banju Luku predsjednik gradskog Sindikata metalaca, **Obrad Belenzada**, a u junu 1992. godine, **Čedo Volaš**, sekretar Sindikata BiH. Oni u Banjoj Luci formiraju Udruženi srpski sindikat Kninske i Bosanske krajine. Odmah promoviraju Stanu Šuput, člana Republičkog sindikata, za ministra rada, dok se **Slavko Župljanin**, predsjednik Sindikata SOUR "Rudi Čajavec" kao rezervni oficir JNA odmah dobrovoljno javio za rat u Hrvatskoj. On je brat poznatog **četnika Stojana Župljanina**, komandanta-načelnika SUP-a Banja Luka.

Rade Rađenović, nekada predsjednik Titovih omladinaca, koji je nosio štafete bratstva i jedinstva SFRJ, i kao takav odlikovan, kao i ova dvojica čelnika Sindikata BiH, "preko noći" pretovarili su se iz komunista-kosmopolita u komuniste šoviniste, rasiste. Tipični produkti balkanskih bastarda neshvatljiv civiliziranom svijetu.(1)

Još se formalno obavljaju kadrovske popune na razini SFR Jugoslavije. Dr. Hadžagić mi saopćava da treba ići u Beograd kao pomoćnik **Petru Gračaninu**, saveznom ministru unutrašnjih poslova SFRJ.

Upravo u to vrijeme dolazi u Banju Luku **prvi sekretar USA ambasade u Beogradu, gosp. Henry Kelley** i telefonski dogovoaramo sastanak u restoranu "Sirano". Pošto sam želio da izbjegnem "pratnju" otišli smo, dobro mi poznatim, sporednim ulicama u bašču "Kazamata" na tvrđavi Kastel. Hadžagić nas je vrlo brzo napustio čim smo prešli na politička pitanja. Znao sam da je razlogom za to njegova predstojeća karijera.

Na terasi iznad rijeke Vrbas u ugodnom hladu suncobrana ostali smo sami nas dvojica i razgovarali. No nismo dugo ostali sami. Uskoro se pojaviše dvojica "kosovaca" iz vojnih obavještajnih službi. Bilo mi je jasno da nas prate.

Dok sam razgovarao s gosp. Kellyem, krajičkom oka sam registrirao njihovu tobožnju udubljenost u razgovor. Naručiše ručak. Znojili su se na suncu, otpuštali kravate na košuljama, ali su bili uporni da ne sjednu za stol uz koji je bio suncobran. Shvatajući da je to i gosp. Kelly primijetio, jer on je bio sigurno školovani diplomata i s iskustvom, namignem mu i predložim da konverzaciju nastavimo na engleskom jeziku. Nismo dugo čekali na reakciju. Ona dvojica se digoše od nedovršenog ručka, stadoše uz ogradu terase, još bliže nama, provocirajući nas. Jedan tada galsno kaza: "Lepa li Vrbasa, ali Bosna će biti naša..." Odmah sam shvatio da su to bili oficiri, jer obični agenti nemaju takvu slobodu djelovanja. Nastavili smo razgovor šetajući. I kasnije smo za vrijeme okupacije surađivali.

U to vrijeme aktualni **čelnik SDS Radovan Vukić**, izjavljuje da oni ne priznaju Izetbegovića, jer on želi islamsku državu. Srpski narod nema potrebe za izjašnjavanjem na referendumu jer on je za život u Jugoslaviji, definitivno. SDS je donio odluku da se ne prizna nikakva suverena Bih i da će u slučaju raspada SFRJ, Bosanska krajina biti federalna jedinica SFR Jugoslavije i priznavat će vlast u Beogradu. Usput je optužio **Antu Markovića** za ekonomske teškoće u SFRJ, a naglasio da se srpski narod naoružava, jer to čine Hrvati i Bošnjaci.(2,3)

Ovo je bila prva objavljena eksplicite izjava o nepriznavanju BiH i protuustavno pozivanje na rušenje legalne vlasti BiH oružanom silom.

I tada tzv. Savjet za NO Banja Luka, proglašava pripreme za vanredno stanje na općini. Radić, kao predsjednik, u vezi sa podizanjem borbene gotovosti, navodi da će se izvršiti probna mobilizacija radi provjere bojne gotovosti, da će sve biti pod komandom JNA, a cilj mobilizacije jeste spriječiti raspad Jugoslavije i bratoubilački rat. Upućuje zamjerke Predsjedništvu i Vladi SRBiH što upućuju umirujuće poruke, umjesto da upute opomenu Hrvatskoj na pucanje s njenje strane.(4)

Najavljuje se proglašavanje vanrednog stanja u još osam općina. Član Savjeta NO ispred SDA odbija ići na teren na granici prema Hrvatskoj, jer to nije općina u nadležnosti Savjeta.

U Banju Luku i okolinu pristižu prve izbjeglice iz ugroženih područja Hrvatske. Smještaju se negdje milom a negdje silom. U Skender-Vakufu vlasnici vikendica Srbi nisu davali svoje vikendice, ali Bošnjaci su morali dozvoliti useljavanje srpskih izbjeglica. U Bos. Kostajnici i Dubici srpske paravojne i JNA formacije pucaju prema Hrvatskoj preko rijeke Une i Save i postavljaju artiljerijska oruđa iza džamije, sa željom da Hrvatske snage uzvrate, ne bi li izazvali reakcije Bošnjaka. Hrvati stoga izbjegavaju uzvratiti na bombardovanje Hrvatske Kostajnice i Dubice.

Dr. Milorad Kuzmanović, predsjednik SDS Čelinca i čelnik SDA Remzija Spahić daju zajedničko saopćenje o međusobnom prijateljstvu svih naroda i međusobnoj zaštiti u slučaju oružanih sukoba, ali i podržavaju napore JNA da uspostavi red u cijeloj zemlji. Vidjet ćemo u toku 92./93. godini kako će Srbi na svojstven cinički i način to prekširiti... Istovremeno u "Oslobođenju" objavljuje zajednički intervju poslanika Parlamenta BiH M. Islamovića (SDA) i A. Grahovca (SDS). Na pitanje o potrebi podizanja borbene gotovosti iznosi dva suprotna stava. Anđelko Grahovac insistira na tom jer su navodno susjedne općine prema Hrvatskoj ugrožene od "ustaša". Mesud Islamović ispravno izjavljuje da to nije u nadležnosti općina, već Republike BiH. Slični su stavovi i u pogledu potrebe mobilizacije. Srbin po svaku cijenu želi mobilizaciju, jer "je potrebno čuvati Jugoslaviju". Grahovac prosto "bulazni" navodeći dokaze koji opravdavaju mobilizaciju, a najvažniji mu je da se čuju prijetnje u gradu. Islamović pak jasno ukazuje da je to u nadležnosti Republike, ali ovaj uporno izvrće poznate stvari.(5)

Tada Hadžagić i ja odlazimo u Sarajevo na sastanak Glavnog odbora SDA, koji se održavao u Domu milicije. Sjećam se odluka o

Delegaciji BiH koja će ići na pregovore u Ženevu. Javio sam se da nešto kažem o teškoj situaciji u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini, i da je krajnje vrijeme da se počnemo pripremati na obranu... No, mislim da je našima sve bilo poznato, ali je rješenje i odluke bilo teško naći zbog kompleksnosti situacije, i naravno prijetnje JNA.

SDA je u stalnoj informativnoj aktivnosti, kao jedinom sredstvu da se zaustavi nadolazeći srbofašizam. Na konferenciji za štampu koju su organizali dr. S. Hadžagić, E. Džanić i H. Hojkurić, sva trojica ukazuju da se regionalizacija treba provesti na cijelom teritoriju SFRJ, a ne samo u Bosanskoj krajini, a ulazak paramilitarnih postrojbi **Milana Martića** iz Knina na područje BiH i Drvara predstavlja povredu integriteta BiH itd... Haris prenosi kako je na Komitetu Crvenog Križa govoreno da ovo nije Azija i da ovdje vlada krst, te da se muslimani moraju krstu prikloniti.(6)

Martić i kninski četnici

Tada već ozbiljnije navode se sve češće više smjene rukovodilaca Bošnjaka u poduzećima. Zaključeno je da bošnjački narod nije stvorio paravojne postrojbe, te da je JNA-i povjerena zaštita unutarnjih i vanjskih granica države, a ako se to povjerenje izigra, Bošnjaci moraju svoju sudbinu rješavati uz podršku evropskih i svjetskih snaga.(8)

Nešto ranije održao sam sastanak s vrsnim ahbabom, direktorom velike trgovinske kuće "Malpreh", Rahmetli **Farukom Huseinbegovićem** i nekoliko njegovih poslovođa-nesrba. Informirali su me o aktivnostima SDS na smjeni rukovodilaca, kako bi nesmetano mogli otpuštati radnike nesrbe i one koji ih ne slušaju. Ništa nisam mogao sugerirati, osim da se i oni organiziraju i pokušaju usporiti taj proces.

Dr. Vukić sve više vuče SDS u fanatizam, pa je isforsirao da Klub odbornika SDS uskrati povjerenje Radiću, kada je on povukao svoju ostavku. Optužuju Radića da koči regionalizaciju, iako je ustvari

Radić to želio provesti još pod plaštom "parlamentarnih odluka" (za šta su mu bili potrebni glasovi opozicije i SDA-HDZ).

Vukić iznosi kako su se dvije krajine, Kninska i Banjalučka ujedinile i da će živjeti u jednoj državi (flagrantno kršenje Ustava i proglašavanje agresije na RBiH). Ne propušta da napadne Bošnjake koji su se usudili osnovati svoj Nacionalni savjet i time uputili "poziv na krstaški rat." Istovremeno o upadu paramilitarnih jedinica Martića u Drvar, kaže da je to prijateljska posjeta. Tada Martić vrši vojnu smotru srpskih jedinica na stadionu u Titovom Drvaru.(9)

To je dakle bio, sistem "velikosrpske" propagande... Optuži drugog za sve a sam čini što hoćeš!

Konačno SDA daje saopćenje za javnost u "Oslobođenju" 21. 6.1991. godine,(10) potpisano od strane S. Hadžagića u kojem on na izuzetno stručan i politički seriozan način opovrgava opravdanost regionalizacije na način kako ju je SDS priredio. I sam sam učestvovao u pripremi tog saopćenja.

Do tada još mediji, pa ni "Glas" još nisu u potpunosti obuhvaćeni indoktrinacijom "velikosrbizacije", isto najviše zahvaljujući nekolicini još odvažnih članova "lijevih" stranaka. "Glas", od 28. 06. 1991.(11) godine objavljuje vrlo oštre ocjene SDA o sjedinjavanju SAO Krajina, na nedosljedne izjave dr. Koljevića o nepoduzimanju nikakvih jednostranih akata dok postoji Jugoslavija, velikim troškovima SAO, kadrovskoj politici SDS i najavljivanju "Vidovdanskog sabora", uz prijetnje Bošnjacima...

Agresija na Hrvatsku

Istovremeno kroz Bosanski Novi u pravcu Dvora na Uni, prema Hrvatskoj, prolaze tenkovske jedinice, koje srpsko stanovništvo obasipa cvijećem...(11) Slijedi okupacija Hrvatske od strane JNA.

Tada Savezno izvršno vijeće donosi odluke koje se tiču očuvanja integriteta i cjelovitosti Jugoslavije, a dva dana kasnije SUBNOR BiH izjavljuje da ne priznaju nikakve separatne odluke bilo koje Republike i daju punu podršku SIV-u da JNA obezbijedi odluke o integritetu i cjelovitosti Jugoslavije.(1)

Sve se diktira u Beogradu... Borislav Jović, bivši član Predsjedništva SFRJ opisuje u svojim Memoarima tok tih događaja, a već 9.7.1991 godine komandant JNA, Kadijević leti u Moskvu na

razgovor s generalom Jazovom tražeći da Rusi daju podršku vojnom režimu u napadu na Sloveniju i Hrvatsku.(2)

Ovome podatku ide u prilog činjenica da su u to vrijeme u Srbiji obavljene **vojne vježbe rezervista JNA u više gradova**, a da je **Slobodan Milošević** prisustvovao onoj u Zrenjaninu.(3)

Slobodan Milošević, haški optuženik za ratne zločine

Niko ne pridaje posebnu pažnju razbijanju Jugoslavije koju započinju formirane SAO Bosanske krajine a posebno najavljeno udruživanje dvije iz različitih republika, kninske i banjalučke. SDA to koristi da 28.6.1991(4) godine ukaže ko stvarno razbija SFRJ. Uz to Hadžagić i ja iznosimo činjenice da član Predsjedništva BIH Koljević upravo tome daje podršku, umjesto ekonomskim projektima koje je obećavao.

U Kupresu, SDS većinom od jednog glasa, donosi 28.06.1991. godine, odluku o prisajedinjenju SAO Bosanske krajine ili Banje Luke, dakle potpuno mimo Ustava i Statuta općine, što izaziva parlamentarnu krizu, a SDS očito ima cilj blokiranja sistema države.(5)

7. 7. 1991. godine Savjet za NO Banje Luke, kojeg vodi P. Radić i general Uzelac, proglašava mobilizaciju. SDA odmah zahtijeva obustavu mobilizacije, koja je u ovlasti Savjeta NO BiH i traži da se odmah provedu odluke Savjeta NO BiH i Predsjedništva o obustavi mobilizacije i naoružavanju rezervista JNA.(6) Ujedno se osuđuje rad Savjeta NO Banja Luka, jer u njemu ne sudjeluju predstavnici drugih naroda, a gradonačelnik Radić svojim prihvaćanjem funkcije potpredsjednika SAO Bosanske krajine sebe stavio u vanustavnu poziciju.

U istom broju "Oslobođenja" objavljen je tekst o protestnom okupljanju građana u Vlasenici, koji traže da se njihova djeca

demobiliziraju iz rezervnog sastava JNA, a koji su mobilizirano još 30.06.1991. godine i nalaze se u kasarni Zalužani u Banjoj Luci i u Prijedoru. Općina im je osigurala tri autobusa da dođu po djecu i muževe u Banju Luku.

Tada su mi u kuću svratili **Izet Redžić**, predsjednik IOSO Vlasenica i čini mi se, I jedan poslanik SDA u Republičkom Parlamentu, koji su me izvijestili da je u Zalužanima jedan od tih autobusa nakrcan Srebreničanima koji neće da se vrate u kasarnu. Na kraju su vojne vlasti dozvolile da idu kući. Tada sam od njih dvojice dobio informaciju da je tenkovska brigada u Zalužanima primila bojevu municiju i da se sprema napad na Hrvatsku preko mosta u Bosanskoj Gradišci.

Nekoliko dana iza toga, početkom jula mjeseca, išao sam s porodicom u posjet sinu koji je služio vojni rok u Vinkovcima. U gradu smo osjetili napetu atmosferu. Sin nam je sa zaprepaštenjem pričao o druženju nekih oficira s četnicima. Pripremio sam njegov bijeg, ako bude potrebno. Moji kolege veterinari su mi obećali pomoć. Napravili smo dvije varijante.

Kada smo se zabrinuti vraćali u Banja Luku, naišli smo na grupu naoružanih civila, neki s kožnim kačketima na glavi, kako ulaze u šumu kraj auto-puta. Shvatio sam ko su, te sam upozorio kćerku i suprugu da budu oprezne u slučaju pucnjave. Kad su vidjeli banjalučku registraciju, prijeteći su dizali tri prsta.

Kada smo na autoputu bili kontrolirani od hrvatske policije, o tome sam upitao policajca, ustvari već u vojnoj uniformi, a on je potvrdio kretanje četničkih formacija, te na motorolu izvijestio svoje.

Negdje oko Sl. Broda svratio sam u restoran na benzinskoj crpki, telefonom nazvao prijatelja T. u Zagreb. Javio sam mu za pripremu oklopne brigade u Zalužanima, spremne za napad na Hrvatsku. Kasnije me je izvijestio kako je postupio.

9.7.1991. godine u Sarajevu predsjednik liberala **Rasim Kadić** upozorava da bi sve oružane snage morale biti pod komandom Predsjedništva SFRJ, da se moraju spriječiti neodgovorni generali, a kad se odcijepe Hrvatska i Slovenija, BiH će najgore proći, jer nema niti jednog ustavnog akta o samostalnosti. Zato BiH mora u slijedeća tri mjeseca po hitnom postupku donijeti Ustav i provesti referendum. "Nažalost (kaže Kadić), postojeća vlast u BiH nije spremna i nema želje da BiH i postane suverena samostalna država."(7)

Savjet NO Općine Banja Luka je počeo opću mobilizaciju rezervista TO uz suradnju s Komandom Banjalučkog korpusa, kako "Glas" piše 11. 7.1991. godine, čije jedinice se već nalaze na vježbama.(7)

"Rubikon" je pređen. SDS-čelnici i JNA su otkazali poslušnost Predsjedništva SRBiH.

Iz Hrvatske (Like, Korduna, Banije), iz Slovenije dolaze srpske Izbjeglice u Bosansku krajinu. Oko tisuću ih je smješteno. **Najviše pomažu Bošnjaci Deumić, Kaukoči i drugi.** Danas znamo da su to bile porodice srpskih paramilitarnih vojnika, jer su ih željeli prebaciti na sigurno. Kasnije će prvo zakukati upravo ovi dobrotvori. Zbog njihovog imućnog stanja bit će prve žrtve nasilja.

Tada KDM "Preporod" daje vrlo interesantno saopćenje tražeći: "Da svi vojnici iz BiH u JNA, budu povučeni u BiH, da se podržavaju stavovi Predsjedništva i Alije Izetbegovića na očuvanju mirne i cjelovite BiH, da Predsjedništvo naredi opću mobilizaciju rezervnog sustava armije na cijeloj teritoriji BiH, da se energično spriječe samovolje organa vlasti u Banjoj Luci u vezi sa uzurpiranjem pokretne i nepokretne imovine slovenskih poduzeća, koju čak obavlja milicija SUP-a (12.07.1991.)(8)

Upravo na taj dan, krnje Predsjedništvo SFRJ donosi odluku o povlačenju JNA iz Slovenije.(9) Ustvari, snažni otpor TO Slovenije ih prisiljava na to, ili je to lucidni manevar da se tobožnjim povlačenjem iz Slovenije, tri korpusa JNA rasporede, I to: dva u BiH, a jedan u Hrvatsku, u Baranji, na granici Hrvatske sa Vojvodinom...

Iz tzv. JNA započinju brojna dezerterstva, posebno vojnika iz drugih republika. Povremeno saznajemo kako HDZ cijele grupe vojnika prebacuje u Hrvatsku, naročito preko Ivanjske i Simića.

Jedno jutro mi je došao kući hodža I. B. i izvijestio da su mu se u džamiji "Ferhadija" sklonila tri dezertera. Presvukli su ih hodže u civilna odijela. Doveo sam ih u kuću, nahranio i sve organizirao za njihovo prebacivanje u Sarajevo. Jedan je bio Hrvat (Robert), drugi s Kosova a treći iz Sarajeva.

U toj atmosferi jedna grupa rezervista iz Banje Luke, njih 41, predvođeni poručnikom **Ivicom Madžom**, samovoljno napuštaju vojnu jedinicu JNA. Odmah su pohapšeni i optuženi kod vojnog tužioca **Ismeta Mehića**, a sudio im je major **Alaga Bajramović**.(10)

U svezi s time se odmah oglasio SDA: Ganić, Plivac i Jakirlić iznoseći da je mobilizacija suprotna zakonu, da nema ratnog stanja,

a pogotovo, jer je suprotna odlukama najviših organa BiH. Usput su iznijeli da je 80% vlasti u rukama bivših komunista, uz apostrofiranje Radića, Kasagića, Cvijića. Data je i duhovita primjedba da bi u Banjoj Luci trebalo stvoriti dvodomni Općinski Parlament, seoski i gradski... Izražen je protest zbog pljačke slovenačkih firmi, te onemogućavanje SDA da ustoliči svojih dvojicu ljudi na vlast u IO. (18.7.)(11)

I pored burnog vremena, zaprepaštenje izazva vijest da su u Banjoj Luci boravili Rašković, Babić i Martić, srpski lideri iz Kninske krajine i držali sastanke s čelnicima "ZOBK" i Banje Luke, a da je susretu prisustvovao i član predsjedništva SRBiH Koljević. On je u novinama svoj boravak pravdao poslovnim razlozima, krijući prave ciljeve susreta... Babić je imperativno tražio uključivanje Bosanske krajine u zajednički obrambeni sustav, ističući da su slabo naoružani, ali da mogu dati ljudstvo. To je tada odbijeno, jer još nije postignuta animacija stanovništva za tako što. Ali to niko nije doveo u pitanje u slučaju većeg ratnog sukoba. Brđanin je tu imao svoju tiradu: "Bosne još nema, a Jugoslavije ima" ("Oslobođenje", 21. 07. 1991. godine)(12). Istovremeno, na putu Klašnice-Laktaši mnoštvo tenkova, neobrijanih vojnika i njihovo podizanje tri prsta, te vjerskog znaka pravoslavaca, što su novinari dobro vidjeli... JNA usmjerava glavni napad na Hrvatsku iz BiH.

Iz novinskog opisa stanja uz Savu na potezu Bos. Novi - Bos. Gradiška, vidi se da s hrvatske strane počinje koncentracija policijskih snaga. Srbi već bježe s lijeve na desnu obalu, noću se pripucava, a prolaz iz Bos. Gradiške za Okučane i dalje je obustavljen, navodno zbog pojave "svinjske kuge". Mirno, napeto i zastrašujuće ("GlAS" 26.07.1991)(13).

Mahmut Ganić i Plivac drže konferenciju za štampu i iznose: da će SDA podržati sve odluke Savjeta NO, ako su u suglasnosti s odlukama Vlade SRBiH. A sada ne učestvuju u SNO, jer jedini naš predstavnik je mobiliziran. Upućene su zamjerke na adresu Radio Banje Luke što ne dozvoljava u svom programu teme o Bosni, niti dozvoljava bosanske narodne pjesme. Istovremeno komandant odreda PVO govori o druženju i međunacionalnom slaganju rezervista u njegovoj jedinici. Kao da je slijep kod očiju i gluh kod ušiju...(14)

Dobivamo obavijest o ponašanju pojedinih Srba. Očito mijenjaju "ćurak", a "kocijenili se od plača kad je Tito umro!". U Nevesinju Srbi postavljaju barikade na regionalnim i lokalnim putevima... U Bo-

šnjaka strah, a **dr. Ismet Hadžiosmanović**, predsjednik SDA Mostar, izjavljuje da je viđen helikopter JNA koji prevozi oružje na srpske barikade. Za Bošnjake, življenje počinje bivati opasno te se GO SDA Banja Luka sastaje izvan grada na vijećanje. Noćni pucnji oko vikendica i kuća Bošnjaka su učestali.(5)

U Banjoj Luci SDS izbacuje iz IOSO Banja Luka jednog predstavnika SDA i ostajemo samo s jednim, ali taj nikada, doslovce, nije progovorio niti riječi na sjednicama, a kamoli zauzeo neki stav ili se borio za zaštitu prava bošnjačkog naroda.

Jednu večer u restoranu "Kazamat" upoznajemo novinarku **Veronique Pasquier**. Maše, Plivac, Osmančević prave šalu s tom izuzetnom novinarkom **("24 sata Svicarske")**. Ona sitna, brinet, plavih inteligetnih očiju, ali eto odvažna da dođe u **"balkansku krčmu"**... Sjećam se kako sam u jednom momentu kazao da ako Zapad ne intervenira sada, bit će 200.000 mrtvih, a tada nek i ne dolaze. Veronique će se pokazati veoma hrabrom kasnije, kada srpske vlasti pišu optužnice o njoj kao "suradniku Krzića u nabavci oružja za Bošnjake", ali to je neće pokolebati da mnogo puta dođe u BiH i da istinu o događanjima prenese u svijet. **Ona je, uz Roy Gutmana jedna od najzaslužnijih novinara u tome i BiH**, a posebno Banjalučani bi joj trebali biti zahvalni.

Tada Predsjedništvo Republike BiH donosi Odluku da regruti iz BiH ne idu izvan Republike, osim ako to žele, imajući u vidu Odluku Predsjedništva SFRJ da se vojska povuče iz Slovenije. Članovi Predsjedništva, Koljević i Plavšić nisu se s tim složili. Banjalučki "Preporod" već je obznanio takav stav glede mobilizacije, kao i SDA Banja Luka.

Na Glinu počinje napad četnika s teškim oružjem. Ministar unutarnjih poslova BiH traži od generala Uzelca da JNA to zaustavi, što on obećava, ali ne izvršava (27, 28.1991.)(16)

Naprotiv, **agresija na Hrvatsku poprima razarajuće razmjere... Šibenik, Dubrovnik, Karlovac, Sisak, Sl. Brod, Vinkovci, Vukovar gore pod udarima artiljerije JNA i srpskih pobunjenika**.

30.8.1991. godine, ispred Doma JNA u Banjoj Luci dešava se protestni miting žena zbog sukoba u Hrvatskoj, a sa zahtjevom da se ne mobilizira mladost za bratoubilački rat. Tražile su generala Uzelca, ali je izašao pukovnik Vukelić, koji je tražio imena sinova "pa da ih puste". Majke, naravno, nisu dale imena. Tada je sukob u Hrvatskoj već dobio zabrinjavajuće razmjere.

Sutradan su ponovo organizirane demonstracije... No, supruge oficira i razne četnikuše su organizirale protudemonstracije s parolama "Za Jugoslaviju" i sl., a imale su podršku policije. Jedan pukovnik je povikao "idite Tuđmanu pa tražite svoje sinove!" Uskoro je doveo vod vojnika koji su repetirali puške na majke vojnika i skup se razbio. SDA je s "lijevim" snagama organizirao ovaj protest žena.

Političke aktivnosti SDA Banja Luka se nastavljaju... Na redovnoj konferenciji za štampu upozoravam da ako se ne odustane od političke jednonacionalne regionalizacije "ZOBK", tada će SDA obaviti pripreme za formiranje općina na teritorijama gdje je bošnjački narod u većini.(18)

Predsjednik SDS pak napada miting žena koji je organiziran ispred Doma JNA, kojom prilikom su majke tražile da se obustavi mobilizacija, ujedno prijeti da će se Bosanska krajina izdvojiti iz BiH. Traži da se Srbi na referendumu izjasne gdje žele živjeti. Okrivio je SDA BiH da aktivno naoružava MUP i uvježbava policiju u Kumrovcu.

Mi smo tada poslali 6 mladića u MUP, jer je provođena akcija da jedan dio prispjelih regruta ide u MUP, kako bi se uspostavio nacionalni balans u MUP-u. Mladići su već čekali voz na stanici, kada je jedan "nadobudni" član SDA otišao roditeljima i ispričao im razne priče, tako da su se svi mladići, osim jednog, odmah povukli.

I konačno, "veliki događaj" u Banjoj Luci. Srpske stranke organiziraju miting na kojem najveći srpski ekstremisti nastavljaju sa, užasnim optužbama i prijetnjama... **Predrag Radić napada Izetbegovića i traži "stvaranje svoje vojske", Božidar Vučurević, ispred SAO Hercegovina napada Evropu, Velibor Ostojić se zauzima za "svesavez srpskih zemalja", Brđanin proziva Srbe-komuniste da se ostave Durakovića**, jer njemu smrdi tamjan. **Koljević pak, uzvikuje da je došao čas istine kao na "Kneževoj večeri"**, te da će se uskoro vidjeti ko je vjera a ko nevjera, da će povijest nekima suditi, a da će to nekima oni činiti... **Momčilo Krajišnik** prijeti SDA i HDZ da neće njegovom narodu oduzeti državnost, srpski **vožd Karadžić napada sve bitne političke ličnosti Evrope**. Kaže da će **Van Den Bruk** klečati pred njegovim narodom, a da je Njemačka glavni neprijatelj, te đenerala **Nikolu Uzelca** proglašava njihovim vojskovođom, a poručuje Evropi da ukoliko Srbi dignu oružje niko neće s njima moći ratovati... **Ono što je govorio Vojo Kuprešanin bilo je više smiješno, nego žalosno. Zaprijetio je Evropi, Vatikanu,**

Tuđmanu, Alojzu Moku, Austriji, Mađarima, proglašavajući ih za najveće zlo, da bi zaprijetio da će od Beča napraviti Hirošimu, da to Srbi mogu i hoće...

U Bosni se SRBO-KOS-ovska propagandna mašinerija odlučuje na okupiranje svih televizijskih releja, te 1.8.1991. godine, naoružani srpski civili (i agenti) zauzimaju TV-relej na Kozari i preusmjeravaju ga na TV BEograd. Ovo je izvršeno po nalogu "ZOBK". U bihaćkoj i prijedorskoj čaršiji pripremaju se na oslobađanje ovog releja, ali im MUP BiH ne dozvoljava a i sam je nemoćan.

Momčilo Krajišnik, haški optuženik za ratne zločine

Banjalučki SDA osuđuje ovaj vandalski čin i poziva MUP BiH te SDB Banja Luka da se hitno angažiraju na oslobađanju releja ili će se narod samoorganizirati.(19)

Tada je još nekakav normalni tok života, ili smo se na to navikli, jer još nije bilo počelo masovno otpuštanje nesrba s posla, ali bilo je prisutno... No, Koljević kaže da je u Hrvatskoj otpušteno s posla 5.000 Srba-željezničara, pa je u štampi samo to njegovo navedeno. (Oslobođenje, 30.8.1991.(20), kao opravdanje za otpuštanje nesrba u BiH.

Banjalučka SDA upozorava na nepostojanje pravne države i blokadu republičkih i saveznih organa, što je posljedica prekida ekonomskih veza. Izražava se nada da će SDS konačno pristati na uvođenje dva predstavnika SDA u IOSO Banja Luka. Ujedno se protestira zbog napada vojnika na nedavno organizirani protestni skup majki vojnika.

S velikim negodovanjem prokomentarisan je dopis SO upućen školama **da se u škole primaju samo nastavnici Srbi koji su došli iz Hrvatske**, čime su u neravnopravan položaj dovedeni svi ostali čime se dešava promjena nacionalne strukture u školama u korist Srba...(22)

SDA najavljuje formiranje "vlastitih" općina, kao odgovor na jednoumlje SDS u lokalnom banjalučkom parlamentu.

Osvješćivanje Bošnjaka

Cijelo to vrijeme povremeno poslovno putujem po zapadnom dijelu Bosne. Koristim se prilikom da razgovaram s našim članovima, ali me interesira i nabavka oružja. Jednom prilikom u Cazinu ću upoznati Nuriju Miljkovića i pitati za oružje. On mi spremno pokaza razne vrste malokalibarskog oružja. No to se trebalo dogovoriti, uplatiti i dovesti. Mi nismo imali novaca, niti su ljudi bili spremni kupovati ga. Niko nije vjerovao da je rat na pragu.

Po nalogu firme odlazim u Bihać, Cazin i Veliku Kladušu da bih naplatio dugovanja. Oni su bili veliki kupci medicinskih preparata, ali i veliki dužnici. Trebao sam naplatiti robama ili novcem velike dugove. Iz Bihaća se telefonom najavljujem Fikretu Abdiću, tada generalnom direktoru "Agrokomerca", a navečer dokon šećem gradom, ispred džamije susrećem **Mirsada Veladžića**. Upravo je bio završen akšam-namaz. S njim i još jednim džematlijom idemo u slastičarnicu na kahvu. Mirsad me izdvoji i upita za svrhu mog dolaska. Objasnih mu je... On me upozori da SDA ima nekih nesporazuma s Abdićem, ali ja shvatih da je to lokalnog karaktera, a ne principijelnog, te se suzdržah od raspitivanja. Istina i ranije sam uočavao neke čudne događaje unutar "Agrokomerca", te da se ljudi dijele na Abdićevce i one druge.

To jutro sam sačekao Abdića u predvorju firme. On me srdačno dočeka i osobno povede liftom u ured. Čim dođe kahva, htjedoh započeti poslovni razgovor, ali me on preduhitri s pitanjem "jesi li pročitao moj intervju "Danima"? Pri tome se nadmoćno smiješio. "Pravo sam odgovorio Aliji..." Bio sam zbunjen, jer tih dana novine nisam čitao, pošto sam bio na putu. No, on je nastavio objašnjavati kako to on sve vidi. Pobunih se protiv njegovih stavova i rekoh da naš narod tek dolazi sebi i nije dobro da vladaju nesporazumi.

Uskoro je bilo jasno da je Fikret Abdić "opasan" kao izdajnik.

Srpske su blokade bile usmjerene na ometanje tarnsporta na relaciji Ploče-Sarajevo. U luci Ploče stoji 20.000 tona koksa koji je neophodan za rad Željezare u Zenici, pa je upućen teleks Vladi i vojnim organima da se hitno omogući taj transport (Oslobođenje, 18.9.1991.(1)

Amila Omersoftić, član IO SDA će me nazvati iz Sarajeva i najaviti da će me posjetiti neki ljudi i da trebam s njima dogovoriti što treba. No, taj susret je bio u sklopu pripreme obrane u Bosanskoj krajini i njemu su prisustvovali Sefer Halilović (kasnije general), **Atif**

Saranović, Ahmo Jordanović i Adnan Mujadžić, te Sead Hadžagić i ja. Ja tada nisam znao imena ovih ličnosti. Razgovor se vodio o mogućnosti obrane ili ustanka u Banjoj Luci. Sastanak je održan na tajnom mjestu.

Dobili smo instrukcije, a Dr.Sead Hadžagić je preuzeo obvezu iscrtati shemu jedinica, te obezbijediti logistiku. On će sa nekoliko članova SDA (Turkanović, Ganić) obezbijediti zalihe lijekova, benzina, hrane. Bit će pripremljena mala skloništa i sl.

Po izjavi generala **Mehe Karišika** (28.01.1996.), koji je iz Splita izbjegao iz JNA i prebacio se u Sarajevo 06. 08. 1991. godine, organizirane pripreme na obrani Bososanske krajine počinju krajem septembra 1991. godine. Desetak oficira JNA, porijeklom Krajišnika, se javljaju **Avdi Hebibu** u Sarajevo. Tu je i izvjestan broj oficira Sandžaklija, a naš dr. Mirza Mujadžić dobiva istaknutu ulogu u tome. On najčešće boravi u Sarajevu. "Savjet za obranu" zasjeda neprekidno i sačinjava planove obrane. Dijele BiH u 9 (devet) regija obrane. Sedma po redu je Regija Banja Luka, koja uključuje 12 općina, ali za sjedište se određuje Prijedor, jer se ocjenjuje nemogućim takvu aktivnost voditi u Banjoj Luci. Ova regija se ocjenuje "slabom" u smislu obrane, jer je svijest naroda u tom smislu bila veoma niska. Većinu stanovništva čine Srbi, a vlast u općinama je u njihovim rukama, naslijeđena iz komunističkog režima. Stoga se praktički moglo računati na 44 općine u kojima je SDA ostvarila vlast u smislu organiziranja vojnog otpora agresiji.

Banja Luka kao najveći vojni centar, sa oko 20.000 vojnika, 450 tenkova i bornih kola, s dva vojna aerodroma i nekoliko eksadrila aviona i helikoptera, te bliskom vojnom tenkovskom i raketnom bazom "Manjača", ocjenjuje se apsolutno nemogućom za organiziranje bilo kakvog oružanog otpora agresiji.

Kasnije ćemo vidjeti da s formiranjem vojnih jedinica nije išlo.

Kada bi članovi Kriznog štaba, zaduženi za formiranje jedinica u MZ-ama ponudili snabdijevanje oružjem, skoro svako je to htio, ali kada bi im se kazalo da će pripadati svojoj borbenoj jedinici i u slučaju uzbune se naći na zbornom mjestu, to nikako nisu prihvaćali. To je bilo to naše neshvatanje da se samo kolektivno možemo obraniti i dokaz da nikog niste mogli ubijediti da ćemo biti napadnuti.

Kada sam dobio takve izvještaje, a na to se nije moglo ništa, odlučio sam da podstičem organiziranje manjih grupica po

džematima, u svim dijelovima grada. Kasnije će biti nekoliko njih, koje su brojale od 15-35 momaka, naoružanih pješadijskim oružjem. Imao sam kontakte s nekim od komandanata, a povremeno su takve kontakte održavali neki od naših članova. Naši su znali organizirati i vježbe, naravno noću. Sve se to moglo dok je bilo cjelovitih četvrti, naseljenih pretežno nesrbima. Dogovor je bio da se krene na oružani ustanak u slučaju da četnici započnu masovni pokolj. Za ovo nisu znali članovi IO SDA Banja Luka.

Sagledavajući okolnosti da na 35 km, nismo imali kompaktnijih bošnjačkih medija, niti većih sela, ovu smo strategiju sami odredili. Moramo imati u vidu da je cijela bliža i daljnja okolica bila načičkana srpskim naseljima... A Srbi su imali oružje još iz II svjetskog rata, a sada su se samo dopunili s modernim automatskim oružjem JNA. Držali su sve kote. To je u početku bilo pod izlikom vježbi JNA, a kasnije potpuno otvoreno... Mi smo imali šansu samo se boriti kao "varšavski geto" 1944. godine, jer u Banjoj Luci, naš život je sve više ličio na život u getou. Iz Sarajeva nije došla nikakva direktiva, a kamo li naređenje, a organizacija iz Prijedora nije imala inicijativu. Kada smo bili na nekim sastancima, sve se završavalo na pričama o organiziranju. Tražili smo i od njih oružje, no oni nisu imali niti za sebe dovoljno. Šta više, kada sam došao jednom prilikom u Sarajevo, jedan od članova IO SDA će me oštro upitati kakve to ja smotre jedinica vršim u Banjoj Luci, ko mi je dozvolio i sl. Negirao sam to, a on će mi kazati: "Pa to S. H". kaže." Sjetio sam se da sam S. H. to spomenuo, više kao mogućnost, a on je to odmah "otkucao" u Sarajevo. Kasnije mi je to priznao. Dakle, osjetivši da to neki iz IO ne odobravaju, ja sam ih slagao, jer sam trenutno shvatio da nešto radim s čim se oni ne slažu. S. H. će i dalje "prenositi" svako događanje u Sarajevo, unoseći sve više svojih ocjena čime je mogao nauditi, vjerojatno uz zavist.

Prilikom odlaska pomenute grupe vojnih lica ostavili su meni brigu o jednom od njih. Bio je to mlađi čovjek sa Pseudonimom – "Smajo". Smjestio sam ga u drugi dio moje kuće, gdje je stanovao jedan student Arap. On je naslutio šta bi moglo biti, ali je izvrsno "pokrivao" svog kolegu studenta. "Smajo" je danju spavao, a noću bi negdje odlazio. General Karišik će mi kasnije objasniti da je on ustvari dobio zadatak prikupljanja vojnih podataka o snazi JNA u Banja Luci, te da se vidi može li se šta uraditi. On će potvrditi nemogućnost bilo kakvog vojnog uspjeha u Banja Luci. Kasnije sam ga

prebacio u Prijedor. Njegov zadatak je bilo organiziranje obrane naroda.

U Prijedoru sam ga sreo prilikom jedne posjete našima. Bio je raspoložen i odgovorio da "posao" ide dobro. Meni se jednom javio telefonom kratko, jer smo oba znali da se moj telefon prisluškuje. To me javljanje obradovalo, jer sam znao da gdje je on, sprema se obrana.

Tek u aprilu 1994. godine kada sam bio na sjednici GO-a SDA u Sarajevu, u pauzi mi prilazi jedan visok i vitak mlađi čovjek, general Sefer Halilović, o kojem smo u Banjoj Luci krišom slušali na radiju BiH. Kazao mi je da je tada s njim bio kapetan S. M.

Kasnije, 27.-29.9.1991. godine, na Igmanu će se organizirati Republičko savjetovanje na temu priprema obrane. Tamo je bio poslan dr. Turkanović, koji će kasnije izvršiti određene pripreme logistike, a posebno lijekova. Odlazili su još neki naši ljudi (S. M.).

U januaru 1992. godine će se održati Regionalno savjetovanje, a istog mjeseca iz Prijedora se određuje vezista da ide na kurs za radio-operatera. I ovaj put je odluka pala za Prijedor. Mi tada nismo znali da su već pale prognoze za napad tzv. JNA na BiH, a predviđao se 06.04.1992. godine kao termin, jer to je bio i dan napada na Jugoslaviju od strane Hitlera. Iz tog razloga priznanje nezavisnosti BiH i od strane Europske Unije bilo je prolongirano za 07.04.1992. godine.

I tada se dešava interesantna izjava potpredsjednika MBO dr. M. Filipovića: "Naš jedini grijeh je što smo suverenitet i cjelovitost Bosne pokušali sačuvati sporazumom (vjerojatno aludira na sporazum njihove MBO sa SDS). Izetbegović umjesto toga preko TV nudi rat. To je katastrofalno rješenje, jer Sarajevo nije široki ravničarski grad kao Osijek. Možete li zamisliti šta bi bilo da neko bombarduje Vratnik? Neshvatljiva je zato i izjava ministra Harisa Silajdžića, data u Hagu, da će Bosna biti nezavisna država sa čvrstim etničkim autonomijama, jer čvrste etničke autonomije praktično znače - nestanak Bosne." ("Oslobođenje", 22.09.1992. godine).

Karadžić i njegovi odmah pokušavaju to okrenuti: "Srpski narod vidi šta bi im se desilo ako bi bili prisiljeni živjeti izvan Jugoslavije".(3)

GO SDA tada objavljuje memorandum "povodom donošenja odluke o općoj mobilizaciji od strane "ZOBK"" u 9 tačaka, gdje hrabro

osuđuje protuustavno djelovanje "ZOBK", stvaranje paramilitarnih grupa i sl. ("GLAS", 10. 9.).

Isto, ali skraćeno, preneseno u "Oslobođenju" (10.9.1992. godine).(4)

SDP tada daje punu podršku premijeru **Anti Markoviću** na njegovom opredjeljenju da se Jugoslavija sačuva ekonomskim i društvenim reformama, koje je zastupao na konferenciji u Hagu, kao i **Aliji Izetbegoviću** na njegovoj izjavi da je Jugoslavija još moguća i poželjna. SDP dodaje da je ona nužna. ("Oslobođenje" 10.09.1992.)(4)

Upravo tada "ZOBK" se transformira iz zajednice općina u "Autonomnu regiju Bosanske krajine" a njen predsjednik **Vojo Kuprešanin** ističe argumente: veću autonomnost Bosanske krajine, ekonomske, ali i političke razlozge. Od ekonomskih navodi da je Banja Luka pala na 27. mjesto po razvijenosti u BiH, a od političkih, prije svega, presudna je bila predložena Rezolucija o suverenosti i neovisnosti BiH, zatim nesprovođenje saveznih zakona itd..." Sve redajući bez dokaza i činjenica, da bi na kraju kazao da ako se ne može sačuvati Jugoslavija, srpski narod se izdvaja. ("Oslobođenje" 19.09.1991. godine)(5)

Proglašenje AR"BK" izazvalo je jedinstvenu i široku osudu od strane svih stranaka i asocijacija. Izražavam neprihvatanje ekonomskih a još manje političkih obrazloženja SDS. Najavljujem posebnu demokratsku borbu i formiranje gradskih općina kroz reorganizaciju glomazne banjalučke općine, u skladu s dogovorima sa HDZ i SRS te drugih stranaka. Pošto SDS nije nikoga nizašto pitao, niti jedan drugi narod ili stranku, SDA Banja Luka za 20.9.1991. godine saziva sastanak svih političkih stranaka. Istovremeno teku saopćenja SDP, SRS "o opasnom i nezakonitom aktu", a hrvatski intelektualci u kulturnim udruženjima "Napredak" i "Nada" daju jedno podrobnije protestno saopćenje ("Oslobođenje" 19.09.1991. godine (5) oko osnutka tzv. AR"BK".

Već se vide prve vizije koalicije čiji je jedini predznak borba za suverenu Bosnu. SDA BL se pokazuje kao najutjecajnija i s ugledom, iako najmalobrojnija u Parlamentu Banje Luke, te vodi skup stranaka: SDA, HDZ, SDP, SRSJ, kulturnih društava i vjerskih zajednica... Sastankom sam rukovodio osobno. Usvojena je izjava u kojoj se osuđuje neustavan čin formiranja AR"BK", jer su time svi ostali narodi zaobiđeni a ovakva odluka, kao nezakonita,

neustavna i ne može donijeti ništa dobro ni srpskom narodu, jer ga odvaja i suprotstavlja drugim narodima u zajedničkoj domovini" (Oslobođenje. 21.9.1991. godine (6).

SDS se oglašava da stoji iza opće mobilizacije koju vodi general Uzelac, da je SDS za vojsku, za JNA, a ista mora da se očisti od tzv "antijugoslavenskog" kadra, mupovaca, Hrvata i Slovenaca, te da će oni koji se ne odazovu na mobilizaciju ili sabotiraju istu, izgubiti radna mjesta. Sve se objašnjava time da rat prijeti Banjoj Luci. Općinski odbor SDS određuje čak i policijski sat sa početkom od 21 sata. Nema jasnije uzurpacije vlasti od strane jedne stranke. To je ustvari bila posljedica već obavljene reorganizacije u SUP-u koja je počela septembra 1991. godine. Tada na odgovorna mjesta dovode aktivne milicionare, koji su se pokazali nacionalistima i šovinistima prije rata, čak su neki bili udaljeni iz službe (podaci u MUP Sarajevo)... U stanicu milicije "Mejdan" dolazi, na-primjer, P.T., koji je imao bogatu kriminalnu kartoteku u bivšem SUP-u.I on će se uskoro isticat u kasnijim događanjima terora u Banjoj Luci.

Odgovor SDA Banja Luka se već nalazi u istim novinama, na istoj stranici čak, jer se shvata značaj medija: "Bošnjački narod ne može prihvatiti serviranu tezu da se Jugoslavija brani na granicama Bosne u Bosanskoj krajini. To je poziv u rat u kojem bošnjački narod ne želi da učestvuje, nego je taj poziv i amoralan, jer je suprotan osjećanjima patriotizma i nije u funkciji obrane zajedničke nam domovine Jugoslavije. Prihvatanje ovog prljavog rata od bošnjačkog naroda, dovelo bi do cijepanja BiH i bratoubilačkog rata s nesagledivim posljedicama. ("Oslobođenje". 02.10.1991.); "VN", 2.10.1991.(7,8). Ovo saopćenje su dali Hadžagić, Plivac, Bećirević, Ganić i ja.

Regionalni odbor SDS saopćava: "da je Predsjedništvo Jugoslavije (iako krnje) suglasno s Vrhovnom komandom koja je najzad odlučila da rat istjera do kraja, da se konačno obračuna sa neonacizmom u Hrvatskoj. "Potom se optužuje Austrija, Njemačka, Vatikan, Alija Izetbegović. ("GL".05.10.). A "Oslobođenje" pak, daje jedan poseban osvrt od **Ranka Preradovića** na stanje u Banja Luci nakon proglašenja mobilizacije ("Oslobođenje", 06.10.1991.g.(10)

I onda oštri istup članova SDS, iz Predsjedništva BiH **Koljevića** i **Plavšičke** na izjavu predsjednika Predsjedništva **A. Izetbegovića** o "proglašenju neutralnosti BiH u odnosu na ratna dejstva u jednom dijelu Jugoslavije." **Posebno se ističu napadi na "neutralnost BiH"**

Biljana Plavšić

grupe idejnih tvoraca ARBK: Predraga Lazarevića, Duška Jakšića i Miće Carevića. Oni žele rat i svaka neutralnost im ne odgovara ("Gl".11.10.(12). Oni prijete bombardovanjem Sarajeva, ako se Bosna odluči na neutralnost.

U Banju Luku dolaze EZ promatrači. Ali njihovi kontakti su na razini gradonačelnika Radića a SDA i HDZ nemaju pristup. Tek poslije protestnog poziva telefonom EZ promatrači organiziraju razgovor sa predstavnicima svih stranaka. Ali kada su održavali sastanak sa SUP i SDB, tada su na razgovoru bili samo Srbi, ali to EZ promatrači nisu ni zapazili. Kada smo se našli pred njima, spomenuli smo kako šef Policije, na tu primjedbu kaže "pa Bošnjaci su Srbi takođe" (Župljanin) Nažalost, B. Jahić komandir CSB, je otišao na teren, vjerojatno udaljen, ali nije našao za shodno s nama koordinirati. Mi smo EZ promatrače upoznali o događanjima i oni su pomno bilježili.

Zbog nepoštivanja dogovora od strane SDS-a u konstituiranju općinskih organa, upošljavanju, provođenju diskriminacije, proglašenju mobilizacije, otpuštanja Bošnjaka s posla jer se ne odazivaju mobilizaciji, (koja je bila protuzakonita, SDA Banja Luka je donijela odluku da povuče svoje predstavnike iz Općinskog Parlamenta. Odbornik **Mahmut Ganić** je protestirao zbog stalnih napada SDS na predsjednika Izetbegovića koji je "legalno izabran u BiH, a ne u Grahovu". Odmah su mu srpski seoski odbornici počeli prijetiti. Prvi puta u javnosti je protestirano zbog formiranja Vojnog prijekog suda, koji to može biti samo u ratu, a naše Predsjedništvo SR BiH je proglasilo neutralnost i mir. ("Gl".12-13.10.1991.(12) godine). Slično piše "Večernji list"-ZG, s tim što dodaje da SDA protestira zbog otpuštanja s posla Hrvata i Bošnjaka zbog neodaziva na

mobilizaciju, te što se napada stalno lojalni član Predsjedništva SFRJ **Bogić Bogićević** kao i predsjednik **Izetbegović** (13.10.1991. godine (14).

SDA i HDZ pokušavaju na Parlament Općine Banja Luka staviti sva pitanja bitna za zajednički život. Na sjednici od 14.10. je to traženo ultimativno, pa kada se u tome nije uspjelo, odlučeno je da se napusti sjednica ("VL", 16.10.1991. godine(15). Ustvari, po ovim pitanjima je tražena vanredna sjednica, na inicijativu SDP, a SDA je u proceduri pripreme 12 sjednice dostavila gradonačelniku Radiću prijedlog za unošenje u dnevni red "ocjene rada Parlamenta".

U obrazloženju, SDA podsjeća da je SO Banja Luka donijela odluku o pristupanju "ZOBK", i to preglašavanjem, odnosno voljom odbornika samo srpskog naroda. Interesi bošnjačkog naroda se svakodnevno ignoriraju i minimiziraju. Učešće u vlasti je deset puta manje od onog što im pripada, a na djelu je uzurpacija rukovodnih mjesta u privredi, kulturi i prosvjeti od strane SDS, kao i jednonacionalna blokada informativnog sustava.

Napuštanje sjednice, HDZ obrazlaže nepoštivanjem donesenog zaključka s 11. sjednice da se sazove vanredna sjednica.

Nažalost, opet "lijeve" stranke nisu dale ovome podršku, inače bi SDS morao ustuknuti, jer bi bila stvorena "kriza" parlamenta, i možda bi se otvorio neki drugi proces, ili barem usporio destrukciju... A SDS je širio destrukciju, ne samo u politici, kulturi, medijima, već i u privredi.

Tako u **Ključu**, nastoje da unište privredne veze sa Slovenijom. Naoružani Srbi po direktivi u **Vojniću** (Hrvatska), nasilu uzimaju vozilo kombi tvornice "Iskra", pogon iz Ključa, pun gotovih proizvoda i na taj način onemogućuju izvoz i rad pogona.(15)

I konačno, gospoda promatrači EZ žele susresti predstavnike SDA i HDZ. Bio samo Hadžagić, kao predsjednik SDA Banja Luka i ja. Odmah sam ga upozorio da službeni prevodilac (djevojka kasnije radila za ICRC) nije korektan... Umjesto "Ustav", prevodi "propis") i mijenja smisao riječi. U pogodnom momentu dajem prigovor, te time otkrivam da znam engleski. Odmah na početku izjavljujemo: da podržavamo legalno izabrane organe BiH i Rezoluciju o neovisnosti i o tome smo predstavnicima EZ predali memorandum na engleskom jeziku, u kome ističemo da SDS uzurpira svu općinsku vlast, da samovoljno postavlja direktore poduzeća i ustanova, da otpušta s posla Bošnjake koji se ne odazovu mobilizaciji JNA i dr...

Predstavnik HDZ je slično govorio i naglasio da hrvatski narod iz BiH neće ići u rat protiv svoje braće u Hrvatskoj. Zatražio je od Misije EZ da posjeti 250 vojnika hrvatskih oružanih snaga koji su se predali vlastima u BiH. Postavio je pitanje čiji su oni zarobljenici uopće. Oni su se prebacili na bosansku teritoriju kada su Kninski četnici napali Hrvatsku Kostajnicu i predali su se bosanskom MUP-u.

Predstavnici SDS su opovrgli sve žalbe Bošnjaka i Hrvata, ne navodeći dokaze, a HDZ-u su prigovorili da se brine o 280 zarobljenika, ne spominjući oko 12.500 srpskih izbjeglica u Banjoj Luci i oko 40.000 u Bososanskoj krajini. Podsjetili su zbog čega ne priznaju Rezoluciju o neovisnosti BiH, jer neće da budu nacionalna manjina kojoj bi, kao između 1941.-45. prijetilo uništenje. Odbili su prigovore oko uzurpacije TV releja na Kozari i njegovog preusmjeravanja prema Beogradu. Kazali su da kao i drugi narodi imaju pravo da prate i nacionalne TV programe, jer su se ovdje emitirala samo dva programa Sarajeva i dva Zagreba, dok je beogradski bio nedostupan. ("Oslobođenje". 19.10.1991. godine). Nisu spomenuli da su drugima uskratili to pravo preuzimanjem releja na Kozari, te na Plješevici, krajem decembra 1991. godine, Majevici krajem januara 1992. godine, Veleža februara 1992. godine i Ciglana.

Općina Stari Grad - Buduća Bosna

Glavni odbor SDA tada daje poticaj za novu teritorijalnu organizaciju općine. Ističem da je nužna nova organizacija općine, jer je ova nefunkcionalna više od desetljeća. Politička blokada se očituje u izvršnim organima vlasti i Skupštini, i to ne samo u preglasavanju nego i u ignoriranju potreba i zahtjeva bošnjačkog i hrvatskog naroda, koje iznose odbornici SDA i HDZ. Izdvajanjem izvangradskog područja u posebne općine otvorila bi se mogućnost da se u sustavu solidarnosti dobije i poseban tretman u finansiranju. Izvangradske mjesne zajednice nisu podjednako razvijene, pa je i to razlog što se žele promjene u organizaciji općine Banja Luka.

Na sadašnjoj teritoriji predlaže se uspostavljanje šest općina, i to Stari Grad, Novi Grad, Budžak, kao pretežno gradska područja, te izvangradska Bronzani Majdan, Krupa na Vrbasu i Ivanjska(1), a za nekoliko dana ta inicijativa je našla mjesto na javnoj tribini "Preporoda" na kojoj je razgolićena bivša srbo-komunistička politika urbanizacije grada na račun bošnjačkih kompaktnih naselja, i izbjegavanje da se stvore nove općine koje bi imale nesrpsku većinu

("Gl". 21.10.1991 g.(2). Prof. dr. S. Osmančević je elaborirao ekonomsku opravdanost osnutka novih općina, sukladno već, ranijih godina usvojenoj Regionalizaciji BiH.

Nekoliko dana iza toga, prof. Osmančević, Ganić, S.Mešković, Gojer i ja otputovali smo u Sarajevo na susret sa podpredsjednikom Vlade SR BiH dr. **Rusmirom Mahmutćehajićem**. Obrazložili smo mu koliko smo daleko došli u ovoj aktivnosti. On je to veoma dobro prihvatio, ali nije se složio da se Vlada angažira u donošenju odluke, jer bi to moglo imati implikacije da i u drugim općinama pođu slični zahtjevi što bi vodilo do usitnjavanju BiH, već da mi to sami provedemo po propisima. To znači, dobiti potpise građana u MZ-ama koje se obuhvaćaju reorganizacijom, pa tek potom uputiti na Parlament, na usvajanje, te zatim tražiti suglasnost Vlade. Nije uspjelo naše objašnjavanje da je SDS izvršio stvaranje čitavih regija bez takve procedure, već samo s glasovima Srba itd. Susreli smo i M. Čengića, također podpredsjednika, a on, osim ugodnog ćaskanja, ništa drugo nije mogao pružiti. Nakon desetak dana još jednom smo svratili kod gosp. Mahmutćehajića. Bio je vidno uznemiren, jer sigurno naša posjeta i ono što smo namjeravali, bilo je vrlo delikatno i neizvjesno, pa je nestrpljivo kazao: "Vrijeme je da radite i ne čekate".

U "Oslobođenju" izlazi odličan članak **Amira Osmančevića** o stanju u Banjoj Luci. Posebno je interesantan opis rada strnaka. Tada se već uočava "odmetanje" od SDA A. G. i N. K., predstavnika ove stranke u vlasti SO Banja Luka. Utješna je vijest da barem bošnjački narod ima "Preporod" i asocijaciju intelektualaca. (27.10.1991. godine(3).

"Prijeti li totalni kolaps?" naslov je članka u "Glasu" s konferencije za štampu GO SDA, na kojoj je apostrofirano: "nedosljedno provođenje zakona, nepoštivanje Ustava BiH, teška socijalna kriza, jer ni nakon godinu dana nije uspostavljen nikakav međustranački dogovor, parlamentarni život je blokiran, sve firme iz Slovenije i Hrvatske su onemogućene u radu, traži se otvaranje privrednih tokova preko Kladuše i Karlovca, govori se o otkazima zbog neodazivanja na mobilizaciju... Uz to se napominje da je gradonačelnik Radić obećao rješenje blokade TV prostora za 30 dana. Upućuje se protest zbog najavljenog plebiscita srpskog naroda BiH za priključenje Jugoslaviji.

Smoglo se ipak snage da se najavi prva izborna Skupština SDA Banja Luka za 8.11.1991. U SDA ograncima 6.11.1991. godine se održavaju Izbori za članove GO-a. Na sjednici GO-a u Mejdanu tajno se glasa za kandidate za predsjednika SDA Banje Luke. Od ukupno 33 glasa, za moju kandidaturu glasa 32 glasača.

8. novembra 1991. godine održana je prva izborna skupština SDA, koju čini 250 delegata iz svih ogranaka općine. Ispred Centrale SDA dolazi Osman Brka sekretar Kadrovske komisije SDA i ugledni čelnik, koji donosi odobrenu listu kandidata za predsjednika na kojoj su Hadžagić i Džanić i ja.

Velikom većinom sam izabran za predsjednika, da bi na sjednici novoformiranog IO-a bili izabrani: potpredsjednik **dr. Sead Hadžagić**, **prof. dr Zaim Bilalbegović,** ing. **Emir Džanić**(5), te tajnik **A. Jakirlić** dipl. ing.

... Kod srpskog naroda u BiH odvijaju se pripreme za plebiscit čiji je cilj: "ostanak u zajedničkoj državi sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Srijemom, te drugima koji se za ostanak izjasne". Pripreme su opsežne. Izbačeni su propagandni listići, koji su objavljivani u novinama. Jedan listić je pisan na ćirilici i sadržavao je gornju klauzulu, a drugi latinicom je glasio: "da li se izjašnjavate da BiH, kao ravnopravna republika ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa svim drugima koji se tako izjasne?"

Radoslav Brđanin

Oba su plasirani ispred SDS, sa pečatom ove stranke. Nema jasnijeg dokumenta o uzurpaciji ljudskih prava od strane jedne stranke. ("Gl". 6.11.1991. godine(6).

Saznaje se da dio Srba u gradu ne želi ovaj plebiscit... I zaista, neki nisu niti izašli, a neki sigurno nisu glasali za. To je razlogom da novi "čvrsti čovjek" SDS-a, **Radoslav Brđanin**, potpredsjednik AR "BK", najavljuje progone takvih: "Založit ću se da se svi direktori i drugi rukovodioci, koji nisu izašli na plebiscit, pod hitno smijene sa svojih položaja u čitavoj AR"BK" a predložit ću to isto za cijelu BiH. Za nekoliko dana doći ćemo do

njihovih imena, kada pregledamo biračke spiskove, i njihovo smjenjivanje će uslijediti za nedjelju dana". ("Oslobođenje" 12.11.1991. godine(7). Bio je to vrhunac ataka na ljudska prava.

U Banjoj Luci neki Srbi nisu glasali, ali nažalost neki Bošnjaci su izašli na biralište (B. I. i porodica) a kasnije se pravdali da su glasali protiv. Srbi objavljuju rezultate referenduma i kažu da su glasali i Bošnjaci i Hrvati, mada to niko nije kontrolirao, niti provjeravao rezultate.

U istom broju "Oslobođenje" kritizira plebiscit Srba u BiH, koji je organizirao i proveo SDS, smatrajući da će to samo pogoršati stanje koje je puno pucnjave, miniranja dućana i vikendica u Hercegovini i Mostaru.

Sedam dana iza, čelnik SDS daje izjavu za štampu, ističući da je plebiscit srpskog naroda pokazao da se građani u Bosanskoj krajini i BiH, u potpunosti slažu s globalnom politikom SDS., konsolidacijom saveznih organa SFRJ, da je protuustavna odluka Skupštine SRBiH o takozvanoj suverenosti, da plavi šljemovi mogu doći u Hrvatsku, ali samo na liniju koja razdvaja srpske teritorije, da podržavaju politiku Miloševića o zajedničkom životu svih Srba..." ("GL" 16.11.1991. godine(5).

SDA Banja Luka uz suradnju sa svim opozicionim strankama usvaja Program reorganizacije općine na ekonomskim osnovama, te na svojoj press konferenciji najavljuje Osnivačku skupštinu nove općine Stari Grad za 17.11. 1991. godine u 12 sati, u Domu "Mejdan". Sve pripreme su napravljene, akti i prijedlozi za odbornike i dr... Sastav je odgovarao nacionalnom sastavu toga dijela grada. Čelnik SDP **Zvonko Nikolić** pak, iskazuje da nije vrijeme da se prijedlog SDA o teritorijalnoj organizaciji banjalučke općine stavlja u proceduru. Strahuje da se ova aktivnost ne ispolitizira, a i nedostaje učešće SDS-a i da bi o ovom pitanju kao i o stvaranju "ZOBK" trebalo razgovarati u okviru nove teritorijalno političke organizacije BiH(5). Zvonko se ponaša kao da ne zna ništa, iako je SDP preko svojih ljudi u svemu učestvovao i imao svoje članove u odborničkom sastavu (**Ožegović, Tabaković, Bojer, Tulumović**).

Ali tada gradonačelnik Radić, ujedno potpredsjednik tzv. AR"BK" proglašava zborove šest mjesnih zajednica nezakonitim, jer su u procesu podržavanja izjašnjavanja za teritorijalnom reorganizacijom Banje Luke nisu konsultirali općinu. Za plebiscit srpskog naroda ili pak za jednostrano srpsko formiranje "ZOBK",

odnosno AR"BK", nikada nije našao za shodno da barem ukaže na nezakonitost tih akata.(5)

"Večernji list" 17.11.1991. godine(8) pak, obavještava o **osnivačkim skupštinama novih općina u Mejdanu i Ivanjskoj (koju organizira HDZ** i reakciju gradonačelnika Radića, koji smatra da sve treba iznijeti pred općinski Parlament (u kojem SDS ima većinu i sve rješava preglasavanjem).

Na tribini "Preporoda" izvrsno predavanje održao je **prof. dr. Zupčević** o ekonomskoj perspektivi BiH. To je bio prvi stručan čovjek koji je usred Banje Luke jasno kazao stručnim začetnicima "ZOBK" da je to s ekonomskog stanovišta potpuno neosnovano. Publika je imala prvi puta priliku čuti stručnu ocjenu što se zbiva na tom planu u BiH.(9)

Stižu vijesti o ratu u Hrvatskoj, agresiji JNA i bombardiranju Splita s ratnih brodova, baš kao i Dubrovnika. Mornarica bivše SFRJ bombardira jadranske otoke, okolicu Siska, Sl. Požegu, Vinkovce... Vukovar se brani, iako je tamo stanje očajno. Hrvatska pak pristaje na deblokadu vojarni(10) koje je opkolila HV.

Iz okolice Daruvara dolaze prve srpske izbjeglice, koje su se morale povlačiti pred napadom "hrvatskih gardista"(11), mada su im srpske vođe stalno govorile da se nikada niti jedan Srbin neće povlačiti preko rijeke Save.

U Banjoj Luci, uprkos zebnji i vijestima s ratišta u Hrvatskoj, u društvenom Domu **"Mejdan"** održan je **javni skup građana koji je promovirao novu općinu "Stari grad", koja treba obuhvatiti oko 40.000 stanovnika**. Skup su vodili **dr. Sead Hadžagić, dr. Turkanović, Mahmut Ganić**... Parlament koji će predstavljati općinu bit će na paritetnoj nacionalnoj osnovi, sve u skladu s evropskom demokratijom. Skupu je prisustvovalo preko 4.000 ljudi. Za predsjednika je izabran **dr. Emir Ljutović**, za podpredsjednika **Duško Ožegović, Vladimir Boer i Muharem Plivac**, a za sekretara **Vera Dizdarević. Od 43 odbornika općine Stari Grad 3 su Hrvata, 14 Bošnjaka, 17 Srba, 7 Jugoslavena, 1 Rom i 1 Albanac. Nevjerojatna atmosfera oduška zračila je spram SDS-ovog jednoumlja** koji je vladao gradom. Upriličena je i zabava. Učestvuju poznati umjetnici **Beba Selimović, Arnela Konaković** i voditelj je bio **Vehid Gunić**...(12,13) Probuđene su bile nade svih građana da će se doskočiti SDS jednoumlju. Istu su večer Brđanin na Radio

Banja Luke pitao: "šta bi Vehidu da učestvuje u muslimanskoj priredbi"?

Bio je to zadnji javni višenacionalni skup u Banja Luci.

U Prijedor već nagrću srpske izbjeglice iz Hrvatske, iz područja fronta, njih preko 5.000, a **SDS dobiva novu snagu da provodi fašizaciju**.

Paralelno je osnovana općina Ivanjska, a dočelnik HDZ kaže da je ovo odgovor na smišljenu politiku SDS u stvaranju autonomnih oblasti pod isključivom vlasti srpskog naroda.(14)

Gradonačelniku Radiću i meni u svezi novoformiranja općina, postavljaju identična pitanja. Ovaj intervju je izvrsna ocjena stanja koje je nastalo jednoumljem SDS, čiji je protagonist Radić, i pokušaj demokratskih snaga da se objedine kroz zajedničku ideju transformacije općine - neutraliziranje fašizacije grada ("Oslobođenje", 20. 11. 1991. godine(15).

U SDA Banja Luka, nakon prvih demokratskih izbora, počinje jasnije da se nazire stranačka organizacija i idejna stremljenja. Ima se snage raščistiti s prvim kolaboracionistima, kao što je bio **zubar Emir Bušatlić**, koji je **glasao za formiranje "ZOBK"**. Odlučeno je da se on povuče iz Općinskog parlamenta, no on to nije prihvatio, već je otpočeo propagandnu borbu protiv IO i GO SDA Banja Luka. **Uskoro je otkriveno da je on u službi SDS, čak osobni prijatelj i kumče četničkog vojvode Batara**. Donosi se odluka da se on isključi iz SDA, te se skupljaju potpisi za njegov opoziv iz Parlamenta.(16) Za četiri dana već je bilo skupljeno 4.000 potpisa, a uskoro imat ćemo svih 10.000.

SDS tada iznosi svoje poznate stavove glede opstanka Jugoslavije, ali i stav da JNA treba da se transformira, da uvježba srpske vojnike, da preuzme obranu srpskog prostora. Istovremeno se napada putovanje predsjednika Izetbegovića u Sudan i ministra Čengića u Tursku.(17)

I onda jedan pokušaj "Glasa" da uvede zabunu kod odbornika "Stari grad", tobožnjom izjavom jednoga od njih da nije niti konsultiran a kamoli izabran. Ustvari radilo se o podvali s različitim licima ali sa istim imenima.(18) Mi smo to odmah razotkrili, ali nismo dobili šansu demantovati to u "Glasu"...

Kao novi čelnik stranke govorim o uspjehu SDA u transformaciji općine, te da su tome dale podršku sve stranke osim SDS.(19)

Tada se u Sarajevu održava I Kongres SDA na kojem učestvujemo ispred Banje Luke: Hadžagić, Bilalbegović, Džanić, Ganić, Plivac, prof. Osmančević, Novalija, Džumhur, Dalnezirević i ja.

U toku Kongresa zapazili smo, kao uostalom i svi prisutni vrlo ružan prizor. **Kada je na ulazak predsjednika Izetbegovića ustao cjelokupni auditorij, Fikret Abdić je ostao da sjedi**... No govor Abdića, bit će apsolutna indikacija nečeg ozbiljnog na relaciji Fikret i SDA. Bilo je nejasno o čemu se radi. Fikret je pobrao aplauze kada je govorio o potrebi i mogućnostima novog ekonomskog ustrojstva BiH, u čemu smo ga smatrali našim najjačim čovjekom, no iza toga je prešao na pitanje **političkih perspektiva** u BiH, **u čemu je bio totalno konfuzan, i kod sviju izazvao veliko podozrenje**. S mojim prethodnim iskustvom iz Kladuše, ovo me je zaista zabrinulo.

Želio sam nešto kazati na Kongresu o Banjoj Luci i Bosanskoj krajini. Toliko je tamo bilo događanja od općeg interesa za BiH, da bi bilo neoprostivo ne upoznati Kongres, a da ne govorim kako bih bio kritički ocijenjen među našima u Banja Luci. Nažalost, nije bilo lahko dobiti mogućnost petominutnog izlaganja o konkretnim stvarima. Bilo je tu govornika koji su se "razmahali" po pola sata s temama iz daleke prošlosti. Ganić i Plivac su protestirali kod Predsjedništva, jer sam bio najavio govor još prethodnog dana. Tek Salim Šabić prihvati intervenciju i sam me najavi neposredno nakon istupa Sulejmana Ugljanina, predsjednika SDA iz Sandžak. Mlad i simpatičan govorio je glasno, jasno i argumentirano. Pobrao je veliki aplauz. Nisam se nadao da ću dobiti riječ, a pogotovo u tom trenutku, pa mi je koji sekund trebalo više da razaberem da se Šabićeve riječi: "A sada jedan čelnik iz našeg drugog Sandžaka, Banje Luke", odnose na mene. Govorio sam o uzurpaciji vlasti od strane SDS-a, srbofašizaciji i teroru, ali i o odlučnosti našeg naroda ka opredjeljenju za cjelovitom državom BiH. Aplauz je bio toliki da je i mene i naše iz Banje Luke iznenadio. Mislili smo do tada da nikom nije stalo i da ne znaju što se dešava u BK, jer su mediji BiH vrlo slabo pokrivali događanja u BK. Iznenadilo nas je interesiranje Dervenčana oko Projekta "Općine Stari Grad". Međutim, navečer, kada smo se susretali s brojnim delegatima, vrlo je teško bilo pokrenuti nečije interesiranje za praktična pitanja opstanka i perspektive Bošnjaka u Banjoj Luci. Naša je grupa upozorena na nelojalnost nekih ministara. Uočili smo vrlo konfuznu situaciju u

Sarajevu, ali i upozorenje o opasnosti agresije Srbije i Crne Gore na BiH.

Štampa je 07.12.1991. g.(20) veoma pozitivno ocijenila nastup banjalučke delegacije opredjeljenja da Banja Luka ubuduće postane centar akcionog jedinstva ove stranke za šire područje BK. Najavljeno je **osnivanje MDD "Merhamet"**, jer je već velikom dijelu Bošnjaka bila potrebna humanitarna pomoć.

SDA nastavlja intenzivnu medijsku borbu s terorom koji pokriva službena vlast SDS-a. I sam izvještavam javnost o pucnjavi i rušenju privrednih objekata Bošnjaka. Opominjem Radića da je odgovoran za to, a on najavljuje posjet JNA koja mora doprinijeti "bezbjednosti" grada. Naglasio sam da je SDA donijela odluku da se o svemu izvijesti Krizni štab SR BiH i **dr. Ejub Ganić** od MIP-a i **dr. Harisa Silajdžića** tražio sa da se o svemu obavijesti ministarska konferencija u Hagu. Upućen je protest lokalnom CSB-u i promatračima EZ, a obaviještena je I američka ambasada u Beogradu(21,22,23). Pred dolazak Nove 1992. godine u Banjalučane ulazi strepnja, neizvjesnost i strah...

U Bosanskoj krajini se sa strane čelnika srpskih stranaka ne krije konačni cilj svih ovih jednostranih aktivnosti oko formiranja SAO Krajina, "ZOBK", AR"BK" i sl. Prvi predsjednik SDS, a sada predsjednik Otadžbinskog fronta, **advokat Božidar Bojanić** to vrlo jednostavno fiksira: "**Jugoslavija na liniji Karlobag-Virovitica... On ističe laži kako Srbi u BiH imaju 64% katastarskog vlasništva zemlje a Bošnjaci 18%. "...Hrvatskoj pripojiti dio Zapadne Hercegovine, a sve ostalo je u srpskim rukama. Bošnjaci tu nemaju izbora...**" itd. "**...Ustav SFRJ bi garantirao manjinska prava i muslimanima**".(24) Dakle, javno se obznanjuje projekt "**Velike Srbije**", samo to "ne zna" Evropa, niti to hoće da znaju preostali odbornici SDP, SRS i HDZ u Skupštini Općine Banja Luka.

SDA i viđeniji Bošnjaci nastoje da održe duh i jedinstvo bošnjačkog naroda u najtežim okolnostima. **Obilježava se 400 godina džamije "Ferhadije" i zadužbina Ferhat-paše**. Tada smo imali prilike slušati **prof. dr. Rusmira Mahmutćehajića**, i **dr. Enesa Pelidiju**, njihova izuzetna izlaganja o kulturi, povijesti i političkoj budućnosti bošnjačkog naroda. Masa svijeta je klanjala u džamiji i okolo, a navečer na svečanoj akademiji u Domu kulture nije bilo slobodnog mjesta.

Na izbornoj skupštini "Preporoda" 20.12.1990. godine odano je priznanje ovom našem kulturnom društvu koje je u godinu dana održalo 18 javnih tribina, obilježilo 400 godina Ferhat-pašine džamije, utemeljilo "Forum intelektualaca, potaklo list "Republiku" u čijoj redakciji su sudjelovali članovi SDA, HDZ, SDP, LB, SRFJ... Bio je to impresivan skup, kojem su se obratili predstavnici sarajevskog **"Preporoda"**, predsjednik **"Napretka"**, hrvatskog kulturnog udruženja, banjalučki muftija i predsjednik SDA Banja Luka...(25) Ponovo je za predsjednika izabran **dr. Rašid Durić**, koji je sa članovima Upravnog odbora znatno doprinio osvješćivanje Bošnjaka. Po mišljenju mnogih bio je zaslužan za kulturno i nacionalno osvješćivanju Bošnjaka, a s njim i **Amir Novalija**, te **Nedžad Džumhur** i **Naim Delnezirević**, kao i ostali članovi Upravnog odbora.

GO SDA B. Luka daje hrabro i otvoreno novogodišnje saopćenje o svim zbivanjima u Općini, koji govore o haosu i neodgovornosti gradskih institucija, SO, policije i JNA, a ovaj memorandum se dostavlja i promatračima EZ.(26)

Povodom katoličkog Božića delegacija bošnjačkog naroda, koju su sačinjavali: Hadžagić, Džumhur, Džanić, Ganić, Durić, Hadžiselimović, Jakirlić, Novkinić, mali Karaselimović, sin Gušića, Adem Gušić i ja, je posjetila **biskupa Franju Komaricu**. Tu su bili i predstavnici HDZ, Gabelić, Jović, Ružić, Čujec... Biskup putem novina upućuje Božićnu poruku mira i apel da "svjetlo pobijedi tamu", koja djeluje tako groteskno.(27)

Pred Novu godinu čelnici stranaka imaju priliku dati osvrt na proteklu godinu... Čelnici SDP i LS kao da su izvan vremena i prostora, kao da nikoga ne zastupaju, kao da materijalne i ljudske žrtve nisu i njihove. Oni govore o teškoći življenja i ništa više. Samo Jović iz HDZ i čelnik SDA slobodno i istinito govore o svemu što se dešava.(28)

U Čelincu, gradu koji je gotovo predgrađe Banje Luke, se vrlo grubo mijenja čelna garnitura SDS-om na čelu s dr. M. Kuzmanovićem, koja nije bila tako ekstremna, a rukovođenje SDS-om preuzima **Radosav Brđanin, iz poznate četničke obitelji, iz jednog sela kod Čelinca. Ovo je od velike važnosti, jer Brđanin postaje član Regionalnog odbora SDS. Uskoro će ga nesrbi dobro upamtiti po zlu i zločinu.**

VIŠE NEGO ZLOČIN

Zapad je zažmirio

U novogodišnjem broju "Glas" objavljuje širi kritički osvrt Gorana Trkulja o političkoj regionalizaciji "ZOBK-,u", u kojem aktivnost na osnutku "hipotetičkih općina" Stari Grad i Ivanjska smatra preprekom zaokruživanju političkog prostora Bosanske krajine (čitaj "velikosrbizacije") i odlaganje moguće transformacije glomazne Općine Banja Luka. Ustvari, ovim potvrđuje jedan od argumenata za transformaciju općine, koji smo navodili u Elaboratu ekonomske opravdanosti transformacije.(1)

GO SDA Banja Luka saziva konferenciju za štampu (2 i 3) na kojoj zajedno s predsjednikom GO SDA Čelinac **Remzijom Spahićem** iznosi zaključke zajedničke konferencije muslimanskih asocijacija: Foruma intelektualaca, KDM "Preporod", Bošnjačkog omladinskog saveza, Islamske zajednice, MDD "Merhamet" i SDA, održane 24. 12.1991. godine, u Banja Luci.

Najavljujem da ćemo se svim demokratskim sredstvima suprotstaviti jedinstvenim odlukama SDS o proglašavanju surogat državica AR "Bosanske krajine" i tzv. "Srpske Republike BiH", koje su neustavne i nezakonite. Drugi zaključak odnosi se na težak položaj Bošnjačkog naroda u Bosanskoj Gradišci i Bosanskom Brodu i svim drugim gradovima u kojima ratna djejstva u Republici Hrvatskoj direktno ili indirektno ugrožavaju njegove vitalne interese. Odlučeno je da se u svim mjesnim zajednicama u Banjoj Luci održe javni skupovi u znak protesta i nepriznavanje tzv. **"Srpske Republike BiH"**, zatim da se od Republičke Vlade zahtijeva barem minimum materijalne naknade za, s posla, otpuštene Bošnjake.

Zahtjeva se hitna promjena sastava rezervne milicije u sredinama gdje je bošnjačko stanovništvo većinsko (proporcionalno sastavu stanovništva), a od gradonačelnika Radića se traži da definira bezbjednosnu situaciju u gradu i pruži garancije za miran suživot građana, a ukoliko to ne može SDA će tražiti njegovu ostavku.

Zaključci bošnjačkih asocijacija dostavljeni su USA ambasadi u Beogradu, inozemnim glasilima, kao i predstavnicima međunarodnih/osmatračkih misija.

Tada sam dao ocjenu nedavno održanih zajedničkih molitvi, u kojima su učestvovali duhovni predstavnici sve tri religije, kao i grupa promatrača EZ. Na tom primjeru sam iskazao uvjerenje da je zajednički život poželjan i moguć.

Naime, prihvatali smo se tada svake ideje koja je mogla bosanske narode, posebno srpski (koji je bio najpodložniji nacionalističkim manipulacijama), uputiti ka zajedništvu, a da time umanjimo utjecaj SDS, koji je vršio stalne nacionalističke presije i na svoj narod. U dogovoru s promatračima EZ smo to organizirali i prvo održali molitvu u "**Gazanferiji džamiji**", u povodu ramazanskih blagdana, oktobra 1991. godine, potom za katolički i pravoslavni Božić. Nisam bio sticajem okolnosti, u pravoslavnoj crkvi i bio sam zadovoljan, jer su pravoslavni svećenici upravo forsirali nacionalizam, posebno u Hrvatskoj, Istočnoj BiH i Srbiji što je stvaralo stalnu nelagodu kod nas... Prilikom molitve u "Gazanferiji", morao sam prevoditi govor koji je čitao šef promatrača EZ. Tiho sam ga zamolio da dodam još jednu rečenicu: **"Neka Bog sačuva Bosnu i Hercegovinu"**, što je on podržao. Bila je to izuzetno dirljiva scena. Promatrači EZ u bijelim uniformama s plavim zvjezdicama, biskup **Komarica** s crvenom kapicom i naš **muftija Halilović** s ahmedijom, te **pravoslavni vladika Jefrem** s crnom mantijom... Džamija puna, a vani na snijegu muškarci prostrli kapute i klanjaju na njima. Ovo je probudilo ogromne nade i olakšanje, posebno kod Bošnjačkog stanovništva.

7. januara smo otišli vladiki u njegove dvore. Bili smo srdačno dočekani, posebno muftija. Ugošćeni odlično. Ipak vladala je neka zebnja među nama. Muftija je čak spomenuo zlo koje se približavalo s ratnim dejstvima iz Hrvatske. Vladika je, čak, izrazio razumijevanje što Bošnjaci ne mogu ići u takav rat, ali nije htio komentirati naše zebnje kada smo ukazali na nasilje koje se već dešava u gradu i kako SDS ne želi suradnju. Odgovorio je da u SDS ima ljudi koji nikoga ne slušaju. Tada već SDA i bošnjački narod, kao ni HDZ, nemaju pristup na TV BL, a na radiju samo o temama koje prihvate SDS-urеđivači (direktor Radija je Hergić, član IO-a SDS).

Jedan od urednika nam je dolazio i saopćio da će **iz RTV program isključiti sve narodne pjesme, koje su poznate kao izvorno bošnjačke ili hrvatske**, te da se sprema uništenje svih ploča i kaseta iz tog žanra. Muzička urednica je krišom donijela brojne kasete, te je to neko prebacio u Zagreb (Senka K.). Obuzela nas je zebnja, jer **to nas je neizbježno podsjetilo na vrijeme fašizma, Gebelsa i tzv. "kristalne noći" u Njemačkoj**. Slijed događanja pokazat će da doživljavamo **isti tretman kao Židovi u II svjetskom ratu**. **Za Srbe smo uskoro postali ljudi niže rase**, koje treba eksterminirati i za njih stvoriti čist **"osten raum"**.

Povodom sve učestalijih bacanja bombi na proizvodne ili ugostiteljske objekte u vlasništvu nesrba, posebno povodom neustavnog i nezakonitog proglašenja tzv. "Srpske Bosne i Hercegovine", te prijetećeg stanja, GO SDA Banja Luka je dao proglas o obrani BiH od svih tuđih interesa susjednih republika uz napomenu da ćemo braniti demokratsku BiH, zajedničku tisućgodišnju domovinu svih konfesija i svih naroda, da građani više neće trpjeti igre terora, oružja i politikantskog nasilja, da se prihvaća "obrambeno domovinski rat", kao odbrana civilizacije i demokratije svih građana BiH.(5, 6, 7)

17. januara 1992. godine, "Muslimanski glas" daje osvrt na stanje u BiH glede SDS zahtjeva i akcija, pa upozorava da su predsjednik HDZ **Stjepan Kljujić**, hrvatski intelektualci i Katolička crkva, predstavnici izrazite većine hrvatskog naroda Bosne i Hercegovine, podržali akciju za međunarodno priznanje BiH. Intelektualci i Crkva najbolje znaju interese hrvatskog naroda. Tu se navodi opasnost za podjelu BiH, koju žele "Vožd" iz Beograda i "Vrhovnik" iz Zagreba, ali i naglašava da je EZ, pogotovo predsjednik Francuske **Fransoa Miteran**, prilikom posjete delegacije BiH Parizu, insistirala na referendumu građana i naroda BiH. Osim toga, međunarodni faktor striktno naglašava princip nemijenjanja granica osim pregovorima, a Francuska inicira slanje plavih kaciga u BiH.(5) Istovremeno je Arbitražna komisija EZ uputila svoje mišljenje Lordu Karingtonu, medijatoru za pitanje sukcesije SFRJ, da se ne može smatrati da je volja građana BiH u potpunosti etablirana, kada je u pitanju neovisnost SRBiH, ali bi se takvo mišljenje moglo modificirati, ako bi RBiH o ovom pitanju pružila dodatne garancije tako što bi zahtjev za neovisnošću eventualno bio formuliran putem referenduma na koji bi izašli svi građani BiH "bez ikakve razlike među njima". Ova

izreka "bez ikakve razlike među njima", po svemu sudeći, znači da se na referendumu svih građana ne bi nužno vodilo računa o tome koje nacionalnosti su glasači, već bi se volja naroda BiH ustanovila prebrojavanjem većine glasova.(9)

Upravo tada na TV Sarajevo gostuje **Radosav Vukić**, predsjednik SDS Bosanske krajine i **Sead Hadžagić** potpredsjednik SDA Banje Luka. **Tada Vukić vrijeđa žene Sarajeva** na vrlo primitivan način (zgodne za provod) i **upućuje javno prijetnju "Turcima" u Banjoj Luci da im se "tresu gaće"**. Hadžagić je korektno iznosio stavove SDA, ali nije na to momentalno reagirao, stoga sam smatrao svojom obavezom i reagirao izjavom.

"Izjava mojeg kolege iz SDS R. Vukića da se Hrvatima i "Turcima" u Bosanskoj krajini tresu gaće od straha je zapravo izrečena iz sopstvenog straha. Siguran sam da se baš njemu "tresu gaće" na sami pomen imena Bošnjak, jer im on ni ime ne smije spomenuti, pa ih naziva Turcima... Koliko je poznato u Banjoj Luci žive samo dva Turčina, koje se osmjelio spomenuti Vukić. To toliko da se malo nasmijemo, ali da se nekom tresu gaće nema ni govora, međutim zbog općeg stanja u Bosni i Hercegovini i Banjoj Luci zabrinuti jesmo... Siguran sam da su te Vukićeve izjave samo provokacija koje nikoga neće uplašiti, ali hoće bespotrebno iritirati..."(10,MG)

SDS me nastoji "načeti" s bilo koje strane, pa me nevično napadaju da lažima i insinuacijama pokušavam izazvati SDS, jer eto iznosim da se minama i bombama ruše objekti u vlasništvo samo Banjalučana bošnjačke nacionalnosti, a ne spominje i rušenje dućana Srba. Tad se javljaju **Dragan Batar** i **Momo Đukić**, čiji su objekti također oštećeni, no cijeli grad je znao da je to razračunavanje među utjecajnim čelnicima SDS. ("GL".19.12.1991. godine).

HDZ i SDA organiziraju prvu zajedničku konferenciju za štampu na kojoj je rečeno: "Miješanje vojnih vlasti u politički život BiH su osudili svi građani Banje Luke." U želji da zaštitimo naš narod, posebno obitelji čiji se članovi nisu odazvali pozivu za rezervu, zatražili smo da predstavnici međunarodne organizacije **Amnesty international** dođu u Banju Luku i zaštite osnovna ljudska prava našeg naroda.

Stav je HDZ-a da mladi Hrvati "ne idu na služenje vojnog roka u jugoarmiju, jer se ne zna kakva je ta armija i kome ona služi". Zbog odbijanja hrvatskih mladića i njihovih očeva da se odazovu

mobilizaciji, veliki broj Hrvata je otpušten s radnih mjesta. "Budući da smo našim ljudima preporučili da se ne javljaju na pozive za rezervu, jer su oni nezakoniti, osjećamo se moralno obveznim pomoći takvim ljudima" rekao je mr. Ivan Jović, potpredsjednik HDZ Banje Luke".(1)

U TV kući u Sarajevu, ministar informiranja u Vladi BiH **Velibor Ostojić**, na tribini Kluba intelektualaca, na temu **"Nacionalni RTV-kanali, da ili ne"**, kazao je da Vlada i Ministarstvo informiranja imaju nepobitne dokaze da s TV Sarajevom nije zadovoljan niti jedan narod u BiH. Najviše joj se zamjera manipuliranje javnim mnijenjem. Međutim, replicirali su mu urednici TV i Radio BiH, **Nenad Pejić i Milenko Voćkić**. Oni pak, smatraju da nacionalni kanali nisu dobitak, da bi u krajnjoj liniji mogli izazvati eskalaciju i nacionalnih podjela pa i građanski rat u Bosni i Hercegovini, te njenu podjelu...

Ministar Ostojić je nazvao uređivačku politiku TV "korupcijskom i negatorskom", zbog čega su nužne hitne promjene, a one će se ostvariti poreznim sistemom koji će usvojiti Skupština BiH.(11)

"Oslobođenje" objavljuje vijest o suđenju 200 mladića Bošnjaka od strane Vojnog suda, jer se nisu odazvali pozivu korpusa za mobilizacijom. Radilo se o našim i hrvatskim mladićima, koji su prošle godine odbili mobilizaciju. Naime, veći dio, pozivan je na poligon Rakovačke bare, gdje su ih odmah mobilizirali i slali na neki dio fronta. Kasnije, kada je došlo do čišćenja JNA od nesrpskih elemenata, alternativa odbijanja mobilizacije je prisilni odlazak u progonstvo i neizvjesnost.

Tada je urednik "Glasa" **Miro Mlađenović**, bivši potpredsjednik SDS, a **povremeno vojni pripadnik "Vukova iz Prnjavora"**, ozloglašene paramilitarne grupe, koja je počinila stravične zločine na području Hrvatske i Bosanske krajine. Interesantno da je on još dozvoljavao napise s konferencije SDA i HDZ, bez korekcija. Još se igralo na kartu "demokratskog predstavljanja svijetu".

23.1.1992. godine, **dočelnik HDZ Ivan Jović** daje interesantnu izjavu "mi smo za samostalnu, suverenu i neovisnu BiH kao državu bez ideoloških predznaka. Hrvatskom narodu u BiH, pa tako i u Bosanskoj krajini, najviše odgovara takva građanska država, koja, kada je formirana, može naći neki zajednički interes u onakvoj Jugoslaviji kako se dogovorimo", apostrofirajući da buduću državu moraju sačinjavati tri konstitutivna naroda u paritetu jedan, prema

jedan naprema jedan. Osudio je sudske procese vojnim obveznicima i najavio da će angažirati advokate za njih. Naglasio je da se otuđuje hrvatska imovina.

Protestirao je zbog informativne blokade nakon okupacije TV releja Kozara od strane srpskih paramilitantnih grupa. Objavio je o napadima oružjem na hrvatska sela od strane rezervista JNA.(12)

Nešto ranije je Krajiški korpus (**komandant general Nikola Uzelac**) dao saopćenje kako se treba ponašati Predsjedništvo, Vlada odnosno Skupština SRBiH kod organiziranja **Referenduma za neovisnost Bi**H, odnosno sugerirali su **formulaciju pitanja za Referendum**.

Povodom ovoga i drugih događanja, sazvao sam konferenciju za štampu i u ime GO SDA Banja Luka oštro smo osudili saopćenje Informativne službe Banjalučkog korpusa koje odudara od stvarnosti i čini štetu onom dijelu jugoslovenske JNA koji prihvaća nove demokratske političke odnose. Mi smo naglasili da je to još jedan dokaz miješanja vojnog establišmenta u politički život, kako ove republike, tako i ostalih dijelova Jugoslavije, što je nedopustivo i naišlo na oštru osudu svih građana... Jer, sugerirati kako će Predsjedništvo SRBiH, Vlada i Skupština, postaviti organizaciju Referenduma i tako ultimativno sugerirati formulaciju pitanja za Referendum, podsjeća nas na neka davno prošla vremena kada je Armija javno ili zakulisno mogla postavljati zahtjeve prema legalnoj i demokratskoj izabranoj vlasti. Ovom prilikom ponovo je apostrofiran problem, nastao zbog neodazivanja vojnih obveznika Bošnjaka, jer su otpuštani s posla, odnosno suđeni, te je obaviještena organizacija **"Amnesty international" u Londonu**. Naglašeno je da se već drugi put SDA obraća Banjalučkom korpusu JNA u namjeri da globalno razmotri ove slučajeve, ali nije se naišlo na "dobru volju" druge strane, pa smo kao privremeno rješenje, odnosno kao moralnu obavezu, prihvatili da vojnim obveznicima otpuštenim s posla i privedenim sudu obezbijedimo bar besplatnu pravnu zaštitu... (12, 13)

U svezi zadnje konstatcije kontaktirali smo Vladu SRBiH, ministra i utjecajnog bošnjačkog intelektualca Mahmutćehajića, da nam se dodijele neka sredstva za plaćanje obrane, što je prihvaćeno i, koliko se sjećam, jednokratnom doznakom pokriven je dio ovih troškova (dato advokatu).

Tada se SDP BiH iz Zenice obraća javnosti s kritikom na TV-izjavu dvojice članova Predsjedništva SRBiH **Nikole Koljevića** i **Franje Borasa**, **koji su, kao što je poznato, tom prilikom jasno iskazali želju za podjelom BiH između Republike Hrvatske i Srbije**.

SDP je postavio pitanje da li to znači dogovor između dva na račun trećeg (jer se radi o, inače veoma suprotstavljenim stranama: HDZ i SDS). "BiH se uistinu nalazi pred odlukom o svojoj sudbini, ali o toj sudbini mogu odlučivati samo njeni građani i njene legalne i legitimne institucije. Zato SDP BiH smatra da Skupština SRBiH treba da raspiše referendum građana BiH na kojem bi iskazali svoju stvarnu političku volju".(13)

Istovremeno se u Banjoj Luci održavaju dva paralelna skupa "velikosrba". Citiram "Oslobođenje": "Posve paralelna i međusobno kontradiktorna dva skupa govore da se među strankama **s predznakom – "srpska"** - u Bosanskoj krajini nešto čudnovato događa. Naime, po praksi i smušenom ponašanju, podalje od javnosti, iza zatvorenih vrata, u vijećnici Doma kulture Banja Luka održana je sjednica tzv. "Skupštine **Autonomne regije Bosanske krajine."** Istodobno, u hotelu "Bosna" održao se sastanak tzv. **"Srpskog nacionalnog vijeća".**

I dok je, kako nezvanično saznajemo, skupština usvojila svoj statut, dotle je "SNV", između ostalog, iniciralo stvaranje tzv. "Ustavotvorne skupštine Bosanske krajine". Na ovom sastanku pljuštala su i prozivanja zbog "teškog stanja u Bosanskoj krajini, nerada SDS i udaljavanje sarajevske centrale SDS od ovdašnjih stranaka sa srpskim predznakom". **Prozvani su dr. Radovan Karadžić, i Velibor Ostojić, koji su ometali "članove "SNV" da dolaze na sastanke u Banju Luku", te Slobodan Milošević i drugi...**

Skupština "AR Bosanska krajina" održava sjednicu zatvorenu za javnost, a po onome što je danas rečeno to Srpsko nacionalno vijeće uglavnom je sastavljeno od ljudi koji su "utemeljili" SDS u Bosanskoj krajini, pa onda potisnuti u stranu. Prosto vape za javnom riječju i objavom onog što se raspravlja.(13)

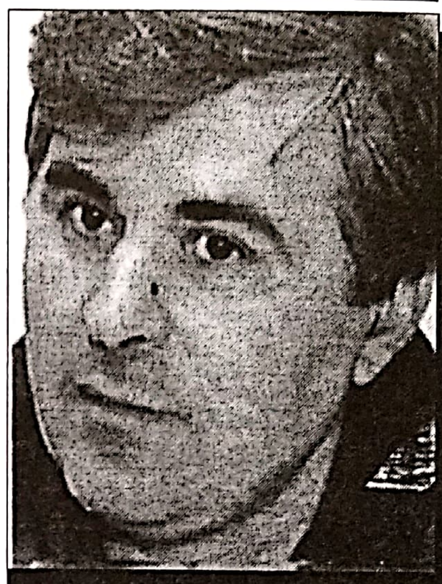
Gradonačelnik Predrag Radić je odlučio da odgovori stalnim prozivkama upućivanim iz GO SDA Banja Luka, da se obrati građanima i pruži jemstva za njihovu sigurnost... On kaže: "Zahtjev SDA, odnosno Muharema Krzića konkretno, nekorektno je manipulisanje i informisanje javnosti, iz čega je proisteklo da sam ja

najodgovorniji za bezbjednost grada, što apsolutno nije tačno..." Zatim ističe da su najmanje dva čovjeka u BiH prije njega odgovorni za to što se njemu pripisuje. To su **Alija Delimustafić**, ministar unutrašnjih poslova i **Bajazid Jahić**, načelnik Centra javne bezbjednosti u Banjoj Luci, jer je centralizacija policije takva. On zatim spominje sastanak održan 23.12.1991. godine, na kojem je razmatrana sigurnost grada, kada je obećao da će se ona popraviti... "Isto tako sam obećao da ću učiniti sve što mi moja dužnost i funkcija omogućavaju da i sam utičem na pospješenje bezbjednosne situacije, što sam netom po održavanju sastanka učinio... Naime, preko Savjeta za narodnu odbranu, upriličen je sastanak s drugom **generalom Vladimirom Vukovićem**, a rezultati tog sastanka su više nego očigledni. General Vuković je spriječio prenošenje oružja s one strane Save, strogo se kontroliše kretanje vojnih lica i vojnika rezervista, o čemu najbolje i najkonkretnije svjedoče mirne noći i muk oružja na banjalučkim ulicama". I dalje Radić navodi da je povod ovog javljanja prozivanje "od strane SDA i Krzića" (26.12.1991. i 9.1.1992. godine), "iako je g. Krzić obećao da se to neće činiti od sada ću imati sasvim drugi odnos sa Muharemom Krzićem, kojeg prije svega više ne smatram gospodinom". (25. 01.,10/92.)(14)

Sjećajući se tog vremena, mogu kazati da smo svjesno "prozivali" Radića, jer u gradu su se stalno dešavale **pljačke i miniranje objekata u vlasništvu Bošnjaka i Hrvata, a on je bio potpredsjednik tzv. ARBK, pa "ZOBK", predsjednik Savjeta za NO-u** i kao predsjednik je naravno mogao narediti šefu policije i drugima da čuvaju grad. No, on je ustvari sve to odobravao, **jer je bio u službi projekta "Velike Srbije"** i jedan od protagonista etničkog čišćenja, koje je već započeo namjernim sijanjem straha u gradu. Iz tog Radićevog istupa, vidi se da sam im već postao "trn u oku".

Još u toku 1991. godine srpska većina u SO Banja Luka inicirala je stvaranje Savjeta za obranu, koji je imao kompetencije najvišeg civilnog vojnog tijela. Savjet je iskorišten u određenim trenucima da svojim odlukama legalno "pokrije" vojne planove i akcije JNA u cilju kampanje u Hrvatskoj, odnosno upokoravanje Bosanske krajine. Predsjednik je bio **gradonačelnik Predrag Radić, Rajko Kasagić, sekretar općine Cvijić, načelnik SJB Stojan Župljanin, sekretar za ONO i DSZ, general Momir Talić**, komadant Banjalučkog

korpusa JNA, te predstavnici stranaka. Savjet će se kasnije preformirati u tzv. **"Krizni štab"**, ili **"Ratnu vladu"**, mimo odluka Predsjedništva BiH, dakle direktni atak na državu, akt pobune.

Stojan Župljanin

Nacionalnu strukturu 15 članova Savjeta su sačinjavali, 12 Srba, po jedan Bošnjak, Hrvat i Jugoslaven.

Sjednice Savjeta nisu bile redovne već kada su se dešavali važniji događaji. U Savjetu su stalno naglašavali da je u pitanju borba JNA i Jugoslavije sa ekstremnim segmentom hrvatskog naroda. A u to vrijeme, iz te JNA se uklanjaju, pod raznim izgovorima, posljednji oficiri nesrbi. Kada se na Savjetu spomenulo da su topovi u kasarnama okrenuti prema dijelovima grada gdje pretežito žive Bošnjaci i Hrvati, odgovoreno je da neće niko generalima govoriti gdje trebaju okretati topove. Kada se spominjalo naoružavanje četnika i srpskog stanovništva, te stalno miniranje objekata nesrba, odgovaralo se da nesrbi nemaju prava to uopće pitati... No kada je smijenjen general Uzelac, pa došao **general Momir Talić**, sjednice Savjeta su se bavile trivijalnim pitanjima: ko je nadležan za skloništa, ko je bacio petardu i sl.

Krajem 1991. godine SDS članovi otvoreno na sastancima vrijeđaju predsjednika **Izetbegovića**, a **Stojanu Župljaninu** se naređuje osnutak jednonacionalnih - srpskih milicijskih patrola.

Posljednji sastanak Savjeta održan je početkom marta 1992. godine. Ubrzo iza toga došlo je do vojnog zauzimanja grada od tzv. jedinica SOS-a i od tada se Banja Luka smatra okupiranom.

U takvim okolnostima nastojali smo naći neka rješenja u eventualnoj pripremi za oružanu obranu. Bilo je nekoliko sastanak čelnika SDA u Prijedoru. Na jednom od sastanaka u hotelu Prijedor. Članovi SDA - **Sanski Most**, **Bosanska Krupa**, **Jajce**, **Ključ** i dr. su izlagali o stanju obrambenih priprema na njihovim općinama. Mi nismo imali nešto posebno kazati, osim da nemamo oružja, a da pripremamo logistiku. Mujadžić je, tada izložio stanje priprema u Prijedoru i, koliko se sjećam, kazao da raspolažu s preko 2.000 cijevi i čak jednim manjim topom. Nikada međutim, nisam imao priliku

vidjeti ili čuti bilo kakav plan o sinhronizaciji obrambenih priprema. Kada sam jednom prilikom spomenuo da bi trebalo dogovoriti varijantu izvlačenja Bošnjaka prema **Prijedoru** (u slučaju oružanog otpora ili četničkih pokolja), prugom do Omarske i dalje, nije bilo nikakvog odgovora. Od razgovora 1991. godine u **Bosanskoj Krupi** niko nas nije upoznao ni sa kakvim planovima regionalne obrane, niti smo dobili neku pomoć.

S naše strane smo smatrali ovakve dogovore nedovoljnim, bez praktičnih rezultata, a kakve su te pripreme stvarno bile na relacijama s drugim općinama, nismo znali puno. Istina, dobio sam obavijest da je već u januaru iz Prijedora na tečaj vezista upućen jedan čovjek. Znam da su naši bili razočarani što i mi nismo dobili tu mogućnost, no s aspekta današnjih saznanja, mislim da smo imali sreću u tome, jer unutar SDA IO i GO nije bilo dovoljno odlučnih, konspirativnih i vještih ljudi za tajne i opsežne vojne pripreme. U njihovom djelovanju bilo je puno stihijnosti, a kako su se teškoće povećavale, rastao teror i opasnost, to ih je sve manje bilo voljnih poduzeti konkretne akcije. Mnogi su se i uplašili. Ali to je bila poželjna selekcija i meni je koristila da ljudstvo konačno razvrstam u nekoliko kategorija i da ih tako zadužujem za zadatke koje su mogli ispuniti. Najteže je bilo s onima koji su izgarali da nešto urade za Bosnu, ali su patili od sujete i indiskretnosti.

Bila su tri takva čovjeka, koji su sticajem okolnosti dosta znali. U dogovoru s dva apsolutno sigurna člana SDA, i s nekima koji nisu bili članovi, ali su se dokazali kao patrioti, ovu trojicu smo postupno udaljivali dajući im zadatke čije ih je izvršenje još više udaljavalo u saznanju šta stvarno radimo Smail, Amir, ja i drugi...

Nažalost, njihova indiskretnost, diletantizam pa i glupost, su bili uzrokom što su često banjalučki "Glas" i TV davali reportaže o nama iznoseći naše probleme i slabosti.

Kada su pošla hapšenja i isljeđivanja naše ocjene su se pokazale ispravnim, jer upravo ti ljudi su svojim svjedočenjima i potakli hapšenje S. Đ. i njegovu odanu suprugu Š., a nanijeli su štetu ugledu SDA Banje Luke u dijaspori, pa i u Sarajevu. **Tome su pridonijele određene osobe u MHD "Merhamet" (čast časnima), onom "Merhametu" koji se registrirao u tzv. srpskoj državi, čiji aktivisti su prilikom posjeta Zagrebu širili dezinformacije često proturene od strane srpske obavještajne službe i tako dovodile u zabunu našu službu sigurnosti**, koja je bila u povoju, a da ne

govorim o **pokušajima KOS-a** da na taj način, putem **"njegovog"** **"Merhameta"**, diskreditira našu borbu.

Nama se mnogo lakše bilo nositi s ubačenim agentima, njih nekoliko smo otkrili, ali sa slabićima i nedoraslim osobama, unutar naših redova, to nije bilo lahko. Srećom, njihovo "izoliranje" počelo je ipak na vrijeme, pa nisu pojma imali o našim oružanim pripremama, posebno organiziranim grupama i vezama. To nam je spasilo glave.

U to vrijeme sam naslućivao da se nekakva obrana priprema na razini Regije BL, ali nisam znao da je već 7. i 8. februara 1992. godine održano referiranje regija u Zenici, kad su izneseni podaci o naoružanju i sl. Koliko znam, ti podaci su frapirali Vojni savjet "**Patriotske lige**", jer su bili iznenađeni iznesenim brojem pušaka i ostalog te su ocijenili da Bosanska krajina stoji bolje od drugih oblasti u pogledu priprema otpora predviđenoj agresiji na BIH. Tada na obuku odlaze **Hilmo Hopovac** i **Emir Mujadžić** (selo Melina). Mi nismo znali da je postojao koncept obrane na rijeci Sani, niti su nam data bilo kakva uputstva.

Na političkom planu tada imamo situaciju da su HDZ i SDS na razgovorima u Lisabonu tražili konfederalno uređenje BiH, na što SDA nije pristala, a to je još dodatno usložnjavalo pripreme obrane, jer se na HDZ više nije moglo računati. I zaista, na sve naše prijedloge, pri razgovorima koje smo mi inicirali, čelnici HDZ BL N.G. i I.J., su izbjegavali konkretne dogovore.

Referendum – "Suverena Bosna"

U skupštini BiH su se vodile teške i duge rasprave o provođenju Referenduma za neovisnu državu, jer ga tamošnji predstavnici SDS žele spriječiti.

Kako je to izgledalo u Banjoj Luci, prilično vjerno je prikazao u "Vjesniku" (26.1.1992.) (11/12) **Refik Slabić**, novinar, pa ga u cijelosti prenosim.:

"Odluka o raspisivanju Referenduma kojim će se građani BiH izjasniti za suverenu i neovisnu republiku, u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini primljena je s neskrivenim odobravanjem, ali i zabrinutošću, zbog poruke vrhovnika SDS da referendum može dovesti do krvoprolića". Radoslav Vukić, predsjednik Regionalnog SDS za Bosansku krajinu tvrdi: "Referendum koji nameće

SDA može dovesti samo do krvoprolića. Ne vjerujemo da je ministar MUP-a BiH **Alija Delimustafić** u stanju provesti referendum na teritoriji srpskog naroda bez incidenata". Dakle, prijetnja najširem demokratskom izjašnjavanju građana. **Nikola Gabelić**, predsjednik HDZ Banja Luka, pak, komentira: "Smatram da, ukoliko SDS, tzv. JNA ili srpski narod u BiH, nađu u referendumu povod za početak građanskog rata, onda će taj narod napraviti veliku političku grešku, jer će se ponovo suprotstaviti načelima EZ (jer Europska zajednica je tražila referendum u BIH), te će za neprijatelja imati cijeli demokratski svijet. U BiH je proveden plebiscit srpskog naroda. Otkud mu pravo da druge sprečava". Ovo je evidentno kazivalo da tada banjalučki HDZ nije išao na podjelu BiH.

Tada sam izjavio: "**Pitanje izlaska na referendum je sudbinsko pitanje za narode BiH, jer ovo je prilika da se iskaže volja sva tri naroda za suverenom BiH, suživotom i građanskom državom, a također i prilika da se s Bosne skine anatema da je okupirana**. Time se pruža mogućnost da narod svojim glasom ZA kaže konačno NE stranačkim čelnicima koji ni po cijenu krvavog međunacionalnog rata, kojim prijete, ne žele BiH prihvatiti kao vlastitu i jedinu domovinu. Bošnjački narod Banje Luke sigurno će izaći na referendum, zajedno sa svojim susjedima Srbima i Hrvatima, jer su svjesni da je to jedina budućnost".

No, tada kao "iz vedra neba" dolazi **zahtjev Središnjeg odbora HDZ za preformulacijom referendumskog pitanja iz vizure HDZ, o kojoj je raspravljano početkom februara 1992. godine u Livnu**, što je naišlo na različita tumačenja u banjalučkim strankama.

Novinari koji su pošli u prostorije HDZ, našli su zatvorena vrata, pa su me došli intervjuirati. Kako zaista nisam imao nikakvih vijesti, osim onih s radija, a iz Sarajeva niko ništa nije javljao, odbio sam komentarisati, uz obrazloženje da nemam informacija, odnosno da za to treba dobiti mišljenje političkog savjeta uz koordinaciju sa Centralom SDA.

Zato je **čelnik SDS-a Vukić** kazao da "**ako na ovome istraje HDZ, to znači konačan rascjep koalicije sa SDA i zvanično izjašnjavanje da hrvatskom narodu nije u interesu da živi zarobljen u suverenoj muslimanskoj državi**". "Osim toga", kaže Vukić – "**apsolutno je logično da su se srpski i hrvatski narod usaglasili o ovom pitanju, jer oba imaju matice države izvan BiH, te im BiH, kao samostalna i suverena ne odgovara**". Dalje

kaže da je kantonizacija BiH kao globalno rješenje interesa naroda proistekla upravo iz redova hrvatskog naroda u Zapadnoj Hercegovini, koju je docnije, kao prototip za cijelu BiH, uvažio i elaborirao **Radovan Karadžić**. "...Dakle, kantonizacija zasnovana na federalnom odnosu sa saveznom državom i konfederalnom odnosu jednog s ostalim narodima je zapravo jedino moguća "mirna opcija" da se razgraniče teritorije i uvaže interesi sva tri suverena naroda"- isticao je Vukić.

Radovan Karadžić

Zar ima jasnije naznake da se prelazi u fazu podjele BiH?

"Ne sumnjam", kaže Vukić, "da će SDA biti apriori protiv ovakvog stava hrvatskog, odnosno srpskog naroda, jer oni ni po čemu ne odgovaraju g. Aliji Izetbegoviću i njegovom vječnom snu o neovisnoj i suverenoj BiH".(2)

U to vrijeme intuitivno sam osjetio potrebu da se pripremamo za još gore situacije. Oružana priprema bila je daleko od nas, iako su postojali raniji kontakti s "Patriotskom ligom", ali smo već imali velika iskustva i saznanja na polju medijskih nastupa. Stalno smo imali neku nadu da je važno zapadnom svijetu javiti šta se dešava, pa će oni pomoći da se uspostave pravedni odnosi. Ustvari mi smo nosili u sebi uvjerenje da smo mi demokrate i dio Evrope, da će se naša stremljenja poduprijeti samo da im treba podastirati činjenice. Posebno smo imali veliko povjerenje u USA, koje je išlo do fetiša. Zadnji naši susreti s senatorom USA, te raznim diplomatama (90. i 91.) su samo pojačali taj osjećaj, te obratno, osjećali smo sve više indolentnosti ili nemoći Vlade i Predsjedništva BiH. I kontakti s Centralom SDA uvjerili su nas da se moramo uzdati u se "i u svoje kljuse".

U ljeto 1991. godine upoznao sam **Hamdiju Todorovca, Banjalučanina koji stalno živi u USA**, te smo mnogo pričali o demokraciji i našoj BiH. Kada je otišao nazad, povremeno bi se javljao, te mi prenosio razne vijesti o pisanju američke štampe o BiH. To su često bile takve vijesti, koje mi nismo znali (o raspadu SFRJ, npr.). Javljali su mi se telefonski i drugi ljudi iz USA i Kanade. Bilo mi ih je drago čuti, ali je jedino **Hamdija Todorovac uporno pisao pisma Senatu, predsjedniku USA ili članke o Bosni u lokalnim novinama. Mi smo to veoma cijenili**.

On već 09.01.1992. godine, piše gosp. Tomu Kentu, uredniku The Associated Press NW za inozemstvo, moleći ga da se daje objektivna slika o Bosni, jer tamo su već na vidiku pojavni oblici genocida koga čine Srbi protiv nesrba, da Srbi žele "**Veliku Srbiju...**", **da se na sve moguće načine onemogućava legalnoj Vladi BiH da u miru razriješi probleme**.

I "Amnesty International" piše 09.01.1992. godine o obimnim kršenjima ljudskih prava u Bosanskoj krajini, a posebno u Banjoj Luci, o otpuštanju s posla svih nesrba, o izbacivanju latinice, kao jednog od službenih pisama u BiH, te ih poziva da hitno dođu u Banja Luku.

Oni naravno nisu došli, ali su odgovorili da u njihovu nadležnost spadaju samo nepravična i politička suđenja, da su bez uspjeha pokušavali intervenirati kod slučajeva mladića koji su na Vojni sud došli zbog odbijanja služenja vojske, da su zbog toga već kontaktirali mene, te da cijene podatke koje im je dostavio Hamdija, i bit će od koristi za njihovo praćenje situacije u Bosni, koja zabrinjava.

Prvo pismo-faks uputio sam mu polovinom februara 1992. godine i predložio osnutak jednog Centra za prikupljanje informacija, koji mogu smjestiti u moju kuću tajno.

Još uvijek se moglo pisati u lokalnim novinama, s rizikom da se skrati ili promijeni dio sadržaja. **Tada smo već osnovali Komisiju za poštivanje ljudskih prava (M. Krupić)** koja je **imala brojne podatke o masovnom kršenju tih prava. Izvještavam Hamdiju Todorovca o gladi i neimaštini**. Zatim upozoravam da je aktualna vlast SDS-a odbila provođenje Referenduma za suverenu RBiH.(7)

Očito vrlo svjesni politike HDZ iz Gruda, hrvatski intelektualci Banje Luke daju proglas u "Oslobođenju":

"Mi, potpisani hrvatski intelektualci grada Banje Luke upućujemo javni prosvjed zbog prihvatanja etničke podjele BiH.

Samozvana delegacija HDZ nije smjela pristati na ovakav način regionalizacije BiH za koju su se u Lisabonu zalagali i predstavnici SDS-a i HDZ-a. Ovakvim činom ostat će dvije trećine Hrvata BiH izvan zacrtanih nacionalnih područja i postat će nacionalne manjine drugih etničkih područja. Ovo je prvi puta u povijesti hrvatskog naroda da ga njegovi predstavnici za zelenim stolom predaju tuđoj vlasti i svjesno od njeg prave nacionalnu manjinu. Smatramo da delegacija HDZ BiH u ovom sastavu i s ovakvim zahtjevima ne može zastupati nas, Hrvate, koji se nalazimo u tako zv. drugim nacionalnim područjima. Tražimo predstavnike u pregovorima koji će imati u vidu Hrvate koji se nalaze u manjini u odnosu na druge narode. Ovo je ključni zahtjev, jer su Hrvati razasuti diljem BiH i oni, kao manjina, u odnosu na druge zajednice, čine dvije trećine ukupnog broja Hrvata u BiH. **Uvjereni smo da većini Hrvata BiH odgovara jedinstvena, cjelovita BiH..." (23.01.1992.)** (8)

U februaru zajedno s **Naimom Delinezirevićem** odlazim u Sarajevo u Centralu SDA. Primio nas je **Omer Behmen**. Ispričasmo sve i on se složi da trebamo dobiti oružje, ali me upita zašto se nisam o tome dogovorio s njim 1991. godine na Kongresu. Podsjetio sam ga da je tada među prisutnima bilo nepouzdanih ljudi, i da je Stranka bila opterećena brojnim problemima. On nas uputi kod **Hasana Čengića.**

Hasan se suglasi da nam se prebaci manja količina automata, s tim da smo nas dvojica bili odgovorni za prijem i uskladištenje, te nas uputi na **Senahida Memića**, koji je već slovio kao logističar. Sreli smo ga na stepenicama, objasnili stvar, a on unese u svoj notes cifru od 50 automata uz usmeni dogovor kako da se to transportuje u Banju Luku.

Međutim, Senahida će se dočepati četnici 12.=4.1992. godine a već sljedećeg dana na TV-Beograd bit će prikazan on i notes s zabilješkom o automatima i imenima Delnezirevića i Krzića. Čim je to prikazala TV-Banja Luka, očekivali smo hapšenje, ali ocijenio sam da bi me uhapsili da su htjeli prije objave na TV i odlučih samo da se preselim te noći u drugi dio grada...

Stanje je u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini općenito bilo sve gore i gore, što čak ni štampa pod utjecajem SDS nije krila. Osobno sam kontaktirao Gabelića i Jovića više puta, ali oni nemaju posebnih prijedloga.

Tada je najavljen dolazak američkog senatora u Banja Luku, te **prvog sekretara USA ambasade iz Beograda, G. Kelleya... Prof. Osmančević, Hadžagić** i ja zakazujemo ručak s njima u restoranu "Kazamat".

Razgovara se o općem stanju u Bosanskoj krajini i Banjoj Luci. Iznosimo podatke i iskazujemo našu nadu da USA neće dozvoliti segregaciju i kršenje ljudskih prava koje čini SDS. Podsjećam ga na krucijalnu ulogu najveće sile svijeta u zaštiti demokracije u Koreji, u II sv. ratu, pa i prilikom stvaranja države Albanije. Razgovor je trajao dva i pol sata. Kasnije su se sastali i sa čelnicima HDZ-a i SDS-a. S čelnicima HDZ 1,15 min i sa SDS 1 sat, u tome je bilo neke simbolike.

Nakon ovog susreta, shvatio sam da političku borbu možemo voditi na razne načine. Odlučujem se kontaktirati čelnika SDP-a **Zvonku Nikolića**. Odlazim u njihove prostorije i nailazim na izuzetan prijem.

Pitam ga hoćemo li odbaciti naše ideološke razlike pred ovim užasom.

Uz kahvu stičem njegovo povjerenje i on si daje oduška kritizirajući SDS i velikosrbizam. Govori o velikom otpuštanju s posla bivših komunista, te o smjeni direktora-nesrba. **Ja mu jasno kažem da ovo nije demokratska politika već fašizam.**

Nastavljamo razmjenu mišljenja... Slobodno predlažem koaliciju između SDA, SDP, SRSJ i HDZ, kako bismo mogli lahko parirati SDS-u u Parlamentu.

No, on naglašava da se ne može prekinuti partnerstvo, uspostavljeno na razini Republike. Ukazujem da je ovo rat i da tu neće vrijediti ustaljena pravila. Pitam ga da li ima ikakve sugestije iz Sarajeva? On negira. Pristaje da ovaj razgovor vodim i s Bijelićem iz SRSJ, pa ako se on složi, mogli bi i oni.

Isti dan nalazim Bijelića. No, on je, kao i Zvonko, oprezan. Iskazuje strah da će mu se u Stranci suprotstaviti Srbi, što će dovesti do raspada. Tad mu predlažem da se bar dogovorimo oko nečega, pa ne mora biti koalicija na papiru. Predlažem protestne mitinge i navodim kako je bilo uspješno s protestom žena prošle godine u svezi mobilizacije za rat u Hrvatskoj.

Nakon nekoliko dana Zvonko i Ivica poručuju da pristaju na zajedničke demonstracije. Odmah određujemo dva lokaliteta

prikupljanja. U "Mejdanu" SDA, a ispred hotela "Palas" lijeve snage...

U zakazani dan počelo je okupljanje u "Mejdanu"... Svijet se bojao. I tek kada se skupi manja grupa, koju smo vodili mi iz SDA, poče nagli priliv ljudi iz susjednih zgrada, haustora. Bilo je već više od 5.000 ljudi kada smo se susreli s grupom ispred hotela "Palas". Njima se bilo jednostavnije prikupiti u centru grada gdje je stalno prisutna masa ljudi. U mirnom mimohodu krenusmo ulicom "Veselina Masleše-Gospodskom" do kazališta i nazad. Bili su to četveroredi u dužini od kilometar i više. Sada su se vidjeli čelnici svih stranaka osim SDS. Pozdravljali smo se, zaista cijeneći jedni druge. Bila je to neviđena demonstracija građana u povijesti Banje Luke, okupljenih oko zajedničkog cilja, protiv jednoumlja i fašizma, a za demokraciju.

Sljedeće subote smo ponovo izašli na demonstracije. Tada je bilo već 15.000 ljudi, ali i primijetne mjere sigurnosti. Čule su se prijetnje policije i nekih u vojnim uniformama. Zatim se začu galama iz pravca robne kuće "Zenit". Javiše da su bačene suzne bombe, ali nema panike niti razilaženja. Dostojanstveno završismo demonstracije i dogovorismo iste za sljedeću subotu.

U toku sljedeće nedjelje dobih obavijest od **Amile Omersoftić** i nekoga iz Vlade BiH da se zadužujem organizirati Referendum u B.Luci za neovisnu BiH. Smjesta sazvah IO. Dogovorismo da uključimo sve stranke koje to hoće. Sutra u Općini dođoše čelnici HDZ i predstavnici lijevih stranaka, ali ne dođoše predstavnici SDS. Općina pak najavi da neće organizirati Referendum, ali da nam ostavlja jedan ured i telefon na raspolaganje. Uz pomoć radnika u SO, Bošnjaka i Hrvata, obezbjedismo glasačke spiskove i praćenje Referenduma. Dođoše kao promatrači predstavnici EZ. Načinismo plan, ali bez mogućnosti da organiziramo glasanje u selima sa srpskom većinom. To nije bilo dozvoljeno. Među promatračima je bila jedna gospođa iz Hrvatske, te gospodin iz Slovenije. Hrvatica je imala čudno ponašanje. Bila je gruba, posebno prema meni. Kao da joj nije stalo da se Referendum provede. Slovenac je bio vrlo korektan, ali na distanci. A Austrijanac, promatrač EZ je bio ljubazan, no izbjegavao je odvojene razgovore.

Dan uoči glasanja, sazvah ekipu organizatora Referenduma, predstavnike HDZ, SDA i neke iz "lijevih" stranaka. Tokom mog izlaganja, jedan od predstavnika HDZ me je stalno provocirao i

prekidao upadicama. Upozoravanja nisu pomogla. Malo je nedostajalo da dođe do teže situacije, jer HDZ-ovac je vrijeđao dostojanstvo Bošnjaka. Vidjeh namjerno provociranje i želju za ekscesom u fazi pripreme glasanja. Kasnije sam shvatio da se tražio sukob kako bi se optužio čelnik SDA za napad na Hrvate, da bi se glasinama uznemirio hrvatski puk i odvratio od izlaska na glasanje.

Došla je i subota 28.02.1992. godine. Prilično smo se dobro organizirali zahvaljujući članovima SDA, koji su samoprijegorno izvršavali svaki zadatak. Rasporedili smo se na brojna mjesta i u selima, te organizirali posjet od strane promatrača EZ. U gradu je već ujutro počeo priliv ljudi na glasanje. To nas je radovalo, jer smo osjećali da su to oni koji su za neovisnu BiH. U bošnjačkim selima je glasanje obavljeno već prvi dan, ali u hrvatskim vrlo slabo. Uhvatila nas je panika. Procenat glasača je bio svega 15-23%. Radio i TV BiH su to objavljivali, što je moglo negativno utjecati na glasanje za sutra. Odmah sam otišao na mjesto u općini gdje su se slijegali rezultati. Naš odani čovjek me upozori diskretno da ima dosta neobrađenih rezultata i da se to namjerno usporava od strane jednog HDZ-ovca, koji je bio zadužen za taj tehnički dio posla. Pristupio sam i naredio da se dostave podaci odmah. On je pokušao da "izvrda". Konačno se iskazalo preko 35% glasova o čemu sam odmah obavijestio RTV-BiH. Ta vijest je sve ohrabrila.

Sutra dobih vijesti da još nisu glasala sela s hrvatskom većinom (Ivanjska, Šargovac). Nije nam bilo jasno šta se dešava... Već je bilo jedanaest sati a oni ne izlaze na glasanje. Tek hitna vijest od strane svećenika, da će se glasati poslije mise, vrati mi nadu. I tako i bi. Hrvatski puk glasa nakon nedjeljne mise. Bilo je jasno da se katolička crkva opredijelila za neovisnu državu BiH. Bio je to divan osjećaj da imamo i druge narode s nama. Poslije podne smo znali rezultate. Bili su više nego dobri za Banja Luku 45% **ZA** nevosinu Bosnu i Hercegovinu od ukupnog broja stanovnika, a 99% od izašlih birača.

Kasnije analize pokazat će da je glasao i dobar dio urbanih Srba, iako su im iskazane ozbiljne prijetnje od strane čelnika SDS onima koji bi se odlučili glasati, a općinska uprava čak nije dozvolila glasanje u srpskim selima.

Zadovoljni uspjehom Referenduma dozvoljavamo sebi opuštanje. Priređujemo manja slavlja. Jedno takvo imamo u restoranu "Ali-Baba" u malom čardaku. Tu nam se pridružuje **strani reporter,**

David Reaf iz USA. Dajemo mu intervju za TV. Ali odmah iza toga ulazi patrola srpske policije i svojim prisustvom nas ometa.

Kao i mnogi drugi, nosio sam pištolj, naročito u večernjim satima, jer sam se kretao sam. Međutim, masovnog naoružavanja nije bilo niti je bilo moguće uvjeriti na potrebu toga, jer je većina i mislila da će se nakon priznanja RBiH u UN stvari smirivati, ali uskoro stanje se izmjeni... Stiže vijest o ubojstvu bošnjačkog mladića **Mirze Šabića** koga je 09.04.1992. godine ubio **Goran Gatarić**, zvani "**Gavran**" u **kafani "Vegas"** u dijelu grada gdje je bila srpska većina. **Četnici su već pjevali: "Odavde do Teherana neće biti Muslimana"**. Kasnije će isti četnik ubiti još 3 bošnjačka mladića, što govori da je to radio po nalogu i neće biti osuđen. Tako je Mirza Šabić postao prvi šehid Banje Luke, a osim masovnog klanja Bošnjaka u Bijeljini nekoliko dana ranije, na Bajram, on je pored Suade, studentice u Sarajevu, bio druga žrtva četničkih zlotvora u agresiji na BiH 1992. godine. (D-1a/92, svjedočenje 1996. godine). (7)

Osjećaj da to neće dugo trajati pojačavale su međunarodne prilike i pregovori oko budućnosti RBiH. Lord Karington nudi plan koji predviđa kantonizaciju BiH s etničkim predznacima. Pripremala se unutarnja regionalizacija i smatralo da je neovisnost RBiH riješena nakon Referenduma, te da slijedi samo dogovor oko unutarnje regionalizacije. Razumljivo je da je predloženi etnički koncept regionalizacije bio nezadovoljavajući za većinu građana Bosne i Hercegovine, jer smo ispoštovali najvažniji uvjet Međunarodne zajednice "demokratsko izjašnjavanje putem Referenduma"... A bilo je važno očuvati Bosnu i Hercegovinu...

No, nismo samo mi tako gledali. Tako su mislili i naši u inozemstvu. Poznati Banjalučanin **Izet Beganović**, čovjek koji je bio uvijek na rubu zakona, ali kao veliki dobrotvor (to će se pokazati u agresiji), svoju imovinu, kockarske aparate, preselio je u Češku, a onda je poklonio više svojih auta. Ustvari to je dao državi BiH, naivno misleći da će ona nakon Referenduma zaživjeti i u Banjoj Luci. Čak je želio donirati sve pripadnike policije, koji prihvaćaju lojalnost RBiH a ne nekakvoj "Velikosrpskoj" autonomnoj pokrajini. U to vrijeme SDS vrši pritisak na policiju, prijeteći im da neće dobivati plaće, jer su tokovi novca već bili presječeni. (D2/92,22.04.) (9) Mi smo sugerirali Vladi BiH da onemogući takve ucjene, ali mislim da se to nije nikada reguliralo.

Pošto sam i na ovom primjeru mogao ocijeniti da je Beganović bosanski patriota i kada je van domovine, sinula mi je ideja da iskoristim njegov Ured u Češkim Budovicama kao prijenosnu stanicu za informacije. On pristaje s oduševljenjem. Kasnije sam obaviješten da je neke od važnijih naših informacija osobno donosio kod **Salima Šabića** i Ratnom Predsjedništvu Banje Luke u Zagrebu.

Zagrebačka veza

Salim Šabić, jedan od aktualnih potpredsjednika SDA osvjedočeni Bošnjak, vjernik, ali i veliki organizator aktivnosti na poticanju i izgradnji kulturne, nacionalne i vjerske svijesti muslimana-Bošnjaka, uživao je među nama ugled velikog borca za Bosnu i Hercegovinu. Poznat je bio kao čovjek zaslužan za izgradnju Zagrebačke džamije. S njim smo bili u uskoj vezi po pitanjima organizacije SDA u Bosanskoj krajini i Banjoj Luci, a on je kasnije za to bio zadužen od Centrale. **Fikretu Abdiću** to nije bilo po volji, no nisam dozvolio da nam Abdić bude mentor. Od Šabića smo tražili da zagrebačka SDA bude naša veza.

Posebno nam je značilo što se g. Šabić založio da mi iz delegacije SDA na kongresu SDA 1991. godine kažemo nešto o velikosrpskom, pritisku SDS-a i Beograda.

Veze sa Sarajevom, bile su gotovo pokidane, a Centrala SDA se ponašala gotovo nezainteresirano. Sjećam se ponašanja kada smo im dostavili važan obavještajni podatak, ukraden iz Ureda SDS, o manipulaciji s benzinom koji je obavljao Karadžić i čelnici SDS-a iz Miljevine. Nakon nekoliko dana pri posjeti Centrali, na naše upite o poslanom faksu, tek su ga onda našli na sekretaričinom stolu. Bio sam zaprepašten, jer se radilo o visokovrijednom dokumentu i ljutito sam reagirao. Sutra je taj dokument objavljen u novinama i tako barem iznesen u javnost.

Nisam si mogao objasniti tu indolentnost. Dokument mi je bio dostavljen od strane jednog inženjera (R.J.) pripadnika SDP, ali patriote, koji ga je dobio od jednog Srbina. Dakle, tako bitne kanale i informacije tada u Centrali nisu znali koristiti. Taj moj utisak bio je potvrđen od **člana IO-a Bisere Turković**, koju sretoh prilikom zadnje posjete Sarajevu u aprilu 1992. godine. Reče mi da dobiva naše informacije upućene faksom, ali da to niko ne zna koristiti, te da će se ona toga sada prihvatiti i formirati Službu za informacije.

Bisera je tada došla iz Australije, kao čelnik SDA, pa je znala vrijednost informacija.

Sa Sarajevom se veze održavaju još samo telefonom. I to je već bio rizik zbog prisluškivanja, kako u Banjoj Luci, tako i u Sarajevu, gdje je očito postojala KOS-ova mreža brojnih agenata, inkorporiranih u sve društvene institucije, a posebno u PTT i vojne institucije.

Krajem marta dobih poziv od moje firme "Plive" iz Zagreba, da dođem na poslovni susret. Pošto je most u Bosanskoj Gradišci već bio miniran, uputih se preko Bosanskog Šamca. Tu je još bila relativno mirna situacija. Očito niko nije vjerovao da će se desiti užasna agresija na BiH, iako su sve okolnosti na to upućivale. U Zagreb dođoh 02.04.1992. godine. Za vrijeme sastanka, iz Banje Luke me više puta zvao tajnik SDA. Prvo mi je šifrirano javio da od kombija s oružjem nema ništa, a kasnije me upozorio da se čuju glasovi o okupaciji grada i da se brojni uniformirani seljaci Srbi pojavljuju na ulicama.

Sutra se ponovo javiše iz Banje Luke. Ovaj put su informacije bile jasne. Ujutro 04.04.1992. godine će početi okupacija grada. Smjesta odoh u hotel i počeh pripreme za povratak. Telefonski poziv iz Sarajeva me još više zabrinu. Jedan od čelnika SDA reče mi da ostanem u Zagrebu do daljnjeg.

Istu večer nađoh se u Zagrebačkoj džamiji. Na sastanku vidjeh **Irfana Ajanovića, Salima Šabića, Dr. Šemsu Tankovića, Mirsada Srebrenikovića** i druge. Irfan zatraži da izložim stanje u Banjoj Luci što i učinih. Ponovo su me saslušali i dali mi konkretne zadatke, posebno Irfan i Salim, što sam sve notirao u svoju bilježnicu. Zanimalo ih je stanje u Banja Luci...

Uskoro dođoše vijesti o borbama s JNA i srpskim paramilitarcima u Bosanskom Brodu, Derventi itd. Ponovo sam kontaktirao sa Sarajevom i saznao da su tamo već četničke barikade.

Odlučih uraditi nešto sam. Zovnuh ahbaba Tomu V. i rekoh mu da nešto moram učiniti za naš narod u Banjoj Luci. Shvatio me je i došao istu večer u hotel. Dugo smo pričali o svemu. Kao hrvatski patriota koji je robijao za vrijeme komunističkog režima brzo je razumio moje stremljenje. Obeća me povezati s nekim "od zanata".

Sutra sam čekao nepoznatog. Dok sam ga čekao kupih futrolu za moju "beretu" u prodavnici prekoputa hotela. Samo što pređoh ulicu, zaustavi se luksuzni džip. Iskoči iz njega vitak i snažan mladić. Ispriča mi da zna mnoge u Banjoj Luci, kao i ko je od njih već

dobio oružje od njega. Vidio sam da su mu informacije tačne. Obeća da nas može naoružati, te da će me sutra odvesti na susret s odgovornom osobom. Odmah pristadoh. Nije bilo vremena za oklijevanje. Moralo se riskirati...

Sljedećeg predvečerja otišli smo u jedan privatni restoran. Bilo je više parkiranih auta i nekoliko ljudi okolo. Prepoznah policajce. Uđosmo nakon provjere. Tipična gostioničarska atmosfera, s tom razlikom što su stolovi bili poredani u nizu i obliku slova L. Na stolovima prava gozba. Piće i janjetina. U vrhu stola nekoliko poznatih čelnika hrvatskog naroda (general M. S., M., V. V. i drugi). Izmjenjivali su se u govorima o srpskoj agresiji, četnicima, opasnosti po Hrvatsku i Bosnu, o potrebi vojne suradnje, o vjekovnom prijateljstvu Hrvata i Bošnjaka, Drini kao granici između Istoka i Zapada... Meni nađoše mjesto na kraju stola. Prekoputa mene je sjedio krupan, plav muškarac od oko 60 godina s glavom povijenom zavojem. Objasni da je to od četnika kada su ministra Muftića i njega na prepad zarobili prilikom posjete frontu kod Siska. Ispriča u detalje o tome, a zatim me iznenada upita: "Da li bi podnio tučnjavu i mučenje od četnika?" Odgovorih da ne znam, ali da sam spreman da se borim, to znam. Primijetih da me neko slika, pa zamolih da se to ne čini, jer ako se četnici dočepaju slike, ode mi glava, a ja se namjeravam vratiti u Banju Luku.

U to ustade sa čela stola oniži, plav i snažan čovjek. Bio je general. Govorio je o borbi koja predstoji u BiH. Iako sam i sam bio sve svjesniji toga, ipak to bi veliko iznenađenje za mene, kada s vojničkog stanovišta čuh poražavajuću sliku stanja u mojoj BiH. Iza govora odmah se obratih mojem sugovorniku s pitanjem može li osigurati oružje za Banju Luku? Kaza da može preko HVO-a u Jajcu i da su dosta oružja već dali Bošnjacima u Jajcu, te da može i uniforme dostaviti preko tvornice odjeće Travnik itd. Dogovorismo se da moj "neznanac" bude neposredna veza. On me odvede u hotel, ostavi mi broj telefona u Zagrebu i reče za način kako da ga zovem.

Rano ujutro krenuh za Slavonski Brod vlakom. Pridružio mi se kolega iz "Plive", koji je išao u Makedoniju. U Slavonskom Brodu je bila čudna napetost. Pješke produžismo do mosta na Savi. Prođosmo stazu, a nama u susret u trku naiđe očito uplašeno nekoliko mladića: "Da znate šta se tamo događa!", kazaše. Čim pređosmo most, ugledasmo izrešetanu čaršiju u Bosanskom Brodu, tragove eksplozija i paljenja, sve ono što smo prije nekoliko dana

imali prilike gledati na HTV, nakon odbijanja napada srpskih paramilitaraca koji su htjeli osvojiti most, a HV ih "povalja" u jarku kraj mosta. Začusmo i prve rafale. Dolazili su sa krova zgrade u kojoj je bila smještena komanda. Dalje se nije moglo. Kazaše da se vode borbe u selima i da nema puta za Derventu. Potražih zamjenika komandanta I. Brigića, mog kolegu, ali niko ne htjede kazati gdje je. Nadao sam se njegovoj pomoći za prebacivanje do Dervente. Nikako nisam htio odustati od povratka u Banju Luku.

Oklijevao sam dugo i razmišljao šta dalje uraditi. Tada uočih dvije limuzine, koje su nailazile iz pravca Slavonskog Broda. Prva stade ispred mene. Imala je zatamnjena stakla, ne vidjeh ko je unutra. Stakla su se spuštala. Poznat glas me upita kud sam krenuo. Bio je to Mirsad Srebreniković, pomoćnik ministra unutarnjih poslova RBiH. Iz drugih kola izađe **Armin Pohara**. Prepoznah ga, jer je bio stalno na TV. Za nas je tada bio heroj, no, dolazeće vrijeme će pokazati drugačije.

Mirsad poveze mog kolegu i mene. Ispred nas pođe džip s HVO vojnicima. Odmah iza zadnjih kuća grada naiđosmo na postrojbe HVO, a nakon prolaska nekoliko šumovitih brda, začusmo eksplozije granata. Na visovima iznad Dervente stadosmo da bi smo mogli promatrati borbe u daljini. Vidjele su se i čule eksplozije, a onda najednom jedna, pa druga eksplozija bliže nama. Auto krenu brže. Prođosmo Bijelo brdo. Vidjesmo HVO mitraljeze i topove, a u daljini kasarnu u kojoj je bila komunističko-srpska JNA. Neprirodna tišina.

U Derventi nikoga na ulicama. Autobusni kolodvor zakrčen autobusima. Očito sve je stalo. Na zgradama već oštećenja od hitaca. Zamolih da me voze prema Doboju. Najednom ugledasmo oblak prašine i veću grupu ljudi, žena i djece kako trče sa zavežljajima i najlon kesama. Bio je to zbijeg Srba iz sela Koraja. "Bježe u kasarnu JNA", zlurado napomenu vozač.

Kasnije će neki od njih učestvovati u ubijanju Dervenčana u toj istoj kasarni. Ubijat će sa zadovoljstvom i djecu pred roditeljima.

U Doboj dođosmo nakon što nas HVO otprati. Odosmo na željeznički kolodvor. Tu su bile već razorene prodavnice i ćevabdžinice Bošnjaka i Albanaca. U jednoj nekoliko ljudi seiri. Uzesmo ćevapčiće, a moj kolega koji se zvao Duško dobi njihovo povjerenje. Zlurado su pričali i cerili se prema razrušenim

dućanima. "Uskoro ćemo ih sve potjerati", kazaše mašući prema gradu.

Agresija, okupacija, teror

Dođe vlak za Banju Luku, a meni lahnu kada se izvukoh iz poganog društva. Vlak krcat. Gužva, ali nema galame niti psovke. Osjetih prikrivene poglede, zlurade osmijehe i neku napetost. Kasnije čuh da su to mahom Srbi iz inozemstva. Pohitili u Bosansku krajinu. Kasnije ću shvatiti da su tačno znali gdje i zašto idu. Išli su u vojne postrojbe četnika, kao vuci kad se okupljaju u čopor nanjušivši krv. S takvim utiscima dođoh u grad. Primijetih mnogo bradatih, neurednih i naoružanih lica.

Istu večer dobih izvještaj o okupaciji Banje Luke od strane srpskih paramilitarnih snaga SOS (srpske obrambene snage). Oni su 04.04.1992. godine zauzeli sve važnije institucije u gradu, uključivši Općinu, navodno stavili u kućni pritvor gradonačelnika i SDS lidere, ali sve je bilo dogovoreno sa SDS-om i Armijom. Nisu koristili teško naoružanje niti tenkove. A i zašto bi kad je sve bilo dogovoreno?!

Nakon nekoliko dana 06.04.1992. godine, probudi me telefonom kasno u noći uzbuđeni glas Hamdije iz Allertowna USA. Javlja kako je upravo vidio TV vijesti o masakru 165 Bošnjaka u bijeljinskoj džamiji gdje su se bili sklonili pri napadu četnika – "Arkanovaca". Sve su ih poklali.

Čudio se da nismo obaviješteni. Naši su mediji šutjeli o tome. TV-predajnici su bili u rukama četnika, te smo mogli gledati samo TV-Beograd.

Tada smo išli na Uskrs biskupu Komarici i poslije Vladiki Jefremu (07.04.1992.). Odlučili smo se i za ovaj posjet, premda smo čuli o groznim klanjima Bošnjaka, jer smo smatrali da bi i taj potez mogao pridonijeti usporavanju četničkih zlodjela. Ipak smo željeli Vladiki dati na znanje da nismo budale niti kukavice. Dogovorismo se da na prijemu govori samo muftija Halilović, a mi da šutimo. I zaista, kada se sjelo za trpezu, muftija vrlo elokventno ukaza na teško vrijeme za muslimane, dok se Vladika pravio da ne razumije i služeći se narodnim uzrečicama izbjegavao je da spominje zločine. No nakon dugog monologa, ipak primijeti da niko od nas ne uzima riječ, iako su tu bili **sveučilišni profesori Osmančević,**

Bilalbegović, poznati **dr. Novkinić**, te **Plivac, Ganić, Hadžagić... Vladika svojim lukavim seljačkim jezikom ponudi muftiji da "eto, ako ustreba u njegovim dvorima mu je sigurno, a koliko ima hrane za njega biće i za muftiju"**. Nikada nisam bio na mučnijem prijemu, ali nikada nisam ni otišao ponosniji, jer smo svi hrabro otišli vuku u jazbinu i još ga ponizili. A on je 25 godina prezirao IZ, nikada nije čestitao Bajram muftiji. Kada će započeti teror nad Bošnjacima, Vladika će se oglušiti.

U dogovoru s članovima IO-a odlučio sam ići za Sarajevo da saznam šta se stvarno dešava, ali i s željom da osiguram oružje za grad. Ušao sam u vlak bez teškoća. U Zenici u kupe uđoše dva mladića i jedna djevojka. Bio je to neki čudan trio. Znali su se a kao da nisu hajali jedno za drugo. U jednom momentu žena priđe prozoru i reče: "Moram izbaciti kesu s bojom za uskršnja jaja rođacima." Samo što je to kazala, priđe prozoru i nekom čovjeku i ženi u polju baci kesu. Tek nakon povratka iz Sarajeva, shvatio sam da je to bila poruka Srbima, koji su već pravili barikade od Zenice prema Sarajevu.

U Sarajevu me dočeka neka neobična mirnoća na kolodvoru. Stotinjak putnika. Bilo je to vrijeme nakon barikada i mitinga u Sarajevu protiv rata i JNA. Nosio sam teške torbe. Primijetih za mnom mladića. Možda me prati? Drsko ga zamolih da mi pomogne nositi torbe, jer tramvaj nije radio. On to uradi, te do pola puta prođoh s nenadanom pomoći, ali u šutnji. Kod moje sestre situacija smirena. Nije čak moju kćerku pozvala sebi iz Velešića, drugog dijela grada. Njena smirenost i optimizam se prenesoše i na mene. Nisam li paničar? Možda sve prođe bez oružja?

Sutra odoh u Centralu SDA. Zatekoh neke od naših čelnika (**Osmana Brku, Omera Behmena, Irfana Ajanovića, Salku Karabdića**...) Otišao sam na dogovoreni sastanak kod predsjednika Izetbegovića. **Dok sam čekao u predvorju,** naišao je **Rusmir Mahmutćehajić** pa **Muhamed Čengić**. Pozdravili su me i ovlaš upitali za Banju Luku. Osjetio sam napetost.

Odoh do predsjedništva po dogovoru. Čekao sam, dok ne izađe Predsjednik i pozva me toplo: "Bujrum, Muhareme."

S tim riječima me potpuno razgali. Čak me propusti prvog u prijemnu sobu. Bio sam tu prvi put. Pođoh da sjednem, ali Predsjednik me pozva u drugi kutak salona gdje je bio starinski divan, u rezbarenom drvetu, stolić, sofa i fotelja. Sjedosmo. Sami.

Neka tišina i težak mir. Bilo je nečeg sudbonosnog na Predsjednikovom licu, kao da su neke odluke donesene. To sam shvatio prije nego li njegova uobičajena pitanja o svrhi dolaska. Zazvoni telefon-radio stanica.

Javi se poznat glas. Razabrah da je to Hadžo Efendić iz Goražda. Javlja vojnu situaciju. Kaže da se drže. Jasno je bilo da je rat počeo. Sve što sam pripremio da kažem, sada mi je izgledalo nevažno, a posebno da sam intervenirao za jednu osobu, koja nam je bila važna, da se uposli. Ipak sam kazao Predsjedniku da se pokušavamo naoružati, ali ide teško.

Pitao sam smijemo li se osloniti na Zagreb (s obzirom na ranije kontakte u februaru). Opomenuo me jednom kretnjom da se ni ovdje ne može o svemu glasno razgovarati. Pitao me za neke od članova IO-a kako se drže. Dao sam neke ocjene. Pokušao sam nešto više kazati u svezi stanja općenito... Spomenuo sam masakr u bijeljinskoj džamiji i pitao zašto se to ne objavljuje. On me tad uputi da u Centrali SDA saznam o tome. U razgovoru sam bio jako otvoren. Kazao sam da odmah treba obavijestiti islamske zemlje, jer je stanje opasno.

Sutra mi priđe jedan od čelnika i upozori me da "previše pričam"... Behmena sam molio da mi se da oružje za Banju Luku. On je kazao da nema više puta za Banju Luku, jer su barikade na sve strane. Tad sam zatražio barem oružje za mene osobno. On se složi i reče da može i za još jednog. Predložio sam Hadžagića. Odredili su dvojicu mladića da me odvedu po oružje. Vozili smo se prema Sokolovića koloniji. Pitali su me šta bih želio ponijeti. Rekoh automate i bombe.

Dođosmo u naselje. Zađosmo u sokak. Vozismo do kraja gdje su bašće i jedna kuća na sprat. Tu je bilo dosta živo. U verandi je čekalo desetak ljudi. Jedni su dolazili, jedni odlazili vukući očito teške vreće. Znao sam, oružje je. Rekoše mi da ću dobiti dva automata. Vratismo se s punim gepekom. Oružje je bilo umotano u najlon vrećama.

Sutra ujutru spremih jedan automat i municiju za oba. Stavih sve u torbu i krenuh na vlak. Iako je bila milicijska patrola, nisam imao nikakvih bojazni, a ni oni nisu posebno kontrolirali. Samo ovlaš. Iza Doboja ih nije ni bilo. Dakle, dođoh u Banju Luku sretan da imam oružje. Seadu isporučih municiju, a on sutra posla sina po automat koji se vrati bez teškoća.

Po povratku u Banju Luku odlučih se slati vijesti Šabiću u Zagreb faksom iz Ureda SDA, a zatim sam slao faksove na Izetov Ured u Pragu. Koristili smo i kurire. U tome je veliku ulogu igrao tajnik Asim. Znali smo da nas prisluškuju i kontroliraju, te smo faksove slali s različitih mjesta.

Opširniju informaciju sam 07.05.1992. godine dostavio Izetu: "**Situacija u gradu nepodnošljiva, uveden policijski čas, objavljeno ratno stanje, pozvali sve od 16-60 godina u rezervu. Cijela Bosna gori. To rade JNA i SDS**. Svaku noć u zrak odu po 2 privredna objekta. Do sada u gradu stradalo 56 objekata Bošnjaka, a od kada je uveden policijski čas 14. Mašina cvjećarnica je istopljena fosfornom bobom, srušena i čuvena optičarska radnja **Rasima Čengića**. Borimo se kako umijemo. **Formirano Nacionalno vijeće, uključena sva banjalučka inteligencija...**

SDS nas izbacuje iz prostorija u Domu kulture. Neviđena uzurpacija vlasti. Nama ponuđene prostorije u staroj baraci na tzv. Paskulinoj ciglani. Selimo u jadne prostorije. SDS izbacuje dakle, sve nesrbe iz prostora Doma, kao u najcrnjoj rasnoj segregaciji.

Odlučujemo se slati neke od značajnih informacija i na Ambasade USA i Turske, pošto smo s njima održavali telefonske kontakte, iako sigurno u Beogradu sve tajpuju. Ustvari radimo intuitivno. Asim odgovara Izetu da je njegova ponuda glede auta za RBiH, bespredmetna zbog blokada, terora i sl.(3)

Smatramo da na taj način sebe štitimo od moguće likvidacije. Uz to imamo kontakte sa stranim novinarima.

30.05.1992. godine održan je zajednički sastanak predstavnika SDA, Foruma intelektualaca, "Preporoda", Islamske zajednice i "Merhameta". Nisam ih smio obavijestiti o najnovijim informacijama iz Kozarca, nisam ih još bio provjerio. Nisam dobio ni vijesti o jutrošnjem napadu na Prijedor. Bojao sam se da ih ne uhvati panika. Naš izvještaj je sadržavao sljedeće: da se iz grada iselilo preko 10.000 žena, djece i nešto muškaraca, i to najviše zbog prijetnji i straha da će Banja Luka biti poprište najžešćih sukoba u kojima će biti fizičkih istrebljenja, razaranja i gladi. Istaknuli smo da prehrana Bošnjačkog i hrvatskog stanovništva predstavlja veliki problem, jer ovdašnji "Crveni križ" pravi diskriminaciju pod utjecajem političkih činilaca tzv. "Srpske krajine". Pohvaljena je suradnja "Karitasa" i "Merhameta", a od Zavičajnog kluba

Banjalučana tražila se pomoć narodu u Banjoj Luci kako bi se zaustavio egzodus. U potpisu smo bili: Durić, Halilović, Karaselimović i ja.(6)

Ovo je dostavljeno Šabiću sa zadatkom da dostavi Centrali SDA.

U Zagrebu je već formiran Ratni štab TO BiH Berbir, čiji zapovjednik **Murat Kaldžija** izvještava Amidžu da su već okupili i naoružali 2.000 boraca Bošnjaka i Hrvata, te dodaje da u suradnji s HVO i Vladom Hrvatske očekuje njegove zapovjedi i koordinate... (5)

Desetak dana prije toga dolazi mi kući **Mahmut Ganić** i saopćava da hitno napušta Banju Luku, jer je dobio obavijest da će biti likvidiran. Pitao me da li se slažem. Naravno da sam mu odobrio i čak, potakao ga na to, jer sam znao kako se opasno, zamjerio četnicima u Parlamentu, pa su mu vikali da će ga ubiti kao "ustašu", a četnički suradnik Bušatlić da će Mašu Vrbas "nositi". Maše je inače bio naprasit, ali i vješt u ismijavanju SDS-a. Slično je, kao Maše, uradio i **Esad Osmančević**. Oni su vratili tajno dobivene pištolje (K-9) a Maše mi je skrenuo pažnju na neke njegove "ahbabe", spremne i naoružane momke, na koje se mogu osloniti. Plivac je to učinio nešto ranije i izmakao preko Srbije, tobože "zbog nekih trgovinskih poslova". Sjećam se da su bili veoma uplašeni, a kako i ne bi, jer su stravična ubojstva već počinjena u Kozarcu, Prijedoru i drugim mjestima. Bilo mi je drago da se spašavaju a ja sam bio smireniji, pošto mi je sin uspio napustiti Banju Luku 16.05.1992. godine.

Jednom prilikom, u vrijeme kada su mnogi napuštali avionima Banju Luku, našao sam se dobro prerušen na aerodromu. Tamo me dočekala masa uplašenih i uznemirenih ljudi, koji su često skrivali oči i očito željeli biti nezapaženi. Među njima su se nalazile brojne porodice iz Prijedora i mnogo meni poznatih lica.

Vojne patrole su krstarile i legitimisale što je očito izazivalo još veći nemir u masi i pojačalo strah da će biti spriječeni u odlasku. A karte su se dobivale vezama; novcem! Sve me to podsjećalo na situaciju u Sajgonu kada su se Amerikanci povlačili iz Vijetnama.

Naše Nacionalno vijeće je u početku bilo brojno. Sačinjavalo ga je tridesetak i više istaknutih ljudi. Na sastancima su svi bili glasni i okuraženi što smo još skupa, ali kada bi otišli kućama, među naš svijet, sve bi nas opet obuzimale crne slutnje. Tome su pogodovale užasne vijesti o ubojstvima u susjednim selima u Bastacima, Mehovićima, Bronzanom Majdanu i pucnjavi u predgrađima

Novoseliji, Vrbanji, Šargovcu. Iako nas je većina bilo veoma trezvenih, bili smo uznemireni što nikakav pravi zaključak nismo mogli donijeti .Da li tražiti međunarodnu pomoć ili da se svi iselimo? Da li i koliko dugo ostati? Po koju cijenu? Bilo je paničara. Sve manje je svijeta dolazilo, a mi smo time bili zadovoljni računajući da ćemo u užem krugu lakše vladati situacijom. **Na kraju su ostali: prof. dr. S. Osmančević, muftija Halilović ili predsjednik IOIZ Ejub Priliplija, Karaselimović iz Merhameta, ali i Novalija, Delnezirević, Safet Filipović, Hadžagić, Jakirlić, Mešanović, dr. Ljutović, ranije dr. Bilalbegović i ja.**

Već su počele zamjene kuća, stanova i vikendica sa Srbima u Hrvatskoj. Osobno sam odbio nekoliko primamljivih ponuda zbog uvjerenja da se na taj način odričemo svoje domovine, ali i zbog činjenice da bi moje prihvatanje potaklo mnoge na taj čin. Uskoro sam shvatio da SDS želi iz Banje Luke istjerati sve nesrbe, te da je svako odgađanje toga neki vid otpora okupatoru.

Iz tog vremena sjećam se i nekih komičnih situacija... Jakirlić je znao davati nama informacije šta se dešava u Bosanskoj krajini (po odobrenju IOSDA), ali je svijet to bespotrebno dramatizirao. No, tačno je predskazao šta će se desiti. Nacrtao je tri kruga. Zadnji krug je bila Banja Luka i on je tačno predvidio da će zadnja doći pod udar etničkog čišćenja. Svojim prejakim glasom znao je neke uspaničeno još više uplašiti. Sam nije bio plašljiv, naprotiv... Ali kao da je uživao to drugima činiti.

Vijest da su četnici u Bosanskoj Gradišci ubili neke mladiće, Ejuba Priliplju iz IOIZ, je do te mjere uznemirila te me je navečer potražio i molio da omogućim lijet avionom za porodicu i njega. Mislio je da raspolažem nekim kanalima. Uputio sam ga na P. i ovaj mu je to omogućio zahvaljujući novcima. Nastanio se u Turskoj i počeo trgovati. Nikada nam se nije javio, niti je šta radio da pomogne Banjoj Luci. Dugo se spominjao taj njegov paničan bijeg, bez oproštaja i sl.

Shvaćajući novonastalu situaciju, nisam htio davati sve informacije, pa ni Asimu. Brinuo sam se i zbog velike mogućnosti da KOS dobije te informacije, pa bi mogli stradati moji informatori i svjedoci zločina.

Još povremeno sazivamo Krizni štab. Na jednom od sastanaka jedan mladi član mi prigovori što nisam kazao u štampi da su i Bošnjaci naoružani. Smatrao je to mojim velikim propustom. Na

moje pitanje šta sam trebao uraditi, odgovorio je da sam trebao reći da smo naoružani kako bih izazvao njihov strah.

Predložih mu da na sutrašnjoj konferenciji za štampu on to kaže. Odmah se povukao. A kada su počela ubojstva u gradu i kada su i njega umalo uhvatili policajci u kući, a ja mu dao ranije pištolj, tada je tek shvatio šta je tada kazao i izvinuo mi se. Ovog neiskvarenog mladića je nosilo srce da nešto uradi za Bosnu.

U tom teškom vremenu ljudi su se često neobično ponašali. Kad sam s ahbabom (H.I.) navratio kod starog Bošnjaka, čim sam nazvao selam, on se otvorio i nakon pet minuta otkrio gdje skriva nekoliko pušaka. Predstavih se sugovorniku za stolom, kao Muharem. Nakon što sam mu ponudio piće, već je pričao kako bježi od srpske policije i sl. U jednom momentu skrenuh pažnju da se zovem Mihajlo, tek da vidim reakciju našeg Bošnjaka. Predamnom sam najednom vidio prepadnutog čovjeka. Nije mogao progutati zalogaj. Smilovao sam se i kazao da sam Bošnjak. Nije mu trebala bolja lekcija u životu.

Zbog indiskretnosti A. J. rukovođenje kriznim štabom povjeravamo M. Mirsadu. Dogovaramo se da u komunikaciji koristimo isključivo termine hrane, da ne dozvoli razgovor o oružju, jer u Štab su mu se uvukli KOS-ovci. Iskustvo je pokazalo da se prave stvari rade u malom krugu, najbolje u trojkama i sl. On me je poslušao. Mnogi su stradali zbog neoprezne manipulacije s oružjem, a to znali njihove komšije Srbi.

Magnum Crimen

Više niko nije postavljao pitanje zaposlenja, terora srpske uprave, SDS-jednoumlja, segregacije u školama, nemogućnosti dobivanja liječničke pomoći za nesrbe, srbizacije svega, već je svako samo mislio hoće li preživjeti slijedeću noć, hoće li biti odveden u policiju ili pak u "Mali logor".

Negdje polovicom maja 1992. godine donijeli smo odluku da tražimo prijem kod generala Talića, komandanta tzv. I krajiškog korpusa. Odlučeno je da ide, muftija, S. Filipović, prof. Bilalbegović, N. Delnezirović, Bajrić M. Osmančević i ja.

Sjećam se našeg ulaska u bivši Dom JNA, sada Dom srpske vojske. Prije smo svi mnogo puta bili tu, najviše na priredbama, a sada smo se u istom prostoru osjećali kao u vučijem brlogu. Bili smo svi iznenađeni prijemom. U jednoj sporednoj manjoj sali, na spratu,

bio je dugačak sto. U vrh sjede general Talić. S lijeve strane mu je sjedio pukovnik **Osman Selak**, jedan od zadnjih Bošnjaka u bivšoj JNA. Do njega je sjeo Bajrić, zatim njihov oficir, čini mi se **pukovnik Tasotić**, komandant oklopne brigade (o njemu će biti više riječi i kasnije). S desne strane Talić postavi muftiju, a do njega sjedoh ja, pa Safet Filipović, pa opet oficir, mislim **Vukelić**. Talić je bio nasmijan, ostali isto srdačni. Odmah donesoše "tursku" kahvu, sokove. Talić nam dade kratki pregled zbivanja u Bosanskoj krajini i Hrvatskoj. **Muftija po običaju dodade vrlo mudro, da muslimane niko nije pitao šta će se dešavati, i da su navikli u miru živjeti i paziti se s komšijama, ali će teško biti s onima koji ne briju brade**... Talić se osmijehnu i obeća stvaranje jedne mobilne brigade koja bi zaštitila građane od pljačke i terora. Kao to policija nije u stanju itd. Ali tada pukovnik Vukelić spomenu da ima muslimanskih mladića koji su naoružani. Spomenu grupu "Dobri jarani" u Vrbanji, koji eto čak i vježbe vrše u šumarcima okolo. Reče da će ih pohapsiti.

Mislim da je ponašanje srpske soldateske bilo uzrokovano teškom vojnom situacijom na tzv. koridoru u Bosanskoj Posavini, te su željeli izbjeći eventualnost vojne pobune ovdje, kao i u susjednim gradovima. Koliko je ta posjeta imala efekta na njihovo kasnije ponašanje prema nesrbima ne znam, ali se desilo nešto neobično važno prilikom našeg odlaska. **Talić** će se ispraćajući muftiju okrenuti meni i reći: "**Očekujemo probleme na području Prijedora i Sanskog Mosta u sljedećih 7 dana**". Ovo je ustvari ponovljena informacija koju je on u drugom obliku kazao u toku sastanka, a što drugi uopće nisu shvatili drugačije nego kao upozorenje na uobičajene probleme koji su se već ovdje javili, ali ja sam ih i te kako shvatio. Vrbanjce smo istu veče izvijestili o upozorenju.

Tek kada smo se razilazili, pozvah Safeta da zajedno krenemo. Odmah ga upitah da li je čuo upozorenje Talića za Prijedor. Safet je to potvrdio i dogovorili smo se da odmah sutra krenemo za Prijedor. Isti dan zvao me je **g. Kelley, sekretar USA amabasade**, pitajući za stanje. Ja mu kazah da smo posjetili Talića i da me je zabrinula informacija da se očkuju nemiri u Prijedoru i Sanskom Mostu.

Najavili smo naš dolazak **Mirzi Mujadžiću**, predsjedniku SDA i poslaniku republičkog Parlamenta.

Sutra poslijepodne **Safet Filipović** dođe na zakazano mjesto i krenusmo za Prijedor. Cijelo vrijeme smo diskutirali o "poruci"

generala Talića, da bismo zaključili da slijede vrlo ozbiljne stvari, ali nismo nikada shvatili zašto je to Talić tako otvoreno najavio, osim da je htio predaju naših i izbjegavanje bilo kakvog otpora u momentu okupacije.

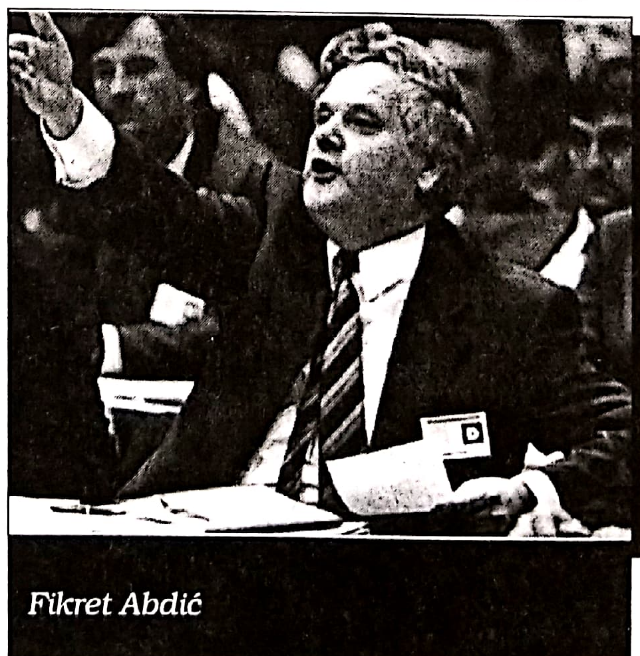
Došli smo u Prijedor, u Skupštinu Općine. Bilo je dosta ljudi unutra. Lijevim hodnikom uputismo se uredima gdje sam se više puta sretao s Mirzom. U predsbolju je bilo nekoliko mlađih ljudi. Za stolom poznah **Hilmu Hopovca**. Znam da je bio zadužen nešto oko TO Kozarca. Mirza još nije došao, pa sjedosmo malo. Iskoristih priliku da zatražim 25 metaka za moju beretu. On i neki drugi mladić odgovoriše da to može ali za DM. Kasnije u Norveškoj sreo sam ovog drugog. To je bio **Sulejman Terzić** i sa sjetom smo se sjećali tih trenutaka. On je tada donosio kahve. Kasnije, prilikom odlaska dali su mi metke bez naplate. Čekali smo Mirzu već sahat vremena. Uveli su nas konačno tamo. Ušao je **Mevludin Sejmenović**, poslanik Republičkog Parlamenta simpatičan mladić, koji još očigledno nije znao šta je to autoritet parlamentarca. Bio je jedan iz plejade mladih i nevičnih politici, ali sigurno velikog srca. U toj stihiji narodnog pokreta se našao na čelu naroda, a nije znao kuda da se "okrene". I kasnije, kada sam ga sretao u Zagrebu, u Konzulatu RBiH, gdje je radio na humanitarnim pitanjima, bio je izuzetno skroman, ali i sa značajnom primjesom naglo pridošle ozbiljnosti, kao posljedice osobne golgote koju je prošao u konc logoru, a još više s teretom koji je morao osjećati zbog užasne sudbine koja je zadesila njegov Kozarac.

Bili smo nervozni zbog Mirzinog zakašnjenja, iako je iz najave morao shvatiti da je u pitanju nešto vrlo ozbiljno. Ustvari svaka takva posjeta morala je biti ozbiljna u tom vremenu. Svaki susret je mogao biti samo u znaku onoga što se događalo našem narodu. Safet se ljutio, pa kad Mirza konačno dođe, iskaza to, a meni bi ipak neugodno. Tu neugodnost prekide ulazak rahmetli **Muhameda Čehajića, prijedorskog gradonačelnika**. Upitasmo se za zdravlje. Bio je veoma srdačan. Sjeo je lijevo od mene, a desno je bio Safet. Mirza je na drugom kraju dugačkog stola sjedio i počeo nervozno telefonirati. Tražio je kola da ga voze na teren. Bio je problem benzin, pa je utrošio dobrih deset minuta na ubjeđivanje. Ne mogavši čekati na njega, počeo sam objašnjavati razlog našeg dolaska, a Safet je dodavao ponešto. Muhamed je pažljivo slušao. Okrenuo se Mirzi, koji je i dalje držao slušalicu, pa je kazao da sluša

"šta Muharem kaže". Tek tada je Mirza ostavio telefon i saslušao nas. Znao sam da puno radi i da je veliku odgovornost smjestio na svoja mlada pleća. Imao sam osjećaj da još nije znao gdje takvu poruku da smjesti u svoju pamet. Muhamed, iskusan čovjek, naprotiv, bio je već zabrinut. Nismo dugo ostali. Nismo nikakav daljnji razgovor vodili, osim da su banjalučki Bošnjaci u teškom položaju, ali da ih je teško animirati na pripremi obrane. Više refleksno, postavio sam pitanje mogućnosti povlačenja bošnjačkog stanovništva iz Banje Luke prema Prijedoru. Kao opcija spomenut je pravac prugom preko Omarske. Znači, pretpostavljali smo da će cesta Banja Luka - Prijedor biti blokirana, ali niko nije govorio o oružanom otporu, a kamoli o žrtvama.

Kada smo krenuli, dogovoreno je povezivanje i da ćemo ih o svemu obavijestiti, ali i oni nas. Na izlazu iz Prijedora, lijevo ispod podvožnjaka krenusmo do gostionice "Šaran" u jednoj baraci, gdje se trebao Safet naći s jednim poslovnim prijateljem. Uđosmo, za stolovima nekoliko ljudi... Jedan u SMB uniformi, automat kraj njega. Uskoro dođe Safetov prijatelj. Zvali su ga Sead H. Kasnije ćemo saznati da je dosta pomagao srpsku vojsku. Žena mu je srpkinja. Reče nam da tu ima četnika i da se pazimo. Zatim nas odvede u prizemnu zgradu odmah iza gostionice. On se bavio trgovinom, a Safet je preko njega u više navrata plasirao neke robe u prodavnici P. pa je i sada iskoristio da o tome razgovara. Još su robe dolazile preko Velike Kladuše iz Hrvatske u organizaciji **Fikreta Abdića** kome je u tome izlazila u susret i JNA i hrvatska strana.

Vratismo se u Banju Luku olakšani od tereta koji smo nosili. Pogled na mirni Prijedor, činjenica da se naši nalaze u općini, osjećaj funkcioniranja naše vlasti, jer smo imali većinu u Prijedoru, smanji nam osjećaj gorčine koji smo imali u našoj Banjoj Luci. Povjerovasmo da je Talićeva poruka bez daljnjeg značaja... Kamo sreće da nismo! Kasnije u 1994. godini

Fikret Abdić

Safet će svoju aktivnost platiti četničkim zatvorom.

Po mom sjećanju, između ovog događaja i napada četnika i JNA na Prijedor i Kozarac prošlo je najviše hefta dana. Došlo je uskoro do prekida cestovnih veza, a čulo se već za nasilja, ubojstva i pljačke.

Po svjedočenju S. B. u Prijedoru je započelo sve mnogo ranije. Već 30.04.1992. godine praktički je JNA preuzela vlast i tada je počela funkcionirati srpska općina, jer 06.05. direktorima u poduzećima bošnjačke nacionalnosti, dostavljene su "roza" koverte u kojima je pisalo da je "srpska općina Prijedor donijela Odluku da nesrbi ne mogu biti rukovodioci". Vjerojatno su ovo bile provokacije, a i dalje je funkcionirala Općina, barem na papiru... No, 23. 05.1992. godine, pred selom Hambarine ubijena su dva vojnika JNA. Ustvari sve je inscenirala srpska strana, da bi SDS i JNA, sada već potpuno srpska, mogli započeti napad. Tog dana počinje bombardiranje Hambarina tenkovima, a vozom se trasnportuju tenkovi i teško oružje prema Kozarcu. Srbi su otkazali sve priredbe u gradu, znajući šta se priprema. Već u rano jutro iz kasarne "Duško Zgonjanin" kreću tenkovi prema Kozarcu. Na njima su bili naoružani Srbi sa četničkim zastavama. Bombardiranje započinje u 11,30 sati. Razaranje traje neprestano i 25.05.1992. godine na radio-Prijedoru pozivaju se Kozarčani na predaju oružja. Već 26.05.1992. godine počinje odvođenje žena, djece, staraca iz Kozarca prema konclogoru "Trnopolje". Rada Karajica, Srpkinja evidentira ih u sportskoj dvorani u Trnopolju, dok kamioni OOUR "Gradnja" prevoze leševe prema Omarskoj, a jedan dio živih prema Banjoj Luci. TV-Banja Luka tada prikazuje strahote, koje se navodno dešavaju srpskom življu (Gebelsova propaganda im nije ravna). No granatiranje Kozarca se nastavlja i 27.05.1992. godine. Deportacija i ubijanje se nastavljaju 30.05.1992. godine. Inscenira se napad na Prijedor od strane JNA. Radio-stanica pak, odmah poziva Bošnjake da na kuće stave bijele oznake, a ljudi oko ruku bijele trake. U gradu su se još od 20.05. pojavljivale **četničke formacije "Bijeli orlovi"**, koji dolaze iz Beograda autobusima "Lasta". Tada iz pravca Kafališta JNA ispaljuje salve raketa "orkan" na Stari grad i Zagrađe. Razaranja i žrtve su veliki. Već je počelo hapšenje viđenijih Bošnjaka i likvidiranje po već pripremljenim spiskovima za likvidaciju. Iz ovih svjedočenja i dnevnika, u tom očajnom stanju, mnogi se pitaju: zna li Svijet za ovo. Djelomičan odgovor bi bio ovakav:

Već 24. ili 25.05.1992. godine, našli su me neki naši ljudi iz džemata i kazali da me čeka jedan Bošnjak u uniformi JNA, koji me želi vidjeti, jer ima važne vijesti iz Kozarca. Došao sam u zgradu IZ, kod džamije "Ferhadija", zajedno sa prijateljem N.I. i tu smo zatekli vojnika. Pokazivao je veliko uzbuđenje. Kazao je da je skoro lud zbog onoga što je vidio u Kozarcu.

Bila je to priča užasa. No ja sam nastojao biti oprezan. Provjeravao sam kako je došao tamo. Kazao je da je mobiliziran i odveden u borbe u Hrvatsku. Bio je u Banjoj Luci kada je čuo za pripreme napada na Kozarac. Tamo su mu bili brat, snaha, bratići... Odlučio se prebaciti za Kozarac. Ni u uniformi to nije bilo lahko. Glumio je srpskog vojnika. Na prostoru od sela Stratinska (iza Ivanjske), naseljenim uglavnom srpskim življem, pa prema poljima Kozarca, uz cestu Banja Luka – Prijedor, vidio je popaljene i razorene isključivo bošnjačke kuće. Vidio je leševe, ali nije prepoznavao lica. Primjetio je kamione i bagere u daljini. Kada je prišao, vidio je da se utovaraju leševi. Bilo je tu i djece. Pune kamione upućivali su cestom prema Omarskoj, kraj poznatog restorana "Evropa". Snagom volje zadržao je hladnokrvnost, jer su tu bili četnici. Srećom bili su pijani ili opijeni zločinima. Nisu bili pronicljivi. No kada se počeo približavati gušće naseljenim dijelovima, užas je bio neviđen. Nailazio je na zaklane ljude, žene silovane pa ubijene, iskasapljene žrtve... U jednom momentu krenuo je prema kućama njegovih rođaka objašnjavajući grupici četnika da bi nešto stvari pljačkao. Oni su se nasmijali odobravajući njegovu "pohlepu". Malo zatim vidio je svoje rođake ubijene u dvorištu, u štali, kraj kreveta. I djecu. Skrhan od boli nije mogao dalje. Neko od četnika je posumnjao u njega, te se jedva izvukao.

Njegova priča u sobi mekteba, je bila toliko nevjerovatna, a tako jasna... Zajecao je. Kazao je da su mu to prve suze, kao da pravda svoju slabost. To me je prenulo. Predložio sam mu da sve to ispriča u Međunarodnom crvenom križu. Garantirao sam da su tamo korektni ljudi i da je to najbolji i jedini način da se vijest prenese vani. Pristao je i ja sam odmah obavijestio **šefa ICRC g. Beata Švajcera** da će ga posjetiti jedan čovjek s važnim svjedočenjem. Pristao je, a ja sam vojnika uputio u ured ICRC, gdje im je bilo prvo sjedište (kuća. H. Mulabegovića). U zakazano vrijeme i sam sam tamo otišao i zatekao vojnika pred vratima. Beat ga je odveo u svoj u

ured. To je bilo prvo svjedočenje o zločnima JNA i srpske vojske u Kozarcu.

Iza toga su nam počela stizati brojna svjedočenja o ubijanju u Kozarcu, u Prijedoru... Jedna žena nam je rekla da je i doktor Mirza Mujadžić ubijen zajedno s mnogim intelektualcima.

Nakon nekoliko dana, neko javi da kroz željezničku stanicu prolaze vlakovi s našim svijetom iz Kozarca, da ih šalju prema Doboju. Asim je uspostavio s nekim čovjekom vezu na Stanici da bi nam javljao kada naiđu takvi vlakovi. I zaista ujutro 04.06.1992. godine javiše da stoji vlak s prognanicima. Brzo smo se okupili u objektu IZ, **prof. Osmančević, muftija, dr. Durić, Jakirlić, Mešanović, Sadudin Meškić, kasnije Medić i ja**. Znam da je odlučeno da idemo na stanicu Predgrađe. Išli smo mojim autom. Kada smo došli na peron, vidjesmo mnogo vojnika. Većina je bila u maskirnim uniformama, koje su u to vrijeme nosile samo specijalne jedinice. Bili su s automatskim oružjem, uglancani, čistih čizama. Vlak s prognanicima bio je na trećem kolosjeku, nekih 10 vagona. Bili su to stari putnički vagoni s drvenim klupama, a pri kraju dva stočna vagona. Vagoni su bili očito pretrpani, jer su žene i starci bili i do otvorenog prozora. Moji suradnici su ostali na peronu, a ja sam sišao i prešao dva reda tračnica želeći doći do ljudi kraj prozora. No, ispred su stajali vojnici, koji mi ne dadoše prići. Ali ono što sam vidio u magnovenju, bilo je dovoljno da se shvati užas holokausta, ponovljenog... Bili su tu stari ljudi, žene i djeca koja su plakala, ali svi pocrnili u licu, mršavi i prljavi.

Jedan stariji čovjek se postavi kraj prozora tako da ga ne uoči vojnik na straži i procvili: "Da znate samo kakav užas se radi." I da nije kazao ništa, njegovo lice je sve kazivalo. To su bila lica Jevreja iz vlakova za konclogore, lica žrtava pred ulaz u gasne komore, toliko puta viđena na filmovima.

Neka žena je molila malo vode za dijete. Otišao sam do zahoda i zamolio kantu vode. Čistačica ponese kantu vode. Išla je iza mene, jer je trebalo proći između vojnika. Dok sam išao, čuh udarac, lupu kante i pljusak vode. Pala je od udarca vojnika. Neko od njih mi u lice viknu: "Gubi se.", i ja posramljen, kao i moji prijatelji, krenuh do auta. Odlučismo da se odmah nađemo u IZ da vidimo šta nam je raditi. No razišli smo se bez dogovora. Pa mi smo bili, ustvari, nemoćni, jer se i nama moglo svaki tren sve isto desiti. U međuvremenu saznadoh da je vlak još na Stanici, te da je u njemu

umrlo nekoliko djece, da su ih slali do Doboja još prije tri dana i ponovo vratili.

Došavši kući, sam, bez mogućnosti da s nekim podijelim tugu, odlučih nazvati muftiju Halilovića. Naravno, i njegov i moj telefon su bili pod kontrolom. Nazvah tada i biskupa Komaricu, računajući na vezu biskupije sa svijetom. On kaza da će pokušati dobiti vladiku Jefrema. Svako je bio oprezan i suzdržan...

Kada sam spustio slušalicu, zaplakah od nemoći i bola. Sutra sam se odlučio na ludački potez. Nazvah g. H. Kelleya u US ambasadi Beogradu i upoznah ga ukratkio o transportu. Poslije danima čekah šta će se desiti. Osjećao sam olakšanje, jer sam tada vjerovao da je vijest otišla u demokratski svijet, koji će nešto učiniti.

Dolazile su vijesti da je onaj vlak otišao, da su još deseci, puni naših jadnika prošli. Pratili smo sve to i nastojali izvještavati koga smo mogli. Veze s inozemstvom nisu radile. Nismo se usuđivali slati vijesti, osim što smo odlučili barem ICRC izvještavati, jer su oni to zdušno prihvatali (priznajem), a mi smo bili uvjereni da to odmah dobivaju Zapadne vlade, što će se pokazati velikom zabludom. Nismo očekivali od naših puno, jer je bilo evidentno da vode očajnu borbu za opstanak. Još smo čuli Radio Sarajevo. Znali smo za otmicu našeg Predsjednika od strane JNA, na aerodromu nakon vraćanja s pregovora u Lisabonu.

Krtica

Nacionalno vijeće se opet sastajalo. Krišom smo dolazili jedan po jedan i tako se razilazili. Ništa nismo pametno mogli odlučiti. Jednu večer bili smo za zajednički egzodus a drugu večer, bi nas neko ohrabrio viješću da kupuje drva za zimu. Znači, ostaje. Sjećam se rahmetli Faruka Huseinbegovića, mog prijatelja iz studentskih dana, bivšeg direktora RK "Matex", hrabrog čovjeka. On kaza da se svi trebamo objediniti, tražiti pomoć od koga možemo, da je u Štabu Krajiškog korpusa jedan pukovnik Bošnjak i s njim treba pokušati uspostaviti vezu. Očito još niko nije shvatio da je holokaust za sve nas pripremljen, i da tu jedino individualno poznanstva mogu pomoći.

No, kako sam već od Safeta čuo da je taj pukovnik simpatizer neovisne BiH, to sam mom Faruku nakon sastanka kazao da je vrlo glupo tako javno spominjati bilo koga, već da se to radi tiho. Ipak

sam posumnjao, jer sve je to ličilo na provokaciju, te se nisam odlučio da od Safeta zatražim povezivanje s pukovnikom.

Ubrzo me jedan slučajan događaj ponovo vrati **pukovniku Osmanu Selaku**... Sjedeći sa grupom mladića kraj Vrbasa, saznah od jednog od njih da mu je pukovnikov sin rekao kako njegov otac ne pristaje uz četnike i da želi izdržati još koji mjesec do mirovine. Upozorih mladića na opasnost, ali zamolih da me poveže s pukovnikovim sinom kako bih dobijao povjerljive informacije.

Nekoliko dana kasnije nađosmo se, i mladić me izvjesti da će me Edin, sin pukovnikov, uskoro posjetiti.

Jednu večer u prvoj polovici juna neko mi zakuca na vrata. Pustih ga u malo predvorje. On se predstavi kao sin pukovnika i kaza da je donio prve podatke koje bi trebalo dostaviti u Sarajevo, jer je hitno. Bio sam na oprezu. Kazah da baš ne razumijem o čemu se radi, pa nek napiše na papir šta hoće. On to uradi spremno, dok sam ja osmatrao oko kuće. Kaza da će opet doći.

Čim je otišao, uzeh cedulju s informacijama i bacih je iz opreza u bašču mojih komšija, ako slučajno policija provali. Tek kasnije odlučih pročitati poruku. Nađoh način da pošaljem hitnu poruku. Još su postojale veze telefonom sa Sarajevom.

Prva hitna informacija je bila o kretanju konvoja s oružjem između Goražda i nekih drugih lokacija prema Sarajevu. Znalo se kakva je vojna pratnja, koliko oružja. Druga je bila o odluci Srpskog štaba da napadne avijacijom Sarajevo i druge gradove. Bila je to nevjerojatna informacija da se usuđuju napasti civilno stanovništvo. Ustvari tu je bila i usmena informacija o ponašanju Komande I Krajiškog korpusa, kada je raportirano o događanjima prvog dana napada na Kozarac. Kada su generalu Taliću kazali da je poginulih 1.200 bošnjačkih civila, odgovorio je pitanjem: "Zar toliko mnogo?". Brzo se ispravio rekavši: "Nije to tačno, javi komandi da je 80 ubijenih."

Razmišljao sam koga zvati. Nisam se usudio zvati našu Centralu, kao niti druge institucije. Konačno se odlučih za ministra Jahića, kojeg sam slučajno upoznao. Nazvah ga iz stana moga prijatelja i odanog člana SDA (M. K.). Kazah mu da će za sedam dana početi avionski napadi na Sarajevo. On kaza da je to nemoguće. Insistirao sam da se to dostavi državnim organima što je prihvatio.

Nedugo nakon toga nazvah Amilu Omersoftić. Bila je iznenađena poznavši mi glas, jer se imena nisu kazivala i kako to da uopće mogu

nesmetano zvati. Ja joj prenesoh tu informaciju i ona obeća javiti gdje treba... Još smo kratko porazgovarali. Kazao sam da ću nastaviti skupljanje informacija i dostavljati ih preko Zagreba. I zaista, veze su uskoro prekinute. Bilo mi je drago da smo barem nešto poslali u sigurne ruke. No, zbog opreza, kazao sam prijatelju da neće biti više telefoniranja i da ću koristiti druge načine.

Druge informacije nisu više bile tako hitne. Dobio sam na primjer obavijest da se u skladištu oružja na brdu Krčmarice, u podzemnim hodnicima nalazi skriveno 10.000 pušaka. To je bilo ogromno skladište, te je ovo bilo moguće skriti u neki od hodnika, a da niko ne zna osim onih koji imaju centralne podatke. Ovo se moglo iskoristiti samo u slučaju odluke da se izvrši napad na skladište u sklopu pobune u gradu ili napada na grad.

Moj pukovnik je bio član druge grupe pokreta otpora spontano osnovane 1992. godine koja je meni, a kasnije Smailu dostavljala podatke. Jedan od članova grupe, početkom 1993. godine, izašavši s konvojem humanitarne pomoći Merhameta, ostvaruje prve kontakte s ambasadorom BiH u Zagrebu i Ljubljani. Kasnije, 1994. godine, dobit će kod-šifru za slanje podataka. Informacije će gotovo svakih 15 dana biti prosljeđivane iz Banje Luke Ambasadi BiH u Ljubljanu. Informacije će ići pravcem Banja Luka-Zagreb-Ljubljana, sve dok nije došlo do ozbiljnijeg sukoba između Adila Medića i Nijaza Karaselimovića, aktivista bošnjačkog "Merhameta".

Dvojica iz ove grupe će informacije stavljati na raspolaganje državnim organima Bosne i Hercegovine na slobodnoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Za jednog iz te grupe intervenirat ću kasnije iz Osla kad sam saznao da su s njim odbili saradnju u Ambasadi BiH u Njemačkoj. Izvijestio sam o tome gospođu Vidović, oficira za vezu Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu. Kasnije će se pokazati da je ovaj čovjek izvanredno važan svjedok za suđenje u Hagu, a malo je nedostajalo da izgubimo tako važnog svjedoka.

Kad se prekinula veza sa Sarajevom, odlučih se slati informacije u Zagreb, ali isključivo po kuriru. Tamo je već bila moja žena. Ona je imala zadatak da osobno dostavi poruku Salimu Šabiću a on dalje za RBiH. Zadnja poruka je bila o količinama uskladištene nafte na području Kulen-Vakufa koju je trebala srpska vojska prebaciti u Banju Luku, a posebna da se u podzemnim hangarima aerodroma Plješivice, kod Bihaća, nalazi 2.000 tona benzina, da je ulaz zatrpan

minama, nakon što ga je JNA morala napustiti, ali da postoji način lakšeg ulaza i sl. Bio je tu izvještaj o pripremi napada na Bihać.

Poruke sam najčešće slao preko stranih novinara, te vozača kamiona MHD "Merhamet". Novinari, ustvari, nisu ni znali za malu poruku koju sam odlagao najčešće u potpetici cipele, u ručici tašne, u koricama knjige ili u zidovima kartonske kutije. Oni su znali za moje pismo u kojem bih iznosio uobičajene stvari pa i šta se događa u gradu. Nosili bi uvijek nešto od stvari, za moju suprugu, tako da je sve djelovalo uobičajeno. Bez obzira što su to bili novinari za koje sam cijenio da su **čestiti, Roy Guttman, Veronicq Pasquer, Jolanda Jacquime, Serge Enderlin** i drugi, nisu nikada znali pravi sadržaj u paketu. Interesantno da su svi ostali moji i prijatelji moje obitelji... Kasnije su pokazali veliko razumijevanje za moje osobne teškoće. Kada bi išli u Sarajevo, nosili su poruke moje supruge za moju kćerku, i nikada nisu zakazali. Dugujem im veliku zahvalnost, a još veću što su istinu o stradanju Bošnjaka i Hrvata u Bosanskoj krajini vjerno prenosili u svijet.

U Banjoj Luci je tada zavladalo kratko zatišje, pa nije bilo puno pucnjave ni eksplozija. Bile su vrlo intenzivne borbe oko Jajca. Iako su avioni s aerodroma Mahovljani svakodnevno bombardirali Jajce, četnici su imali velike žrtve. Pisali su o jednoj zasjedi gdje im je poginulo 35 ljudi i to objavili u "Glasu", no ja sam već dobio obavijest da je taj broj bio 75. Posavski koridor je bio povremeno zatvoren. Osjećalo se da su SDS i četnička vojska poljuljani i zaustavljeni. U to vrijeme započeše borbe naših Bošnjaka sa Hrvatima u selima oko Kotor-Varoši. Odatle su dolazile vijesti o porazima regularnih srpskih trupa od strane gotovo nenaoružanih Večićana.

Momir Talić

Ohrabrismo se i odlučismo tražiti sastanak s generalom Talićem, po drugi put u zadnjih mjesec dana. I dobismo odmah pozitivan odgovor.

Sastanku koji je održan 22.06.1992. godine. (1) Ispred Komande srpske vojske bili su prisutni **general Talić, pukovnik Vukotić, puk. Osman Selak** i još jedan oficir **(možda pukovnik Tasić)**, a sa strane

bošnjačkih udruženja: **muftija Halilović** iz IZ, **dr. R. Durić**, i **dr. Širbegović**, iz Foruma intelektualaca, **A. Medić** dipl. ekonomista, te **prof. Bajrić** iz MDD "Merhamet", a ja ispred Stranke demokratske akcije.

Bio sam veoma iznenađen kada sam primijetio pukovnika Selaka, mog igrača broj 1 u obavještajnoj igri, ali ničim nisam pokazao šta mislim kad su mi ga predstavili i ja mu pružio ruku. U toku sastanka nisam htio niti krišom da ga gledam. Samo se jednom javio s nekom riječi. Moram priznati da je i on bio pravi "igrač pokera". Tek tada sam se osjetio nadmoćnim, ponosnim što mogu "igrati igru živaca", toliko puta viđenu na filmu u kojoj se većina muškaraca najradije zamišlja. Ali, ovdje je u pitanju bilo nešto još više. Dobio sam šansu da se borim s fašistima u epicentru njihovih zločina, što bi svaki hrabri Bošnjak samo mogao maštati i za šta vrijedi riskirati glavu.

Mi smo prethodno sačinili jedan memorandum kojeg je trebao pročitati prof. Širbegović. No, on od straha nije mogao papir držati u rukama a kamoli čitati... Pošto je sjedio do mene, uzeh mu ga i pročitah. Kasnije, kada smo komentarisali ovaj susret, neki su spominjali kako sam čak kažiprstom kuckao po stolu naglašavajući pojedine točke. S obzirom da je ovo visoko vrijedan dokument, potpisan od naših predstavnika, i danas je vrijedan dokument na Haškom sudu za ratne zločine. Navodim ga u originalu:

"U nastojanju da ostvarimo suradnju u rješavanju vrlo složenih problema u kojima se našao muslimanski narod Banje Luke i Bosanske krajine, zahvaćen užasom rata, obraćamo se Komandi Prvog Krajiškog korpusa, putem komandanta, generala Momira Talića, sa prezentacijom sljedećih podataka:

- Nakon proglašenja rata i poziva na mobilizaciju od Kriznog štaba AR "Bosanska krajina", blizu 3.000 Bošnjaka je ostalo bez zaposlenja, što je ugrozilo životnu egzistenciju oko 12.000 ljudi.
- U posljednje vrijeme porušeno je 106 zanatskih radnji građana bošnjačke nacionalnosti, što je oslabilo ekonomsku moć ovog naroda.
- Zbog različitih oblika ugroženosti i pritisaka iz Banje Luke je do sada iselilo preko 5.000 Bošnjaka.

- U zadnjih 15 dana, usljed psihološkog pritiska, 15 Bošnjaka je izvršilo samoubojstva, a u tom razdoblju nestalo je pod još nerasvijetljenim okolnostima 120 Bošnjaka.
- Na području regije, posebno u Kozarcu, Sanskom Mostu i Prijedoru, izvršena je surova odmazda i pobijen još neutvrđen broj civila, više hiljada Bošnjaka nasilno je odvedeno u improvizirane logore, a hiljade ljudi je protjerano sa svojih ognjišta u Centralnu Bosnu.
- Dobrotvornom društvu "Merhamet", Krizni štab AR "Bosanska krajina", nije dozvolio da prognanike iz Kozarca smjesti u Banju Luku, što je protivno međunarodnim humanitarnim normama...

Ne ulazeći detaljnije u naprijed navedene činjenice, predlažemo suradnju i tražimo od Komande Prvog Krajiškog korpusa sljedeće aktivnosti:

- Primjenu propisa međunarodnog ratnog i građanskog prava prema civilima i potpunu fizičku zaštitu civilnog bošnjačkog stanovništva Banje Luke i Bosanske krajine,
- Da se vojnim i policijskim snagama u gradu, posebno u MZ Vrbanja, spriječi bilo kakav oružani eksces
- Da se Dobrotvonom društvu "Merhamet" omogući posjeta logorima i tzv. sabirnim centrima na regiji radi uručivanja humanitarne pomoći...
- Da se van grada omogući transport uz fizičko obezbjeđenja bolesnika, studenata i vojnika povratnika iz SR Jugoslavije.
- Da se obezbijedi telefonska i saobraćajna komunikacija na regiji, tako da muslimanski narod ravnopravno s ostalima koristi komunikacije.
- Da se društvu "Merhamet" omogući preuzimanje i smještaj prognanika sa područja Bosanske krajine (D-9/92)...

U kasnijem Izvještaju s ovog sastanka svi naši učesnici su potpisali da je general Talić tada izjavio sljedeće:

- Da garantira sigurnost Bošnjaka Banje Luke i onemogućit će vojnim snagama bilo kakve radnje u tom pogledu,
- Da se Bošnjaci obraćaju Kriznom štabu SO Banja Luka i traže posjete sabirnim i konclogorima i sve što je u svezi s tim.

- Komanda omogućava posjete i dopremu hrane, lijekova i drugo za zarobljenike u vojnom logoru u Dobrnji (Manjača) putem "Merhameta".
- Naređuje da se iz logora odmah puste svi koji nisu uzeli učešća u ratnim dejstvima i kao profesionalni vojnik držat će se Ženevske konvencije,
- Uputit će dopis gosp. **Stojanu Župljaninu**, **CSJB**, da pusti iz logora sve nevojno stanovništvo, a konstatira da su tu teži uvjeti nego u vojnom logoru.
- Komanda će omogućiti transport svih bolesnih Bošnjaka preko Bosanske Gradiške, prema Hrvatskoj čim primi spisak takvih lica. Osiguranje se garantira.
- Komanda će osigurati i omogućiti prijevoz vojnika koji su otpušteni iz JNA, prema područjima koja žele, kao i studentima koji su iz drugih općina.
- Od predstavnika Bošnjaka traži se držanje mirnog stanja u bošnjačkom narodu i sprječavanje eventualnih ekstrema u tome,
- predstavnici Bošnjaka stoje na raspolaganju Komandi za svakodnevne kontakte.

U potpisu: muftija banjalučki I. Halilović, M. Bajrić-"Merhamet", R. Durić-"Preporod", S. Širbegović-Forum intelektualaca, te M. Krzić-SDA...

Sličan sastanak smo održali i kod gradonačelnika Radića. Sastanku su s naše strane prisustvovali: **Handan-"Preporod", S. Mešković-Forum intelektualaca, Muftija I. Halilović, E. Bećiragić-"Merhamet", te Krzić i Bilalbegović, SDA...**

31.07.1992. godine, bit će podnesen izvještaj o radu Komisije za prebacivanje studenata i vojnika na njihova područja. Član Komisije **Širbegović** stupio je u kontakt s pukovnikom srpske vojske **Grubišićem** i dobio suglasnost da Jakirlić i Mehanović otputuju u Zagreb radi "pripreme prihvata bolesnih Banjalučana i tarnsporta vojnika preko teritorija Hrvatske do određenih graničnih mjesta u Bosni". No čelnici MHD Merhameta, N. K. i S. B. ne dozvoljavaju staviti pečat MHD na dopis Crvenom krstu, kojim je trebalo okončati formalnosti odlaska ove dvojice u Zagreb (u džepu dopis zadržao N. K.). Šta više, formira se nova Komisija, odnosno ekipa za Zagreb, jer N. K. se ne slaže da ova dvojica idu. Nova komisija predlaže da se u njenu aktivnost uključi i briga oko školovanja

nadarene djece u inozemstvu. Rad Komisije se tako sveo na slanje djece, članova Komisije u inozemstvo, a akcija oko vojnika je propala.(3)

Većinu ovakvih informacija smo dostavljali telefaksom Ambasadama USA i Turske u Beogradu. Niko nas u tome nije ometao, niti nam to spominjao, a očito su znali i ovdje i u Beogradu.

Imali smo dobre odnose s američkom ambasadom, jer nas je često posjećivao prvi sekretar **gosp. Henry Kelly**, još u 1990. i 1991. godini... Zašto je srpska vlast to trpjela, sigurno nije jednostavno objasniti. U svakom slučaju imali su štete. Mi smo pak, smatrali da se na taj način štitimo, ali vjerovali smo da će to svakako otići u javne medije i u USA Kongres. Bili smo u tom pogledu u pravu, kao što će to događaji i potvrditi.

SDS zahtijeva i sa tzv. JNA priprema haos, blokade i preuzimanje vlasti u BiH.

Uslijedio je uskoro napad na Kotor-Varoš. Srbi vrše napad iz Tvornice namještaja gdje su njihovi ljudi unijeli oružje i na zakazni dan u sadejstvu s mehaniziranim jedinicama JNA iz Banje Luke, zauzimaju grad. Ali dalje od predgrađa ne mogu, jer su hrvatska sela naoružana i već imaju HVO postrojbe. U njima se nalaze i Bošnjaci. Jedan od njih, vojnički obrazovan, mlad i odlučan, postaje komandant. To je **Muhamed Sadiković**. Da nije bilo ovih postrojbi, bilo bi mnogo više četničkih klanja, iako je i ovako stotine civila ubijeno u prvih nekoliko dana. Ali čim su naši uzvratili, barem su prestali s masovnim smaknućima.

Gradonačelnik Kotor-Varoši, g. **Anto Mandić** je zarobljen, kao i mnogi drugi koji nisu vjerovali da se takvo što može desiti. U "Glasu" izlazi njegov apel 24. 6. 1992. godine, kojim poziva **Stjepana Kljujića**, predsjednika HDZBiH i **Franju Borasa**, člana Predsjedništva, da ne traže da se Hrvati bore protiv Srba, jer su Hrvati manjina i žele živjeti u miru, s vojskom s kojom su pronašli zajednički jezik, oko predaje oružja i sl. Kasnije mi je Ante ispričao da su ga mučili u zatvoru na Tunjicama, a članak je bio četničko djelo.

No, ono što su Bošnjaci poznatog sela Večići, kraj Kotor-Varoši učinili, neviđen je primjer samoniklog otpora, jedinstven u povijesti suprotstavljanja agresorskim snagama bivše JNA i četnika.

U vezi s nastalom situacijom imao sam brojne telefonske razgovore sa H. T. Razgovarali smo isključivo na engleskom, ne zbog

prisluškivanja KOS-a, već zbog toga što se moj telefon uvijek mogao prisluškivati iz dvije komšijske kuće, a ja nisam želio da se informacije kojima raspolažem šire gradom. Nekad smo razgovarali otvoreno, a nekada na način koji smo znali samo mi... H. je redovito podatke dostavljao prvo **ministru Silajdžiću**, a kasnije **Muhamedu Šaćirbegoviću**, kada je uspostavljena Misija RBiH pri OUN. Tako je 23.6.1992.(5) godine između ostalog, izvijestio Šaćirbegovića o teškim zločinima nad oko 60.000 Bošnjaka od strane JNA i četničkih snaga, o slanju 1.200 civila iz Kozarca u logor Manjača, te da je već 30 logoraša umrlo od ozlijeda dobivenih surovim tretmanom, dok u logoru Omarska mnoge žene i djeca umiru zbog torture i gladi. Četnici ne dozvoljavaju pristup novinarima ili posjetiocima... Ovo je vjerojatno bila prva pisana informacija našoj diplomaciji o konclogorima... I odmah sljedeći dan, (6) izvještavamo o ponašanju "Crvenog krsta" u Banjoj Luci, koji ne daje hranu "Merhametu", pa se Bošnjacima uskraćuje hrana, te izvještavamo ih da već postoji 5 konc. logora. Onaj na Manjači sada ima 1350 logoraša, i prema kazivanjima, 200-300 ubijeno je na putu do Manjače. U Bosanskom Novom, pak, Bošnjaci su zatvoreni na stadionu, ne daje im se hrana, a svi moraju nositi bijele trake oko rukava. General Talić je obećao pustiti nekoliko stotina težih bolesnika, no postoji bojazan da će ih umjesto u Hrvatsku, prebaciti u logore.

Pristižu prve vijesti o selu Večići kod Kotor-Varoši (08.07.,7). odakle je u banjalučki medicinski centar dopremljeno 26 ranjene djece, nakon bombardiranja srpske avijacije. Doktorica Aida H. nas je redovito izvještavala o toj djeci. Danima smo slušali detonacije ne znajući gdje se borbe vode. Iz jednog aviona izbačena je bomba na kuću jednog Bošnjaka u Vrbanji, predgrađu Banje Luke. Očevici kažu da su pratili kruženje aviona i pažljivo ciljanje. Sigurno po naređenju... Kroz željezničku Stanicu je prošao vlak sa 14 vagona s Bošnjacima iz Bosanske Gradiške prema Doboju. Informacije iz logora govore o umiranju mnogo ljudi.

Svjedok genocida

Ujutru 09.07.1992. godine, nazva me gosp. Kelly iz američke Ambasade u Beogradu. Upita kako sam. Već su znali za užase koji se dešavaju. On kaza da grupa novinara (ja sam ranije molio da se novinari pošalju ovdje) želi doći u Banja Luku. Među novinarima je bio i **Roy Guttman**, koji u svojoj knjizi "**Svjedok genocida**", za koju

je dobio Pulicerovu nagradu za 1994. godinu, citira moje riječi: **"Molim vas, pokušajte doći ovamo. Ovdje se mnogo ubijaju Bošnjaci. Preostale u stočnim vagonima prebacuju kroz Banju Luku. Prošle je noći ovdje bilo 25 željezničkih stočnih vagona punih žena, staraca i djece. Bili su strašno preplašeni. Kroz otvore su im se mogle vidjeti ruke. Nije nam bilo dopušteno približiti im se... Možete li to zamisliti. To je kao kad su Jevreje slali u Auschwitz. U ime čovječnosti, molim vas, dođite.**

Poslije tog poziva je gospodin **Roy Guttman** bio u mojoj kući već ujutru oko 11 sati. S njim je bio još jedan novinar. Odmah sam im izložio stanje, dao im podatke. Vidio sam Royeve širom otvorene oči, kako me gledaju zaprepašteno, jer sam pričao o scenama iz konclogora, eksterminaciji naroda... holokaustu... a Guttman je Jevrej...

Nakon dva sata otišli su. Shvatio sam, žele sve provjeriti. Ali malo zatim zazvoni telefon. Strog glas me pozva da zbog posjete stranih novinara odmah dođem u CSB. Shvatio sam da nije provokacija, ali i da je taj neuobičajeni stil blizak "novopečenim" policajcima SDS, diletantima, pa sam odgovorio da ne primam pozive telefonom.

Nije dugo prošlo kad se pred kućom zaustavi auto. Uđoše dvojica u civilu. Jedan je čak imao notes. Počeše me ispitivati, prvo o Royu... Ko je, kako ga znam, zašto je došao, koje sam mu podatke dao. Sigurno sam govorio o Prijedoru i Kozarcu... Na kraju me pozvaše da pođem s njima u CSB. Odbih! Povisiše glas! Kad sam upitao gdje im je nalog, povukoše se prijeteći da će doći po mene.

Kasnije saznadoh da su dvojicu američkih novinara uhapsili odmah na ulici, pedesetak metara od moje kuće. Znači, sve su pratili. Po mene ne dođoše...

Susret s novinarima uli mi nove nade, ohrabri me i ukaza na nove mogućnosti borbe protiv zločinaca. Ali nova vijest o ubojstvu trojice Hrvata u Mišinom Hanu, predgrađu Banje Luke, a među njima i brata dočelnika HDZ Ivana Jovića, sve nas vrati u stanje depresije. Užasan čin izvršili su četnici usred dana pred jednom gostionicom gdje su oni čekali na prijevoz do grada. Četnici su ih pitali za imena, pa kada su utvrdili da su Hrvati, odrezali su im uši, a zatim su ustrijelili i njih i vlasnicu gostionice, koja je izašla i viknula "Za boga, šta to radite?" Bio je to strahovit udar na psihu svih nesrba, a pogotovo kad se ne poduzme ništa da se nađu zlotvori. Hrvatski puk, u naseljima oko grada posebno, bio je uznemiren. Još ga je

samo održavala vjera i utjeha njihovih zaista pravih dušebrižnika, fratara...

U tom vremenu počeh dobivati sve više ružnih vijesti. Neke bi mi donosio Asim, nevjerojatno uporan, temeljit i nadasve hrabar. No, nedostajala mu je vještina "tihog rada". I stalno sam očekivao da će nas to koštati. No srećom Srbi su ocijenili da smo beznačajni ili su pak bili zauzeti važnijim stvarima. Iz opreza sam počeo od Asima još ranije skrivati mnoge stvari, kao i od većine članova IO-a, jer sam znao da su suviše eksponirani i da će biti prvi na udaru policije. Nisam čak kazivao moje veze u Zagrebu npr., a vezu sa Češkom sam počeo izbjegavati, jer je sve postalo rizično. O dopisivanju s našima u Zagrebu, o načinu skromnog finansiranja, govorio sam samo dvojici ljudi. Prvi puta kada sam o tome upoznao i trećeg čovjeka, pokazao je ponašanje svojstveno psihozi koja je vladala u ovom konclogoru zvanom Banja Luka: strah za sebe i porodicu, posebno ko je imao žensku djecu, strah što je Bošnjak, strah da će ga policija natjerati da skida odjeću da provjere je li obrezan, pa prema tome i pripadnik Islama, gramzivost za koricu kruha, bojazan da će izgubiti svu imovinu koju je stjecao cijeli život... Stoga sam počeo stvarati vlastitu mrežu ljudi. U izboru sam se služio vlastitom procjenom i intuicijom. Mogu kazati da sam bio ponosan što pri tome nisam napravio većih grešaka. Neki naši su to shvatali kao dobar znak konspiracije, zadovoljavajući se dijelom informacija, no neki su u tome vidjeli gubitak "prestiža". Neki su imali vlastiti krug ljudi od kojih su kupili informacije, pa ih donosili meni, ili kao što je Asim radio, sami slali informacije vani (najčešće preko Izeta). U principu se nisam ljutio na to, jer je to imalo i svojih prednosti, a meni je bilo važno da što više informacija ode. A. J. je želio sve znati, a S. F., je pak volio da ga se sve pita. No ja sam se uvjerio da on ne zna čuvati sigurnost vlastite obitelji, da je sklon vjerovati pričama prije nego dobije činjenice, posebno kada su bili u pitanju pravi Banjalučani. Ponekad je bilo tužno i teško vidjeti da se mnogi ljudi ne mogu odreći svojih navika, pa makar to vodilo u životnu opasnost. No, srećom, do istih zaključaka su dolazili i drugi i imali isti način procjenjivanja. Meni su mnogi vjerovali.

Uskoro sam uključio u rad Kjazima Durakovića, kojeg sam slučajno upoznao prije nekoliko mjeseci. Bio je više puta premlaćivan od četnika, ostao bez zuba i bio s polomljenim rebrima.

Tražio sam da ne mijenja svoj odnos prema okolici, posebno u susjedstvu, gdje je slovio kao plah i galamdžija.

Imao je smisla za konspirativan rad. Brzo je formirao vlastite informatore na radnim mjestima koja su bila interesantna. A. G., je pak imao vezu sa srpskom policijom i tu smo se osiguravali od većih iznenađenja.

Osoba koja mi je osiguravala jedan od važnih skloništa i eventualnog izlaza, nije se smjela ničim baviti (H. I.), ali nije mogao s tim biti zadovoljan, pa je pripremao metalne čavle koje je zabijao u asfalt noću. Pošto su samo Srbi imali mogućnost voziti aute, koje su kao pravi ibermenši zaplijenili od nesrba, On je uživao gledajući ih kako se znoje mijenjajući probušene gume. Morao si je dati nekog oduška.

Drugi, bivši oficir Salih, je od mene dobio zadatak da pripremi sve za eventualne borbe. Znao je prenositi oružje u dijelovima iz jednog dijela grada u drugi. Kazao sam mu da ne održava kontakte, po tom pitanju, s ljudima iz dijela grada gdje je živio. Žalio mi se kako ga upravo takvi preziru, jer eto "neće da im se priključi i stručno im pomaže". Održali smo više sastanaka u različitim dijelovima grada. Najčešće sam dolazio prerušen, osiguravši se da ne budem praćen. Bilo je i noćnih izlazaka i susreta s još nekima (Fako, Ale). Činili smo koliko smo mogli da u slučaju masovnog ubijanja naših građana, krenemo u borbu organizirano. Bilo je tu i izgrađene sinhronizacije, koja je nešto specifično za borbu s četnicima. Neki su od nas imali prilike svoju vještinu dokazati u specijalnim jedinicama Armije BiH. No, ne mogu da ne kažem, da je bio vrijedan svaki vid suprotstavljanja okupatoru. I kad su se pojedinci odupirali nasilnom iseljavanju i pod cijenu da su bili tučeni (Nedim I.), i kad su odbijali ultimatume, ili kad su u očajanju tražili srpske advokate da ih zaštite, ili se obraćali kancelarijama MKCK i UNHCR... Svako odlaganje napuštanja Banje Luke i Bosanske krajine je otežavalo okupatoru sprovođenje plana o "etnički čistoj" oblasti.

Nakon nekoliko dana, dobivam izvještaj o događanjima iz Sanskog Mosta i sa drugim podacima prosljeđujem to do Hamdije Todorovca (17.07.1991. godine). Izvještaj je sadržavao podatke o teroru u Bosanskoj Gradišci, rušenju kuće **Ibrahima Kuduzovića**, i to sve uz prisustvo UNPROFOR-a.

Tu je i prvi izvještaj o masakru 200 Bošnjaka u Gornjoj Sanici. Srpske vlasti su ih pozvale na razgovor u centar Sanice. Po

naređenju čelnika SDS, oni su pobijeni. Svih dvjesto, žena, djece, muškaraca, ubijeni su za samo 10 minuta.

15.07.1992. godine, desila se prisilna deportacija Bošnjaka iz Bosanskog Novog. Trideset stočnih vagona bili su napunjeni ženama, djecom i starijim osobama, bez igdje ičega, brutalno su ugurani u vagone i poslani u nepoznatom pravcu.

Nakon toga, u njihove kuće i na njihovu zemlju doseljavaju se u modernim autobusima Srbi iz Slavonije.

Bihać, Cazin, Kladuša, Bužim i Bosanska Krupa, naseljenim isključivo muslimansko-bošnjačkim stanovništvom, bombardirani su deset dana svim raspoloživim oružjem. Neviđeni baraž bombi svih tipova, automatskog oružja, do napalm-bombi.

Bošnjaci sela Bašići i Bastasi, u okolici Banje Luke, njih oko 400, ne smiju napustiti svoje kuće, pod prijetnjom ubijanja iz snajpera. Nema sumnje da će se u sljedeća dva dana desiti isto kao sa selima Mehovac i Vranić, kada su nakon zatvaranja u kuće bili bombardirani s teškim bombama.

U užasnim okolnostima nismo propustili poslati čestitku našoj Misiji pri OUN povodom njenog osnutka, što smo čuli na "Glasu Amerike", i što nas je učinilo ponosnim i dalo novi poticaj (20.07.1992. godina). Odmah smo zamolili da nađu načina i prenesu našu zahvalnost ambasadama USA u Beogradu i Varšavi, te ambasadi Austrije, koje su nam pomogle da proslijedimo informacije. Iskazali smo zahvalnost prvom sekretaru USA ambasade, gosp. **Henryu Kelliyu** i **g. Vuketiću** iz austrijske ambasade. Zamolili smo da se naša obavještenja proslijede medijima RBiH i RH. Ovaj puta smo zamolili da ambasador iskaže našu zahvalnost g. H. T. na njegovom predanom radu za potrebe domovine.

Dajemo niz obavještajnih podataka za Banja Luku (koji su tipični za sve gradove što su okupirani od tzv. "srpske Republike":

- svi ljekari muslimanske nacionalnosti koji su bili na rukovodećim pozicijama u Regionalnom medicinskom centru (RMC), bolnicama, apotekama, klinikama, njih preko 50 su smijenjeni,
- profesori Medicinskog fakulteta u Banja Luci Bošnjaci i Hrvati, su smijenjeni, čak i oni koji uživaju svjetsku reputaciju (prof. dr. Hadžikarić, prof. dr. Sefić, prof. dr. Bilalbegović, prof. dr. Slipać),

- preko 25 ljekara Bošnjaka je uklonjeno s njihovih radnih mjesta, pošto su odbili da idu na front u borbu protiv Bošnjaka i Hrvata, a posebno protiv legalne vlade RBiH,
- zdravstvenim organizacijama je naređeno da smiju nabavljati samo lijekove od tvornica iz Srbije ("Galenika", u kojoj predsjednik Vlade Milan Panić ima interese),
- ljekari srpske nacionalnosti pogrešno liječe ili na druge načine maltretiraju bolesne Bošnjake i Hrvate, koji jednostavno ne mogu dobiti liječenje u specijalističkim ustanovama. Bolesni Bošnjaci ne mogu slati pozive za kućne posjete, a iz bolnica se šalju kući bez lijekova i neophodne dokumentacije. Ako u bolnicu dospije ranjen ili bolestan građanin iz područja gdje TO BiH pruža otpor, šalje se u odvojenu sobu i tamo tuče, čak i od strane osoblja bolnice,
- otpušteni ljekari nastoje pomoći bolesnim Bošnjacima i Hrvatima u njihovim kućama,

po vašim instrukcijama, o tome smo izvijestili ICRC, g. Michela Minniga, čelnika. On je potvrdio da će izvijestiti ICRC u Ženevi, da bi nas zaštitili.

Da se ne radi o segregaciji, već o robovskom sistemu koji propagira SDS, potvrđuje zorno Odluka tzv. "Srpske republike BiH" i rezolucija, Ratnog predsjedništva ČELINAC broj 01-800-83/92 od 23.07.1992.(3) godine, o statusu nesrpske populacije na teritoriji općine:

- zabranjuje im se da budu na ulicama grada između 4 i 6 sati ujutru, ne smiju biti u restoranima, ulici ili drugom javnom mjestu, zabranjuje im se kupanje i ribolov u rijeci Vrbanji i Jošavki, ne smiju putovati u druge gradove, ne smiju posjedovati nikakvo vatreno oružje, zabranjeno im je putovanje ili vožnja autima, ne smiju se skupljati u grupe veće od 3 čovjeka, ne smiju kontaktirati osobe koje nisu građani Čelinca, a eventualne posjete takvih osoba njihovim kućama moraju prijaviti, ne smiju koristiti nikakve komunikacije osim telefona u uredu Pošte, ne smiju držati bilo kakve uniforme, ne smiju prodati ništa od vlasništva niti iznajmiti stanove bez specijalne dozvole.

I slijedi niz daljnjih naredbi koje govore da se radi o zatvorenicima bez prava na život, što je svojevrsni fašistički aparthejd.

U izvještaju od 28.07.1992. godine,(4) je navedeno da je od 17. do 28.07. na području CSB, Okruga Banja Luka, počinjeno 280 kriminalnih radnji, 7 ubojstva, 4 samoubojstva, 16 teško ozlijeđenih, uhapšeno 700 Bošnjaka i Hrvata, koji nisu imali dozvolu za kretanje ulicama grada, koji su tučeni, a 200 ih nije vraćeno kućama i vjerojatno su transportovani u logor "Manjača". Prisile na nesrbe su različite, i to od nemogućnosti da nabavljaju hranu i ogrijev do masovnog istjerivanja iz stanova i kuća.

Gradovi Jajce, Bugojno, Gornji Vakuf, gdje je većinsko bošnjačko stanovništvo, su napadnuti.

Opet se govori o istjerivanju s posla i stanova i kuća 8.000 nesrba.

Ovakve podatke smo dobivali od raznih suradnika. Neke je vezao Asim, Safet, Smajl i drugi, a neke ja... Od B.J. koji je bio jedan od čelnika SUP-a, nismo imali koristi, pošto je on očito smatrao da nismo dovoljno konspirativni za primanje siguronosnih podataka, a to je bilo opasno po život. Ali sigurno je da ih je on dostavljao nekom drugom. Jahić je bio u Hrvatskoj već tada... (5) O njemu i njegovoj porodici se pobrinula zvanična hrvatska institucija, vjerojatno kao rezultat njegovih aktivnosti na prijevozu iz zarobljeništva tadašnjeg ministra Republike Hrvatske Muftića i jednog poznatog Bošnjaka iz Travnika. Njih su srpski specijalci prosto "zgrabili" i kidnapovali, kada su se približili liniji fronta dok su obilazili hrvatske postrojbe, a zatim su razmijenjeni i u tome je učestvovao Jahić. On će se istina pridružiti Ratnom predsjedništvu Banje Luke u Zagrebu, koje će neslavno završiti svoj rad (Ganić, Verem, Osmančević, Jahić, Plivac, Haznadar, Beganović, Jović), bez posebnih učinaka.

U Zagrebu se članovi IO SDA pokušavaju organizirati da bi proveli neke aktivnosti glede stanja oko Banje Luke. Uključuju i Hrvate Banjalučane, kako i treba. Tako 29.07. 1992. Štab Skupštine općine BL u koji ulaze: Plivac, Ganić, Džanić, Osmančević, Nikolić, Jahić, Verem (koordinator) i Haznadar. Oni to objavljuju na Radio-BiH i još zahtijevaju od Predsjedništva RBIH da odobri formiranje štaba za Bosansku krajinu koji bi osnivao i naoružavao brigade boraca. Bio je to nevjerojatan moralni i psihološki poticaj nama u Banjoj Luci, iako su se neki naši uplašili da će biti uhapšeni zbog toga.

Naime, članovi IO SDA, Ganić, Osmančević i Plivac se odlučuju na aktivno djelovanje u smislu organiziranja Banjalučana u Hrvatskoj s krajnjim ciljem formiranja ratne jedinice. No, već u

startu napravljena je greška, jer je za predsjednika Ratnog predsjedništva postavljen čovjek iz SDP, koji je vjerojatno imao organizacione sposobnosti, ali je nosio veliko psihološko opterećenje kao bivši visoki komunistički funkcioner, šef SUP-a Banje Luke, a osim toga, u to vrijeme, SDP Banja Luka je aktivno učestvovao u radu četničkog parlamenta i praktički bio sudionik svih segregacionističkih i fašističko-zločinačkih propisa i odluka. Hrvati koji su imenovani u RP nisu se ni pojavili i iz gornjih razloga i vjerojatno po sugestijama HDZ, jer kod njih je bila tada prisutna politika pogađanja oko BiH, a ne obrane. Zamisao o okupu svih patriotskih snaga, bez obzira na političku opredijeljenost, je bila u suštini ispravna, ali je odabir ljudi morao biti pažljiviji, i tu je zakazao SDA Zagreba, jer je posmatrao stvari s distance.

U takvim odnosima dio RP npr. odbija da osigura materijalnu pomoć članovima SDA, koji su Banjoj Luci djelovali ilegalno i organizirali pokret otpora, s motivacijom da je RP vanstranačka organizacija... Da ironija bude veća, baš kroz ilegalni rad, SDA je okupila sve patriote, pa i pripadnike SDP i SRS i u tom radu je vladao samo kriterij odanosti domovini Bosni i Hercegovini i svima je davana pomoć.

Sa tada prisutnim rukovodiocima SDA u Zagrebu, Irfanom Ajanovićem, Salimom Šabićem i dr. Šemsom Tankovićem, dogovorili smo osnivanje I banjalučke brigade. Za komandanta je određen M. Plivac, ali ovo rješenje nije prihvatio dio RP, te su nastupili određeni nesporazumi i došlo je do raspada Ratnog Predsjedništva.

Osmančević i Ganić tada poduzimaju ispravan potez i odlaze u Bosnu, za Travnik, gdje susreću novog komandanta Brigade, Rasima Imamovića, te čelnike SDA, Čemana i Ceru... Dobivaju instrukcije da se vrate u Hrvatsku i srede svoje privatne poslove (porodice) i da se vrate u Travnik. No, tada upravo dolazi do mučkog napada HVO u Hercegovini. Ganića hapse i zatvaraju, te oslobađaju nakon intervencije njegovog brata, dok je Osmančević nešto ranije prešao granicu. U Hrvatskoj dolazi do potpuno neprijateljske politike spram BiH, a teror i hapšenje Bošnjaka, postaju svakodnevnica, te je daljnji rad članova SDA onemogućen... (17)

Dana 02.08.1992. godine, (6) sastali smo se s čelnikom ICRC g. Beatom Schweizerom. S naše strane su bili prisutni: S. Hadžagić, M. Krupić, A. Jakirlić i S. Đuzel, članovi IO SDA i ja... Upoznali smo **g. Schweizera** o statusu stranke, kako smo napustili općinski

parlament u aprilu 1992. godine, kada je zvanično okupirana Banja Luka. Zatim smo ga upoznali s užasnom situacijom za Bošnjake i Hrvate na području BK, o otpuštanju s posla preko 10.000 nesrba, uskraćivanju prodaje gasa i hrane za njih i sl. Naglasili smo da Srbi primaju pomoć kroz tri humanitarne organizacije, dok Bošnjaci samo kroz "Merhamet" itd. O svim vidovima presije i torture smo govorili, npr. da je razrušeno 210 objekata Bošnjaka, a naređeno da se ostali zatvore ili predaju Srbima u vlasništvo. U rijeci su nađena tri ubijena Bošnjaka. Slično je i kod Hrvata (ostavljeno HDZ da referiše). Poseban naglasak stavljen je na 25.000 Bošnjaka, koji su u logorima, gdje su u toku masovna smaknuća i silovanja.

Ukazano je na rad tzv. Agencije za preseljenje, pomoću koje je već 2.600 obitelji napustilo grad. Čelnik ICRC je govorio o svom dugom iskustvu, istaknuvši da nikada nije čuo za ovakav teror. Naglasio je da za većinu ovih događanja znaju u Švicarskoj, ali da im nije dozvoljen pristup u koncentracione logore. Tada smo izvukli zaključke s kojima se g. Schweizer složio, ali ih nije htio potpisati. Zaključci su bili:

- Suglasni su da je diskusija bila na obostranu korist s aspekta humanih prava u Banjoj Luci i susjednim gradovima, a baza ovome je Ugovor broj 3 unutar Vlade BiH i ICRC.
- U distribuciji humanitarne pomoći, sukladno broju pučanstva svake grupacije, drastično su smanjena prava Bošnjaka i Hrvata, te da je nužna momentalna priprema humanitarnih programa za zimski period.
- Informacije o humanitarnoj pomoći moraju biti dostupne svim političkim strankama.
- Masovni egzodus Bošnjaka i Hrvata iz Bosanske krajine je rezultat genocidnih radnji.
- Na teritoriji tzv. AR "BK" postoje brojni koncentracioni logori u kojima je preko 30.000 žena i djece u najgorim mogućim uvjetima, a u militarnoj bazi Dobrnja-Manjača u logoru za odrasle, nalazi se 2.500 muškaraca od 16-70 godina.

Već četiri dana kasnije, 06.08.1992. (8) godine, našoj Misiji pri OUN dostavljen je opsežan izvještaj na tri stranice. Navodim najznačajnije:

- Dali smo opsežan intervju grupi novinara, **Sharlotte Eager-Daily Mail, Victoria Clark-Observer i Chuck Sud-**

etic-The New York Times, (Hadžagić, S. Filipović, Jakirlić, Đuzel i ja).

- Dali smo im brojne podatke o političkim prilikama, razvoju stanja, stanju elementarnih ljudskih prava, kako u Banjoj Luci, tako i u svim gradovima i selima diljem tzv. AR "Srpske krajine".

Iznijeli smo brojne podatke o konclogorima, užasnim zlodjelima u njima, to potkrijepili izjavama svjedoka (sakrivši im imena). Obavijestili smo ih da se u logorima Omarska i Prijedor ubrzano vrši "čišćenje" i obrada svjedoka da bi se stvorila drugačija slika pred posjet MKCK i novinara (iz susjednog jezera se vade leševi i zakopavaju). Oni pak, su nam prenijeli izjave čelnika SDS o muslimanskom fundamentalizmu, a kada smo ih pitali da li u to vjeruju, zanijekali su. Konstatirano je da je agresija nastala s ciljem "etničkog čišćenja". Složili su se da Banja Luka, relativno mirna, služi srpskoj politici kao dokaz o stabilnosti njihove vlasti, a da su sva zlodjela negdje na periferiji. Ovdje jedino nema masovnih ubojstava, ali imaju brojna pojedinačna.

Iznijeli smo podatak kako je neki dan grupa četnika htjela zaklati **biskupa Franju Komaricu**, pa mu se poslije izvinjavao gen. Talić.

U daljem dijelu tražio sam da se o zbivanjima u Bosanskoj krajini više čuje u medijima RBiH i da nam se pošalju novinari iz "Amnesty international".

Ukazali smo kako je pozitivno djelovala vijest da se vojno sposobni muškarci iz BiH mobiliziraju u Hrvatskoj, a ne da idu u treće zemlje. Vijest da je formiran Ratni štab za BK, podigla je moral. Tražili smo da se obznane podaci o kolaboraciji nekih Bošnjaka. Naveli smo imena.

Stiže nova vijest o ustanku Bošnjaka u selu Večići kod Kotor Varoši, koji su se nakon masakra srpskih jedinica nad bošnjačkom i hrvatskom nejači, sklonili u šumu. Pružaju oružani otpor već mjesec i pol dana.

Uništili su više bornih kola, ubili 70 četnika, a agresor koristi protiv njih avijaciju. U borbama sudjeluju naši iz sela Ravne, Hadrovci, Svilajac i dr. Informacije koje sam dobivao izgledale su nevjerojatne. Takav uspjeh protiv profesionalne armije, tenkova i avijacije niko nije očekivao. Nismo znali detalje. No Večići su već tada postali simbol otpora, o kojem se malo znalo, a ni naši mediji se

nikada nisu ozbiljno bavili time. Kasnije ću u tekstu dati kratki opis tog otpora prema svjedočenju učesnika.

06.08.1992. godine oko 19 sati, Stiže informacija o 10 autobusa nakrcanih muškarcima, koji su morali sjediti pognute glave i isturiti tri prsta iznad. Praćeni su bornim kolima. Kolona je upućena na Manjaču. Sklanjaju ih iz konclogora Omarska, a žene i djecu protjeruju u vagonima u Hrvatsku, zbog najavljene posjete novinara konclogorima.

Tražili smo da se o svemu izvjesti predsjednik Izetbegović i istakli da se neki od izvještaja šalju u ambasadu USA u Beogradu.

Dobivamo sve više vijesti o ubojstvima naših ljudi u konclogorima. Bilo je teško provjeravati mnogobrojne informacije o zlostavljanju i mrcvarenju do smrti naših logoraša na Manjači. Ponekad je to sve bilo nevjerojatno, ali više nego dovoljno da se svakome sledi krv u žilama. Ovakve vijesti stizale su s namjerom da građane Banje Luke drže u pokornosti i strahu i da se u što većem broju odluče na odlazak u izgnanstvo. Početkom augusta dobismo obavijest o ubojstvu Omera Filipovića, čelnika MBO Ključ i Bendera čelnika SDA. Čak smo saznali detalje njihove mučeničke smrti. Omera su posebno tukli palicama i jedan od četničkih čuvara, prema kazivanjima, mu je rekao: "Sad si ušao u Manjaču, ali živ nećeš izaći". Ipak, za nas je sve to bilo negdje daleko i mislili smo da se nama ne može to desiti, sve dok tog dana ne dobismo obavijest od bolnice da se tijela naših čelnika-mučenika nalaze u mrtvačnici. Sutra je bila dženaza u haremu Stupnici, kraj džamije. Bila se skupila masa od oko 2.000 Bošnjaka. Bio je ispred katoličkog klera fratar, dijeleći s nama tugu i protest.

Iznenadismo se sanducima, a ne tabutima. Tek kada sam se primakao sanducima, da zauzmem red u safu za dženaza-namaz, uočih da iz njih curi krv. Neko kaza da su ih masakrirali. Ljudi su bili dostojanstveni i hrabri. Dugo smo učili dove za ova naša dva šehida, vjerujući da dušmana mora stići pravedna kazna. Shvatili smo upozorenje četničkih vlasti da i nas to čeka, ako ne napustimo Banju Luku. Vrijeme će uskoro pokazati da nas ni tada nisu razbili, ali jesu ulili gorčinu i čemer u naše duše, "za vjeke vjekova", kako kažu Franjevci.

Dana 07.08.1992. godine, (9) dostavljamo izvještaj:

- dana 05.08.1992. godine, u BK zavedena opća mobilizacija za sve muškarce od 18-60 godina. Povod četvrte mobilizacije je navodna "ofanziva iz Hrvatske";
- 06.08.1992. godine, na tri punkta u Banjoj Luci je sprovedena racija jer pored Bošnjaka i Hrvata, i Srbi ne žele da se javljaju na vojne pozive,
- isti dan iz pravca Prijedora je kroz Banju Luku prošlo 45 autobusa punih žena, djece i staraca iz logora "Omarska" i "Trnopolje". Konvoj je prošao u 16,30 sati u pratnji tri policijska vozila i jednih bornih kola,
  (Naveli smo opis konclogora i brzih priprema zločinaca za najavljene posjete MKCK, o masovnim ubojstvima...)
- 06.08.1992. godine, u rano jutro napadnuta su sela Memići, Bastasi i Bašići od strane srpske vojske, a prije toga su bili 30 dana opkoljeni. Napadnuta su i sela Mehovci i Vranići prije 15 dana. Oba sela su uništena, a bošnjačko stanovništvo protjerano u Čelinac, Banju Luku i Skender-Vakuf. U Mehovcima su ubijena tri a ranjeno 10 Bošnjaka.
  U Bašićima su također ubijena 3, više ranjeno, a sve kuće do temelja spaljene.
  Stanovništvo je zatočeno u školi u Karanovcu, predgrađu Banje Luke iz pravca Jajca, a policija ne dozvoljava prilaz. Nekoliko članova SDA pokušali su prići i donijeti hranu, ali su grubo odbijeni na kontrolnom punktu.
- 07.08.1992. godine, protjerane i kamionima odvezene posljednje prodice Bošnjaka iz Bos. Petrovca... Bihać, Cazin, Bužim, Jajce, Kladuša, Bugojna su u potpunom okruženju od Kninskog i Banjalučkog korpusa. 07.08.1992. godine 35 autobusa punih logoraša je upućeno prema Manjači. Računa se da je Banju Luku do 08.08.1992. godine napustilo 20.000 Bošnjaka i Hrvata od njih ukupno 80.000. Po posljednjoj dojavi od 09.08.1992. godine ima oko 50 poginulih u navedenim selima... (10)

Zatim slijedi jedan od prvih pisanih izvještaja o masovnim zločinima u selima oko Gornje Sanice, Botonića i Jabuković (07.08.1992.), (10) koji su sastavljeni na osnovu izjava preživjelih svjedoka. Tu se nalaze imena ubijenih porodica, ali i imena zločinaca.

Ponovo masakri i teror. Izvještaj od 11.08.1992. godine sadrži: da je 09.08. u rijeci Svrakavi, koja se ulijeva u Vrbas kod Karanovca, nađeno 9 zaklanih i izmasakriranih Bošnjaka. Sigurno iz logora "Omarska". Jedan je na ruci imao istetovirano ime "Eso"... Svih devet leševa sahranjeni 11.08.1992. godine na Novom groblju, a da im se ni imena ne znaju.

Noć 9/10.08.1992. godine za Bošnjake Bos. Gradiške zapisana je krvlju. JNA i četnici su krenuli pucati na kuće i bacati bombe, posebno u dijelu grada Hiseta i Bok. Jankovac. Mnogo je žrtava. Ovo je početak "etničkog čišćenja" Bos. Gradiške, sela Dubrave, Rovine, Liskovac, Orahova.

Sljedeće noći na nizvodni dio Bos. Gradiške sa hrvatske teritorije vrši desant čuvena brigada "Berbir" sastavljena isključivo od Gradiščanaca. Jedan od hrabrih komandanata je bio **Senad Kubat**, koji čak nije ni rođeni Gradiščanac, ali veliki je patriota. Nije mu žao izgubljene noge u toj povijesnoj bici, ali mu je žao da zbog raznih opstrukcija, pa i izdaje, nije iskorištena velika mogućnost da se oslobodi Bos. Gradiška i utvrdi mostobran. U Banjoj Luci smo putem Radio-Zagreba saznali o prodoru naših snaga. Bilo je sve nevjerojatno. Plakali smo od radosti. To je bio, pored Večića, prvi pravi vojni udarac četnicima u Bos. krajini.

No naš izvještaj nakon povlačenja **brigade "Berbir"**, od 13.08. (12) je bio pun užasa:

- Nakon bitke, noću 11/12.08.1992. i 12/13.08.1992. izvršena je odmazda nad nevinim nesrpskim stanovništvom Bosanske Gradiške. Srpske snage su uništile oko 150 kuća, izmasakrirali tijela Leona, Prenka, Krešimira, Anušića, Hasana Salihbašića, Raseme Salihbašić, Mirsada Taferovića, Senada Suljbašića, a preko 60 ljudi, žena i djece je ranjeno. Već slijedeću noć ubijeno je znatno više. Cifra je 17 ubijenih.

Banjalučki "Glas" je pisao o "nekontrolisanom izlivu mržnje", ali to nije spriječilo da se ponovi još gore, te iza toga obavještava da su srpski seljaci krenuli na odmazdu u Mahovljane, Rovine, Liskovac, Dubrave i druga sela. Dobro je poznato da se našim borcima nije niko pridružio u momentu napada, nego su se svi zatvorili u kuće, ali to ih nije zaštitilo od četničke odmazde.

Sve su to obilato potpomagali JNA i Beograd... Aerodrom u Mahovljanima šalje dnevno po 10 puta avione da bombardiraju Jajce (Mig 21, 29, "Galeb" i "Orao"), a dnevno leti preko 20

helikoptera prema Jajcu. Ovo je javljeno 14.8. (13) Taj dokument sadrži informaciju da je 13. 8. oko 16 sati iz pravca Prijedora, Bos. Novog i Blagaja upućeno 30 autobusa sa ženama, djecom i starcima prema Travniku, te 15 šlepera punih logoraša koji su oko 17 sati otpremljeni u logor "Manjača".

Sve više je dospijevalo raznih informacija, te smo ih nastojali otpremiti našoj Misiji i **Muhamedu Šaćirbegoviću.** Izvještaj od 15.08.1992. opširan je, pa ću izdvojiti samo neke dijelove:

Prvo smo zamolili da se zabilježe imena osoba, koje su u opasnosti da budu uhapšeni, jer ih često policija spominje prilikom hapšenja brojnih građana.

Obavještavamo ih da postoji namjera da se instalira još jedan faks, ali je problem čovjek koji bi htio preuzeti rizik.

Ponovo urgiramo da se na Radio-BiH konačno objavi vijest o kolaboracijama i protagonistima, upozoravamo na potencijalne probleme u svezi s "Merhametom".

Obavještavamo o intervjuima za "Newsweek", Rodu Nordlandu, te 24 heur "Schwizerland" (dva puta), novinaru Veronique Pasquer.

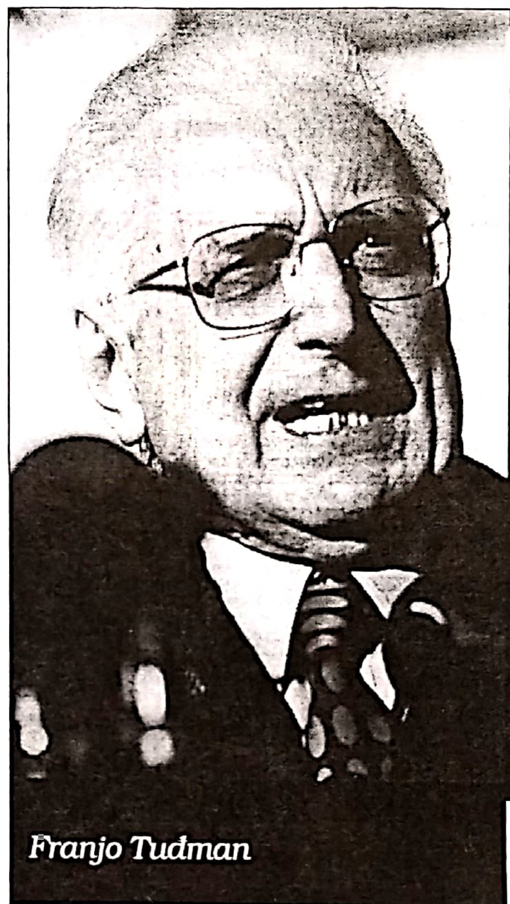
Izvijestili smo i o interesantnoj posjeti francuskog ministra **Jacques Kouchnera**, koji je obavio razgovore s predstavnicima SDS-a, srpskom vojskom i s njima posjetio logor "Manjaču", u kojem je za tu priliku uređena posebna kuhinja. Ali ministar Kušner se nije udostojio da razgovara s predstavnicima drugih stranaka, vjera, ili sa žrtvama. I pored mojih osobnih pokušaja preko stranih reportera, nisam smio doći do njega. Ovim reporterima srpske vlasti nisu htjele dozvoliti posjet Bosanskoj Gradišci i selima.

Izvijestili smo i da je tri dana ranije srpski parlament izglasao odluku da u sudskim institucijama mogu raditi samo Srbi.

Saznali smo i izvijestili da je u osnutku novi konclogor na jezeru Balkana, iznad Mrkonjić-Grada.

I o sadržaju sastanka s čelnicima HDZ smo obavijestili i naveli da oni potvrđuju da su za suverenu RBiH, bez kantona, dok bi se unutarnja regionalizacija vršila nakon vojne pobjede. Složili su se da u BiH ne postoji bojazan od islamske fundamentalističke države, kao što tvrdi **Franjo Tuđman** i naveli da se jedino plaše nepotizma i primitivnmih relacija u kadrovskim rješenjima, čemu su skloni Bošnjaci, a to onda onemogućuje trajnu suradnju i stvaranje moderne države. Obavijestili smo o psihološkom stnaju dr.

Mujagića. Odmah iza toga SDA i HDZ Banje Luke izdaju sljedeći Zajednički apel o spašavanju dva naroda od genocida:

Franjo Tuđman

Nakon svih mogućih represija dovedeni smo pred pogromaski genocid za bošnjački i hrvatski narod na teritoriji neovisne, suverene i međunarodno priznate države BiH u cilju stvaranja etnički čistih teritorija za život samo srpskog naroda.

Apel je upućen svim organima Hrvatske i BiH, Papskom nunciju, predsjednika USA, **"Helsinki Watchu", ambasadama USA, Turske,** BiH pri UN.

Izvještaj od 18.08.1992. (16) potvrđuje ranije upozorenje da će Bošnjaci iz sela oko Banje Luke i Čelinca biti žrtve, nakon što im je zabranjeno kretanje, te je ubijeno 5 članova porodice Čulum u selu Bastasi, dok su išli po vodu, a **Salko Mujadžić** pregažen autom od strane **Ranka Veselice.**

Napomena: * Na kraju knjige su doneseni faksimili pojedinih dokumenat.

Opsežna slika genocida nad nesrpskim stanovništvom gradova Bos. Krajine, od Prnjavora do Bosanske Krupe, uz brojne ubijene i protjerane bila je u izvještaju od 21.8.92. godine. Tu se daju podaci o masakru na pijaci u Bos. Gradišci 15.08.1992. godine, kada je ubijeno 7 a ranjeno 13 Bošnjaka, kao i podatak o konvoju kamiona, šlepera, kola i autobusa s oko 4.000 žena, djece, staraca s područja Sanskog Mosta koji se protjeruju u Travnik. U potpisu je i predstavnik KDB "Preporoda", a kao zaključak na sve navode o teroru, najavljeno je kolektivno iseljavanje.

Tog istog dana dobivam od dvojice ljudi iz SUP-a prvu obavijest o smaknuću muškaraca na Koričanskim stijenama iznad Skender-Vakufa, koji su prevoženi autobusima iz područja Prijedora. (18) U Norveškoj sam saznao detalje od jednog koji je preživio masakr. To je Samir Kljajić koji je bio među smještenima u

bolnicu u Banju Luku, gdje su uklonjeni kartoni i tragovi o njima, da bi se mogli likvidirati, ali ih je naša intervencija u ICRC spasila (vidjeti kasniji izvještaj). K. D. nam je to dostavila iz bolnice.

Nekoliko dana ranije, dobio sam bio obavijest od Safeta da je u Čelincu zatvoreno 30 naših ljudi, te da će ujutru biti smaknuti po naređenju Radoslava Brđanina. Vijest je dostavio O. S., ali kasno navečer oko 20 sati. Smaknuće je bilo predviđeno za slijedeće jutro. Nisam znao što da radim. Odlučih nazvati g. Kelliya kući. Nije ga bilo, ali njegova supruga kaza da će ga pronaći. Tek oko 21 sat on nazva. Prenesoh mu vijest. Koliko znam zvao je gen. Talića i gradonačelnika Radića. Ujutru rano vod vojne policije je otišao u Čelinac i zaustavio smaknuće. Osobno sam poslao zahvalnicu Ambasadi USA u Beogradu.

Pitam se ponovo zašto četničke vlasti nama dozvoljavaju takav rad? Zašto nas nisu zatvorili i likvidirali? Ponovo nisam znao pravi odgovor... Tek 2001. godine, čitajući magazin DANI i intervju bišeg USA ambasadora **Pitera Galbraitha** ("Dani", 28.08.) shvatih da su četnici ipak držali do nekih autoriteta iz USA. Đakle, radio sam intuitivno, refleksno, naravno rizikujući zatvor i mučenje. Kada je već tako, odlučio sam se na novu igru, ali igru koju nisu smjeli znati, - vojno obavještajni rad. Ovo je sada bilo ispod "površine", a KOS-ovcima sam ostavio da se "zabave" oko onoga što je bilo predmet njihove kontrole, javni intervjui, naši sastanci u uredu i sl.

21.08.1992. godine, šaljem opsežan izvještaj. Prvo spominjem spašavanje naših ljudi u Čelincu (izgleda da su dobili kopiju faksa upućenog ambasadoru USA), a zatim kako MKCK usmjerava srpske izbjeglice prema "etnički očišćenim" prostorima Bosanske krajine. O ovome sam protestirao kod g. Schweizera, o kojem smo tada imali veoma pozitivno mišljenje. G. Tadeuš Mazovjecki, ispred Komisije OUN za ljudska prava je posjetio Banju Luku, ali ga nisam uspio sresti. No, važno je da je posjetio "Manjaču" i dao vrlo opsežan i objektivan izvještaj o zločinima.

Reporter The Washington Posta, Peter Maas, je došao nakon događanja u Čelincu. Pripremili smo mu razgovor s svjedocima zločina u selu Bastasi. 19.08.1992. godine, načinio je intervju s članovima IO SDA: Filipovićem, Jakirlićem, Džumhurom i sa mnom. On je prenio dio intervjua u svojoj knjizi "Jedna priča iz rata" (1996.)

Bila je to prilika da kažem o napadu naše grupe "Osa", o diverzantima iz Hrvatske, koji su uništili nekoliko letjelica na aerodromu Mahovljani, odakle se upravo tih dana užasno bombardirale Jajce...

Sve je veći broj smrtovnica Bošnjaka i Hrvata koji su prisilno mobilizirani u srpsku vojsku. Dobivamo vijesti da neke hodže (H. H. iz Kotora, te A. R. iz Vrbanjaca) i pojedinci, na mevludima okrivljuju za ovaj užas i SDA. Rat, odista, kao rentgen aparat, otkriva loše karaktere.

Javljamo da smo još uvijek na istom mjestu u baraci (kao i HDZ), ali nam nije dozvoljeno okupljanje s našim svijetom. No, traže se kolaboracionisti. Tako 23.08. sastanak u Šeheru organizira **Adem Gunić** (potpredsjednik u SO B. Luka za vrijeme okupacije). Na sastanak dolazi Vukić, predsjednik SDS i Radić, gradonačelnik, Stojan Župljanin i pukovnik Ilić. Dovode 30 Srba a samo 6 Bošnjaka od sedam tisuća u tom kvartu, i drže lekciju o miru. Bio je prisutan i **Dr. Osmančević**, bivši direktor "Metala", te **Mustafa Ramić**. Ramić tom priliokm ističe da se bošnjački narod nedolično ponaša prema srpskoj vojsci! Bilo nam je poznato da je pijanica i okorjeli jugokomunista i da je, na svojoj kući izvisio srpske zastave... Sličan sastanak su pokušali organizirati i u Vrbanji, ali nisu uspjeli. U završetku izvještaja smo tražili da se mediji BiH i HTV više angažiraju na davanju vijesti iz Bosanske krajine.

Što se tiče Dr. Osmančevića, očito je on bio zalutao na ovaj sastanak, jer sam znao da među nama ne može biti kolaboracionista sa četnicima, pošto sam s njim imao dva tajna susreta par mjeseci ranije. Jednom sam ga autom odvezao na parking bolnice. U mraku smo pokušavali razgovarati o finansijskoj pomoći za SDA, koju bi eventualno prebacio putem roba i sl. u Zagreb. Iako to nije realizirano, osjećao sam da ne može biti kolaboracionista.

U dokumentu od 24.08. već se očituju problemi s "Merhametom", čiji se čelnici distanciraju i prave smetnje.

Isti dan Hamdija Todorovac mi šalje faks u kojem izvještava da je upoznao neke poznate ličnosti u USA oko stanja u Čelincu.

U to vrijeme predstavnici novog "Merhameta" putuju u Zagreb svakog tjedna. Imaju odobrenja srpskih vlasti. Počinju dovoziti hranu i odjeću, što koristi ljudima, ali očito u Zagrebu stvaraju loš imidž o radu SDA. mi to saznajemo, no ne možemo se tome suprotstaviti, jer su članovi SDA u životnoj opasnosti, ne mogu u

Zagreb, a oni koji bi o tome trebali suditi, ponašaju se indolentno ne shvatajući situaciju u Banjoj Luci i značaj našeg postojanja i rada. Uskor ćemo saznati da je rad MHD "Merhameta" u Banjoj Luci i Zagrebu "uvezan rodbinskim vezama", i onda nije čudo što je nepotizam imao primat nad stvarnim radom. Tragično je to bilo za nas u najtežim povijesnim zbivanjima za BiH, ali razumljivo, jer se nije prošla faza osvješćivanja, nisu bile oformljene institucije države, pa su pojedici bili meritorni.

Saznajemo za tešku političku klimu u Zagrebu za Bošnjake odane Sarajevu. Dok upravo kolebljivci uživaju izvrstan imidž, kojima nisu mogli nauditi ni podaci o njihovom štetnom djelovanju. U tome je vrlo karakterističan primjer jednog liječnika, koji je jedan dan sakupio banjalučku sirotinju u "Merhametu" i kazao kako je potrebno da daju krv za braću Bošnjake koji se liječe u Medicinskom centru, jer srpski liječenici ne daju koristiti zalihe krvi za njih. I zaista, desetak tih ljudi dadoše krv u Zavodu za transfuziju, a ovaj doktor naredi liječnicima da se krv da za ranjene srpske vojnike. Drugi dan dođoše mi naši Bošnjaci liječnici, M. Dž. i J. K., i izvijestiše o slučaju, želeći sa sebe skinuti ljagu.

Nažalost, i ovaj čovjek, kao i još neki, u Zagrebu su naišli na odličan prijem. Ovaj doktor, umalo je trebao biti glavni logističar Armije BiH u Zagrebu. Inače, nekoliko naših liječnika su zatvoreni, tučeni, isprebijani ili je za njima bila potjera, zato što su im u stanovima pronađene zalihe lijekova (**Dr. Slipac, Dr. Turkanović**).

Veliku odgovornost u ovim događajima snose oni odgovorni članovi SDA Hrvatske i iz Bosanske krajine, koji su ignorirali naša zapažanja i upozorenja, i to posebno naglašavam... U svezi takvih odnosa, 25. 08. 92. obraćam se Šabiću postavljajući određena pitanja i tvrdnje:

1. Da li iko "filtrira" naše informacije i upućuje na prave adrese?

2. SDA je slala prve izvijesti o stradanjima nesrba mnogobrojnim međunarodnim činiocima, novinarima itd. To nije prosti kolekcionarski rad, već rad skopčan s rizicima koji zahtijeva samo hrabrost, odanost i dobru organizaciju.

3. Masovna psihoza straha navela je mnoge da se odriču SDA i "pljuju nas". Ali najgore je što neki koriste "Merhamet" za to.

4. Želimo da naša SDA bude efikasna i suvremena i da u njoj imaju prosperitet oni koji najviše pridonose...

5. Zašto konačno ne objavite imena kolaboracionista u redovima Bošnjaka?

6. Toliko vremena apeliramo na skromnu finansijsku pomoć. Niko od članova IO nije već dvije godine primio niti paru a i mi imamo porodice... Ja sam na kraju upozorio Salema, Irfana i Šemsu, da obrate pažnju na ovo što izvještavamo, da neko drugi to ne koristi, jer SDA i HDZ su jedina organizirana snaga i odgovorni su za sudbinu 80.000 ljudi...

26.08. o uhapšenom **Rešku Ramuševiću**, te o drugim iz te grupe, pretežno članovima SDA, koji su naivno uhapšeni, vjerojatno kao rezultat "otkucavanja" M. P. (po svjedočenju Šišića, rukovodioca grupe). U grupi su bili **Pašalić M., Vereget N., Kelecija M., Šišić H., Osmančević M. Nedžad R., Osmančević M. Karat S., Osmančević A., Koldžić A., Džehverović M., Gunić I., Handan O., Vehabović F., Puškar R., Okanović Al, Okanović Sl., Makić N., Karat H.**, a njima će se pridružiti Džemo Bečirević, član IO SDA, kada im bude suđenje u decembru. Svi su optuženi za pripremanje oružane pobune i dobili su po 4 godine robije. To je bila grupa odvažnih mladića, koji su se željeli oduprijeti četnicima. Njihov "senior" Šišić, kapetan u mirovini, mi je poslao jednom poruku da se želi samnom sastati, ali kada mi je tu poruku prenio polupijan čovjek, nisam se odazvao. Ranije pak, u toku 1991. godine, sam imao razgovor s Kelecijom pred Šišića gostionicom. No tu nije bilo izgleda za ozbiljan rad, iako su momci bili sjajni i hrabri, ali nedovoljno konspirativni. Za kontakt sa njima je bio zadužen Asim.

Ovdje želim navesti svjedočenje Džeme Bećirevića, koji je nakon silnih prijetnji i plaćanja ucjena poznatom razbojniku Brani Palackoviću i njegovoj grupi, pobjegao kod rođaka u Suboticu, gdje je dospio u poznati logor za Bosance na jezeru Palić. Tu su ga srbijanski policajci otkrili, vjerojatno na dojavu iz Banje Luke, jer se on tamo javljao. Prošao je kroz nekoliko zatvora u Srbiji, užasno tučen i mučen. Tu je čak napravljena farsa od suđenja, potpuno suprotno zakonima. Odatle su ga prebacili u SSUP Beograd gdje je ispitivan o vodećim ljudima SDA u Sarajevu, a onda su ga u gepeku auta dovezli u Bosnu. Na mostu u Zvorniku otvoren je gepek da se srpskoj straži pokaže Što voze i tako ušli u Bosnu. Vozili su ga u Šeković u zatvor na fudbalskom stadionu. To je bilo poznato mučilište i klaonica Bošnjaka. Džemo je bio svjedok najgroznijih mučenja našeg svijeta npr. silovanjima djevojčica, odsijecanja

polnih organa, ruku i sl. Sticajem okolnosti prebačen je u zatvor Tunjice u Banjoj Luci i zajedno sa ovom grupom osuđen. **Ovo svjedočenje je još jedan od dokaza da su službeni organi Srbije bili agresori i umiješani u zločin**. Kasnije u 1993. godini. Džemo će me, kada je pušten iz zatvora, izvijestiti o nastojanjima KOS-a da im bude doušnik sa zadatkom da se meni približi. Napravili smo plan kako tome doskočiti.

27.08.1992. (24) godine, u 20,30 sati, na TV-Banja Luka, bio je "okrugli sto" na kojem su učestvovali **lideri SDS: Radovan Brđanin, general Subotić i dr. Milanović**. Evo njihovih najznačajnijih diskriminacijskih i genocidnih tvrdnji:

- Bošnjaci i Hrvati moraju napustiti, ne samo preduzeća već i Banju Luku i to u najskorije vrijeme. U Banjoj Luci najviše može ostati 1.000 do 2.000 Bošnjaka, koji su lojalni srpskoj vlasti.
- Sve privatne radnje, kafići i sl., u vlasništvu Bošnjaka i Hrvata, će se oduzeti i staviti na raspolaganje Srbima, povratnicima s fronta.
- Hrvati i Bošnjaci koji se ne odazovu na mobilizaciju, bit će raspoređeni na čišćenje ulica, kanalizacije, kopanje grobalja i sl. pa će se zbog toga zatvoriti lokalno komunalno poduzeće "Čistoća".
- Vrlo brzo slijedi zabrana kretanja Bošnjaka i Hrvata po gradu...,
- Stravični masakr civila u ulici Vase Miskina u Sarajevu pripisuju se "muslimanskim ekstremistima", kao i ubojstvo dvoje djece, što je navelo svijet da odustane od vojne intervencije u BiH.
- Mi u Bosanskoj krajini ne priznajemo "Londonski sporazum", artiljeriju nećemo predati u ruke Bošnjacima, a Karadžić ne može u naše ime ništa potpisivati.
- Nećemo dozvoliti gospodi iz SDA i HDZ da svojim djelovanjem nanose štetu srpskom narodu.

Odmah, drugi dan, u Prijedoru su minirane najveća džamija i katolička crkva. Dakle, naša upozorenja o spremanju zla su bila tačna. Ponovo urgiramo da se o svemu izvijesti međunarodna javnost. U ovom izvještaju spomenuti su kolaboracionisti i potreba da se njihova imena obznane, da je sramota da neki od njih dobivaju utočište u Hrvatskoj.

02.09.1992. godine, (25) dostavljamo zaključke IO-a SDA i molimo prosljeđivanje na Centarlu u Zagreb (Šabiću, Ajanoviću). Zaključci su:

- Srpska vlast odredila i školske programe za osnovne i srednje škole, istovjetne onima u Srbiji, a ćirilica je isključivo pismo, dok se ekavština uvodi od proljeća.
- Projekt o četiri oblasti u RBiH, koji je iznio Haris Silajdžić, nije u potpunosti jasan. U svezi s tim, naš stav je da nema nacionalnih kantona, jer bi oni bili izgrađeni na uništenju bošnjačkog i hrvatskog naroda.
- Tražimo priređivanje emisije o kolaboracionistima, o čemu smo slali materijale. Odmah iza toga upućujemo dopis namijenjen Radio-televiziji BiH, dajući informacije i preporučujući izvještaje o Bosanskoj krajini i o herojskom otporu naroda BiH.

Upravo tada "Večernji list" u Zagrebu daje opsežne informacije o teroru u konclogorima i masovnim zločinstvima srpskih vojnika na području Bosanske krajine i Banje Luke.

Isti dan dostavljam jedan od najznačajnijih podataka o zločinima nad Bošnjacima, poslije Kozarca, Prijedora i Sanice. Ovaj puta je zločin nad Kozarčanima kod rječice Ilomske, više Skender-Vakufa. Bio je to zločin koji je potresao svijet, a o kojem izvještavamo MKCK u Banjoj Luci (2.9., D-37/92):

U ovom izvještaju navodimo sljedeće:

dana 02.09.92. tražio sam hitan sastanak u ICRC. Sastanku su prisustvovali **g. Beat Schweizer, dr. Turkanović, član IO-a, i ja.**

Upoznali smo ICRC sa sljedećim:

1. **Imamo svjedočenja ljudi da je prije nekoliko dana izvršen strašan masakr u kanjonu rječice Ilomske (19 km od Skender-Vakufa) nad Bošnjacima muškarcima, u dobi od 15-60 godina, koji su izdvojeni iz transporta porodica Bošnjaka u fazi "etničkog čišćenja" područja Prijedora i Sanskog Mosta. Masakr nad 250 muškaraca su izvršile srpske vojne snage stacionirane na području Pougarja-Vlašića.** Muškarci su izdvojeni iz transporta i odvedeni do kanjona, a zatim ustrijeljeni iz automatskog oružja. Žrtve koje su bile samo ranjene su zatim zaklane ili toljagama dotučene, a sva tijela bačena u kanjon rječice Ilomske.

Sticajem okolnosti dva čovjeka su ostali živi i pobjegli u Travnik, a šest teško ranjenih Bošnjaka su kasnije neki drugi ljudi spasili i dovezli u banjalučki Medicinski centar. Upozorili smo da su oni u

strašnoj opasnosti, jer će jednostavno nestati jedne noći, kao vrlo opasni svjedoci masovnog zločina.

Također smo izvijestili da znamo da je jučer na lice mjesta došla stručna ekipa banjalučkog CSB na čelu s istražnim sudijom Jeftom Jankovićem i patolozima. Janković nije dozvolio silazak u kanjon nikome, unatoč jasnim kricima preživjelih, ali sigurno teško ranjenih žrtava. Obaviješteni smo da su seljaci iz Ilomske i Ugra (pritoka) već izvukli 188 leševa.

Zamolili smo da se hitno obavijesti svjetska javnost. Ove podatke dostavili su mi dvojica Banjalučana, S. G. i M. S., koji su imali informacije u vojsci i SUP-u. Oni će se kasnije po mojoj sugestiji, kao svjedoci, pojaviti na Međunarodnom sudu za ratne zločince u Hagu. Upoznali smo ICRC da je jutros kroz Banja Luku u istom pravcu prošao novi konvoj s muslimanskim porodicama u oko 15 autobusa, 4 kamiona i desetak osobnih auta. Izgleda da su prognanici iz istog područja i logora "Trnopolje". Upozorili smo da se i nad njima planira masovni zločin.

Gospoda iz ICRC su tvrdili da će odmah sve informacije u vezi sa ovim slati u svoju Centralu i svijet, ali da su nemoćni da bilo što drugo urade, pošto im lokalne vojno-policijske vlasti ne dozvoljavaju pratnju i sl. Urgiramo da se s ovim upozna Savjet sigurnosti OUN. **Saznajemo da je šef CSB Župljanin javno kazao biskupu Komarici da ne garantira sigurnost niti jednom Hrvatu**. Saznali su ime jedinog izbjeglog s masakra. To je **Samir Kljaić**, rođen 1975. **iz Prijedora**, (našao sam ga u Norveškoj kao prognanika), dok je drugih 6 iz bolnice prebačeno u logor "Manjaču" (u knjigama na infektivnom odjelu su izbrisana njihova imena). Vjerojatno je uslijedila likvidacija.

Stalno smo opsjednuti mislima o potrebi odlaska. Zaključujemo da je **Asim Jakirlić** najugroženiji, a i višestruko je bolestan. Za njega smo pripremili uvjerenje i potvrdu (12. 9., 29), nadajući se da će dobiti dozvolu za izlazak i preko "Merhameta" se prebaciti u Zagreb. To nam nije uspjelo.

12.09.1992. godine u Zagrebu se moja supruga sreće s Royom Guttmanom, koji ju je informirao da je Apel svjetskoj židovskoj zajednici otišao na adresu. Isti dan ona upoznaje Šabića i Amilu Omersoftić sa stanjem u Banjoj Luci. Amila predlaže da se za predsjednika Izetbegovića dostavit kompletan izvještaj o Banjoj Luci, a Salem Šabić je pripremio manju sumu novaca, koja će

biti poslana po kuriru u Banju Luku. Mi smo uvijek u Zagreb slali od pojedinaca potpisane potvrde o prijemu novca, mada je to bio svojevrstan rizik u okupiranom gradu.

Navodim u cjelini tekst Apela:

ŽIDOVSKIM ORGANIZACIJAMA I UDRUŽENJIMA SVIJETA U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

U ime opće humanosti, u ime pravde i istinitosti i u ime Boga Svemoćnog, obraćamo vam se apelom da učinite sve na spašavanju Hrvata i Bošnjaka od masovnog istrebljenja i pogroma na Regiji tzv. "Srpske Bosanske krajine", gdje apsolutnu vlast drži Srpska demokratska stranka. Obraćamo vam se apelom da spasite živote preostalih Bošnjaka i Hrvata na ovom području (od grada Bos. Krupe i Banje Luke do Doboja), ali i da osudite masovne pogrome djece, žena i muškaraca svih uzrasta, potpuno nevinih žrtava najbestijalnijeg ubijanja koji je svijet zapamtio. Broj žrtava premašuje 50.000, i to u samo dva mjeseca, a ubijanja se nastavljaju. Etnički je "očišćeno" sa ovih prostora više od 200.000 Bošnjaka i nešto manje Hrvata. **Jedini razlog ovim masovnim zločinima i etničkom progonstvu je želja srpskoboljševičke klike da realizira plan o stvaranju tzv "Velike Srbije", još iz doba "stare" Srbije (autori Garašanin i Moljević) koja je, uz Srbiju i Crnu Goru, te Makedoniju, trebala obuhvatiti 2/3 Hrvatske i cijelu Bosnu i Hercegovinu, a u kojoj bi opća građanska i ljudska prava mogli uživati samo građani srpske nacionalnosti.**

SDS kamarila

Zašto se obraćamo Vama gospodo?

Zato što je ovo 21. stoljeće u kojem svačija prava, obveze, zasluge, dobra i loša djela, uvijek trebaju biti jasno iskazana. Dobra djela treba ohrabrivati a loša sankcionirati, onemogućavati ili kažnjavati.

Židovski narod, koji je prvi prihvatio vjeru u Boga Jednoga, je prošao silne golgote, genocide i pogrome, diljem "starog svijeta", osim u Bosni i Hercegovini, gdje je bio prihvaćen kao bratski narod prije više stoljeća poslije progona iz Španije, te je kroz stoljeća živio u najbližoj simbiozi sa muslimanskim i drugim narodima BiH. U 2. svjetskom ratu sile zla i fašizma učiniše iste pogrome nad židovskim narodom u BiH, te on gotovo nestade sa ovih prostora, kao što sada te iste sile to čine muslimanskom-bošnjačkom narodu. Bošnjaci se nisu nikada ogriješili o židovski narod, niti su učestvovali u njegovom zatiranju, to neka vam kažu potomci čuvenih židovskih porodica iz BiH. Hvala Bogu, židovski narod je opstao uz pomoć Boga jednoga, vlastitog umijeća i rada i važan je čimbenik u svjetskim zbivanjima. Pobijedio je stoljetnu nepravdu prema njemu...

Zato se obraćamo Vama, sigurni da svojim utjecajem možete zaustaviti "holokaust" Bošnjaka i Hrvata na ovom području.

Vama bi trebali biti poznati brojni slučajevi i mjesta užasnih zločina na ovom prostoru, jer su informacije našle put u svjetsku javnost.

Spomenut ću samo neke od njih:

Ubijanje preko 6.000 žena, djece, staraca i mladića u mjestu Kozarac kraj Prijedora, masakr nad preko 15.000 civila u Prijedoru, te konclogori u Omarskoj, Arapuši, Trnopolju i Manjači, gdje sada ima preko 20.000 zatočenih ljudi, žena i djece. Do sada je u konclogorima ubijeno preko 25.000 zatočenika, ali se likvidacije nastavljaju svakodnevno o čemu su upoznati brojni novinari.

Gospodo draga, toliko puta smo čitali, gledali filmove užasa o stradanjima židovskog naroda u 2. svjetskom ratu i to nam se urezalo u pamćenje za vječnost, ali još bestijalnije ubijanje bošnjačkog i hrvatskog naroda vidjesmo sada ovdje. I to se nikada ne može zaboraviti.

Nedavno u Prijedoru ugušiše u atmos-komori tvornice keramičkih pločica 167 Bošnjaka, žena, djece i muškaraca. Ali to gušenje nije bilo trenutno, kao uz pomoć "Ciklona B", već u hermetički zatvorenoj komori. Agonija je trajala satima. Prije osam dana u selu Vrbanjci kod Kotor Varoši zaklaše svu mušku djecu Bošnjaka i Hrvata, čak i bebe u kolijevci. Desetci tarnsporta prognanika prolaze kroz Banju Luku. Žene, djeca, stari - svi nabijeni

u kamione, izbezumljenih očiju i izgladnjelih lica, ispaćeni i smrtno uplašeni.

Zar vas to ne podsjeća na stradanje vašeg naroda?

Neki dan kod Skender-Vakufa iz jednog takvog transporta izdvojiše 252 Bošnjaka od 13 do 70 godina. Sve ubiše u kanjonu rječice Ilomske.

Pitam vas da li će židovski narod dignuti svoj glas protiv onih koji to čine, ali i onih koji ga ne žele o tome obavijestiti? Sigurni smo da narod Izraela ne može biti nikada prijatelj sa mas-ubojicama i da ne bi nikada oprostio da zna da su ubojstva djece (a ranije svih muškaraca) u selu Vrbanjci, izvršili "specijalci" trenirani u Izraelu.

Sutra će u Banjoj Luci biti novi "Nurnberg" u kojem će uzeti učešća i sudije iz Izraela. Sudit će se novim Mengelima, Ajhmanima, Goebelsima i mnogim zvijerima u ljudskom obliku, samo umjesto konc. Logora "Treblinke", "Auschwitza", "Dachaua", bit će bosanski logori "Omarska", "Trnopolje", "Manjača"... Ali znat će se i o zločinima indolencije demokratskog svijeta.

Ugled, snaga i mogućnosti židovskog lobija u svijetu, a posebno u USA su dobro poznati. Vama nema prepreke da posjetite ovo područje Bosne i Hercegovine, sami ili zajedno sa vašim prijateljima islamske, katoličke ili ortodoksne vjeroispovijesti.

Ali, zaboga, učinite to odmah, jer nema veće cijene od ljudskih života! U Banjoj Luci još smo u stanju da vas dočekamo zajedno s našim vjerskim poglavarima. Vaš boravak ovdje nek bude što duži, jer tako ćete produžiti naše šanse da ostanemo živi.

Neka ova užasna događanja budu prekretnica u prodoru duha kosmopolitizma opće vrijednosti i humanosti i nek bude poticaj za opće slaganje i na prostorima na kojima i vi odvajkada živite.

Molim vas primite ovaj apel u svoj njegovoj ozbiljnosti, ali i kao znak velikog povjerenja u židovski narod, te povjerenja i nade u najsnažniju demokraciju svijeta, USA. (30)

U potpisu Muharem Krzić, predsjednik SDA BL, 10.9.92.

Roy Guttman će zaista dostaviti ovaj Apel, i opisati u svojoj knjizi "Svjedok genocida" svoje razočaranje da Jevreji nisu osjetili sav značaj tog trenutka i odgovorili na Apel.

15.09.1992. godine, SDA dostavlja izvještaj povodom pogibije 15 bivših logoraša. U izvještaju se govori o 110 logoraša, starijih od 60 i mlađih od 18 godina, koji su pušteni iz logora "Manjača", nakon razgovora s generalom Talićem... Njih 15, po odobrenju

"Merhameta", odlaze u Donju Sanicu. Čim su došli, komšije Srbi su ih zatvorili u kuću Kozenić Ramiza, i tu ih žive zapalili. Žene i djeca su im protjerani u Crnaliće kod Ključa.

19.09.1992. (32) dostavljam izvještaj namijenjen Šabiću osobno u kojem dajem obavijest da su još tu članovi IO: Dalnezirević, Hadžagić, Jakirlić, Novalija, Đuzel, Turkanović, Džonlić, Šarić, Mehadžić i ja, a da su kooptirani iz GO, Filipović, Ljubović, hodža Refik i Smailagić. Dao sam podatke o ostalim članovima, koji su izbjegli. Neki od njih su izbjegli uz odobrenje zbog opasnosti od likvidacije... Prikazujući stanje u "Merhametu", gdje je uzurpacija rukovođenja bila u pitanju, rekao sam i o privođenju na razgovor u policiju N. Džumhura. U izvještaju je bilo i nekoliko obavještajnih podataka o pojedinim ličnostima. Ovaj dokument je proslijeđen u Zagreb po kuriru, kao i svaki u kojem su se spominjali članovi SDA ili povjerljivi podaci.

Bilo je to doba iznenađenja, najčešće neprijatnih, kada je trebalo trenutno reagirati. Tako sam doživio i telefonski poziv nepoznate ženske osobe koja mi reče da me zove po preporuci prijatelja koji me pozdravlja. Pomislih da je provokacija, ali ipak prihvatih da dođe. Simpatična i mlada žena mi pomenu Fuada za koga sam vjerovao da me neće izdati, mada se u čaršiji nastojao dodvoriti SDS čelnicima. Kasnije sam za njom poslao našeg čovjeka da provjeri, gdje stanuje i sl. i saznao da je porijeklom iz Šipova. Tamo su joj bila braća, koja su joj javljala o tamošnjim užasima, te je odlučila da se na ovaj način bori. Ona jednostavno odlučila da se bori.

Prvo me je obavijestila o stanju u Šipovu, gdje Bošnjacima nije bilo dozvoljeno primanje humanitarne pomoći, iako je MKCK u Šipovu slao pakete od MKCK i izvještavao g. Schweizera da daje hranu i Bošnjacima. Sutra sam odmah reagirao u MKCK, ali su ih Srbi opet slagali. Tek kod treće intervencije Schweizer osobno odlazi u Šipovo i tjera Srbe iz Crvenog Križa da nešto hrane daju Bošnjacima. Bilo je tu i drugih informacija. Mlada žena je naročito bila zadovoljna kada su Radio Zagreb i Radio Sarajevo to objavili. Svi smo ustvari slično mislili, pa i njena braća u Šipovu. Saznanje da neko zna šta se dešava u Šipovu navelo je četnike da uspore teror i odustanu od masovnih smaknuća, pa je većina mještana uspjela postupno napustiti grad. Ovo je sve bilo ipak nakon izvršenja najvećih četničkih zločina na ovom području. Jedna takva priča, vezana za selo Čerkazovići, općina Jajce između Jajca i Šipova, je

priča užasa. Naime, komšije iz susjednog sela Čerkanovo su na prevaru, pod izlikom neophodnog sastanka pod Brusovima, odvela 32 Bošnjaka, da bi ih tamo opkolilo 12 naoružanih rezervista, dovelo "pod Brusove" i pobilo rafalnom paljbom. Kao ranjenici su preživjeli **Nurko Zolić, Zijad Baramović** i supruga mu **Zlata**. Očevidac događaja navodno je **Asim Bajramović**, koji je obavijestio srpsku policiju na punktu kod Jezera. I sam je uskoro odveden u logor "Manjača" i dalja njegova sudbina je nepoznata.

I daljnje informacije, i priče nisu manje užasne... U selu Bežnjevu su sve kuće spaljene i nema nikog živog. U selu Ljukovija su ubijene 4 osobe a selo zapaljeno. Selo staro Šipovo uništeno a u Plevlju, prvo silovana pa ubijena 14-godišnja djevojčica. Svi muškarci Bošnjaci od 18-55 godina u Šipovu idu na prisilni rad, a nikakva pomoć im ne dolazi.

Ova žena mi se nastavljala i kasnije javljati, ali pod šifrom "treba mi med za porodicu". Naime, ja sam još imao pčele i meda kojeg sam davao najviše kao hediju siromašnom svijetu, a manji dio prodavao da se mogu prehraniti... Sjećam se da su me tada posjetili novinari. Novinar Washington posta, mislim da se zvala Nina Bernsdin, je pala u nesvjest, slušajući moju priču o ovim grozotama.

Nešto prije toga bio sam uhapšen. Sjećam se bio sam pozvao na ručak čelnika ICRC Schweizera i čelnika UNHCR gdju Ronu Zilbert. Bio je lijep dan. Zamolio sam snahu da dođe, spremi nešto za jelo i pomogne pri prijemu gostiju. Znala je engleski pa je mogla razgovarati. Ujutru iznenada zazvoni telefon. Pozvaše me u policiju. Odbih. No, nakon pol sata zaustaviše se kola. Dođoše s nalogom dvojice agenata. Dozvoljavaju mi telefonirati snahi. Kažem joj da primi goste i dođe. Ona tako učini. Pokazala se veoma hrabrom ženom. Mene odvedoše u autu. I odmah na saslušanje pred dvojicom isljednika. Jedan visok 2 metra, mršav, plavih očiju, brinet, drugi nizak, crne kose... Ispituju me o svemu, bez prisile, čak nude kahvu. Kažem da mi u 13 sati dolaze gosti, no oni ne haju. Onaj visoki, kasnije saznam ime - Ivan Figurek, naređuje manjem da me sprovede u drugu sobu. Na hodniku mi on šapnu "nemaju ništa na raspolaganju protiv Vas". U sebi sam vagao tu informaciju. Je li provokacija? Zatim me ostaviše sahat vremena samog u sobi, pa opet pozvaše na ispitivanje. Onaj visoki je bio očito profesionalac. Oko 13 sati me pustiše. Ništa ne rekoh gostima, dok nisu ručali, a

zatim kazah da se još moram vratiti u Policiju oko 16 sati. Uočih da im je neugodno. Obećaše da će o ovome odmah izvijestiti vani.

Na ispitivanje odoh biciklom. Vani vojnici na straži. U dvorištu nekoliko policajaca. Jedva sam vukao noge. Najednom mi iza leđa naiđe grupa ljudi, u žurbi, u civilu. Među njima je bio jedan niži, nabijen, s tašnom u desnoj ruci. Ispred ulaza u zgradu poredaše se u špalir desetak službenika i agenata. Nisam shvatio o čemu se radi, ali vidim pozdravljaju veliku "zvjerku". Kasnije će mi onaj mali inspektor kazati da je to bio Stanišić, ministar policije. Ispitivanje se doimalo kao "pipanje pulsa". Potpisah izjavu pažljivo na svaki papir, ali me uhvati panika kad pomislih da mogu sve iskaze isfabricirati. Nakon dva sata pustiše me s upozorenjem da ne odlazim iz grada. No, iz svega sam izvukao zaključak da ima nešto što ih sprječava da me jednostavno likvidiraju ili muče...

U to vrijeme smo trebali otići u Zagreb. Tobože nam se to odobrava. Bili smo čak pozvani kod načelnika TO-a Denića, Đuzel, čini mi se Mehadžić i ja, po nagovoru generala Talića (zadnji naš sastanak). Dao nam je dozvole za Zagreb za prikupljanje humanitarne pomoći. Obećavali smo im deficitarne lijekove i sl., znajući da im trebaju. Kasnije će se sve pokazati igrom. Dat će nam dozvolu za put, a zatim poslati policajca da je uzme.

U svezi s tim, u dogovoru s mojim suradnicima, tražim prijem kod Talića, ali me prima pukovnik Tasotić, komandant oklopne brigade. Kod njega sam tražio intervenciju vojske zbog hapšenja Jakirlića, Džumhura i mene. Kada sam došao u Vojnu komandu, vojnik me odvede uz stepenice na 3. kat. Uvedoše me u pukovnikovu sobu. U uglu je bio vojnički krevet, a na drugom kraju komunikaciona oprema i radio-stanica, manji konferencijski stol na sredini. Između vrata i zida bio je starinski ormar, očito ručne izrade. Nisam pokazao jako iznenađenje koje me obuze vidjevši da je na vratima ormara u dubokorezu poprsje Tita u maršalskoj uniformi. Tasotić je bio ljubazan i nastojao biti prisan. Odmah naruči tursku kahvu i rasprede pričati o svojoj velikoj ljubavi prema majci i još neke dalje iz privatnog života, koji su me neodoljivio podsjećali na moje. Da li je to bila koincidencija ili blago testiranje? Objasnih svrhu dolaska tj. da želimo iz Zagreba dovesti lijekove. U to se putem radio-stanice javi general Talić, javljajući o uspjesima na frontu. Otišao sam s uvjerenjem da će biti neke koristi od "vuka niz dlaku" (23.09.,34)

Nakon izlaska iz Banje Luke došao mi je u ruke dopis **gosp. Steny H. Hoyer, čelnika Komisije za Sigurnost i Suradnju USA Senata**, koji mi je donekle ukazao što je agresorske autoritete sprječavalo da prema meni i drugim članovima IO-a SDA, zauzmu totalno oštri stav. Naime, g. Hoyer dopisom Milanu Paniću predsjedniku tadašnje Vlade SR Jugoslavije, izražava duboku zabrinutost u svezi mene i ostalih čelnika SDA i izražava nadu da će poduzeti sve posebne radnje kako bi nas zaštitio.

26.09.1992. godine, upućujem osobno pismo Muharemu i Maši i upoznajem ih da je Asim bolestan, ali da neće odustati od borbe. Pravi je heroj. Upozoravam da se čuvaju od curenja informacija o nama, jer nas to može koštati glave. Uhapšen je Asim i sekretar Fahrudin (tada isprebijan). Naravno, ovo je pismo uručeno po kuriru mojoj supruzi. Tada je uslijedio opširan izvještaj (30.09.,37) u kojem je navedeno:

- 19. i 20.09.1992. godine, izvršeni mnogi pretresi bošnjačkih kuća u Šeheru. Uhapšeno i odvedeno u nepoznatom pravcu 7 ljudi, što do sada čini 30. Grupa specijalaca upala u kuću tehničkog sekretara SDA Fahrudina Prlja, sve pretresli, a njega isprebijali i već 7 dana leži. Tajnik Jakirlić je više puta hapšen i sada je u kućnom pritvoru.
- neposredno prije dolaska kopredsjednika SB, Vence i Owena, 22-23-24.09.1992. godine na željezničkoj stanici bile pripremljene tri kompozicije od po 12 vagona, stočnih i putničkih, za otpremu nesrba prema Maglaju. **Na vagonima već bili izvješeni natpisi "Idite u Tursku, stoko ustaška"; "Marš van srpske države, đubrad muslimanska".**
- 24.09.1992. godine pred dolazak kopredsjednika započinje suludi plan izazivanja oružanog ustanka i odmazde čenika. Prvo je izvršeno više hapšenja. Zatim navečer, na kontrolnom punktu Vrbanja, srpski policijski kapetan, pod prijetnjom oružja razoružava vlastitu patrolu, skida do gola jednog od njih i ubija ga. Sticajem okolnosti nailazi pijana vojna patrola i to sprječava. A sve je trebalo namjestiti kao da su Bošnjaci i Hrvati Vrbanje i Debeljaka izvršili napad na ovu patrolu.

Tokom 1995. godine srećem svjedoka koji je o tome više znao... Bila je to još jednom potvrda da su moja obavještenja i procjene bile vrlo tačne. Evo izjave sjvedoka S. K.:

Jedne noći u augustu, na kontrolni punkt Vrbanja dolazi komandir milicije **Petar Tanazović** Naređuje četvorici milicionera (jedan Bošnjak) da se skinu, prislanja ih uz punkt-kontejner i puca u glavu svakom od njih. Trojicu maši, a ubija četvrtog (Srbina) metkom u potiljak. Sve je ovo bilo režirano da se izvrši odmazda nad Bošnjacima Vrbanje.

Ujutro se iznenada pojavljuje jedan Bošnjak snajperista u srpskoj vojsci, koji puca po plaži na Vrbasu i ubija Bošnjaka, divnog mladića. Onda se zabarikadirao u svojoj kući (Hiseta, ulica kod Ticine gostionice). U napadu na njega ginu prvo dva policajca (navečer). Specijalci sve to drže opkoljenim, vrše razne manevre, hapse okolo, a vojnik ubija još jednog policajca i izvrši samoubojstvo.

25.09., ujutro, nastavljaju se racije i nekakvi manevri policije i specijalaca na područje Hiseta. Krenuh odmah biciklom i onemogućih komšije da pozovu moje "pratioce". Vještim manevrima prebacih se u drugi dio grada.

Masa policajaca i nekoliko auta sa zvučnicima pozivali su narod da napuste kuće i da se svi skoncentrišu na lokaciji Poljokanovog parka. Cijeli kvart je bio napušten, a u parku je bilo oko 3.500 ljudi. Tranzitnom cestom iznad parka kruže auti i zabranjuju pojavljivanje iz kuća. U parku Bošnjaci i Hrvati. Sve je praćeno pucnjavom, a u susjednom Šeheru su se čule prijetnje Turcima da se sele.

Zavladala je panika. Škljocalo je oružje, vadili se noževi. Trajalo je to sahat ili više. Svi su bili skamenjeni. Čekala se repriza Kozarca. Svima je u glavi bio mogući masakr... Srećom, niko nije potegao skriveno oružje, a to se čekalo. Allah, dž.š. nas je spasio. Oružje je bilo čak na pedeset metara odatle, ali nije bilo nikakve šanse da bude upotrijebljeno.

Istu večer s pet metaka u glavu **ubiše nam omiljenog hodžu, imama Hisetske džamije, Zahida ef. Makića**, nakon što je poslije namaza izišao iz džamije, jer je htio pokazati da se ne boji. Dolazio mi je kući i zvao da zajedno idemo, no ja sam odbio, jer tada su noću bile racije i minirani objekti ili bacane bombe na kuće Bošnjaka. Stoga ne odoh sa Zahid-efendijom. Kasnije sam saznao da su ga ubili dvojica milicionara koji su sjedili u kafani "Tica". Inače Zahid ef. Makić je bio veoma pouzdan čovjek, revnosan kada je bilo u pitanju podizanje nacionalne svijesti, prikupljanje pomoći za

siromašne ili izgradnju džamije. Bio je odličan organizator. Jednu večer je došao do mene i pozvao me na razgovor sa 4-5 momaka u džamiju. Kada sam došao, zatekao sam 45 mladića. Objasnio sam im situaciju i potrebu da se između sebe izorganiziraju. NIsam želio govoriti o konkretnim stvarima, oružju i sl., jer je bila prevelika i heterogena grupa, ali je zato Zahid-efendija odgrnuo kaput i pokazao pištolj. To je bilo više nego jasno gdje smo. Bio je pravi borbeni imam i šteta što nije imao priliku doći u neku od naših borbenih jedinica.

Kopredsjedavajući - mrtvozornici

Obavijest o posjeti mirovnih pregovarača Vence i Owena prenijeli su nam iz HDZ. Odmah smo ocijenili važnost njihovog dolaska i odlučili da se moramo s njima sresti. No, srpske vlasti su nas ignorirale. Odmah sam otišao kod gđe Zilbert u VK i izložio situaciju. Kazala je da će intervenirati. Sutra su nas zaista obavijestili da smo predviđeni za razgovor s kopredsjednicima. Ujutro, 26.09.1992. godine, Novalija, Filipović, Đuzel i ja, smo se našli u ured Tonče Ružića, člana IOSO Banja Luka, Hrvata. Tada sam dobio napismeno, faksom, da gospoda kopredsjednici žele susret s Krzićem i Hadžagićem. No ja sam zamolio naše da čekaju. Bili su tu ispred HDZ-a, Gabelić, Jović, Ružić.

Vidjevši da nas Srbi neće pozvati i da sve čine da se izbjegne naš susret s kopredsjednicima, Gabelić i ja siđosmo u ured sekretara Općine Cvijića. Tu smo zatekli dvije novinarke: Veronicq Pasque i Jolandu Jacquimet. Dok je Gabelić protestirao kod Cvijića zbog neobavještavanja o Programu susreta kopredsjednika, iskoristih prisustvo novinarki, te im objasnih da nam pokušavaju omesti susret s kopredsjednicima i sl. U to izađe Radić, pa kad vidje novinare promijeni ton, ali doda da želi da razgovorima prisustvuje i poslanik Islamović. On ga tada osobno nazva.

Do tada Vence i Owen su odbili da idu na gozbu u Domu kulture, već su nastavili raditi u improviziranoj manjoj sali. Kada je došlo vrijeme za naš termin, odoh tamo sam, pošto je Sead javio da ne može napustiti radno mjesto dežurnog u Hitnoj pomoći (bojao se otkaza). Pred Venca i Owena me uvede tajnik g. Boothby. Tamo zatekoh Islamovića i srpskog prevodioca Kosića. Želeći otkloniti njegovu asistenciju, odmah se obratih na engleskom, pozdravljajući i moleći da mi se pridruže i drugi čelnici SDA. Međutim, Islamović je

odmah protestirao što ja govorim engleskim jezikom, iako mu je Kosić sve prevodio, te da on ne pristaje razgovarati zajedno s ostalim članovima SDA. Htio sam u zemlju propasti slušajući to... G. Vence brzo reagira: "Vi Islamoviću, imate 6 minuta za izlaganje, a g. Krzić neka do tada dovede svoje kolege". Vani sam se obratio Cvijiću da se pozovu ostali članovi SDA, i on je gotovo bio za to, no najednom se između njega i mene ugura Radoslav Brđanin, poznati zločinac, koji poče nešto naređivati Cvijiću. Nizak rastom, Brđanin ga nije mogao "pokriti" pa sam vidio lice i uplašene oči Cvijićeve.

Srećom, iza mojih leđa se pojavi Venceov tajnik, kome objasnih da mi ne dozvoljavaju pozvati moje suradnike. Tajnik me upita gdje se nalaze, te objasnih da je to minut hoda do SO Banja Luka. On tada kaza: "Otiđite po vaše, a mi ćemo čekati." Smjesta sam pojurio niz stepenice hotela Bosna, kada čuh nekog da me zove. Bio je to jedan od šefova agenata CSB. On reče: "Dozvolite da ja pozovem vaše". Najednom se pojavi Cvijić, nudeći sada da on ide po naše, no ovaj agent kaza da će on to učiniti.

Naravno, bio sam spreman na novu podvalu pa sam kazao da ću sam otići po ljude, ako ne dođu za 5 minuta. Ipak se naša delegacija pojavi u tom roku a agent mi kaza da su po dr. Hadžagića poslali kola.

Dok smo se penjali uz stepenice prema sali, primijetismo čovjeka koji je držao na štapu mikrofon i očito kroz sporedna vrata snimao razgovore s kopredsjednicima. Okrenuo sam se i pogledao po sali gdje su sjedili brojni ljudi. Vidio sam cjelokupnu ekipu zločinaca SDS, Karadžića, Koljevića, Brđanina i Kuprešanina, te strane promatrače.

Ušli smo i sjeli na stolice ispred Venca i Owena. Prvi sam kratko izložio o stanju u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini, a zatim su to učinili ostali. Posebno je bio upečatljiv Filipovićev završetak, "poslije ovog očekujem hapšenje. Bit će treće. Prvo od Gestapoa, drugo od Komunista a sada ovo". Nažalost, to će se obistiniti u 1993. godini. Vence je bio izuzetno ljubazan, pažljiv, kao da je svaku riječ upijao, iako je imao svog sekretara, kao i lord Owen. Owen je pak sve gledao hladnim pogledom. Ni traga osmijehu ili ohrabrenju, iako su pred njim bili predstavnici žrtava. Znao je za genocid. Drsko se obratio Đuzelu s pitanjem. Zar se ne biste mogli vratiti u Parlament? Đuzel se snašao i kazao da ćemo razmisliti, a ja sam onda dobio priliku da kažem da ćemo mu o svemu pisati. Svi naši su bili veoma hrabri i

detaljno kazivali šta se zbiva s nesrbima, a posebno s bošnjačkim narodom. Lord nije postavio više niti jedno pitanje. On je želio da nas dovede u Parlament i da pružimo pokriće srpskim vlastodršcima u njihovoj zločinačkoj igri. Nije više vidio u nama pogodne osobe. Vence je još dodao: "Neka moj sekretar zabilježi vaša imena, a ako bi bilo kakvih problema, tada ga zovite u Ženevu."

Kada smo izašli, u velikoj sali je bila mala promjena. Postavljeni su stolovi, a tu je zauzelo pozicije tridesetak novinara. Venceov sekretar je pitao hoću li dati intervju. Odgovorio sam potvrdno, pa smo Sead i ja počeli konferenciju za štampu. Bilo je to tako nevjerojatno. Govorili smo o teroru, fašizmu, velikosrbizmu, planovima pokoravanja, o zločinima i konclogorima, povremeno promatrajući grupu zločinaca, upravo protagonista toga.

Dejvid Reaf je u svojoj knjizi "**The Sloughterhous**" opisao tu konferenciju i moj susret s njim (izdanje '95, D-48a/02, str. 91-94). Zajedno s njim Novalija i ja smo izašli u park do hotela "Bosna". Amir me je pazio u tom momentu. Kada sam pred kamerom počeo davati intervju, primijetio sam Karadžića, Kuprešanina i Krajišnika koji su prolazili na metar od mene. Nastavio sam intervju, ali i primijetio njihove poglede. Opisujući to u svojoj knjizi, Dejvid kaže da sam mu se obratio riječima: "Napravite dobru priču. Upravo sam potpisao vlastitu smrtnu presudu." Šteta je da ovu jedinstvenu priliku i povijesni trenutak nisu iskoristili čelnici HDZ, koji su također imali susret s kopredsjednicima, iako ne sumnjam da su iznijeli činjenice o stradanju Hrvata Bosanske krajine. Bila je to šansa, uz ogroman osobni rizik, da Svijet dobije jasnu sliku o bosanskom holokaustu, drugom u novijoj povijesti Evrope.

Odmah iza toga, poslah po kuriru pismo Maši. Zahvaljujući mu se na maloj novčanoj potpori, izvijestih ga da smo usred hotela "Bosne", pred barem 15 najvećih svjetskih agencija govorili o genocidu kojeg vrše Srbi, te da taj plotun pogađa neprijatelja, ali da ću vjerojatno završiti kao Zahid ef Makić. Upozorio sam ih da smo "trn u oku" CSB-u i da među Bošnjacima ima doušnika, te da smo na okupu: Hadžagić, Turkanović, Jakirlić, Filipović, Đuzel, Šarić, Delnezirević, Đonlić i ja, a nedavno su nam se priključili Krupić i Novalija, a kod prvih teškoća odmah nas je napustio Ljutović da bi prešao u "Merhamet". Time je sebi omogućio putovanja do Zagreba i preseljenje svih stvari uz zamjenu stana.

Po zadatku IO-a, sačinih opsežan izvještaj za Šemsu Tankovića, predsjednika SDA RH, koji mu je uručila moja supruga 08.10.1992. godine. Tu je upoznat sa suštinom našeg rada i teškoćama koje imamo, posebno s onima koji naginju kolaboracijama i sl. Nikada nije odgovorio na ovo, niti nam je dao neku nadu, kao ni naš ambasador u UN kojem smo poslali ogroman broj izvještaja. Samo dva puta to je učinio Šabić, ali više jednim ličnim pismom. Razumijem konspiraciju, ali ne dati niti usmena uputstva, znači indolentnost ili nesnalaženje, jer su tada odnosi s Republikom Hrvatskom bili dobri.

Kao odgovor na konstataciju vlasti Republike Hrvatske da prijevoz namještaja i sl. ne spada u djelatnost humanitarnih organizacija, uslijedio je dokument kojim MHD "Merhamet", traži da hrvatske vlasti i dalje omoguće transport stvari onih koji iseljavaju u RH, jer je to "od obostrane koristi", što je bilo u suštini tačno, ali nama, koji smo nastojali ostati i opstati, to je izgledalo kao olakšanje etničkog čišćenja. I zaista "Karitas" se nije htio baviti tim "škakljivim" stvarima. Tada MDD "Merhamet" upućuje ozbiljno upozorenje, g. Tankoviću oko neodgovarajućeg rada MHD "Merhameta", uzurpaciji rukovođenja, radnji kojima se i u onako teškoj situaciji štetno djeluje po napaćeni narod 05.10.1992. Ovo je pismo uručeno Šemsi osobno 08.10., ali odgovor nije stigao.

08.10.1992. SDA i HDZ su razgovarali sa ICRC o alarmantnim događanjima na području Kotor Varoši, a već navečer smo slušali emisije BBC, Radio BiH i Radio Zagreb o našim ocjenama stanja u Bosanskoj krajini. SDS čelnici su nas na naše iznenađenje pozvali na razgovor i zahtijevali da kažemo što smo razgovarali s kopredsjednicima. Napravili smo ih smiješnim kada im je Gabelić kazao kako su držali mikrofon vani i snimali sve, pa zar im sada trebamo kao prevodioci.

Dana 11.10. sačinjavam Izvještaj za predsjednika Izetbegovića o općem stanju u Bosanskoj krajini i radu SDA, koji je uručila osobno Predsjedniku, moja supruga u hotelu "Interkontinental" u Zagrebu 02.11.1992. Bilo je teško doći do Predsjednika. Moja supruga upita Muhameda Čengića, šta da radi, a on joj odgovori: "Draga moja, to su važne stvari, idi liftom gore i čekaj u hodniku, jer on ide na aerodrom". I tako je i bilo.

Večići - Bošnjak protiv Golijata

U izvještaju od 18.10., je opet kazivanje o "etničkom čišćenju", ali i snažnom potporu na području Kotor Varoši uz apostrofiranje jednog događaja iz tog vremena.

12.10.1992. godine, u Banju Luku dolaze ugledne ličnosti: g Peter W. Galbraith, osobni izaslanik tadašnjeg kandidata za predsjednika SAD g. Bila Klintona, a kasnije američki ambasador u Hrvatskoj i Thomas Brennan, prvi sekretar američke ambasade. Oni prvo odlaze na Manjaču da vide konclogor, a navečer se sastajemo s njima u hotelu "Bosna". Bili su prisutni Novalija, Filipović, Đuzel i ja, a iz HDZ Gabelić, Čosković i Jović. Svi smo izlagali slobodno. Govorio sam o zločinima i genocidu, Novalija o politici razbijanja BiH od strane tzv. "Herceg-Bosne" a Filipović o potrebi da NATO udari po vojnim agresorskim instalacijama. Čim bi predstavnici HDZ počeli govoriti o "politici", g. Galbraith im je davao na znanje da mnogo ne drži do toga.

Primijetio sam to i predložio da se razgovor nastavi ujutro, ali parcijalno sa SDA i HDZ. G. Galbraith je to prihvatio. Ujutro smo nastavili razgovor i primijetili veliku srdačnost prema nama. Ovaj puta je glavna tema bila "etničko čišćenje", posebno u općini Kotor Varoš, te užas masakra u selu Večići. Ako bi se dalo porediti ponašanje g. Owena i g. Galbraitha, najdnostavnije bi se dalo zaključiti da je prvi bio hladni Englez koji je bio na strani jačih, a Amerikanac na strani žrtve. Nisam ni znao koliko su naše ocjene tačne, kada stvari pogledamo s globalno političkog aspekta, a još sam manje mogao znati koliko simbolike ima u tome, i koliko sudbonosnog, za mene osobno, će biti u poznanstvu s g. Gallbraithom. Bio je to susret koji se pamti a u našoj situaciji i poticaj da se dalje borimo, s većom nadom da ćemo preživjeti.

No odmah nakon razgovora s gospodom Amerikancima, pozvan sam od Džumhura i Gabelića na hitan razgovor s Vojom Kuprešaninom, predsjednikom tzv. AR "Bosanska krajina". Niam to mogao izbjeći, pa je sa mnom pošao Novalija, član IO-a. Ušli smo u luksuznu prostoriju ovog već poznatog protagoniste "etničke eksterminacije" nesrba. Tu smo zatekli Džumhura, potpredsjednika "Preporoda", čelnika HDZ Gabelića i čelnika MKCK g. Schweizera. Prvo je bila kraća prepirka između Gabelića i Kuprešanina. Gabelić je spominjao ratne zločince i mogućnost suđenja, a Kuprešanin je odmah replicirao da imaju i oni svoju "Argentinu" koja će ih primiti.

Naravno, mi ostali smo šutjeli, ali je ova diskusija bila groteskna u ovoj situaciji. Schweizeru sam dio toga preveo i u njega se pojavio podsmijeh u očima. Kuprešanin je tada od mene zahtijevao da odmah idem s njim u Kotor Varoš, gdje nas čekaju predstavnici bošnjačkog i hrvatskog naroda, s kojima će biti razgovor oko dogovorenog iseljavanja ova dva naroda s te općine, te da je ovo jedina prilika da se spasi narod od pogibije. Odbio sam taj zahtjev sa obrazloženjem da nemam nikakvih podataka o tamnošnjem stanju i da ne želim ići bez predstavnika MKCK. No g. Schweizer je to odbio, a ja sam ponudio Novaliju, no i on nije pristao. Odlazeći kući, pitao sam se da li sam ispravno postupio, jer šta ako taj naš jadni narod zaista treba nekoga ko može animirati međunarodnu javnost? Hoće li sutra kazati da čelnik SDA zbog straha nije htio doći i pomoći? Jer drugi su već išli.

Znali smo da je počelo "etničko čišćenje", da je osnovan koncentracioni kamp na lokaciji tzv. "Marića potok" u kome se nalazi preko 5.000 žena, djece i muškaraca, da su smješteni na otvorenom a da ih srpske vlasti povremeno transportuju dalje. O tome smo izvijestili MKCK i VK, kao i USA i BiH. ambasade, te neke inozemne novinare. Također, nam je bilo poznato da su na teren Kotor Varoši više puta dolazili Gabelić i biskup Komarica, a jednom im se pridružio banjalučki muftija Ibrahim ef. Halilović... No, tek danas smo konačno saznali da su oni vršili animiranje hrvatskog stanovništva da napuste svoje domove, jer im prijeti uništenje. Bilo je tu i parola "Ovdje se ne borite za Hrvatsku", a razni emisari iz tzv. "Herceg-Bosne" su nudili preseljenje u Slavoniju i zamjene imanja sa Srbima. I uvijek je Kuprešanin govorio lokalnim političkim čelnicima da se više niko ne smije proganjati, "prijetio", a već sutra bi nastupio još gori teror. Džumhur me je izvjestio o toku događanja u selima, koja je posjetio zajedno s Gabelićem, te potvrdio da je proces animacije oba naroda već završen i dogovoren odlazak za 15.10.1992. Pokazao mi je odluku tzv. "Srpske vojske" i Kriznog štaba Kotor Varoši, ustvari ultimatum, kojim se određuje predaja oružja i izlazak stanovništva na sabirna mjesta, a da će transport nadgledati MKCK... Po njegovom izvještaju samo selo Večići i par drugih, nisu to prihvatili. Nisam ništa obećao ali sam bio u strašnoj dilemi i zbog toga što sam znao da naši mladići odlaze krišom u Večiće u borbu i da ih mi iz Banje Luke obezbjeđujemo zoljama i lijekovima. Džumhur ovo nije znao. Napravio sam plan u slučaju

odlaska. Sutra ujutro, Džumhur mi je došao i navalio da idem s njim, Gabelićem i Čoskovićem. Očito je sve bilo dogovoreno, jer su policijska kola malo zatim došla pred kuću. Brzo sam se presvukao. Uzeo sam kožnu bundu, nešto novaca i desetak kutija cigara. Bojao sam se pregleda pa nisam ništa više uzeo. Gabelić, Čosković i jedan fratar, krenuše iza nas kombijem punim hrane. Već na putu do Kotor Varoši vidjeli su se brojni vojni punktovi i bunkeri, a u gradu i borna kola, te mnogo vojnika s oružjem. Uveli su nas u predvorje općine. Za stolom su sjedili predstavnici okupacijskih vlasti: **pukovnik Peulić, Zdravko Pejić**, načelnik CSB Kotor Varoši, **Stojan Župljanin** iz CSB Banje Luke, Nenad Balaban, sekretar kontraobavještajnog odjela, predsjednik Kriznog štaba Kotor Varoši i drugi (kasnije dobio obavijesti). Nije bilo Večićana i shvatio sam da su me prevarili. No nisu znali da će oni biti dvostruko prečeni, jer nisu mogli pretpostaviti u kakav sam rizik spreman ići. Odmah su nam pročitali ultimatum za Večiće uz dodatnih pet točaka na posebnom papiru. Tražili su predaju uz garanciju da će ih žive prebaciti u Travnik. Međutim, ja sam već znao da su za njih pripremljeni hangari na aerodromu Zalužani. Predstavnici HDZ nisu ništa prosvjedovali i kao da su znali sve unaprijed.

Džumhura i mene povezao je Pejić u autu, a u kombiju su bili ostali. Usput, kod Vrbanjaca Pejić zaustavi vozilo, a nas okružiše bradati četnici s noževima, očito da nas uplaše. Kombi se pak izgubio prema hrvatskom selu. Pejić je još tako provocirao, a zatim smo se dovezli do linije fronta. Tu su bila tri tenka s cijevima uperenim na Večiće. Preko linije smo krenuli, Džumhur i ja kao i fratar Adolf-Did, kako su ga Večićani zvali po starom dobrom bogumilskom običaju. Did je nosio bijelu zastavu. Usput mi kaza tiho, da ne čuje Džumhur, da će iz kombija preuzeti par vreća šećera i brašna i ostaviti Večićanima u šumi.

Bio sam veoma uzbuđen kada sam vidio naše prve borce. Bili su u običnoj civilnoj odjeći, s gumenim čizmama na nogama. Dao sam im cigara, koje su željno dočekali. Dok smo prolazili kroz selo, rekoše mi kako su se borili, pobili brojne specijalce iz Banje Luke, i čak zarobili tenk uvalivši mu kladu u gusjenice. Imali su malo lijekova i samo jednog studenta medicine, kojeg sretoh na seoskom putu. Njihov izgled nije odavao neustrašive ratnike i vješte borce, koji su bili strah i trepet... Džumhur se samo raspitivao za zarobljene Srbe, jer je imao poruku za jednog zarobljenog nastavnika od njegove

obitelji. Konačno dođosmo pred jednu kuću oko koje je bilo dvadesetak momaka. Dao sam im cigare, ali strog glas me pozva u kuću. Ušli smo. Skinusmo i obuću kao što priliči u pravoj bošnjačkoj kući. Uvedoše nas na divhanu. Na šiltetima su sjedila trojica. Ozbiljni... Jedan u uniformi borca Armije BiH s ljiljanima. Kada smo se rukovali poljubih ga. Nisam mogao odoliti osjećanjima vidjevši ljiljane prvi puta u životu. Tek nakon 2 godine poslije saznat ću njegovo ime - **Raif Alagić** (Allahrahmetile). Sjedosmo na pod i uz kahvu poče razgovor. Fratar je izišao, a Džumhur odmah navali s utlimatumom objašnjavajući da je on oficir i zna mogućnosti obrane Večića i sl. Prekinuo sam ga i rekao da sam predsjednik SDA i da ću ja govoriti. Džumhur se uvrijedi, pocrveni, skoči i krenu na vrata. Samo je Allahovo proviđenje to moglo učiniti. Oni pođoše za njim, a ja im kazah da to ne čine nego nek nekoga pošalju da ga pripaze. Poslušaše me. Da bih dobio njihovo povjerenje, kazah im podatke o njihovom snabdijevanju oružjem u Banjoj Luci i kod koga. Brzo se moralo odlučivati, pa kazah: - Vi najbolje znate koliko se možete braniti... Ali ako se odlučite predati, tada obavezno tražite prisustvo MKCK i strane novinare. Tražite da ja opet dođem, a ja ću uvjetovati da budu predstavnici MKCK i novinari. Oni se složiše, a ja im to sve napisah štampanim slovima na komad papira i upozorih da ovako neću razgovarati kada se vrate ona dvojica, a ako dođem sljedeći put, da ću s njima i ostati. Zatim skinuh svoj zlatni lančić s polumjesecom i zvijezdom i stavih Raifu oko vrata. Tu su još bili **Nedžib Alagić**, **Namik Turanić** iz sela Hrvaćani, **Besim Brbić**... Alagiću sam kazao da kada pođem, nek zahtijeva moju kožnu bundu, jer je odlična za zimu.

U to uvedoše Džumhura i fratra. Džumhur se smirio a ja sam se pravio nevještim, te se čudio što je otišao. Oni ga upitaše za njegovo mišljenje. Kako je on kazivao, tako je fratar iza njegovih leđa klimao glavom negirajući. Kada je završio, komandant kaza: "Ti si svoje kazao, a sada mi svoje" i pri tome izvadi onaj papir koji sam popunio i predade ga meni s riječima: "Evo našeg odgovora." Kada smo pošli, on oštrije zatraži moju bundu, a meni dade neki plastični šuškavac. Bio sam odista sretan i zahvalan Allahu. Kasnije će taj šuškavac poslužiti kao znak raspoznavanja kad sam po jednom kuriru poslao poruku našim borcima u Travnik (po Husi iz D. Vakufa)...

Po povratku u Kotor Varoši, oko 16,30 sati, dočeka nas ista ekipa. Bili su i čelnici HDZ-a tu. Iznio sam im stavove naših boraca.

Potpukovnik Peulić, kada ču, prasnu od bijesa. Udari šakom o sto. Siktao je i vikao da će sravniti Večiće, dok sam ja replicirao da je pitanje Večića političko i da ga treba rješavati na višoj razini. Ipak pristaše da MKCK posjeti Večiće... Put do Banje Luke bio je mučan, jer s nama u auto smjestiše četnika koji je prijetio.

Četnici su bili dvostruko prevareni ali nisu toga bili svjesni. Vjerojatno su u toku noći dobili izvještaj svojih obavještajaca. Sutra ujutru izvijestih telefonom VK (g. Pjer) što, traže Večićani i zamolih da se dogovori posjet MKCK Večićima.

Oko 16 sati zazvoni telefon. Bio je to Vojo Kuprešanin. Bio je vrlo ljubazan u početku, a zatim oštro upita: "Što si to ti uradio u Kotor Varoši?" Pokušao sam objasniti na svoj način, ali me prekide psovka i bujica riječi: "Ti si nas prevario. Lično ću te poslati na "Manjaču" u logor, ukoliko ujutro u 7,00 ne budeš pred Skupštinom. Tamo će te čekati dva policijska auta i ideš u Večiće da se predaju!" Zatim je nastavio sa psovkama i prijetnjama. Bio sam zabrinut. Jedva primih jednu staru ženu iz komšiluka, koja je često svraćala na kahvu. Ona mi kaza: "Ne brini, Allah je s tobom." I zaista oko 18 sati me nazva g. Kelley iz US ambasade i kaza da g. Gallbraith želi sa mnom razgovarati. Lahnulo mi je.

Peter me izvijesti da je upoznao brojne ličnosti i institucije o "etničkom čišćenju" u Kotor Varoši, kao i Venca i Owena i g. Busha, predsjednika SAD, kao i kandidata Bila Klintona. Spomenuh prijetnju Voje Kuprešanina i naglasih da sam u opasnosti. Gallbraith obeća o svemu izvijestiti Vencea i g. Klintona, a ja zamolih da to učini i s našom ambasadom u OUN. I zaista, nakon sat

vremena zvao me je ambasador Šaćirbegović, a odmah iza toga i tajnik Svjetskog jevrejskog saveza g. Hjoimlaim, koji obeća zvati generala Talića i g. Panića, predsjednika Vlade u Beogradu. Hvala Allahu, samo mi je On pomogao.

Ujutru ne odoh pred općinu, kako je naredio Kuprešanin, ali me nazva tadašnji srpski predsjednik općine Kotor Varoš i najljubaznije zamoli da dođem na razgovore s predstavnicima Večićana, jer oni isključivo traže mene. Odgovorio sam da ću to učiniti, ako obezbijede prisustvo MKCK. Tada sam saznao da su u Večićima i naši borci odlučili da se neće predati, niti iseliti. Sutra mi ujutro svratiše strani novinari koji me obavijestiše da žele prisustvovati predaji i transportu naroda iz Kotor Varoši, što me obradova, jer četnici neće napraviti masakr u njihovom prisustvu. Oni ponovo dođoše sutra da me izvijeste kako je izgledalo iseljenje od oko 60% stanovništva. Bošnjaci su otpremljeni za Travnik, a Hrvati za Hrvatsku.

No, slučaj Večići nije bio završen. Nakon 7-8 dana, rano ujutro na vrata mi dođe kurir i obavijesti da je došao kurir iz Večića. Mladić je bio obučen u četničku uniformu. Kurir kojem sam bezgranično vjerovao ostade u sobi kontrolirajući da se ne pojavi neko, a ja siđoh u podrum. On mi izdiktira poruku: "Stalno traži da MKCK i novinari dođu u Večiće, ali stalno odgađaj svoj dolazak da bismo dobili na vremenu!"

Kasnije u Zagrebu, sreo sam nekoliko Večićana koji su mi ispričali kako je kao pravi četnik dolazio E.B. zajedno s predstavnicima MKCK i nagovarao ih na predaju i čak im prijetio. Kazao im je "Srpska oslobodilačka vojska će vas pobiti, a zastava srpska će se vijoriti na džamiji", pokazujući bombama srušenu džamiju.

Večićani su mi dali opis herojske borbe Večića, čiji siže dajem ovdje, jer još niko nije pisao o tome. Citiram:

"Prvih dana juna 1992. godine iz Banje Luke u Maslovare je dopremljeno 5 tenkova na labudicama. Nakon 3 dana u borbenoj koloni stigli su u Vrbanjce (2 km od Večića) da bi se bez incindenata vratili, dok se stanovništvo Večića nakon ovoga samoorganiziralo, kopajući rovove i praveći zaklone. U to vrijeme oni su posjedovali 62 komada vatrenog oružja, uključivši lovačke puške, 6 zolja, IBRNO, 20-ak bombi... 09.06. primijećeno je razmještanje četnika po brdima. 11.06. četnici i "Crvene beretke" iz Banje Luke upali su u

Kotor Varoš sa transporterima. Općinu su zauzeli bez ikakvog otpora. Istog dana oko 9 sati sa Vasiljevića brda gdje je bila raspoređena brigada iz Skender-Vakufa (komandant **Boško Peulić**), otvorena je vatra po Večićima, kada je ranjen **Botić Mirzet**. Izvršen je kontranapad u kojem je ubijen jedan četnik, 4 zarobljena a ostali su uspjeli pobjeći. Zarobljeno je oko 2.000 metaka za "sijač smrti", 5 AP, 1 pištolj, 6 bombi... 12.06. u predvečerje, napadnuti su Hrvaćani brojnim topovima. Stanovništvo je izbjeglo, a selo spaljeno. Ubijeno 40-tak Bošnjaka. Od oko 20.000 nesrba na općini samo je 15% pružilo otpor, a ostali su potpisali lojalnost. Večićanima se šalju pregovorači i ultimatumi, a zatim slijedi granatiranje iz svih oruđa. Pozivaju se na predaju. Večići su bez liječnika, s malo oružja i municije bili prepušteni sudbini. U selu je zavladala panika naročito kada su četnici likvidirali 37 ljudi, žena i djece u pilani u Vrbanjcima. 27. 06. uslijedilo je nezapamćeno granatiranje cijelu noć, da bi ujutro počeo napad s tri strane. Napadali su banjalučki specijalci, prodrli su u selo, ali su ih Večićani suzbili bočno i natjerali u bijeg. Ostavili su 25 mrtvih, među kojima komandira specijalaca i komandanta napada. Na našoj strani je bilo 6 žrtava. Zaplijenjene su znatne količine municije i automatskog oružja. U selo se slijeva stanovništvo iz okolnih sela pa su otvorene javne kuhinje. Slijede pregovori, ali i nove akcije.

Izvođene su pojedinačne akcije, snajperske likvidacije, te napad na Đurića brdo, gdje je likvidirano desetak četnika, dok su na našoj strani svega 4 ranjena. Početkom jula počinje tući avijacija s banjalučkog aerodroma. Tijekom 3 dana istresali su smrtonosni tovar na selo. 11.07. uslijedio je drugi pješadijski napad. Četnici su neprestano granatirali selo, s preko stotinu granata na sat. U tom napadu četnici su uspjeli upasti u selo Bajrića brdo, gdje su počinili pokolj ranjenika. Zaklano ih je 7. Ubijani su civili, paljene kuće. Napad je odbijen, a ostalo je 13 mrtvih boraca, 6 civila a 25 civila, mahom žena i djece, su odveli. U drugoj polovici jula, zajedno s Kotoranima izveden je napad na Brekinji. Ubijeno je 8 četnika, 2 zarobljena kao i 9 AP, mitraljez M-53, znatna količina municije, a iza toga je uslijedio napad na Rastik gdje su zarobljena 2 četnika. Na Đurića brdu je došlo do međusobnog obračuna preplašenih četnika, jer nisu znali odakle ide napad pa su se međusobno ubijali.

20.07. u selo se probilo 25 boraca, koji su došli iz inozemstva. Stigla je vijest o oslobađanju općine koje će započeti 28.07. pod

komandom Joze Pokrajčića. Početkom 08. mjeseca dogovorena je zajednička komanda s HVO-om, ali to će ostati bez učinka. U pojedinim akcijama borci su zaustavljani od Katolika Zabrđa i Muslimana Vrbanjaca, stanovnika koji su bili lojalni Srbima. 07.08. napadnut je zaselak Narići s četničkim Štabom, oko 6 km u pozadini, gdje je likvidirano 30-tak četnika, dok naši nisu imali žrtava. Nakon ovoga uslijedili su pregovori. Kao rezultat Večići su požnjeli žito, oslobođeno im je 25 zarobljenih civila.

Četnici vrše masakre u drugim selima. 11.08. uhvatili su 16 muškaraca u Dobovcima i zapalili ih u kući. Žene su odvedene u pilanu u Kotor Varoš, gdje su mnoge od njih silovane. Isto to rade u Hanifićima 14.08., kada 8 ljudi žive pale u džamiji, a 8 drugih muče pa likvidiraju. Nakon niza masakara, Srbi mijenjaju politiku... Omogućavaju iseljavanje prema Travniku. To dovodi do popuštanja okolnih sela, unatoč intervenciji Večićkih boraca. Sredinom 10. mjeseca padaju Sokoline i sva okolna mjesta. Večići ostaju sami i nastavljaju pružati otpor.

Pregovarači HDZ-a postižu dogovor sa Srbima i tada oko 2000 vojno sposobnih muškaraca napušta općinu i predaje oružje. Večići ostaju uporni. Sada ih napadaju haubičkim projektilima od 105 do 205 mm. Dolazi do povremenih ispada pojedinaca koji svojevoljno odlaze na pregovore s četnicima, a ovi ih mame obećanjima. Zavladala je nesigurnost i neizvjesnost... Večićani takve hapse i donekle zaustavljaju rasulo. Grupa Večićana, koja je ranije otišla ka Travniku da bi dobavila maljutke i radio-stanicu, vratila se sa viješću o skorom padu Jajca. Nastupila je panika... I zaista, nakon pada Jajca, 29/30.1992. (10) bilo je jasno da nema daljnjeg opstanka, pošto se izmijenila strategijska slika. Uslijedile su brze pripreme za povlačenje boraca preko šuma, dok su stariji ljudi, žene i djeca trebali poći konvojima, ali nakon proboja boraca.

02.11. Večićani i manji broj boraca iz drugih sela, krenuli su u proboj preko Staze kraj Skender-Vakufa, prema Travniku. Na tom putu neprestano su se nizale zasjede. Samo dio boraca se uspio probiti, njih 91, dok je 200 završilo u četničkom leglu – Grabovici, odakle su maloljetnici i žene izašli u konvoju, a za 96 boraca Večićana i 56 iz drugih sela nema nikakvih informacija od dana zarobljavanja. Također, 80 boraca je završilo u drugim logorima, poput Batkovića i u logoru Skender-Vakuf. Oni su se nakon nekog vremena uspjeli spasiti. Za vrijeme petomjesečne opsade na Večiće

je palo oko 16.000 granata. Avioni su izbacili 10 kasetnih, 4 napalm bombe, 9 krmača i 2 bombe punjene nadražljivcima... U nekoliko navrata desilo se haubičko granatiranje. Za to vrijeme stradala su 34 borca, a u proboju još 11, te 32 civila, većinom djece. Neke od akcija ovdje nisu navedene, ali se ne zna broj poginulih četnika. Sami Srbi su priznali 230 svojih žrtava od strane Večićana. Glavni četnički komandant je bio pukovnik Boško Peulić, a za područje Večića Saša Petrović, porijeklom iz Liplja, pod čijom su komandom izvršeni napadi i zločini u večićkoj bolnici.(2)

Interesantno je znati i drugi dio događanja na hrvatskoj strani. Još 1991. godine, Hrvati iz sela Bilice, Hrvaćani, Vrbanjci, Sokoline, u okolici Kotoro-Varoši su već imali kontakte s Hrvatskom. Bili su očito dobro informirani o planovima Srbije, ali i Hrvatske. Iz Hrvatske uz to dobivaju oružje i uniforme, tako da su već u ljeto primili značajne pošiljke oružja. Svjedok o tome iznosi sljedeće:

U julu 1992. godine pozvao me je Stipo S. i zamolio da mu pomognem prevesti kamion švercovane robe u Kotor Varoš, jer ja poznajem mnoge milicionere pa će se moći proći bez kontrole. Nisam znao što je na kamionu, ali kada smo došli u jedno selo, vidio sam da je kamion natovaren oružjem i municijom. Nakon nekoliko dana došla je policija po mene i ja sam zatvoren na Tunjice. Istragu je vodio Jović Drago. Među uhapšenim je bilo i desetak Srba koji su prodavali oružje Bošnjacima. (3)

Naoružani Hrvati, sada HVO, nisu željeli borbu. Oni su se naoružali za svaki slučaj, a glavna poenta je bila politička opcija o podjeli BiH, pa i o zamjeni teritorija, po kojoj su Hrvati Kotor Varoši trebali ići u Slavoniju. Sve u dogovoru sa Srbima.

Tome se suprotstavio borbeni Hrvat, Bosanac, po imenu **Spržo**. On je imao grupu od 14-20 momaka. Bili su vješti i hrabri. Odmah su na zločine uzvratili napadima na četnike i nanosili im teške gubitke. Spržo je bio otvoren prema Bošnjacima i kazao da postoji plan o podjeli BiH, te da se Bošnjaci trebaju pripremiti za borbu zajedno s Hrvatima.

Vladala je velika zabuna, jer jedan dio Bošnjaka se pridružio HVO postrojbama. Tada na pregovore s njima dolazi čelnik banjalučkog SUP-a Stevan Marković. Prije toga je Stevan najavio svoju likvidaciju jednom prijatelju, jer je znao da ga SDS, naročito Župljanin, žele žrtvovati kao "crvenog" i čovjeka koji nije šovinista, a da bi onda svalili krivicu na Bošnjake i Hrvate i našli opravdanje za

napad na općinu Kotor Varoš vojnim snagama. I on je zaista ubijen pod nerazjašnjenim okolnostima od strane Spržine grupe.

Po izjavi jednog svjedoka (A. M.), koji će biti također svjedok Međunarodnog suda u Hagu, Spržo je bio ubačeni agent KOS-a, inače je bio kriminalac na izdržavanju višegodišnje kazne na robiji u Sremskoj Mitrovici, u Srbiji. '92. je doveden na Manjaču, gdje je prošao vojnu obuku, i poslan na područje Kotor Varoši da započne međunacionalne sukobe, kako bi onda vojska mogla intervenirati. Ove dvije izjave mogle bi se povezati. (vidi '91. - mart, uvježbavanje specijalnih jedinica na Manjači). Međutim, borci Večićani to negiraju, jer su Spržu znali cijelo vrijeme, i s njim sudjelovali u borbama. A Spržo je čak odbio dati u zamjenu zarobljenog četnika, čija bogata porodica je nudila otkup, a kada su uhvatili Spržinog oca i poručili da će ga ubiti ako ne pusti četnika, Spržo im odgovori: "Mog Starog možete ubiti, al' ovog ne dam.". Spržo i njegovih 5-6 pratilaca su ubijeni iz zasjede od strane vojnih specijalaca iz Banje Luke, koji su ih iznenadili usred dana. Interesantno je da su ubice došle od strane hrvatskog sela, što navodi da su bili namjerno pušteni. Nakon ove likvidacije, HVO i emisari rade na predaji oružja i iseljavanju (D-N. A. svjedok).

Ratno predsjedništvo Kotor Varoši, 14.10.'92., donosi odluku o predaji oružja 15.10. do 14 sati, a onima koji smatraju da bezbjednost nije sigurna, omogućava se napuštanje teritorije Kotor Varoši i Republike Srpske uz nadzor MKCK. Kao potpisnici, dodana imena predstavnika HDZ, lokalnog župnika, Bušatlića i još jednog Bošnjaka. I rukom napisano da je "promjena u vezi produženja roka i načina izvođenja operacije uspješno izvedena u subotu.

I konačno epilog...

Dostavljamo izvještaj o zarobljenim Večićanima, **a Hamdija Todorovac prenosi informaciju USA Ambasadi u Beogradu** o 5 teško ranjenih Večićana, koji se drže u Medicinskom centru kao zatvorenici, tuku ih i prijete likvidacijom. Tražno je da osoblje ICRC intervenira i prebacuje ih u Zagreb na liječenje. (Botić Mirzet, Botić Samir, Dizdar Suad, Hibić Edin, Škorić Ramadan) (22.11.,) (5)

Neposredno nakon odlaska Vence-Owenovog tima, srpske vlasti počinju slati poruke i vršiti pritisak da se SDA odbornici vrate u Parlament. Osobno šaljem izvještaj Misiji o novom pritisku srpskih vlasti na naše odbornike da se vrate u Parlament. Dolaze im u kuću po 12 specijalaca i odmah postavljaju ultimatum "ako nećeš u

Parlament, seli se". Vjerojatno je međunarodna politička situacija takva da im treba "višenacionalni" Parlament. Naš bivši predstavnik u SO, potpredsjednik, A. G. zajedno s kolaboracionistom i četnikom Emirom Bušatlićem krenuo je da obilazi odbornike i da ih nagovara. (8)

Dana 25.10. po kuriru (Enisa) dostavljam pismo Šabiću, u kojem postavljam tri pitanja s molbom hitnog odgovora:

1. Srpske vlasti vrše i dalje pritisak na naše odbornike da se vrate u općinski Parlament. HDZ je još formalno unutra, ustvari samo 2-3 odbornika i oni su pod pritiskom naroda da izađu. Oni ne glasaju. Da li pristati na povratak ili ne? Po mom mišljenju to ne bi trebalo uraditi da ne dajemo "četnicima" demokratsko pokriće za njihove zločine.

2. Ima ideja kod nekih članova SDA da se proglasimo Regionalnim odborom kako bismo dobili šansu da kontaktiramo druge gradove, gdje nema našeg vođstva. Da li to uraditi?

3. Zašto se putem medija ne obavijesti o djelovanju kolaboracionista? Mi smo nejaki da se s njima nosimo, jer ih pokriva CSB. Ako se to ne uradi to će naše demoralizirati.

Šabić odgovara, dostavljajući mi pismo u otvorenoj koverti preko supruge S. H., koja je sada mogla putovati u Zagreb kao član "Merhameta".

Novi izvještaj za Misiju BiH pri OUN, 26. 10. 29. (7)

U Ključu ubijen Hodžić Šerifa Juso na kućnom pragu. U Banjoj Luci se čiste i pripremaju skloništa, ali u njima se samo predviđaju mjesta za Srbe. Prikupljene sve kamion cisterne i poslane u Grčku za prijevoz goriva, i to s štembiljima BiH. Radi se o probijanju embarga, a grčke vlasti samo traže i najmanje opravdanje da probijaju embargo. Obaviješteni smo da je Vence i Owenu dostavljen spisak od 60 nesrba u policiji, s namjerom da se uvjere u višenacionalni sastav, ali se radi samo o osobama koje služe u administraciji, a nema Bošnjaka i Hrvata u operativnim službama...

196 *Međunarodne humanitarne organizacije - nemoćni posmatrači genocida*

Isti dan šaljem Šabiću izvještaj o susretu s Schweizerom čelnikom ICRC i s čelnikom UNHCR Rony Zibert. U ICRC smo bili Filipović, Đuzel i ja, a sastanak nije ni počeo kada u sobu provali

Emir Bušatlić i povišenim glasom zatraži prisustvo sastanku po naređenju predsjednika tzv. AR "Bosanska krajina" Voje Kuprešanina, jer je neophodno da se Bošnjaci iz Večića predaju srpskoj vlasti, inače bit će uništeni. Pošto se na našu molbu da se odstrani Bušatlić, g. Schweizer nije odvažio, mi smo otišli u predsoblje i sačekali da Bušatlić ode. Iza toga smo ušli ne spominjući incident. Izložili smo mu da je stav IOSDA da ja ne idem u Večiće bez ICRC i novinara. On je kazao da putuje u Zagreb pa će izvijestiti pretpostavljene... Čime su Srbi uplašili čelnika MKCK, nije mi jasno, ali je vrlo indikativno da je primio E. Bušatlića.

S gospođicom Zibert sam bio isti dan. Ona je svjesna genocida i užasnog stanja za Bošnjake, ali njen ured samo malo može pomoći u općem, očajnom stanju. Ja sam joj kazao da je važno da ostanu, iako joj srpski oficiri već prijete. (1) Salima Šabića sam zamolio da se o ovome izvijeste P. Galbraith, i Centrala SDA. Tada nas jedanaest članova IO-a održavamo sastanak u Naimovoj kući dana 05.11. Skupili smo se tajno u razmacima od po pet minuta i donije sljedeće odluke:

1. Prihvaća se u potpunosti dopis SDA - Centrale upućen preko Šabića, 29.10.'92.

2. Neće se prihvatiti ulazak u lokalni Parlament naših predstavnika u uvjetima okupacije, odnosno sve dok se ne uklone prepreke koje su dovele do masovnog egzodusa, proganjanja i ubijanja bošnjačkog naroda. Ova odluka je tajna sve do javnog obznanjivanja.

3. Član IO-a i odbornik SO, Smail Đuzel se imenuje za predsjednika Kluba delegata,

5. Banjalučki IO SDA preuzima sve obveze i prava, koji je imao Regionalni odbor, ali samo na teritoriju koji je pod okupacijom srpsko-četničkih snaga, zbog posebnog interesa porobljenog bošnjačkog naroda.

6. Za predsjednika Regionalnog odbora SDA, sukladno s tačkom 5. imenuje se Muharem Krzić, a za potpredsjednika Amir Novalija, Smajl Đuzel i Sead Hadžagić, dok je tajnik Amir Džonlić.

7. Predsjednik Krzić će predložiti povjerenike na terenu.

8. Prihvaćen je izvještaj o stanju selu Večići, te uspješno izvlačenje boraca TOBiH.

9. Zadužuje se Amir Novalija, kao legalni potpredsjednik MDD "Merhamet", da sazove Glavni odbor, te da tim putem smijeni ilegalni IO sadašnjeg sastava MHD "Merhameta".

10. Osuđeni postupci pokušaja odvajanja "Merhameta" od Centrale, te nastojanje da se registrira **kao srpsko dobrotvorno udruženje**, koji provodi navedena grupa ljudi, te izražava otvorena sumnja da se radi o ubačenim osobama. Ovaj izvještaj je dostavljen Šabiću, a on je trebao to dostaviti u Sarajevo.

Pošto je izvještaj upućen kurirski, napisao sam popratno pismo Šabiću. Prvo sam se zahvalio na njegovom pismu od 29.10., jer je to bilo prvo pismeno uputstvo i komuniciranje s nama, i nažalost, nikada više. Zahvalio sam na finansijskoj pomoći. Upozorio sam ga na nesporazume s S. Hadžagićem koji se javljaju zbog njegovog članstva u IO MHD "Merhameta", a da nije obavijestio nikoga o tome.

Dobio je i obavijest o ponašanju nekih ljudi, koji su svu aktivnost usmjerili na obezbjeđenje domovnica i zamjenu kuća Banjalučana. Upozorio sam da se u Zagrebu upravo takvi preferiraju. Dao sam garancije za ponašanje određenih ljudi iz SDA, te zamolio da se uradi sve oko izvlačenja **Asima Jakirlića** iz Banje Luke i da se omogući njegovo liječenje. Zamolio sam za pomoć njegovoj kćerci.

Tada nas Džonlić izvještava da nema više finansijske mogućnosti za svoj rad na obrani naših ljudi pred srpskim sudovima, jer ga srpske vlasti oporezuju i sl. (4)

U narednom izvještaju stoji da je u Banjoj Luci počela velika mobilizacija, koju prati masovno hapšenje, da je oko 1.000 Bošnjaka i Hrvata prošlo u nekoliko dana kroz torture zatvora, da su sve džamije i katoličke crkve u Mrkonjić Gradu srušene 14. 11., da je po treći puta gađano tromblonom kuća u kojoj je smješten MDD "Merahamet". (5)

Poseban izvještaj šaljemo za Misiju BiH pri OUN 18.11.'92. (6) s molbom da se pokloni izuzetna pažnja:

1. Mobilizacija za sve je proglašena. Vrše se racije po kućama i ulicama. Uhapšeni se odmah šalju na front kod Gradačca i Orašja da kopaju rovove.

2. Mi smo izrazili protest u ICRC i UNHCR, jer je to protivno međunarodnim konvencijama...

3. Predgrađe Vrbanja i Debeljaci primili su ultimatume: moraju predati oružje i identificrati počinioca spaljivanja srpske zastave. Mi

smo izvijestili međunarodne organizacije pa one patroliraju, da se spriječi masakr...

4. Svi koji imaju članove obitelji u inozemstvu, moraju napustiti stanove i tražiti iseljenje preko "**Agencije za iseljenje...**"

5. Svi zaposleni moraju u roku 5 dana donijeti potvrde da su se njihovi muški članovi javili Srpskoj armiji, ili će biti izbačeni s posla i iz njihovih kuća.

6. Bombe i puščana paljba čuju se svaku noć u kvartovima s bošnjačko-hrvatskom većinom. U zadnjih 7 dana ubijeno je 11 ljudi.

7. U "Glasu" su objavljeni uvjeti osnutka političkih stranaka. Među ostalim, stranka mora priznati "srpsku državu".

9. Banjalučki "Merhamet" službeno priznao "srpsku državu" i zatražio službenu registraciju u tom smislu.

Jučer na TV Banja Luka N.K, član Uprave MHD "Merhameta", u izjavi je zanijekao da su Bošnjaci gladni, da se ne suprotstavljaju srpskim autoritetima i da općenito nisu tretirani na neadekvatan način.

10. nije čitak

11. SDA osnovala Regionalni odbor za područja pod okupacijom...

12. Masovan teror i ubijanja ljudi na stadionu u Bos. Novom, Sanskom Mostu...

13. Pošto srpske vlasti počinju optuživati članove SDA čak za navodne "zločine" počinjene prije srpske agresije, kao što je objavljeno u "Borbi" za **dr. Mirzu Mujadžića**, to je za očekivati pokretanje izmišljenih optužbi protiv nas u Banjoj Luci.

Radovan Karadžić je već kazao u svom govoru u Prijedoru na zasjedanju tzv. "Srpskog parlamenta" da su neki lideri SDA u Banjoj Luci stalno nelojalni...

U prilogu je dokument o teroru u Gornjem Šeheru. Izvještaj sa sastanka u UNHCR, predstavnika SDA (Krzić, Filipović, Đuzel), te HDZ, Gabelić, Jović, P. Ćosković, sa gđom Rony Zilbert, gdje smo razmatrali "Prisilnu mobilizaciju". Konstatirano je:

1. Pozive za mobilizaciju u srpske oružane snage dobilo 2000 Bošnjaka i otprilike isti broj Hrvata. Mnogi se ne odazivaju, ali policijske grupe specijalaca prodiru u kuće i stanove, hapse i odvode u vojni logor "Rakovačke bare", tamo im oduzimaju dokumentaciju i oblače u vojne uniforme, te odmah šalju na front Gradačac-Orašje.

Ko odbije da se ukrca, biva isprebijan, mora potpisati izjavu o napuštanju Banje Luke u roku od 15 dana i mora se prijaviti u Agenciju za preseljenje.

Porodice iz kojih je neko odbio mobilizaciju, ostaju bez stanova i bez posla. Po tom osnovu ugroženo je preko 30.000 ljudi. U VK i MKCK dolazilo je oko 100 ljudi da se žale na ta nedjela.

2. Zahtijevamo od VK da uputi demarš ovdašnjim vlastima, da se izvijeste Vence i Owen i viši autoriteti VK. Pod udarom su posebno članovi SDA i HDZ, a predsjednika SDA traži policija.

3. **Desio se pokušaj ubistva katoličkog svećenika Višetičkog, a u Ivanjskoj ubijeni, da bi im opljačkali kuće, Ishak Lehić i Ivo Matijević, od strane srpskih vojnika.**

4. U toku je izmjena naziva svih ulica i škola, daju se isključivo srpska imena. **Ulica Skendera Kulenovića postaje ulica Majke Knešpoljke**... Ne valja ime pisaca, valja njegovo djelo... Kao što je poznato Bošnjački pjesnik Kulenović napisao je poemu Stojanka-majka Knešpoljka u kojoj Skender žali sudbinu jedne srpske majke.

5. Sve više je napada bombama i puškama na kuće Bošnjaka. Sinoć napadnuta kuća hodže Refika u Šeheru. On je jedva uspio pobjeći.

6. **U Banju Luku učestalo dolaze specijalne vojne snage ("Crvene beretke")** iz Srbije, a odavde se upućuju pojedine jedinice na Kosovo i Sandžak, vjerojatno da se kod zločina ne zna počinilac.

7. Konstatirano je naglo pogoršanje opće političko-bezbjednosne situacije, kao nagovještaja za obimnije "etničko čišćenje". (7)

Izvještaj, (8) od 24.11.'92., kazuje da je 10 raketa zemlja-zemlja upućeno u bazu na Manjači, a istog dana 10 istovjetnih raketa, dužine 12 metara, upućeno je na planinu Kozaru - lokacija Geg, u neposrednoj blizini TV-releja. Po informacijama, spremaju ofanzivu na regiju Bihać gdje će koristiti rakete.

Dopisom, (9) od 26. 11., upozoravam da se sve mora sačuvati, jer su tu mnogi dokazi o zločinima, ali i o našem radu. Možda će se jednom pisati "bijela knjiga". A u D-64/9a predlažem potporu advokatu Amiru da bi imao mogućnost obrane naših koji su došli na Vojni sud zbog odbijanja mobilizacije.

Slijedi Izvještaj sa sastanka GO "Merhameta", IO IZ i IO SDA, a na temu rad MHD "Merahamet". Izvještaj je potpisalo 10 članova IO-a

SDA. Govori se o onome što je rečeno i zaključeno pred oko 70 ljudi. (30.11.'92.;). (10b)

Suština je da je osuđen rad MHD "Merhameta" i pojedinaca, kao i registriranje u "srpskoj državi".

Već 02.12.'92 dostavljamo Tankoviću upozorenje da se naši članovi IO-a angažiraju na radu za interese BiH (Osamnčević, Plivac, Ganić), ali da nas i izvijeste o svom radu. Istog dana šaljemo dopis Šabiću da se onemogući predstavljanje ispred "Merhameta" licima koja nemaju ovlašćenja GO MDD "Merhamet".

Nakon svih peripetija oko MHD "Merhameta", Hadžagić daje ostavku na dužnost člana-potpredsjednika IO SDA. (13) Kao član MHD "Merhamet" putuje u Zagreb a da nikada nije ponudio i da ponese poruku. Dok se ovo dešava, dotle ostali članovi rade i izvršavaju redovito opasne zadatke.

Asim pak, odmah drugi dan dostavlja opširan izvještaj na 5 stranica o zločinima u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini. U pitanju su ubojstva, silovanja. Hapse se članovi IO-a, napadaju njihove kuće **(Đuzel, Šarić, Krzić, a Jakirlić je u kućnom pritvoru).**

IO SDA izvještava o prihvaćanju ostavke Hadžagića, ali napominje da je obrazloženje apsolutno neprihvatljivo. Poziva se da svoje stavove i tvrdnje obrazloži na IO-u. Zatim se raspoređuju s zadacima članovi IO-a (Đuzel, Delnezirević, Mehadžić, Jakirlić) na pojedine kvartove grada. Radilo se o povezivanju članstva i naravno dogovoru oko aktivnosti (15;15.12.). Ovi zadaci su izvršavani apsolutno ilegalno...

Nešto ranije izvještavam Misiju OUN i Šaćirbegovića (6.12; 15):

- 10 dana ranije na smotri vojnih jedinica na stadionu u Mrkonjić Gradu, komandant je kazao "dok se vratimo s fronta, svi Muslimani će biti protjerani ili likvidirani, a njihova imovina data srpskim vojnicima".

Nakon tri dana srušena je čuvena "Kizlar-agina džamija".

- Četiri dana ranije došao Radovan Karadžić u Banju Luku i posjetio katoličku biskupiju.

Bio prisutan biskup Komarica i Papski nuncij. Banjalučki vladika Jefrem savjetovao muftiju Halilovića da traži prijem kod Karadžića, ali on to nije prihvatio. Svaka mu čast!

- U Novoseliji srpski rezervist 5.12. bez ikakvog razloga ubio dva Bošnjaka. Policija došla i nikakvu istragu nisu vodili. Ujutro me

zvao Šeherlija Buzdalek zbog ovoga, te obavljam razgovor s udovicama ubijenih i svjedocima nemilosrdnog ubojstva.

Predvečer se sastajem s novinarima TV-London-4, TV-Granada i odvodim ih na lice mjesta u Šeher. Uzimaju izjave svjedoka i udovica. Dok snimaju, ja prevodim, reporter plače. Neposredno prije toga snimili su potresnu priču Alije Bojića o užasnom mučenju i ubojstvu njegovog sina. Ale je bio poznati pekar i ćevabdžija, veliki dobrotvor IZ-e i institucija grada, a posebno siromašnog svijeta. Sina su mu prvo maltretirali u tzv. JNA, tukli, a kada je uhvaćen pri pokušaju bijega u šume Kotor Varoši, predali su ga četnicima, koji su ocu prodali izmrcvareno sinovo tijelo za veliku sumu novaca.

- 03.12. **u svom stanu zadavljena žicom Sadeta Ibrišagić, bivši sudija**. Istraga bez rezultata,

- od Mrkonjića prema Ključu, 10 km prema Mliništu, nalazi se konclogor u kojem je oko 1.000 Bošnjaka. Uvjeti užasni. 03.12. razbojelo ih se 60 od diareje te smješteni u bolnicu u Jajcu. Egzekucije svaku noć.

- Četiri dana prije, tri autobusa i kamiona sa oko 220 osoba iz Banje Luke odvedeni na front u Orašju. **Bili su svjedoci kada su Šešeljevi četnici masakrirali 9 Bošnjaka i Hrvata** a potom naredili vozačima da ih vrate u Banju Luku.

- **razorena katolička crkva u Dervišima** i ubijen bračni par na Paprikovcu,

Dana 21.12.'92. MDD "Merahamet-Sarajevo" (baš ovako naslovljavamo dopis usred četničke Banje Luke, u potpisu A. Novalija) zahtijeva od MHD da obustavi preregistraciju, jer je protuzakonita i protumuslimanska i da je protiv matičnog "Merhameta" u Sarajevu. Ovo je povijesni dokument, koji zavrjeđuje da bude zabilježen u cijelosti. (17)

08.12.'92. izvještavam o susretu predstavnika SDA, Filipovića, Đuzela i Krzića s gradonačelnikom Radićem na kojem smo iznijeli sljedeće:

- slučaj namjernog ubijanja 2 Bošnjaka u Novoseliji desnoj;
- naselja s nesrpskom većinom su izolirana vojnim punktovima,
- općenito nesigurna situacija u Banjoj Luci, brojna ubojstva, pljačke, protjerivanja, silovanja nesrba.

Radić je izrazio razumijevanje za stanje, a zatim naglasio da: - grad još nije u ozbiljnoj situaciji, ali bit će u goroj po povratku

vojnika s fronta ili srpskih izbjeglica, a da on ne može dati garancije za sigurnost, da je razgovorao s generalom Talićem i da je ovaj obećao jedan bataljon za sigurnost. Tad mu Safet pokaza njegov intervju u "Glasu" od 01.12. 1992. u kojem on izjavljuje da "će biti protjerani svi koji povrijeđuju srpski narod", pitajući ga šta je s onima koji masovno vrijeđaju muslimanski-bošnjački narod. Radić se ljutnu, ali ništa ne odgovori.

Iza ovog Asim šalje izvještaj 10.12. u kojem daje imena ubijenih Bošnjaka: Sofić Abdulaha i Zdenac Ramiza, te izvještava o ranjavanju Imamović Šahe i Lihovac Brace, o policijskoj premetačini kuće portparola SDA Đuzela, i pucanja na kuću predsjednika Krzića kao i vojnu obavijest da je 04.12. poslano 30 tenkova i 6000 rezervista prema Bihaću. Predviđa se opći napad na Bihać.

12.12. upućujemo memorandum kopredsjednicima ZK u kojem sumiramo stanje u Banjoj Luci i molimo da poduzmu mjere da se genocid zaustavi.

16.12. šaljemo izvještaj o sastanku s čelnikom VK Rony Zibert, kojoj smo ponovo iznijeli što se događa, a posebno o užasnom stanju u Čelincu i pritisku da se vratimo u lokalni Parlament. (20)

Asim upućuje Izetu Beganoviću u Češku čestitku i zahvalnost na pomoći bošnjačkom narodu, i ujedno pita za neki faks "podvaljen" Izetu.

Pojavila se sumnja da se neko želi infiltrirati u veze.

Upućujemo nove informacije iz Banje Luke, o ubojstvima i otpuštanju 40 nastavnika Bošnjaka, te o promjeni imena škola i stadiona, koji se sada zove "Sveti Nikola" (24.12.). 28.12. 92. upućujem Salimu Šabiću izvještaj o protekloj godini s prijedlozima da se obezbijedi dodatna kurirska veza i potpora. Ujedno je izviješten o hapšenju 500 nesrba u opsežnoj raciji, te da su transportirani na Manjaču radi vojne obuke, ali da smo uz pomoć stranih novinara podigli kampanju, pa su ih vratili. Istovremeno Srpski radikali su stvorili plan o obezbjeđenju 5000 stanova za srpske porodice. Način obezbjeđenja su sila i ubojstva.

U "Glasu" (15/92) dajem izvode s konferencije za štampu u banjalučkom Domu vojske (bivši Dom JNA), na kojoj učestvuju Bogdan Subotić, ministar obrane u Vladi RS, general-major Momir Talić, komandant Prvog krajiškog korpusa, Predrag Radić, predsjednik Skupštine opštine Banja Luka i Radoslav Vukić,

predsjednik SDS Banja Luka. Glavna tema je "prijetnja" stranom vojnom intervencijom.

Prisutni su bili novinari grčke TV i američkog lista Washington Post. Objašnjavajući šta sve može značiti i kako će se odgovoriti na eventualnu vojnu intervenciju Zapada, gospoda su kazala i ovo: "Mi ćemo se zdušno boriti protiv svakog agresora. Ovaj narod je ponosan, on se ne boji agresora i u stanju je da se odbrani. Mi nismo sve svoje snage, posebno ljudske, iskoristili. Vjerujemo da će se agresoru suprotstaviti i Bošnjaci i Hrvati, jer nemaju drugog izbora, ako žele da žive sa nama. Cilj ove intervencije je proširenje sukoba na cijeli Balkan i pravoslavnu Grčku. Ne vjerujemo da bi i ruski narod čekao da na njih dođe red. Mi nikada rat nismo dobili u prvoj godini, ali jesmo u četvrtoj."

U tom sumornom stanju grupa čelnika bošnjačko-muslimanskih asocijacija je smogla snage da ode na čestitku Božića u biskupske dvore. Bio je to nenadani ugođaj, jer skupa s predstavnicima hrvatskih asocijacija u prigodnom časkanju, uz domaćina elokventnog i uvijek s osmijehom biskupa Komaricu, shvatismo da se nalazimo na svijetloj strani ovog dunjaluka, da će sile svjetla pobijediti sile mraka. Osjetili smo da ideja Bosne, zajedničke i jednake za sve, će opstati. To je dalo svima snagu da se sa novom odlučnošću suočimo sa stvarnošću.

Jer, nikada gore vrijeme nije bilo u povijesti Banje Luke. Nikada s većom zebnjom nisu nesrbi Banje Luke očekivali Novu godinu, a pogotovo pravoslavni Božić. Slika pokolja Bošnjaka muslimana u Bijeljinskoj džamiji na Bajram, potvrđuje običaj četnika da na određene jubileje upravo čine masakre nad nedužnima. Ugradili su nam stalni osjećaj da se nalazimo pred smrtonosnim ambisom. Nehotice, mnogi od nas sjetili su se jevrejskog geta u Varšavi. I mi bismo digli ustanak kao i oni protiv stostruko jačeg neprijatelja, da smo imali barem kakvu nadu na pomoć izvana. Pa makar i nerealnu...

1993.

ETNIČKO ČIŠĆENJE

"Agencija za iseljavanje"

Nova 1993. godina ne donosi olakšanje za bošnjački i hrvatski narod Bosanske krajine i Banje Luke. Ovdje nema nikoga ko se želi pojaviti ispred ova dva naroda. Muftija i biskup pokušavaju posjetiti pojedina područja uz pomoć VK. Takvi pokušaji na području Prijedora, Sanskog Mosta, Prnjavora, Kotor Varoši se uglavnom završavaju s obećanjima da oni neće dozvoliti ubijanje, iseljavanje, da bi se već dan nakon njihovog odlaska krenulo još i gore. Nije puno pomoglo niti prisustvo Voje Kuprešanina, čelnika tzv. AR"BK", koji je i Srbe mogao poslati u smrt potezom "malog prsta", a koji je uvjeravao da je završeno srpsko upokoravanje teritorija. Nije bilo kraja "etničkom čišćenju", ubijanju i protjerivanju.

Izvještaj od 02.01.'93. to zorno potvrđuje: (1)

- 29.12.'92. održan je sastanak čelnika SDA, Krzića, i čelnika HDZ Gabelića s čelnikom MKCK Schweizerom. Izneseni su podaci da se ispražnjeni konclogor "Manjača" (po odluci SB) ponovo koristi za smještaj uhapšenih Banjalučana, a vjerojatno i Bošnjaka i Hrvata iz drugih mjesta, koji odbijaju mobilizaciju. Pri tome smo dokazali g. Schweizeru da njegovi podaci o 300 uhapšenih od 24/25.12.'92., pogotovo da je uhapšeno 200 Srba, ne odgovaraju istini, jer je tamo preko 100 Hrvata, a 240 Bošnjaka, i to uhapšenih samo jednog dopodneva u centru grada. Ukazano je da je određeni broj ljudi zadržan na Manjači i smješten u iste sale i štale, u kojima su boravili raniji logoraši.

- Ukazano je da se MKCK ne treba izjašnjavati koliko humanitarnih udruženja "Merhameta" treba biti, jer je poznato da Srbi imaju tri dobrotvorne organizacije i da ih sve snabdijeva MKCK.

- Postavili smo pitanje zašto pomoć ne dolazi Bošnjacima okolnih gradova, kao npr. u Šipovu, gdje je grupa od 500 zatočenika iz logora "Manjača", koji nisu transportovani za Karlovac unatoč međunarodnim garancijama.

G. Schweizer je ustvrdio:

- da su mu podatke o uhapšenim dana 24.12. dali srpski autoriteti i da sada vidi da nisu tačni glede broja uhapšenih Bošnjaka i Hrvata...;

- obavezao se da će naše podatke o ponovnom otvaranju konclogora "Manjača" proslijediti višim autoritetima MKCK u Ženevi;

- grupa od 550 zatočenika je u blizini Bijeljine i po njegovom mišljenju tamo su sklonjeni, jer hrvatska strana neće da pusti 150 zatočenih Srba u Orašju;

- tvrdi da hrana, barem djelimično, ide i u druge gradove, ali se slaže da kontrola dodjele nije pod njihovim nadzorom, već pod nadzorom Srba;

- tvrdi da većina isporuka u Banju Luku ide "Karitasu" i "Merhametu", a da je lijekove uputio u Ivanjsku (hrvatska sela) neposredno u ambulantu, da nije voljan dati lijekove preko ""Karitasa", bar za sada (pa da "Karitas" snabdijeva područne ambulante).

Usput rečeno, lijekovi iz Ivanjske su nakon nekog vremena zaplijenjeni od srpske vojske, što je bilo lahko uraditi pošto ih niko nije čuvao.

U izvještaju dalje navodimo:

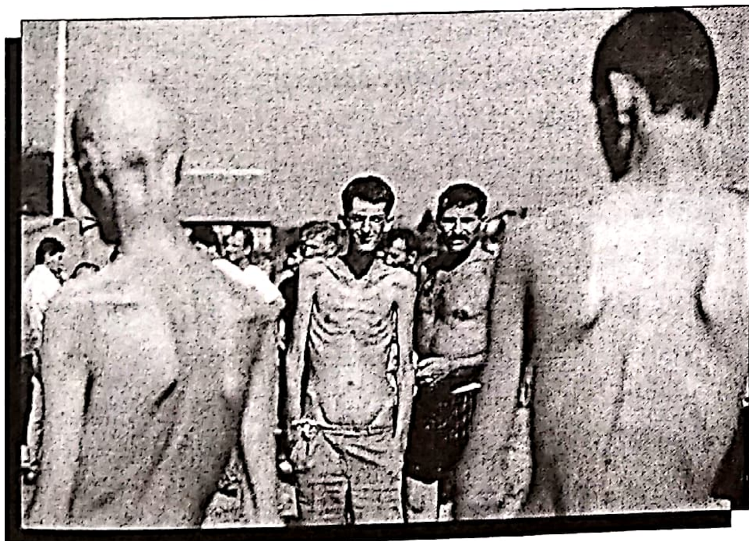
- iz sigurnih izvora saznali da smo na području Šipova živi još oko 1.700 Bošnjaka, koji bi sve napustili da im je dozvoljeno. Svi muškarci se moraju svaki dan javljati u lokalnu srpsku policiju od 7-9 sati, a to su 424 punoljetna, od toga njih oko 80 idu na prinudni rad. Do zime su kopali rovove na prvoj borbenoj liniji na Kupresu. Sad rade teške šumarske poslove. Pošto nema strojeva niti konja za vuču, sami izvlače stabla. Za cijeli dan rada dobiju krišku kruha i 25 gr. marmelade. Neki podižu dalekovodne stubove. Tu ima 17 visokoobrazovanih. Ishrana u vlastitim kućama priređuje se samo s kukuruznim brašnom.

- Oko 80 Bošnjaka se nalazi u srpskoj vojsci pod prinudom, te obećanjem da će ostali moći normalno živjeti. No, proganjanja i ubojstva su svakodnevna. Noću se više porodica okuplja u jednoj kući, dok na selu mnogi spavaju u šumama. Svim Bošnjacima su isključeni telefoni, a istjerani su iz društvenih stanova. Prije nekoliko dana **ubijen je Kasim Pedić** i žena mu Hajra (70 i 65 god.) U kuću su došli srpski mladići i silovali Hajru, a Vahid ubijen nožem jednog od njih.

- MKCK niti MHD "Merhamet" ne daju nikakvu pomoć Bošnjacima. MKCK je dostavio hranu Srbima, a Bošnjaci se ne usuđuju tražiti za sebe, jer će biti ubijeni.

- 29.12.'92. u Banjoj Luci dobili otkaze liječnici **Emir Biščević, Alija Kapidžić, Vesna Karamatić, Anton Frotz, Sabahudin Mujčinović, Kenjalić**, jer se nisu odazvali vojnom pozivu da idu na ratište, te Sead Hadžagić, jer mu je sin izvan Banje Luke pa ne služi srpsku vojsku. No, on je vraćen na posao na intervenciju gradonačelnika Radića. Do sada je iz Doma zdravlja otpušteno 25 liječnika Bošnjaka i Hrvata, dok je iz Medicinskog centra taj broj trostruk. Još je ostalo nekoliko u područnim ambulantama, ali će i oni biti otpušteni. Navedeni liječnici (pet prvih) su od vojne komisije proglašeni nesposobnim, ali ih je načelnik Saniteta, puk. Dikić, pozvao na rad u vojne ambulante Dervente, Orašja, Gradačca... Sada im slijedi oduzimanje stanova i izbacivanje na ulicu, a naš svijet neće imati mogućnosti da se liječi.

Broj otpuštenih medicinskih sestara, tehničara, pomoćnih radnika i dr. je preko 1.000.

- 01. i 02.01.'93. su uslijedila masovna hapšenja svih koje zateknu na ulici bez dozvole za kretanje. Postupak koji slijedi je: slanje na Manjaču, spavanje u prostorijama bivših štala, gdje su bili prijašnji logoraši, zatim ponovo u policiju na tučenje, dok ne potpišu pristanak za odlazak u srpsku vojsku;

- grupa tehničara, majstora i inženjera iz jednog vojnog poduzeća želi se "izvući". To su stručnjaci za sve vrste raketa (ruske i američke) - mornaričke i kopnene. Traže da im se obezbijede propustovnice kroz Hrvatsku, te se stavljaju na raspolaganje našima;

- iz Vojnog zavoda "Kosmos" upućeni stručnjaci za radarske sisteme u Libiju na rad. Ustvari radi se o zločincima na području Kotor Varoši, koje upućuju u Libiju da ih sklone od međunarodne istrage.

- General Talić je u "Glasu" objavio da se Bošnjaci moraju boriti protiv evropskih vojnika u slučaju intervencije, ili im nema života sa Srbima.

Od posjeta Banjoj Luci kopredsjednika Venca i Owena prošlo je više od tri mjeseca. Oni predlažu Plan unutarnje podjele, regionalizacije BiH, koja je predstavljena sa 14 kantona koji nose tri nacionalna predznaka: muslimanski, srpski i hrvatski.

Kao što je poznato, ovaj plan je prihvatila delegacija RBiH, jer je garantirao cjelovitost i neovisnost BiH u njenim povijesnim granicama. (4)

Predsjednik SAD George Bush, objavljuje "Glas Amerike", najavljuje mogućnost jednostrane američke intervencije ili barem zračne blokade Srba.

Šta se dešavalo u tzv. "Srpskoj skupštini", vrlo zorno govori intervju Radosava Brđanina u "Glasu", januara '93. Evo što kaže o svojim razlozima suprotstavljanja prijedlogu Vence-Owen: "Poslanici koji su glasali "ZA" vjerovatno su takvog ubjeđenja. Lično mislim da ovaj papir iz Ženeve krije mnoge zamke i da nas Evropa i svijet žele vratiti u suverenu BiH. Ponosan sam na svoj narod i duboko vjerujem da nije zaslužio da mu se ponos poljulja na ultimatumima trećerazrednih političara Evrope i stoga smatram da je jedino pravo rješenje bilo u održavanju referenduma srpskog naroda u Republici srpskoj. Naša delegacija je pored pritisaka iz Evrope mnogo trpjela i zbog sugestija iz Jugoslavije, što će se u najskorije vrijeme pokazati naivnom politikom. Ovim se, naime, neće skinuti ni embargo ni blokada. Siguran sam da nećemo dugo čekati da Evropa, već sutra u Ženevi postavi nove uslove, koje više niko neće moći prihvatiti, i opet ćemo na kraju morati kazati veliko NE.

Politika Jugoslavije će se spotaknuti već kod rješavanja mapa bivše BiH, jer to mnogi Krajišnici ne znaju, provincije oko Banje Luke Vens i Owen su uveliko krstili muslimanskim.

Duboko sam ubijeđen da su naši poslanici, koji su navodno predstavljali stavove svojih opština, obmanuli prvo sebe, pa onda i sve svoje sugrađane.

Nisam siguran da je krajiški narod ikome drugom dao mandat da glasa za nekakve provincije u suverenoj Alijinoj državi. Ako je takvo raspoloženje naroda i vojske, spreman sam da me razapnu, jer sam, glasajući "PROTIV", vjerovatno glasao i protiv svog naroda. No, tačno

znam da Kninska i naša krajina nikada neće na terenu prihvatiti bilo kakve ultimatume, niti žele da ubuduće žive sa vjekovnim neprijateljima, koji se, dobro je znano, protiv nas, samo u ovom vijeku dižu već u tri navrata.

"Republika Srpska" mora opstati i sve ono što smo do sada stekli, ostaje i dalje bez obzira na posljednju odluku. Naši hrabri vojnici i svi ostali, nemaju potrebe da brinu - faktično stanje će biti priznato bez obzira na sve dosadašnje i buduće političke igre. Moramo još više zbiti svoje redove, a svađe među sobom ćemo ostaviti tek za vremena kada potpuno pobijedimo muslimansko-hrvatsku koaliciju i fašistički dio Evrope."

Slušajući i na radiju ovog zločinca, shvatili smo da bošnjački narod neće moći ostvariti ni najosnovnija ljudska prava, pa smo uputili Šaćirbegoviću i predsjedniku Izetbegoviću memorandum - apel 15.01.'93. (2) Suštinski, naš prijedlog je da se obligatno uvede položaj viceguvernera u kantonima, koji će biti namijenjen manjinskom narodu, a koji će imati pravo veta u slučaju prijedloga kojima se krše ljudska prava. Bošnjacima to neće smetati, jer u provincijama gdje su većina, neće se kršiti ljudska prava.

Nije čudo da su ovakve stavove o "facte de complis" imali četnički čelnici, jer u tome su im gotovo u pravilu išli na ruku pojedini čelnici OUN i Međunarodnih organizacija, pa čak i humanitarnih.

Tako je visoki predstavnik Međunarodnog crvenog križa iz Ženeve g. Paul Henri Anri sa saradnicima Žan Pjerom Golubićem, asistentom i prevodiocem iz Francuske, te Stefanom Obrenovićem, prevodiocem iz Švicarske, **posjetili redakciju "Glasa".**

Svrha ove posjete je bila upoznavanje s medijskim informacijama za ovo područje. Oni su spomenuli da su do sada u sklopu humanitarne akcije banjalučkom regionu pomogli s 5 miliona DM. Pohvalno su se izrazili o saradnji s civilnim vlastima u Banjoj Luci i obećali da će se truditi da pomoć blagovremeno stigne, posebno deficitarni repromaterijali za štampu. Dakle, ovaj gospodin vodi isključivo sa sobom Srbe iz MKCK, ne posjećuje muslimanske i hrvatske humanitarne organizacije a kamoli političke, a da ne govorim da ničim ne daje na znanje da je došao u centar fašizma, zločina i etničkog čišćenja. Istovremeno se u Sarajevo ne dozvoljava unositi materijal za novine, pod izlikom da je to strategijski materijal.

Iznosimo podatke o užasnom položaju penzionera, koji su bez ikakvih sredstava, tjeraju ih na prisilni rad na najteže fizičke poslove, dok srpski sindikat to promatra i ne reagira. Upućuje se apel Sindikatu svijeta da se ovome suprotstave. Dokument je 01.01.1993. upućen Sulejmanu Hrletu, predsjedniku Saveza sindikata BiH.

16.01.'93 (5) dostavljam u Zagreb izvještaj (kurirski):

- 12.1.'93 iz autobusa punog rezervista, koji je stao pred džamijom u Vrbanji, ispaljeno je na stotine metaka na munaru, da bi malo kasnije iz autobusa kundakom srušili biciklistu Bošnjaka;

- u osnovnoj školi u Vrbanji srpski nastavnici tjeraju djecu svaki dan da pjevaju srpsku himnu "Bože pravde". Djeca koja su to odbila bila su tučena i istjerana iz škole;

- uhapšenoj grupi naših mladića, zbog navodnog posjedovanja oružja, ponuđena uplata po 2.000 DM za svaku godinu pa će biti pušteni i poslani u Hrvatsku... (Inače oko njih se digla velika galama, kao pripremali su oružanu pobunu, osude ih na po 2 godine, a sada su zadovoljni da im se isplati "otkupnina");

- prije tri noći ispred zgrade PTT-a **grupa srpskih rezervista pjevala je "viju, viju, zvjeri, viju, viju vuci, sa Starčevice selite se Turci, ubićemo zaklaćemo sve što Srbin nije";**

- brojne su žalbe na MHD "Merhamet", koji naplaćuje sve usluge Bošnjacima kada sele, čak i pisma koja nose. Srbi obznanjuju da "Merhamet" služi etničkom čišćenju.

Dana 18.01. roditelji uhapšenih 7 mladića-Bošnjaka, od ukupne grupe od 20, upućuju molbu MHD "Merhametu", moleći za novčanu pomoć da bi oslobodili djecu, pošto srpske vlasti traže po 1.000 DM po godini zatvora, a ostali su uspjeli već obezbijediti taj novac. Odgovor "Merhameta" je vrlo neprimjeren. Oni ojađene roditelje upućuju da novac traže kod SDA, iako znaju da za nas takva pobjeda znači zatvor ili ubijanje, jer smo politička stranka i posjedovanje novca može se okvalificirati kao subverzija. Jedva se čekala bilo kakva krivnja, a da ne govorim da je to značilo uputu potencijalnim pljačkašima i ubicama. Koliko znam ponudili su tim roditeljima par kila brašna, i to je bilo sve. Kasnije smo saznali da ih je najviše teretio M. P.

Nešto ranije, SDA je tražila od generala Talića, po sugestiji jednog našeg člana, koji je imao kontakte sa srpskom stranom, N. Dž., da se njenim predstavnicima dozvoli odlazak u Zagreb po humanitarnu

pomoć, što je Vojna komanda dozvolila, ali već drugi dan u naš ured dolazi policija i traži nazad taj papir, što mi pod prisilom dajemo. Vjerojatno je sve to bilo fiktivno, ne bi li se nešto otkrilo kod naših ljudi, koji su se spremali za Zagreb. No, mi i dalje sve uzimamo "ozbiljno", te pismeno obavještavamo generala Talića o događaju. Mene pak, načelnik Denić obavještava da se moram javiti na Vojnu komisiju koja utvrđuje vojnu sposbnost za služenje u srpskoj vojsci. Bio prisutan Đuzel i M. Mehanović... Glatko sam to odbio, a Mehanović se dobro uzdrmao, jer je imao nekakvu dozvolu za kretanje, dobivenu krišom.

23.01.'93. čelnik Liberalne stranke Banje Luke **Miodrag Živanović** daje saopćenje, osuđujući "agresiju oružanih formacija Republike Hrvatske na teritoriju "Republike srpske krajine", odnosno prostora pod zaštitom UNPROFOR-a..." On vjerojatno misli na uzvratne napade HV-e u okolici Zadra, odnosno brane i hidrocentrale kod mjesta Peruće, Općina Sinj, kada su srpske snage srušile branu i ugrozile živote tisuća stanovnika. Kasnije će general Ratko Mladić biti optužen pred Međunarodnim sudom u Hagu, da je naredio vojnim komandantima da je sruše, čime je počinjeno krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava, te ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

No, Živanović a niti drugi, nisu ni spomenuli šta se tada dešava s teškim bolesnicima, Bošnjacima u Medicinskom centru na Paprikovcu. Obznanjeno je da nema dijalizatora dovoljno niti za Srbe, pa su liječnici dozvolili da desetak bubrežnih bolesnika sa područja Prijedora odvezu srpski vojnici i da ih pobiju na putu prema Prijedoru. (9a)

Isti dan u Banju Luku dolazi Hose Maria Mendeluce, specijalni izaslanik Visokog komesarijata OUN za izbjeglice. Razlog dolaska je traženje odgovora hoće li Banja Luka suradnju s UNCHR, jer je on morao zatvoriti kancelariju poslije prošlogodišnjih prijetnji. (11) Sastanku prisustvuju gradonačelnik Banje Luke **Radić**, gradonačelnik Bosanske Gradiške **Nebojša Ivastanin**, pukovnik **Milutin Vukelić**, pomoćnik komandanta Prvog krajiškog korpusa, **Vladimir Tutus**, načelnik CSB, predsjednik SDS **Radislav Vukić**, **Momčilo Bulajić, Rade Bojić** predsjednik OCK i Milivoj Tutnjević, predstavnik Komiteta humanitarnih organizacija, a u delegaciji UNHCR bili su gđa. **Roni Zibert i Željko Smailagić.**

G. Mendeluce je odmah isposlovao sigurnost rada UNHCR-a, naravno, ne pitajući za sigurnost žrtava genocida Bošnjaka i Hrvata, a kamoli da se sastao s predstavnicima SDA ili HDZ. I kakva ironija, Radić od Mendelucea traži da se u kancelariji UNHCR-a zapošljava osbolje prema nacionalnom sastavu stanovništva. Imao je u vidu da su poslije progona ostali samo Srbi.

No, u tome će im biti kao prepreka gđa. Roni Zibert, časna Amerikanka jevrejskog porijekla. Počet će joj praviti smicalice i UNHCR će je premjestiti na područje Tuzle. Čim je ona udaljena, Ž. Smailagić se pokušao suprotstaviti velikosrpskom utjecaju na ovaj ured, ali njega su uskoro povukli u Zagreb oni kojima je smetao bilo ko, ko nije htio sudjelovati u etničkom čišćenju i torturi nad Bošnjacima i Hrvatima.

Uskoro će doći za šefa Ureda UNHCR-a Lari Holingthworth, bivši britanski oficir koji je služio u britanskim jedinicama u Africi i bio u prilici vidjeti i možda učestvovati u brutalnim obračunima s domorodačkim stanovništvom (a sad dolazi u ulozi humanitarca!).

U Banjoj Luci se održava svečana sjednica Svetosavske akademije, posvećena veličanju Svetog Save, kao utemeljitelja srpske Crkve i duhovnosti. Nažalost, bilo je i Bošnjaka, koji su se tu našli. Kukavički gest.

U istom broju je objavljena "špijunska afera" sa zarobljenim plaćenikom **Pikot Robertom Allenom**, britanskim građaninom, navodno povezanim s poznatim novinarom Royem Guttmanom, koji mu je davao naloge za istraživanje o konclogorima i masovnim silovanjima muslimanskih žena.

Ustvari, sve je smišljeno, očito s ciljem da "isprepadaju" Roya da više ne dolazi. Poslije toga me Roy nazvao, a vjerovatno mu je ova "predstava" bila poznata kao i činjenica da mi prisluškuju telefon, te je rekao: "Posjetio sam Pale. Nemaju struje ni vode. Pa oni mogu biti glavni grad samo tunguzije, zar ne?!"

U "Prelomu", listu Liberalne stranke u Banjoj Luci, za koji kažu da je finansiran od SDS-a, potpredsjednik MHD "Merhamet" prof. dr. S.Š. daje intervju u kojem naglašava "da djeluje isključivo na opštini Banja Luka i po važećim zakonskim propisima "Republike srpske" i SO Banja Luka..." Širbegović ustvari želi pravdati napuštanje MDD "Merhameta" i registraciju u tzv. srpskoj državi, što je učinio bez ikakve prisile, a što niti jedna druga humanitarna

organizacija nije učinila. S tim činom oni su priznali de facto i de iure srpsku državu, što niko mi prije, niti poslije, nije učinio.

Pri tom je pohvalio i dobru suradnju s vlastima u zbrinjavanju izbjeglica, iako je poznato da su srpske vlasti dozvolile pljačku, teror i ubojstvo izbjeglica, jer niko za to nikada nije odgovarao. Ali zato se žali na teškoće koje im priređuju neki pojedinci, njima i vlastima srpskim. Jasno je na koga je aludirao. (14)

Kao posljedica pokušaja raščišćavanja u "Merhametu", o čemu je skup građana zauzeo svoj jasan stav i osudio ponašanje **prosrpskog MHD "Merhameta"**, uključivši i neke od ličnosti, u srpskom "Glasu" izlazi dogovoren članak, kojim se stvara zabuna čiji je cilj barem privremeno optužiti druge, čelnika **legalnog MDD "Merhameta"** Amira Novaliju, Mašu Ganića, čelnika SDA, njegovu obitelj i na drugoj strani isticati pozitivnu ulogu prosrpskog MHD i ljudi koji su najviše pridonijeli odvajanju od MDD. (15, 16)

Pišemo sumarni izvještaj: (17)

- Posljednji nastavnici muslimanske i hrvatske nacionalnosti dobijaju otkaze. Obavezni su pisati isključivo ćirilicom, a oni koji to odbiju bivaju otpušteni.

- Ako nesrbin izgubi osobna dokumenta ili mu ih zaplijene, ne može dobiti više nova, jer se želi isključiti bilo kakav trag da je bio građanin Banje Luke. Izbjeglice iz Donjeg Vakufa, Bošnjaci, tjeraju se nazad, jer je tu "srpska vlast", iako su kuće opljačkane a sigurnost življenja nikakva. U Šipovu su, naprimjer, na kućama zalijepljeni oglasi s potpisom gradonačelnika "da Muslimani trebaju da se sele" i određuje se rok. Dakle, u oba slučaja očigledni akti "etničkog čišćenja" i genocidnih radnji.

- Grad obilazi srpska policija i popisuje kvadraturu i stanare stanova, nastojeći izvršiti pritisak na iseljavanje uz prijetnju i ucjene.

- Građanima Banje Luke, Bošnjacima i Hrvatima, nije dozvoljeno da u grad dovoze drva kupljena u predgrađima od vlasnika šuma, već samo Srbima, koji na toj preprodaji ucjenjuju i zarađuju. Mnogo natovarenih kola je oduzeto od strane policije, ako je vlasnik bio Bošnjak ili Hrvat. Čak i u onim slučajevima kada sirotinja takva drva donosi u vrećama iz predgrađa, Vrbanje, Debeljaka, Šehera.

- Na lokalnoj Tržnici Bošnjakinje i Hrvatice moraju skrivati svoja imena, a narodne nošnje su se odavno morali odreći da ne bi bile izložene maltretiranju i pljački.

Tada **dr. Miodrag Živanović**, predsjednik Liberalne stranke u (svome) "Prelomu", listu ove stranke, služeći se staljinističkim metodama, druge optužuje za komunizam.

Intervju je bio na cijeloj stranici, a evo jednog njegovog dijela.

"Sve doskora smo organizaciono bili dio Liberalne stranke BiH. Najnovijim teritorijalnim podjelama, formiranjem, uslovno rečeno više država na BH prostorima, razbijeni su i raniji oblici političkog organizovanja, tako da smo sada zasebna i autonomna politička organizacija..." Zatim govori o staljinizmu i kaže: "Po svemu tome, naši nacionalni lideri, dakle, gospoda Izetbegović, Boban, Karadžić i njihovi sljedbenici su zapravo komunisti", (kakva visokoumnost bivšeg poznatog komuniste! op. aut.)," i to komunisti onog najgoreg staljinističkog stila. Njihov ukupni učinak - ako ne računamo izgubljene živote, ratna razaranja i dr. - jeste da su naš socijalizam - komunizam samo transformisali u njegov, već odavno poznat totalitarni oblik". Zatim dalje: "Što se tiče BiH, etnički princip ne bi smio biti jedini i isključivi kriterij ustrojstva državne zajednice. BiH bi trebala imati najviše 6 provincija i to bi mogla biti: Banja Luka, Bijeljina, Bihać, Tuzla, Mostar, Trebinje, Zenica i eventualno Podrinjski region. Sarajevo bi zasada moralo imati status otvorenog grada. "Pa onda ponovo konstatacija i provjerena obmana: "Vidite, svuda se vrše etnička čišćenja, na djelu su progoni Srba iz Centralne i "Herceg-Bosne", na srpskim teritorijama se također vrši etničko čišćenje, to se radi u Trebinju, u Posavini, u krajiškim mjestima i na nešto elegantniji način u Banjoj Luci". **Na kraju intervjua kaže: "Surađujemo s lijevim strankama i povremeno se nalazimo na konsultacijama s SDS-om..." I ponovo djelujemo kroz banjalučki parlament, koji je višenacionalan".** Kakva ironija, drskost i cinizam, jer dobro zna da u Parlarmentu ima samo jedan Bošnjak-izdajnik svog naroda.

Trebalo je da **Miodrag Živanović** za zločine koji se dešavaju, posebno strancima, pruži svojim intervjuom "pokriće". Iznosi da su se odvojili od sarajevskog LS, kao tobože sve registracije stranaka su poništene od strane Republike srpske, pa se i oni preregistrirali, što je notorna laž, jer SDA, HDZ pa i SDP postoje i nisu se preregistrirale, a pogotovo se nisu odrekle Sarajeva. Ovakvu perfidnost, odvratnu ljigavost može iskazati samo školovani komunistički kadar seljačke lukavosti.

Šteta što su u istom broju dali intervjue muftija Halilović, biskup Komarica i vladika banjalučki... Kasnije su biskup i muftija shvatili da su njihovi mirotvorni intervju bili zgodno pokriće ovom listu da njihov Miodrag "proturi" što je htio, sve u obliku tobožnjeg neovisnog lista, koji se dijeli džabe u 5000 primjeraka.

Imao je tada veći tiraž od "Oslobođenja". U istom broju se napada SDA što nismo u Parlamentu, a od strane LS smo označeni kao pripadnici "Zelenih beretki", dakle sugerira da nam se sudi. Muftiji sam prije intervjua kazao da je i meni nuđeno da govorim, ali saznavši kome služi list, to sam izbjegao. Muftija je napomenuo da će ubuduće biti oprezan.

U izvještaju od 28.01.'93., (17) izvještavamo o posjeti predstavnika SDA Krzića i Jakirlića MKCK-u i čelniku Scweizeru. Tom prilikom smo rekli sljedeće:

- U Šipovu, ni nakon više upozorenja SDA i protesta pojedinaca, MKCK nije dodijelio niti kilogram hrane Bošnjacima. Osim toga, oni su tamo pod strašnim terorom. Opisali smo g. Schweizeru detaljno šta se tamo događa.

- Iznijeli smo imena mladića iz sela Večića, koji se nalaze u grupi, zarobljenih Bošnjaka u selu Donja Grabovica (**Botić Ahmeta, Muhamed** rođen 1965., **Botić, Osmana Ferid** rođen 1960., **Botić, Ibrišima Dževahir**, rođen 1971., **Botić, Ibrišima Dževdet**, rođen 1973.). Dali smo lokaciju i objekat gdje su zatočeni, te da imamo podatke o 180 zatočenika koji su tamo u strašnim mukama svaki dan...

- Postavili smo gospodinu i pitanje kakva je budućnost Bošnjaka i Hrvata na ovim prostorima. G. Schweizer je ustvrdio; da će u Šipovo ponovo ići, da je čuo za ultimatum da Bošnjaci moraju ići iz Šipova, ali da on sve mora polagano raditi...

- Prihvatio je informaciju o zatočenim mladićima i obećao otići tamo.

Mišljenja je da za nas ovdje nema budućnosti, jer će ovo uvijek biti srpsko i izražava žaljenje.

I predstavnici međunarodnih organizacija dakle, prihvaćaju, politiku svršenog čina, etničkog čišćenja, što može imati dalekosežne reakcije i pokazuje da nas međunarodne organizacije otvoreno "otpisuju". U konkretnom slučaju Šipova, nisu dali hranu niti jednom Bošnjaku, već samo Srbima, dakle podržavaju njihove otvorene genocidne radnje.

U istom izvještaju dalje se navodi.

- 28,29.01.'93. stalne racije i hapšenja... Uhapšeno više stotina građana, među njima desetak žena. Osobno sam vidio takva hapšenja i jako uplašene žene koje su morale ući u kombije, a znale su da osim batina mogu doživjeti i silovanje. U Vrbanji svaku večer hapse po desetak mladića, pa ih sutra puste pošto naplate po 100 DM od svakog.

- Sve kuće u selu Bašićima su spaljene.

- U selu Pljeva – Šipovo, zapaljeno je 30 kuća u toku pravoslavnog Božića. Po tvrdnji šefa MKCK, srpske vlasti im nisu dozvolile posjet selu.

- Iz više desetaka stanova istjerani stanari Bošnjaci. Već je u toku oduzimanje privatnih kuća (Germović, Karabegović, Jurić i mnoge druge).

U mjesnim zajednicama vise oglasi o općoj mobilizaciji od 18-55 godina.

- 06.02. u Gornjem Šeheru zapaljene dvije kuće i u Novoseliji jedna, vlasništvo Bošnjaka, a dan prije, ubijen nožem Fuad Delić - poštar. U ulici kod harema Stupnica bračni par Zijad Hodžić i supruga mu klani, ali ostali živi, jer je neko iz komšiluka digao uzbunu kad je primijetio pljačkaše, pa su zločinci uspjeli pobjeći.

- 04.02. posjetili smo MKCK. Obavili smo razgovor s **g. Schweizerom i novim šefom g. Minnig Michelom**. Uložili smo oštar protest zbog neisporučivanja hrane za Bošnjake Šipova (još ih ima 2.500), a Srbi već dobili hranu prije dva mjeseca. Ovo je već peti put kako interveniramo za Šipovo a g. Schweizer stalno obećava a nikada da dodijeli hranu Bošnjacima, koji su pobjegli iz okolnih sela ispred četničkih zločina.

Ovaj puta smo uložili oštar protest, pogotovo kada smo čuli potpuno nesuvisla obrazloženja za to... Kao više neće isporučivati hranu Srbima u Šipovu, a o Bošnjacima niti riječi. Smatramo ovakav rad MKCK vrlo neodgovornim i u znaku poticanja "etničkog čišćenja", o čemu smo isto večer obavijestili USA ambasadu (H. Kellya).

Ovom prilikom iznijeli smo sigurne informacije da je oko 40 ljudi iz sela Večići i dalje zatočeno u selu Liplji, Općina Kotor Varoš i da su strašno mučeni. Mnogi su ubijeni i osakaćeni. G. Schweizer je o ovome obaviješten već peti put, ali i informacijom o drugim lokalitetima, jer srpska vojska ih povremeno premješta. MKCK nije

nikada proveo temeljitu istragu o tome. Sve ovo miriše na umiješanost g. Schweizera u neku igru oko protjerivanja Bošnjaka s ovih prostora.

U istom dokumentu, (17) izvještaj broj 9. navodimo:

- 08.02. dopodne, u centru grada, oko Tržnice, izvedena opsežna racija: "Uhapšeno preko 500 ljudi. Svi odvedeni u tzv. "Mali logor" na trijažu za slanje na front. Prizori izbacivanja iz stanova nesrba su svakodnevni (osobno vidio **oduzimanje kuće poznatog ing. Muharema Avdagića)**.

- U "Glasu srpskom", 08.02.'93. izašao članak povodom komemoracije žrtavama fašističkog terora u selu Drakulić, u toku 2. svjetskog rata. U novinama iznesena cifra od 2.200 ubijenih, iako cijela Banja Luka zna da je taj broj bio ispod 200, što je bilo uklesano u spomenik. Upozoravamo i tom prilikom upućene prijetnje i od političara i od pravoslavnih svećenika prema nesrbima. Predstavnici HDZ-a su izrazili svoje zgražanje, ali smatraju da je to i direktna prijetnja Hrvatima "bartolomejskom noći".

- Zatim slijedi mišljenje o ponuđenom planu Vence-Owen.

Ponovo idemo u prostorije MKCK, ovaj puta s g. Gabelićem, čelnikom HDZ-a. Prisutan je i novi šef Minnig. Odmah smo mu kazali da nisu još isporučili nikakvu pomoć nesrbima Šipova, ali i ukazali na odbijanje g. Schweizera da primi čelnike MDD "Merhameta" Novaliju i Delnezirevića... **G. Minnig** nas je obavijestio da je g. Schweizer napustio Banju Luku, a njemu treba malo vremena da se snađe. Dakle, ponovo odgodio pomoć Šipovu. Pristaje da primi predstavnika MDD g. Amira Novaliju. Upoznali smo ga s stanjem u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini i izrazili čuđenje da je g. Schweizer otišao a da se nije ni pozdravio bilo s kim od nesrba.

Interesantno je da g. Gabelić prihvaća zajednički nastup kod MKCK, što je apsulutno bilo od zajedničkog interesa i s mnogo više izgleda na uspjeh u zaštiti nesrba od četničkog genocida, dok desetak dana prije toga nije htio potpisati zajednički APEL ZA MIR I SURADNJU koji smo uputili Presjedništvu i Vladi RBIH, te Štabu Armije BiH i stožeru HVO BiH, a u kojem apeliramo na prestanak sukoba naše braće, Bošnjaka i Hrvata, na području Gornjeg Vakufa i Busovače... Prenosim dio Apela:

"...Zar nam želite ugasiti posljednju nadu za naš opstanak i budućnost naše djece u okupiranoj Bosanskoj krajini, a to je

jedinstveno ustrojstvo Bosanaca u oslobodilačkoj borbi protiv veliksrpskog agresora"? (18)

04.02., GV je upućen opsežan izvještaj o događanjima u Bosanskoj krajini, (19) koji se taksativno nabrajaju (prilog).

05.02. (20) šaljem pismo S.Š. u kojem ga upozoravam na neophodnost angažiranja časnih i povjerljivih osoba... Napominjem da moja supruga prima izvijesti i radi na tome, te da bi dobro bilo da joj se omogući angažman da može od nečega živjeti (u Ambasadi uposleno 130 ljudi, niko iz Banje Luke). Nažalost, ništa nije učinio, iako nam je to bio kurirski kanal. Da nije bilo nekih prijatelja Hrvata, koji su joj omogućili privremeni posao u "Plivi", gladovali bi i ona i sin.

Ni danas ne razumijem takav odnos i indolentnost. Da bih imao siguran kanal za slanje informacija, spriječio sam moje da idu u inozemstvo što bi im omogućilo pristojan život. Istovremeno su pomagane osobe koje ama baš ništa nisu uradile za BiH. No, u Zagrebu je ponekad bila važnija rodbinska veza i preporuka "ličnosti", nego rad za BiH.

U to vrijeme se diskutiralo zašto ne bi i MDD "Merhamet" dobio šansu putovati u Zagreb. Novalija i Dalnezirević su dobili zadatak da to traže od MKCK i VK, a da mi drugi iz SDA, kao isključivo politički angažirani, izvršimo blagu presiju na njih kako bi oni poradili kod srpskih vlasti na dobivanju dozvole. Mislim da je Džumhur odigrao tu neku ulogu animiranja srpske strane, jer se znao od ranije s Denićem iz Vojnog odsijeka... Uglavnom iz ovih i vjerovatno vlastitih kalkulacija, srpske vlasti su dale dozvolu za put u Zagreb: Dalnezireviću, Novaliji, Mirsadi Beharić i imamu Haliloviću... Naim i još jedna osoba su od mene dobili zadatake prenošenja poruka, što su učinili, dok je Mirsada dobila zadatak da preko Ambasade RBiH osigura dokumenta za Smaila, njenog brata koji se od aprila '92 skrivao, kako bi pobjegao iz Banja Luke. No, pokušaj Novalije da dobije hranu u zagrebačkom "Merhametu" nije uspio, jer je od strane tadašnjeg tajnika IZ-e prevaren. Naime, ovaj se nije niti pojavio sutra na dogovor da se hrana utovari. Nešto je ipak utovareno, ali njima je napravljena "igra", ne samo u Zagrebu, već i pri povratku u Banja Luku. Naime, četnici su ih pretresli, opljačkali, oduzeli pisma i tukli. Ovo je odjeknulo u Banjoj Luci kao velika blamaža da braća iz IZ i "Merhameta" Zagreb dopuste da se oni vrate bez hrane, a u islamskim humanitarnim organizacijama su tada

jedva čekali nekoga ko bi mogao odvesti hranu u Banju Luku. Vjerojatno je bila u pitanju sprega interesa klanova i pojedinaca, kojima je to bilo važnije nego pomoć braći pod okupacijom.

09.02. opet šaljem pismo S.Š. (21) s molbom da nam da informacije i sugestije kako se ponašati s obzirom na "Vence-Owenov" "plan" i sl.

U izvještaju 9.2. iznosimo: (22)

- 05.06.'93. u nekoliko sela kod Kotor Varoši oglašen pomoću zvučnika policijski sat od 0-24 sata. Ko pomoli glavu biva gađan snajperom. Razlog je otkopavanje mjesta četničkog masakra nad Bošnjacima i Hrvatima i prenošenje tijela na druga mjesta, pošto se očekuje posjet MKCK i novinara.

Izvijestili smo o vojnoj bazi "Manjača" gdje su izdvajali vojnike nesrbe i slali kući; o vazdušnoj uzbuni i stavljanju protuzračnog raketnog sustava na krov komande 1. korpusa; o izvršenoj raciji na ulicama, kada su se ljudi pojavili nakon uzbune, kojom prilikom je uhapšeno oko 500 muškaraca i izvjestan broj žena. Muškarce su tukli i tražili od njih da se u roku od 15 dana isele, ako neće služiti srpsku vojsku.

Zamolili smo da se predsjednik Izetbegović češće javlja na Radiju BiH.

Izvještaj GV od 12.02. daje dodatne podatke o pljačkanju, tučnjavi i klanju građana, o pucanju na džamiju u Vrbanji i granatiranju po drugi puta podpećinske džamije. Dati su i podaci o uvjetima života srpskih vojnika i sl.

Izvještavamo o slanju autobusima muslimanskih prognanika prema Travniku, kojeg zovu "put smrti", o "vazdušnoj uzbuni", koja je bila pokriće da se bez promatrača prebaci konvoj raketa, municije i oružja za kninsko ratište, te specijalnih konvoja raketa zemlja - zemlja i zemlja - zrak u bazu na Manjaču. I pored zabrane letova s aerodroma Mahovljani i Zalužani od strane SB UN stalno uzlijeću helikopteri s municijom (ovo je slao osobno A. J.).

Tražili smo da se vrati osoblje UNHCR, koje je moralo napustiti Banju Luku, 22. 12. '92.

Izvještaj od 16.02. daje poseban osvrt na raketne stručnjake iz Zavoda "Kosmos", koji se žele okupiti vani i staviti na raspolaganje Armiji RBiH. Pobliže se navode vrste raketa i sl.

- Iz Remontnog Zavoda Hadžići prebacuju se u "Kosmos" dijelovi opreme za osnutak optičkog odjeljenja i remont vozila - optika za

nišanske sprave i teodoliti. U svim rodovima vojske tzv. "Srpske države" dolazi veći broj oficira iz Jugoslavije. Dolaze po ugovoru o djelu na 6 mjeseci. Plaće primaju od SSNO iz Beograda, iz agresorske države...

- Na Hisetima uhapsili 16 mladića. Užasno ih isprebijali. Neki dobili po 300 udaraca. Izgleda da su u Banju Luku dovedeni policajci iz Prijedora i Sanskog Mosta, koji ovo rade, a od izbjeglica dobili obavijest da su vojne grupe u Prijedoru pod komandom nekog Karlice i Žigića masakrirale preko 4000 Bošnjaka.

- Konačno MKCK dostavio hranu Bošnjacima Šipova. Dakle, nakon toliko mjeseci, i to nakon naše intervencija u USA ambasadi.

U to vrijeme već se navršava gotovo 7 mjeseci od rada tzv. "**Agencije za preseljavanje stanovništva i razmjenu materijalnih dobara**" koju je formirala tzv. "Autonomna regija Bosanske krajine", nešto slično organizaciji **Gestapo-TOD** iz 2. svjetskog rata, koja je radila na "humanom" preseljenju Jevreja, kojima su krajnje destinacije bili konclogori. Ovdje je postupak bio gotovo isti, jer su ljudi na razne načine prisiljavani da se "dobrovoljno" jave u ovu Agenciju. Često je to bilo nakon "prijateljskog" ubjeđivanja komšija Srba, a ako to ne bi bilo dovoljno, tada bi se na kuću vlasnika Bošnjaka ili Hrvata, ispaljivale mine ili bacale bombe, ili bi neko od članova obitelji bio ubijen. Morale su se tobože, pribavljati potvrde od vlasti da se "dobrovoljno" odlazi, a uz to još plaćala I velika novčana taksa u DM. Time se finansirao SDS. O tome sam osobno dao intervjue stranim novinarima kao i još neki članovi IO-a SDA.

Tada se banjalučke vlasti odlučuju na ukidanje ove agencije, pod izlikom da nije pravilno registrirana, jer čak ne postoji više niti AR"BK" (što je tačno, jer se AR u međuvremenu pretvorila u tzv. "Republiku srpsku"). Da komedija bude veća, ova agencija se žali kod Vrhovnog suda ove fantomske "države" na odluku o ukidanju.

GV daje izvještaj 17.02.1993, iznoseći podatke o pojedinačnim aktima terora.

220 *Strani novinari - jedina nada*

To je vrijeme kada se još moglo kontaktirati sa stranim novinarima. Šta više, to je bilo učestalo, možda i zbog najnovijih političkih događanja na međunarodnoj sceni u svezi BiH: "Vence-Owenov plan"...

U izvještaju broj 1 od 25.02.'93. (1) navodim:

- 15.02., u kući predsjednika SDA Krzića, članovi IO SDA, Jakirlić, Džonlić i Mehanović, uz prisustvo novinara HTV Slabića, primili grupu stranih novinara. Bili su to: David B. Ottaway-"The Washington post"; Franz J. K. Pemsten-"Voice of Amerika"; Bil Schiller-"The Toronto Star", Isabell Lasserre-"Journal De Qebek"; Jolanda Jaquemet-"Le Nouevau Quotidien". 21.02.'93. dao sam intervju stranim novinarima: Jacques Pilet-"Nouvan Quotid ine"; Fransoas Regis Hutin-"Quest France-Rennes Fance" te Isabell Lassere-"Radio France i Journal De Geneve".

Sastav stranih novinara je pokazao da se radi o ozbiljnijem pristupu događanjima na ovim područjima, ali i znacima nove "politike" evropske komune, kao i USA.

Razgovori su vođeni u mojoj kući zbog najave novinara u neradno vrijeme, neadekvatnog prijema u provizornim službenim prostorijama (baraka), ali i zbog snimanja svih razgovora od strane KOS-a. Uočava se izuzetna pažnja novinara, vrlo ozbiljan pristup, a mojim izjavama, okvalificirajući me predstavnikom SDA ali i bošnjačkog naroda Banje Luke, poklanjana je izuzetna pažnja... Voice of Amerika je prenio ove intervjue u dva dijela 17. i 21. 02.1993. Naši su imali prilike slušati, što je podiglo moral kod stanovništva, a posebno kada su Radio-BiH i Radio-Zagreb, ponovili intervju.

Novinarima su prezentirani podaci o stanju u Banjoj Luci i većini gradova Bosanske krajine, s naglaskom na stanje Bošnjaka, ali su vrlo rado bilježili neka od zbivanja tokom prošlogodišnje eskalacije agresije na ova područja (i o zločinima).

- Istakao sam: "Zločini se moraju sankcionirati, nacionalna podvajanja su propast za sve, a BiH će opstati na već poznatom opredjeljenju oslobodilačke borbe naroda BiH, kao što smo ostvarili u ratu protiv fašista, ali ovaj puta pod rukovodstvom **Alije Izetbegovića**. I to se polahko ostvaruje, a oslobodilački pokret je opravdao sve međunarodne kriterije: prije svega BiH, kao građanske države svih naroda... Međunarodne snage moraju zaštititi Bošnjake i Bosanske Hrvate.

Dana 21.02. dajem intervju japanskom fotoreporteru Yasunary Michuguchi-"Press international Japan", koji je došao u pratnji Ranka Ćurkovića, navodnog Royterovog reportera, a ustvari predstavnika Press-Centra tzv. "Srpske vojske". Japanac je sve

snimao kamerom, a postavio je 3 pitanja: stanje koje je prethodilo agresiji, sadašnje i kako sagledavam buduće odnose?

Ćurković je očito došao sa zadatkom da me animira da prihvatim ponudu Press-centra da dajem intervjue u njihovim prostorijama i to začinio laskavim riječima i naznakom "zarade"...

U inozemnoj štampi sve je više napisa o stanju u BiH, ali i u Bosanskoj krajini i Banjoj Luci. Navodim još jedan primjer: "Le Nouveau'Quotidien", novinar Jacques Pilet, na cijeloj stranici daje opis stanja u Banjoj Luci, te moj opsežan intervju. Na prvoj stranici je slika bisupa Komarice i intervju s njim.

Biskup je zaista bio veličanstven i pravi ekumenista. Govorio je o užasnom stradanju Bošnjaka i Hrvata. Usprotivio se tadašnjim političarima i predložio da Međunarodna zajednica demilitarizira državu BiH, a da Evropa sruši otrovnu ideologiju nacionalizma. Interesantno je njegovo spominjanje jednog srpskog generala, koji mu je rekao "iz ovog rata mi ćemo izaći kao totalni gubitnici".

U tim novinama ja sam veliki dio krivice bacio na Evropu, koja promatra genocid. Skrenuo sam pažnju na Apel Jevrejima svijeta i pozvao ih da se sada ovdje pojave.

No, tada slijede otvorene presije na mene. Isti dan kada su novinari najavili dolazak mojoj kući, navečer kasno probudi me režanje mog malog kućnog psa. On nikad nije lajao. Tiho sam ustao i s prozora primijetih uhode oko kuće. Tada sam još imao osobni pištolj s dozvolom, "beretu", i drugi veći "9". Bio sam odlučan da u slučaju napada noću, uzvratim vatrom.

Imao sam mali plan kako se eventualno izvući preko krova na susjednu kuću, pa preko bašči dalje. Iza toga bih imao dvije mogućnosti: prebaciti se do jedne od kuća suradnika ili se zaputiti prema jednom od predgrađa gdje sam imao skriven ruksak s nužnom opremom i automatsku pušku. Odatle je postojao dobar izgled da se kroz šumu prebacim do naših, udaljenih oko 50 km, bez ijednog bošnjačkog sela.

Tiho sam nazuo tenisice, jer uvijek sam spavao obučen u tamnu trenerku. Moj Floki je lagano režao, a ja polahko odškrinuh vrata... Začuh pucnje i udar blizu glave. Brzo sam se povukao na prvi sprat, spremajući se na bijeg preko tavana i krova. Ništa se, srećom, nije desilo.

Ujutru su došli članovi SDA radi najavljene posjete novinara. Nisam ih odmah izvijestio o pucanju na mene, već tek kada su došli

novinari. Pokazali su interesovanje za taj događaj obećavši da će to i objaviti. Moji saradnici i saborci su iskazali bojazan da ću biti ubijen. Davali su razne prijedloge kako da se zaštitim...

Poslije posjete novinara mirnije sam spavao. Tako sam prespavao moje ustajanje u 5 sati, kada sam sklanjao rezervni pištolj i bombu, te ležerno odoh do vrata pošto sam čuo kucanje misleći da je došla jedna nena na kahvu. Bila su trojica u uniformama specijalne vojne policije, a pred kućom kombi s njih nekoliko. Bio sam zatečen. Moj pas, kojeg sam držao u kući, je odlutao tu noć, pa nije bilo upozorenja niti ranog buđenja. Nisam sklonio pištolj, "devetku", a drugi na kojeg sam imao dozvolu držao sam kod uzglavlja.

Srećom "devetku" sam vješto kamuflirao iza radijatora u futroli koja je bila boje draperija. Ušli su bahato. Među njima je bio jedan u civilu sa šeširom, koji mi pokaza neki papir o pretresu. Dovedoše susjetku da prisustvuje. Dvojica odoše na sprat, a ovaj u civilu i dva policajca, inače svi u vojnim zaštitnim uniformama, ostaše sa mnom. Jedan se predstavi vođom i sjede za stol u predsoblju, a vojnik pak poče pretres, dok je onaj u civilu pregledao knjige. Nađoše s iznenađenjem malu beretu. Šef uzviknu: "Pa još pun!", a onaj u civilu reče "Njušim oružje". Dok je onaj vojnik pretresao, činilo mi se da je nemoguće da ne nađu neprijavljeni pištolj, što bi značilo momentalno hapšenje, premlaćivanje i dugogodišnji zatvor. No, Allah je milostiv...

Iako sam vidio krajičak futrole, ovaj vojnik se zapetlja oko zavjesa i ne uoči pištolj.

Pređoše u drugu polovicu kuće. Meni lahnu...

Tek u drugom dijelu kuće onaj civil, kao gestapovski pas, navali da sve dere i pretresa. Tamo je ranije stanovao podstanar, inžinjer i rezervni oficir, ali je lani izbjegao u Sarajevo. Ostavio je iza sebe čak uniformu, čizme, zastavu SFRJ i par slika Titovih. "Gestapovac" ih se dočepa pa uz psovke poče gaziti. Odnijeli su sve što im je mirisalo na vojsku: čizme, zimske cipele, durbin, ali me ne uhapsiše. Imao sam nevjerojatnu sreću.

Uvijek sam uspijevao sačuvati hladnokrvnost, pa i ovaj puta. Već sljedeći dan sam održavao kontakte s ljudima, i već 25.02.'93. nastavio slanje informacija:

- 24.02. u kafiću, **u centru grada ubijena je 17-godišnja Alisa Zejnulović** od strane vojnog rezerviste;

-23. 2. sastali smo se s čelnicima HDZ nudeći im da se zajedno pojavljujemo kod srpskih vlasti i međunarodnih organizacija. Gabelić prihvati samo ovo drugo. Njegovi suradnici nam kažu da bi željeli sa SDA zajedničke nastupe, ali ne žele svađu s Gabelićem. Mi smo čak predložili uključivanje biskupa i muftije u naše delegacije, jer stanje je tako teško da moramo biti skupa bez ikakvih predrasuda.

- Srpske su vlasti putem svog lobija organizirale izložbu slika u Njemačkoj... Gradonačelnik Radić sugerirao je bošnjačko-hrvatskim slikarima da uzmu učešća.

Pod prisilom i strahom, par slikara je to prihvatilo i dalo svoje slike, koje su prodavane u Njemačkoj poznatim finansijerima četničke agresije. Eto i to je jedan od perfidnih pokušaja da se ustoliči "srpska država" u Evropi.

- U Domu zdravlja ostalo je još 8 liječnika nesrba. Očekuje se i njihovo otpuštanje s posla, iako je direktor Balaban kazao da je kraj čistkama,

- Oko 40 vojnih policajaca otišlo prema Cazinskoj krajini, navodno zbog nekih raketa,

- Dobivena obavijest da postoji plan o rušenju svih džamija u Banjoj Luci, osim "Ferhadije". Jevrejske porodice iseljavaju se iz Banje Luke.

- U Vojnoj komandi operišu s podacima da bi američka avijacija pucala na vojne ciljeve u Banjoj Luci, ako bi se srušili transportni avioni u Istočnoj Bosni, koji dopremaju hranu opkoljenom Goraždu. Srbi se spremaju da stave Bošnjake kao "štit" na strateške tačke,

- Iz Doboja se dovlače strojevi iz tamnošnjih tvornica.

- Iznosimo nove podatke o aktiviranju konclogora "Manjača". Tamo ima 850 zatočenika,

- U Bosanskoj Kostajnici zaklano 5 ljudi. Jedna žena preživjela i nalazi se u Medicinskom centru u Banjoj Luci.

- 20.02., na insistiranje SDA, održan sastanak s predstavnicima IO IZ, **muftijom Halilovićem** i **Bedrudinom Gušićem**. Ispred IO SDA bili, Filipović, Đuzel, Krupić, Jakirlić, Mehanović i ja, a bio prisutan i Bakir Ibrahimbegović, član Sabora IZ u BiH. Analizirana teška situacija u kojoj se našao bošnjački narod. SDA predložila zajedničke nastupe kod srpskih vlasti, ne bi li postigli veći učinak. Oni tada to nisu prihvatili. U izvještaju sugeriramo Mešihatu da ih animira za ovakvu suradnju.

- Originalni, legalni MDD "Merhamet" se uz ogromne napore uspijeva nametnuti, jer je pored UNHCR i MKCK izašao s programom "javnih kuhinja" i već počeo s radom dobivši malu količinu namirnica od UNHCR-a. Međutim, imaju velike poteškoće od strane MHD "Merhameta", koji ih tuži da nisu registrirani u tzv. "srpskoj državi". Političkim pritiskom kod Međunarodnih organizacija SDA uspijeva obezbijediti legitimitet MDD, ali oni traže originalnu registraciju iz Sarajeva. Hrabri članovi MDD izloženi su šikaniranju i stalno ih pozivaju u Policiju (Džonlić, Beharić), pretresaju im se stanovi, a predsjedniku Novaliji bacaju eksploziv na kuću i u potpunosti spaljuju vikendicu.

01.03.'93., Filipović, Đuzel i ja se odlučujemo pojaviti kod Radića, gradonačelnika, ali ovaj puta s MEMORANDUMOM koji je nosio naslov "Mogućnost opstanka - preživljavanja preostalih Muslimana i Hrvata".

Ja sam mu pročitao tekst, koji je sadržavao cjelokupnu listu terora i genocida, a koju sam završio konstatacijom da na cijelu ovu listu notornog kršenja ljudskih prava, koja nije upotpunjena, još samo nedostaje da se od nas zahtijeva da nosimo posebna obilježja, recimo šestokraku zelenu zvijezdu ili sl... Ovo sve neodoljivo podsjeća na zbivanja u 2. svjetskom ratu.

I nemojmo se zavaravati, ovo je eklatantan primjer etničkog čišćenja dva naroda s ovog područja... Zar treba srpski narod, koga politički predstavljaju SDS, a Vi kao gradonačelnik, da si dozvoli takvo povijesno obilježje "MAGNUM CRIMEN..."

Ako je to tako, onda nam barem omogućite da bezbolno napustimo grad, da nas ne maltretirate i ubijate, da ne bude brojnih ožiljaka koje nanosi čovjek-čovjeku, jer se takvi ožiljci nikada ne zaboravljaju, pa ćete ostati među nama u sjećanju kao čovjek koji je prekratio naše muke i imat ćete zaslužno mjesto u povijesti.

Radić sasluša sve mirno, samo me prekide na jednom mjestu. Kao nema silovanja, a ja mu odgovorih da mu mogu dovesti ženu koja je to doživjela.

No, njega ništa nije moglo poremetiti niti uzbuditi. Ne bih se iznenadio da nas je upitao: "Šta nam možete?" Tada sam shvatio da je to zločinac kao i ostali. Na kraju mi je pokazao hrpu novina koja je bila pred njima i rekao: "Vidiš, ja imam tvoje intervjue za bečke novine i druge. Šta ti to izjavljuješ?" Sada je bilo na meni red da šutim... Zatim je pokazao intervju biskupa Komarice, kojeg su

objavili u Hrvatskoj, a u kojem je iznio sličan razgovor koji je imao s Radićem, dodavši kako je biskup nekorektno postupio. Pri izlasku on me zadrža kraj vrata, pa mi reče: "Zato je Župljanin odgovoran."

Memorandum je odmah dostavljen našoj Misiji pri UN, izvještaj s ovog susreta, kao i konstatacija da se predstavnici ostalih asocijacija ne smiju pojaviti na ovakvim sastancima, praktički ne djeluju više.

Izvještaj od 10.03. (6)GV osim što daje više primjera nasilja u Banjoj Luci, kao i klanja naših petero građana i ubojstvo djevojke (svi Bošnjaci), daje i podatke o tome šta se dešava u Bosanskom Novom, gdje je na Urijama masakrirano 10, a u Glamoču, u selu Radašlijama 25.2.1993. pet Bošnjaka te da je u toku veliko iseljavanje, 800 ljudi u 15 autobusa s tim da svaki mora platiti 500 DM Agenciji za iseljavanje".

Sljedećeg dana dostavljam izvještaj o susretu s gradonačelnikom Banje Luke, te zaključcima IO-a SDA, koji se sastao ilegalno. Zaključci: naši intervjui stranim novinarima glede prikazivanja stanja u Bosanskoj krajini su bili najefikasnije oruđe u prodoru istine u svijet i neposredna pomoć u borbi države BiH protiv agresije.

Za potpredsjednika SDA imenuju se svi sadašnji članovi IO: Delnezirević, Filipović, Đuzel, Krupić, Mehanović, Novalija, Smailagić i Šarić. Ovlašten sam da mogu prema svom nahođenju i potrebi, prenositi ovlaštenja na nekog od potpredsjednika. Ocijenili smo da će formalna politička funkcija pružiti kakvu takvu zaštitu ostalim članovima IO-a. (8)

Ovo je sve bilo nametnuto okolnostima opasnosti po sve nas. Već ranije sam dostavio kurirski do Šabića podatke o mojoj "vezi" u Štabu srpskom, kojoj sam dao kod "Petra". A sada sam ponovio neka pitanja u svezi s tim i sve je poslano kurirski (7.03.;9). Nažalost, ovo će me kasnije dovesti u situaciju da ne znam šta dalje raditi, jer glavna "veza" ne odgovara.

U istom dopisu izvještavam o uspjehu MDD "Merhameta" da opstane, ali i o ružnim glasinama koje šire oni Banjalučani koji normalno putuju u Zagreb, a koji nisu ni proganjani. Ružno su govorili o našem Asimu, tvrdeći da je "propjevao" prilikom hapšenja, što je bila laž. Pitali smo zašto se naše informacije ne koriste u medijima BiH pa nema odgovora na informacije.

Nešto ranije smo izvijestili o hapšenju članova MHD "Merhamet", a sarajevske "Večernje novine" objavljuju to isto uz primjedbu da

UNHCR ukazuje da za to nema vidljivog razloga i da će biti brzo pušteni.

Konačno se obraćam **Hamdiji Todorovcu** direktno i u tom izvještaju od 14.03. pored podataka o masakru porodice Hodžić u Glamoču i pripremi iseljenja 3.500 Bošnjaka iz Prijedora, najveći dio se odnosi na ponašanje novog šefa MKCK Michela Minniga, koji odbija primiti informacije o nedjelima nad Bošnjacima i žalbe građana o nedjeljima nad njima u Banjoj Luci. O zločinima nad Bošnjacima Glamoča izviješten je više puta, ali je odbio bilo koga tamo poslati. Kaže da ne želi u politiku, a kada mu kažem da lokalni "Crveni Krst" svu hranu dostavlja vojnim jedinicama, njegov je odgovor da oni moraju davati hranu dobrotvornim ustanovama a šta će oni s tim činiti, to on neće kontrolirati. Ne želi dati niti jednu povratnu informaciju u vezi s našim žrtvama. Npr. kada smo dali podatke šta se dešava u Glamoču, Šipovu i sl., pa ga na sljedećem sastanku pitali šta je poduzeto, on odbija da uopće govori o tome. S njim nije nešto u redu. Ili je kupljen, ili ima nakaradne političke stavove... Pokušao je otvoreno spriječiti rad javnih kuhinja u MDD s obrazloženjem da je to politička igra! Tražimo da se on hitno zamijeni.

Dogovaram s Novalijom da se istraje s javnim kuhinjama, da bi naš stariji svijet mogao preživjeti. S njim je vrlo aktivna **Mirsada Beharić**, čiji je brat Smail ranije bio komandir Stanice milicije Mejdan. Njoj taj rad služi kao kamuflaža, jer se Smajl krije u zemunici, a mi nemamo načina da ga evakuiramo. Povremeno komuniciramo, a pomažemo hranom i novcem. Smajl je bio u životnoj opasnosti, jer su Srbi saznali da je pripremao grupu za napad na Stanicu milicije i izazivanje pobune. Sada se krio već više od 8 mjeseci. Kasnije će uspjeti da se preruši i pod lažnim imenom pobjegne. Amir i ja smo to znali i niko više.

17.03. (12) obavještavamo o napadu na čelnika SDA Krzića i HDZ Gabelića na sjednici Parlamenta Banje Luke, zbog iznošenja stanja o gradu u listu NIN... Gabelić nakon toga javno govori na Parlamentu: **"Nek se u ovoj Skupštini jasno kaže da li se planira etnički čista Banja Luka. Ako je to tako, dajte nama mogućnost bezbjednog izlaska sa najnužnijim stvarima."**

U današnjem razgovoru sa članovima IO HDZ uočili smo da su njihove namjere kolektivno iseljavanje. Kazali smo da bi u tom

slučaju, to trebali učiniti zajednički, ali oni traže garancije da će to Bošnjaci uraditi, a ne da u posljednji momenat otkažu.

Slijedi novi izvještaj o teroru, o rušenju kuće Teofika Džehverovića, direktora škole u Vrbanji, razaranju dvorišne zgrade džamije u Novoseliji i o preseljenju tvorničkih strojeva iz Donjeg Vakufa i Jajca, koji se odmah preko Posavskog koridora upućuju u Srbiju. Naime, gradonačelnik Radić je održao skup građana Vrbanje. Vrbanjci, **da bi "krmka niz dlaku"**, prirede gozbu. Na skupu se javi nastavnik Džehverović i ukaže na težak život Bošnjaka.

Drugu večer mu postave četnici eksploziv u kuću i razruše je, a onome koji je priredio najviše na gozbi, istu večer raznesu dućan eksplozivom. Time su pokazali da nijedan Bošnjak nije dobar za Srbe. Tipični bizantijski cinizam. Na skupu Radić blatio SDA, a naše posjete njemu okarakterizirao kao posjete predstavnika ekstremnog krila SDA.

Fašizam bez granica - identične metode

Ponovo smo upozorili na niz nekorektnih poteza šefa ICRC Minnig. Tražili smo da naš Ambasador u UN nešto poduzme da se Minniga smijeni.

15 i 16.03. na Radiju i TV Banja Luka nastupali R. Brđanin, R. Vukić, V. Kuprešanin. Sve proteklo u znaku "srpske države", čiji je glavni grad Beograd. Bošnjacima upućene nedvosmislene poruke da idu iz Banje Luke (Brđanin). Napadnut sam zbog "širenja laži u inozemstvu" (Vukić, Brđanin). Ovaj nastup je zaplašio Bošnjake i Hrvate. (14)

Interesantan je bio istup Kuprešanina i Brđanina na radiju. Tražili su da se iz Parlamenta izbace HDZ i SDA (kao da mi nismo već izašli aprila '92), jer su SDS proglasili za terorističku stranku i

ratne zločince", a zatim da se svi Bošnjaci i Hrvati izbace s posla, posebno liječnici. Brđanin je još kazao: "Muslimani će uskoro vidjeti da sam im ja bio prijatelj kada sam govorio da je najbolje da idu odavde, jer moraju odavde ići. Ovo je prostor namijenjen Srbima. Čuo sam da neki Srbi prodaju njima svoje pasoše i da na njihova imena odavde idu. To je sramotno, ali je važno da Muslimani idu."

Ponovo apeliramo da nam se nešto javi u Banju Luku i daju uputstva kako da se ponašamo, te da se o ovome upozna javnost BiH. Nikada nije stigao odgovor. Samo se jednom, na telefon javio iz Centrale SDA, Osman Brka. Iako je samo kazao: **"Nek' te Allah čuva"...** To mi je jako puno značilo

U dokumentu od 22.03. (15) javljeno je o posjeti Đuzela i mene gradonačelniku da bismo ga pitali šta je s obećanjima da će prestati teror i za eventualnu mogućnost da odemo u Zagreb zbog humanitarne pomoći. Činjenica je da je zadnjih dana, nakon našeg demarša i MEMORANDUMA, te nastupa biskupa Komarice na Radiju "De Paris", u svezi stanja za nesrbe u Banjoj Luci, bio smanjen broj kriminalnih akata, ali je povećan broj nasilnih iseljavanja iz stanova nesrba.

18.03. je na TV-Beograd i Banjoj Luci bilo izneseno da je biskup Komarica najavio izlazak 10.000 Hrvata, na čelu s njim, na Gradišku cestu putem prema Zagrebu. Time bi se definitivno iselili.

Javili smo o svakodnevnom kretanju "sudžuka" - raketa na vozilima za Doboj, te da se droga amfetamin u velikim količinama šalje vojnicima na frontu. Zamolili smo da se pažljivo postupa s dokumentima svjedočenja o zločinima, koja dostavljamo. Tada je za koordinatora općinskih odbora SDS banjalučke regije imenovan Radoslav Brđanin. "Jaki" čovjek SDS, koji se sve više nameće ekstremnim stavovima u javnim medijima. I ovaj puta zaprijetio je Bošnjacima i Hrvatima koje optužuje da su subverzivni elementi, ali je postavio pitanje provjere i Srba. Od onih koji očekuju bilo kakav položaj, očekuje se pristupnica SDS-u.

Mi odmah o tome kao i o nizu ubojstava na području Glamoča izvještavamo (25.03.;) GV. Posljednje bošnjačko selo Bastasi, odlučilo se na kolektivno iseljenje na prvi dan Bajrama, dok je veća grupa Bošnjaka iz Kamengrada i Sanskog Mosta, oko 17 sati pobjegla u Banju Luku i došla u UNHCR da ih zaštiti (mi smo im to sugerirali). MKCK uopće im nije pomogao, već ih je "Merhamet"

smjestio u džamiju Gazanferiju. MDD preuzima brigu o pristigloj braći.

Dnevno se priprema 1.000 obroka hrane. Nažalost MKCK im ne želi dati hranu, ali niti preostalim Bošnjacima u Šipovu, Šipragama, Kamengradu i Glamoču (28.03.;18).

U Jajcu je Muzej AVNOJ-a ostao bez eksponata, koji su uklonjeni od strane aktualnih srpskih vlasti. (19)

Ponovo izvještavamo o selu Bastasi gdje su Bošnjaci doslovce zatočeni u 60 kuća. Mi smo izvijestili o njihovom protjerivanju iz sela. Na putu prema Banjoj Luci zaustavila ih vojna policija i vratila u selo. Tamo postoji svaki dan mogućnost masakra. Srpske vlasti ni do danas nisu dozvolile UNHCR i MKCK da tamo dođu, unatoč pismenih prosvjeda. Ovo je sve potvrđeno danas u MKCK od strane g. Minniga. Molimo hitnu međunarodnu pažnju da se spriječi najgore. Naveli smo sljedeće:

- Danas sahranjen bračni par Hrvata koje su zaklali preksinoć. U "Malom logoru" isprebijano 10-tak ljudi, među njima i novinar Muharem Osmančević.

- Prognanici iz Sanskog Mosta i dalje smješteni u džamiji. Tu je još grupa bivših zatočenika logora "Manjača", koji su registrirani od strane UNHCR-a. Prilikom prvog otpuštanja nisu pušteni, a sada im ne dozvoljavaju izlazak. Jedan dio prognanika njih oko 130 je smješten u džamiji na Hisetima.

U zadnje vrijeme fakseve naslovljavam na H., a potpisujem s H. T. u nekom vjerovanju da me to može spasiti od direktnih optužbi za špijunažu.

Ovaj puta ga izvještavamo o pokušajima da se isprovocira SDA i bošnjačke asocijacije da se javljaju u medijima (naravno treba im kredibilitet višenacionalne države i demokratskog političkog života). S naše strane je to shvaćeno. Izvještavamo o terorističkom aktu na Hisetsku džamiju i na izbjeglice u njoj. (22)

Naime, grupa bošnjačkih prognanika iz područja Sanskog Mosta, njih 130, je, nakon što su cijeli dan sjedili pred prostorijama MKCK, dobila dozvolu da budu smješteni u malu džamiju na Hisetima. Cijeli džemat se brinuo o njima, koliko su smjeli, jer su četnička policija i paramilitarne grupe stalno dolazile i prijetile. Željeli su ih izolirati. Mnoge džematlije iz susjednih kuća su ih primali u toku dana na ishranu, ili omogućavali da se mala djeca presvuku i

okupaju. Tako su i u moju kuću danju dolazile žene s djecom. Noću bi se zabarikadirali u džamiji.

Nakon nekoliko dana, četnici su počeli u toku noći ispaljivati metke na džamiju, a jednu noć je provalila grupa uniformiranih četnika. Čuo se vrisak i plač. Muškarci se nisu smjeli suprotstaviti, jer su četnici držali oružje "na gotovos", a zatim su zgrabili petero djece i stavili im koljačke noževe pod grlo.

Smjesta se sve utišalo. Samo su majke i očevi bacali pred četnike novac i ono zadnjeg zlata što su imali.

Tada me telefonski obavijestio čovjek, zadužen da prati šta se dešava oko džamije, da je u toku napad na džamiju. Bilo je oko 22,30 sati... Čovjek koji mi je javio (Dž. B.) je skoro došao iz zatvora, pa mu nisam vjerovao. Mogla je biti zamka za mene. Bilo bi me lahko ubiti bez upozorenja i pravdanja, jer policijski sat je počeo. Stoga nazvah g. Minniga, šefa MKCK, tražeći da hitno dođe pred džamiju. Lahnu mi kad obeća da će biti za 10 minuta tamo. Iskočih kroz prozor i kroz komšijske bašče potrčah prema džamiji. Oprezno provirih iza zadnje kuće. Silno me obradovaše svjetla auta MKCK. Utrčah u džamiju. Vladao je opći metež. Majke maltretirane djece su vrištale grleći tek oslobođenu djecu. Dvije su pale u nesvijest. Uočih Minniga i drugog stranca iz MKCK. Ovaj se nageo nad jednom od žena, pokušavajući joj otvoriti usta, jer je zagrizla jezik. Priskočih u pomoć. Neko je pljusnuo vodom i žena se pomače. Ne prođe ni minut, predstavnici MKCK odoše.

Ostadoh sam s našima. Preuzeh odlučno situaciju u svoje ruke. Povikah: "Nebojte se, vi ste u Allahovoj kući". Sjedoh na serdžadu okrenut ulazu. Prisjetih se imama ove džamije, rahmetli Zahid ef. Makića i glasno proučih Fatihu.

Muškarci posjedaše oko mene. Taj osjećaj se neda opisati. Shvatili su da sam spreman s njima umrijeti.

Nakon sahat neko javi da dolazi policija. Upadoše petorica u uniformama vojne policije. Grubo i drsko nastupiše. Više su djelovali, kao maloprije otjerani, razbojnici. Gledali su u uplašena lica s očitim užitkom. Vođa me uoči i gotovo vičući upita ko sam. Odgovorih: "Predsjednik SDA Banje Luke". Tada, malo oklijevajući, kaza muškarcima: "Ko želi dati izjavu o grupi, nek dođe sutra u "Mali logor"! Bio je to opet podmukli cinizam i prijetnja, jer svako je znao da je "Mali logor" mučilište za nesrbe, u kojem nemaju pristup međunarodne organizacije... A zatim su otišli, ne propuštajući da

otresu blato i snijeg na džamijskom pragu. Nastupi olakšanje. Žene uključiše jedini rešo i pripremiše kahve. Sjedio sam s njima do zore. Kada sam krenuo, žene povikaše: "Čuvaj se, Muhareme, ubit će te!" Nakon nekoliko dana MKCK će im obezbijediti odlazak u bijeli svijet, a nama lahnu. Jedna briga manje.

U Banjoj Luci se održava 26. sjednica Skupštine Opštine na kojoj se usvaja budžet i program proljetne sjetve '93, ali je usvojena i odluka o PRESTANKU MANDATA ODBORNICIMA SDA, koji su svojim nedolaskom već duže vrijeme bojkotirali rad Skupštine. (23)

Ustvari, odbornici SDA su napustili Parlament već 04.04. '92. prilikom okupacije grada, a ostao je samo E.B., poznati srbofil, kojeg se bošnjački narod odrekao. Povodom ovog u našim izvještajima napominjemo i niz detalja sa sjednica općinskog parlamenta, apostrofirajući njegove izjave, ali i zahtjev naroda da se imena kolaboracionista objave u javnim glasilima RBiH. U tom smislu na džumi u džamiji "Gazanferiji" naši mumini su uputili prijekor SDA. Istovremeno srpski mediji i te kako napadaju naše čelnike ili plaše nesrbe. Tako TV Banja Luka objavljuje upozorenje Srbima da će biti zabranjena prodaja mliječnih proizvoda, jer prodavci Hrvati i Bošnjaci mogu tobože trovati kupce. (24) Istovremeno ubijaju jednog bošnjaka u Vrbanji, a nastavljaju terori u gradu.

U "Glasu" napadnut biskup Komarica... Naši ljudi upravo protestiraju što naši mediji ne posvećuju više pažnje okupiranim dijelovima Bosanske krajine, te u tom smislu i sam šaljem upozorenje. (24)

U "Glasu" izlazi intervju dr. Hamze Mujagića, bivšeg predsjednika SDA, koji je u međuvremenu prišao MBO-u i postao potpredsjednik za BiH. U intervjuu se navodi kako je dr. Mujagić kazao "da je muslimanski narod u katastrofu dovela SDA, da je MBO htio sporazum sa Srbima da se spriječi katastrofa, jer smo mi slavenski narod..., kako se čudi da Silajdžić obilazi muslimanske zemlje..."

Dan-dva prije dr. Mujagić je doveden na TV Banja Luka, gdje je dao opširan intervju, nažalost u sličnom i još jadnijem tonu. (26) Kasnije se saznalo da je dr. Mujagić bio pod teškim psihološkim pritiskom, a navodio je slučaj da su ga četnici u kombiju odveli na brdo Šehitluke i pretukli, odnosno da je intervju za TV sniman pod prijetnjom oružja. I nema sumnje da je bio maltretiran, na poslu posebno, jer je s mjesta načelnika Onkologije pri bolnici doveden za liječnika u ambulanti i sl. Ali je nejasno zašto dr. Mujagić nije dao

protuintervju prilikom izlaska iz Zagreba. Kasnijom dokumentacijom iz srpskog SDB potvrđeno je da je dr. Mujagić zaista bio pod prijetnjom oružja.

Sutradan povodom toga šaljemo izvještaj (04.04.;27) moleći da se obrati pažnja na sadržaj intervjua od 02.04. (jer ga hvata HTV). Zatim izvještavamo o četničkom nasilju u Vrbanji, kojom prilikom je izboden Ahmet Ruždija a kćerka mu svezana i slučaj spriječio da ne bude silovana. Opljačkani su. Zatim je bombom i rafalima napadnuta kuća Teofika Galijaševića i Zakire Ćeman, u istoj ulici, a nešto kasnije zapaljena prodavnica Jahije Opardije, dok su 3 Bošnjaka isprebijana u šumi Jelovac. Sinoć rafalima napadnuta džamija na Hisetima u kojoj se nalazi 130 prognanika iz Sanskog Mosta dok je selo Bastasi i dalje blokirano od četnika, a UNHCR i MKCK im ne uspijevaju doći. U Domu zdravlja pripremljeno novih 35 otkaza za radnike nesrbe.

Upravo obavještavam da srpske vlasti ne dozvoljavaju čelniku MDD "Merhamet" da putuje u Zagreb po hranu i lijekove, iako se radi o međunarodno-priznatoj organizaciji (5.4.;28). U dopisu **Ivici Mišiću**, zamjeniku ambasadora BiH pri OUN, sam, između ostalog, tražio instrukcije odnosno kakav stav zauzeti u razgovoru s **Natašom Kandić**, direktorom za humanitarna pitanja, koja je najavila dolazak i zatražila sastanak s nama.

Nikada nikakav odgovor ili sugestija nisu došli.

Ponovo smo urgirali da se na Radio-BiH barem nešto o Bosanskoj krajini i Banjoj Luci objavi, jer bi nam u ovom trenutku to bila najveća potpora u ovom konclogoru.

Kulturocid i zločini

U to vrijeme, stanje u Banjoj Luci a i u manjim gradovima i selima bilo je za nesrbe više nego užasno. U takvoj situaciji su čelnici Hrvata ali i Bošnjaka ozbiljno razgovarali s UNHCR-om o nužnosti kolektivnog izlaska iz Bosanske krajine sveg preostalog stanovništva oba nesrpska naroda. (1)

Izvještavamo o brutalnim napadima u medijima na biskupa i mene (06.04.'93;), a ujedno skrećemo pažnju da je intervju dr. Mujagića na TV vjerojatno bio iznuđen silom.

I zaista, naši ljudi su uočili da je on u teškom psihičkom stanju.

Najava direktora Fonda za humanitarna prava iz Beograda da bi me posjetili u Banjoj Luci me je zainteresirala, pogotovo kada me je nazvao prvi sekretar USA Ambasade g. H. Kelley, moleći da ih primim u kući. Međutim, njima od strane gradonačelnika nije data dozvola da doputuju, pa su se obratili Vojnoj komandi. Istovremeno su me nazvali novinari "NIN-a" tražeći intervju. Prošli intervju su korektno prenijeli.

Moram napomenuti da je Fond za humanitarna prava i njen direktor gđa. Nataša Kandić, povodom događanja u Banjoj Luci, izdao Memorandum (D-56a/'93) u kojem su iznijeli vrlo korektno veći dio događanja: otkazi za nesrbe, uskraćivanje zdravstvene zaštite, ograničavanje slobode kretanja, eksplozije i pljačke, zloupotreba humanitarne pomoći, planovi za tzv. "humano" preseljenje, uništavanje džamija... Ovaj memorandum je upućen u inozemstvo, te je važan dokument i potvrda da u svakoj sredini ima hrabrih humanista.

Ponovo sam u vezi s ovim pitao Misiju OUN (10.04.), da bih im ujedno podnio nove informacije:

- Ubijene 2 Bošnjakinje pred njihovim kućama u Vrbanji. Glavni podstrekač na ubojstvo bio **Đuro Kajić**, zastavnik u srpskoj vojsci i odgovoran za rad vojnog strelišta u Vrbanji. Odatle je i došla gomila vojnika u autobusu i izvršila ubojstva. Njegov zamjenik je **Saša Trivić, sin Brane Trivić, poslanika Skupštine bivše Jugoslavije, koja je od srpskih vlasti dobila benzinsku pumpu u Vrbanji**. Imena ubojica se znaju. U Vrbanji veliko zlo čini kafana "Gril", još uvijek u bošnjačkom vlasništvu, na kojoj su izvješene srpske zastave. Tu se vojni rezervisti opijaju i nakon toga čine zla po gradu.

- Jedan od podstrekača napada na Bošnjake i Hrvate u Vrbanji i Debeljacima, je **"vojvoda" Mile Golub** iz Vrbanje.

- IO SDA razmatrao napise u okupatorskim novinama "Glas" i TV i Radio-Banja Luka protiv mene kao predsjednika SDA i Amira Novalije v.d. predsjednika MDD "Merhamet" i donio zaključak da: "Na neistinitu i razbojničku propagandu ne treba odgovarati u okupatorskim glasilima, a cijeli IO i narod bošnjački zna da su to neistine i čvrsto stoje iza predsjednika Krzića".

- Banjalučki vodovod nema više klora za dezinfekciju vode, te se ona vrši u rezervoaru namijenjenom centru grada.

- Pećinska džamija, Seferbegova, spaljena prije dvije noći... U 22 sata došao policijski auto (registracija poznata) iz kojeg su izašla dva

policajca. Oko 24 sata je planula džamija, a vatrogasci došli i ugasili požar. No opoet, oko 3 sata ujutru ponovo zapaljena i izgorjela u potpunosti. Ranije je eksplozijom razrušena "Potočka" džamija.

I konačno, od naše Misije pri OUN, dođe sugestija oko najavljene posjete Fonda za humanitarna prava. Odmah sam poslao zahvalnicu (13.4;4). Ujedno sam izvijestio da imamo problema s nekim od suradnika, jer im popuštaju nervi. Upozorio sam da su ljudi na granici izdržljivosti. Neki su već popustili. Zato nek dobro paze na izvještaje, da se ne bi neko služio mojim imenom. Inače, takve polahko udaljavam od povjerljivih informacija.

Izvještavamo o najavi dolaska 5 liječnika iz Rusije u Medicinski centar "Andrija Štampar", dok su naši Bošnjaci ljekari otpušteni. U Čelincu je još ostalo 25 bošnjačkih obitelji, a svi ostali su morali otići, dok je grupa iz Vrbanje i Mehovaca obavila razgovor u UNHCR-u oko kolektivnog iseljenja.

Paralelno s ovim, u Banjoj Luci se otvara novi "Biro za iseljavanje - razmjenu materijalnih dobara", koji je u nadležnosti SO Banje Luka i koji naplaćuju visoke takse. Iz Banje Luke odlazi nova grupa od 850 ljudi. Ostaju samo stariji od 50 godina. Saznajemo da u Doboju ima 4-5.000 Bošnjaka. Navodno, UNHCR im nikada nije isporučio nikakvu humanitarnu pomoć. U očajnom su stanju. Pokušaj da se tu oformi predstavništvo "Karitasa" i "Merhameta" nije uspio. Ljude koji su željeli na tome raditi, su odmah isprebijali. No, Srbima je dodijeljena pomoć više puta (14.4;5).

Saznali smo da se u zatvoru Tunjice nalazi uhapšen član SDA Doboj **Smajo Avdić**, profesor, član užeg rukovodstva. O ovome smo poslali izvještaj. Nakon dva dana (16.4.;6) na TV-Banja Luka u 19 sati data udarna vijest da je uhvaćen muslimanski diverzant iz Cazina, koji je priznao da je predsjednik SDA Krzić, primio 145.000. SF za nabavku oružja od novinarke TV Švicarske, Veronicque Pasquer. Izvijestio sam da je ovo već šesti napad na mene u javnim medijima i da ima svrhu stvaranja psihološkog pritiska na građane, a i prijetnja meni osobno, jer ovdje se ubija za 200 DM, pa ovakav podatak znači raspisivanje nagrade za moju glavu.

Više puta smo tada tražili sastanak s predstavnicima MKCK, da bi konačno bio održan 22.04.'93. (7), o čemu izvještaj, u potpunosti prenosim.

Predstavnicima SDA ukazuju na sljedeće:

- U zatvor Tunjice dovedeno je 49 Bošnjaka iz Doboja. Neki su članovi SDA, te tražimo da se izvrši njihova registracija u MKCK, prema međunarodnim konvencijama,

- Pitamo zašto MKCK nije ostvario uvid i kontrolu zatvorenih u "Malom logoru", poznatom zatvoru, mučilištu i stratištu Bošnjaka... Već je ovo peti put da urgiramo. Pa i nacisti u Njemačkoj, morali su dozvoliti MKCK-u da obiđe konc-logore. Koje su to snage ovi srpski zločinci?

- insistiramo da utječu na srpske vlasti da dozvole transport humanitarne pošiljke iz Zagreba za MDD "Merhamet", jer se radi o hrani i lijekovima (Srbi ne dozvoljavaju, jer MDD nije "registriran u srpskoj državi")

Iz sela Bastasi se iseljavaju svi stanovnici Bošnjaci pod pritiscima, MKCK bi mogao tamo doći.

- Upoznajmo ih sa teškim stanjem u Vrbanji, te o brojnim pritiscima da se u izgnanstvo natjera 5.000 Bošnjaka iz ovog dijela grada,

- Pitamo kakva je uopće perspektiva bošnjačkog naroda s posebnim naznakama da nedostaje hrane, te su "javne kuhinje" u poziciji da normalne obroke dijele na pola, jer je narod gladan. Zašto MKCK ne daje niti kilogram hrane MDD, koji je jedini realizator javne-masovne ishrane.

Kakav je položaj Bošnjaka u susjednim gradovima?

- Iskazali smo zahvalnost g. Minnigu i dr. Schusteru za brz odaziv na hitan poziv u 22 sata da zaštite izbjeglice u džamiji Hiseta, koji su bili žrtva oružanog napada grupe vojnika. Oni su se odazvali pozivu i iskazali ljudsku i profesionalnu odgovornost u zaštiti prognanika.

Od strane MKCK utvrđeno je:

- Nije im dozvoljeno informiranje o spomenutoj grupi zatvorenika iz Doboja, ali potvrđuju tu informaciju

- U tzv. "Mali logor" nikada im nije dozvoljen pristup, iako su o tome izviješteni viši autoriteti s obje strane.

- Znaju za potrebu transporta humanitarne pošiljke namijenjene MDD "Merhamet", i čine pokušaje da u tom smislu urazume lokalne vlasti.

U selo Bastasi nikada nije dozvoljen pristup UNHCR-u.

Za Vrbanju nastoje da sve učine, uključivši protest kod gradonačelnika Radića, ali zasada nema rezultata.

Dakle, ovo su karakteristični odgovori MKCK, kada su u pitanju zaštita najelementarnijih ljudskih prava i obaveza prema žrtvama. Zaslužuje da se još jednom preispita njihova uloga i ponašanje pred Međunarodnim sudom, te da moraju svjedočiti o ovim događanjima.

U izvještaju je pomenuto otpuštanje s posla 35 liječnika Doma zdravlja B Luka, I to samo Bošnjaka i Hrvata, naravno. Još su samo ostali: **Hanumica Horozović, Marija Ojdanić, Nadžija Grbić, Ladislav Gašić** (bio na ratištu), **Elvira Duraković** (muž joj Srbin), **Jasna Vučković** (muž joj Srbin). Dispanzer Pedijatrije potpuno očišćen od nesrba.

S obzirom da su se javili novi problemi s ljudima oko mene, posebno kada je u pitanju čuvanje podataka i informacija, a da ne govorim o nedoličnom ponašanju prilikom dolaska u naše prostorije, morao sam o njima pribavljati dodatne obavijesti, da bi ih provjerio.

U tom kontekstu je sačinjen i izvještaj od 25.04.'93. (8) u kojem sugeriram nove mjere opreza i upozoravam na slabosti nekih aktivista. Predložio sam način rada i konspiracije, način dobivanja i korišćenja skromnih sredstava koja smo povremeno dobivali. Pojedinci su bili više skloni da vode računa o sitnicima, kao u najmirnija vremena, nego o vlastitoj sigurnosti, sigurnosti drugih ili o općim interesima.

U općini i dalje radi kao član IOSO, A.R., dipl. pravnik, inače oženjen Srpkinjom, koji je vodio resor općih poslova, a bio HDZ-ov kadar. On se nije usuduio, naprimjer, tada javiti u štampi da zaštiti ličnost biskupa i hrvatski puk, kao i mnogo puta ranije, ali je našao za shodno da revnosno brani neke od Srba koji su u novinama RBiH tada oglašeni kao komandanti odreda za kažnjavanje. Nazvao je Sredoja Zekanovića, bivšeg boks trenera i Zdravka Rađenovića, poznatog rukometaša, prijateljima i sl. a sve još podvrgao poznatom jurisdiktičkom izrekom "svaka radnja bi se morala dokazati, zato je moja dužnost kao građanina i kao pravnika da obranim čast sugrađana", iako je prva bila dužnost tih "građana" da barem neku riječ kažu o užasnim patnjama njihovih sugrađana Bošnjaka i Hrvata, a mogli su to bez osobnih rizika učiniti, jer su upravo bili čuveni i nedodirljivi. Njihovoj slavi su upravo najviše doprinijeli nesrbi. (9) A.R. se nikada nije javno oglasio da kaže nešto o masovnim kršenjima ljudskih prava baš u njegovom resoru. Privatno, u dodiru s nama, znao je govoriti kako se "bori da zaštiti

mnoge od nepravde, iseljavanja iz stanova, pljačke, otpuštanja s posla i sl.", ali nikada u tom smislu nije nastupio u susretima s stranim novinarima, predstavnicima međunarodnih agencija i sl.

Njemu je to bila dužnost kao predstavniku hrvatskog naroda. Takvi su ostalom, bili i dva predstavnika bošnjačkog naroda u IOSO. Takvi, ipak, nisu bili jedan **Josip Čujec** ili **Stipo K.**, a pogotovo ne **Nevenka Tkalec**, koji su, kada su shvatili da ništa ne mogu učiniti, kao i zbog politike Zagreb-Grude, jednostavno napustili grad. Nevenka se do zadnjeg dana svog boravka borila da zaštiti narod. Jednog dana A.R. je ipak osjetio grižnju savjesti, i pozvao me da prošetamo i tada ponudio da dostavlja informacije. Zatečen time, nisam se uopće odredio, ali nakon nekoliko dana sam pokušao pokrenuti tu temu, no on tada nije želio govoriti. Kao da se i sam preplašio našeg prošlog razgovora. (28.04.;10).

Kada sam A.R. informirao o pripremi rušenja povijesnog samostana "Sveti Ivo" kod Jajca, odgovorio je otprilike ovako: "To je nemoguće. Ako i to bude, s ovim se ne može više. Nek idu u materinu." Računao sam da će informaciju prenijeti Biskupu, ali izgleda on to nije učinio. I dalje smo nastojali, i javno i tajno, nešto učiniti da se barem smanje patnje pojedinaca ili pak da se u svijet dostave informacije šta se dešava u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini, jer smo vjerovali da svijet neće biti miran na novi holokaust jednog naroda, pogotovo na tlu Evrope.

Upravo tada se dočepasmo naređenja Više komande vojske "R.Srpske" u kojem naređuju izvršenje totalne mobilizacije bez obzira na godine starosti i ko je ko, samo ako može nositi pušku, a sve u svrhu ofanzive čiji je kod "**sve ili ništa**" ili "**na život ili smrt**". Tu je posebno zanimljiva tačka "**na sve što naiđete živo ništa ne ostavite, uništite sve što je bošnjačko ili hrvatsko. Više nećemo dvije trećine bivše BiH, sada će cijela bivša BiH biti "srpska država" u zajednici s majkom Srbijom**" itd. (29.04.;11).

U izvještaju (02.05.;12), obavještavamo o noćnim uznemiravanjima i pucanju iz automata oko moje kuće, kao i telefonskim prijetnjama.

Zatim izvještavam: U Čelincu četnici upali u kuću Bošnjaka, vezali mu oca i majku, tukli ih, a kćerku od 17 godina silovali. U Vrbanji opljačkane dvije kuće, a iz Medicinskog centra, Služba opće medicine, otpušteno još dvoje liječnika. Ostalo još 2 Hrvata i 1 Bošnjak, od ukupno 35 nesrba, koliko ih je bilo. U Robnoj kući

"Standard", kojoj je promijenjen naziv u "Beograđanku", od 85 Hrvata i Bošnjaka ostalo još 5. U toku otpuštanje istovjetno u robnoj kući "Malpreh". Na Medicinskom fakultetu najavljena mobilizacija za studente 4. i 5. godine u slučaju napada NATO snaga. (04.05.;13).

Mi smo u IO-a SDA nastavili davati intervjue za sve novinare, posebno strane, i pred njima iznosili većinu događanja. Slično je bilo s većinom članova IO-a HDZ, mada su oni bili manje oštri i neke stvari o zločinima nisu kazivali javnosti u početku (slučaj pogibije Jovićevog brata), vjerojatno se opredjeljujući na slanje informacija u Zagreb, a njima prepuštajući realizaciju.

Do ljeta '92. godine su u Banjoj Luci intervjue davali: Ganić, Plivac, Džanić, Jahić, Turkanović, Hojkurić, Krupić, a Hadžagić sve rijeđe kako se stanje zaoštravalo a on češće putovao u Zagreb pod okriljem MHD "Merhameta". Permanentno smo to radili od '91.g. Đuzel, Filipović, Jakirlić i ja do prvih hapšenja Jakirlića i Đuzela. Tada praktički ostajem sam, jer je postalo očigledno da davanje intervjua stranim novinarima vodi u sigurnu smrt. Domaćim novinarima smo prestali davati intervjue već početkom '93., jer su ih mijenjali po naredbi SDS da bi se dobio pogrešan smisao.

Ustvari, većina članova IO-a je povremeno uzimala učešća na konferencijama za štampu s nekim kraćim izjavama, ali gore navedeni su postali pravi glasnogovornici, koji su uz mene učili kako se javljati. Manje-više to je sve bilo spontano, a radilo se srcem, jer je to bio opći nacionalni, građanski i demokratski pokret, pa je bila čast nešto učiniti u javnosti.

Dakle, kada sam i sam shvatio da davanje intervjua predstavlja smrtnu opasnost i to za cijelu obitelj, predložio sam drugima da oni više ne učestvuju u tome nego samo ja, jer moja uža obitelj, osim brata i oca (žena i sin su se uspjeli prebaciti u Zagreb, a kćerka mi je bila u opkoljenom Sarajevu), bila izvan Banje Luke. Moji uži suradnici, pa i mnogi građani i komšije, su me nagovarali da se više ne javljam, bojeći se da mi ne ode glava uludo. No, to je bilo nešto jače od mene. Nisam se mogao odreći borbe (na ovaj način) s neprijateljom civilizacije i moga naroda.

"Glas" i Radio i TV srpski su me često napadali, a prijetnje mi slate bezbroj puta telefonom. I to najgore vrste... Tada počinje protiv mene nevjerojatna kampanja i oblik presije, kao da se ne radi o jednom čovjeku, već o cijelom pokretu. Tek kasnije ću shvatiti da sam bio veoma opasan, kao i svaki glasnogovornik pravde.

Često su iznosili na Radiju lažne informacije o meni, najčešće da sam povezan s prometom novca i oružja. Tako npr. u "Glasu", 28.04.'93. (14) objavljuju hapšenje diverzanata iz Bihaćkog okruga, koji su "priznali" moje veze s Zagrebom gdje nabavljam oružje preko nekog Duruta, preko "Merhameta", a novac, meni uručuje švicarska novinarka **Veronieque Pashquer**. Spominju se stotine tisuća dolara, a u Banjoj Luci se ubijalo za samo 100 DM. No, ja nisam odustajao i primao sam i dalje novinare, isključivo u svojoj kući, jer su nam razorili ured, a i niko više od nas nije smio tamo dolaziti.

I zaista, nije bilo iole značajnijeg lista evropskih zemalja, a da nije objavio intervju s našom grupom, odnosno sa mnom. **"Le Mond"**, iz pera **Jan-Baptist audeta**, preneseno u "Slobodnoj Dalmaciji", 20.03.'93. daje siže jednog od takvih razgovora:

"Preostali banjalučki Muslimani ne žele imati problema pa su izašli na glasovanje kao i Srbi (srpski referendum za Vence-Owenov plan).

Njihov politički vođa Muharem Krzić to nije učinio, što više, bio bi ih sve pozvao da bojkotiraju referendum koji smatra nelegalnim, da mu je bio dopušten pristup u lokalna glasila, jer su Srbi etničkim čišćenjem promijenili sastav stanovništva u cijeloj regiji. Kao predsjednik mjesnog ogranka SDA, Muharem Krzić gotovo i ne može izaći iz kuće kojoj su vrata nekoliko puta izrešetana.

"Zaista", kaže gosp. Krzić, žMuslimani i Hrvati su glasovali, no prije toga ih je posjetila srpska policija da ih upozori da će izgubiti kuće i posao ako ne glasuju. Ubojstva, krađe, požari, pucnjava, svakodnevna su pojava..."

Bošnjaci koji imaju hrabrosti da ne glasaju, pokušavaju spasiti ruševine dviju džamija razrušenih prošlog tjedna. Lokalne srpske vlasti prebacuju odgovornost za rušenje džamija na "muslimanske ekstremiste", koji žele izazvati međunarodnu intervenciju... Porušene džamije nam poručuju da nam preostaje spakirati kovčege ili završiti u lijesu. (15) Ovo se odnosilo na rušenje nekoliko manjih džamija.

07.05.'93. u 3,10 sati ujutru srpski fašisti tonama eksploziva srušili su džamije "Ferhadiju" i "Arnaudiju", u samom centru grada. To su dvije jedinstvene ljepotice, stare preko 400 godina, pod zaštitom UNESCO-a.

Bio sam prvi koji je to javio svijetu, a vijest sam završio rečenicom; "Ovim činom srbočetnički agresor **uputio je smrtnu**

presudu Bošnjacima-muslimanima Banje Luke." (06.05.; 07.05.; 16,17).

U roku 24 sata imao sam potpuniji izvještaj o pripremi i rušenju džamija i on glasi:

1. Dana 6.5.'93., četvrtak, održani sastanci u mjesnim zajednicama na kojima se nalaze džamije. Srbi upozoreni da budu u kućama u slučaju "neprilika". Zatim je kazano da ostanu samo članovi SDS i da će biti legitimisani. Njima je otvoreno kazano da slijede eksplozije, da ne dođe do uzbune i sl.

2. Već u 23,30 sati uočen dolazak vojnih kamiona do džamija, a to cijelo područje je blokirano od najmanje jedne čete vojnika, i pored tog što je policijski sat na snazi u to vrijeme.

3. Jačina eksplozije je podešena tako da munare i zidovi ne padnu na glavne prometnice, što ukazuje da su sve obavili vojni specijalci.

4. Za rušenje ova dva grandiozna objekta utrošeno je oko 1.500 kg eksploziva.

Postoji lista objekata koji su pripremljeni za rušenje na isti način, a radi se o džamijama, spomenicima i privatnim kućama. (13,16) Odbor IZ-e šalje našoj Misiji u OUN kopije zahtjeva Opštini Banja Luka da se ne uništavaju kameni blokovi džamija, već da se sačuvaju (08.05.;18). Ovaj dokument može biti optužnica za gradonačelnika Radića pred Međunarodnim sudom u Hagu, jer je dozvolio uništavanje spomenika pod zaštitom UNESCO-a.

"U svakom slučaju, neosporno je da je rušenje dviju najznamenitijih džamija u Banjoj Luci izvršeno u koordinaciji CSB-a, na čijem čelu je tada bio Stojan Župljanin, te specijalnih jedinica I Krajiškog korpusa tzv. "VRS", na čijem čelu je bio Momir Talić." (19, svjedočenje). Ovo je ratni zločin par exelance, kažnjiv po međunarodnim zakonima.

Već sutradan, za vrijeme akšam-namaza, upala je policija u džamiju na Hisetima (Mehdibeg džamija) i uhapsila trojicu Bošnjaka na namazu, bez ikakvog obrazloženja. Policija je došla u crvenom kombiju registarskih oznaka BL-52-294, koji je bio ozloglašen zbog masovnih hapšenja i ubojstava zatočenika. (20)

Tada je uhapšen i Mustafa Maglić, kojeg su na licu mjesta isprebijali a policija je ostalima prijetila i psovala. Isti dan je u Čelincu ubijen bračni par Talić, Azema i Zaim. (21) Četnici su ih vezali i zapalili u kući. (21)

I sutra, 08.05., nastavlja se rušilački pir srbočetnika. Tačno u 8,30 policija minira dio munare džamije "Ferhadija" i odmah naređuje odvoženje kamenih blokova na smetljište u Šargovacu. (18)

Muftija Halilović urgentno obavještava gradonačelnika Radića, moleći ga da se onemogući odvoženje materijala, jer ga je potrebno klasificirati i složiti, pošto svaki dio sakralnog objekta ima povijesnu vrijednost. (22)

Odmah apeliramo da se na međunarodnoj razini upozori Radić da se mora sačuvati građa "Ferhadije". (23)

Svuda zaprepaštenost, nevjerica, plač, ali se ne predajemo. **Srbočetnici, javno i tajno likuju, šepure se ulicama oko ruševina. U takvoj psihozi niko, pa ni mi sami, nije očekivao takvo okupljanje svijeta uspravnog, čvrstog i, čini mi se, pomalo fatalistički ali ne defetistički raspoloženog**. Nekolicina me pozva na divhanu da nešto kažem. Govorio sam jednostavno i, čini mi se, sukladno stanju:

"Ako nam sruše i "Gazanferiju", mi ćemo klanjati na musali." Neki su pitali da li je javljano vani, da li svijet zna. Nisam im tada mogao odgovoriti. Opterećenje s pitanjem da li su tačne informacije koje sam poslao u svijet o planiranju rušenja svih ostalih džamija i sakralnih objekata, je bilo preveliko.

Hutba koju je tada održao muftija Halilović, pamtit će se kao remek-djelo kazane riječi. Ostat će nam u trajnom sjećanju riječi: **"Svaki imam je pokretna džamija a svaki musliman pokretni šehadet".** Isti dan **biskup Komarica** je došao izjaviti sućut i svoje **"zgražanje nad ovim vandalskim činom, izvršenim isključivo u ime satane."_Vladika pravoslavni Jefrem nije se niti javio niti barem poslao emisara.** To se ne može drugačije tumačiti osim odobravanja satanskog čina.

Sutradan mi je došao kući novinar Jon Randal, "The Washington post". Pažljivo je slušao članove IO-a, Đuzela, Delnezirevića, Novaliju i mene. Naravno, govorimo o rušenju "Ferhadije" i "Arnaudije", nevjerojatnom kulturocidu, ali mu jasno kažemo da podržavamo stavove našeg predsjednika Izetbegovića. Ukazujemo na političke razlike u odnosu na BiH nekih evropskih zemalja i USA (16.05;24).

Nije trebalo dugo čekati da se igra zločinaca nastavi. Navečer 10.05.'93. godine srušena je eksplozivom džamija u Vrbanji, treća

po veličini. Dakle, moje informacije su bile tačne. Cijela lista muslimanskih bogomolja, privatnih kuća, ali i katolička katedrala, su planirane, za rušenje.

Ovo zadnje se odnosilo na Petričevačku katedralu. No, niko od katolika nije u to vjerovao, pa niti biskup kada je došao izraziti sućut zbog zločina nad muslimanskim džamijama. (21) Islamska zajednica dostavlja Izvještaj s kronologijom zbivanja, naglašavajući da je rušenjem džamija simbolički potvrđen genocid nad Bošnjacima (11.05.;25) Samo u ovom slučaju radio BiH je posvetio dužnu pažnju u emisijama, ali sa zakašnjenjem. "Glas Amerike" je bio brži. Sva svjetska glasila su o tome izvještavala.

Paralelno s ovim vandalizmom i terorom, srpska vlast organizira Referendum o prihvaćanju "Vence-Owenovog" mirovnog plana za BiH s namjerom da ga odbiju. Bilo im je potrebno makar simbolično učešće nesrba. Zato obilaze stanove, vrše popis stanovnika Bošnjaka i Hrvata i otvoreno prijete da će izgubiti stanove ako ne izađu na Referendum. Rezultat se unaprijed znao, važno je da su mogli pokazati imena nesrba svojim prijateljima u inozemstvu, a oni će onda to politički poentirati na međunarodnim forumima (13.5;26).

Dodatno izvještavamo da je 04.05. na TV-B. Luka iznesen dokument koji je potpisan od humanitarnih organizacija, pa tako i od strane MHD "Merhamet", a kojim se protestira protiv Rezolucije Savjeta bezbjednosti OUN broj 820 i nadlijetanja NATO aviona.

Tog dana odlučujemo zamrznuti rad cijelog IO-a SDA zbog informacija da se priprema naše "uklanjanje". (26)

U "Glasu" 14.05.'93. komandant CSB Stojan Župljanin, izjavljuje da su džamije srušili sami Bošnjaci, da su prije toga iz džamija iznesene vrijednosti, da su Bošnjaci čuvali džamije i sl. Kakav vrhunac cinizma i bahatosti! Zar nema na ovom svijetu niko da zaustavi lopove i zločince?!. (27)

Već nakon dva dana Srbi pale džamiju u Gornjem Šeheru (17.05;). Ponovo apeliramo na svjetsku javnost, ali ovaj put šaljemo apel i Centrali SDA, da se jednom raščisti zašto Radio-BiH ne daje informacije o Banjoj Luci i Bosanskoj krajini. Izvještaj o rušenju džamija "Ferhadije" i "Arnaudije" dali su u jednoj rečenici i nju uzeli s "Glasa Amerike", a od tada ništa više. Stiče se utisak o planskom indolentnom odnosu, što nas upozorava da u ekipi Radio BiH i dalje

preovlađuje stara unitaristička struja, koja u cilju samo njima znanom, žele zataškati zločine. (29)

Međutim, naš ambasador Šaćirbegović je već 18.05.'93. izvijestio Savjet bezbjednosti OUN o rušenju džamija i odnošenju materijala itd. On je to uradio vrlo efektivno, snažno, kao rijetko ko od naših čelnika.

Dajemo ponovo intervjue stranim novinarima Philippe Galle-Le, "Figaro", te Timothu Judah – "The Times". Prisutni: Đuzel i Novalija. Ovaj puta je prevodio profesionalni prevodilac na francuski. Govorili smo o rušenjima džamija i o srpskom "Referendumu".

Navečer oko 18 sati dolazi Greg Parkot-"European TV service", kojem služi unajmljena TV ekipa iz Beograda. Dogovaram s Đuzelom i Novalijom da oni ne razgovaraju, već da ja preuzmem sav rizik. Sada već razgovaramo i o novom rušenju džamije u Vrbanji, stanju u Bosanskoj krajini i Banjoj Luci, a zatim o općem političkom i vojnom stanju. Snimanje je trajalo satima, da bi oni sutra ujutru došli ponovo i nastavili intervju. Kazali su da će ovo ići na zajedničku TV emisiju u 11 zemalja.

Sljedeći dan dolazi novinar Jean Baptist Navdet-"La Mond". Prisutan je Novalija. Iznosimo manje-više sve kao ranije. (31)

Konačno je "proradio" i Radio-BiH. Vrlo povoljno primljena obavijest o "srpskom referendumu", posebno zapažena emisija o rušenju džamija. No, posjet stranih novinara je pronio gradom glas o izvršnom medijskom angažiranju inozemnih glasila na temu vandalizma u Banjoj Luci. Grad je saznao da i svijet sve "zna".

Istovremeno saznajemo da su sva mjesta za odlazak iz grada u desetak autobusa rezervirana do kraja mjeseca. Pritisak na nesrbe i teror se teško mogu izdržati.

U novinama stalno članci protiv Bošnjaka i Hrvata. Radić govori o Vence-Owenovom planu kao promašenoj stvari, a **Župljanin ponovo optužuje nas za rušenje naših bogomolja. Pa to nije niti Gestapo, ni KGB radio. Radić izvrče brojke iz popisa stanovništva 1991.** "Glas" objavljuje intervjue s g. Minnigom, šefom MKCK, koji dijeli masu lijekova bolnicama u kojima se nema više nesrba- liječnika, u kojima niti jedan nesrbin se može liječiti, a on posjećuje ranjene srpske vojnike. Tu se ne boji kontakata. Lijekove MDD "Merhametu", koji ima malu ambulantu i liječnika dr. Vesnu Karamatić, ne daje. Ona je jedini liječnik odvažan da svoju etiku ne prodaje niti za novce, niti za slobodan izlazak iz Banje Luke,

niti za stan. Sve su joj oduzeli, ali ne i ljudsku savjest (17.05.;). Najteže je bilo dolaziti kod bolesnika oboljelih od raka i drugih teških bolesti. Nije imala lijekova niti medicinske opreme, a nije joj bilo dozvoljeno uputiti ih u moderni Medicinski centar, udaljen 500 metara. Pa oni su bili dvostruko osuđeni na smrt, i kao bolesnici i kao Bošnjaci. Na eventualnu otpremu u Hrvatsku ili dalje, putem MKCK, čekalo se mjesecima. Dovoljno da umru.

U toj situaciji predstavnici UNHCR-a su napustili Banju Luku, 5.05., a u gradu se nastavlja teror. Pali se mala džamija u Lijevoj Novoseliji, 17.05. oko 22 sata. 16.05. odlazi 5 autobusa s 250 osoba za Švedsku. Taksa po osobi 450 DM.

17.05.1993. 6 autobusa s 300 Bošnjaka i Hrvata, pravac Okučani, taksa 200 DM, 17.05.1993. 4 autobusa s 200 Bošnjaka, pravac Travnik, taksa 150 DM po osobi, 18.05. 4 autobusa s 200 Bošnjaka za Švedsku, taksa 150 DM.

Ovo je rezultat terora koji je pojačan nakon "srpskog referenduma". Asim ponovo izvještava S. Š. o stanju u gradu, te o našim potrebama.

I tada, navečer oko 21 sat, TV-Banja Luka prikazuje dijelove mog intervjua datog za "European TV Service" prije nekoliko dana. Moja kompletna izjava o zločinima, teroru, velikosrbizmu, ali i o apelu da NATO intervenira, su prikazani na TV. Istu večer počele su mi telefonske prijetnje (20.05;35).

Sutra "Glas" objavljuje kako sam lažno optužio srpski režim za etničko čišćenje i pozvao NATO. Kasnije ću saznati da je TV-BiH ponavljala emisiju, a da je i više novina to objavilo.

Shvativši svu opasnost, izvještavam Hamdiju Todorovca da odmah obavijesti novinare i apelira na njih da se vijest čuje u svijetu.

Izvještavam o interesovanju dr. Hamze Mujagića za kontakt sa mnom. On mi je ispričao o hapšenjima i maltretiranju, da je bio prisiljen dati onakav intervju na TV, jer to je bio uvjet da može napustiti grad. No, i dalje traže od njega usluge... Dr. Milanović poručuje da mi može obezbijediti izlazak iz Banje Luke ako pristanem na, za srpsku vlast, afirmativnu izjavu. Doktor je ipak otišao zadovoljan, kada sam odgovorio da se sa mnom tako ne razgovara (28.5;37).

No manje sam obratio pažnju na ovu posjetu, jer sam joj prišao s pozicije da se Hamzi treba pomoći, da on ima kredit kod nas, jer je

imao hrabrost da prvi stane pred banjalučke Muslimane i kaže: "Vi ste slobodni u svojoj Bosni", a više sam posvetio vremena tumačeći ono što mi je pokušao kriti, jer je prenosio poruku koja je bila laskava, ali data neposredno poslije prijetnji, javno publikovanih na TV i u novinama.

To je razlog što sam uputio pitanja našem ambasadoru Šaćirbegoviću u USA:

- Da li je i dalje dobro koristiti mogućnost davanja intervjua stranim novinarima?

- Da li je pristup i način izlaganja adekvatan, da li ima sugestija u tom pogledu?

- Da li i dalje iskazivati nadu u međunarodnu pomoć i NATO?

- Da li iskazati simpatije spram demokratskih pokreta u Srbiji i sl.?

- Da li nastaviti kontakte sa stranim medijima, s obzirom na moju sigurnost?

Ujedno sam ga obavijestio o ogromnom odjeku među nesrbima ovog intervjua, suprotno od onoga što je agresorska propagandna mašinerija mislila polučiti.

27.5.'93., sam dao intervju za **"Le Mond"-Jeanu Baptistu Navdetu i za "Swiss Radio TV Lugano" i "Swiss Radio international Bern"-novinaru Tomasu Luca Migleirinu.**

Sva događanja zadnjih mjeseci, koji za mene nisu značili ništa drugo do li stezanje omče oko mene i mojih suradnika, na način koji je odgovarao četnicima i ko zna kome još, u suštini me nisu izbacila iz stabilnosti koju sam i ranije imao.

Izvještavam:

- Filipović, Đuzel i Krzić, došli u MKCK. Krzić je bio prevodilac, pošto MKCK nema više prevodioca Bošnjaka ili Hrvata. Iako je sastanak zakazan unaprijed, g. Minnig se izvinuo da ima samo 20 min. vremena.

Ukratko smo iznijeli da se SDA nalazi pod izuzetnim pritiskom, medijskim napadima i fizičkim prijetnjama, kao i da je izvršeno demoliranje službenih prostorija, te da su to i razlozi zašto nismo mogli dolaziti u MKCK.

- Ukratko smo opisali atmosferu proteklog mjeseca koju je karakteriziralo sve gore i gore stanje po Bošnjake i Hrvate Banje Luke. Posebno smo naglasili brojna ubojstva u Vrbanji, pljačke i

prijetnje, te onemogućavanje isporuke hrane preko MHD "Merhameta", jer je istu zaplijenila srpska vlast i razdijelila je Srbima.

- Nastavlja se istjeravanje iz stanova ljudi koji su imali sva prava, pa čak i vlasništvo, da bi se uselili srpski "borci". Već preko 5.000 obitelji nesrba je ostalo na ulici, pa su morali napustiti grad. Dakle, "etničko čišćenje" je ravno genocidu nad Bošnjacima i Hrvatima.

G. Minnig je ustvrdio:

- da su oni nemoćni zaštititi bilo koga, a to pokazuje slučaj sela Bastasi, Bašići i Mehovići, gdje više nema Bošnjaka,

- da oni sve prekršaje registriraju i daju prigovor lokalnim srpskim vlastima,

- da o svemu izvještavaju svoje više autoritete u Zagrebu i Ženevi,

- da MKCK od SDA traži političku odluku za ili protiv organiziranja iseljavanja Bošnjaka iz ugroženih dijelova Banje Luke, Vrbanje i Novoselije-Šehera, koji bi bili iseljeni iz grada uz pomoć MKCK, a da vjeruje da to neće biti potrebno i za ostale Bošnjake.

Bili smo zapanjeni takvim stavovima koji ukazuju na spregu MKCK i srbočetničkih vlasti na potpunom iseljavanju i progonstvu Bošnjaka... Jer, ako se to traži za one kvartove gdje su Bošnjaci većina, sigurno je da tek onda ne bi ostali niti drugi.

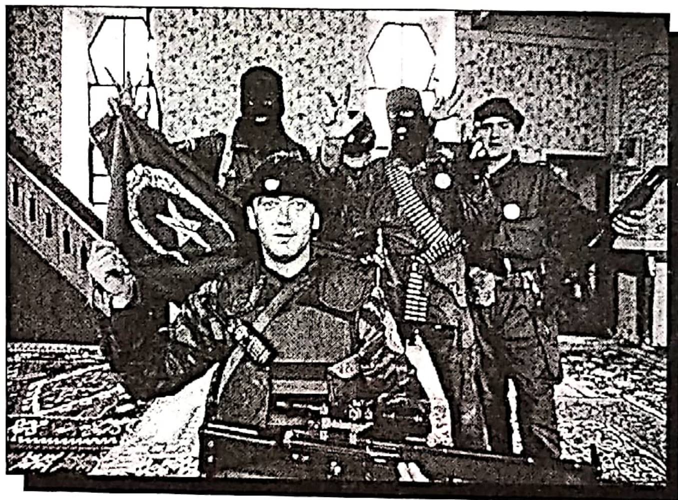
Zatim smo pismenim putem tražili od naših da pokrenu međunarodnu kampanju, jer očito Radio-BiH nema mogućnosti uraditi više na obavještavanju Svijeta o genocidu u Bosni... Ujedno, u sumnji, u posebno teškom stanju, pitamo da li je to dogovorena akcija zbog viših ciljeva, a mi to ne znamo, te ako je to dogovor s višim međunarodnim činiocima, tad je trebalo izvijestiti na prikladan način, jer su posljedice ovakvih činjenja od povijesnog značaja. Molim hitno izvjestiti g. Izetbegovića. (40)

Odmah sutra tražim da nam se odgovori na ova naša pitanja.

Opredjeljenje MKCK-a da se isele svi nesrbi, naveo je preostale čelnike asocijacija da dobro razmisle što raditi. Žalosno je bilo da nikakav razgovor nije bilo moguće voditi u MHD-u, jer smo imali već iskustvo sa S.S., koji je naš razgovor, vođen sa četnicima, u prostorijama MHD, prenio Komitetu humanitarnih organizacija, kazavši "kako mu je čelnik SDA prijetio da će biti izdajnik naroda ako..." Zna se šta znači takve stvari kazati na četničkom Komitetu.

Ostalo nam je da insistiramo na ponovnom sastanku s g. Minnigom, koji je ostvaren 08.05.'93. S naše strane prisutni Filipović, Đuzel, Novalija i ja.

Ovaj puta g. Minnig je svoj raniji prijedlog o kompletnom iseljavanju sveo na zahtjev 130 izbjeglica iz Bastasa i Mehovića da se prevezu u izbjeglištvo uz pomoć UNHCR-a. Dakle, napravio je veliki zaokret u odnosu na pređašnji prijedlog (da li je posredno došla do njega kritika iz inozemstva ili su srpske vlasti uhvatile našu poruku pa ga upozorile?)...

Mi smo tražili ponovo da MKCK informacije o svim relevantnim događanjima proslijedi ne samo "srpskim vlastima", kako inače čine, već i Vladi legalno priznate RBiH. Povod tomu je bila izjava g. Minniga da su oni prije Vlade RBiH izvijestili Savjet bezbjednosti OUN o rušenju najvećih džamija u Banjoj Luci.

Ukazali smo da MKCK nema više prevodioca nesrba, odnosno da za njih ima samo mjesto za fizičku radnu snagu, pa su visokoobrazovani Bošnjaci sa dobrim znanjem stranih jezika vratari, čistači i sl, te da poluobrazovani srpski personal postupa sve više odbojno i diskriminatorski prema nesrbima.

Iznijeli smo kako je sve teži rad MDD "Merhameta", jer se traži od njega da se odrekne svoje internacionalne organizacije, te da se registrira u tzv. "srpskoj državi". No, naš najvažniji zahtjev i konstatacija, s kojima se složio g. Minnig, bila je: "da su Bošnjaci Banje Luke u izuzetno teškom i opasnom položaju, pod terorom i da sve to vodi nezaustavljivom izbjeglištvu, pa tražimo od Savjeta bezbjednosti OUN da se ovdje stvori sigurnosna zona pod zaštitom UNPROFOR-a. Tražili smo da to MKCK dostavi i Vladi RBiH, ali on je prihvatio samo slanje višim autoritetima u Ženevu. Molimo vas da ovaj stav uzmete kao prijedlog za našu diplomaciju. (42)

Kasnije, u '95. i '96. godini, naši će utvrditi da MKCK nije dostavio javnosti nikakve izvještaje o zločinima u Bosanskoj krajini, a kamoli o rušenju džamija, a kada je naš ambasador u Ženevi to iznio na

Međunarodnoj konferenciji humanitarnih organizacija, bilo mu je onemogućeno govoriti. (43) Osobno ću ustanoviti da čelnici MKCK **ne žele dostaviti niti Međunarodnom sudu za ratne zločince u Hagu podatke o zločinima, koje su im dostavili brojni svjedoci.**

Potom smo dobili interesantne informacije od naših suradnika u neprijateljskim redovima. One glase: 09.06.1993. godine održan je sastanak tzv. "Komiteta humanitarnih organizacija". Sastanku je predsjedavala liječnik **Slobodanka Gruden-Hrvačanin,** inače ex predsjednik SDS-a u Zenici, koja je bez problema došla u Banju Luku prije nekoliko mjeseci. **Usput rečeno, gospođa je na posao liječnika dolazila s pištoljem.**

Može se zamisliti dijalog pacijenta nesrbina i naoružanog doktora. (Dakle čelnici SDS mogu voditi humanitarne organizacije, a nama MKCK spočitava politiziranje humanitarnih organizacija!)

Predsjedavajuća je kazala da zabranjuje rad MDD "jer se nije registrirao u srpskoj državi", a da je MHD za nju legalan jer je lojalan "srpskoj državi".

Predstavnik ""Karitasa" se ogradio od takvog stava. No predstavnik MHD-S.S. je takvu odluku čak potkrijepio dopisom IZ Banje Luke, kojim se predlaže ukidanje MDD "Merhamet" ili da se pretvori u "Gajret".

Već drugi dan, u sklopu pritisaka na MDD "Merhamet", iz svog stana je izbačen predsjednik Amir Novalija, tako da je morao prihvatiti smještaj kod druge porodice, a eksplozivom je srušena, montažna kuća potpredsjednika Seada Huskanovića, koji je pri tome sa suprugom propao u donji sprat i čudom ostao živ, ali teško povrijeđen. (42)

Pokušaj bijega

Neposredno nakon ovih akata održao sam sastanak s Novalijom, Huskanovićem i Delnezirevićem. Naravno krišom. Dogovorili smo se da se istraje na podršci MDD "Merhamet" zbog našeg najugroženijeg svijeta, koji se hrani u javnim kuhinjama i na taj način opstaje, a naša ambulanta im je jedina medicinska ustanova gdje se mogu obratiti za pomoć. Novalija je odlučan u tome i ne da se uplašiti.

Razmatram sa Smajlom Đuzelom stanje s više aspekata: kako opstati, kako slati informacije i prikupljati ih, kako se ponašati kod hapšenja (obadvojica su imali iskustva).

Bili smo suglasni oko ocjene pogodnosti radnih ljudi za različite zadatke. Složili smo se da su neki od naših suradnika neoprezni. Neki su izgubili nerve. Zato predlažem razgovor sa Seadom i Mirsom, a treći igrač da bude T. Suglasan je s mojom ocjenom. Ovi su ljudi dokazali patriotizam i hrabrost, a bili su vrlo malo eksponirani. Dogovorili smo sastanak u kući na dalekoj periferiji. I Smail, i ja, i oni, došli smo biciklima u razmaku od više sati.

Dogovorili smo način rada. Smail je trebao držati ovu trojku na vezi, ali ne neposredno. Grupa je trebala ući u aktivaciju samo povremeno, ili ako bismo mi bili otkriveni. Na osnovu ovog, i razgovora s Naimom, Amirom, Medom i drugima, sačinio sam izvještaj za K.S., jer sam imao na raspolaganju kurira za sigurno slanje informacija u Zagreb. Prvo bi moja supruga preuzela poruku, pa je dalje slala na odredište. Poruke sam sada najradije slao u termometru ili penaklima. Nevjerojatno da nije uhvaćen niti jedan od kurira. U USA ili Češku, poruke su slane faksom.

Razmišljajući tada o našim aktivnostima i radu, zaključivao sam opravdano da smo se imali s čime ponositi, jer je jezgro ljudi u SDA ostalo ispravno, samo neznatan broj je iskazivao kolaboraciju s agresorom.

I naš obavještajni rad je bio uspješan, zahvaljujući povjerenju u kurira i u K.S.

U pismu od 18.06.'93. sam iznio plan da se "izvučemo" na slobodnu teritoriju, a njega zamolio za uspostavu kontakta s Armijom RBiH... Njegov zadatak je bio da javi **brigadiru Mehmedu Alagiću**, te da nam oni krenu u susret, jer nismo imali šanse proći 50 km teritorije i dvije linije fronta, a da ne budemo primijećeni... Posebnu opasnost su činila minska polja. No, on je tek nakon više mojih traženja, javio da ne može uspostaviti kontakt s našima, odnosno da nema pravog čovjeka za to. Posebno sam ga upozorio na skromnu finansijsku potporu i način korišćenja te pomoći. Naime, unatoč opasnosti redovno sam izvještavao o načinu korišćenja novca, te tražio od ljudi da mi potpišu prijem. S. je ukazao da ne trebam to činiti, no ja sam nastavio tako, iako su to sve bile manje vrijednosti. Znao sam naše ljude... To će se kasnije pokazati dobrim. Zahvaljujem Allahu dž.š. što niko nije nastradao zbog toga. No, radi sigurnosti, paralelno sam poslao kurira (F. B.) gen. Alagiću s planom našeg izvlačenja i susreta s našima u jednom iseljenom selu. Taj čovjek je došao i ostao u "17. muslimanskoj brigadi" pri Armiji RBiH,

prenio poruku, ali naši nisu uspjeli ništa učiniti, iako su se javili dobrovoljci, borci iz Banje Luke.

Upozorio sam u pismu i na spremnost nekih Hrvata da nam se pridruže, ali da sada moramo voditi računa o "radoznalosti" hrvatskih vlasti. Prigovaramo ponovo zbog izostanka povratnih informacija o stanju u Banjoj Luci.

Sve ovo je najstrožije povjerljivo.

Tih dana posjetili su me novinari: **Christian Le Cont-"Journal Le Tur Paris", te Jolanda Jacquime i Isabel Lasseree – "Le Nouveau Quotidien" i "Jorunal De Geneve", Serge Enderlin - "L Hebdo", Tomas Luka – "Swiss radio", Jan Nevdet – "La Mond",** (13.06.'93;2). Naravno, dobili su podatke o položaju nesrba, teroru itd., a zatim sam im jasno ukazao na jedinstvo glede teritorijalnog integriteta BiH.

Nakon nekoliko susreta Novalije, Delnezirevića i dr. Karamatić s gosp. Minnigom, MKCK je dostavio izvjesnu količinu lijekova za suzbijanje akutnih astmatičnih stanja. To je sada vrjednije nego antibiotici, jer je enormno porastao broj ovih oboljenja, čisto na psihičkoj bazi usljed loših uvjeta života. Bošnjaci nisu mogli dobiti liječnički tretman u bolnicama, pa je doktorica Vesna s ovim lijekovima spasila više života. Istovremeno UNHCR dostavlja hranu za javne kuhinje. MDD "Merhamet", čime je najugroženijima omogućeno preživljavanje.

Uputili smo izvještaj našoj misiji pri OUN, i zamolili ih da interveniraju kod MKCK da nastavi s dostavom lijekova ambulanti MDD "Merhamet".

U istom izvještaju obavještavamo da se putovanja za Teslić sada isključivo obavljaju preko Prnjavora, jer je planina Borja na udaru manjih odreda naše Armije. Stari kontrolni punktovi između Kotor-Varoši i Banje Luke su ponovo aktivirani. (3)

Veoma je interesantno bilo ponašanje vjernika muslimana u različitim periodima. U Titovoj Jugoslaviji su banjalučke džamije bile prazne, nešto punije dolaskom demokratije, a u vrijeme četničkog nasilja su bile najposjećenije...

Kako su rušene džamije, mnogi vjernici su napuštali grad, a preostali su i dalje punili džamije. Može se to ocijeniti fatalističkim ponašanjem, no ja sam to skloniji zaključiti odlukom za nekim vidom gandijevskog otpora. I Odbor IZ-e se sastajao. Nekada me nisu pozivali, što sam razumio, jer sam bio obilježen kao bošnjački

ekstremist. Jednom me pozvaše. Proučismo ašhere... Nije bilo nikakvih poruka. Mislim da su dobili neku hediju, poslanu preko muftije iz Zagrebačke džamije. Tu je bio i Muhamed Imamović, dipl. ecc., jedan od doajena IZ-e i član skupštine IZ-e. Vidio sam da je "uzdrman". Znao sam zašto. Stanovao je na periferiji predgrađa, u Šeheru, i već je bilo više napada i pucanja na njegovu kuću. Pričao je o tome... U jednom trenutku kaza: "Ja samo živim od džamije do džamije".

Već sljedeći naš susret u IZ-i, nakon nekoliko dana, bio je da mu klanjamo dženazu, jer su četnici iz susjednog sela Bukvalek noću ušli u kuću i zaklali njega i brata mu... Čini mi se da im je sestra preživjela, ali je ostala bez glasa.

U našem izvještaju smo javili o ovom događaju, kao i o drugim maltretiranjima Bošnjaka, pri čemu su se naročito isticali policajac **Boško Vuksan**, neki **Stevanović**, te **Darko iz Karanovca**.

Primijetili smo da je u to vrijeme nešto popustio pritisak na Hrvate, dok se nad nama nastavljao 16.06 mi dođoše kući dvojica četnika naoružanih i u uniformama, tražili su auto.

Ja odbih i pitah za nalog. Odgovoriše da će se vratiti s nalogom, ne otkrivajući identitet. Isti dan Novaliju izbaciše iz stana, a kada se doselio u privatnu kuću gdje je smješten Ured MDD "Merhamet", tada dođoše rezervisti da ga i odatle izbace. Tek, brze intervencije UNHCR i MKCK spasiše situaciju. No, odmah je zaprijećeno liječnici dr. Karamatić izbacivanjem iz stana. Zamjeniku predsjednika MDD "Merhamet" Delnezireviću su mitraljirali kuću, a kćerku mu izbacili iz njene kuće.

Srpske vlasti su počele s novim aktom genocida, o čemu smo našu vezu odmah obavijestili. Naime, krenuli su da vrše popis stanovništva, zahtijevajući da se u formular, kao nacionalnost, može upisati samo nacionalnost Srbin, s tim što se može upisati i vjerska pripadnost... Ukoliko se neko ne želi nacionalno iskazati kao Srbin, u roku od 15 dana mora napustiti stan.

U srpskom vojničkom glasilu "Koridor", objavljen je napis Emira Bušatlije, koji napada SDA kao ekstremnu stranku i mene osobno, a u "Glasu" se napada **Safet Filipović**.

Kao mehlem na ranu došlo mi je pismo od **Šabića**, kojim konačno dobismo tako dugo očekivanu ocjenu rada, ali i bitna uputstva... No, najvažnije je bilo da je potvrdio da se naše informacije upućuju našim centrima i da se koriste. Iako nije detaljisao, niti ulazio u

odnose u Banjoj Luci, ipak je to bila ogromna moralna podrška za sve nas... Istina, sadržaj sam smio prenijeti samo trojici ljudi.

Ubrzo saznajem da **predsjednik "Preporoda" Rašid Durić** mora napustiti grad, jer je izbačen iz stana, te traži mogućnost da u izbjeglištvu nastavi naučni rad. (6) Bilo mi je teško to saznanje. Rašid je dugo bio lokomotor mnogih kulturnih aktivnosti i dugo je bio s nama i u teškim okolnostima.

Ustvari, bilo je tužno promatrati naš visokoobrazovani kadar u tom stanju neimaštine, ponižavanja i silnog terora.

Posebno mi je teško padalo stanje Sabahudina Osmančevića, profesora Ekonomskog fakulteta, suradnika Stranke i u mnogim trenucima našeg intelektualnog usmjerivača i kreatora nekoliko naših povijesnih akcija. Imao je ozbiljno bolesnu nadbubrežnu žlijezdu, a hormonalnih lijekova nismo imali.

U to vrijeme već su uveliko nebom patrolirali NATO avioni. Sjećam se prvog takvog suočavanja sa tim srebrnim pticama, koje su nas podsjećale na golubove, jer su letjele uvijek u paru i nosile nam neki mir i nadu. Zvuk njihovih snažnih motora za nas su bili najljepša muzika, koju smo tako željno iščekivali.

Možda je najsnažnije emocije prema tim "pticama" iskazao Safet prilikom razgovora s Amerikancem Peterom Galbraithom u hotelu "Bosna", ljeta '92, rekavši mu: "Neka dođu i nek nas zaspu bombama, pa makar i ja i moja djeca nastradali..." Tog petka, kada sam krišom pošao u Vrbanju da se na džumi nađem s mojom vezom T. baš kada sam došao na zaobilazni put, naiđoše dva "igla". Kružili su iznad ogromnog skladišta oružja na brdu Krčmarice. Jedan bi pikirao, a drugi ga štitio.

Ustalasala bi se šuma pod udarom njihovih krila. Stao sam i s ushićenjem promatrao tako blisku igru naših prijatelja... Ugledah drugog, i trećeg biciklistu, kako promatraju netremice. Kod najbližeg vidjeh suze...

Već mjesec dana kasnije imao sam prilike izvijestiti Misiju da su NATO avioni prisilili helikopter srpske vojske da se spusti. Helikopter je pokušao prenijeti 6 raketa iz remontnog Zavoda "Kosmos", vjerojatno na front. (23.06;7)

No, zločinci nastavljaju svoj krvavi pir o čemu obavještavam našu Misiju pri UN.

Srpski rezervisti su usred grada oteli devetnaestogodišnju djevojku Hodžić iz Vrbanje, zatim su je silovali, udavili i bacili u Vrbas. Tijelo joj je nađeno nekoliko dana kasnije...

IO SDA održava tajni sastanak na kojem razmatramo političku situaciju u BiH nakon debakla Vence-Owenovog plana. Poslali smo podršku predsjedniku Izetbegoviću, smatrajući da on obavlja svoju dužnost s najvećom odgovornošću... i da neće dozvoliti da niti jedan dio našeg naroda bude prepušten na milost i nemilost agresorima... (8)

U to vrijeme UNHCR je već napustila divna gđa. Zilbert. Premještena je, a mi se nismo mogli oteti utisku da je to urađeno zbog njenog korektnog odnosa spram situacije i nastojanja da pruži kakvu-takvu zaštitu nesrbima.

Bezbroj je puta naređivala osoblju da autom patrolira kroz ugrožene četvrti. Tada su četnici kao vuci obigravali oko vatre, ali na vatru nisu smjeli i narod je tada mirno spavao. Znala je otvoreno protestirati zbog diskriminacije, zbog zločina, koji su činjeni i nije se ustručavala to kazati na sastancima sa srpskim vlastima i vojnim komandantima.

U službi etničkog čišćenja

Novi šef UNHCR-a gosp. **Larry Hollingworth** je kod prvih susreta odavao utisak čovjeka koji će nastaviti časno izvršavati svoj humanitarni zadatak. S njim smo održali prvi sastanak 14.6.). S naše strane bili su Filipović, Delnezirević, Đuzel i ja. Gospodin Hollidgworth nam je na ovom prvom sastanku saopćio:

- da je preventivni zadatak UNHCR zaštita "manjina" o čemu su upoznali gen. Talića, i načelnika CSB Župljanina,

- da će se u toj provedbi, ako treba, služiti uvjetovanjem isporuka hrane,

- da od čelnika SDA očekuje punu kooperativnost, jer nas smatraju predstavnicima bošnjačkog naroda. (Kooperativnost u smislu razmjene svih informacija, a o čemu će oni redovno izvještavati svoju Centralu u Zagrebu i Ženevi.)

Od strane delegacije SDA je kazano da smo bili izuzetno zadovoljni dosadašnjom suradnjom, posebno dok je ovdje bila gđa. Zibert, a da su tada bili najopasniji trenuci za bošnjački narod, jer su se u okolici odvijali masovni zločini srpskih postrojbi nad

nesrbima, brojna ubojstva u gradu i selima (Bastasi, Mehovići, Memići, Bašići), te da je gđa Zibert pomogla svojom aktivnošću da se spriječe planirani masovni pogromi Bošnjaka i Hrvata u Banjoj Luci, a posebno pred posjet Vence i Owena.

Nažalost, odlaskom UNHCR-a prekinuta je suradnja, da bi bila obnovljena prisustvom g. Naila Braningena, a zatim opet prekinuta do danas...

Iskazali smo zadovoljstvo radom g. **Željka Smailagića** i Seada Sarića, a sada se personal zamjenjuje isključivo licima srpske nacionalnosti.

Napomenuli smo da je još gora situacija u MKCK, gdje odjel lijekova vodi veterinarski tehničar - Srbin, dok muslimanski liječnici - specijalisti, koji su izbačeni s posla zbog nacionalne pripadnosti, a koji su uputili molbe za angažman u MKCK, nisu udostojeni niti razgovora. Iznijeli smo sva već opisana događanja, uz konstataciju da za nasilje, teror, silovanja i ubojstva nesrba, još niko nije odgovarao...

Ponadali smo se da će **g. Hollingworth** biti na visini svojih obećanja i otišli smo veoma zadovoljni. Jedino je Safet bio skeptičan. Valjda je imao bolju intuiciju. To mu je pomoglo kod sljedećeg susreta da brže reagira na ono što će se desiti.

Dakle, nakon dva tjedna, 30.06.'93. **ulogu "uvodničara" je uzeo šef VK, i na opće iznenađenje započeo političkom tiradom: Podjela BiH je neminovna... Armija BiH je napala HVO samo da osigura 10-15% teritorije BiH za Bošnjake, da je u BiH opći haos, da je Predsjedništvo nekompetentno, osim Fikreta Abdića, koji čak obezbjeđuje visoki životni standard u Cazinskoj krajini, da je VK od srpskih vlasti dobio garancije za Bošnjake Banje Luke da nas neće iseljavati ako iskažemo lojalnost srpskoj državi, da će nam dati ljudska prava, ali da povratak iseljenima neće biti dozvoljen, osim možda ženama, starcima i djeci,** da nasilje nad Bošnjacima čini 5% ekstremista, koje oni ne mogu kontrolirati, ali da neće proganjati Bošnjake, koji prijave slučajeve terora (?!)...

Odmah je ponudio organizirano iseljavanje Bošnjaka, uz pomoć VK an mass, ako situacija bude lošija, da će to biti besplatno i sigurno, te da on vjeruje da neće doći do drastičnih promjena, u tom smislu, sljedećih nekoliko tjedana.

U ovim tvrdnjama g. Hollingwoth se pozivao na srpsku vlast, na više funkcionare. Prosto nas je ošamutilo da jedan predstavnik

međunarodnih humanitarnih organizacija jednostavno prelazi preko genocida koji se odvija u njegovoj neposrednoj blizini... Ne tiču ga se masovna smaknuća i teror, kao da je to svršen čin i nema povratka. Čak je jasno kazao da ovdje, kao ni u susjednim gradovima, ne može biti veća populacija od 5% Bošnjaka.

Shvatili smo da g. Hollingwhort vrši politički pritisak na nas, da bi SDA iskazala lojalnost prema tzv. srpskoj državi.

Stoga je naš odgovor bio brz i oštar. Kazali smo da je takav stav nehuman, **da je Evropska zajednica zakazala i da se treba sramiti i da sve liči na "8. krstaški rat", da je poražavajuće za Evropu da dozvoljava genocid nad jednim evropskim narodom samo zato što su muslimani.**

Nakon toga smo ga vrlo smireno upitali šta je s Bošnjacima u Doboju, jer je obećao da će tamo provjeriti da li iko od njih dobiva pomoć. Odgovorio je da je to provjerio kod šefa CK Doboj, koji je Srbin. Pitali smo da li je pitao kojeg Bošnjaka o tome? Odgovorio je da to nije potrebno, jer šefu CK on vjeruje.

Skrenuli smo mu pažnju da to nije tačno i da je ista situacija u Tesliću, pa nek provjeri...

Kada smo vidjeli kako stvari stoje s ovim "humanitarcem", odlučili smo iznijeti i druge zločine koji se čine u Banjoj Luci:

- Rezervisti-Srbi otjerali kopače mezara na mezarju "Halil-pašino" turbe, pucajući na njih (26.06.,24), Bošnjaka iz Sitara odvučeni u komandu srpske vojske (bivši Dom JNA) i tamo do besvijesti pretučeni.

- Uništeno katoličko groblje u Motikama. Pucano iz mitraljeza na munaru džamije na Hisetima.

- Masovno protjerivanje nesrba iz stanova i kuća se nastavlja, spaljena džamija u selu Garići kod Kotor Varoši, u Debeljacima i Presnačama, seoskim prigradskim područjima, pojavili se emisari HVO koji nagovaraju Hrvate da se sele za Livno i Bugojno, na "slobodna" srpska imanja, i sl.

Također smo zamolili da posjeti našeg muftiju, kao što je posjetio biskupa, da bi imao više podataka o stanju vjerskog života Bošnjaka na ovoj regiji, te da pruži podršku aktivnostima MDD "Merhamet", njihovim javnim kuhinjama i liječničkoj ambulanti, sada jedinom mjestu gdje Bošnjak može biti liječen. (10).

Ovdje smo spomenuli emisare iz Hercegovine, koji su došli nagovarati Hrvate da se sele u srpske kuće, da se s njima zamijene i

da je sve to po dogovoru. Dobio sam informaciju kako se to odigralo. Prvo su emisari došli slobodno, znači pušteni su od strane četnika... No, njihova "ponuda" nije naišla na prihvaćanje, jer je jedan Hrvat rekao: "Pitajmo šta o tome misli fra Lukenda", a drugi je odgovorio da on zna šta misli fratar "jer on nam je podijelio sjeme da sijemo, znači kazao je da ostanemo". I tako je jednostavna, ali zdrava seoska logika bila presudna, a "emisari" su se vratili neobavljenog posla.

Tada šaljemo i informacije o hapšenju brojnih Bošnjaka iz Šipraga i odvođenju u zatvor "Tunjice". Navodno otkriveno im oružje koje su dobili iz Travnika. Sumnja se na izdaju. (03.07;11). Zatim, u Zagrebačkoj ulici prije 7 dana ušla je grupa policajaca u jednu kuću na čelu sa **Nenadom Stegićem**, opljačkali i maltretirali grupu bošnjačkih izbjeglica iz Glamoča...

U kontaktima s brojnim Hrvatima tada se moglo uočiti da apsolutno podržavaju politiku za jedinstvenu BiH i gotovo svi osuđuju Matu Bobana i HVO.

Već sljedeće noć masovni zločin protiv ljudi i Boga je nastavio svoj đavolji ples. Navečer, 03.07.'93., četnici su odjednom razorili 4 džamije, uključivši i hisetsku... Ukupno su do tada uništili 10 banjalučkih džamija, a ostalo ih je bilo još 6 manjih. Mnoge kuće u susjedstvu su tada oštećene.

Ovu vijest za USA i svijet je poslala novinarka Veronixq Pasquer, jer je ona bila prva kojoj sam tu vijest dostavio rano ujutro 04.07.'93 (12). u 4 sata. Veronique to odmah prosljeđuje Hamdiji Todorovcu u USA, a zatim svim svjetskim agencijama.

Zaista se nisam prevario u svojoj ocjeni o toj ženi koju smo upoznali još 1991. godine. Njezin ured nam je bio na raspolaganju 24 sata, a ona je svaki dan zvala da provjeri da li smo živi... Postojao je i dogovor kako da postupi ako me ne nađe dva puta uzastopno. Tada bi smjesta alarmirala sve agencije. Tako je i bilo kada su me bili uhapsili.

Tri dana poslije imali smo susret u **VK kojom prilikom smo iznijeli scenario zločinaca za rušenje 4 banjalučke džamije, g. Hollingworthu.** Tom prilikom, on je meni osobno kazao, prethodno upozorivši me da ne prevodim, kako se sa mnom želi sresti gosp. **Nicholas Morris**, specijalni savjetnik VK za bivšu Jugoslaviju, te me zamolio da dođem sutra bez suradnika.

Čim smo izašli, to sam prenio Smailu. On kaza da tako uradim, ali kada smo proanalizirali dosadašnji odnos Larrya, složili smo se da će takav prijedlog biti u znaku pritiska ili potkupljivanja.

Sutra smo došli skupa. Odmah sam primijetio hladnoću kod Larrya. G. Morris je kazao da je potrebno prekinuti borbe u BiH i da se BiH treba podijeliti u tri dijela. Pri tome je "u rukavicama" govorio o opasnosti u kojoj se nalaze Bošnjaci. "Između redova" sugerirao nam je da izrazimo svoju lojalnost aktualnoj srpskoj vlasti i damo neku pomirljivu izjavu, pa ćemo tada biti sigurni za fizički opstanak ostatka bošnjačkog naroda.

Naš eksplicite odgovor je glasio: "Mi smo isključivo za multikonfesionalnu, multikulturnu, multinacionalnu, BiH, da će se za to boriti, ne samo Bošnjaci, već i dio Hrvata i Srba". Predložili smo mu da se preko B. Luke otvori koridor Bihać-Banja Luka-Zenica, te bi stalno prisustvo UNPROFOR-a pomoglo sigurnosti Bošnjaka i Hrvata ili pak da SB donese odluku o tome.

Ovaj razgovor smo shvatili kao pritisak na nas, što nas više ne iznenađuje niti od UNCHR-a, ali smatramo da naša diplomatska služba o ovakvom djelovanju UN predstavnika, mora učiniti neki demarš. (157.;13).

Već ranije smo obavijestili muftiju o dolasku g. Morrisa, te ga zamolili da IZ pripremi materijal o ovdašnjem stanju. Mislili smo prvenstveno na rušenje džamija i sl. Muftija Halilović i predsjednik IO-a Gušić su sačinili memorandum na 4 stranice, što je bio veoma hrabar i odgovoran čin ovih ljudi. (14)

Taj dokument je dospio našoj Misiji pri OUN u ruke, već sljedeći dan, jer je Hamdiji Todorovac izvršio dopunu tog i drugih izvještaja i hitno dostavio Misiji. Taj vrijedni dokument je od povijesnog značaja.

Dana 12.07.'93., ujutro, oko 2 sata, četnički zločinci srušili su i džamije u Lijevoj i Desnoj Novoseliji. Ranije su srušili druge dvije, tako da ovdje nema više džamija. Naši su vidjeli vojna lica koja su na kamionetu dovezli eksploziv. Zvali su odmah vojnu i civilnu policiju, ali niko nije htio doći. Kada su vidjeli da nema pomoći, svi stanovnici su napustili kuće prije eksplozija. Pedesetak kuća je ostalo teško oštećeno nakon eksplozija.

Odmah ujutru smo otišli u MKCK, Đuzel, Filipović i ja. Vratili smo se ogorčeni, jer se niko iz MKCK nije niti pojavio u Novoseliji. **Iskazali smo protest protiv rušenja džamija, no Minnig je samo**

hladno šutio... Prigovorili smo mu zbog osnivanja tzv. "Zajedničke apoteke" u koju dovoze lijekove "Karitas" i "Merhamet", a odatle se većina lijekova daje Srbima, da su liječnici iz Medicinskog centra, koji imaju pravo davati recepte za ovu apoteku, isključivo Srbi, te da je dobro poznato da za Bošnjake nema mjesta u bolnicama, i da je diskriminacija od strane srpskih liječnika drastična.

G. Minnig je htio prekinuti sastanak govoreći da "naše primjedbe zadiru u politiku, da ako ćemo se miješati, on nema šta s nama razgovarati, da je ovaj sastanak nekonstruktivan i da je to za njega gubitak vremena".

Tada sam ga upitao o nekoliko hitnih stvari npr.: - da li on smatar konstruktivnim njegovo hvaljenje na TV B.Luka o opskrbi 30 bolnica lijekovima i opremom, dok u tim istim bolnicama nema mjesta za bolesne Bošnjake i Hrvate... Dok on posjećuje ranjene vojnike Srbe i to iznosi na TV, dotle ICRC nije uspio ni za godinu dana doći u najgore mučilište nesrba u Banjoj Luci, u tzv. "**Mali logor**", i zatvor "**Tunjice**". Ukazao sam da je to sramota, jer je čak za fašizma u Njemačkoj, ICRC uspio posjećivati sve konclogore smrti itd. Ukazao sam mu da se već godinu dana pred njima odvija "etničko čišćenje", genocid nad Bošnjacima, a oni ne žele niti hranom uvjetovati da se položaj Bošnjaka olakša, a hranu u količini od 95% daju Srbima, odnosno njihovoj vojnoj strukturi. Ukazano mu je kako MKCK ne želi dati niti grama hrane za MDD "Merhamet", koji hrani putem javnih kuhinja najugroženiji dio stanovništva, stare i bolesne - često nepokretne... Doktori MDD "Merhamet" obilaze po kućama teške bolesnike, koji ne mogu dobiti mjesto u bolnici, a kamoli da ih neko liječi kući, **a MKCK ne želi dati niti kapsulu antibiotika za stotine bolesnih nesrba.** Ambulanta MDD ima više pacijenata nego cijeli Medicinski centar. **Dakle, MKCK tako doprinosi "etničkom čišćenju" i eto, tome će biti kraj vjerojatno krajem zime...**

Ukazali smo mu kako u njegovom uredu nema više prevodilaca Bošnjaka, a kada mi ponudimo prevodioca, tada to odbija, te je predsjednik SDA prisiljen biti i prevodilac. (16)

Istu večer, izvijestili smo Misiju da su svi vojno sposobni muškarci iz Bosanske Gradiške upućeni na front prema Palama. Istovremeno u tamošnjoj pilani je pripremljeno 80 mrtvačkih sanduka. Mnogi od upućenih vojnika su se opirali, ponavljali da ne znaju zašto se bore i sl. Sve ukazuje na slabljenje morala Srba.

Dobili smo podatke da lokalni CSB i dio tzv. "Nacionalne bezbjednosti" razvijaju aktivnost da se ubace u redove SDA i Bošnjaka...

Izvještavamo da se M.P., koji je bio u srpskom zatvoru i osuđen, sada nalazi u Minhenu. Navodno je imao vrlo nedostojno ponašanje u zatvoru i optužio je neke iz grupe od 20 uhapšenih mladića (ranije dostavljen izvještaj).

Izvještavamo također da je u Šipragama i selu Turčić teško stanje za Bošnjake. Uhapšeno preko 30 lica i odvedeno u zatvor "Tunjice", ali MKCK ne dospijeva do njih... (13) Hamdija Todorovac osobno piše Misiji i MKCK u Ženevi oko ovog slučaja i neefikasnosti MKCK (D-14.7.). Naše poruke su i dalje išle i kurirskom vezom. Kurir je bio Emir V., s kojim sam se znao sastati kasno noću u posebnom stanu.

Rezultati "etničkog čišćenja" bili su sve vidljiviji. Srpske zastave su na kućama. Sve manje je naših ljudi, sve je manje mjesta za skrivanje, sve je teže međusobno komuniciranje. Odlazak poznatih a naročito odlazak ljudi koji su bili naši suradnici izaziva sve veče nespokojstvo. Osobno sam već odavno osjetio da se "omča" polahko zateže... I mnogo ranije sam poradio na nekakvim pripremama da se mogu prvo skloniti, a ako se bude imalo vremena za pripremu bijega, obezbijedio sam si planove izlaska s detaljnim ucrtavanjem karte. Bile su tri varijante.

S većinom članova IO-a SDA ili ljudi s kojima sam bio u kontaktu i koji bi mogli doći u opasnost, nisam mogao o tome planirati zbog njihovih osobnih nemogućnosti kao npr. uži dio porodice je bio s njima, ili fizički ne bi mogli podnijeti napor koji je tražio takav pothvat i sl. Neki su sami to shvatali i odustali od toga.

No, jedna druga trojka, koja je bila bez tih opterećenja, na čelu s A. G. je prihvatila ispravno da se mora imati takva varijanta bjekstva. S čelnikom grupe sam razmatrao dvije slične varijante bjegstva, ali nisam ga upoznao s trećom, a vjerujem da je i on čuvao rezervnu. On je imao spremno skladište s opremom i oružjem za više osoba, a i svaki od njih je imao svoje individualno skladište.

Obavijestio sam "prijatelja" u Zagrebu o situaciji i tražio da dogovori s našima da nas dočekaju na terenu Kotor-Varoši, jer to područje na velikom dijelu više nije bilo naseljeno, a mi smo imali odlične poznavaoce terena.

Ponudio sam i varijantu da se ostane duže na tom području, izvrši nekoliko diverzija i natjera odvajanje neprijateljskih manjih

snaga, a zatim da se prebacimo do naše slobodne teritorije. Zbog toga sam predložio da nam naša Armija pošalje u susret nekoliko ljudi rodom iz tog kraja. (14.07.). U grupi su planirana i dva Hrvata, koji su sačinjavali dio grupe za pribavljanje informacija, a koju je držao K. D. "na vezi". u toj poruci sam također tražio izradu pečata s HDZ natpisom, koji nam je trebao poslužiti za ovu grupu, da bi mogla postati neku od poruka ili apela u svijet u ime Hrvata.

Nažalost, naš prijatelj nije pokazao smisao za ovo drugo, pa taj pečat nikada nije napravio. Izvlačio se da je to teško, da to treba uraditi u BiH i sl. Tada se novcima moglo sve učiniti, a on ih je imao. Ni na prvu poruku dugo nije odgovorio, dok moja žena nije bila rezolutnija. Tada je spomenuo da ne može uspostaviti kontakt s našima i sl. Mislim da je ocijenio da je takav pothvat prevelik rizik, a on osobno nije htio imati grižu savjest ako bismo nastardali.

Mene je pak obuzela strepnja, jer sam znao da ljeto izmiče, da je jesen teža za bjegstvo, a padom lišća takve šanse su minimalne, čak i kod putovanja noću.

Stoga smo odlučili da se povežemo s našima ('93) na slobodnoj teritoriji, samo smo čekali priliku da to učinimo kurirom.

Konačno se jedan od momaka, zadužen za oružje i apsolutno siguran, odlučio pokušati bijeg. Planirao je razne varijante i odlučio se na najjednostavniju. Ukrcao se u autobus koji je vozio one koji su se "iseljavali", i to u zadnji momenat, s ulice, platиvši nešto novca četniku. Bio je i prerušen. Njemu sam ranije dao šifru koju će poslati sa slobodne teritorije u USA, a tamo će poruku meni poslati faksom u jednom relativno bezazlenom tekstu ili pak u Zagreb, odakle bi mi supruga dostavila poruku po kuriru.

Moj kurir, za kojeg sam samo ja znao, hvala Allahu, dospio je do naše Armije, i prenio poruku generalu Alagiću osobno. Naši su odlučili da pošalju nama u susret grupu dobrovoljaca. Sastanak je trebao biti u jednom napuštenom selu, a termin je zakazan između 15. i 30. septembra.

Ove pripreme, prikupljanje oružja, čak i fizičke vježbe, noćna kretanja pješice ili na biciklu bez upaljenog svjetla, su bili sastavni dio mog života, onog koji je bio "ispod površine", dok sam na dnevnom svjetlu i dalje izigravao "uglađenog građanina" predstavnika Bošnjaka, koji trčkara od MKCK do VK ili prima "bezvrijedne" zapadne novinare u nekakvoj želji da izigrava "besplodnog"

zapadnjaka, i kojeg srpska vlast trpi s podsmijehom, jer je to samo "igra mačke s mišom".

Baš zbog toga sam nastavio "igru" s novinarima, igrajući na kartu da niko ne može povezati tako dijametralno suprotne aktivnosti, pa će odustati da me kontroliraju noću i sl.

Već 13.07.'93. sam primio Serge Enderlina – "L'Hebdo", poznatog novinara švicarskog tjednog magazina. Ustvari, to je bila druga posjeta ovog novinara, koji je bio prijatelj Veronique Pasquer, pa prema tome i moj prijatelj. On je iskazao zadovoljstvo pridruživši se večeri, piti sirnici koju mi je donijela jedna stara komšinica. Serge i ja smo to u slast pojeli. Bila je to prilika da mu ispričam sve oko rušenja džamija, o teroru ali i o mom zadnjem susretu s čelnicima VK i MKCK, te njihovom nedopušteno ružnom ponašanju.

Govorili smo o politici. Morao sam mu održati dugo predavanje o povijesti BiH, kako bih mu osvjetlio moj stalni stav da Bosna ima samo jednu budućnost: da ostane multinacionalna, multikonfesionalna.

Sergea sam zamolio da ponese za moju suprugu nešto odjeće i ručnu tašnu, a za sina vidnjaknu. On je došao ujutru na kahvu i ponio stvari. U toku noći sam pažljivo ugurao poruku u ručicu tašne. Ove ženine tašne su mi postale veoma drage. Imala ih je malu kolekciju. Nekad sam se bunio zbog toga, ali sada su bile više nego zahvalne za poruke. Sergeu sam tobože "diskretno" dao pismo za ženu u kojem sam bez veze nešto poručivao, a prava poruka je bila u tašni.

Faksom šaljem šifriranu poruku ženi o tome, a upozoravam da se odgovor očekuje isključivo po kuriru (17.7.;19).

Serge je ovaj intervju prenio u "L'Hebdo", 22.7.'93.(20) Opisao je strašno stanje i moj osobni stav da se borim za svoj narod, iako sam očekivao da će i meni doći kraj jedne noći.

Ponovo urgiram tražeći saglasnost oko organiziranja našeg izlaska iz grada na slobodnu teritoriju. Vrijeme mi je tada užasno brzo istjecalo, približavao se kraj ljeta '93...

Konačno dođe odgovor: nije bilo mogućnosti zainteresirati naše za ovo. Kasnije 1994. u Zagrebu mi je N. N., objasnio da nije imao pouzdanog čovjeka na području Travnika, te nije smio preuzeti odgovornost oko tako riskantnog poteza da nas četnici uhvate i ubiju. Tada su naime trajali sukobi naše Armije s HVO i bila je, sama po sebi, vrlo zapletena vojna situacija.

Tada sam upozorio našu diplomaciju da se pozabave kadrovima, jer smo dobili obavijest da neke "pobjegulje" odavde nastoje da se uposle u DKP-ima, a ovdje su se ponašali nedolično. (22)

28.07.'93. upućujem Izvještaj koji daje retrospektivu odnosa i ponašanja MKCK i VK (uglavnom u ovome što je već zastupljeno u prethodnim izvještajima), da BiH dao informaciju o zadnjem susretu s g. Hollingworthom u VK. Prisutni smo bili Filipović, Đuzel i ja.

Pitali smo ga zašto daje "Glasu" političke izjave o podjeli BiH? Njegov odgovor je bio: "G. Izetbegović je pristao na podjelu BiH na tri nacionalne države". Odmah iza toga je kazao da mi Bošnjaci trebamo dati izjavu o lojalnosti "srpskoj državi", a kada smo se tome usprotivili, tada je zahtijevao da napustimo prostorije. Nismo se dali uplašiti i kazali smo mu da je Bosna moguća samo kao multinacionalna i jedinstvena zemlja. Odlučili smo se na rizik. Ostali smo i nastavili da mu iznosimo činjenice: - da VK ne daje hranu Bošnjacima u Doboju i Tesliću, a da nam on stalno odgovara da to nije tako, jer su mu Srbi u CK to kazali. Tada smo spomenuli porodice koje nikada nisu dobile hranu, no on je tražio nove dokaze, pa kada smo i to iznijeli, rizikujući sigurnost ljudi, on ni tada, ni nakon tri tjedna nije htio odgovoriti na naše tvrdnje. (28.07.;23).

Išli smo i dalje u UNHCR-o Ured, vrlo blizu barake gdje su bili uredi SDA i HDZ, **ali sve rjeđe otkad je u B.Luci šef Lary Hollinghworth. Možda najbolje objašnjava naše neslaganje s njim, baš sam Hollingwhorth, koji se, vrativši se iz Londona, razmeće političkim stavovima o BiH, vojnim pitanjima a naročito s ocjenom da je Bosna na koljenima itd.**

Očito je gospodin došao s novim instrukcijama!

Prenosim dio intervjua g. Hollinghwortha datog "Srpskom glasu" (24.07.;24):

"Prisutne novinare g. Hollinghworth je upoznao sa nedostatkom novca za ispunjenje programa njegove organizacije..." Na domaćoj sceni, vi novinari, ste mi potrebni, jer moj posao ovdje može biti izuzetno težak ili lagan. Sve ovisi od toga kako me prihvata domaća vlast i javnost..."

Ovom prilikom **Hollinghworth** je pohvalio "srpsku stranu", tačnije vojne i civilne vlasti, koje su raspoložene da omoguće prolaz konvojima njegove organizacije u gradove koji pripadaju drugim enklavama. Tako je bilo i nedavno kada su predstavnici "Vojske RS" i "HVO" omogućili prolaz konvoja za stanovinštvo Žepča.

Na pitanje do kada će UNHCR djelovati na ovom području i nazire li se kraj rata na prostorima bivše BiH, on je odgovorio: "Moje lično mišljenje je da je kraj rata blizu. Radi se čak o danima, eventualno sedmici, dvije... Među stanovništvom vlada velik zamor od rata... Drugo, s Venc-Owenovim planom je završeno i sada se razgovara o realnim i praktičnim stvarima - trima državama na prostorima bivše BiH..." Zatim iznosi teškoće oko obezbjeđenja sredstava za humanitarnu pomoć, da bi na kraju kazao: "Ukoliko rat ne stane, sudbina stanovnika na ovim prostorima bila bi zastrašujuća i s tim je upoznat i g. Stoltenberg, koji probleme ugroženih dobro poznaje, jer je i sam bio visoki komesar za izbjeglice..." Gospodin niti jednom riječju ne spominje užasnu torturu i masovne patnje Bošnjaka i Hrvata, niti da on i njegov ured ustvari hrane srpsku vojsku, a Bošnjacima u Doboju i Šipovu ne daju hranu mjesecima, odnosno **daje hranu srpskom "Crvenom Krstu", a onda četnici dodjeljuju milostinje onoliko koliko hoće.** Njemu je najvažnije da ga sa simpatijama prima srpska strana i da se udobrovolji da mu otvori pute za transport iste te pomoći koju daje srpskoj strani. Ovo je jedna od najmorbidnijih ličnosti međunarodnih humanitarnih organizacija i katil naspram žrtava.

No, dok ovaj gospodin, eksponent engleske protumuslimanske politike skriva istinu o holokaustu nesrba, istina prodire u Evropu zaslugom poštenih novinara, kao što je npr. bio Serge Enderlin. On se susreće sa mnom u Banjoj Luci. Ja ga primam u kući (kasnije će doći ponovo) i upoznajem s očajnom situacijom (L'Hebdo, 22.7.;20).

U "Glasu" tada izlazi članak kojim se napadaju Bakir Ibrahimbegović i Nijaz Karaselimović da su pripadnici "mladomuslimanskog pokreta" a da je MDD "Merhamet" uvučen u igre s novcem, švercom i da se bavi ekstremističkom muslimanskom politikom. (25) Obojicu pravdaju kako su oni i članovi njihovih obitelji potpisnici rezolucije o zaštiti Srba 1941. kojima je prijetio strašan genocid od ondašnjeg fašizma itd.

Mi o tome izvještavamo (01.08.), uočavajući naivnost naših ljudi, koji još vjeruju u korektnost novina, kada su oni u pitanju, te se javljaju "uvaženoj redakciji" kao da se ne radi o glasilu zločinaca. Iznosimo slučaj sela Liskovac kod Bosanske Gradiške. Tu se desilo nasilje i zločin nad Bošnjacima, a mi smo upozorili MKCK da se spremaju i novi zločini. Oni tada, nakon nekoliko intervencija, odlaze u selo i traže od Bošnjaka da naprave spisak ko je za

iseljavanje. Umjesto da zauzmu čvrst stav prema srpskim vlastima i eventualno odbiju im isporučivati hranu, **MKCK i g. Minnig dodatno plaše te ljude.**

O ovome je Hamdija Todorovac osobno izvijestio našu Misiju, da bi na kraju dodao da je zločin već učinjen.

Kada bi se neko obraćao u UNHCR zbog izbacivanja iz stana, oni bi samo slegli ramenima a ranije, dok je bila gđa. Zibert su imali oficira pravnika koji bi sačinio tužbu na općinu.

Neposredno prije toga, u Bosanskoj Gradišci, kao znak odmazde za poginule četnike na frontu, zaklano je troje Bošnjaka u njihovoj kući. Desetine drugih, koji su radili teške fizičke poslove, je natjerana da 6-7 sati gledaju direktno u sunce. Kada su popadali u nesvijest, istukli su ih. U "Mali logor" i zatvor "Tunjice" još nisu došli predstavnici MKCK i VK, pa se tu sada dovode grupe ljudi koji su odbili mobilizaciju. Tuku ih i muče, a zatim prisiljavaju da potpišu izjavu da u roku od 5 dana napuštaju Banju Luku. Tako su neki dan prebili ruke i noge **Asić Zijadu.**

Banjalučki intelektualci su izvedeni na ulice da čiste kanale, među njima i ex direktor "Metala" Dževad Osmančević...

MDD "Merhamet" iz svoje javne kuhinje poslao je hranu u zatvor gladnim Bošnjacima. Pri manipulaciji s hranom, ubačeni agent KOS-a (izvjesna Zorka), pokušala je zamijeniti hranu. Naša žena Z. koja je bila s njom nije otkrila zamku. Ovo je otkriveno u zadnji momenat, pa su naši ljudi zaustavili unošenje hrane tek pred kapijom logora. Dotična je prosula hranu i pobjegla. Ko zna šta je bila stavila u hranu namijenjenu zatvorenicima?! Željela se vjerovatno diskvalifikacija MDD i suđenje, da su uspjeli u tome. Nas nesrbe su opterećivale i mnoge druge stvari, posebno mogućnost etničke podjele Bosne, odsustvo vijesti iz Banje Luke i Bosanske krajine i činjenica da naša Vlada ne spominje povratak prognanika.

Poslah o tome izvještaj.

Upravo kada sam poslao ovaj izvještaj dođe mi u posjet jedna žena i obavijesti da me Smail čeka na jednom od skrovitih mjesta i

da me treba hitno. Dok sam se iskradao preko bašče, kraj Vrbasa, do kuće gdje sam držao bicikl, usput sam se maskirao...

Krenuh zaobilaznim malim ulicama prema odredištu. To je bilo 01.08.'93. Nađoh zabrinutog Smaila. Ispriča mi da ga je grupa policajaca to jutro tražila, a on odmah dobio obavijest i sklonio se. Poseban razlog njegovoj brizi bilo je saznanje da su mu odvukli auto iz blindirane garaže, a u autu na skrovitom mjestu je bio jedan opsežan dokument o događanjima u Glamoču, s opisom zločina i zločinaca. Smatrao je da je to otkriveno, jer su popodne telefonom i po kuriru poručili da se javi u zloglasni "Mali logor".

Predložio sam mu dvije varijante. Da se nekoliko dana skloni u rezervni stan, ili da još večeras ili za nekoliko dana organiziramo njegovo bjekstvo.

Naravno, bjekstvo je značilo skrivanje i putovanje šumskim područjima na relaciji dužoj od 70 km do naših najbližih linija. Rizik više nego velik. Nisam mu smio kazati o mojim planovima u tom pravcu, ne želći rizikovati sigurnost ljudi i pothvata... Ipak, nisam se usudio Smajlu sugerirati ništa, jer se nisam mogao duže zadržati. Ostavio sam mu da sam odluči i javi mi.

Odlučio se na pojavljivanje u "Malom logoru", jer su mu u Banjoj Luci bili supruga i kćerka i nije mogao podnijeti pomisao da ga njima ucijene.

Sljedećeg jutra Smajl je otišao u "Mali logor", gdje su ga zadržali i odmah počeli ispitivati i tući. Njegova supruga nas je obavijestila o tome, te smo otišli u VK, 02.08. S naše strane bili su Delnezirević, Novalija, Šuhreta, supruga Smailova i ja. Bio je tu **g. L. Hollingworth**. Izrazili smo protest zbog Smailovog hapšenja s obrazloženjem da je Smail potpredsjednik SDA i odbornik SO Banja Luka, a Larry je obećao da će se potruditi da učini nešto.

Nas je g. Hollingwoth izvijestio o tome da su srpski vojnici prošlu noć u selu Liskovac, ubili 5 muškaraca i 2 žene, nekoliko žena silovali, neke pretukli, a zatim im zapalili kuće.

Na sastanku VK i Bošnjaka u Bosanskoj Gradišci, predsjednici SDA i "Merhameta" su tražili odlazak u izbjeglištvo preko 6.000 Bošnjaka. Šef VK je i tada, štiteći očito srpske interese, ukazivao na potrebu podjele Bosne na tri dijela.

Ni na naša upozorenja još 26.7.'93. da se veliko zlo sprema selu Liskovac, nije tada reagirao, mada bi posjeta VK sigurno spasila mnoge ljudske živote. Očigledno, nije htio pomoći Bošnjacima.

Dana 03.08.(28), Šuhreta, supruga Smailova, i ja smo ponovo posjetili g. Hollingwortha, interesirajući se za uhapšenog, ali on nas nije htio primiti pravdajući se zauzetošću, a da će informaciju dostaviti telefonom. No, nikada se nije javio, a na telefonske upite nije odgovarao.

Nažalost, slično se ponašalo i osoblje MKCK.

Tek nakon brojnih intervencija MDD "Merhamet" i njegovog čelnika, improviziram ambulantu u staroj kući... Na zahtjev liječnice ove ambulante Vesne Karamatić da im se dostave neophodni lijekovi, odgovor je bio negativan. Bili su to neljudi s visokim plaćama.

Veoma je bilo dobro poznato da MKCK svake nedjelje daje velike količine lijekova u medicinsku službu, gdje nemaju pristupa bolesnici bošnjačke ili hrvatske nacionalnosti. Predstavnik MKCK mogao se uvjeriti da su neki od teških bolesnika istjerani iz bolnice, čak su i tučeni. Tom prilikom, predstavnik MKCK, bolničarka Sofija, je čak drsko kazala, da oni mogu davati lijekove samo za ranjene vojnike, a dobro je bilo poznato da su dali ogromne količine lijekova direktno srpskim vlastima, u tzv. Centralnu apoteku. Iz iste apoteke lijekovi se stalno odlijevaju za srpsku vojsku i čak za Srbiju, jer srpski personal ima potpunu kontrolu nad skladištem a niko iz MKCK ne želi kontrolirati isporuku lijekova. Dobili smo informaciju da je MKCK prihvatio zahtjev srpskih vlasti da u njegovim službama ne rade Bošnjaci i Hrvati, inače im neće dozvoliti rad u Banjoj Luci.

Dakle, kada se nesrbima onemogući liječenje, ishrana i stanovanje, oni onda moraju ići. Po našem mišljenju MKCK se ozbiljno upleo u "igru" etničkog čišćenja koju provodi srpska zločinačka soldateska na okupiranoj teritoriji. (D-94/'93).

Dne 5.8.'93. izvještavamo:

- Iz BK mobilizirano oko 20.000 srpskih vojnika za napad na Sarajevo. Moral vojnika slab.

- Prije desetak dana u banjalučkom Medicinskom centru boravio komandant saniteta HVO. Obilazio smještene HVO ranjenike i pripremio dolazak novih. Ovaj podatak potvrđen od strane HDZ Banje Luke.

- Dostavljamo svjedočenje čovjeka koji je proveo godinu dana u četničkim zatvorima Srbije i Bosne i Hercegovine.

- Prilikom posjete dr. Karamatić MKCK-u, dobivena konačno izvjesna količina lijekova, ali istovremeno VK najavljuje uskrađivanje hrane za javne kuhinje MDD "Merhamet".

- Iz zatvora "Mali logor" pušten kući dopredsjednik SDA Smail Đuzel. Ima teške ozljede, slomljena 4 rebra, povrede bubrega, ogromne hematome na leđima, nogama i grudima. Pušten je kući uz uvjet da se javi u Vojni odsjek.

Saznali smo da je VK intervenirao na Palama da ga ne bi likvidirali. Nije bio dozvoljen pristup predstavnicima MKCK u logor da obiđe Đuzela.

Crveni kombi - pokretno mučilište

Čim je Smail izašao, poslao mi je poruku da se hitno nađemo. Sastanak smo zakazali u jednoj praznoj kući (u koju su trebali seliti srpski oficiri) navečer u 23 sata. Nije to bilo jednostavno. Smail je stanovao 5 km dalje, na drugom kraju grada, a policijski sat je počinjao u 22 sata. Koristio sam uobičajenu tehniku izlaska iz kuće i kretanja gradom.

Došavši na 300 m od kuće, ostavio sam bicikl u granju u dvorištu kuće, meni poznatih ljudi, a odatle tiho opet preko tuđih dvorišta stigao sam do kuće u kojoj me čekao Smail. Nosio sam pištolj. Vrata su bila malo odškrinuta. Bio sam oprezan, jer se nikada nije znalo šta se može desiti.

Uđoh. Uočih dio namještaja i sklonih se na stranu osluškujući... Nakon minut, čuh tiho kretanje. Shvatio sam da je samo jedna osoba. Ni danas ne zaboravljam čvrst zagrljaj u mraku s odanim prijateljem.

Prvo što mi je kazao bilo je: "Izdržao sam sve, ništa nisam odao. Sada sam još čvršći..." Ispričao mi je kako su ga ispitivali i tukli. Posebno sam ih ja interesirao.

Smail je ponovo odlučio da ostane u Banjoj Luci. Do daljnjeg. Obišli su ga iz MKCK i VK.

Iz ovog slučaja i slučaja davanja lijekova ambulanti MDD, mi smo izvukli zaključak da je ipak neko iz Centrale ovih međunarodnih organizacija upozoren na ponašanje MKCK i VK, odnosno da je naša diplomacija tu odigrala značajnu ulogu.

Nastavljam prikupljati informacije i slati ih i dalje faksom, a samo one koje su sadržavale podatke u vezi s nama, sam dostavljao isključivo kurirski.

09.08.93.(1) dostavljam sljedeće:

- Pukovnik srpske vojske, porijeklom Srbijanac, tenkista, sada u Štabu na Palama, telefonski iz Štaba pozvao rođaka njegove supruge, Bošnjaka, te mu naredio da organizira rušenje dvije džamije u Lijevoj i Desnoj Novoseliji, pod izlikom da će tako umilostiviti Srbe. Ali srećom, Bošnjaci nisu pristali na takvu sramotu i pored opasnosti.

- Istog dana, u Šeheru, kod restorana "Ilidža", usred dana, ubijen Almaz Gunić, bivši radnik "Autoprevoza", oženjen Srpkinjom.

- Poznati kamenorezac, Srbin, dovukao veliku količinu nadgrobnih spomenika s katoličkog groblja Motike i Trapisti. Iste ploče brusi i prodaje za poginule srpske vojnike.

- U Banjoj Luci se pojačava teror. Zločini u Bos. Gradišci stvorili su atmosferu novoga straha i neizvjesnosti.

Smatrao sam važnim saznanja koja je donio Smail iz zatvora, pa sam poslao odmah poruku po kuriru. Izvijestio sam da se srpske vlasti raspituju: o Banjalučanima koji su nalaze u Zagrebu (Verem, Arnautović i neki učitelji), o odlasku Krzića u Večiće, da li smo šta radili na naoružavanju Večića; šta zna o intervjuima Krzića; zašto se IO SDA ne ogradi od njegovih izjava stranim novinarima; zna li šta o vojnim planovima IO SDA, jer im je to već priznao uhapšeni član IO SDA. Tvrde da nas prate i da sve znaju... Napominjemo prijetnju čelnicima da ako NATO udari na Srbe oko Sarajeva, sve će Bošnjake poklati a članove IO-a povješati...

U međuvremenu više smo puta tražili prijem u MKCK, no bezuspješno, da bi na kraju kazali da im dostavimo o čemu bismo željeli razgovarati. Odmah smo im dostavili prijedlog tema:

1. mnogobrojni primjeri kršenja elementarnih ljudskih prava,
2. imena nestalih Bošnjaka, odvedenih od tzv. "srpske policije",
3. humanitarna pomoć i zaštita ugroženih lica,
4. informacije s terena o stanju preostalih Bošnjaka...

Završili smo s primjedbom da nam više od mjesec dana nije omogućen susret s predstavnicima MKCK, a katastrofalan je položaj bošnjačkog naroda (20.08.;3).

Bližio se termin "izvlačenja" moje grupe iz Banje Luke, te sam nastojao da što više informacija ode našima. Zato su izvještaji bili obimni. 22.08.'93. navodim sljedeće:

- Na gradskoj Tržnici legitimišu prodavače. Od nesrba se oduzima roba, tuku ih i hapse. Tako je tučen **Muhamed Sikirić** od starne **Vuksan Boška** i nekog **Savanovića**, nosioca "crnog" pojasa. Oni su isprebijali Kjazima Durakovića, poznatog sindikalistu;

- U tuči Bošnjaka naročito se istakao **Siniša Straživuk**. Četnici upadaju u slastičarne i ćevabdžinice, uzimaju hranu besplatno, a onda još i tuku.

- Iz MHD "Merhamet" tražili pismeno da im MDD "Merhamet" preda javne kuhinje.

- **četnički vojvoda, advokat Nikodin Čavić** s grupom četnika redovito maltretira nesrpsku stranku, koja se usudi žaliti na presude oko stanova i sl.

U to vrijeme, sastanke IO-a SDA smo ilegalno održavali u kući M. K., i to obično u popodnevnim satima. Na jednom od takvih sastanaka smo sastavili apel podrške našem Predsjedništvu i predsjedniku Izetbegoviću, Armiji RBiH i generalima Deliću, Divjaku i Šiberu, s molbom da se pozovu svi Krajišnici na borbu za cjelovitu i multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu (22.08.;5).

Dostavljam Hamdiji Todorovcu dokument koji šalje Novalija, u kome najavljuje tužbu protiv prosrpskog MHD "Merhamet" zbog uzurpiranja imena "Merhamet", jer pokušaji da se urazume nisu uspjeli (24.08.;6).

Ponašanja MKCK i VK spram žrtava genocida su u izvještaju (28.08.;7)

U noći 25.08.1996. godine, dok se u kući muftije Halilovića klanjala jacija, ispaljen je rafal na prozore kuće. Sve je razbijeno, ali niko od ukućana nije stradao. Policija nije htjela izaći, kao niti CSB, iako su obaviješteni nakon 5 minuta, a nalaze se na 50 m od kuće (29.8.;9)... I Islamska zajednica je uputila javni protest čelnicima srpske vlasti, ali bez rezultata.

Posjetio sam muftiju. Nije bio uplašen. Naprotiv, reče: "Lakše mi je zbog naroda". Njegova žena je bila veoma hrabra, pa i ovaj nasrtaj okarektizira kao "potez kukavica".

Tom prilikom muftija se otvorio prema meni. Bio je odlučan da istraje u svom gandijevizmu i stoicizmu. Njegov suradnik dade mi Memorandum koji su dostavili g. Morrisu, čelniku UNHCR za bivšu

Jugoslaviju, a koji sam smatrao veoma korisnim za našu diplomatiju, pa sam ga tek tada i dostavio našima.

Ovaj puta sam ih izvijestio da je MDD "Merhamet" od "Karitas"a dobio 4.000 kg hrane za javne kuhinje. U toku razgovora i zahvale oni su iskazali svoj stav za nedjeljivom i jedinstvenom BiH, i da će u tome slijediti stav katoličke crkve i nadbiskupa (01.09.). Zatim sam dostavio podatak o lociranju srpske raketne jedinice sa raketama "zemlja-zemlja", a da se u radionicama "Rudi Čajaveca" proizvode nagazne mine i prigušivači.

Tri dana ranije, 28.08.'93. održali smo sastanak s novim zamjenikom u VK, g. **Luisom Gentileom**. Đuzelu sam sugerirao da se pojavi sa mnom, jer ga jedino javnost i mediji mogu spasiti od proganjanja.

G. Gentileu smo:

- iznijeli sve poznate podatke o genocidu nad nesrbima, a posebno o masovnim zločinima nad Bošnjacima Prijedora, Kozarca, Sanskog Mosta, Bos. Gradiške i drugih mjesta;
- ukazali na sramotno držanje Evrope i upozorili da civilizacija neće moći zatvoriti oči nad stradanjima bošnjačkog naroda;
- ukazali na nekorektno ponašanje MKCK i VK prema Bošnjacima Liskovca, Doboja;
- upozorili na ponašanje spram MDD "Merhamet", iako se radi o međunarodno priznatoj organizaciji...

G. Gentile je ustvrdio:

- da dobro poznaje stanje i da će surađivati s MDD "Merhamet", te da će pojedinim intervencijama pokušati zaustaviti progone i sl.

Već nakon tri dana dobismo šansu posjetiti MKCK (31.08.;13). Bili su prisutni: Delnezirević, Filipović, Đuzel i ja, a ispred MKCK g. Minnig... G. Minnig je izrazio negodovanje što je neopravdano od Armije BiH optužen za stradanje Bošnjaka u Tesliću prije nekoliko dana, jer su četnici iskoristili dolazak kola MKCK, koji su trebali ići za Tešanj i izveli grupu od oko 300 Bošnjaka tobože da se prebace u Tešanj, a ustvari ih natjerali na minska polja, gdje ih je jedan broj izginuo... Potom su četnici krenuli tenkovima ali su odbijeni. Minnig je izjavio da kola MKCK nisu bila tada na tom terenu, iako su tražili posjet Maglaju i Tešnju.

Tražio je da SDA izvijesti naše o tome... Mi to i činimo s utiskom da g. Minnig nije do kraja jasan i iskren, jer znamo njegove ranije stavove i bliskost sa srpskim vlastima. Interesantno je da je on na

ovom satanku dozvolio da kažemo sve o stanju u Bosanskoj krajini. Iskoristili smo priliku da mu ukažemo na sve propuste MKCK, te da je njihova obaveza davati lijekove MDD "Merhamet", što je on i obećao. Ukazali smo mu da će ovdje, kad-tad, biti sudski proces sličan onom u Nurnbergu, ali ne samo za zločince, nego i za one koji su se nesavjesno odnosili prema žrtvama.

Prema informaciji iz najviših četničkih krugova priprema se "čišćenje" preostalih Bošnjaka do procenta od 5%.

O tome kao i o drugim stvarima i događajima smo odmah poslali izvještaj slijedećeg sadržaja (02.08.).

Navečer sa 08. na 09.09.'93., između 23 i 0,30 sati, četnici su zapalili zadnje tri džamije u Banjoj Luci. Policija nije htjela niti doći, niti šta istraživati.

U listu "Glas" je izišao članak koji napada čelnike SDA i neke iz "Merhameta" što nije iznenađujuće, jer sve treba da bude sinhronizirano u cilju daljnje represije.

- **131. brigada HVO se prebacila prema Gornjem Vakufu, vjerojatno pravcem Banja Luka - Kupres - Gornji Vakuf. Ova jedinica se nalazi, izgleda, pod komandom srpske vojske,**

- iz B. Luke idu vozila - cisterne neposredno za Hrvatsku po naftu. U gradu viđen transport nafte, vjerojatno pravac Bos. Novi - Glina, a u samoj Banjoj Luci dovoljno benzina u prodaji... Transport nafte upućen je za Srbiju. Domaće životinje i drvo iz Glamoča idu za Livno i Split, a uzvratno se dobiva nafta i benzin iz Hrvatske.

- izgleda da se bolesni i ranjeni vojnici HVO-a liječe na Sokolcu (četnička bolnica).

- zauzećem planine Igman, srpska vojska zaplijenila veće količine lijekova u vrijednosti 250.000 DM. Neki pokušali to iskoristiti kroz privatne apoteke, ali je to spriječeno.

- Na TV B. Luka g. Minnig, šef MKCK je u propagandnom tonu promovirao "srpsku vlast i državu". Naročito se hvalio susretljivošću generala Mladića dižući ga na pijedesetal zaslužnih ljudi i humanitaraca.

Na kraju smo postavili pitanje: "Zar naša diplomatska služba ne može ništa uraditi da se ovaj humanitarac proglasi nepoželjnim?"

9. septembra, "Glas" na cijeloj stranici iznosi da u Centru RS - u Banjoj Luci, danas ilegalno djeluje **"Savez muslimanskih općina Krajine..."** i onda se iznose imena: moje, kao vođe, pa Nijaza

Karaselimovića, Amira Novalije, Širbegovića, Ibrahimbegovića, Safeta Filipovića i dr., sve uz priču kako radimo protiv RS itd... Dovoljno za našu likvidaciju. Citiram: "Malo je poznato da u centru RS - Banjoj Luci, danas ilegalno djeluje "Savez muslimanskih opština Krajine", koji permanentno, svim sredstvima, nastoji da obezbijedi potporu muslimanskom rukovodstvu Alije Izetbegovića za zahtjeve na mirovnim pregovorima u Ženevi, posebno u zahtjevima za Prijedorom, Sanskim Mostom, Krupom, Novim i dijelom Ključa...

U izvještaju od 07.09.'93. ponovo o tragedijama i sličnim stvarima. U Pavlovcu zaklan Namik Đumišić, dok su dva Hrvata podlegla batinjanju.

HVO iz Livna obavlja velike razmjene sa Srbima. Njima četnici daju drva i meso, oni četnicima naftu i benzin. Zato u Banjoj Luci ima dovoljno benzina i plina u prodaji, iako veći dio ide za Srbiju. Istovremeno su svi Bošnjaci i Hrvati dobili radne obaveze. Mnogi su poslani na sječu šume na Manjači, ili na kopanje rovova kod Brčkog...

Sinoć je spaljena džamija u Potoku. U Banjoj Luci ostale još samo dvije, od ukupno 16 džamija.

Dostavljam ponovo informaciju o g. Minnigu i njegovom ponašanju. Hamdija Todorovac na taj dokument dopisuje "da se taj gospodin mora smijeniti iz MKCK".

Zagrebački "Večernji list", početkom oktobra izgleda prvi objavljuje informaciju o masovnom etničkom čišćenju Banje Luke, ali i to je preneseno iz AFP (autor teksta **Helena Despić-Popović**). Uglavnom se obznanjuje postupak "dobrovoljnog" iseljenja putem tzv. "Agencije za iseljenje". Karakteristična je izjava predsjednika SDS Banja Luka, Radosava Vukića: "Nema tu etničkog čišćenja, svi su odlasci dobrovoljni." **Major Milutinović** ističe "Ta raseljavanja su recipročna."

Gđa. Despić prenosi i moju izjavu: **"Etničko čišćenje nije moguće zaustaviti, jer to bi značilo promjenu politike koju srpske vlasti više ne mogu izvesti, nakon što su tako daleko odmakle u zločinu"**. Izrazio sam tada bojazan od vala nasilja nad Bošnjacima, te rekao: "Bilo kakav incident mogao bi dati povoda za klanje... Svaki oružani otpor nemoguć je u gradu s garnizonom koji broji nekih 20.000 vojnika.

Uhapšen sam 12.09.'93. Toga jutra, u kući na periferiji sam imao sastanak s Delnezirevićem, Novalijom, Đuzelom i Smailagićem. Sastanak je dogovoren kurirski. Napravili smo manji zapisnik u kojem je bilo navedeno ko je za koji dio grada zadužen, kao i o oblicima finansijske pomoći ugroženim osobama. To sam ponio sa sobom.

Biciklom sam se kao i obično vraćao kući da bih se spremio za sastanak u 11 sati u MKCK. Dok sam se vozio gradom učinilo mi se sve mirno, pa nisam pravio nikakve manevre kroz sporedne ulice. Uočih da na ulici skoro nema civila. Taman kada prođoh pored zgrade SUP-a, pred mene iskočiće dva vojnika. Pokazah osobnu kartu. Pročitavši ime, grubo me povedoše u obližnju zgradu SUP-a. Iza nas stade bijeli "stojadin". Kroz otvoren prozor neko povika: "Tog ubijte!" Pred zgradom dva tenka i vojnici. Bicikl, poznati zeleni mi oduzeše. Sjedoh u predvorju prizemlja gdje je u tom momentu bilo živo. Dovodili su uhapšenike. Tad sam shvatio da postoji ozbiljnost u informacijama o puču "12. septembar", jer svuda su bili vojnici i dovodili uhapšene civile. Tada mi u glavu dođe da se uz mene nalazi zabilješka s jutrošnjeg tajnog sastanka. Razmišljao sam hoće li iko vidjeti moje hapšenje i javiti? Jedan od vojnika je otišao u dežurnu prostoriju, a drugi je bio zauzet zluradim promatranjem uplašenih civila. U trenutku posegnuh za onim papirom. Pola stavih u usta i postupno progutah a drugu polovicu ugurah među opuške u prepunoj pepeljari.

Kroz staklo na dežurnoj sobi uočih nekoliko vojnika. Dogovarali su se očito oko mene. Priđoše mi dvojica. Jedan visok, snažan, kratko podšišan, s crnim karate bandažama na rukama. Povedoše me lijevo kroz poznati mi hodnik. Usput su me već udarali laktovima u slabine. Počeše me tući gumenom i drvenom palicom. Udarci drveta su bili oštri i duboki. Osjećao sam težak bol. Možda je sve trajalo 10-15 minuta, no dugih kao cijeli dan. Zatim me vratiše do hola, usput me udarajući. Teško sam trpio jake bolove...

Svalih se na stolicu s olakšanjem da mi ne mogu naći ništa u kući. No, malo iza toga izađe onaj krupni i kaza mi da mogu ići. Izađoh na vrata, a on će iza mene: "E, nije još gotovo". Krajičkom oka vidjeh vojnike kako vozaju moj bicikl između tenkova, veseleći se.

Uz ovog se pojavi nekoliko njih. Povedoše me na drugi sprat, prva vrata desno. Poče šamaranje i ispitivanje. Shvatih da je to samo početak. I zaista uskoro me povedoše vani, usput tukući čim stignu.

Ukrcaše me u vojnu kampanjolu. S nama dva vojnika i vozač. Polahko su vozili. Ispred česme kod srušene džamije "Ferhadije" primijetih poznatog N. K. (kasnije umro) i još jednoga poznanika kako pričaju. Obratio je pažnju na vozilo i uočio me. Okrenuvši se uočih da me gleda. Bio sam uvjeren da će to odmah prenijeti našima. To mi je dalo novu nadu. Nažalost, kasnije ću utvrditi da nije nikom ništa kazao. Slučajno je naišao F. S. koji me je prepoznao i o svemu naše izvijestio.

Nismo daleko odmakli, kada se vozač okrenu, i upita da li sam mu davao znakove.

Vojnici su me tukli nogama da odgovorim, ali nisam želio da tog čovjeka uhapse. Bio sam jako iscrpljen tučnjavom i vrućinom u autu.

Stali su pred hotel "Bosna", a nakon dogovaranja s nekim na telefon, krenuše u pravcu kazališta pa preko Aleje JNA... Znao sam da idemo u "Mali logor". Uđosmo kroz kapiju... Dvorište puno vojske, a mene uvedoše u baraku, pa u WC na čišćenje. Uskoro nahrupi grupa vojnika, opkoliše me i počeše igru. Otvarali su mi usta i gurali pendrek govoreći: "Doktore, daj da pregledamo grlo". Otpoče novo batinanje. Desetak vojnika me je tuklo. Samo povremeno sam čuo glas: "Ne po glavi!", kada bi me neko od njih zakačio, vjerojatno u želji da me ostave duže svjesnim. Počeo sm ječati, pa su mi začepili usta krpom kojom sam prethodno morao čistiti klozet. Bio sam fizički u izvrsnoj kondiciji jer sam ranije vježbao za eventualne napore (bjekstvo), te sam relativno dobro podnosio udarce, ali su me štitila i vatirana ramena mog kaputa i lisnica u lijevom džepu.

No, slijedio je nastavak. Izveli su me vani. Tamo je čekao zloglasni "crveni kombi" i lozinka marvel, tučnjava u kombiju, pa odvoženje na drugi kat u SUP, gdje su me isljeđivali i tukli, pa ponovo u plavi kombi, pa u vojni kombi, te ponovo isljeđivanje... Sve je trajalo do kasno u noć...

Nisam im dao niti jedno ime, niti ijednu vezu, niti kontakte, niti sam prihvatio potpisivanje izjave u tom smislu.

Pitali su za Predsjedništvo BiH, Armiju, vikali da znaju da sam agent CIA, podastirali imena pred mene da potvrdim saradnju sa njima, pitali za lokaciju radio-stanice, da li smo mi zvali NATO avione, gdje je oružje, koji su novinari dobijali informacije i sl.

Nakon groznih muka i krvi bio sma praktički imobiliziran. Svašta se dešavalo, ali sam u svemu tome sačuvao rasuđivanje, pa sam uspio poslati poruku Amiru s privremene lokacije gdje su me zatvorili tu noć. Poslije duže vožnje zaustaviše vozilo. Ubaciše me u neku mračnu prostoriju u kojoj sam bio sam. Gdje sam i u kakvom okruženju, saznadoh od ljudi koji su tamo bili na prinudnom radu. Kad moji čuvari odoše na doručak, uspjeh uz mnogo rizika kroz ključaonicu dozvati jednog od prinudnih radnika... Saznadoh da sam u Prnjavoru i da je ovo pušnica za sušenje mesa u dvorištu tamošnje Policijske stanice. Zamolih ga da po povratku kući javi mojoj "vezi" gdje se nalazim. Pri tom sam spomenuo, zbog sigurnosti, samo moje ime.

Kasnije će me prenosioci poruke pronaći na slobodnoj teritoriji... Zahvaljujući prenosiocima poruka, moji su novinari imali isti dan vijest o mom hapšenju i odvođenju u nepoznatom pravcu i izvijestili javnost ali i našu Misiju pri OUN. To su također uradili i moji suradnici. No, ja to nisam znao, jer sam bio izoliran u pušnici za sušenje mesa, punoj krvi i stotina opušaka, ispušenih samo do pola i nekoliko stihova urezanih u zid od strane onih zatvorenika koji su se opraštali od života.

O mom hapšenju ambasador Šaćirbegović je izvijestio predsjednika Savjeta bezbjednosti **g. Adolfa Teylhardata**, 13.09.'93. SB, članove SB, UNHCR, ICRC, specijalne reportere i Komisiju za ratne zločine, napominjući da je moje hapšenje bez sumnje u svezi s mojim humanitarnim aktivnostima i suradnjom s internacionalnim organizacijama (13.9.;19).

Predsjednik američkog Senatskog komiteta za sigurnost i suradnju, senator De Concini, obavijestio je američki Senat o mom hapšenju i odvođenju u nepoznato mjesto i zatražio moje momentalno oslobađanje. Naravno, nisam imao pojma o tome, a do tog dokumenta sam došao tek 1995. god. u Oslu, u Norveškoj.

Bilo bi interesantno opisati način mog oslobađanja i dr.

Dakle, čim sam doveden kući, 22.09., već nakon dva dana krenuo sam slati obavijest. Prvu sam poslao ambasadoru Šaćirbegoviću u kojo sam mu se zahvalio na brzoj reakciji na mom spašavanju, ali sam ga upoznao da je Karadžić preko jednog agenta ponudio neke razgovore sa mnom pa sam tražio savjet.

Poslao sam i kući izvještaj o tome šta se desilo priliom mog hapšenja. Prilikom posjete predstavnika MKCK i VK, načeli smo

pitanje mog daljnjeg boravka u Banjoj Luci. Oni su tražili da odmah idem u Zagreb, jer me niko više ne može zaštititi. Složio sam se, jer je to bilo i mišljenje mojih suradnika. U moje ime zahtjev srpskim vlastima postavio je Luis Gentile iz VK. Očekivao se odgovor.

U to vrijeme saznajemo preko radio-BiH o isključenju Fikreta Abdića iz Predsjedništva RBH, te odmah šaljemo našu podršku našem predsjedništvu, **jer Fikret je bio proglasio tzv. "Autonomnu pokrajinu Zapadnu Bosnu"** i naredio napad na vlastitu armiju i narod..." (23) I Asim šalje izvještaj ne znajući da smo to mi već učinili. (24)

Drugog dana naši članovi su zasjedali, bez mene, pošto nisam mogao izlaziti i donijeli odluku da me predlože za člana jedne naše državne institucije. (25) Mene su o tome naknadno obavijestili. Ja sam to smatrao njihovim priznanjem prije nego što odem iz Banje Luke. Nisam mogao pretpostaviti koliko ću imati poteškoća zbog toga... Od tog momenta otpočet će aktivan rad nekih pojedinaca protiv mene. Samo su morali izmijeniti taktiku, jer sam se na njihovo iznenađenje našao živ u Zagrebu. **Čelnik Amnesty international, Paul Miller**, se tada obraća Hamdiji Todorovcu, pitajući za mene i za najnovije stanje. Odgovor traži hitno (01.10.;26).

U izvještaju od 03.10.'93. dao sam sljedeće informacije:

- Na TV B. Luka, 30.09., Radovan Karadžić je izjavio da on nije neprijatelj Bošnjaka, te da proganjanje, pljačke i ubojstva treba da prestanu i sl. Zatim je spomenuo da je čelnika SDA osobno spasio od smrti, jer je neopravdano uhapšen i maltretiran a da se radi o poštenom čovjeku koji se bori za prava svog naroda a ne radi protiv Srba i srpske države, da je osobno naredio njegovo spašavanje, jer je bio pred likvidacijom od strane Šešeljevih radikala.

Moral srpskih vojnika kod Orašja je vrlo nizak u šta su se uvjerili naši, prisilno odvedeni na kopanje rovova.

Prvi puta dajemo pozitivnu ocjenu Radio-BiH, koji je sve više na visini političkog zadatka. (27)

Javljam ambasadoru da sam dobio dozvolu srpskih vlasti za dolazak na liječenje u Zagreb, te da je VK preuzeo obvezu privesti me. (29)

U drugom izvještaju od 12.10. (30) su opisi napada usred dana raketama na kuće Bošnjaka u L. Novoseliji, te o prolasku oko 300 vojnika s pjesmom o ubijanju Bošnjaka.

Prije deset dana Banju Luku je posjetio Papski Nuncij. Dok je na lokalnoj TV, čelnik HDZ-a govorio s afirmacijom o položaju Hrvata, u isto vrijeme zaklana su četiri Hrvata u Pavlovcu i Mišinom Hanu.

Ovo je bio moj zadnji izvještaj iz Banje Luke. Naslutio sam da ću uskoro ići pa sam odlučio da se iz kuće ukloni sve što bi moglo podsjećati na moju aktivnost, pa i moj faks.

Dva člana IZ-e, muftija Halilović i B.G. krišom su me posjetili dan prije odlaska. Slutili su da odlazim. Popismo kahvu, uzesmo abdest, klanjasmo... Nisam znao je li to moj zadnji namaz u mojoj kući. Oprostili smo se i halalili.

Istu večer krišom izlazim i nalazim se s nekoliko suradnika. Objašnjavam im da ću Smaila predložiti da bude čelnik SDA Banja Luka. Bili su suglasni. Ostavljam mu kovertu s dodatnim uputstvima i mojom sugestijom... Konačno, nakon dva poništenja moje dozvole za odlazak na liječenje u Zagreb (31) oko mog prijevoza, jer su četnici davali pa ujutro oduzimali dozvolu. 18.10.'93. javio mi je Luis Gentile iz VK da budem spreman oko 10 sati za put.

Bio sam spreman već nekoliko dana. Sve što bi me moglo kompromitirati, uklonio sam davno. Arhiva i ostalo sklonjeni su na sigurno mjesto. No, postojala je ogromna neizvjesnost... Je li moguće da će me četnici pustiti?

Dalje se sve odvijalo neočekivanim tokom. Vozilom VK je došao g. Gentile i na putu za Bos. Gradišku svrati u dvorište VK. Tu se pojavi policijski auto. U njemu četvorica u civilu. Znao sam ko su i da nije pisalo na autu. Jedan izađe i priđe. Pozdravi i upita: "Zar me se ne sjećate, g. Krziću?"

Bio je bradat, visok... Kaza još: "Ja sam Samardžić. Bio sam šef protokola kod gradonačelnika kada su dolazili promatrači EZ." Prepoznao sam ga. Mislio sam da će me sada izvesti iz auta VK i vratiti ili uhapsiti. To bi na njih ličilo. Igra "mačke i miša" i bizantijski cinizam.

No, on kaža: "Recite g. Gentileu neka vozi polako, asfalt je klizav. Ne bi željili da se nešto desi. Mi ćemo vas pratiti do mosta u Gradišci."

Pratili su nas zaista, i na dva mjesta pređoše ispred da bi nam na punktovima omogući prolaz. Pred Gradiškom nas zaobiđoše i voziše malo ispred. G. Gentile me upozori da jedan snima kamerom kroz prozor. Šta je u pitanju? "Vjerojatno žele vaš odlazak prikazati na TV-B. Luka, na njihov način", smiješeći kaza g. Gentile. Pred

mostom nas zaustavi patrola. Tražili su dozvolu. Gentile reče da nema. Pomislih vidi nove igre, zar će me odavde vratiti? Ali naši pratioci iskočiše iz kola i središe prolazak. Samardžić dođe do vrata. Otvorih prozor i upitah čemu to slikanje, jer su kameru opet uperili na mene. On odgovori: "Da imamo dokaz da ste prešli Savu živi..." Teško je danas opisati moju sreću kada kod Novske zablica auto i izađe moja supruga, a onda i novinarka Jolanda Jacquimet. Konačno sam bio na slobodi, van domašaja uništitelja moje domovine i mog naroda.

Pet dana nakon toga, 23.10.'93.(32), "Glas srpski" objavljuje da su SDA lideri pa i Krzić pobjegli vani, jer "se odustalo da Banja Luka ima posebni status pod pokroviteljstvom OUN". Navode da se za odlazak spremi Asim Jakirlić, a da je potpredsjednik MBO dr. Mujagić, otišao ranije iako mu je nuđeno da ostane kao stručnjak.

Ne zaboraviti

Interesantno je da štampa slobodne RBiH tada rijetko i malo piše o događanjima u Banjoj Luci, osim agencijskih vijesti, ali rijetko i o Bosanskoj krajini od Une do Ukrine.

Prvi opširniji prikaz o životu u Banjoj Luci daje Lidija Kršlak u ""Oslobođenju"", 26.11.'93. (1) S dosta važnih pojedinosti, ona oslikava odnose, a posebno teror nad Bošnjacima i njihove patnje. Posljedice akcije "Septembar '93" i naša hapšenja posebno naglašava. **Fadil Smajić**, u broju od 12.11.1993. godine, (2) govori o tužnom progonstvu banjalučkih intelektualaca prof. **dr. Trkovnika, književnika Kolje Mičevića, pisca Irfana Horozovića, prof. dr. Ibrahima Tabakovića, prof. dr. Hadžikarića... Bedrudin Gušić**, predsjednik IO-a IZ će dati opsežniji prikaz stanja u Banjoj Luci, nakon svog prisilnog napuštanja grada ("Oslobođenje", feljton, te više u "Sabahu" u SAD)...

Kompleksniju sliku katastrofalnih posljedica fašizacije Banje Luke daje **novinar Edina Žunić** u **"BiH Ekskluzivu"** 24.12.'93. (3) Ona navodi kako je od ukupno 50.000 Bošnjaka u gradu na Vrbasu ostalo jedva dvanaestak tisuća, spominje rušenje 16 džamija od strane srpskog okupatora i vrhunski cinizam patrijarha srpske pravoslavne crkve Pavla, koji u epicentru grada osvećuje temelje nove pravoslavne crkve i pita: "Zar je trebalo paliti i rušiti džamije i katoličke crkve?" Zatim opširno i dosta vjerno govori o radnoj

obavezi za sve odrasle Bošnjake, bez obzira na zdravstvene mogućnosti i sl. Spominje slučajeve invalida: **dr. Esada Ferageta**, bivšeg sudije okružnog suda **Mesuda Hamzića, Seada Maglajlije**, bivšeg direktora INCEL-a, koji su tjerani na teški rad na plantažama u Podgradcima. Čišćenje ulica, kanala i sl. je rezervirano za mnoge intelektualce - Bošnjake piše dalje... Spominje igru sa stanovima koji se oduzimaju Bošnjacima, te o masovnoj torturi i potpunoj diskriminaciji, privođenju u policiju muftije Halilovića, te hapšenje i maltretiranje hodže **Vahdeta Alemića** kojeg su ostavili sa slomljenim rebrima, odbijenim bubrezima i krvavog na klupi u parku, spominje mene, kao čelnika SDA, kojeg spašava alarm koji je uputio "Građanski savez Banje Luke" međunarodnim organizacijama, ali i interesovanje i protesti drugih. Završava riječima prkosa i ohrabrenja muftije Halilovića upućenim onima koji napuštaju grad: **"Idite, ali nemojte zaboraviti šta vam se ovdje događalo. Nek se zna kakve nam ovdje ružne stvari rade komšije. Istina će nam najviše pomoći."**

Priču o Banjoj Luci, s dijelovima iz gornjeg napisa **Edine Žunić**, novinar **Đuro Kozar**, prenosi u "Oslobođenju", decembra '93. (4) Ustvari, ovaj napis posvećuje muftiji Haliloviću vršeći poređenje s onim što se dešavalo prije dvije-tri godine kod gradnje hrama Svetog Save u Beogradu, kada je muftija čestitao vjernicima na upornosti da izgrade najveći pravoslavni hram na Balkanu, a hodža Besim ef. S. pri tome bio dobrovoljni davalac krvi, i sada, kada se ruše džamije usred grada pod zaštitm UNESCO-a, vladika banjalučki **Jefrem Milutinović** je, na vijest o rušenju džamije ljepotice Ferhadije, samo odmahnuo kazavši: **"Bila je na pogrešnom mjestu."**

Olakšanje koje osjetih u Zagrebu prvih dana, zamijeni neka slabost. Kao da se moj "zaštitni oklop" istopio... Osim nekoliko prijatelja i rođaka niko me nije obilazio. Bilo mi je čudno da se niko iz SDA ne interesira. Ipak se javih Šabiću i ponudih da se nađemo. Tek nakon sedam dana poruči da dođem. Prije toga se pojavih u Zagrebačkoj džamiji na džumi. Niko od ondašnje gospode nije hajao, i da ne bi jadnih prognanika iz Banje Luke, mislio BiH da sam u nekoj dalekoj i nepoznatoj zemlji.

O svom dolasku obavijestih pismom ambasadora Šaćirbegovića (5) zahvalivši se za njegov trud oko mog spašavanja. Gospodin Šaćirbegović se nikada nije javio, iako bi on trebao biti, našima i meni iz Banje Luke, zahvalan na silnim informacijama koje je dobio i

koje su mu poslužile da može na Savjetu bezbjednosti pokretati razne aktivnosti.

Slično pismo poslah i **predsjedniku Izetbegoviću**. (28. oktobra 1993.;6) te **Edahu Bećirbegoviću**, predsjedniku MDD "Merhamet", u kojem prenesoh poruke koje mi je dao Novalija predsjednik MDD "Merhamet" iz Banje Luke. (7)

Tek nakon intervencije **Osmana Brke** i **Mirsada Ćemana**, kada sam im se javio i kazao za moj status, pozva me Šabić. Tako sam dobio mogućnost da imam radni sto u Međunarodnoj zajednici za pomoć BiH, ustanovi koju su tada izbjegavali većina Bošnjaka, jer je bila na zlu glasu kod hrvatskih vlasti (u vrijeme sukoba Bošnjaka s Hrvatima u Bosni).

I dalje nastavljam slati informacije u našu Misiju pri OUN. Izvještavam o susretu s čelnicima UNHCR u Zagrebu gđom M. Green i Mc. Wolf. Od njih sam tražio aktivan odnos spram "etničkog čišćenja" u Bosanskoj krajini i teroru nad nesrbima (8). Kada sam im spomenuo povratak u Banju Luku, one su odgovorile: "Vi ste opasan čovjek za Srbe i ne biste tamo preživjeli."

Drugi dan sam posjetio ambasadora Pitera Gallbraitha, koji mi je uputio poziv, čim je čuo da sam došao u Zagreb. O razgovoru sam odmah izvijestio Šaćirbegovića (3.11.;9). Nakon nekoliko dana susrećem g. G. Kenney, člana Spoljnopolitičkog odbora State departmenta USA i **publicistu Roya Guttmana** i o tom razgovoru obavještavam Predsjedništvo BiH. Dostavljam osobno pismo **Irfanu Ljubijankiću**, koji je tada bio ministar inozemnih poslova, te M. Ćemanu, generalnom sekretaru SDA (12.12.).

Dostavljam izvještaj za predsjednika Izetbegovića o radu SDA Banje Luke i kratki opis šta se sve zbivalo u Bosanskoj krajini. No, niti na jedan izvještaj ne dobih odgovor, sugestiju ili da me neko zovnu na obični kahva-razgovor. Pa ko im je mogao više kazati šta se stvarno dešavalo u konclogoru Banja Luka? No, ja neću odustati, neću odmah krenuti u inozemstvo, u drugi muhadžirluk, kao nekoliko vjernih osnivača SDA Banje Luke.

Istovremeno Đuzel mi iz Banje Luke šalje niz informacija. Koristimo jednostavan, ali efikasan kod. Obavještavaju me o teroru i ubojstvima nad Bošnjacima, ali i o neprijateljskom ponašanju šefa VK **g. L. Hollingvortha**. Sve to upućujem Misiji u OUN.

Veći dio vremena počeh provoditi u razgovorima s članovima SDA Bosanske krajine, iako sam još bio slab i liječio se. Nije to bilo

jednostavno, jer je hrvatska tajna služba sve pratila. Obično smo se sastajali u džamiji ili u jednom od restorana. Izvještaje smo slali Centrali SDA.

Rad na kontaktima s našima u Banjoj Luci je zastao. U Zagrebu nisam mogao čak nikoga animirati da im se pošalje novac, da mogu opstati. S. Š., na kojeg sam se najviše oslanjao, najednom nije pokazao interes. Izbjegavao je takve razgovore. Kasnije ću saznati da je novčana pomoć išla nekim osobama i grupama u Banjoj Luci, bez ikakvih problema, da su članovi MHD, naprimjer, imali redovne dnevnice prilikom putovanja u Zagreb, a članovi SDA su za svoj požrtvovani rad morali "kamčiti" takvu pomoć na kašičice. Uskoro sam shvatio razlog... Jači je bio utjecaj pojedinaca nego države, a mi nismo imali rodbinski ili klanovski pristup, što je bila važnija legitimacija nego požrtvovan (i uspješan) rad za SDA.

U Mešihatu Islamske zajednice sam obavio razgovor sa **Šefkom Omerbašićem**, predsjednikom, moleći ga da hranu šalju i MDD "Merhamet", ali od obećanja nije ništa bilo. Do Sarajeva nisam mogao dospjeti, a u ambasadi RBiH u Zagrebu nije bilo osobe s kojom bi se to moglo raditi. I ambasada je grcala u problemima. Jednom sam dostavio povjerljiv podatak službeniku ambasade koji je radio na tome, a on kada ga dobi, oduševljeno kaža: "Sada ću to objaviti u "Ljiljanu"!".

Moram sam mu priprijetiti da će biti smijenjen, da bi on odustao od toga. Vladao je nevjerojatan dilentatizam. Bio sam razočaran i samo me je tješila informacija mojih prijatelja da je to sve ovdje uobičajeno, i nažalost često predmet sprdnje u kuloarima, ali i u medijima.

Osjećao sam se neiskorišćenim i želio sam odlazak u BiH.

ISTINA I PRAŠTANJE

Druga strana svijeta

Početkom siječnja '94., u ambasadi R Bosne i Hercegovine u Zagrebu dobih nagovještaj da se sa mnom računa... Ambasadorica Bisera Turković me upita koja su moja opredjeljenja. Bio sam zbunjen takvim pitanjem, pa sam spontano kazao da se stavljam na raspolaganje domovini.

Nekoliko dana iza toga obavješten sam da je naš ministar inozemnih poslova (rahmetli Ljubijankić) u Zagrebu, te da mu se javim. Nađoh ga u hotelu "Esplanade". Popismo kahvu, malo proćaskasmo o Banja Luci. Upita me: "Kako si uspio ostati živ?" Objasnih... Upita me šta bih želio raditi? Odgovorih da sam spreman raditi sve što se traži, od "7. muslimanske brigade" Armije RBiH do diplomacije. Kaza: "Napiši mi to". I to je bilo sve. Ni riječi o stanju u BiH niti bilo kakve informacije.

Napisao sam pismo za ministra i izvještaj o radu SDA Banje Luke u periodu '91.-'93. Zamolih da ambasadorica diplomatskom poštom pošalje pismo u MIP RBiH i u Predsjedništvo BiH, što ona prihvati. Kasnije utvrdih da to nije stiglo u Sarajevo. Intervenirao sam više puta u ambasadi da bih tek poslije duže vremena saznao da je pošta ipak stigla na odredište, nakon dugih peripetija. Bilo je velikih problema sa UNPROFOR-om.

Političke i druge okolnosti u Zagrebu, nisu omogućavale javnu djelatnost u prilog Bosne i Hercegovine. Bio sam prognanik. Dakle, bez političkih prava, pa je to bilo dodatno opterećenje. Stoga zamolih Harisa M. da uzme jedan moj intervju i objavi ga u "Ljiljanu". On to rado prihvati. Nekoliko sati smo razgovarali u njegovoj redakciji. Kazao je da je oduševljen s tim što je čuo. Nestrpljivo sam čekao objaljivanje. Do toga nije došlo jer je Haris navodno imao nekih teškoća, i da se s "Ljiljanom" razišao u ideološkom smislu itd.

Imao sam susrete s nekoliko članova IO SDA Bosanske krajine.

Naš uvaženi Reisu-l-ulema uputio mi je poziv koji sam s oduševljenjem prihvatio. Puno mi je značio razgovor s prvim Reisom Bosne i Hercegovine, čije smo riječi, kada se javljao putem talasa Radio BiH, mi u Banjoj Luci upijali, jer su nas snažile i ulijevale vjeru u bolje sutra. Osjećali smo da njegova snažna ličnost, borbeni duh i

visoko obrazovanje, mogu biti, u dobu o kome je izabran, od neizmjerljive koristi za naš narod.

Podnio sam kratak izvještaj o patnjama i događanjima u Banjoj Luci. Zamolio sam ga da se o Banjalučanima govori kao o borcima za BiH, koji svoj obol daju otporom mrskom neprijatelju i podnoseći žrtve. Prkošenje ostajanjem, masovnim vjerskim obredima i očuvanim dostojanstvom u jazbini zločinaca, ne može biti ništa drugo. Obavijestio sam ga o časnom držanju našeg muftije Halilovića, o borbi SDA, te da je vrijeme da se javnosti BiH, kaže više o tome. Kasnije će mi Reis ukazati čast, da u nepovoljnim uvjetima organiziram njegov posjet Londonu.

Koristim vrijeme i za susrete s prijateljima Hrvatima. Neki od njih su čak u vrhovima HDZ-a i vlasti u Hrvatskoj, ali uvijek opredjeljeni za cjelovitu BiH, te kako bi često kazali za "Starčevićevu" politiku. Jedan od njih me poziva na večeru s g. Stipom Mesićem. Bio sam obradovan ali i strepio jer je politička klima u Hrvatskoj, u HDZ-u, bila vrlo nepovoljna spram Bosne i SDA. Istina, ime Stipe Mesića, se nikada nije moglo naći u takvom kontekstu. Naprotiv... Ali, ipak on je bio visoka ličnost Republike Hrvatske, znači, u toku svega. Osim toga, shvatio sam da je to bio veoma riskatan potez na mene, jer takvi susreti su se mogli uvijek tumačiti na štetu "malih" ljudi. No, vjerovao sam u njegovu osobu i ono što je povijesno učinio za demokraciju, ljude u BiH i RH, ali i u cijeloj bivšoj SFRJ.

Bila je to večera u hotelu "Dubrovnik". Bilo nas je šestero... Sjedio sam tik s desna, do g. Mesića. Nikada neću zaboraviti zadovoljstvo, koje osjetih, kada Stipe bez ustezanja opisa događaja u zatvoru Nova Gradišćka, susrete s Bošnjacima i svoje stavove u pogledu Bosne. Znao sam da je jedan od rijetkih političara, koji su uspjeli tijekom života održati ravnomjernost između onog što javno govore i što čine. Mislio sam o njemu kao o karakternom i poštenom političaru. Zato sam s povjerenjem zamolio da prenese mahsuz selam predsjedniku Izetbegoviću, pošto je najavio skori odlazak u BiH, u Tuzlu.

Ono što je za mene u tom momentu bilo najvažnije bilo je da sam shvatio da postoje moćne snage u Republici Hrvatskoj, koje suosjećaju s patnjama Bošnjaka i cijene njihovu borbu te oštro se protive cijepanju Bosne.

Članovi IO-a SDA B. Luka, Plivac i Ganić, su dogovorili susret s g. Gabelicom, dočelnikom HSP Hrvatske. Bio je to manje impresivan

susret, zbog okolnosti i ličnosti koje su bile prisutne, ali i ovaj susret mi je mnogo značio, jer me je uvjerio da su moje impresije s prethodnog susreta bile ispravne. Nezaboravna je bila bliskost, otvorenost i povjerenje koje su nam iskazali dvojica hrvatskih nacionalnih lidera.

Krajem siječnja 1994. dobih obavijest da ću biti upućen na rad u ambasadu BiH u Londonu i ništa više. Iz Londona me nazva neki čudan glas, s akcentom Makedonca, i kaza da je on trenutno rukovodilac Ambasade, da se zove M.N., da će uskoro doći u Zagreb poslom i da želi da se sa mnom vidi.

Došao je sa suprugom i u Zagrebu zakaza večeru na kojoj je bilo pored nas još nekoliko građana iz arapskih zemalja. Nisam se najbolje osjećao u tom društvu, možda zato što niko nije pokazao interesovanje za moju Banju Luku i Bosansku krajinu. Nikoga nisu zanimali podaci o patnjama i stradanjima, iako sam želio baš njima to ispričati. U ovoj grupi ljudi bila su i dva novinara iz Agencije "Mina", ali njih to nije zanimalo. Čudno je to bilo. Nikada se više nisam našao u tako "samosvojnom" društvu.

Heftu iza toga dobih nekakvo rješenje za odlazak u London na mjesto otpravnika poslova. Pokušah dobiti ministra Ljubijankića u Sarajevu, da BiH dobio više informacija, ali na moje poruke nije odgovarao. Smatrao sam da prvo trebam ići u Sarajevo u MIP, no nisam bio u poziciji da odlučujem.

Nekoliko dana iza toga dobih poruku iz Banje Luke. Tamo je 26.01.'94 šef UNHCR pozvao muftiju, Đuzela i Novaliju i saopćio im faktički ultimatum. (1)

"Ako se Bošnjaci ne pripreme za iseljenje u roku 3 dana, ne mogu im garantirati sigurnost". Bilo je jasno šta to znači, jer Luis Gentile, šef Ureda, ne bi to radio bez razloga.

Smjesta sam nazvao Predsjedništvo BiH i tražio Predsjednika. Uskoro čuh poznati glas... Nakon dvije godine. Upita me kako sam i šta radim. Bio sam zatečen. Bila je to velika stvar za mene, ali okolnosti nisu dozvoljavale radovanje. Brzo saopćih o stanju u Banjoj Luci, a on upita za broj telefona na koji me može nazvati.

Nakon pola sata javi se ponovo: "Muhareme, šta predlažeš?" Odgovorih da ne bi smjeli prihvatiti ucjene i da se ne može prihvatiti poziv na iseljavanje na ovaj način, te da bi trebalo dići što veću medijsku pažnju i angažman Savjeta bezbjednosti OUN. Tada on odgovori: "Dobro, ali ako moraju izaći, stisnut ćemo se, naći će se

mjesta i za njih među nama ovdje." Nakon toga me upita šta radim, pa kad je čuo moj odgovor, upita zašto ne idem u London.

Predsjedništvo je odmah poduzelo korake oko slučaja Banje Luke i zaista se postiže velika medijska kampanja: RTV BiH i štampa su bili agilni. Ultimatum nije uspio.

Naši u Banjoj Luci su bili zaprepašteni ultimatumom. Htjeli ne htjeli našli su se pred ogromnom odgovornošću, šta učiniti? Znali su da se naša Bosna i sama otima od smrtnog stiska neprijateljskih napada sa svih strana. Učinili su što su mogli. Uputili su apel VK-u: "Zar ni ovakav procenat od 84% prognanih i ubijenih Muslimana nije dovoljno previsok da se konačno probudi savjest onih koji to čine ili onih koji to mogu i moraju da sprječavaju..."

Početkom februara sam krenuo u Veliku Britaniju bez ikakvih priprema, bez razgovora s ministrom Ljubijankićem, bez konsultacija i informacija. Pouzdavao sam se u svoje političko iskustvo i iskustvo sa zapadnim javnim medijima. Računao sam da ću u Londonu naići na ljude koji isto tako izgaraju u radu i borbi za Bosnu.

Uskoro ću biti iznenađen s personalom koji radi u Informativnom centru, tada ambasadi. Primijetit ću čudnu spregu koja je vladala među njima, spregu novca i politike, ali u rukama osoba koje nisu davale garanciju da se to čini u interesu Bosne...

Vežući informacije iz Zagreba i ovo ovdje što sam vidio, shvatio sam da će biti vrlo opasno da nastavim intenzivno komuniciranje s mojim suradnicima u Banjoj Luci. U tom smislu sam već upozoravao Smaila da postoje mnogobrojni srazovi između različitih političkih grupa, mnogobrojni problemi subjektivnih slabosti, grupašenja, a uz sve to i očito upletanje stranih obavještajnih službi. Naglasio sam da ih to može u Banjoj Luci koštati glave, te je on postupao strogo po našem dogovoru kada sam napuštao Banju Luku. (2)

Smail je jedino znao za šifru. Bio je dogovor da samo u hitnim slučajevima i ozbiljnim prijetnjama likvidacijama, šalje meni ili H.T. obavještenja, ali i da to čini preko faksa, koji je imala rezervna grupa (T.C., S.I., S...). Ostali izvještaji su se trebali slati kurirski, ako bi bile za to mogućnosti. Smail je dobio imena mojih kurira i veza, pa tako i ime K.D. i A. G. Ovaj posljednji je bio važan, pošto je znao način bježanja iz grada, a raspolagao je svojom osobnom vezom s našom Armijom. Uskoro sam Smaila obavijestio o daljnjim odnosima u

inozemstvu, o slanju novčane pomoći, ali i upozorio na "igru" koju igraju neki od naših u Banjoj Luci i Zagrebu, što govori da su izvan vremena i događanja, te samo mogu zla učiniti. Imao sam podatke o tome, ali s distance ništa nisam mogao učiniti, iako je bilo očigledno da srljaju u propast. Naime, sve više su se vezali za određene poslovne i političke krugove u Zagrebu, ne shvaćajući da su u tim krugovima dominantni novac i interesi, često okrenuti protiv Bosne i Hercegovine.

Kasnije ću saznati da je Smail odlučio i na formiranje grupe vlastitih suradnika te da je "preuzeo" djelomice i "oficira". Ovaj će mi nakon izbavljenja iz Banje Luke u 1995. g. javiti i iskazati zahvalnost što ga Smail nije odao prilikom hapšenja i mučenja.

Osman Selak me također obavještava: "U toku tog vremena saznali smo da neko iz SDA daje informacije srpskoj službi SDB. Zbog tih saznanja procijenili smo da se ne širi krug suradnika i da se ne preduzimaju akcije koje bi za narod bile pogubne. Miniranje džamija u Banjoj Luci u vremenskoj distanci za nas je bio signal da Srbi žele protuakciju Bošnjaka u vidu diverzija, oružanog otpora, likvidaciju pojedinih njihovih ličnosti i sl. kako bi mogli naći paravan za brzu akciju fizičke likvidacije Bošnjaka. Aktivnosti SDA i pojedinaca praćene su na više načina, služeći se tehničkim sredstvima, prislušnim uređajima i sl., ali su mnogo toga znali zahvaljujući našem naivnom ponašanju, otvorenošću, vjerovanju "prijateljima" i bezbjednosnom neprosvijećenošću... Ipak, srpski SDB i KOS nisu mogli saznati da li postoji vojno organiziranje Bošnjaka, ali su znali da informacije otiču i zbog toga im je SDA bio logičan nosilac tih aktivnosti. General Talić je na jednom sastanku kazao da SDA radi protiv srpskog naroda. Čelnik SDA je posebno bio tema takvih razgovora, jer je svjetskoj javnosti prenosio događanja u BK i samo je bilo pitanje vremena kada će poduzeti akciju protiv nas. Sva mjesta u kojima Srbi nisu imali većinu (Prijedor, S. Most, B. Krupa) bila su opasnost za SDS i uz direktnu pomoć Armije, vršena su planiranja puteva i načina kako zauzeti vlast. (4)

S. je još neko vrijeme imao na raspolaganju "rezervnu" grupu, a svi osim jednog, uskoro izbjegli iz Banje Luke, što će umanjiti rizike za S. u toku hapšenja i zatvora.

Međutim, kada hoće nesreća, grupa suradnika kojima nisam želio povjeriti niti jedno ime, niti akciju ili plan još od '92., a da oni to nisu niti znali, pošto sam ocijenio da imaju ozbiljne slabosti koje ih

eliminiraju za tajni rad, našla se nezadovoljnom što S. ne šalje više izvještaje i što malo s njima komunicira. Odlučili su da "vode" preostali dio SDA. Uskoro dolazi do otvorenog sukoba.

Čim sam dobio obavijest od M. B. o tome, znao sam da slijede problemi koji mogu sve da ih otjeraju u zatvor ili likvidaciju. Bojao sam se i za vlastitog oca i brata da ne budu žrtve te igre. Sjetio sam se kako su upravo dvojica od njih slali optužujuća pisma za mene i druge u Zagreb. Kako iznesene tvrdnje nisu imale nikakvih dokaza, oni su nasjedali običnim ogovaranjima ili ubačenim pričama KOS-a kao najpouzdanijim podacima. Tada sam dogovorio u Zagrebu, da ih polako "eliminiram" iz rada, te sam to ponovo preporučio S.-u. Osim toga dogovorio sam sa Smailom i Amirom da održavaju kontakte sa stranim novinarima, a neke od njih zadužio da im se povremeno javljaju. Mislim da je novinarka Pasquer bila posebno angažirana. Ona se javljala članovima MDD, interesirala za javne kuhinje i liječenje nepokretnih od strane dr. Karamatić. Bila je neko vrijeme psihološki oslonac, jer su naši znali da će u slučaju hapšenja vijest odmah biti prenesena kroz svjetske medije. Tako je i bilo u slučaju hapšenja muftije Halilovića.

Dajem intervju za "Asyl Times" u Švedskoj, čiji je urednik naš Banjalučanin Pervizović, u kojem oslikavam stanje u Banjoj Luci", nastojeći da naša dijaspora shvati uvjete u kojima smo živjeli i razloge našeg izbjeglištva, jer se o tome gotovo ništa nije pisalo (09.03.;6), pa su postojale velike dileme u javnosti i u institucijama BiH.

Upravo tada Zijahudin šalje obavijest o privođenju A. Novalije u Vojnu policiju, njegovom maltretiranju i vjerovatnom slanju na radnu obavezu u blizinu fronta. (7) Smjesta obavještavam prijatelje novinare i ta vijest se odmah "okreće" kroz eter.

Nevjerojatno, ali ona dvojica (J. F.) nastavljaju napade na S, šaljući optužujuća pisma na faksove u USA i Zagreb, pa pošto znaju da sam vani i da ih mogu razotkriti, napadaju i mene (8) ne shvaćajući čemu to vodi i kakvim opasnostima sve islažu. Ne biraju sredstva, te u ta ogovaranja upliću dva pridružena suradnika, koji mi šalju izvještaj protiv S. (9) Uspio sam obavijestiti K.D. da to nije tačno i on se dinstancira. Uskoro odlazi u izbjeglištvo i javlja mi se. (10) Nas dvojica ćemo nastaviti suradnju prvenstveno u smislu otkrivanja više ratnih zločinaca i kolaboranata, koji su se našli u

inozemstvu, (11) ali i na animaciji svjedoka zločina i pripreme agresije za sud u Haagu. Tako je stvorena nova shema rada za BiH.

Ostvarena je nevjerojatna animacija naših ljudi, pa i onih koji su bili u prilici "kolaboracije", da nam razotkriju puteve pripreme agresije još '90-'91. ko su akteri u B.Krupi i B.Luci. Dobivali smo izvještaje o pojedinim izdajnicima, okupatorskim suradnicima unutar bošnjačkog korpusa, ali i o zločincima iz naših redova. A bilo je takvih zlotvora. Sud u Den Haagu je mogao popuniti dio mozaika zločina u B.Krupi. To me je podsjetilo na naš Apel iz '92. Jevrejima Svijeta, kada smo odvažno i lucidno dali uvjerenje da će se osnovati novi "Nürnberg", za BiH.

Ovo su bili neki od razloga zašto smo mi vani odustali od kontakata s našima. Oni su tako bili neoprezni da je na porukama koje su slali iz Banje Luke bio otkucan broj faksa. Mislim, da je od početka srpska policija sve to znala Faksove su čak potpisivali imenima, a neke pisali rukom, što je više od diletantizma. (12) U naivnosti idu dotle da istim putem šalju, nakon par dana, privatna pisma s opisom porodičnih prilika, potpisima roditelja i sl. (14), odnosno na čelnike Republika Hrvatske. (13) Ima tu nekoliko ljudskih emotivnih apela za spas ili liječenje A. J., upošljavanje ili školovanje vlastite djece, ali to nije opravdanje za takvu nesmotrenost.

Uz to u razmacima od 7-10 dana šalju informacije o teroru, ubojstvima, pljačkama, silovanjima nad Bošnjacima i Hrvatima, kao i manje značajne informacije o kretanju vojnih jedinica. U tome svoj obol daje i K.D., Z.S. A.J. i S.F. Tu su deseci dokumenata. (15) Ipak, sve ove slabosti, koje su ljudima svojstvene, nisu ih spriječile da iskažu neizmjernu hrabrost i patriotizam.

Uspijevaju početkom aprila slati podatke o pojedinim kolaboracionistima i ratnim zločincima. (16) Upravo s ovim dokumentima, gdje se pošiljalac potpisuje izvjesni Zijad pojavljuje se dvojno ime **ZIJAD-WALTER**.

Tako počinje fiktivni naziv grupe "Walter" početkom maja 1994., a ustvari radi se o istim članovima. Taj naziv prilikom njihovog hapšenja i suđenja poslužit će srpskoj policiji da bombastično objavljuje hapšenje grupe "Walter" očito podsjećajući se istoimene grupe partizanskih ilegalaca u Sarajevu za vrijeme 2. svjetskog rata kao paradigme.

S. D. ipak poštiva, koliko može, pravila konspiracije. Šalje brojne izvještaje, ali se služi isključivo dogovorenim kodom. On očito

prepušta grupi "Walter" da dostavlja podatke o teroru i sl., a on pokušava, pored takvih podataka, dati ozbiljniju analizu događanja, kao i odnose koji vladaju unutar naših grupa (17).

Faksove šalju i pripadnici MHD "Merhamet", na isti stroj, a nekada preko faksa u Zavodu za rehabilitaciju, opisujući stanje u pogledu humanitarne pomoći, problemima i uspjesima u obezbjeđenju hrane, suradnji ili teškoćama s MKCK i VK, ali i podatke o teroru, etničkom čišćenju. (18) "Zijad" posvećuje nekoliko izvještaja MHD "Merhametu" posebno kritizirajući njihovo učešće u preseljenju Srba iz Zenice u Banju Luku (19) i posljedično iseljavanje Bošnjaka iz njihovih kuća.

Interesantno da u to vrijeme srpski "Glas" počinje seriju članaka protiv uglednih Banjalučana, koji su se našli u inozemstvu bježeći od četnika, ali kada spominju Bošnjake kao sinove i oca prof. dr. Osmančevića, tada ih odmah svrstavaju u SDA pripadnike i Srbomrzce... Spominju Huseina Sojtarića, Smailagića sportaše koji su ih iznevjerili, ali i neke Srbe, koje uvrštavaju u pobjeguše: Đoku Jurića, Vladu Bojera kao "poznatog funkcionara općine Stari grad" i dr. (19a) Slijedeći puta, napadaju "muslimanske fundamentaliste": Izeta Beganovića, M. Ganića, M. Plivca, Jelaču, B. Jahića i druge, napominjući da aktivno rade protiv "srpske države". (20)

Upravo tada se nalazim u Sarajevu. S predsjedništvom Udruženja Banjalučana (A. Maglajlić, E. Germović, S. Mešanović). Na konferenciji za štampu smo govorili o patnjama i teroru nad Banjalučanima ("Oslobođenje" 18.06; 21) o etničkom čišćenju i dr. To je bila prva ozbiljnija konferencija za štampu na tu temu, a nekoliko dana ranije sam u sklopu "okruglog stola" na TV Sarajevo govorio o stvarnom stanju u Banjoj Luci. Bile su to prve vijesti o Banjoj Luci u javnim medijima BiH, izrečene od sudionika događanja. Na ulici, telefonom, naši Banjalučani su se javljali izražavajući zadovoljstvo što neko govori o Banjoj Luci. Do tada, to je bila gotovo tabu-tema, vjerojatno kao posljedica raširenog vjerovanja da drugi grad u BiH nije smio biti okupiran bez borbi, te da se radi o općem kukavičluku i sl. pa je to bolje ni ne spominjati. Osim toga, kao da je stalno bio prisutan antibanjalučki lobi, što sam osjetio i na svojoj koži, u malo kasnijim događanjima.

Po povratku u Zagreb organiziram sastanak s 3 člana IO-a SDA Ganić, Plivac, Osmančević. Dogovaramo kontakte s našima u Banjoj Luci, a primjećujem da su potpuno nemoćni, te da konce u Banjoj

Luci vuku ljudi iz MHD, u sprezi sa Zagrebom, dok se oni nalaze na periferiji svega. Dao sam im s moje strane "svjedočenje" o njihovom radu ranije. (22)

Gledanje kroz finđan

Uskoro u Londonu za mene počinju vrlo neprijatne stvari. Grupa "naturaliziranih Engleza", potpomognuti nekim čudnim lobistima iz BiH (o tome je pisala štampa), žele me isključiti iz političkog života, a London im je bio veoma pogodno mjesto. U centru destrukcije protiv BiH u Evropi, u Londonu s najjačim srpskim lobijem u inozemstvu, našao sam se okružen "naturaliziranim Britancima" koji su tobože brinuli o interesima RBiH... Usprkos brzog sticanja simpatija u simpatizerskim krugovima, te u islamskim krugovima Engleske, usprkos izuzetnoj aktivnosti u javnom prezentiranju Bosne, brojnim intervjuima u medijima, bio sam u nezavidnom položaju.

Na Glavnom odboru SDA (april,'94) u Sarajevu, skrenuo sam pažnju na stanje u Londonu i upozorio da mi se ne dozvoljava da po ovlašćenju i propisima imam uvid u finansijsko poslovanje Ambasade BiH. Na kraju se pokazalo da sam bio u pravu i kad sam tražio čiste račune i dovođenje u ambasadu onih "koji su okusili gorčinu agresije". Tada se na sjednici GO-a našao "naturalac" M.N. Bio sam iznenađen da na zatvorenu sjednicu ima pristup stranac, i još s takvom reputacijom... On mi priđe i bezobrazno kaza, "znaš, ja imam mnoge u šaci", a zatim puknuvši prstima kraj mog uha, dodade: "Mogao bi te ovako pogoditi metak... Imamo mi podatke o tvom radu u Banjoj Luci".

I odista, od tad počinju muke za mog oca i brata. Grupe četnika upadaju u kuću, maltretiraju, vežu ih za stolice, bodu, reckaju noževima i pljačkaju. Kad su ih komšije primili sebi, istu večer im četnici bacaju bombe pod prozor. UNHCR ih spašava i prebacuje u Zagreb.

Kasnije sam saznao da se M.N. predstavljao mojim imenom kada je organiziran ovaj put za diplomate. Lažno se predstavljao i tako dospio u Sarajevo da bi meni zaprijetio. I to je kazano pred 9 diplomata RBiH, ali bez konsekvenci za njega. U ljeto iste godine bit će poveden na turneju po Istoku i na važne sastanke, valjda kao nagradu (juni, '94), a bit će promoviran on i drugi naturalci u visoke diplomatske službenike MIP-a BiH.

Drskost zaposlenih u Informacionom centru ili ambasadi je bila takva, da je naturalizirana Engleskinja, rodom iz BiH, student iz Beograda, po nacionalnosti Jugoslovenka, dovela englesku policiju u džamiju da rastjeruje Bošnjake-mumine. Eto, naši Bošnjaci su doživjeli da ih nevjernik, radnik u njihovoj ambasadi istjeruje iz džamije. I to se dešava neposredno nakon što je u Londonu boravio Reisu-l-ulema dr. Cerić 08.05.'94. (1) Tada sam organizirao susret našeg Reisa sa Interreligijskom grupom britanskog Parlamenta, a zatim susret s najvišim vjerskim dostojanstvenicima VB-e na kojem je dat prijedlog da Savez kršćanskih crkava u Ženevi, donese odluku o izgradnji i obnovi svih džamija u BiH, a na moju intervenciju, i manastira Sveti Ivo kod Jajca. Posjeta je bila očito veoma uspješna, i s aspekta kojeg spominjem i zbog utiska kojeg su ostavili impresivni nastupi Reisa na Muslimanskom parlamentu VB-e i u susretima s Muslimanima svijeta u Londonu.

Malo iza te posjete, pozvan sam na skup predstavnika političkog i kulturnog establišmenta Londona, te diplomatskog kora, koji je održan na inicijativu Vatikana a na temu "Uloga religija u rješavanju sukoba u BiH". Skup je vodio nadbiskup monsinjor Tauran. Tu su bila čuvena imena, koji su jasno kazali da se u BiH radi o agresiji Srbije i Crne Gore. Posebno sam zapazio poštenu i emotivnu diskusiju novinarke **Dese Travisan (Despić)**, srpske novinarke koju je iz Beograda protjerao Miloševićev režim, a koja se obrušila na srpske fašiste i bila prva koja se usprotivila prisutnom velikosrpskom lobiju u Engleskoj. Bio je prisutan i **Krsto Cvijić**, čuveni hrvatski intelektualac, urednik londonskog "Ekonomista", koji me je potakao da se javim na ovom skupu. Iza toga sam imao priliku diskutirati. Odmah sam naveo uzroke agresije i genocida nad nesrbima, počinjenim od četnika i potaknutim iz Srbije i Crne Gore itd., ali sam također tražio osudu srpske ortodoksne crkve zbog njenog otvorenog angažiranja na strani zločina. Kasnije će na skupu Svjetskog saveza crkava u Ženevi, nakon mjesec dana, zaista biti osuđena pravoslavna crkva u BiH i čak izbačena iz Saveza.

Ovo je ujedno obrazloženje zašto će banjalučki, sada "srpski Glas", povesti kampanju protiv mene a u kontekstu napada na Vatikan i samog Papu i predsjednika Izetbegovića. (2)

Kasnije, u '95. M.N. i drugi "naturalci" će biti isključeni iz diplomacije, a njemu će biti zabranjen ulazak u BiH. Ta borba za istinu i Bosnu mene je zaustavila u aktivnostima za naš narod iz BK.

11.09.'94. Sigurna osoba će me tek tada izvijestiti: "U MIP su dolazili brojni faksovi iz Londona, strašno te optužujući. Bili smo uvjereni da si nastradao i kada si došao, mnogi su zazirali od tebe. Kazao sam im da ti to ne možeš biti, čim sam vidio tvoj lik." S tim podatkom mnogo toga mi je sinulo, ali i da sam dobro uradio što sam se obratio IO-u SDA i tražio raščišćavanje. Kasnije 1996. godine, ("Ljiljan", 29.01.) na sjednici GO, **ambasadori Behmen, i Živalj**, će mnogo govoriti o sličnoj problematici, u mnogo širem kontekstu.

Nažalost, sve se odigravalo u čudnoj sinhronizaciji s grupom "Walter". Oni su upravo tada počeli slati optužujuće faksove protiv mene bez ikakve osnove, koji su antibanjalučki lobisti obilato koristili.

Nije mi bilo jasno kako neki naši odgovorni ljudi, u koje se vjerovalo, nisu shvatili da takve poruke iz okupiranog grada nisu moglo proći bez znanja srpske policije... Nevjerojatni karakteri, cijela galerija likova sa slabostima koje ih čini nepodobnim za rukovođenje ljudima, našli su se u prilici da rukovode i rješavanju ljudske sudbine.

Ispričat ću samo jedan primjer takvog ponašanja... Prilikom posjete Londonu, upita me takav "rukovodilac": "A ti to držiš govore po Londonu, i to na Trafalgar skveru? Ko ti je dao odobrenje? Znaš, ja kada govorim to je ogroman skup."

Ništa mi drugo nije preostalo već da mu navedem neke od mojih riječi upućenih skupu Bosanaca i Engleza od oko 1.500 ljudi: "Okupimo se oko jednog bajraka, jednog Predsjedništva, jedne Vlade i našeg Alije". Ne, njega nije interesiralo što su na podijumu sa mnom bile tako čuvene ličnosti i važna imena za BiH, kao glumica Vanesa Redgreiv, prof. Hejstings, novinarka Trevisan D. i Noel Malkolm, autor knjige "Povijest BiH" i dr. Njemu je najvažnije bilo što je povrijeđena njegova sujeta, jer, eto, ima još neko u inozemstvu ko se može javno obratiti u ime Bosne i Krajišnika.

Shvatio sam da unutar redova Bošnjaka, u političkim i intelektualnim krugovima, postoje destruktivne-retrogradne snage, koje su daleko od "siratu-l-mustekima", koji će zbog svojih uskih interesa zanemariti sve, pa i Bosnu. Za njih je dovoljna "**finđan Bosna**". Takvi su na zgradi Predsjedništva pisali 1993" potpiši Alija, makar bila k'o avlija".

Prisustvujem otvaranju ambasade USA u Sarajevu (04.07.'94.), po pozivu, i srećem **Roya Gutmana**. Poklanja mi svoju knjigu

"Svjedok genocida". Kazao sam mu da vodim borbu za rehabilitaciju. Sve je shvatio i kazao da je žalosno da tako što doživljavam od svojih, da mu nije bilo jasno zašto prije par mjeseci nisam bio na promociji knjige "Svjedok genocida" u Zagrebu, koju je priredio ambasador USA g. Galbraith, da se pitao zašto nisam javio da ne dolazim, jer službenim putem sam pozvan preko MIP-a, da je bilo tužno cijelu večer vidjeti praznu stolicu uz svečani stol, s mojim imenom, a da baš zahvaljujući meni, u svijet je otišla informacija o konclogorima i genocidu u BiH...

U Sarajevu susrećem Živka Babića, čestitog komunistu, bivšeg ministra za informiranje, člana CKSKJ. Razgovaramo o Banjoj Luci. Vrlo je otvoren i zalaže se za jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu.

Odmah iza toga "Glas srpski" (09.08.;5) počinje ponovo kampanju protiv mene, posvećujući mi cijelu stranicu. Govore s dobrim poznavanjem stvari, očito da imaju špijune u našim redovima... Zatim u "Glasu" od 05.09. pola stranice posvećuju napadima na predsjednika Izetbegovića, Svetog oca Papu i mene. Ovdje već prave komediju od svoje propagande. Mislim da ni seljaci sa Zmijanja ne bi ozbiljno uzeli te bljuvotine koje objavljuju.(6).

No, tromjesečni boravak u Sarajevu, do odlaska u Oslo, imao je za mene veliko zadovoljstvo, pošto sam nakon četiri godine sreo svoju kćerku i sestru. Dobio sam priliku da bar malo podijelim sa njima teškoće boravka u opkoljenom Sarajevu, glavnom gradu naše domovine, gradu jedinstvenog u svijetu heroizma i otpora agresorima.

Bilo je tu mnogo dirljivih susreta sa utemeljiteljima SDA, ranjenim borcima Krajišnicima i Banjalučanima, ali i sa nekim diplomatama i parlamentarcima iz Londona. Dolazak u Sarajevo bilo je pitanje časti za svakog poštenog čovjeka na zemlji. Sarajevo je tada zaista bilo simbolički centar demokratskog svijeta. Nije bilo u svijetu umjetnika, političara, vojnika, koji nije poželio doći u opkoljeni grad.

Posebno se sjećam ugodnog i iznenađujućeg susreta sa britanskim parlamentarcem, čelnikom Liberala, gosp. Pedi Ešdaunom, na Baščaršiji jednog predvečerja. Njegova srdačnost i prijateljski osmjeh su mi tada puno značili. Kao da mi se zahvaljuje za rad i boravak u Velikoj Britaniji, a ja sam mislio da me nije niti zapazio u Londonu. Gospodin Ešdaun je bio politička perjanica Velike Britanije u kritici politike podjele BiH, koju je provodila

tadašnja konzervativna engleska vlada. Njegovi temperamentni i česti nastupi u britanskim medijima u korist cjelovite i neovisne BiH, razotkrivanje užasnih posljedica agresije, odudarali su od jalove i besciljne politike aktualne vlade njegove zemlje, te očigledno snažno utjecala na promjenu javnog mišljenja u Velikoj Britaniji u korist obrane Bosne.

Članak u "Glasu"

Srećom, tada već izlazi iz Banje Luke nekoliko mojih suradnika, koji dostavljaju dovoljno informacija za naše institucije o stanju u Banjoj Luci.

Tada uspijevaju S. i A. dostaviti kratku obavijest našim institucijama u Sarajevo i razbiti dezinformacije od prije. (01.07.;7) Na slobodnu teritoriju dolazi nekoliko članova IO-a SDA i počinje živjeti SDA Banje Luke smještena u Travniku. Uspostavljamo kontakte, nalazimo se u Sarajevu, i vršimo reorganizaciju... Kao čelnik IO-a SDA predvodim ih u posjeti kod predsjednika Izetbegovića (02.09.'94.) Prisutni su bili: Novalija, Džonlić, Šarić, Robovac, Bilalbegović, Mešanović, Muhedinović i ja. Izlažemo Predsjedniku stanje u Banjoj Luci. To je prvi službeni kontakt predstavnika SDA Banje Luke na tako visokoj razini. Tada je RTV Banja Luka dao "vanredno saopćenje" o našem susretu, a i "Oslobođenje" na prvoj strani (8).

To je praktički značilo priznanje kontinuiteta rada SDA Banje Luke. Tada je čelništvo preneseno na Amira Novaliju, jer sam bio pred odlazak u Oslo, na novu dužnost. (9)

Tih je dana u hotelu "Holidej-Inn" u Sarajevu organizirana promocija knjige "Svjedok genocida", Roya Guttmana. Dobivam telefonski poziv od njega osobno iz USA. U sali je bilo preko 500 ljudi.

Govoreći na promociji o meni, o mojim zaslugama za rano otkrivanje konclogora, o mom dostojanstvenom držanju u Banjoj Luci, naglasio je da je sretajući me u različitim okolnostima uvijek čuo riječi vjere u pobjedu Bosne i Bošnjaka, što ga je oduševljavalo. Trajalo je to dobrih 5 minuta. Bio sam ganut i ponosan. U tom momentu to mi je bio ljekoviti mehlem na ranu, a posebno uvjerenje da postoje ljudi, koji cijene čovjeka i njegov rad, i ne ustručavaju se

obraniti ljudsko dostojanstvo, pa makar to bili i mali ljudi. Dakle, još jednom se potvrdilo da je susret s Royem bio sudbonosan za mene.

26.10.1994. godine IO SDA Banja Luka, iz svog privremenog sjedišta u Travniku, me zadužuje da "prihvatim mjesto potpredsjednika Regionalnog odbora kao koordinator za dijasporu, te da organiziram i povežem članove IO SDA Banje Luke koji su izvan BiH i aktiviram njihov rad u dijaspori. O tome upućujem dopis prof. dr. Osmančeviću, predsjedniku Asocijacije Bošnjaka, s molbom da odbornike i članove IO-a obavijesti o toj odluci. (12) To će biti realizirano u '95. kada trojica članova IO-a dolaze u Norvešku i odavde prvi puta počinje organiziranje Udruženja Banjalučana u dijaspori (Švedska, Norveška, Danska, Njemačka).

Nakon drugog pokušaja (zbog bombardiranja Hrasnice) uspijevam izaći iz Sarajeva, da bih posjetio Travnik i naše ljude. Navečer sam dugo razgovarao s članovima IO-a, a ujutro posjetio CSB Banjalučkog okruga. Sreo sam **Muhameda Sadikovića** iz Kotor Varoši, koji je sada bio čelnik. Sve je bilo puno emocija. Istu večer se skupilo 30-tak Banjalučana. Poveli smo razgovor o njihovom teškom i neizvjesnom položaju. Nažalost, nisam mogao posebno ništa poduzeti za naše, jer sam praktički bio "gurnut" u stranu u Sarajevu. Nije pomogao ni dopis Ratnog predsjedništva Banje Luke, upućen predsjedniku glavnog odbora SDA BiH Mirsadu Ćemanu, u kojem se traži definiranje mog statusa. (13)

Shvatio sam da ipak imam iskustvo i kredibilitet borca za BH, koji takvi lobiji ne mogu osporiti, pa sam se obratio medijima, kao oprobanom sredstvu suzbijanja nepravde. Dajem nekoliko intervjua na Radio BiH, dva po 45 minuta na TV "Hayat", i odlučujem se na feljton u "Oslobođenju" (03.07.). To će ohrabriti mnoge prognanike iz Banje Luke da se i oni jave u medije, ali i suzbiti lažne ocjene o ponašanju Banjalučana u toku okupacije. Sličan prikaz dat ću za "Azyl times" u inozemstvu (27.07.;15). Znatno kasnije, u Sanskom Mostu, dobit ću podatak da je mobiliziranost naših ljudi bila preko 100% u korpusu naroda koji je dospio na slobodnu teritoriju, da je bilo 1.600 boraca, oko 100 šehida i više stotina invalida.

U Banjoj Luci uskoro hapse tzv. grupu "Walter" koju sačinjavaju Safet Filipović, Asim Jakirlić, Zijahudin Smailagić i Osman Gojačić. (2)

Paralelno hapse Smaila Đuzela (31.08.'94.). Nad njim odmah počinje gruba istraga. Prebijaju ga do besvijesti, muče... On

zlotvorima prkosi riječima: "Šta želite pod silom se može kazati?" Njegovu odanu i hrabru suprugu Šuhretu privode na saslušanja svaki dan, odmah nakon hapšenja Smaila. Dodatno je muče dovodeći je svaki dan pred kazamatska vrata gdje ljude tuku, lome udove i ubijaju. Njihovi krici treba da je slome. Ona je tako izdržala mjesec dana, da bi i nju uhapsili 27.09.'94... Provodi narednih 6 mjeseci u samici poznatog zatvora "Tunjice", kao jedina žena u zatvoru, da bi se narednih mjeseci našla u zatvoru, u blizini supruga. Sudbina ovog bračnog para je sinonim patnji Banjalučana za vrijeme agresije srpskih osvajača.

U Sarajevu nastojim upoznati naše čelnike sa slučajem uhapšenih, objašnjavajući da su to odani patrioti. Nastojim da se izdejstvuje njihova zamjena za četničke oficire i sl. Pismeno se obraćam našim najvišim čelnicima.

Kontaktiram poznate novinare, Gutmana i Veronicque Pasquer da bi se dala medijska podrška. Kako su uskoro uhapšeni i članovi MHD "Merhamet", to i o njima vodimo ravnopravno brigu. Drugi krugovi Bošnjaka u Zagrebu i Sarajevu upravo nastoje razdvojiti dvije grupe: na humanitarce "Merhameta" i SDA članove, te se kod kampanje vani ignorira hapšenje članova SDA.

U decembru '94. srpsko vojno tužilaštvo podiže optužnicu protiv "ilegalne grupe Walter, koja se tokom rata, sve do augusta '94. kada je otkrivena, u tom gradu, navođeno "bavila" špijunskom djelatnošću protiv RS". Optužnica je podignuta protiv Smaila (Ibrahima) Đuzela, Safeta (Jusufa) Filipovića, Zijahudina (Ethema) Smailagića, Osmana (Ahmeta) Gojačića, Asima (Muhameda) Jakirlića i Šuhrete (Jusufa) Đuzel, te Muharema Krzića i Amira Novalije koji se trenutno nalaze u pritvoru.

Tek ovom prilikom "Ljiljan" će konačno napisati cijelu stranicu povodom ovoga hapšenja, (17) dok će "Oslobođenje" pored toga navesti završetak etničkog čišćenja Bošnjaka u Bosanskoj krajini i B.Luci, te o zaslugama pojedinaca iz MHD (D-14/'95)... U "Oslobođenju" izlazi i jedan upozoravajući članak da između uhapšenih treba praviti razliku, i to onih koji su iz SDA, dakle političkih, i onih iz MHD "Merhamet", jer postoje bitne razlike, koje uvjetuju borbu za njihovo oslobađanje, odnosno traženje razmjene (18)

Mene ova vijest zatiče u Oslu, na dužnosti šefa Konzulata. Razmjenjujem mišljenja s našim prognanicima i odlučujemo se na

prikupljanje podataka o Banjoj Luci u toku okupacije. Cilj nam je razotkriti zločinačku djelatnost velikosrbizma i četništva, da se nikada više ne pojavi i ne nanosi zlo. Uspostavljamo veze i s okupiranim područjem. Od tada počinje druga faza rada mojih suradnika i mene. Rad na otkrivanju zločinaca, koji napuštaju Bosansku krajinu... Neke već otkrivamo u Gašincima, izbjegličkom logoru, a neke kasnije...

Gotovo cijelu godinu optuženi iz tzv. grupe "Walter" sjede u istražnom zatvoru, da bi im se tek u septembru izrekle presude. Đuzel dobiva 13, Filipović 15, Smailagić 11, Jakirlić 14 i Šuhreta Đuzel 12 godina zatvora, a ja 20 godina zatvora. Članak-"Glas" 14/'93.

"Glas" srpski 2. i 3.09.'95. pored obavijesti o presudama Vojnog suda navodi tvrdnje gradonačelnika Radića da u Banjoj Luci nema etničkog čišćenja, nego se radi o dobrovoljnom odlasku i pri tome će pokazati dokument o tome, koji su 14. augusta 1995. godine potpisali **predstavnik MKCK Lusi Strental**, po ovlaštenju **Kornelija Samaruge** predsjednika MKCK i predstavnika tzv. Republike Srpske **Nikole Koljevića**, a da se njima samo organizira, prijevoz do Srpca za odlazak u Hrvatsku... Kakav cinizam i bezobrazluk. Rad MKCK se još jednom potvrđuje u ružnom svjetlu. Kasnije, u decembru '95. Sekretarijat MKCK, pod pritiskom Samaruginog čovjeka, će onemogućiti našeg predstavnika pri OUN u Ženevi, da iznese podatke da je MKCK prvi dobio informacije o zločinima u BiH, ali ih nije htio prenijeti svijetu... "Ljiljan". Tu se javlja i vladika Banjalučki Jefrem koji optužuje druge za zločine prema ljudima iz njegove pastve, te ističe: "Ovo je već zaista svetski kriminal, da se bez najave i neselektivno tuče direktno po civilnim ciljevima, gradovima i selima, školama i bolnicama. Ali šta mi možemo očekivati od ljudi kojima sve leži u topuzu. Njima ništa nije grehota ni sramota, sve će učiniti da ostvare svoj cilj. No, ni svetski moćnici ne mogu baš sve što hoće. Ono što mi uliva nadu je da srpski narod ne može i ne smije biti uništen: Činjenica je da se on bori za svoju zemlju na kojoj je mnogo duže od onih koji se sa njim za tu zemlju otimaju" (Puls "Glasa srpskog")(22). "Ovaj nesrećni rat je počeo muslimanskim pucanjem u srpske svatove."

Čim sam dobio vijest o suđenju, odmah sam obavijestio strane novinare, kao i Pervizovića, urednika "Azyl Timesa", koji objavljuje članak "Moćnici, gdje ste sada", pitajući svjetske lidere šta čine da se

zaštite Bošnjaci u Banjoj Luci. Ustvari, članak pišem sam (AT. oktobar '95.; 24). U Danima januara, '96. izlazi taj opširniji članak pod naslovom "Srpska pravda u gradu bezakonja", koji dosta vjerno opisuje stradanje grupe "Walter" (ND; 25).

EPILOG I PORUKA

Međunarodna zajednica, konačno, pod pritiskom USA, odlučuje se na zaustavljanje agresija na BiH. Sklopljen je Daytonski sporazum o miru krajem 1995. godine. Slijedi borba za integraciju Bosne i Hercegivine političkim i mirnim sredstvima.

U siječnju 96. dobivam obavjest da se priprema oslobađanje mojih suboraca iz banjalučkog zatvora "Tunjice", te da ce biti prebačeni u Sanski Most. Neposredno iza toga, odlazim u Sarajevo, pa u Sanski Most. Susrećem **Šuhretu** i **Smaila Đuzela**, te druge na ulici. Nemam još snage da to opišem, ali i danas čujem njihove riječi: "Nastavljamo borbu za BiH, ostajemo u Sanskom Mostu i stavljamo sebe na raspolaganje domovini..."

Osjetih nagonski da moram zabilježiti sjećanja na golgotu Bosanske krajine i Banje Luke. Srećom se dočepasmo sačuvanih dokumenata iz Banje Luke, a dio se skupi u inozemstvu. Kad ih dobih, tek tada postadoh siguran da sam na dobrom putu, jer u tim dokumentima sadržan je vjeran opis golgote našeg naroda, njegov život i umiranje u okupiranoj Banjoj Luci.

Čitaoca bih pak, zamolio da razumije u kojim uvjetima smo prikupljali podatke i dokumente, da shvati da bi nas svaki zaplijenjeni dokument vodio direktno u četničke ruke, na optuženičku klupu ili prostu likvidaciju, što se i dogodilo našim ljudima u 1994. godini, te je stoga prikupljanje i slanje podataka bila opasna igra u uvjetima stalne prijetnje pretresanjima i hapšenjima, te da nije bilo moguće postići savršenu sistematičnost i tačnost, pa su realno moguće greške u nekim od podataka i u datumima.

Da smo zaista bili pod stalnom paskom banjalučkog SDB-a, svjedoče zaplijenjeni dokumenti koji su svakodnevno dostavljani predsjedniku Kriznog štaba pod oznakom najstrožije povjerljivo.

Tu su bili navedeni podatci o brojnim pojedincima, šta se poduzimalo protiv njih, koje istražne, policijske ili propagandne aktivnosti su u toku, te kakve rezultate su dale kada su u pitanju čelnici SDA... Dakle, sa nama su se služili kada su željeli postići negativne efekte prema nama kod našeg naroda, kod međunarodnog faktora, ili jednostavno, da potaknu nesrbe ka napuštanju ovih teritorija.

Sigurno je međutim, da će ova knjiga potaći mnoge Krajišnike da objave i vlastita sjećanja, i zbog povijesne istine i zbog poruke nama svima, a posebno mladima, da nikada ne dozvole genocid nad svojim narodom kao, i nad bilo kojim drugim, a da se pri svakom nagovještaju zla, smjesta mobiliziraju i spriječe ga...

Molim sudionike i suvremenike pojedinih događanja da razumiju da knjigu objavljujem i zbog njih, da ono što su uradili za Bosnu i Hercegovinu ne prekrije veo zaborava, jer to bi bila daleko veća šteta, nego rizik da se objavljivanjem kaže i nešto što bi bilo bolje sakriti, ili pak da se nađemo u prilici da motive i činjenja nekih aktera događanja nismo pravilno ocijenili.

Tako sam i sam procijenio kada sam 1993.godine saznao da je naša Misija pri OUN djelomično štampala naše obavještajne podatke pod nazivom **"Život i smrt pod okupacijopm"** i to dostavila Savjetu za sigurnost i suradnju USA Kongresa, i pored rizika da se tog materijala dočepaju četnici, a posljedice bi se znale, jer su tu bila navedena naša imena kao izvor podataka.

Ne treba zaboraviti da je knjiga upućena i našim neprijateljima, ratnim zločincima, neprijateljima Bosne i Hercegovine i njenih građana. Ona je njima oružje upozorenja...

I zaista , danas možemo kazati da je vjerodostojnost podataka u knjizi, definitivno verificirana od strane ITCY u Haagu, jer većina podataka, činjenica i informacija iz knjige, potvrđena je i dokazana u istražnom postupku i optužnicama glavnim akterima masovnog zločina i genocida nad nesrbima u Bosanskoj krajini, u čemu autori knjige daju svoj nemjerljiivi doprinos od 1994. godine.

Interesantno je podsjetiti da je jedan od autora u svojim izvještajima za međunarodne faktore već 1992. godine predskazao da ce se ZLOČINci sigurno suočiti sa Sudom za ratne zločine, kao onom u Nirnbergu 1945. godine.

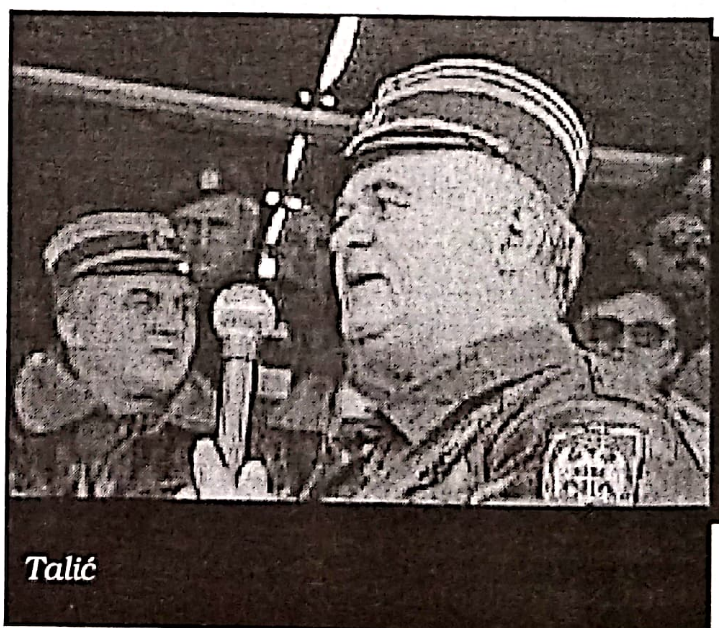
Kao primjer, dio optužnica (1.april do 31.decembar 1992.) **generalu Momiru Taliću** i **Radoslavu Brđaninu**, u potpunosti je u kompatibilnosti s pisanim izvještajima koje sam prikupljao s grupom patriota i slao u Svijet neposredno po dešavanju, tokom 1992-93.godine.

Kako je rat u Hrvatskoj odmicao, postojalo je sve vjerovatnije da će i BiH proglasiti nezavisnost od SFRJ... SDS je, shvativši da neće moći zadržati BiH u okviru prosrpske SFRJ, počeo stvarati odvojeni srpski entitet u BiH. U septembru i oktobru 1991. godine tzv.

"zajednice opština" su transformisane u tzv. "srpske autonomne oblasti", a među njima i "Zajednica opština Bosanske krajine", koja približno 16. septembra 1991. godine postaje "Autonomna regija Krajina (ARK)". ARK će obuhvatiti (između ostalih) sljedeće opštine: Banja Luka, Bihać, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Čelinac, Donji Vakuf, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Šipovo i Teslić... Opštine Bihać, Bosanska Krupa, Donji Vakuf, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor i Sanski Most imale su manjinsko srpsko stanovništvo.

Rukovodstvo SDS-a je znatnu zastupljenost bosanskih Muslimana-Bošnjaka i bosanskih Hrvata u stanovništvu područja, za koje se tvrdilo da pripadaju tzv. "Republici bosanskih Srba", doživljavalo kao veliku prepreku stvaranju te države. Zbog toga je stvaranje te države i obezbjeđenje državnih granica, na kraju podrazumjevalo i trajno odstranjivanje, genocid ili tzv. "etničko čišćenje", gotovo cjelokupnog stanovništva bosanskih muslimana-Bošnjaka i bosanskih Hrvata.

Počev od marta 1992. godine, vojne agresorske jedince JNA i paravojne jedinice, jedinice Teritorijalne obrane (TO), policijske jedinice i civili koje su te snage naoružali (u daljnjem tekstu "agresorske snage"), preuzele su kontrolu nad opštinama koje su ušle u sastav ARK-a, kako su navedene u pragrafu 4, i drugim opštinama. Logističku podršku, organizaciju i rukovođenje u preuzimanju vlasti i događajima koja su uslijedila, pružili su SDS, vojno i policijsko rukovodstvo, te tzv. "krizni" ili "ratni štabovi".

Talić

"Krizni štabovi" su formirani, kako na regionalnom, tako i na opštinskom nivou vlasti kao tijela koja će biti odgovorna za koordinaciju i sprovođenje najvećeg dijela operativne faze plana

genocida-etničkog čišćenja tzv. "Republike bosanskih Srba" i koja će preuzeti ovlasti upravljanja u regijama i opštinama... Dana 5. maja 1992. godine, zvanično je objavljeno osnivanje "Kriznog štaba Autonomne regije Krajina", a **Radoslav BRĐANIN** je postao predsjednik. **Momir TALIĆ** je bio član tog Kriznog štaba. Dana 18. maja 1992. godine. Krizni štab ARK-a proglasio je da su krizni štabovi u opštinama najviši organ vlasti u opštini. Dana 26. maja 1992. godine. Krizni štab ARK-a proglasio se najvišim organom vlasti u AR Krajini i da su njegove odluke obvezujuće za sve krizne štabove u opštinama. Dana 31.maja 1992.i 10. juna 1992. godine, po naređenju **Radovana Karadžića**, u svojstvu predsjednika Predsjedništva "Srpske Republike BiH", "krizni štabovi" su preimenovani u "ratna predsjedništva", a kasnije u "ratna povjereništva" u opštinama. Ustvari, oni su zadržali istu strukturu i ista ovlaštenja, koja su imali "krizni štabovi".

Dana 12. maja 1992. godine zasjedala je tzv. "Skupština srpskog naroda" u BiH. Sjednici su, među ostalim, prisustvovali Radoslav BRĐANIN i Momir TALIĆ. Na toj sjednici su donesene odluke o osnivanju srpske države u BiH, osnivanju Predsjedništva i srpskim ciljevima u BiH. Donesena je i odluka o stvaranju "Vojske Srpske Republike BiH" (dalje "VRS"). Kao posljedica te odluke, jedinice JNA, koje su tada bile u BiH, transformirane su u komande nove vojske, VRS. Međutim VRS je zadržala čvrste veze sa JNA, koja je preimenovana u Vojsku Jugoslavije (u daljem tekstu "VJ"). Dana 19.maja 1992. **Momir TALIĆ** je postao komandant 1.krajiškog korpusa VRS...

Radoslav BRĐANIN, kao predsjednik Kriznog štaba "AR Krajine" i istaknuti član SDS-a, i Momir TALIĆ kao komandant 1.krajiškog korpusa i član "Kriznog štaba AR Krajine", sprovodili su politiku uključivanja ARK-a u novu srpsku državu. Implementacija te politike zahtjevala je da se bošnjački i hrvatski narod BiH trajno uklone a njihova kultura uništi u opštinama u kojima su oni stoljećima živjeli.

Ovaj udruženi zločinački poduhvat je započeo osnivanjem **"Skupštine srpskog naroda"** u BiH 24. oktobra 1991. i trajao je kroz cijeli period agresije na BiH, sve do potpisivanja Deytonskog mirovnog sporazuma krajem 1995. godine. U tom poduhvatu učestvovao je veoma veliki broj pojedinaca, uključujući Radoslava Brđanina i Momira Talića, te druge članove Kriznog štaba AR Krajina, rukovodstva tzv. "Srpske republike", na čelu sa **Radovanom Karadžićem, Momčilom Krajišnikom i Biljanom Plavšić**, članovima "Skupštine Autonomne Regije Krajina" i Izvršnog Vijeća Skupštine, kriznim štabovima opština "AR Krajine", "Vojskom Republike Srpske", srpskim paravojnim snagama i drugim...

Približno od 1. aprila 1992. godine, pa do 31. decembra 1992. godine, Radoslav BRĐANIN i Momir TALIĆ, djelujući individualno ili u saradnji, međusobno i sa drugim članovima rukovodstva bosanskih Srba, planirali su, podsticali, naređivali, počinili ili pomagali i podržavali pripremu ili izvršenje kampanje, čiji je cilj bio da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati unište, u cijelosti ili djelimično, kao nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva u opštinama navedenim u paragrafu 4. kao dio "ARK-a" koja je na najekstremniji način došla do izražaja u opštinama **Bosanski Novi, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor i Sanski Most**.

Nakon preuzimanja političke vlasti u opštinama navedenim u pragrafu 4, sprovođenje navedene kampanje uključivalo je:

(1) ubijanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji su bili izvan borbenog stroja, od strane snaga bosanskih Srba (koje su uključivale jedinice ranijeg 5. korpusa JNA (1. krajiškog korpusa) u selima i područjima koja su bila naseljena nesrpskim stanovništvom; u logorima i drugim zatočeničkim objektima; i tokom deportacije ili prisilnog premještanja bosanskih Muslimana i Hrvata;

(2) nanošenje teških tjelesnih ili duševnih povreda bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, koji su bili izvan borbenog stroja za vrijeme njihovog zatočeništva u logorima i drugim zatočeničkim objektima i za vrijeme ispitivanja u policijskim stanicama i kasarnama, tokom kojih su zatočenici bili konstantno izloženi torturi, ili prisiljavani da budu svjedoci nehumanih djela koja su uključivala ubistva, silovanja, seksualna zlostavljanja, mučenja i premlaćivanja.

(3) Zatočivanja bosanskih Muslimana i Hrvata koji su bili izvan borbenog stroja u uslovima sračunatim da dovedu do fizičkog uništenja dijela tih grupa, i to pomoću premlaćivanja ili drugih vidova fizičkog maltretiranja kako je gore opisano, davanje obroka jedva dovoljnih za preživljavanje, zagađene vode, nedovoljne ili nepostojeće ljekarske njege, nehigijenskih uslova i pomanjkanja prostora.

U periodu između, približno 1. aprila i 31. decembra 1992 godine, Radoslav BRĐANIN i Momir TALIĆ znali su, ili je bilo osnovano da znaju da se snage bosanskih Srba pod njihovom kontrolom spremaju počiniti takva djela ili da su to već učinili, a oni nisu preduzeli nužne i razumne mjere da takva djela spriječe ili da kazne njihove počinioce.

Svojim učešćem u tim radnjama ili propustima, Radoslav BRĐANIN i Momir TALIĆ počinili su slijedeća djela:

- **Tačka 1**: **GENOCID**, kažnjiv po članu 4(3)(a),7(1)i 7(3) Statuta Međunarodnog suda;
- **Tačka 2**: **SAUČESNIŠTVO U GENOCIDU**, kažnjivo po članu 4(3)(e), 7(1) i 7(3) Statuta Međunarodnog suda.
- **Tačka 3: (Progoni)**
- **Tačka 4**: istrebljenje,mučenje, **ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI**
- kažnjiv po članu 5(b),7(1) i 7(3) Statuta Međunarodnog suda.
- **Tačka 5**: hotimično lišavanje života, mučenje, logori, destrukcija i prisvajanje vlasništva nesrba, destrukcija vjerskih i povijesnih objekata **TEŠKA POVREDA ŽENEVSKE KONVENCIJE** iz 1949.godine, kažnjivu po članu 2(a),7(1) i 7(3) Statuta Međunarodnog suda...

Završavajući ovu knjigu, želio bih podvući riječi jednog našeg istaknutog intelektualca: "Provođenje programa "Velike Srbije" ili dogovor oko podjele Bosne, ne bi mogao spriječiti bilo kakvo naše drugačije ponašanje, bilo koja drugačija politička struktura i bilo koja drugačija politička ličnost našeg naroda. Ako ovo ne razumijemo odmah i na pravi način, onda se pridružujemo agresoru i njegovim tvrdnjama o našoj krivnji ili podjeli krivice. Vrijeme je da još jednom kažemo da je ovo bio vid i spoljne agresije na BiH a i krstaškog rata, koji su Bosnu toliko puta pohodili, te se naša kolektivna krivnja ogleda samo u tome što smo Bošnjaci. Neću reći da smo se u ovom ratu u svemu dobro ponašali i organizirano radili,

neću reći da je sve moralo biti kako je bilo, ali osnovni tok događanja, u svakom slučaju, išao bi kako je išao. To nije emotivni, svađalački komšijski rat. To je bila, a i nastavlja se, agresivna fizička realizacija dugogodišnjih velikodržavnih planova naših susjeda... Beskrupulozna, nemilosrdna i radikalna..."

REFERENCES

THE LAST BOSNIANS

1. Oslobodjenje, 8.1.1991.,1/91
2. Glas, 10.1.1991..,2/91
3. Glas, 11.1.1991.,3/91
4. Glas, 13.1.1991.,4/91
5. Oslobođenje, 15.1.91.4a/91
6. Vjesnik, 14.1.91.,5/91
7. Glas, 15.1.91.,6/91
8. Glas, 17.1.91.,7/91
9. Oslobođenje, 17.1.91.,9/91
10. Oslobođenje, 18.1.91.,9/91
11. Glas, 20.1.91.,10/91
12. Glas, 23.1.91,11/91
13. Oslobođenje, 24.1.91,12/91
14. Glas, 24.1.91,13/91
15. Oslobodjenje, 24.1.91,14/91
16. Glas, 26.1.91.15/91
17. Večernji list 28.1.91,16/91
18. Glas, 28.1.91,17/91
19. Glas, 31.1.91,18/91
20. Oslobođenje, 5.2.91,19/91
21. Oslobođenje, 5.2.91,20/91
22. Glas, 6.2.91,21/91
23. Glas, 7.2.91,22/91
24. Glas, 8.2.91,23/91
25. Oslobođenje, 26.2.91,26/91
26. Glas, 19.3.91,26/91

NACERTANIJE-PLANING OF 'THE GREATER SERBIA'

1. Express politika, 3.91,27/91
2. Testimony, 1995,D-13c/95
3. Testimony, 1995,D-14c/9
4. Testimony, 1995,D-7c/95
5. Glas, 16.3.91,28/91
6. Oslobođenje, 29.3.91,29/91
7. Glas, 04,91,34/91
8. Oslobođenje, 14.4.91,30/91
9. Oslobođenje, 16.4.91,31/91
10. Glas, 23.4.91,35/91

THE RALLY OF 'GOOD WILL - THE SERBIAN RESPONSE

1. Glas, 22.491,33/91
2. Oslobođenje, 24.4.91,36/91
3. Glas, 27.4.91,37/91
4. Oslobođenje, 27.491,38/91
5. Testimony, 1995,14c/95
6. Hrvatski tjednik, 20.4.91,32a/91
7. Slobodni tjednik, 20.4.91,32/91
8. Politika, 3.5.91,39a/91
9. Glas, 7.5.91,39/91
10. Glas, 9.5.91,40/91

PARTITIONING OF BOSNIA

1. Glas, 9.5.91,41/91
2. Glas, 10.5.91,42/91
3. Glas, 17.5.91,43/91
4. Glas, 20.5.91,44/91
5. Glas, 20.5.91,45/91
6. Večernji list, 24.5.91,46/91
7. Večernji list, 21.5.91,48/91
8. Oslobođenje, 23.5.91,49/91
9. Oslobođenje, 24.5.91,50/91
10. Oslobođenje, 24.5.91,51/91
11. Glas, 29.5.91,52/91
12.Oslo.,31.5.91,53/91
13. Večernji list, 31.5.91,55/91
14. Glas, 31.5.91,56/91
15. Oslobođenje, 7.6.91,57/91
16. Glas, 7.6.91,56/91
11. Glas, 28.6.91,68/91

THE KOS ON THE SCENE

1. Testimony,7.2.91,D-1/91
2. Glas, 8.6.91,59/91
3. Oslobođenje, 10.6.91,60/91
4. Glas, 10.6.91,61/91
5. Oslobođenje, 15.6.91,62/91
6. Glas, 11.6.91,63/91
7. Glas, 14.6.91,64/91
8. Večernji list, 14.6.91,65/91
9. Glas, 14.6.91,66/91
10. Oslobođenje, 21.6.91,67/91

AGGRESSION AGAINST CROATIA

1. Oslobođenje, 28.6.91,70/91
2. Oslobođenje, 30.11.91
3. Oslobođenje, 09.7.91,72/91
4. Oslobođenje, 28.6.91,70/91 ,
5. Večernji list, 28.6.91,71/91
6. Oslobođenje, 09.7.91,72/91
7. Večernji list, 09.7.91,73/91
7a. Večernji list, 11.7.91,74/91
8. Večernji list, 12.7.91,74/91
9. Oslobođenje, 30.11.91
10.Glas,17.7.91,76/91
11.Glas,18.7.91,77/91
12.Glas,21.7.91,78/91
13.Glas,26.7.91,79/91
14.Glas,26.7.91,80/91
15. Oslobođenje, 26.7.91,81/91
16.Glas,28.7.91,82/91
17. Oslobođenje, 01.8.91,83/91
18. Večernji list, 03.8.91,85/91
19. Oslobođenje, 04.8.91,85/91
20. Oslobođenje, 30.8.91,86/91
21. Večernji list, 02.9.91,87/91
22.Glas,31.8.91,91a/91

A WAKE UP CALL FOR BOSNIANS

1. Oslobođenje, 18.9.91,88/91
2. Oslobođenje, 22.9.91,89/91
3. Glas, 10.9.91,90/91
4. Oslobođenje, 10.9.91,91/91
5. Oslobođenje, 19.9.91,92/91
6. Oslobođenje, 21.9.91,93/91
7. Oslobođenje, 21.1.91,94/91
8. Večernji list, 22.10.91,95/91
9. Glas, 05.10.91,96/91
10. Oslobođenje, 06.10.91,97/91
11. Oslobođenje, 10.10.91,98/91
12. Glas, 11.10.91,99/91
13. Glas, 12.10.91,100/91
14. Večernji list, 13.10.91,101/91
15. Večernji list, 16.10.91,102/91
16. Oslobođenje, 19.10.91,104/91

THE OLD TOWN MUNICIPALITY- THE FUTURE BOSNIA

1. Večernji list, 24.10.91,106/91
2. Glas, 21,10.91,105/91
3. Oslobođenje, 27.10.91,107/91
4.Glas,02.11.91,108/91
5. Glas, 02.11.91,108/91
6. Glas, 06.11.91,109/91
7. Oslobođenje, 12.11.91,110
8. Večernji list, 17.11.91,112
9. Glas, 18.11.91,113
10. Oslobođenje, 16.11.91,114
11. Glas, 18.1191,115
12. Oslobođenje, 18.11.91,116
13. Glas, 17.11.91,117
14. Glas, 18.11.91,118
15. Oslobođenje, 20.11.91,119
16. Večernje novosti, 19.11.91,120
17. Glas, 23.11.91,121
18. Glas, 25.11.91,122
19. Večernje novosti, 05.12.91,123
20. Oslobođenje, 07.12.91,125a

21. Oslobođenje, 17.12.91,124
22. Glas, 16.12.91,126
23.SlobodnaBosna,26.12.91,127a
24. Glas, 24.12.91,125
25. Glas, 22.12.91,127
26. Glas, 26.12.91,128
27. Glas, 26.12.91,129
28. Glas, 31.12.91,130

1992 MORE THAN A CRIME THE WEST SHUTS IT EYES

1. Glas, 31.12.91,1/92
2. Glas, 09.01.92,2/92
3. Oslobođenje, 9.1.92,3/92
4. Oslobođenje, 23.3.95,D-17/92
5. Glas, 14.01.92,4/92
6. Oslobodjenje,14.1.92,4a/92
7. Večernje novosti, 14.1.92,4b/92
8. Muslimanski glas, 17,1.92,5/92
9. Oslobođenje, 17.1.91,6a/92
10. Muslimanski glas, 17.1.92,6/92
11. Večernji list, 23.1.92,7/92
12. Glas, 23.1.92,7/92
13. Oslobođenje, 23.1.92,9/92
14. Glas, 25.1.92,10/92
15. Slobodna Bosna, 26.1.96,11a

THE REFERENDUM-A SOVEREIGN BOSNIA

1. Vjesnik, 26.1.92,11/92
2. Glas, 11.2.92,12/92
3. Document, 17.9.92,82/92
4. Document, 09.1.92,79/92
5. Document, 09.1.92,80/92
6. Document, 13.1.91,81/92
7. Document, 14.2.92,1/92
8. Oslobođenje, 21.3.92,13/92
9.Document,22.4.92,2/92

THE ZAGREB CONNECTION, AGGRESSION, OCCUPATION, TERROR

1. Document, 05.5.92,3/92
2. Document, 06.6.92,4/92
3. Document, 05.5.92,5/92
4. Testimony, 03.96,1a
5. Document, 06.692,7/92
6. Document, 06.6.92,6/92

MAGNUM CRIMEN

1. Testimony, 1995.,17c

THE MOLE

1. Document, 24.6.92,8/92
2. Document, 31.7.92,10/92
3. Document, 30.7.92,10a/92
4. Glas, 24.6.92,14/92
5. Document, 23.6.92,11/92
6. Document, 24.6.92,12/92
7. Document, 08.7.92,13/92

A WITNESS OF GENOCIDE

1. Document, 16.7.92,14/92
2. Document, 20.7.92,15
3. Document, 23.7.92,16
4. Document, 28.7.92,17
5. Document, 28.7.92,86
6. Document, 02.8.92,18
7. Document, 16.2.96,18a
8. Document, 06.8.92,19

9. Document, 07.8.92,20
10. Document, 10.8.92,21
11. Document, 11.8.92,22
12. Document, 14.8.92,23
13 Document, 14.8.92,24
14. Document, 15.8.92,25
15. Document, 16.8.92,27
16. Document, 18.8.92,26
17. Document, 21.8.92,28
18. Document, 1995., 29
19. Document, 21.8.92,30
20. Document, 28.8.92,30a
21. Document, 24.8.92,31
22. Document, 25.8.92,32
23. Testimony, 1993.,33b 95,48a/92
24. Document, 28.8.92,34/92
25. Document, 02.9.92,35
26. Document, 09.92,36
27. Document, 09.92,14a
28. Document, 02.9.92,37
29. Document, 12.9.92,38
30. Document, 10.9.92,38a
31. Document, 15.9.92,39
32. Document, 19.9.92,40
33. Document, 22.9.92,41
34. Document, 23.9.92,43
35. Document, 22.9.92,83
36. Document, 26.9.92,44
37. Document, 30.9.92,45
38. Testimony, 18.8.95,14c/95
39. Document, 30.9.92,45/92
40. Document, 30.9.92,46

THE CO-CHAIRMAN- UNDERTAKES

1.Sloughterhous,D.Reaf,91-94,
2. Document, 28.9.92,46
3. Document, 08.10.92,48
4. Document, - - - ,49
5. Document, 05.10.92,50
6. Document, 11.10.92,51

VEČIĆI-A BOSNIAK AGAINST GOLIATH

1. Document, 18.10.92,52/92
2. Testimony, 11.03.96,56b/96
3. Document, -,09.95,13c/95
4. Document, 14.1o.92,85/92
5. Document, 22.11.92,84
6. Document, 25.10.92,54
7. Document, 26.10.92,55
8. Document, - - ,53

INTERNATIONAL HUMANITARIAN ORGANISATIONS-IMPOTENT OBSERVERS OF GENOCIDE

1. Document, 26.10.92,56/92
2. Document, 05.11.92,57
3. Document, 06.11.92,58
4. Document, 12.11.92,59
5. Document, 16.11.92,60
6. Document, 18.11.92,61
7. Document, 23.11.92,61a
8. Document, 24.11.92,62
9. Document, 26.11.92,63
10. Document, 30.11.92,64
11. Document, 02.12.92,65
12. Document, 02,12.92,66
13.Document,11.12.92,67
14. Document, 02,12.92,68
15. Document, 15.12.92,69
16. Document, 06.12.92,74
17. Document, 21.12.92,70
18. Document, 10.12.92,76
19. Document, 12.12.92,77
20. Document, 16.12.92,78
21. Document, 22.12.92,71
22. Document, 24.12.92,72
23. Document, 28.12.92,72
24. Glas, 12.12.92,15

1993 ETHNIC CLEANSING-THE MOVING AGENCY

1. Document, 02.01.93,1/93
2. Document, 15.01.93,2
3. Glas, 22.01.93,2/93
4. Document, 01.01.93,1a
5. Document, 06.01.93,4
6. Document, 18.01.93,6
7. Document, 18.01.93,7
8. Document, 23.01.93,8
9. Glas, 23.01.93,3
9a. Testimony, ---.95,8c
10.Vecernje novine,18.12.995,4a
11. Glas, 23.01.93,4
12. Glas, 28.01.93,5
13. Glas, 28.01.93,6
14.Prelom,15.02.93,7
15. Glas, 30.03.93,8
16. Glas, 30.03.93,8a
17. Document, 24.01.93,9
18. Document, 30.02.93,10
19. Document, 04.02.93,11
20. Document, 05.02.93,12
21. Document, 09.02.93,13
22. Document, 09.02.93,14
23. Document, 12.08.93,15
24. Document, 16.02.93,16
25. Document, 17.02.93,17
26. Glas, 16.02.93,12/93

FOREIGN JOURNALISTS- THE ONLY HOPE

1. Document, 25.02.93,18/93
2. Nouveau Quotidien, 03.03.93,12a
3. Document, 25.02.93,18
4. Document, 01.03.93,19
5. Document, 06.03.93,20
6. Document, 10.03.93,21
7. Document, 10.03.93,22
8. Document, 16.03.93,25
9. Document, 07.03.93,23
10. Večernje novosti, 04.03.93,2b
11. Document, 14.03.93,24
12. Document, 17.03.93,26
13. Document, 16.03.93,27
14. Document, 18.03.93,28
15. Document, 22.03.93,30
16. Glas, 24.03.93,10/93
17. Document, 25.03.93,31
18. Document, 28.03.93,32
19. Glas, 24.03.93,11
19a. Document, -, -.-,D-29/93
20. Document, 29.03.93,33/93
21. Document, 29.03.93,34
22. Document, 29.03.93,35
23. Glas, 31.03.93,13
24. Document, 02.04.93,36
25. Document, 03.04.93,37
26. Document, 03.04.93,14
27. Document, 04.04.93,38
28. Document, 05.04.93,39
29. Document, 05.04.93,40

THE CULTUROCIDE AND CRIMES

1. Glas, 02.04.93,15/93
2. Document, 06.04.93,41
3. Document, 10.04.93,42
4. Document, 13.04.93,43
5. Document, 14.04.93,44
6. Document, 16.04.93,45
7. Document, 22.04.93,46
8. Document, 25.04.93,47
9. Glas, 25.04.93,16
10. Document, 28.04.93,49
11. Document, 29.04.93,49a
12. Document, 02.05.93,50
13. Document, 04.05.93,51
14. Glas, 28.04.93,17
15.Sl.Dalmacija,20.05.93,52
16. Document, 06.04.93,52
17. Document, 07.05.93,53
18. Document, 08.05.93,54
19. Oslobodenje, 23.03.93,17/95
20. Document, 07.05.93,53

21. Document, 14.05.93,57
22. Document, 10.05.93,55
23. Document, 10.05.93,56
24. Document, 16.03.93,63
25. Document, 11.05.93,58
26. Document, 13.05.93,59
27. Document, 15.05.93,60
28. Document, 17.05.93,61
29. Document, 18.05.93,62
30. Document, 18.05.93,62a
31. Document, 16.05.93,63a
32. Document, 17.05.93,64
33. Document, 18.05.93,65
34. Document, 20.05.93,66
35. Document, 20.05.93,67
36. Vjesnik, 25.05.93,18b
37. Document, 28.05.93,68
38. Document, 02.06.93,69
39. Document, 27.05.93,86
40. Document, 06.06.93,70
41. Document, 07.06.93,71
42. Document, 10.06.93,72
43. Ljiljan, 19/96

ESCAPE ATTEMPT

1. Document, 18.06.93,D-73/93
2. Document, 14.07.93,86
3. Document, 18.06.93,74
4. Document, 18.06.93,75
5. Document, 21.06.93,76
6. Document, 22.06.93,77
7. Document, 23.06.93,78
8. Document, 23.06.93,79
9. Document, 12.07.93,80
10. Document, 30.06.93,80A
11. Document, 03.07.93,81
12. Document, 04.07.93,82
13. Document, 15.07.93,84
14. Document, 08.07.93,83
15. Document, 11.07.93,83a
16. Document, 14.07.93,84a
17. Document, 15.07.93,87
19. Document, 17.07.93,88
20. Le Hebdo, 22.7.93,18a
21. Document, 22.7.93,89
22. Document, 18.07.93,90,91
23. Document, 28.07.93,92
24. Glas, 24.07.93,18
25. Glas, 25.07.093,19
26. Document, 01.08.93,93
27. Document, 02.08.93,93a
28. Document, 02.08.93,94
29. Document, 07.08.93,95

A MOBILE PLACE OF TORTURE - THE RED VAN

1. Document, 09.08.93,96
2. Document, 09.08.93,97
3. Document, 20.08.93,98
4. Document, 22.08.93,99
5. Document, 22.08.93,100
6. Document, 24.0893,101
7. Document, 28.08.93,102
8. Document, 28.08.93,103
9. Document, 29.08.93,105
10. Document, 29.08.93,105
11. Document, 01.09.93,106
12. Document, 01.09.93,107
13. Document, 28.08.93,108
14. Document, 02.09.93,110
15. Document, 08.09.93,111
16. Glas, 09.09.93,20
17. Document, 08.09.93,113
18. Večernji list, -.10.93,20a
19. Document, 13.09.93,113a
20. Document, 14.09.93,113b
21. Document, 25.09.93,114
22. Document, 26.09.93,115
23. Document, 02.10.93,116
24. Document, 02.10.93,117
25. Document, 02.10.93,118
26. Document, 03.0193,118a

27. Document, 03.01.93,119
28. Document, 03.10.93,120
29. Document, 12.10,93,121
30. Document, 12.10.93,122
31. Document, 14,15.10.93,123
32. Glas, 23.10.93,19a

NEVER FORGET

1. Oslobođenje, 26.11.93,20c/93
2. Oslobođenje, 12.11.93,21a
3. BiH Ekskl., 24.11.93,21
4. Oslobođenje, -.12.93,22
5. Document, 28.10.93,125
6. Document, 28.10.93,126
7. Document, 30.10.93,127
8. Document, 01.11.93,128
9. Document, 03.11.93,129
10. Document, 08.12.93,130
11. Document, 19.01.93,131
12. Document, 12.12.93,132
13. Document, 16.12.93,133
14. Document, 01.12.93,134
15. Document, 17.12.93,135

1994 TRUTH AND FORGIVNESS

THE OTHER SIDE OF THE WORLD

1. Oslobođenje, 26.11.94,1/94
2. Document, 18.01.94,1a
3. Document, 24.04.94,2a
4. Testimony, -.-.95,1/95
5. Testimony, 20.06.95,47
6. Asyl Times, 09.03.94,2a
7. Document, 08.05.94,51,52
8. Document, 12.07.94,2,4,5
9. Document, 04.02.92,1/92
10. Document, 14.06.94,3
11. Document, -.-.95,1c,2c,4c,8c/95
12. Document, -.-.94,7,8
13. Document, -.-.94,13,14
14. Document, -.-.94,9,12
15. Document, -.-.94,15,16,19-28
16. Document, -.05.94,29-34
17. Document, -.-.94,35,39
18. Document, -.-.94,40,46
19. Document, -.03.94,18,46

19a. Glas, -.-.-.,2

20. Glas, 24.05.94,3
21. Oslobođenje, 18.06.94,4
22. Document, -.-.-.,46a

LOOKING TROUGH FINDJAN

1. Preporod, 08.05.94,3a/94
2. Glas, 05.09.94,12
3. Document, 28.06.94,46b
4. Document, -.-..,46c
5. Glas, 09.08.94,10
6. Glas, 05.09.94,12
7. Document, 01.07.93,6
8. Oslobođenje, 06.09.94,11
9. Document, 02.09.93,47
10. Document, 06.09.94,48
11. Document, 27.10.94,51
12. Document, 29.10.94,50
13. Document, 12.09.94,49
14. Oslobođenje, 03.07.94,4-9
15. Azyl Times, 27.07.94,8
16. Vesti, 10.12.94,13
17. Ljiljan, -.08.95,14h/95
18. Oslobođenje, 07.09.95,14g/95
19. Glas, -.09.94,14
20. Glas, 03.09.95,14a/95
21. Oslobođenje, -.12.95,14e/95
22. Glas, 03.09.95,14c/95
23. Posavski glasnik, 14d
24. Azyl Times, -.10.95,15/95
25. Dani, -.01.96,16/96

Osman Selak

Rođen je u Višegradu 1935 godine. U toku II Svjetskog rata, s porodicom je bio izbjegao u Sarajevo, gdje je smješten u sirotište. U Sarajevu je završio osnovno te srednješolsko obrazovanje, a u Zagrebu je diplomirao na Vojno-tehničkoj akademiji 1958. godine.

Kao oficir logističar JNA služio je u Banoj Luci zmeđu 1958.i 1992. godine, a na svoj zahtjev je umirovljen. U julu 1992. godine u Banjoj Luci je osnovao grupu za tajni otpor okupatoru i bio njen komandant.

U septembru 1995. godine ostvaruje prve kontakte sa Haškim sudom za ratne zločine na području bivše SFRJ u cilju razotkrivanja zločina koji su počinjeni u okrilju bivše JNA. Od 1998. do 2000. godine surađuje sa Haškim tribunalom kao vojni ekspert, a posebno je mnogo doprinijeo u suđenju komandantima Vojske Republike Srpske, na čelu s generalom Talićem, koji su odgovorni za zločine počinjene nad Bošnjacima i Hrvatima u Bosanskoj krajini, kao i u sudskom procesu protiv optuženika za ratne zločine, Slobodana Miloševića, koji se odvija u vrijeme pripremanja ove knjige.

Osman Selak

ASPEKTI AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I ODNOSI MEĐUNARODNE ZAJEDNICE PREMA AGRESIJI

Geneza agresije Srbije i Crne Gore, odnosno SRJ, na Republiku Bosnu i Hercegovinu, ukazuje na zaključak da je ona pripremana decenijama, jer Srbija se nikada nije odrekla svojih teritorijalnih aspiracija prema BiH, kao niti prema Hrvatskoj, barem nad teritorijama gdje kao manjina žive Srbi, a sve u cilju stvaranja "Velike Srbije". U suštini, to je klasični iredentizam, koji zagovara okupljanje nacionalnih skupina susjednih država u tzv. matičnu državu. To je uistinu politički fenomen te uzročnik više ratova među državama Evrope u 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća.

Iredentistički ciljevi ostvarivani su samo ratom, a za rat moralo je biti animirano pućanstvo. U Srbiji to je vršeno masovnom zloupotrebom medija, "mobilizacijom" masa na mitinzima, utjecajem Srpske pravoslavne crkve te Srpske akademije nauka (SANU-"Memorandum" 1986.). Propagandom na masovnim mitinzima i "događanjima naroda" usmjeravan je srpski narod ka iredentizmu, da nasilne promjene granica, agresiju, zločine nad drugim narodima, Bošnjacima, Hrvatima, Albancima, Romima i drugim, prihvata kao neizbježan način ostvarenja dominacije uopće.

Teritorijalne pretenzije Srbije zapažene su u Evropi. Stoga Arbitražna komisija Konferencije za mir Evropske Zajednice za prostore bivše Jugoslavije, dala je do znanja Srbiji da nema pomjeranja granica država nastalih raspadom SFRJ. Odluka Komisije bazirala se na Helsinškoj konvenciji, Pariškoj povelji, Povelji UN, te drugim opće prihvaćenim principima u Evropi. Arbitražna komisija je jasno stavila na znanje da srpska i hrvatska populacija u BiH, te srpska u RH, imaju sva prava koja su priznata manjinama u

etničkim zajednicama po Međunarodnom pravu. Po tom pravu nije poznata definicija "konstitutivni narod", što je u BiH priznato srpskoj i hrvatskoj populaciji. Međutim, u povijesti je znano da za iredentizam u suštini, nije bitno stanje manjina vlastitog naroda u susjednim državama, već su one samo služile kao vještački povod animiranja vlastitog naroda za osvajanjem tuđijh teritorija.

Srbija, pak, i njezin predsjednik **Slobodan Milošević** potencirali su pravo Srba u RBiH i RH na samoopredjeljenje, ali takvo pravo nisu priznavali drugim narodima, npr. Mađarima ili Albancima, već naprotiv njihova prava su drastično narušena u svim vidovima društvenog i političkog života, a njihovim pokrajinama ukinute autonomije.

Nakon prvih demokratskih parlamentarnih izbora 1990. u BiH, djelovanje Srpske Demokratske Stranke odvijat će se u pravcu pripreme iredentizma. SDS svakodnevno komunicira sa vladom Srbije i posebno s njenim predsjednikom Miloševićem. Odmah su tražili da on izvrši pritisak da načelnici CSB u Banjoj Luci, Tuzli, Doboju, Bihaću i Bijeljini, te drugim općinama gdje je stranka imala apsolutnu ili relativnu vlast, budu isključivo Srbi, njeni članovi. Cilj je bio jasan. Staviti pod kontrolu aktivni i rezervni sastav policije, dobro naoružane i obučene formacije. A uskoro će se vidjeti kako se JNA pretvara u isključivo srpsku vojnu silu. Kao primjer mogu poslužiti izbori u Banjoj Luci, u MZ Centar, gdje su sve stambene zgrade isključivo naseljene srpskim i crnogorskim oficirskim porodicama koji su gotovo 100% bili članovi SKJ. I upravo tu je SDS dobio najveći broj glasova. Tipičan primjer pretavaranja komunista u srbokomuniste...

Poslije izbora zaista je došlo do masovne smjene Bošnjaka i Hrvata s čelnih funkcija u CSB i policiji u Banjoj Luci, da bi uskoro bili i s posla istjerani, a JNA će moderno naoružati upravo takav CSB i policiju.

Politički događaji, bezbjedonosna situacija i kriza u RBiH ipak će najviše zavisiti od načina rješenja odnosa Srbije i Hrvatske, te njihovih odnosa spram BiH u sklopu istih. **Jer, uskoro će se pokazati, nakon dogovora Milošević-Tuđman, da se tadašnja hrvatska vlast odlučila na podjelu BiH sa Srbijom.**

U ovom slučaju Hrvatska Demokratska Zajednica odigrat će identičnu iredentističku ulogu za interese RH. Gotovo istovjetni

planovi etničkog čišćenja i eksterminacije bošnjačkog naroda bit će proklamirani od strane HDZ.

Stav JNA izložio je u svojim memoarima, tadašnji Savezni sekretar za narodnu obranu, general pukovnik **Veljko Kadijević**: "Glavne ideje iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru su bile:

- poraziti hrvatsku vojsku potpuno, ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva;
- ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini;
- posebno voditi računa da će uloga srpskog naroda u RBiH biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini. Tome prilagoditi lociranje snaga JNA

(V. Kadijević n. d. str. 134.)

Veljko kadijević i vojna vrhuška

Polovicom 1991. godine, JNA je morala napustiti Sloveniju, pa i dijelove Hrvatske. Generalštab tada odlučuje da u RBiH mora imati respektabilne snage sposobne za podršku jedinicama u Srpskoj krajini, područje Hrvatske.

Krajem 1991. godine izvršena je reorganizacija JNA. Formirane su 4 vojne oblasti, ratna mornarica i ratno vazduhoplovstvo. Prva vojna oblast sa komandom u Beogradu - komandant gen. puk. **Života Panić**; Druga VO u Sarajevu -komandant gen. puk. **Milutin Kukanjac**, Treća VO u Nišu -komandant gen. puk. **Nikola Uzelac**, Četvrta VO u Podgorici -komandant gen. puk. **Strugar**. Komandant Ratne mornarice u Podgorici - admiral flote **Mile Kondić**.

O važnosti Druge VO govori njena snaga od 9 korpusa, uz druge samostalne jedinice ranga puk-brigada. To je tada bila daleko najjača VO na prostorima bivše Jugoslavije. U sastav Druge VO ušle

su sve jedinice u Zapadnoj Slavoniji, Baniji, Kordunu, Lici i Kninskoj Krajini, dakle i sa područja Hrvatske.

Hrvatska i SRJ su 2. januara 1992. godine potpisale primirje, te otpočele intenzivne pripreme oko međusobne podjele BiH. Tek tada se i Međunarodna zajednica počela ozbiljnije uključivati u rješavanje jugoslovenske krize. Međutim, neke od evropskih zemalja počele su se, u odnosu na krizu na prostoru bivše SFRJ, razvrstavati prema svojim interesima na tom prostoru. Engleska, Francuska i Rusija podržavaju Srbe, a SAD i Njemačka Hrvate, što je rezultiralo krvavim agresionim ratom, ogromnim ljudskim žrtvama te materijalnim razaranjima bosansko-hercegovačkog prostora.

Simptomatičan je govor **Radovana Karadžića** u Skupštini BiH 15. oktobra 1991. godine kada je zaprijetio da "muslimanski narod u BiH može da nestane", ako se dogode ratni sukobi u BiH... Ta prijetnja, ma koliko užasna, nije doprla do svijesti svakog Bošnjaka, ali ni do ušiju pretstavnika Evropske Zajednice. Ubrzo se prijetnja Karadžića, te drugih srpskih poslanika počela ostvarivati, jer prethodna animacija, te nacionalističko raspaljivanje i homogenizacija u srpskom narodu su obavljeni. Veliki doprinos tome dala je srpska pravoslavna crkva, koja se nije distancirala od srpskih zločina niti dan danas.

Projekat "Velike Srbije" predviđa nasilnu promjenu granica prema BiH, Hrvatskoj i Makedoniji, ali pošto je srpska populacija bila disperzirana na cijelom prostoru RBiH te jugoistočnom dijelu Hrvatske, za ostvarenje krajnjeg cilja bilo je nužno protjerivanje-uništenje bošnjačkog naroda.

U slučaju BiH, u navedenom kontekstu, karakteristični su zaključci sa sastanka SUBREGIJE- samoproglasenih srpskih općina: Bihać, Bosanski Petrovac, Srpska Krupa (već su mijenjali imena gradova), Sanski Most, Prijedor, Novi Grad i Ključ, održanog 07. juna 1992. godine u Sanskom Mostu. Pored ostalog, u tački 6. ovih "zaključaka" stoji da se zahtjeva od Kriznog štaba Autonomne regije Krajina u Banjoj Luci iseljavanje Muslimana i Hrvata iz ovih općina, a to znači protjerivanje 450.000 ljudi, u cilju ostvarivanja srpske nacionalne dominacije. U protivnom, pod vojnom pratnjom sprovest će se svi Muslimani i Hrvati u Banju Luku.

Kratko vrijeme iza toga IO SO Sanski Most, 27. jula 1992. godine, predlaže da se 18.000 Muslimana i Hrvata isele iz ove općine, ali dobrovoljno, da bi se izbjegla opasnost po Srbe!? **(2; ITCY Haag)**

Nažalost, srpski nacionalisti i zločinci uspjeli su djelimično ostvariti svoj cilj uz pomoć JNA, na najgori mogući način, masovnim zločinima i genocidom, te stvoriti srpsku nacionalnu većinu, na prostoru na kome je bošnjački narod stoljećima bio većinski. Stvorili su tzv. "Republiku srpsku" u međunarodno-pravno priznatoj državi BiH, na očigled i asistenciju nekih od evropskih zemalja i Rusije. Pretstavnici tih zemalja spriječavali su UN u obuzdavanju agresije na BiH i uz pomoć svojih trupa u sastavu UN kontigenta... Iako je Srbija bila kvislinška, fašistička tvorevina u II Svjetskom ratu, iz koje su kralj i njegova svita prebjegli s opljačkanim zlatom u Veliku Britaniju, ona je tada smatrana saveznikom, čime se djelimično može objasniti **nedolično ponašanje engleskog generala Majkla Rouza i francuskog generala Filipa Moriona, komandanata snaga UN u BiH, jer su prikrivali i minimizirali masovne zločine koje su vršili pripadnici vojske RS**... Gen. Morion ponosno se šetao pred TV kamerama u razorenom naselju Cerska (Istočna BiH), govoreći da nigdje nije vidio leševe Bošnjaka, a upravo tada su srpske trupe vršile pokolje u gradu i okolici.

U to vrijeme JNA je u BiH imala preko 150.000 vojnika i preko 60.000, od strane JNA dobro naoružanih četnika i drugih srpskih paravojnih formacija, 1.000 tenkova, 1.200 oklopnih transportera i izviđačkih automobila, preko 1.500 artiljerijskih oruđa preko 60 mm, 80 borbenih aviona, 30 helikoptera... Pored ovih cifara, imali su modernu raketnu brigadu u Banjoj Luci, te ogromne zalihe drugih ratnih sredstava. Ovim respektabilnim snagama treba dodati jedinice u Kninskoj Krajini, te jedinice koje su dolazile iz Srbije, te izvodile agresivna borbena dejstva, kao i pljačku u BiH.

JNA je svoje glavne snage u BiH usmjerila na pravce:

- Užice-Višegrad-Rogatica-Sarajevo,

- Šabac-Bijeljina-Brčko-Derventa.

Pomoćne snage išle su pravcima:

- Nikšić-Bileća-Mostar;

- Bajina Bašta - Skelani - Bratunac - Srebrenica - Vlasenica - Kladanj

-Pljevlja-Čajniče-Foča-Goražde;

- Loznica-Zvornik-Kalesija-Tuzla;

- Banja Luka-Prnjavor-Derventa-Doboj;

- Banja Luka-Jajce-Travnik;

- Šipovo-Kupres-Tomislav Grad;
- Knin-Bosansko Grahovo-Livno;
- Bosanski Petrovac-Bihać;
- Dvor na Uni-Bosanski Novi-Bosanska Krupa-Cazin-Bihać;
- Vojnić-Velika Kladuša-Cazin-Bihać.

Vidimo da su snage JNA za svoje glavne, i četiri pomoćna pravca, imali polazišta iz Srbije i Crne Gore, dok je Banjalučki korpus bio glavni nosilac borbenih dejstava centralnog i zapadnog dijela ratišta. Srpske paravojne, dobro naoružane formacije, pak, vršile su najprljavije poslove ubijanja, pljačkanja i progona Bošnjaka... Iz Srbije su cijelo vrijeme rata u borbenim dejstvima učestvovale operativne jedinice tamošnjih korpusa, pa i po zlu čuveni Užički korpus, ali i Novosadski, po zlu ništa manje poznat...

Snage Hrvatskog Vijeća Obrane (HVO) i regularne jedinice Hrvatske vojske (HV) su svoje glavne snage usmjerile pravcima:

- Tomislav Grad-Prozor-Gornji Vakuf-Bugojno-Travnik;
- Široki Brijeg - Mostar, a pomoćne snage pravcima:
- Široki Brijeg - Jablanica - Konjic;
- Prozor - Fojnica - Zenica;
- Kiseljak - Hadžići - Igman, te Vareš - Kladanj.

Polazišta hrvatskih snaga također su bila sa teritorije suverene Republike Hrvatske, isto dobro naoružane i motivisane da izvrše zadani cilj: podjelu Republike Bosne i Hercegovine...

Zaista, i danas se vojni analitičari i eksperti pitaju kako nesrazmjeran odnos vojnih snaga, strahovito nepovoljan po branioce, nije rezultirao ostvarenjem agresorskih ciljeva... Branioci BiH su tada bili tek započeli stvaranje svojih oružanih snaga: snaga "Patriotske lige", jedinica MUP-a i "Zelenih beretki". Ukupno su brojale oko 75.000 ljudi, naoružanih lovačkim oružjem, staromodnim pješadijskim oružjem i s neznatnim brojem minobacača. Nisu imali niti jedno oklopno vozilo, tenk ili avion. Ali to je bila vojska vrhunski motivisana da odbrani gole živote svojih najbližih, te sposobna da otima oružje od agresora.

Tek kada je stvorena prava armija BiH, koja je diljem zemlje počela poražavati vojne formacije agresora, te kada je bilo pitanje vremena da potpuno vrati okupirane dijelove, Međunarodna zajednica odlučuje se da rat prekine, bojeći se proširenja sukoba na cijeli Balkan.

Rat u BiH odnio je 280.000 života, preko 168.000 ljudi je ranjeno, uz hiljade teških invalida, 30.000 silovanih žena, mahom Bošnjakinja... Uništeno je preko 1.200 džamija i mesdžida, uz totalno rušenje islamskih sakralnih objekata...Sa vjekovnih ognjišta protjerano je preko 1.200.000. ljudi.

Nacionalna struktura ubijenih u aproksimativnim veličinama, govori o: 170.000 Bošnjaka, 70.000 Srba, 30.000 Hrvata, te 10.000 ostalih... Ipak agresori, (prvenstveno Srbija i Crna Gora) nisu ostvarili svoje ciljeve... Platili su međutim, visoku cijenu za pokušaj stvaranja "Velike Srbije".

Banja Luka i Bosanska krajina centar vojne snage JNA

Poslije Beograda, Banja Luka je sigurno bila jedan od najjačih vojnih centara u SFRJ. Sam grad i njegova najbliža okolica, u odnosu na broj stanovnika, mogao se nazvati vojnom bazom. Tome je prethodila davna vojna strategija Austrougarske okupacione imperije u BiH, koja je u 19. vijeku na banjalučkom polju izgradila velike kasarne, koje i danas imaju istu namjenu. Kraljevina Jugoslavija nastavila je gradnju vojnih objekata, a nekoliko godina poslije II Svjetskog rata, JNA je u Banja Luci izgradila Centar oklopno-mehanizovanih jedinica.

U Zalužanima, na periferiji grada, izgrađen je Centar za obuku vozača borbenih vozila za cjelokupnu JNA. Na prostorima te kasarne bio je i manji aerodrom. Programu obuke prethodila je obuka za vozaće automobila "B" i "C" kategorije sa izgrađenim savremenim pistama. U Centru je bilo oko 150 borbenih vozila raznih tipova. Nastavni kabineti su također bili savremeno opremljeni.

Za potrebe gađanja iz borbenih vozila izgrađen je poligon na planinskoj visoravni Manjača, zapadno od Banja Luke. Radi toga je s tih prostora bilo iseljeno stanovništvo, a otkup zemlje je trajao sve

do 1975. godine. Izgrađeno je poluautomatsko i automatsko strelište za bojeva gađanja iz svih borbenih vozila.

Poligon je zbog veličine prostora omogućavao izvođenje taktičkih vježbi za potrebe pitomaca vojnih škola i kurseva. Tu su dovođene strane vojne delegacije da im se pokažu mogučnosti u obuci tenkista. U cijelom Centru oklopno-mehanizovanih jedinica bilo je preko 200 tenkova i transportera, kao i drugih borbenih sistema. U centru Banja Luke, uz sportski stadion "Borac" izgrađen je objekat-park borbenih vozila, u kojem se moglo smjestiti preko 50 tenkova. To je oklopni bataljon s potpuno ispravnim sredstvima, ratna rezerva.

U centru grada bila je Komanda korpusa JNA, dok su jedinice locirane u kasarnama: "Kozara", "Mali i novi logor" te u Prijedoru. "Kozara" je zauzimala veliki površinski prostor tako da su se u njoj smjestile: oklopna brigada, raketna brigada, mehanizovana brigada, inženjerski puk, mješoviti artiljerijski puk i druge manje jedinice, ali i velika radionica za prednji remont borbenih vozila, naoružanja i sredstava veze. . U Derventi, 80-tak kilometara udaljenoj od Banja Luke, je bila locirana snažna motorizovana brigada.

U selu Mahovljani, općina Laktaši, 25 km od Banje Luke, izgrađen je moderan vojni aerodrom.

U naselju Hiseta bio je lociran remontni zavod "Kosmos" za generalni remont radarsko-raketnih sredstava. Zavod je vršio usluge i za armije drugih država. Imao je višegodišnju saradnju sa Egiptom i Libijom. Saradnja nije prekidana niti za vrijeme agresije.

Tvornica "Rudi Čajavec", pored ostalog, proizvodila je radio stanice raznih tipova za JNA. U toku rata proizvodila je i dijelove naoružanja, dok je livnica "Jelšingrad" proizvodila gusjenice za borbena vozila.

Logističku podršku ovih snažnih formacija JNA, pružala je 993. Pozadinska baza sa sjedištem u Banjoj Luci. Baza je imala skladišta municije, goriva i maziva, rezervnih dijelova itd. , te servisne i remontne kapacitete. Osim u Banjoj Luci, skladišta su se nalazila i u Donjem Vakufu, Jajcu i Mrkonjić Gradu, a maksimalno su korištene usluge i materijalne rezerve teritorija.

1985/86 JNA intenzivno istražuje terene za izgradnju aerodroma na području Glamoča, Petrovca i Mrkonjić Grada na kojem bi mogli slijetati borbeni i transportni avioni. Ipak, je odlučeno da se nekdašnji mali aerodrom kod Glamoča osavremeni, a u brdu izgradi

skladište za municiju i naoružanje, a kod Mrkonjić Grada u selu Kula veliko i suvremeno skladište municije u 92 objekta, 10 velikih, u zemlju ukopanih, rezervoara za gorivo i drugi prateći objekti. To je trebalo biti najveće mješovito skladište u JNA, ali do kraja 1990. godine završeno je samo 35 objekata i upravna zona skladišta. Skladište je odmah popunjeno vojnim sredstvima izvučenim 1991. godine iz Slovenije i Hrvatske.

Razlog ovoj ogromnoj koncentraciji vojne moći leži u činjenici da je Banja Luka najpovoljnija lokacija za oklopno-mehanizovane i raketne sustave, iz koje se vrlo brzo može intervenisati u pravcu Zagreba, austrijskoj i mađarskoj granici, ali i prema Jadranskom moru. U jedinicama garnizona bilo je 1.000 aktivnih starješina, te oko 800 građanskih lica zaposlenih u JNA. Banja Luka je imala preko 3.000 vojnih stanova. JNA je osim vlastitih logističkih kapaciteta, koristila i privredne kapacitete grada i okolice. Sklapani su višegodišnji poslovni ugovori s njima.

Zbog svoje veličine i snage Banjalučki garnizon dobio je ključnu ulogu u ostvarivanju iredentističkih ciljeva stvaranja "Velike Srbije", u agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, ali i ulogu saučesnika u "etničkom čišćenju", masovnom ratnom zločinu, i genocidu. Sve ovo jasno upućuje na zaključak da u Banjoj Luci, realno, nije bio moguć bilo kakav oružani otpor Bošnjaka i Hrvata...

Političko-bezbjedonosno stanje 1990. – 1991. u Bosanskoj krajini i ponašanje JNA

1990. godine JNA je povukla naoružanje TO BiH u skladišta pozadinskih baza i jedinica. Naoružanje i oprema jedinica TO Bosanske Krajine trebali su biti smješteni u skladišta pozadinske baze u Banjoj Luci i susjednim općinama gdje su bila locirana skladišta. Međutim, Komanda Banjalučkog korpusa naredila je podčinjenim jedinicama, brigadama u mjestima lociranja, da one preuzmu naoružanje i opremu od TO koje se na tim prostorima mobilišu. Ovaj postupak obrazložen je time da u moblizaciji tih jedinica bude skraćeno vrijeme. Tu se svjesno zaboravilo da je vrijeme mobilizacije jedinica JNA dvostruko kraće od potrebnog vremena za TO, da se naoružanje i oprema iznose na mjesto mobilizacije udaljeno od mirnodopskih lokacija više kilometara. To bi jedinicama JNA po završenoj mobilizaciji stvaralo balast, jer moraju napustiti mobilizacijsko mjesto. Očigledno je da su pravi razlozi bili sasvim

druge prirode, da Korpus po svojoj odluci može naoružavati jedinice TO i da to oružje bude pod njegovom kontrolom.

5. Korpus u Banjoj Luci imao je prvu djelimičnu mobilizaciju u maju 1991. godine. On je dobio zadatak za izvođenje borbenih dejstava u Hrvatskoj, da pomogne Srbima u odvajanju dijela hrvatske teritorije te pripajanju "Velikoj Srbiji". Istovremeno Korpus je dobio zadatak da dio svojih jedinica uputi na Kupres radi borbi s jedinicama iz Hrvatske, koje su se stacionirale na područjima pretežno naseljenim Hrvatima.

Komandant 5. Korpusa general **Nikola Uzelac** lično je odobrio mobilizaciju, te naredio naoružavanje jedinica TO u Šipovu, Mrkonjić Gradu i Ključu. To je objašnjavano time da ove jedinice idu u borbu na Kupres. Jedinice TO općine Prijedor, koje su se trebale mobilisati u rejonu Kozare, nisu imale dovoljno naoružanja pa su komandanti tih jedinica sa pomoćnikom komandanta za pozadinu, pukovnikom **Vasom Tepšićem**, došli kod mene sa zahtjevom da odobrim izdavanje naoružanja, municije i druge opreme za ove jedinice. To su objašnjavali time da brigada ide u borbe u Hrvatskoj. Obzirom da je to bio 12. maj 1991. godine, u vrijeme kada nije objavljena mobilizacija, ja sam zahtjev odbio.

Pravi razlog mobilizacije ovih jedinica bio je naoružavanje Srba za predstojeće akcije "etničkog čišćenja" prijedorske općine od Bošnjaka i Hrvata.

Pukovnik Tepšić je bio uporan, te je o svemu izvjestio generala Uzelca, a ovaj me je pozvao i ponovio zahtjev da isporučim oružje. Ja sam ga upozorio da se nisu stekli zakonski uvjeti za isporučivanje naoružanja i da ne smijem to izvršiti. On je reagovao prilično grubo i bilo je očito da mu je stalo da se Srbi naoružaju po svaku cijenu.

Odmah sam nazvao pretspostavljenog starješinu generala Crmarića, pomoćnika komandanta za pozadinu 1. VO u Beogradu. No, javio se pukovnik **Stjepan Šiber**, njegov pomoćnik. Njemu sam objasnio problem, te kako insistiranje gen. Uzelca da prekršim propise mene dovodi u nemoguću situaciju, te kao vojnik tražim da se odmah suspendujem, jer ja to naređenje neću izvršiti. Tom prilikom informirao sam pukovnika Šibera o vrlo teškoj vojno – političkoj situaciji u Bos. Krajini i Banjoj Luci, te da se očigledno sprema krvavi rat. O ovome će Šiber kasnije pisati u svojoj memoarskoj knjizi. **(3; Stjepan Šiber, knjiga)**, jer se u međuvremenu priključio Armiji BiH.

Pukovnik Šiber, nemogavši sam odlučivati o izdavanju oružja jedinicama TO, informirao je **generala Crmarića**, a ovaj me je potom nazvao telefonom. Kada sam njemu ponovio opis stanja u Bos. Krajini, te ponovio moj zahtjev za suspenzijom sa dužnosti komandanta pozadinske baze, on se odlučio o tome informisati komandanta 1. VO general **pukovnika Špirkovskog**, koji je odobrio moj postupak, i nije prihvatio moju ostavku. . Moj zaključak nakon toga je bio da u JNA još postoje komandne starješine koje neće dozvoliti daljnju eskalaciju srpskog nacionalizma, te da će JNA čvrsto ostati na zaštiti Ustava i građana, a izvan nacionalističkog utjecaja.

Nažalost, vrijeme će pokazati moje zablude uskoro, kao i zablude mnogih drugih u JNA.

Od tada su počeli moji pravi problemi s gen. Uzelcem i drugim oficirima 5. Korpusa, posebno s pomoćnikom komandanta za političko-pravne i poslove morala, pukovnikom **Milutinom Vukelićem**. Do tog događaja redovno sam prisustvovao sastancima generala Uzelca s njegovim pomoćnicima, a koji su počinjali u 7,00 sati, da bih poslije ovog sukoba bio pozivan u 7,30 na sastanak. Dakle, za tih pola sata oni su dogovarali stvari koje nisam smio čuti. **(4; ITCY Haag)**

Uvlačenje vojne opreme iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu

Izvlačenje naoružanja, municije, vozila i druge opreme jedinica JNA iz Slovenije i Hrvatske obavljalo se već u maju 1991. godine. Sredstva su izvlačena automobilskim i željezničkim transportom, brodovima i avionima, zavisno od vrste jedinica i kuda se izvlači. Pozadinska baza u Banjoj Luci znala je željeznicom u jednom danu primiti na vojni kolosjek i po 40 vagona naoružanja, municije, rezervnih dijelova i sl. , a kamioni i šleperi, čak i borbena vozila dolazili su svakodnevno do vrha napunjeni. Izvlačila su se bukvalno sva pokretana sredstva, čak kancelarijski namještaj i potrošni materijal.

U toku transporta kralo se sve sto je bilo nekom potrebno, jer nije bilo prateće dokumentacije, vagoni i kamioni nisu bili plombirani. Jedinice Banjalučkog korpusa zaustavljale su automobilski transport, uzimale ono što im je trebalo, a o tome nikada nije ustrojena evidencija, pa je većina toga završavala u paravojnim srpskim

formacijama, dijeljeno Srbima po kućama, a dio otuđivan, prodavan kroz privatne kanale. Naoružanje, municija i druga vojna oprema je noću dijeljena Srbima. Čak su postojali spiskovi sa imenima i adresama, ali dešavale su se zabune kada se zbog sličnosti prezimena oružje znalo dostaviti i nesrbima.

Obzirom na ogromne količine materijalnih sredstava koja su pristizala u skladište baze, postavio se vrlo ozbiljan problem sigurnog smještaja municije, minsko-eksplozivnih sredstava, avionskih bombi i kemijskih, vrlo osjetljivih ubojnih sredstava. U skladištu municije, selo Kula kod Mrkonjić Grada i u Donjem Vakufu, avionske bombe stokirane su na otvorenom prostoru pa je pirotehnička sigurnost bila na kritičkoj tački. Komanada 1. VO Beograd je naredila da se dio naoružanja i municije iz ovih skladišta premjeste u skladište municije u Ustikolini kod Foče. Prvi transport sa 8 šlepera municije krenuo je za Ustikolinu 19. septembra 1991. godine sa potrebnom stručnom pratnjom i borbenim obezbjeđenjem. Iz Donjeg Vakufa nepoznata osoba javila je u Vitez naoružanim Hrvatima, odnosno HDZ-u, o vrsti transporta i snazi obezbjeđenja, te su naoružane postrojbe HDZ-a zaustavile kolonu u selu Kaonik, na raskrsnici puteva za Sarajevo i Zenicu. Komandant transporta poručnik **Orce Popovski**, specijalista za municiju, odmah me je izvjestio da Hrvati ne daju daljnji pokret kolone. Predložio je da se transport, do konačnog rješenja vrati u Vitez i parkira na cesti ispred tvornice eksploziva "Vitezit". Ja sam se s time složio, jer je tu sigurniji nego u kanjonu rijeke Lašve. Izvjestio sam Komandu u Beogradu, koja mi je naredila da odmah idem u Vitez i riješim problem. U Vitez sam stigao u toku noći u pratnji vojne policije i pred tvornicom eksploziva zatekao parkiranu kolonu. Pred samom kapijom bili su: predsjednik općine **Ivica Šantić**, predsjednik regionalnog HDZ **Dario Kordić** (sada u zatvoru ITCY u Hagu), direktor tvornice i još 5 ljudi u njihovoj pratnji. Odmah su predložili da iz razloga sigurnosti transporta, šleperi s municijom uđu u sami krug tvornice eksploziva. Sumnjao sam da bi to bila zamka kako bi se dočepali municije, te nisam pristao, već kazao da borbeno obezbjeđenje samo može zaštiti transport. Glasno, da me svi čuju, naredio sam poručniku Popovskom da ukoliko bude napadnut, transport digne u zrak. Skrenuo sam pažnju prisutnim da ako Hrvati napadnu transport, može izginuti 2-3 hiljade ljudi, te da o tome vode računa. S mojom procjenom složio se i direktor tvornice.

Pregovori su se otegli kroz cijelu noć u prostorijama direkcije tvornice, ali nisam mogao ubijediti čelnike HDZ-a da transport mora proći i da njegovo zadržavanje ugrožava širu okolicu. U toku jutra, oko 10 sati, nazvao je telefonom predsjednik Predsjedništva BiH g. **Alija Izetbegović**, a predsjednik općine Šantić ga je informirao o stanju pregovora, a zatim meni dao slušalicu. Predsjednik je tražio da ne prenaglim u odluci, a da on šalje ministra unutarnjih poslova **Avdu Hebiba** da pomogne u pregovorima.

I zaista, nepun sat iza toga stigao je g. Hebib te su pregovori nastavljeni. Hrvati su bili uporni u zahtjevu da transport ne može proći, dok su iz komande VO Beograd telefonski pitali šta je s prolaskom transporta, te poručili da ako se transport ne pusti, da će grad Vitez i tvornica eksploziva biti napadnuti avionima.

Dogovor je ipak postignut, sporazum potpisan, ali vozači šlepera, srpski rezervisti, odbili su da voze ne vjerujući dogovoru. Pristali su tek kada sam ja sjeo u prvi šleper do vozača, a Avdo Hebib u auto na čelo kolone. Transport se zaustavio na izlasku na magistralni put Sarajevo-Zenica. Prišao mi je Hebib i kazao da će policija sada dopratiti kolonu do Sarajeva, a da se ja vratim u Banja Luku, ali nipošto preko Viteza, jer mi HDZ priprema zasjedu da me likvidiraju. Zato smo krenuli preko Zenice za Banja Luku. Dario Kordić je nakon toga dao opširnu izjavu za zagrebačke novine prikazujući me u jako negativnom svjetlu. Vrijeme će pokazati da sam dobro postupio, jer bi ovo oružje vjerovatno bilo upotrijebljeno u napadima HVO na Armiju BiH, koje bi naređivao Dario Kordić i čije postrojbe su u Lašvanskoj dolini počinile masovne zločine nad Bošnjacima, a D. Kordić je za to i osuđen kao ratni zločinac od strane Međunarodnog Suda u Hagu.

Opće stanje na terenu se i dalje pogoršavalo. U oktobru 1991. godine Komanda 5. VO JNA iz Zagreba povukla se dijelom na prostor Slunja u Hrvatskoj, dok drugi dio sa komandantom VO u objekat motela na Mrakovici, na planini Kozari, kod Prijedora. Komandant 5. Korpusa general Uzelac pozvao me je telefonom da dođem u njegovu kancelariju. Došavši tamo zatekoh komandanta 5. VO **generala Abramovića**. U toku razgovora naređeno mi je da preuzmem u svoju nadležnost skladište goriva i maziva u selu Skakavac kod Karlovca, a da poslije izvlačenja svih pogonskih sredstava i opreme, miniram skladište da ne padne u ruke hrvatskoj vojsci.

Odmah sam poslao stručnu ekipu u skladište da izvrši kvantitativni i kavlitativni pregled sredstava, te predloži kako da se sredstva izvuku. Ekipa nije mogla ustanoviti stvarne količine goriva, pošto su gorivo preuzimale automobilske cisterne sa registarskim oznakama gradova iz Srbije, navodno vozeći ga jedinicama JNA, u šta sam sumnjao. Bila je to ustvari organizirana pljačka.

Shvativši to, naredio sam članu stručne ekipe, rez. kapetanu **Sulejmanu Karabegoviću**, da u podzemnim hodnicima za prilaz rezervoarima za gorivo izvrši pripreme fiktivnog miniranja, jer sam čvrsto odlučio da ne izvršim naređenje i ne miniram skladište...

I zaista, Karabegović je na nekoliko mjesta postavio po 100 gr. eksploziva. Zaključali smo ulaze u podzemne hodnike, a nadzemne objekte dali jednoj brigadi na korištenje uz dogovor da u slučaju napuštanja objekata skladišta to nama jave, kako bi smo izvršili miniranje skladišta. Nije mi poznato kada i pod kojim oklnostima je ta jedinica napustila objekte skladišta, ali znam da je HV ubrzo ušla u to neoštećeno skladište.

Pljačka za Srbiju

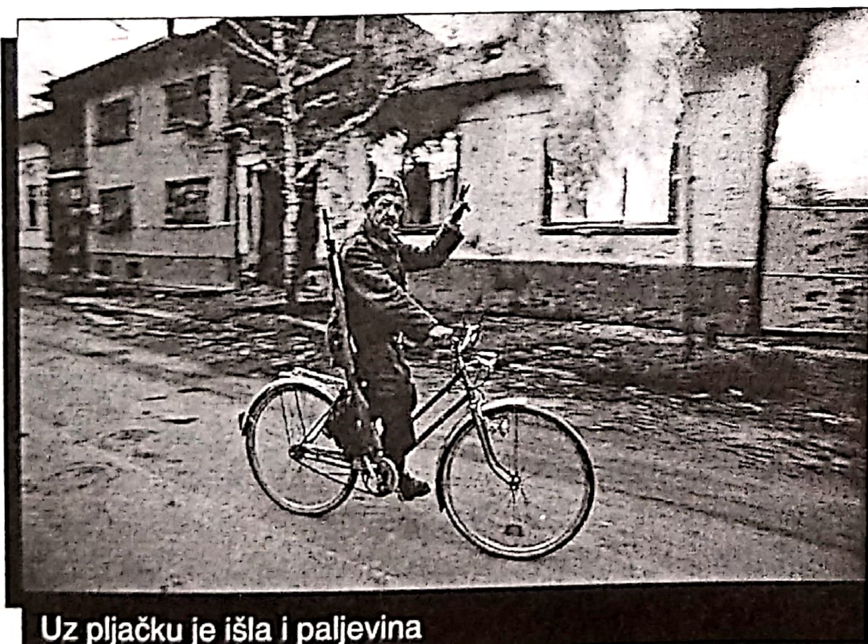
Pogonska sredstva bila su vrlo problematična, posebno benzin i D-2 nafta za borbena vozila i kamione. JNA je dobivala gorivo iz Srbije, ali u sve manjim količinama. Radi toga je Savezna vlada u Beogradu dala na raspolaganje Savezne robne rezerve goriva u Brezičanima kod Prijedora. Dio tih rezervi su bile republičke iz Sarajeva, te je nastao problem oko toga. "Energopetrol" Banja Luka u ime republičke vlade je preuzeo dio tih rezervi, ali sve je to rađeno skriveno, bez stvarne državne kontrole.

Ja sam odlučio da lično odem i na licu mjesta ustanovim koliko ima goriva i kako ga rasporediti, međutim moj zamjenik **pukovnik Rade Čengić** mi je preporučio da ne idem tamo zbog lične sigurnosti. Bilo mi je jasno da nije u pitanju samo gorivo, već da ja kao Bošnjak nisam podoban za tu sredinu. Kasnije sam saznao da su izvjesne količine goriva otpremljene u Srbiju.

Krajem novembra 1991. godine, pukovnik Milutin Vukelić, pomoćnik komandanta za moral tražio je da pošaljem ekipu tehničkih oficira u tvornicu armature u Hrvatsku Dubicu, kako bi sagledali stanje strojeva i mogućnosti njihove demontaže. . Obavljen je pregled tvornice, komisija je navela da je tvornica u dobrom

stanju, da nedostaje samo repromaterijal i dio inventara, te da se vrlo brzo može pustiti u rad. Nisam dozvolio demontažu strojeva koji bi bili otpremljeni u Srbiju, pošto sam smatrao da to nije u nadležnosti JNA, s obzirom da je Hrvatska već bila neovisna država (od 30. maja '91.) a to su bila sredstva Republike Hrvatske. No, to me ponovo dovelo u sukob s pukovnikom Vukelićem i gen. Uzelcom, koji me je upitao: **"Jel' ti to Selak čuvaš interese ustaša?"** Nikada nisam saznao da li je tvornica demontirana i otpremljena u Srbiju, pošto moji ljudi više nisu išli na to područje.

Slično događanje bilo je s čuvenom ergelom konja lipicanera i ponija iz Lipika u Hrvatskoj, koja je bila čuvena u svijetu s rodoslovljem grla preko 150 godina. Jedinice JNA, odnosno 5. Korpusa, nakon zauzeća Lipika, prevezle su sve konje u Srbac kod Banje Luke, odakle su nakon mjesec dana prevezeni u Novi Sad, u Srbiju. I tu se radilo o velikoj vrijednosti, i tu je Uzelac umješao svoje prste.

Uz pljačku je išla i paljevina

Agresorske jedinice JNA iz Srbije, te razne paravojne formacije, u to vrijeme dolazile su u BiH i u Hrvatsku, ne samo da se bore, već i da pljačkaju i ubijaju...

Jedna motorizovana brigada iz Loznice (Užički korpus), prolazila je u to vrijeme sa svojim transportom kroz Banja Luku na putu za Vojnić u RH. Pozadi brigade kretala se kolona od preko 100 praznih kamiona sa prikolicama i šleperima. Građani Banja Luke su to gledali, komentarišući da ide velika pljačka za Srbiju. Samo 12 dana nakon poraza u Hrvatskoj, brigada je napustila frontu, te su Banjalučani ponovo vidjeli ogromnu kolonu istih praznih kamiona. Srbi su pljuvali za njima, a nesrbi su likovali što se razbojnici vraćaju poraženi.

Teritorijalna odbrana razoružana – Crvene beretke formirane

Komandant 30. "Partizanske divizije" iz sastava 5. Korpusa, **pukovnik Stanislav Galić**, tražio je krajem marta i početkom aprila 1992. godine sastanak s predsjednicima općina Bugojno i Donji Vakuf. Do sastanka je došlo 13. aprila 1992. u uredu predsjednika općine Donji Vakuf **Kemala Terzića**. Iz Bugojna su došli predsjednik i potpredsjednik općine, **HDZ-ovac Šoljić i SDS-ovac Nikola Mišić**, a ja sam prisustvovao kao komandant baze koja je imala skladište municije u Donjem Vakufu.

Cilj sastanka je bila analiza političko-bezbjedonosne i vojne situacije na prostorima ovih općina, jer su one bile ključne za putne komunikacije Banja Luka – Travnik i Banja Luka – Kupres. U uvodnoj riječi pukovnik Galić je upozorio da se na prostorima ovih općina jedinice JNA ne mogu slobodno kretati zbog raznih naoružanih formacija, koje su van kontrole legalnih organa vlasti. Slična situacija je bila, a i sada je u Jajcu, što je rezultiralo ubojstvom 7 vojnika JNA u autobusu za selo Barevo (počinioci pripadnici HVO). Ovaj incident je u toku istrage i može rezultirati velikim hapšenjima. Dalje je informirao da se 30. divizija razvija na općinama jugozapadne Bos. Krajine, te na prostorima Donjeg Vakufa i Bugojna. Želi se spriječiti vršljanje paravojnih grupa, spriječavanje međunacionalnih sukoba, te obezbjeđivanje sprovođenja Saveznih zakona i propisa, a nastojat će da se uspostave korektni odnosi narod – armija. Upozorio je predsjednike općina da moraju spriječiti ponavljanje slučaja iz Kupresa, gdje su paravojne formacije napale jedinice JNA, ali Galić tom prilikom nije kazao, a dobro je znao, da tada više nisu važili Savezni zakoni na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, pošto je sedam dana ranije Evropska unija priznala BiH kao suverenu i nezavisnu državu... On također nije kazao da je Komanda 30. "Partizanske brigade", i on osobno kao komandant, već pripremila plan o vojnom izoliranju muslimanskih-bošnjačkih naselja i sela na području općine Ključ, a to znači i svih drugih općina gdje se 3o. "Partizanska brigada" mobilizacijski razvijala. Oni su već pripremili planove o izvođenju vojnih operacija protiv civilnog nesrpskog stanovništva, kao i plan o preuzimanju civilne vlasti. Znači, već su pripremili pobunu protiv države BiH u službi agresije na BiH. Također nije kazao da su već nadjeli **novo ime JNA, a to je Vojska Republike Srpske.**

Gradonačelnik Terzić je kazao da je bio na Kupresu, ali da je vidio i pokolj civilnog stanovništva, što pukovnik Galić ne spominje, ali da će sve učiniti da se to ne desi na njegovoj općini. Upozorio je da mobilizacija nije išla redovitim putem, nije objavljena zvanična mobilizacija jedinica. Pitao je zašto su organi Sekretarijata za NO općine Donji Vakuf odnijeli kartoteku vojnih obveznika, te pozivi za moblizaciju nisu uručeni vojacima, Hrvatima... Izrazio je zadovoljstvo što u gradu nema pljački, upada bandi, niti međunacionalnih ekscesa. Potvrdio je da ostali legitimni organi općine uredno rade, ali kome će općina ubuduće plaćati poreze? Da li će Srbi plaćati Banjoj Luci, a Bošnjaci i Hrvati u Sarajevo? U cilju rješavanja međunacionalnih problema u Donjem Vakufu su formirali tzv. Zajednički štab od ljudi iz SDA i SDS. Međutim, istakao je, ipak da je iz općine iselilo 80% Srba i 5% Bošnjaka te naglasio da je spreman dati i život za garanciju mira u D. Vakufu.

Gradonačelnik Bugojna Šoljić iznio je informacije da je na cijelom prostoru stvorena vrlo ružna slika o Bošnjacima i Hrvatima. Procjenjuje da se u Bugojnu neće zaratovati, osim ako netko sa strane ne poremeti mir. Stanovništvo je uznemirila informacija da je naoružanje jedinica TO iz ove dvije općine odveženo u Banju Luku. Razmišlja da on i dogradonačelnik podnesu ostavke. Sugeriše da se povede rat protiv međunacionalne mržnje, te da sve stranke spriječavaju svoje ekstreme u vršenju zločina. Dočelnik općine Bugojna, **Nikola Mišić**, pak, upozorio je da glavna opasnost za mir prijeti od političara i Vlade iz Sarajeva, te da naredbe iz Predsjedništva RBH idu direktno protiv srpskog naroda, da je Teritorijalna odbrana BiH protiv srpskog naroda i da Srbi vjeruju samo u JNA. Označio je spornim sve odluke političke "centrale" iz Sarajeva, te da ako narede neke svoje mjere, to može izazvati probleme.

Kao zaključak, dogovoreno je:

- da sve strane spriječe svoje ekstreme, te da se podvedu pod kontrolu organa vlasti i da se svaki pojedinačan slučaj posebno razmotri i riješi;
- da se na kontrolnim cestovnim punktovima, pored pripadnika JNA, uključe pripadnici sva tri naroda;
- da se obezbjedi slobodna putna komunikacija Jajce- Donji Vakuf-Bugojno-Kupres i Donji Vakuf – Travnik;

- da se stanovništvo informiše o borbenim dejstvima na Kupresu i da se ne dozvole provokacije prema jedinicama JNA na prostorima općina.

Nakon tri dana, 16. aprila '92. godine održan je isti takav sastanak i u Jajcu u prostorijama CSB, ali ovaj put samo s predstavnicima općine, a ispred armije bili smo pukovnik Galić i ja.

I ovaj put tema je bila bezbjednost građana i rad policije. Kazano je da je svih 10 policajaca Srba uzelo "bolovanje", što je stvorilo nemir među građanima Jajca. Predsjednik IO-a općine tražio je pomoć od garnizona da se na kontrolnim punktovima, pored vojnih organa, postave i policajci grada. Istakao je problem bezbjednosti u općini Šipovo, odakle Bošnjaci masovno bježe u Jajce. Ljudi su prestaršeni a grad se našao suočen s problemom smještaja i ishrane izbjeglica. Međutim, član Kriznog štaba općine Jajca, Srbin **Bogdan Marić**, ističe strah srpskog naroda, da se ne smiju kretati noću itd. Izbjegle iz Šipova niti da spomene, ali traži detaljnu istragu ubojstva 7 vojnika u selu Barevo, jer to je dovelo do usijanja stanje u gradu. Gradonačelnik **Midhat Karađić** je obećao punu istragu oko pogibije vojnika, jer nisu bile jasne okolnosti oko toga, ali je tražio da Armija obezbjedi sigurnu putnu komunikaciju prema Donjem Vakufu i Banjoj Luci. Ja sam osobno bio smireniji, jer sam znao da je TO Jajca naoružana pa se može braniti od eventualnih napada četnika, što su svi spominjali u kuloarima.

Nakon 7 dana, 23. aprila, organizacija građana svih nacionalnosti "Forum za mir" iz Jajca došla je na sastanak u Banju Luku sa generalom **Talićem** da razgovaraju ponovo o političko-bezbjedonosnoj situaciji u gradu. Pored ostalog, iznijeli su da se narod masovno naoružava, da im nije jasno ko dijeli oružje i municiju, te čemu to vodi. Tražili su da se obezbjede putne komunikacije, da se do kraja dovede istraga o ubojstvu vojnika, a mole Armiju da obezbjedi mir za sve građane Jajca. Talić je obećao pomoć, ali je tražio da se uključe u pronalaženje naredbodavaca i

Momir Talić

izvršioca ubojstva, a ako se to ne izvrši, tada će Korpus "obezbjediti" mir građanima Jajca.

Jedino što je Talić poduzeo, bilo je hitno izvlačenje goriva i maziva iz skladišta Bravnice kod Jajca, a istovremeno izvučene su sve rezerve brašna iz silosa i odvezene u Banju Luku.

Poslije ovog sastanka ništa se nije izmjenilo u pozitivnom smislu, dapače situacija je vrtlogavom brzinom izmicala kontroli. Putna komunikacija Banja Luka - Jajce - Donji Vakuf – Travnik bila je zatvorena. Moji utisci sa sastanka su bili vrlo ružni. Očekivani problemi uskoro su došli...

Uvod u etničko čišćenje

Krajem aprila 1992. Pozadinska baza dobila je naređenje od Komande 2. VO Sarajevo, da je, na osnovu naređenja Generalštaba JNA, odobrena popuna Centra Službi Bezbjednosti (CSB) Banja Luka sa: helikopterima, borbenim i terenskim vozilima, pješadijskim naoružanjem (od pištolja do mitraljeza), municijom, minsko-eksplozivnim sredstvima, sredstvima veze, agregatima, instrumentima, zaštite te specijalne opreme.

Pozadinska baza u Banjoj Luci isporučila je sve osim borbenih i terenskih vozila, te helikoptera, što im je dodijeljeno iz jedinica Korpusa, Školskog centra oklopnih jedinica i Ratnog vazduhoplovstva. . . Nešto ranije su isto tako naoružane, te opremljene, po zlu čuvene "crvene beretke", koje su formirane 1991. od najbezprizornijih vojnika, a njihovom obukom na poligonu Manjača rukovodio je pukovnik **Bogdan Subotić**, kasnije ministar vojske RS.

Ova sredstva CSB Banja Luka koristio je za popunu svojih organa po općinama Bos. Krajine, u akcijama etničkog čišćenja, ubojstava nesrpskog stanovništva, miniranje objekata nesrba, vjerskih, privrednih i stambenih. **Ovo je jasan dokaz da su JNA i CSB u potpunosti uvezani oko jedinstvenog cilja stvaranja "Velike Srbije", te da su pod jedinstvenom komandom.**

Nije mi poznat niti jedan slučaj da su organi policije i CSB uzeli u zaštitu Bošnjaka ili Hrvata, koji bi se požalio na fizička zlostavljanja, oduzimanje imovine, protjerivanje iz stanova ili kuća, izbacivanje s posla i sl. , a koji su izvršeni od strane naoružanih civilnih lica ili organa policije.

Da je sve rađeno po planovima političkih i vojnih vrhova iz Beograda, pokazuju podaci da su uhapšeni, fizički maltretirani i ubijani, prvo intelektualci, vjerski službenici, te imućniji Bošnjaci i Hrvati. Oduzimana je pokretna, a rušena ili zauzimana nepokretna imovina, pod prijetnjom smrti potpisivani su ugovori o "prodaji" nekretnina ili da je se odriču u korist "Republike Srpske". Za Bošnjake i Hrvate više nije bilo života gdje god je došla srpska čizma.

JNA već tada naređuje da sve starješine i oficiri muslimanske i hrvatske nacionalnosti moraju biti odmah penzionisani, bez obzira na godine staža. Tako je dekretom Generalštaba iz Beograda, JNA "etnički očišćena", te postala isključivo srpska... Drugim dokumentom Komande 30. P. B. , SP-1052-1 od 21. juna 1992. vidi se da su obični vojnici Muslimani i Hrvati mnogo gore prošli, jer su po ovoj naredbi mogli biti smatrani ratnim zarobljenicima, zatvoreni u logore, razmjenjivani i sl. , a da oni koji potpišu lojalnost, mogu ostati u vojsci pod posebno pažnjom kako bi bili poslani na prve borbene linije, minska polja i sl. Eto divnog primjera kako su Srbi zamišljali jednakopravnost naroda i multietničku državu.

Ili drugi dopis komandanta brigade iz Bos. Grahova, pov. 2/54 od 3. januara 93. godine, kojim informira skupštinu općine Sanski Most i Prijedor, da Srbi iz Bosanskog Grahova odlaze u te opštine gdje se useljavaju u muslimanske kuće, druge pljačkaju, a robu odvoze u Bos. Grahovo, u svoje neoštećene kuće **(8; ITCY Haag)**

Kako su i najviši komandni vrhovi JNA polahko skretali u nacionalističke vode, može posvjedočiti i događaj koji mi se desio još oktobra 1991. godine kada je načelnik Generalštaba JNA, **general-pukovnik Milovan Adžić** održao sastanak u Komandi 5. Korpusa u Banjoj Luci. Prisustvovali su: komandant 5. K. **general Uzelac, general Andrija Rašeta** – pregovarač ispred JNA sa vlastima u Zagrebu o izvlačenju JNA iz RH, pet pukovnika iz Kninskog korpusa, te ja kao komandant pozadinske baze Banja Luka. Vršena je analiza vojne situacije u Hrvatskoj, zatim o dejstvima Kninskog korpusa JNA, analiza vojno-političke situacije u Banjoj Luci i Bosanskoj Krajini, te o problemima pozadinskog obezbjeđenja jedinica na ovim prostorima.

Ocijenjeno je da je u Bosanskoj Krajini vrlo teška političko-bezbjedonosna situacija. Poslije prvih višestranačkih izbora 1990. godine na vlast su došle stranke s nacionalnim predznakom, koje nisu mogle se dogovoriti o rješavanju običnih životnih, a kamoli

složenih pitanja. Ovo je naročito dolazilo do izražaja u općinama gdje je pobijedila SDS ili bila vodeća u glasovima, ali nije kazano da toj stranci i srpskom narodu nije bio cilj zajednička država BiH, već "Velika Srbija".

Naprotiv, generali su kazali da posebne probleme očekuju u općinama bihaćke regije gdje SDS nije pobijedila, a to je granično područje prema Hrvatskoj i SAO Krajini.

Radi toga, u jednom trenutku, general Ađić se generalu Uzelcu i meni, obrati riječima: "Sutra, ti Nikola i Selak idete u Bihać. Organizujte tamo sastanak sa gradonačelnicima općina i predsjednicima stranaka regije. **Ti Nikola, sredi Srbe, a Osman će Turke"!** Spontano sam reagovao riječima: **"Druže generale, valjda mislite na Muslimane?"**. No, general Adžić niti bilo ko od prisutnih nije reagovao, produžili su raspravu kao da ništa nije rečeno, samo zamijetih ljutit pogled gen. Uzelca. Na kraju sastanka gen. Ađić mi naredi da ga u 17 sati sačekam na aerodromu Mahovljani, jer se vraća u Beograd. On je u međuvremenu išao na Manjaču u obilazak vojnog poligona i jedinica koje su tamo imale obuku, dok sam ja dobio zadatak da sa grupom oficira obiđem jedinice banjalučkog Korpusa locirane uz rijeku Savu.

Došao sam na aerodrom 10 minuta ranije, a tamo su već stajali generali Ađić i Uzelac. Razgovarali smo o utiscima sa sastanka i obilaska jedinica, a onda je general Adžić ponovo kazao:"Jesmo li se nas trojica dogovorili da sutra idete u Bihać. **Ti Nikola sredi Srbe, a Osman će Turke".** Reagirao sam ponovo na isti način: **"Mislite na Muslimane, druže generale".** Adžić se samo osmjehnuo, nije ništa kazao, a Uzelac se sav smrknuo na mene. Pozdravili smo se s gen. Adžićem, a nas dvojica se rastasmo bez pozdrava.

Uskoro, početkom 1992. godine upućivane su prijetnje telefonom, te na druge načine, starješinama Bošnjacima i Hrvatima da napuste Armiju, a od komandi jedinica traženo je da se te starješine izbace iz Armije. . . Sjećam se kada je **potpukovnik Aljoša Mujagić**, komandant skladišta municije na Krčmaricama, inače magistar tehničkih nauka, dobio otvorene prijetnje fizičkom likvidacijom od strane vojnika i starješina njegove jedinice. Ime mu nije pomoglo. U posljednji momenat dobio sam informaciju da će kod naredne smjene straže biti likvidiran. Odmah sam ga suspendirao s dužnosti i poslao kući. Mujagić je uskoro napustio Banju Luku i emigrirao u Kanadu.

Prilikom predstavljanja jedinici novog komandanta skladišta, a to je bio major, Srbin iz Hrvatske, sa mnom je došao potpukovnik **Rade Cendić**, najednom su vojnici počeli iskazivati prema meni nepovjerenje, te su se čula pitanja zašto ja nosim zvijezdu na kapi, a Cendić srpsku trobojku, novu oznaku VRS. Ja sam glasno odgovorio da sam dao zakletvu Jugoslaviji sa tom oznakom, te da ću je nositi dok sam u Armiji. Nisu komentarisali ali sam ja postao oprezniji, pazeći da se ne nađem u nekim okolnostima, pogodnim da me likvidiraju. Sličan slučaj desio se u Donjem Vakufu, gdje su vojnici i starješine počele prijetiti svom komandantu kapetanu **Jozi Kalemu**, Hrvatu, te sam ga morao hitno smijeniti a postaviti Srbina. Jozo je uskoro otišao u Hrvatsku.

No, starješine Bošnjaci i Hrvati, koji su smjenjeni sa dužnosti, a nisu htjeli otići u SRJ, mobilisani su u radnu obvezu. Bilo je slučajeva da se potpukovnik Bošnjak tjera da čisti kancelariju ili loži vatru u MZ, u kojoj je radio penzionisani pukovnik Srbin, a koji su nekada zajedno bili starješine u jedinici. Dešavalo se da neki i tragom nestanu. Tako se desilo sa **Džaferom Pehlivanovićem**, referentom protupožarne zaštite u pozadinskoj bazi, kada je bio na radnoj obvezi.

U toku 1994. godine Komanda Banjalučkog korpusa pozivala je starješine Bošnjake iz Banja Luke na razgovore, te im nudila da ih prebace u Veliku Kladušu u jedinice Fikreta Abdića, koji je napao Armiju BiH. Niko se nije odazvao, niko nije želio boriti se za neprijatelje BiH.

Sve je počelo znatno ranije. SDS je poslije izbora odmah ostvario svoj dominantni utjecaj na jedinice JNA. To je bilo lahko, pošto je komandni starješinski kadar bio preko 90% srpske ili crnogorske narodnosti. Oficiri Srbi i njihove porodice, ustvari su glasali za SDS. Još ranije su uhvaćeni u zagrljaj srpskog nacionalizma. Oni nisu skrivali svoju podršku predsjedniku Srbije Slobodanu Miloševiću, a "događanja naroda" su s ushićenjem pratili ili i sami putovali da u njima učestvuju i iskale svoje, dugo godina skrivene nacionalističke i šovinističke naboje.

U toku obilaska mojih saradnika u komandi Pozadinske baze, na stolovima ispred oficira, vrlo često sam zaticao papire na kojima su oni vježbali ćirilično pismo. Do tada se ne sjećam niti jednog oficira da je na poslu pisao ćirilicom. Ćak nisu postojale niti štampače mašine s ćiriličnim slovima. Isključivo je korištena latinica. Prepiska, te

vojna literature, također su bili na latinici, kao suvremenom internacionalnom pismu. Nisam to komentarisao sa saradnicima, ali me je upozorilo šta se sprema.

Uskoro ću biti suočen s još intenzivnijim naglašavanjem srpskog karaktera JNA na svakom koraku. Koncem 1991. godine, pojavila se zastava SDS u kasarni "Kozara" u Banjoj Luci. Na intervenciju komande Korpusa, zastava je skinuta, ali bez ikakvih konsekvenci za prekršioce. Početkom februara 1992. godine išao sam u kontrolu funkcioniranja skladišta municije u selu Kula. Pred ulazom čekao me je **major Obrad Nikić**, komandant skladišta. Dok mi je predavao raport, krajičkom oka uočih zastavu SDS na jarbolu zajedno za državnom zastavom. Kada je završio raportiranje, te kada sam izvršio smotru straže, pitao sam ga ko je odobrio postavljanje partijske zastave na kasarni. Odgovorio je da su to vojnici tražili, te je morao ispuniti njihov zahtjev. Tada sam mu naredio da, dok obilazim skladište, postroji cjelu jedinicu, da im se obratim. No dok smo obilazili skladište, on me upozori da može doći do incidenta, da se može dogoditi da jedinice i ne budu postrojene.

Nisam povukao svoje naređenje i jedinice su bile postrojene, a dežurni oficir mi je predao raport. . . Ja sam ih pozdravio vojnički, obratio sam im se, upoznavajući ih s vojno-političkom situacijom u zemlji, posebno u BiH, te zadacima naše jedinice. Na kraju sam kazao da na jarbolu može biti samo državna zastava. Naredio sam da odmah skinu partijsku zastavu SDS-a, te da se ona vrati njenoj Centrali u Mrkonjić Gradu. U toku skidanja zastave posmatrao sam lica vojnika i eventualne sumnjive pokrete. Nije bilo nikakve reakcije, osim možda da su neki pognuli glave. Major Nikić, pak, je bio vidno zabrinut sve do mog napuštanja skladišta. Moji kasniji obilasci bili su bolje organizirani, ali i bezbjednosno pokriveni.

Naoružavanje Srba

Kako nam je naredio general Adžić, sutradan Uzelac i ja krenusmo za Bihać. Svako je išao sa svojim autom i posebnim obezbjeđenjem. Na sastanku u Bihaću, osim gradonačelnika općina regije Bihać, bile su zastupljene sve političke stranke. Razmatrana su pitanja organizacije vlasti u općinama kao i pitanje bezbjednosti. Posebno je potencirano pitanje mobilizacije jedinica JNA i TO. Naime, jedinice JNA su mobilisane od mjeseca maja do septembra te godine, a jedinice TO nisu, nego je to dato u nadležnost vojnim

korpusima u njihovim zonama odgovornosti, odnosno prepušteno subjektivnim opredjeljenjima komandanata korpusa.

Gradonačelnik općine Bihać je tražio da se oružje jedinica TO vrati jedinicama radi ubrzanja postupka mobilizacije. Uzelac je taj zahtjev podržao, ali nikada nije izvršio obećanje, dok su oružje TO dobile jedinice u općinama gdje je vlast držala SDS. To je upravo bila taktika kako da se Srbi naoružaju legalno, sukladno "Ciljevima i principima organizovanja dobrovoljačkih jedinica na području Bos. Krajine" koju je nešto ranije(24. augusta '91) uputila posebno odanim oficirima u JNA tzv. "Komanda štaba dobrovoljačkih jedinica" iz Banje Luke.

Kako se perfidno radilo na naoružavanju srpskog naroda i njihovih jedinica TO od strane JNA, pokazuje slučaj sa 6. Lakom brigadom iz Sanskog Mosta. Njen komandant, pukovnik Branko Basara, ostavio je pisano i svjedočenje: "Dana 31. aprila 1991. godine sam penzionisan. Krajem septembra došao sam u Lušci Palanku da pomognem srpskom narodu u organizaciji odbrane od Muslimana i Hrvata. 05. oktobra 1991. godine, javljam se komandantu 5. Korpusa generalu Uzelcu, koji me postavlja 29. oktobra 1991. za komandanta 6. Lake brigade, koja je tada bila angažirana u borbama u Jasenovcu, Hrvatska. Početkom marta 1992. Komandant korpusa izvlači brigadu iz Jasenovca i šalje je u Sanski Most, a u sredstvima informiranja i javnosti se pušta informacija da brigada ide u borbe na Kupres. Brigada je u najvećoj tajnosti raspoređena na prostor Sanskog Mosta radi mobilizacije. Nismo mogli javno naoružavati srpski narod, pa smo to radili u dva pravca:

- **tajno noću, na osnovu spiskova, išlo se od kuće do kuće te Srbima davalo naoružanje i municija;**
- **ubeđivanje Muslimana i Hrvata da ostanu lojalni;**

Pored ovog načina, išli smo i legalnim putem. Pribjegli smo lukavstvu. Smišljena je priča da je komandant korpusa preimenovao 6. brigadu od lake u pješadijsku i da može imati do 15 bataljona, te da se mora što prije mobilisati. **Da Muslimani i Hrvati ne bi došli u brigadu, rečeno je da brigada odmah, po završenoj mobilizaciji, ide u borbu protiv Hrvata na Kupresu. Time su se stekli uslovi za legalno naoružavanje Srba**, te formiranje još 9 novih bataljona. Pored ovih, formirana su još dva bataljona, jedan u

Kotor Varoši i jedan u Ključu. U toku tih aktivnosti u Bosanskoj Krupi smo opkolili 200 boraca TO, ubili 50 boraca a veliki broj ranili.

Brigada je učestvovala u borbama za Hambarine, Kozarušu i Kozarac. U borbama oko Prijedora učestvuje naš čuveni bataljon "Crni Đorđe". Tu nam gine proslavljeni komandant Macola. Poslije toga, brigada sa 5 bataljona učestvuje u čišćenju od Muslimana Ljubije, Briševa i drugih sela. Brigada postaje čuvena, a njeni borci strah i trepet za Muslimane. Brigada je ukupno učestvovala 12 puta u čišćenju šuma između Grmuše i Grabeža, gdje smo Muslimanima nanijeli velike gubitke. Brigada je učestvovala na ratištima: Bosanski Brod, Gradačac, Bratunac, Doboj, Jajce i Vogošća. " **(10;ITCY Haag)**

Kada su Srbi već preuzeli vlast nije im bilo teško da priprijete nesrpskom stanovništvu da vrati oružje, koje su mnogi posjedovali. Tako CSB preko sredstava informiranja obavještavaju građane svih općina Bos. Krajine da se odmah vrati neovlašteno naoružanje. To je bila ujedno prilika da se neovlašteno počnu pretresi stanova, pljačka, hapšenje i maltretiranje, ali i oružje se predavalo, jer inače rizikovao se zatvor, prebijanje ili ubijanje, što se često dešavalo. Već se znalo kako su prošli Bošnjaci u Prijedoru i Kozarcu.

Tako CSB Sanski Most, 10. jula 1992. , depešom br. 11-14-17/92 izvještava CSB Banja Luka o vraćanju-oduzimanju naoružanja i municije: 312 lovačkih pušaka, 38 lovačkih karabina, 385 pištolja, 49 automata, 88 pušaka, 278 automatskih pušaka, 161 poluautomatska puška, 11 puškomitraljeza, 1 snajperska puška, 6 raketa zolja, 13 mina, 8 ručnih bombi, 3.140 kg eksploziva i 500 komada razne municije. U depeši se kaže da je oružje oduzeto od Bošnjaka, ali se ne kaže da li je predano u vojno skladište. Sve to je dato za naoružavanje Srba.

Istovremeno JNA organizira redovnu opskrbu oružjem i municijom srpskih vojnih jedinica na području Bos. Krajine, i to vazdušnim putem iz Jugoslavije, Beograda.

Vojna opskrba Srba u Hrvatskoj vrši se neprestano. Naprimjer, Zonski štab Zapadne Slavonije tražio je 22. maja 1992. godine, popunu nedostajućim naoružanjem od pozadinske baze Banja Luka i od Banjalučkog korpusa. Na sastanku kod generala Talića, pretstavnici tog štaba, **general Torbica** i **pukovnik Čeleketić**, tražili su popunu sa 10 tenkova T-55 sa 4 borbena kompleta municije, 1 divizion topova za podršku od 105 mm, i bateriju za

protuvazdušnu obranu od 20 mm, 9 komada raketa "Strela-211", te tri borbena kompleta municije. Ta sredstva, pored ostalih, bi bila smještena u objekte pod kontrolom mirovnih snaga UN. Osim ovog naoružanja, od mene je traženo po posebnom spisku, pješadijsko naoružanje i municija. Upitao sam Torbicu koje bi se jedinice popunjavale tim oružjem? General Torbica je odgovorio da ima dosta dobrovoljaca koji nisu naoružani. Izrazio je sumnju da će Mirovne snage UN, koje čuvaju teško naoružanje i municiju, to dati jedinicama u slučaju da ponovno počnu borbe u Slavoniji.

Napad na Bošnjake i masovni ratni zločini

Upravo u to vrijeme, 09. maja 92. , ukazom nelegitimnog Predsjedništva SFRJ, za komandanta 2. VO imenovan je general **Ratko Mladić**, koji se u Hrvatskoj isticao javnim naređenjima o rušenju električnih brana, gradova, a njegove jedinice su počinile stravične zločine. Svi su znači ukazivali da se isto sprema Bosni. Nažalost, to će se u potpunosti obistiniti.

Prvi dekret Mladića bio je naređenje da se sve vojne starješine bošnjačke i hrvatske nacionalnosti odmah otpuste iz armije, te je time ona postala 100% srpska.

Započinju prvi organizirani i masovni napadi srpske armije na Kozarac i Prijedor. Artiljerijska kanonada se čuje u Banjoj Luci. Na večernjem referisanju komandantu 5. Korpusa, generalu Taliću, 27. maja 1992. godine na komandnom mjestu u kazneno-popravnom domu, u Staroj Gradišci, kome su prisustvovali svi njegovi pomoćnici, a ja kao jedini Bošnjak, prvo je referisao **pukovnik Dragan Marčetić**, šef rukovodečeg tima za taj dan u korpusu. Rukovodeći dežurni tim je primao dnevne informačije od pretpostavljene komande i potčinjenih jedinica, a u odsustvu komandanta, komandovao jedinicama.

U toku je bilo referisanje o napadu na Kozarac, te je pukovnik Marčetić izvjestio da je u Kozarcu ubijeno 800 ljudi a oko 1. 500. bilo je zarobljenih. Talić se u tom momentu okrenu meni, osjetih njegov trzaj na licu, pa onda se brzo obrati Marčetiću: "Valjda hočeš da kažeš da je poginulo 80 ljudi... I tako izvjesti Glavni štab VRS".

Bio sam zaprepašten takvim podatkom, a u sebi sam odmah zaključio da je Marčetić više nego za duplo umanjio broj ubijenih, što će

se kasnije nažalost i obistiniti. Žrtve naših Bošnjaka iznosile su 2000. civila

U izvještaju komande Korpusa GŠVRS op. br. str. pov. 44-1/150 od 27. maja 1992. stoji da je taj dan u Kozarcu poginulo 80-100 boraca "zelenih beretki", a ni riječi o ženama, djeci, starcima. General Talić je pismeno pohvalio jedinice i pojedince koji su se hrabro borili za stvar srpstva u Prijedoru i Kozarcu. **General Talić već 01. juna 1992. godine, izdaje naredbu da se vojni poligon na Manjači isprazni i preuredi u logor za najmanje 2.500 ljudi u prvoj fazi...** Eto kud je smjerala srpska armija... Da stvara koncentracione logore za Bošnjake. **(13;ITCY Haag).)**

Interesantno je da VRS, dana 28. jula 92. šalje informaciju svim jedinicama VRS o veličini i mjestima lociranja paravojnih formacija Srba u RS BiH. Saopćava da ukupno djeluje 60 takvih formacija sa oko 5.000 ljudi, te da te formacije djeluju mimo vojnih jedinica, što jedinicama stvara probleme. Informacija je dostavljena i Predsjedništvu SR BiH i predsjedniku Vlade SRBiH (vjerojatno na Palama).

Dakle, najviše srpske vlasti dobro su bile upoznate sa brojem i aktivnostima paravojnih jedinica, te se ne mogu oslobađati odgovornosti od počinjenih masovnih zločina tih jedinica nad Bošnjacima.

Poznato je da je Komanda Srpskih Obrambenih Snaga (SOS) bila smještena u hotelu "Bosna" u centru Banje Luke. Jedna od njenih jedinica koja je bila u Sanskom Mostu, tamo je učinila strašne zločine nad Bošnjacima. Tada na brzinu izdaje "Proglas" (30. maja 1992. godine) da napušta teritoriju srpske republike BiH te da ide na teritorij AR Krajina da se tamo bore za ideju cjelokupnog srpstva.

Također, kada se poteže pitanje rukovodne odgovornosti, kršenja Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima, tretamanu civilnog stanovništva i njihove imovine, rušenja kulturnih-povijesnih spomenika itd. , VRS, odnosno JNA, ne može izbjeći odgovornost, naročito rukovodnu odgovornost. Značajan dokument o vezama VRS, odnosno JNA, sa paravojnim srpskim snagama je strogo povjerljiv dopis br. 18-168/1 od 31. augusta 1992. g. od Komande 1. Krajiškog Korpusa (ranije 5. Korpus) za GŠ VRS kojim se dostavlja informacija o naoružavanju štabova TO te drugih jedinica van sastava Korpusa u zoni: Okučani, Kostajnica, Glina, Sisak, Dvor, Petrinja, Zapadna Slavonija (sve u RH), Prnjavor, Bosanska Krupa, Omarska, Sanski Most, Laktaši, Čelinac, Bosanska

Gradiška, Banja Luka, Bosanski Novi, te SUP Banja Luka. **(14;ITCY Haag)**

Mobilizacija jedinica vršena je od 1991. pa do maja 1992. godine. Tvrdim da od Pozadinske baze nije traženo naoružanje, municija i druga oprema za mobilizaciju nekih novoformiranih jedinica u zoni odgovornosti Pozadinske baze od mjeseca maja 1992. godine. **Znači da je Banjalučki korpus, mimo Baze, naoružavao srpski narod i paravojne formacije koje su i izvršavale poslove "etničkog čišćenja" i druge genocidne radnje (15;ITCY Haag).**

U borbama sa snagama branitelja BiH na planini Vlašić, između 18. i 19. Augusta 1992. poginulo je 57 a ranjeno 700 srpskih vojnika. O tome KK izvještava GŠ VRS dopisom str. pov. br. 44-1/311 od 20. augusta 92. g. Ranjenici su liječeni u Kliničko-bolničkom centru u Banjoj Luci. Tih dana Bošnjaci i Hrvati u gradu su posebno maltretirani, pa čak i srpska štampa je o tome danima pisala. Posebno su maltretirani bolesni Bošnjaci, koji su se zatekli u bolnici. Ulice grada su bile poluprazne. Ljudi su se bojali osvete, posebno na dan i poslije sahrane poginulih **(16;ITCY Haag).**

Znalo se da su izvještaji Komande korpusa koje šalje na GŠ VRS frizirani, da mnoge prave informacije nisu niti slate, nego saopćavane u direktnim kontaktima. Tako izvještaj 1. KK za GŠ VRS od 5. novembra 92. to potvrđuje. U njemu stoji da su tog dana u selu Večići u borbama ubijeno 150 Muslimana. Stvarna je istina da su jedinice Korpusa tih dana u Kotor Varoši na ulicama ili okolnim selima vršili masovna hapšenja Bošnjaka, žena i djece.

Posebno su izdvojili 150 Bošnjaka sa objašnjenjem da ih daju u zamjenu za svoje zarobljene borce. Ustvari sve su ih streljali, a u izvještaju su naveli da su poginuli u borbama. Niti danas se ne zna gdje se nalaze njihovi posmrtni ostaci.

JNA i Hrvatska

Sporazumom Međunarodne zajednice, Republike Hrvatske i SRJ, dogovoren je dolazak UN snaga na prostore Hrvatske gdje se izvode ratne operacije. Mirovne snage UN, operativne jedinice, raspoređuju se u zonama borbenih dejstava, a njihove logističke jedinice trebale su biti raspoređene u BiH, uz granicu sa Hrvatskom.

Jedinice 5. K JNA iz Banje Luke su učestvovale u borbenim dejstvima u Hrvatskoj. 5. Korpus iz Banje Luke i 9. Korpus iz Knina,

te mobilisane jedinice TO s tog područja i **jedinice koje su došle iz Srbije, imale su zadatak da izađu na pravac Nova Gradiška Daruvar- Virovitica - granica s Mađarskom, te da se time od Hrvatske odvoje područje** Slavonije. Glavne snage 5. K. : oklopna brigada sa preko 105 borbenih vozila, motorizovana brigada iz Prijedora, pješadisjka brigada iz Banje Luke, raketna brigada iz Banje Luke, te mobilisane brigade TO dejstvovale su u pravcima Nova Gradiška —Staro Petrovo Selo-Lipik-Daruvar-Virovitica. Jedan divizion raketne brigade bio je angažiran na prostoru Gline i Vojnića. Ovaj divizion pružao je raketnu podršku 9. Korpusu, a svojim raketnim sredstvima mogao je gađati Zagreb, što je i činjeno.

Polovinom decembra 1991. zatekao sam se u kancelariji generala Uzelca, kada je zazvonio telefon. Uzelac je podigao slušalicu, pozdravio se, te stajao slušajući sugovornika da bi nakon par minuta samo odgovorio:" razumijem, razumijem. " Kad je spustio slušalicu, okrenuo se meni, uzdahnuo i kazao: "Ovog trenutka komandant 1. VO mi je naredio da prekinem daljnje napredovanje te zadržim jedinice na dostignutim linijama."

U kasnijim analizama tog naređenja koje su vršene u Komandi korpusa, bilo je mišljenja da je Uzelac mogao očekivati takvo naređenje, ali ako je želio da ostvari prvobitni cilj – da izađe na granicu Mađarske, nije trebao biti u kancelarijama već sa jedinicana na frontu. Smatralo se da je trebalo još malo vremena da jedinice taj zadatak izvrše, čime bi se Uzelac proslavio kod srpskog naroda.

Dva dana poslije tog događaja, naređeno mi je da sa pukovnikom Talićem, tada načelnikom štaba 5. K, te grupom oficira odemo u obilazak jedinica korpusa u Hrvatskoj u rejonu Lipik-Pakrac-Staro Petrovo Selo. Trebali smo sagledati probleme i preduzeti mjere za njihovo rješavanje.

Poslije obilaska jedinica našli smo se na osmatračnici iznad Lipika, odakle se mogao vidjeti zapadni dio grada Pakraca. Komandanti su nam dali informacije o položajima hrvatskih snaga, o rasporedu svojih jedinica, te njihovim aktivnostima. Grad Lipik se vido kao na dlanu. Nismo bili vazdušnom linijom udaljeni više od 500-600 metara. Pokazivali su nam moguće položaje hrvatske artiljerije, kao i bunkere. U tom trenutku vatra nije otvarana ni s jedne strane. Međutim, vjerojatno smo bili primjećeni, jer je u neposrednoj blizini, na udaljenosti od nas 10-15 metara eksplodirala minobačacka granata. Ranila **nam je** jednog vojnika a mi smo se sklo-

nili u zaklon. General Talić je tada naredio otvaranje vatre iz svih artiljerijskih oruđa i raketnog diviziona, te iz pješadijskog naoružanja. Gledao sam kako granate i rakete nemilosrdno ruše kuće u Lipiku. Lijevo od grada, u našem vidnom polju, doslovce uništena je tvornica armature.

Bio je to primjer neselektivnog gađanja civilnih ciljeva, a ne vojnih. Žrtve su se mogle zamisliti. To je bilo vrlo mučno promatrati profesionalnom vojniku, pogotovo što s hrvatske strane nije više ispaljen niti metak. Tada je pukovnik **Obradov Nikola**, komandant raketne brigade, prkosno kazao: "Pokazali smo Hrvatima ko smo i da ih možemo brzo učutkati.

Pred dolazak mirovnih snaga UN generalštab JNA je formirao tri grupe oficira za saradnju sa Mirovnim snagama. Prva grupa bila je smještena u Beogradu, načelnik **general Rašeta**, druga grupa u Sarajevu i treća u Banjoj Luci, za čijeg načelnika sam postavljen ja. U grupi je bilo 10 oficira. U to vrijeme u Banja Luku su dolazile prethodnice MSUN radi nalaženja mogučih mjesta lokacije pozadinskih snaga jedinica UN. Za korištenje objekata i prostorija trebalo je sklopiti ugovor radi plačanja. S jednom grupom oficira UN išao sam kod predsjednika općine **Predraga Radića**, koji je ponudio objekte TO na Rakovačkim barama, a za smještaj oficira hotel "Palas". On je za ovo tražio 100.000 $, a kao alternativu nudio je Dom penzionera koji je bio u završnoj fazi izgradnje, ali je tražio 2.000.000 $ miliona za njegovo završavanje. Neprijatno sam se osjećao, jer to je očito bila učjena, a oni ne bi to prihvatili ni za daleko manje pare.

Ponudio sam poluprazne objekte kasarne "Mladen Stojanović", koje je lahko bilo obezbjeđivati. Talić i Radić su mi to zamjerili, jer "i grad mora nešto zaraditi"...

Grupa u Beogradu je brzo radila, ispraznila je objekte Centra vojne bezbjednosti u Pančevu, i te objekte ponudila logističkom bataljonu UN snaga, koje su to odmah prihvatile. Istovremeno komandant 5. K **general Vuković** je pismeno trazio da se ja smijenim sa dužnosti "grupe za saradnju" sa Un radi nepodobnosti, a da se postavi pukovnik **Vaso Tepšić**, njegov pomočnik za pozadinu. Polovinom aprila došla je naredba iz Beograda da se vratim na dužnost komandanta pozadinske baze... No grupe su ubrzo rasformirane.

Pozadinska baza vršila je pozadinsko obezbjeđenje svih jedinica lociranih u zoni njene odgovornosti. U ratu to se odnosilo na jedinice

koje su izvodile borbena dejstva u Hrvatskoj, sve jedinice u Bos. Krajini i jedinice operativne grupe Doboj. Jedinice su bile obavezne davati komandi baze svoje brojno stanje kako bi se moglo planirati pozadinsko obezbjeđenje. Tako je 5. K u Banjoj Luci, do prve mobilizacije, u maju 1991. g, brojao 4.500 ljudi. To je bila mirnodopska formacija. U maju je izvršena djelomična mobilizacija rezervnog sastava, te je brojno stanje naraslo na 8.000 ljudi, a nakon septembarske, na 14.500 ljudi. Međutim, u ovo brojno stanje nisu uračunate jedinice 5 taktičkih grupa u Slavoniji, Baranji i Lici, te je na pozadinskom obezbjeđenju bilo oko 50.000 ljudi.

U februaru 1992. brojno stanje 5. Korpusa naraslo je na 45.000 ljudi. Baza obezbjeđuje direktan dotur po principu "od sebe", dakle do jedinice ranga brigade. Jedinice su tada morale bazi predati ratni plijen i sva druga matrijalna sredstva koja jedinici smetaju. Niti jedan slučaj nije bio da su jedinice predale bazi barem jednu pušku ili metak, dakle, to je davano po kućama i išlo u privatne ruke. Mnogi komandanti, koji su bili rodom iz Srbije, slali su kamionima opljačkanu robu svojim porodicama. **Kao primjer navodim pukovnika Ratka Simića, komandanta oklopne brigade, inače mog komšiju. . . Njegova jedinica, elitna u Banjalučkom korpusu bila je angažovana od prvog dana u Hrvatskoj. Avgusta 1992. g. gledali smo s balkona utovar u kamione s prikolicom raznog namještaja i drugih stvari za domaćinstvo. Simić je kontrolisao utovar raznih stvari u njegovu vlastitu auto-prikolicu i auto. Upravo su vojnici utovarivali veliku glasovir. Znali smo svi da Simić pojma nema o muzici.** Kasnije u toku rata Simić će "kupiti" ugostiteljski objekat od Hrvata, koji je morao napustiti Banju Luku.

JNA u službi "Velike Srbije"

Komanda Korpusa u ratnim dejstvima, proglašenom ratnom stanju u zemlji, mogla je mobilisati ljudstvo i materijalna sredstva u zoni svoje odgovornosti za potrebe izvršenja borbenih zadataka. Dakle, Armija je imala velika ovlaštenja, a osim nje i policije, nije moglo biti drugih naoružanih formacija. Tačno se znalo, u svakom trenutku, brojno stanje potčinjenih jedinica.

Da je Banjalučki korpus JNA naoružavao i opremao sa drugim sredstvima paravojne formacije, pokazuje njegovo brojno stanje, koje je prikazao 01. juna 1992. g, od 78.780 ljudi, i to

bez prikazanog brojnog stanja brigada iz Šipova i Srpca sa po 1.800, OG Doboj sa 15.000 ljudi. Dakle preko 100.000 ljudi, što čini 4-5 normalnih korpusa. Istovremeno 2. KK koji je izvodio borbena dejstva u zoni Bihaća brojao je 15.000 ljudi.

Ako analiziramo mogućnost efikasnog komandovanja sa ovako velikim korpusom i činjenicom da komanda Korpusa nije bila ojačana sa starješinama, nameće se zaključak da su komandanti brigada i pukova imali ogromna ovlaštenja. Oni su morali dobro poznavati ciljeve i zadatke borbe, da se bore za stvaranje zajedničke države "Velike Srbije" U ostvarivanju tog cilja sve im je bilo dozvoljeno. Komandanti brigada u zonama koje su pokrivali su odlučivali o svim pitanjima života i smrti, a sa organima CSB sprovodili politiku "etničkog čišćenja" prostora od nesrpske populacije metodom "cilj ne bira sredstva". To su bili profesionalni oficiri, znali su odredbe međunarodnog ratnog prava, znali su da je to što rade genocid, ratni zločin najvišeg stupnja, ali su bili uvjereni da su budući "pobjednici" koji sami pišu povijest, te da im je sve dozvoljeno. Mnogi su se materijalno obogatili, ali su ostali jadni i bijedni u duši. Njihovih postupaka će se stidjeti njihovi potomci, a nadam se i sunarodnici...

Nije mi poznat niti jedan slučaj u Banjalučkom korpusu da je neki komandant potčinjene jedinice pozivan na odgovornost i disciplinski kažnjen zbog nehumanog postupanja prema zarobljenicima ili stanovništvu, koje je maltretirano, pljačkano, silovano, ubijano, te protjerivano iz svojih domova. Naprotiv, ti komandanti su stimulisani, brzo napredovali u službi, dobijali činove, za srpski narod bili heroji, legende, o njima su čak pisane pjesme...

Načelnik štaba 43. Brigade Prijedor, tada **major Radumilo Zeljaja**, poslije zauzeća Kozarca i pokolja bošnjačkog stanovništva, postao je heroj. **Kozarcu su dali novo ime "Radumilovo"**, u znak priznanja Zeljaji, koji je komandovao jedinicama u napadu na Kozarac. Na kraju rata dobio je čin pukovnika.

Drugi primjer je još upečatljiviji. **Major Pero Čolić**, do rata 1992. g. u štabu TO Banja Luka, drugorazredni oficir, niti jedna jedinica ga nije htjela, pa je zato dat TO-u, početkom rata postaje komandant 5. Kozaračke brigade, koja se naročito isticala u zločinačkim aktivnostima u Prijedoru i okolini. Brigada je 1993. godine angažovana na brčanskom ratištu, a u svom sastavu imala je

po zlu poznatu četu "**Cigini momci iz Omarske**", po komandantu Čoliću koji je bio izrazito crn. **A taj, po zlu poznati oficir srpske vojske, zbog svojih zločinačkih zasluga, slijepog izvršavanja naređenja pretpostavljenih starješina i političke SDS vlasti, tako brzo napreduje, dobija čin generala, i postaje ministar odbrane u Vladi RS. Čak ga Biljana Plavšić ocjenjuje kao drugorazrednog oficira.**

Činjenica je da je politička oligarhija srpskog naroda, okupljena u SDS-u, upravo trebala ovakve oficire, poslušnike za jednokratnu upotrebu, ali uporne za ostvarivanje iredentističkih ciljeva "Velike Srbije".

O tim planovima prvi puta sam zvanično čuo na referisanju u komandi 1. VO u Beogradu, 26. decembra 1991. godine, kome sam prisustvovao kao komandant Baze. Pored komandanta 1. VO general-pukovnika Špirkovskog, analizu vojnopolitičke situacije u Jugoslaviji i posebno u zoni 1. VO, davao je **general Vidović**, pomočnik komandanta oblasti za političko-pravne poslove i moral. On je tada kazao:

"1. Puno međunarodno priznanje republika Slovenije i Hrvatske neće tako brzo ići. Jugoslavija opstaje. Dio Bosne i Hercegovine, Srpska Republika BiH, Srpske krajine, Makedonija i Crna Gora su u novoj Jugoslaviji.

2. Tražit ćemo da UN privremeno stave pod svoju nadležnost Srpske Krajine u cilju sprečavanja rata."

Načelnik štaba komande 1. VO **general Stojanović**, pak, u svom izlaganju (pored ostalog) je upozorio "da se sada u ratnim vremenima moramo tako i ponašati, bezuslovno izvršavati naređenja pretpostavljenog, a ne da se ponašamo mirnodopski (iako je znao da ratno stanje nije proglašeno)."

Komandant 1. VO general Špirkovski u završnoj riječi je kazao:"

1. Cijeli svijet, izuzev nekoliko zemalja, je za rasturanje Jugoslavije. U tome prednjače sile Osovine iz II Svjetskog rata. To su im omogućile zemlje Zapadne Evrope.

2. To se godinama pripremalo, ali mi u Jugoslaviji nismo skoro ništa preduzimali da to spriječimo.

3. Naređujem da se izvrši detaljna analiza svih komandira-komandanata i izvrši smjena nepodobnih i nesposobnih."

Poslije referisanja i davanja "zelenog" svjetla za smjenu nepodobnih komandira-komandanata jedinica, te poslije intervjua

poznatog srpskog **četničkog vojvode Šešelja** u beogradskim medijima u kojem traži smjenu svih komandanata-komandira nesrba (pošto im srpski narod ne vjeruje), dolazi do masovnog napuštanja JNA starješina nesrba.

Za komandanta 5. K u Banjoj Luci, 28. decembra 1991. godine, postavljen je general Vuković, a za načelnika Štaba **pukovnik Momir Talić**. Odmah na referisanju komandanata jedinica korpusa, 1. januara 92. godine, general Vuković je kazao da JNA ima dva zadatka:

1. Zaštita Srba u RH od genocida, sada i ubuduće;
2. Da se iz Hrvatske izvuku sve jedinice JNA, vojna oprema i porodice vojnih lica.

Komandant Korpusa je objasnio zadatke Korpusa potčinjenim komandantima da se na dostignutim linijama i mostobranu na rijeci Savi, po mogućnosti, proširi prostor na kojem žive Srbi. Upozorava, da u slučaju pogoršanja vojno-političke situacije, na ovim prostorima može doći do rata sa takvim posljedicama koje ne poznaje ni I, niti II Svjetski rat.

Dakle, komandant korpusa zvanično najavljuje krvavi obračun sa svima, koji ne prihvataju politiku stvaranja "Velike Srbije". Tada nam je saopćio da je u toku transformacija JNA. Formiraju se 4 Armije, Ratna mornarica i Ratno vazduhoplovstvo:

1. Armija, komanda u Beogradu, komandant **puk. Života Panić**.
2. Armija, komanda u Sarajevu, komandant **gen. -puk. Milutin Kukanjac**
3. Armija, " u Nišu, " komandant **gen. -puk. Nikola Uzelac.**
4. Armija " u Podgorici, " komandant **gen. -puk. Strugar**.

Komanda Ratne mornarice u Podgorici, komandant admiral flote **M. Kondić**.

Komandant korpusa je objasnio da korpus ulazi u sastav 2. VO od 6. januara 1992. . Tada je naredio potčinjenim da bez njegove lične odluke nema planiranja operacija, a daje ovlaštenje komandantima brigada da u svojim planovima borbenih dejstava mogu planirati upotrebu korpusne artiljerije (KAG). Izdaje naređenje da se odmah upute stručne ekipe za održavanje raketnog sistema u divizion raketne brigade, koji se nalazi na prostoru Gline i Vojnića u Hrvatskoj. Ovi raketni divizioni pokrivali su širu teritoriju

Hrvatske, sve do granice s Mađarskom, dakle mogle su raketirati Zagreb...

Komandant Korpusa je od mene zahtjevao da izvršim pripreme skladišnog prostora za prijem materijalnih sredstava iz pozadinskih baza Ljubljana, Zagreb i Karlovac... Izvlačilo se praktično sve. Tražio je iseljavanje skladišta municije iz Donjeg Vakufa, što sam odbio, jer su to objekti namjenski građeni za municiju i eksplozive, te da nemam na drugim prostorima takve objekte. Prihvatio je objašnjenje, ali je komandantu 30. partizanske divizije, pukovniku Galiću, naredio da dopunski jednom jedinicom zaštiti skladište. Postavio sam pitanje ogromnih troškova municije u jedinicama Korpusa za šta nema opravdanih razloga. Posebno je bio uočljiv utrošak pištoljske municije, jer samo jedna laka brigada tražila je od baze 80.000. metaka. Prikazivana su i lažna brojna stanja jedinica i štabova. Naprimjer, štab TO Pakrac tražio je pozadinsko obezbjeđenje za 2.500 ljudi, a prije vrlo kratkog vremena zvanični podatci za taj štab su bili 500 ljudi. Ovdje se očito radilo o stavljanju na brojno stanje paravojnih formacija, grupa i srpskih građana kojima je podijeljeno oružje. Siguran sam da se oružje i prodavalo, ali i zakopavalo u zemlju za neka "buduća vremena". jer to je Srbima u tradiciji.

Zavladala je anarhija u odlučivanju. Ono je spušteno na nivo najnižih jedinica vod-četa, grupa naoružanih ekstremista-bandita, koje se više nije moglo kontrolirati, jer je SDS i po selima imala svoje povjerenike koje su "usmjeravale" te grupe.

Skupština srpskog naroda je 18. maja 1992. godine zvanično proglasila stvaranje tzv. "Republike Srpske" u BiH. Formirana je Vlada RS sa svojim oružanim snagama. Umjesto JNA, sada je naziv Vojska RS, na čijem čelu je bio načelnik GO VRS. Skupština je za Vrhovnog komandanta proglasila Predsjednika RS **Radovana Karadžića**.

Protuustavne radnje JNA protiv BiH, Predsjedništva i naroda BiH, počele su mnogo ranije. U svojoj zapovjedi od 16. maja 1992. godine, br. 174-140, pod "strogo povjerljivo", naređuje se jedinicama da s najjačim snagama brane već zauzete TV i Radio repetitore, a u uvodnom dijelu, Komanda 1. "Partizanske brigade", navodi: "Zauzimanje čvorišta i drugih izdvojenih objekata VEZE... Blokirane su i isključene veze MUP-a i krnjeg Predsjedništva BiH, čime se ostalo bez mogućnosti održavanja veza i prenosa PTT, radio i

TV signala. Neprijatelj će pokušati da povrati što veći broj tih objekata kao što je pokušao i sa napadom na čvorište Vlašić, u cilju zaštite svih objekata veze, sprečavanja iznenađenja i obezbjeđenja svih veza u jedinicama NAREĐUJEM. . " **(17).**

Oficiri Banjalučkog korpusa su se odmah opredjelili za iredentističke ciljeve, za "srpsku Jugoslaviju". Odmah su se počeli viđati u pravoslavnoj crkvi dojučerašnji komunisti - ateisti, koji su se kleli na "bratstvo i jedinstvo svih naroda". General Talić, pred TV kamerama, se pompezno prekrstio sa svojim podčinjenim oficirima i položio zakletvu Srpskoj pravoslavnoj crkvi i srpskom narodu. Davane su izjave da će se sve učiniti u ostvarivanju "iskonskog cilja" zajedničke države svih Srba na Balkanu, i da nema te cijene koju neće za taj cilj platiti.

Bilo je konačno jasno da od zajedničke države nema ništa. Podnio sam zahtjev za penzionisanje 19. maja 92. godine. Tih dana bilo je puno novih postavljenja oficira na dužnosti u korpusu i pozadinskoj bazi. Postavljali su se oficiri Srbi koji su pobjegli iz Slovenije i Hrvatske na mjesta Bošnjaka i Hrvata, koji su odlazili. Starješine, oficiri i podoficiri, koji nisu ispunjavali uslove za penziju, slani su u Beograd da rješavaju svoj status. To su isključivo bili Slovenci, Hrvati i Bošnjaci. Onu su u SRJ dobivali sporedne dužnosti ili su bili neraspoređeni. Rješenje o penzionisanju dobih 7. augusta 1992. godine.

Sazrijevanje odluke

Još u aprilu 1992. razmišljao sam kako sa porodicom da napustim Banja Luku, pošto je bilo jasno da je ovaj grad postao centar velikosrpstva u političkom i vojnom smislu. Sin je bio mobilisan u kirurški bataljon u kasarni "Mladen Stojanović". Obavjestio me je da jedan pilot helikoptera sprema se na bjegstvo u Hrvatsku. Ja sam bio sumnjičav, te tražio i druge mogućnosti. Sin je provjeravao informaciju da bi predložio da supruga i ja bježimo, s obzirom da je bilo još samo dva slobodna mjesta u helikopteru, pored pilota i kopilota. Navodno, to je bilo u dogovoru s hrvatskom vojskom da ih ne bi srušili kada budu letili u pravcu Dvora. To mi je govorilo da suviše ljudi zna o bjekstvu, ali ipak bih išao, da je bilo još jedno mjesto za mog sina. Hitno sam organizirao njegovo bjekstvo u Hrvatsku.

Helikopter su oborile srpske snage kod Bosanskog Novog. A u međuvremenu uhapšen moj prijatelj iz Bosanske Gradiške **Osman Medanhodžić**. U toku istrage ispitivan je o poznanstvu sa mnom, što je on objasnio rodbinskim vezama. No u jednom momentu istražitelji su mu kazali: "poginuo ti je prijatelj **Osman Selak** pri pokušaju bjekstva helikopterom". Znači oni su znali za pripremu bijega, te da sam bio u igri, ali mi nije jasno zašto su dozvolili polijetanje helikoptera.

Nakon ovih događanja novine u Banjoj Luci pišu vrlo ružno o meni, da radim protiv Banjalučkog korpusa, da mi je jedan sin u Rijeci (RH) na položaju u CSB, a drugi u vojnoj bolnici u Zagrebu. Ustvari, oba su bila bez posla, ali je ovo bilo namjenjeno da se što više animiraju Bošnjaci da napuštaju grad, ali i da se takav pritisak vrši i na oficire nesrbe. Takvim napisima i prijetnjama najviše se isticao **predsjednik SDS dr. Milan Vukić.**

U dva članka u "Glasu srpskom", od 27. marta I 6. aprila 92. on je otvoreno prijetio pukovnicima nesrbima: **Ludvigu Kranjcu** (Slovencu), **Josipu Lončaru** i **Vinku Radmanu (Hrvati)**, te **Mesudu Hasotiću i meni (Bošnjaci).** On je zahtjevao da odmah napustimo Armiju, ili će taj problem "riješiti srpske obrambene snage(SOS)".

Pukovnik Kranjc iz komande 5. K, na ranijoj dužnosti načelnika Školskog centra oklopno-mehanizovanih jedinica, ostao je do kraja augusta 1992. g, u službi, i to je koristio da prikuplja optužujući materijal protiv srpske soldateske. Prebacio se u Sloveniju, gdje je radio u humanitarnoj organizaciji za pomoć Bosni, ali čim sam ga kontaktirao iz Međunarodnog Suda u Hagu, odmah se javio da svjedoči, te dostavi Sudu brojne podatke o zločinima srpske vojske. Nažalost, u Sloveniji je umro 1997. godine pod nerazjašnjenim okolnostima.

U takvim okolnostima, u Banjoj Luci, praktično gradu konclogoru, teško je je bilo što više učiniti. Ipak, već odavno bio sam opsjednut mišlju kako trebam nešto korisno uraditi... Pa bilo je toliko vojnih i drugih informacija koje bi dobro došle službama države BiH, ali kako uspostaviti vezu, kome dostavljati... Iz Banja Luke se nije moglo u to vrijeme niti humanitarnim konovojem. Moj sin mi je u tome pomogao. Razmotrili smo šta uraditi, a on mi otkri da već ima kontakte s nekoliko mladića koji su bliski SDA, te da on osobno njih cijeni zbog očitog suprostavljanja srpskim vlastima. Te

da bi trebalo kontaktirati **Muharema Krzića**, predsjednika SDA Banja Luka.

Već u aprilu 1992. g. moj sin je ostvario **kontakt s Krzićem**. Dostavljene su mu neke od urgentnih i vrijednih informacija. Nadao sam se da ih zna uputiti, ali u meni je rastao strah da ne nekim lošim rukovanjem s informacijama ne bude uhapšen, te nas pod prisilom i oda. Nisam smio nikada s njim ostvariti direktni kontakt, što će se pokazati ispravnim, jer sam uskoro saznao da me se prati, a stan mi je bio pretresan nekoliko puta kada nisam bio kod kuće. Jedini put kada smo se sreli oči u oči, bilo je na sastanku bošnjačkih asocijacija sa štabom generala Talića, a u vezi sigurnosti života u Banjoj Luci.

Upravo tada, ja sam okupio posebnu grupu patriota Bošnjaka, rezervnih oficira, da bi smo nešto učinili protiv četničkog neprijatelja. To su bili: **potpukovnik Aljoša Mujagić, rezrevni kapetan Sulejman Karabegović, Adil Medić, Ibrahim Hadžišečić, rez. kapetan Ibrahim Tabaković... Ja sam bio vođa grupe...**

Nakon svestranih analiza stanja u Banjoj Luci, zaključili smo da bi pojedinačne sabotaže ili atentati bili veoma teški za organiziranje, jer stvoriti mrežu pokreta otpora sa takvim zadacima tražilo je vremena i odvažne ljude. U slučaju otkrića počinioca, smrtna kazna uz strašno mučenje, ne bi mimoišlo cijelu familiju, jer to se često dešavalo i bez ikakvog povoda. Što je još gore, takve akcije bi odmah izazvale masovne odmazde nad nesrbima.

Saznao sam da četnici to priželjkuju i očekuju našu pobunu u toku rušenja 16. džamija u Banjoj Luci.

O ovim našim procjenama upoznao sam rahmetli **muftiju Ibrahima Halilovića**. On se složio s našim stavovima, ali je dodao da će nam politički i vojni organi Republike BiH zamjeriti što ništa ne preduzimamo u zaštiti naroda, jer ne poznaju vojnu snagu koja je pritisla Banju Luku, ali je bio suglasan da nastojimo savjetovati vojno sposobne da se prebacuju preko evropskih zemalja na slobodnu teritorij i pridruže Armiji RBiH, koja se stvarala. Molio je da bude povremeno obavještavan šta činimo, što sam ja i radio, te se s njim više puta susreo.

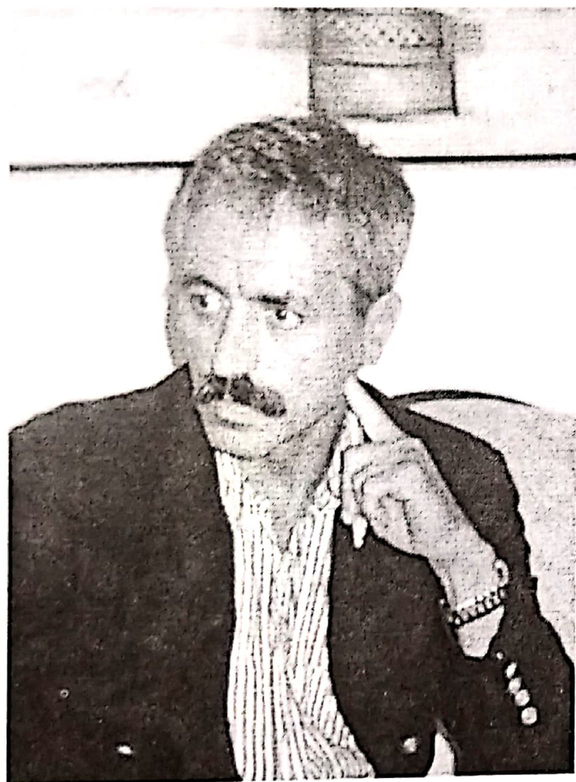
U to vrijeme TV Banja Luka nekoliko puta je prikazala zarobljene borce Armije BiH, koji su navodno izjavili da je Krzić bio povezan s nabavkama oružja i sl. , a jednom su na TV-u prikazali njegov intervju dat stranim TV stanicama (traka ukradena novinarima u

hotelu), što je od njega stvorilo jako eksponiranu osobu, i samo se čekalo hapšenje ili likvidacija. Shvatio sam da to nije više pouzdan kanal za slanje informacija. . . I zaista čuli smo za njegova česta privođenja u policiju... U 1993. godine, on je uhapšen i isljeđivan, da bi bio spašen uz međunarodnu intervenciju, te otpremljen u Zagreb.

I naša grupa, mi smo je zvali "štab", se bila smanjila, pošto su se iz Banja Luke iselili: Mujagić, Tabaković i Hađidedić, ali smo imali na raspolaganju druge patriote, koji su nam dostavljali informacije. Jednog dana prišao mi je **Smail Đuzel**. Tada je vodio preostali dio članova SDA. Kazao mi je da me je **Muharem Krzić** poselamio, te da bi dobro bilo da surađujemo. No i on je bio eksponiran, te naša suradnja nije bila intenzivna... Stoga smo se odlučili tražiti druge puteve, i zaista, uskoro smo uspjeli ostvariti kontakt s našim ljudima u ambasadama BiH Zagreb i Ljubljana. Preko njih smo počeli slati informacije vojno-obavještajnog karaktera. Od njih smo dobili šifre sa razgovornikom. Informacije smo slali po kuriru svakih 15-20 dana sve do kraja februara 1995. godine, kada smo morali prekinuti kontakte, pošto smo dobili informacije da bi moglo doći do izdaje, te hapšenja, jer tada je već bila otkrivena i uhapšena grupa "Valter" i s njom Smail Đuzel i njegova supruga Šuhreta... Uskoro je uhapšen i **Adil Medić**, zajedno s grupom čelnika "Merhameta". Srećom, to je bilo hapšenje nasumice, zbog njegovog rada u toj humanitarnoj organizaciji, koja mu je i bila pokriće da bi se mogao kretati i putovati s konovojima pomoći.

Već odavno tražio sam način da napustim Banju Luku, ali to nisam smio otvoreno tražiti, jer bi me možda likvidirali. No, teška bolest moje supruge (karcinom) natjerala me je da tražim odlazak u Njemačku zbog njenog liječenja. Tako sam uspio izaći iz konclogora, zvanog Banja Luka... Čim sam se dočepao slobode, u Njemačkoj, javio sam se našoj ambasadi, ali nisam mogao biti primljen od nadležne osobe, te tek nakon mog kontaktiranja sa Muharemom Krzićem, koji je tada bio u ambasadi u Oslu, pošla se razvijati moja suradnja s gđom **Vasvijom Vidović**, predstavnikom BiH pri ITCY u Hagu.

Bedrudin Gušić

Rođen je 10. septembra 1947. godine u Banjoj Luci. Potiče iz stare ulemanske porodice, a i otac mu je bio imam.

Kao diplomirani ekonomista radio je u trgovinskom poduzeću "Krajinauzor", "Kliničko medicinskom centru" u Banjoj Luci, rukovodeći finansijsko-komercijalnim sektorom, a zatim kao pomoćnik direktora OOUR "Farmaceutske djelatnosti".

Kao svi drugi bošnjački i hrvatski rukovodni kadrovi, na početku agresije na BiH, smjenjen je, te uskoro otpušten s posla. Pod pritiskom okupatora napušta Banja Luku 1994. godine, zadržava se kao prognanik kraće vrijeme u Koprivnici u Republici Hrvatskoj, da bi se sa porodicom 1995. godine uselio u SAD, gdje i sada živi.

Od 1990. godine je član Odbora Islamske Zajednice Banja Luka, te član Sabora Islamske Zajednice Republike Bosne i Hercegovine, a u maju 1992. godine, izabran je za predsjednika Odbora Islamske Zajednice Banja Luka.

U vrijeme agresije i okupacije bio je najbliži suradnik rahmetli muftije Ibrahima Halilovića, te očevidac i žrtva progona bošnjačkog naroda, o čemu je uspio krišom sačiniti video zapis, te snimak rušenja 16 džamija u Banjoj Luci. Kasnije će ovaj, kao i druge dokumente, predstaviti svjetskoj javnosti. Koristit će u tome mnogobrojna glasila, s kojima je surađivao kao novinar i literata ("Oslobođenje", "Ljiljan", "Svijet", "Preporod", "Sabah", "BH-bladet", "NUR", "TV i Radio BiH")...

Bedrudin Gušić

BANJALUČKA ISLAMSKA ZAJEDNICA U VRIJEME DEMOKRATSKIH PROMJENA I OKUPACIJE (1990. – 1995.)

Ovaj prilog posvećujem uspomeni na banjalučke imame i članove organa Islamske Zajednice Banje Luke, koji su preselili na Ahiret za vrijeme i nakon agresije, a to su: hadži ZAHID-ef. MAKIĆ, hadži MUHAMED IMAMOVIĆ, hadži-hafiz MEHMED-ef. ZAHIROVIĆ, SELIM-ef. KOVAČEVIĆ, muftija hadži IBRAHIM ef. HALILOVIĆ, NAIM ef. DELNEZIREVIĆ, hadži MUHAMED-ef. HANDŽIĆ,hadži JUSUF-ef. DEDIĆ, FATIMA han. GUŠIĆ, profesor i mualim... Neka Allah dž. š. podari svoju milost na njihove duše i neka ih nastani u lijepom Džennetu! Amin!

Bismillahir-rahmanir-rahim!

Vjetrovi demokracije što zapuhaše u proljeće 1990. na našim prostorima, nisu mimoišli ni najstariju organiziranu instituciju u Bosni i Hercegovini – Islamsku Zajednicu. Do tada je ona nekako odolijevala nasrtajima ovih ili onih političko-ideoloških i režimskih okruženja, opstajala u miljeima, najčešće nametnutih (pogotovo u posljednjih 45 godina), kadrovskih i sistemskih riješenja unutar nje same, ali u takvim okolnostima, zahvaljujući neiscrpnom potencijalu na terenu – u džematima, te dijelu svoje nepokolebljive inteligencije, uspjela je da sačuva vlastitu duhovnu i materijalnu supstancu.

U ovom zapisu – svjedočenju, koje kao sudionik događanja, pišem najviše po sjećanju, pošto veći dio dokumentiranog materijala nisam uspio iznijeti iz Banja Luke, pokušat ću izdvojiti neke od bitnih činjenica i događanja unutar i oko Islamske Zajednice u našem gradu od 1990. godine, od početka demokratskih promjena u bivšoj SFRJ, te pada komunističkog jednopartijskog sustava, odnosno u vrijeme agresije na našu državu Bosnu i Hercegovinu i okupacije našeg grada.

Prema tome, temeljni pristup ovom prikazu jeste da ga se oblikuje jednom dokumentarnom dimenzijom, ali ako ponegdje bude

začinjen i nekom drugom aromom, neka mi čitaoci halale zbog toga... Jer, u vrijeme koje tretira ova tema, naročito ono nakon 1992. godine, niko od nas nije imao moralno pravo da bude apolitičan, bez obzira da li je bio formalni član ove ili one organizirane institucije.

Prvi slobodni izbori i važnije aktivnosti banjalučke Islamske zajednice u razdoblju 1990. – 1992. godine

Dakle, tog proljeća 1990. godine, desili su se i prvi slobodni izbori u IZ. Najprije je formirana Džematska skupština, za čijeg predsjednika je izabran **Muhamed Imamović**, diplomirani inženjer u mirovini i član poznate familije Imamović sa Graba . Uživao je veliki autoritet kod džematlija i među ulemom, a njegov raniji doprinos, vezano za obnovu "Hadži-Begzad džamije" na Grabu, te organiziranje džematskog života u tom prigradskom naselju iznad Gornjeg Šehera (predgrađe grada), gdje je godinama bio mujezin a po potrebi i imam, je bio neprocjenjiv.

Potom su organizirani izbori za odbor IZ-e, kao izvršnog organa Džematske skupštine. Nakon tajnog glasanja, u sastav novog odbora IZ-e Banja Luka su izabrani: **Bakir Ibrahimbegović** (dotadašnji predsjednik), **Ejub Priliplija, Bedrudin Gušić, Fatima Gušić, Muharem Krzić, hadži Naim Delnezirević, Teufik Čavka, Sulejman Hodžić, Mustafa Bajrić, Mustafa Bečić**, svi kao pretstavnici Džemata, te **hadži ef. Fahrudin Katkić, Alija ef. Halilović i Refik ef. Filipović**, kao prestavnici banjalučke uleme.

Na prvoj konstituirajućoj sjednici Odbora, izvještaj o radu u prethodnom razdoblju podnio je dotadašnji predsjednik i novoizabrani član **Bakir Ibrahimbegović**. Na istoj sjednici održano je tajno glasanje i za predsjednika Odbora IZ-e, a izabran je **Ejub Priliplija**, dok je **Bakir Ibrahimbegović** istovremeno podnio ostavku na svoje članstvo u novoizabranom sastavu ovog organa... Novi predsjednik je potom za sekretara Odbora imenovao **Mustafu Čehića**, a za blagajnika **Muamera Katkića**. Svoje nesebične stručne usluge je na volonterskoj osnovi i dalje ponudio geometar **Bekir Bešić**.

Već u uvodu je rečeno da će se u ovom kratkom osvrtu izdvojiti samo neke relevantne aktivnosti organa banjalučke IZ, posebno Odbora u vremenu 1990-1992... Time istovremeno želim ukazati i

na izvjesnu manjkavost ovog prikaza, jer postoji objektivna mogućnost da se neke od tih aktivnosti, također vrijedne i ovog zapisa, jednostavno ne uvrste, s obzirom da kao izvor za njihovo isticanje, kao što rekoh, koristim uglavnom vlastitu memoriju. Zapravo, ovaj materijal bi imao potpuniji, te autentičniji sadržaj da su mi, u vremenu i prostoru njegovog nastajanja (septembar 2001. godine USA), bili dostupni zapisnici sa svih sjednica Odbora IZ-e, te drugi pisani dokumenti, arhivirani u današnjem Medžlisu IZ-e u Banjoj Luci.

Helem, novi Odbor, na čelu s predsjednikom **Ejubom Priliplijom**, je u samom početku intenzivirao svoje aktivnosti. Sjednice su se održavale u relativno kratkim vremenskim razmacima, uz konkretne radnje na terenu. Inače, uz poštivanje prema svim članovima ovog organa, mojim kolegama odbornicima, kako prema onima iz džemata tako i onoj peterici iz uleme, nisam mogao da odmah u početku ne zapazim izvješnu podvojenost između nekih od njih. Shvatio sam da su to iz komunističke stege naslijeđene međusobne podozrivosti i nepovjerenja, te da će proći još dosta vremena da se shvate novi demokratski odnosi, sloboda vjerskog rada s narodom, a što traži međusobno poštivanje i jedinstvo, koje narod sada traži od svojih imama, duhovnih vođa.

Predsjednik Priliplija, uz mudre savjete muftije Halilovića, odmah je krenuo na jačanje materijalne osnove IZ-e, zaštitu i adekvatno korištenje nekretnina, posebno dućana koji su bili dati u zakup, obnovu i rekonstrukciju vjersko-povijesnih spomenika, biblioteke, uređenje grobalja, te afirmaciju različitih oblika vjerskog života u gradu, dakle ono što je sve zbog nebrige i pritiska komunističke vlasti, bilo namjerno zapušteno i određeno propadanju... Ostali članovi Odbora naročito su bili aktivni u odnosima s IZ-e BiH u Sarajevu, u kontaktima s drugim vjerskim zajednicama, sredstvima informiranja, te naravno u organiziranju vjerske poduke za djecu i odrasle.

Dvije godine trajanja demokratskih procesa u našem gradu ostat će upamćene po ekspanziji raznolikih vjerskih manifestacija u svih 16 džamija u gradu, ili na drugim prigodnim mjestima. Uz tradicionalna vjerska događanja, iz tog vremena se pamte i mnoge tribine-predavanja na kojima su učešće uzimali uvaženi islamski teolozi, ali i predstavnici drugih konfesija. Bili smo u prilici po prvi puta slušati istaknute bošnjačke intelektualce iz Sarajeva, Zagreba

itd, posebno na teme iz naše povijesti, kulture, zdravstva, politike itd.

Prvi puta u zadnjih 50 godina u Banjoj Luci smo imali koncert **"Ilahija i kasida"** u prepunoj sportskoj dvorani "Borik" u izvođenju **hora Gazi-Husrevbegove medrese iz Sarajeva.**

U to vrijeme Odbor razvija značajne investicijske aktivnosti, jer IZ i materijalno jača zahvaljujući prilozima džematlija. Posebno zadovoljstvo činilo nam je svima uvođenje centralnog grijanja u "Ferhadiju" džamiju, posebno za najstarije džematlije, koji su sada mogli klanjati namaze u najžešćoj zimi u ugođaju kao kod kuće. U saradnji sa Zavodom za zaštitu spomenika Banja Luke, te dobrotvorima i entuzijastima iz Novoselije, kao što je bio rahmetli **Avdo Sofić – Gogo**, obnovljen je i izgrađen cjelokupni kompleks **"Behram efendije"** džamije, sa monumentalnom česmom, bibliotekom, kahvanom, kaldrmisanim sokakom. Posebno je data pažnja malom mesdžidu u dvorištu džamije, ukopanom u stijeni, koji je po predanju predstavljao **prvo svetište Bogumila**, a onda **i prvi mesdžid za muslimane** koji su bili pretječa masovnog islama u Bosni dolaskom Turaka.

Odbor je razvio prisnu suradnju sa svim asocijacijama muslimanskog naroda u gradu: Strankom Demokratske Akcije, **MDD "Merhamet"**, Forumom muslimanskih intelektualaca, **Muslimanskim omladinskim savezom**, **KDM "Preporod"**, te **"Sumejom"**... Pojedinačno, svi članovi Odbora su bili aktivni članovi neke od ovih organizacija, tako pridonoseći bezbolnoj demokratskoj preobrazbi društva u cjelini.

Na čelu s **muftijom hadži Ibrahimom Halilovićem** imali smo brojne prigodne kontakte s drugim vjerskim zajednicama, pogotovo s katoličkom te pravoslavnom... Međusobni susreti vjerskih velikodostojnika- muftije Halilovića, **biksupa dr. Franje Komarice** te **episkopa Jefrema Milutinovića**, prilikom vjerskih blagdana, bila su zapažena i cijenjena. Pa i prigodom sahrana svećenika ili dženaza imama, bilo je redovno prisustvo pretstavnika drugih konfesija. Znala se pojaviti cijela delegacija IZ na nekim od sahrana, kao naprimjer na sahrani **biskupa Alfreda Pichlera**. Tu je zaista na pravi način manifestirano multivjersko zajedništvo i međusobno uvažavanje.

Kada se privodio kraju rat u Hrvatskoj, a njegovi zlosutni oblaci se nadvili nad Bosnom, trojica vjerskih lidera u Banjoj Luci su

održali zajedničke molitve za mir u sve tri bogomolje: **"Gazanferiji" džamiji**, **katedrali "Sv. Bonaventura"** te **Sabornoj crkvi**. Posjet vjernika je bio veliki, uz prisustvo EZ-promatrača i inozemnih novinara. Koliko je ko od vjerskih velikodostojnika bio iskren u tim molitvama, uskoro će biti iskazano u teškim vremenima koja će doći. Vjetrove demokracije zamijeniše vjetrovi rata, odnosno agresije na državu Bosnu i Hercegovinu... Jer, odavno su tako planirali – **"psi rata"**.

Islamska zajednica i srpska okupacija

Od početka agresije JNA na Sloveniju, svakim danom sve manje slobode bilo je za nesrpsko stanovništvo u Banjoj Luci. Grad se mogao smatrati potpuno okupiranim od strane JNA i srpskih paramilitarnih snaga znatno prije krvavog aprilskog bajrama u Bijeljini 1992. godine. Dakle, početak agresije na našu domovinu i okupacija Banje Luke se vremenski ni izbliza ne podudaraju. Za našu Zajednicu je znakovita bila **činjenica da nam baš taj bajram prvi puta nije čestitao poglavar Srpske pravoslavne crkve u gradu i regiji** (eparhiji), **vladika Jefrem**.

Prvi ozbiljni udar na Odbor IZ-e dogodio se sredinom maja 1992. kada je grad morao napustiti predsjednik Priliplija, zbog prijetnji. S obzirom na prilike koje su nas okruživale, pucnjevi, ubojstva, paljenje naših dućana itd., nije moglo biti govora o primopredaji dužnosti, a o odlasku Priliplije obavješten sam u potpunoj konspiraciji, te sam dužnost v.d. predsjednika preuzeo 21.05.1992. godine. Kada su ostali članovi Odbora saznali za odlazak, bili su prilično ojađeni, te iskazivali razne sumnje u korektnost njegova rada, što sam odlučno otklonio.

Nisam mogao odbiti prijedlog muftije Halilovića da se prihvatim vođenja Odbora IZ-e... Teško mi je reći da li sam bio svjestan teškoća, odgovornosti, pa i opasnosti s kojima ću se suočiti... Danas, kada s distance to mogu ocjeniti, ne bih drugačije postupio, jer u pitanju je bio goli opstanak Bošnjaka i IZ-e u Banjoj Luci.

U to vrijeme još uvijek sam bio na funkciji zamjenika direktora RO "Apoteke", da bih nedugo nakon prihvatanja funkcije u IZ-i, 26.06.1992. godine bio smjenjen i otpušten s posla, u sklopu akcije uklanjanja svih nesrpskih rukovodnih kadrova sa funkcija. Tu nek bude zabilježeno ime "ratne direktorice" **Milenke Vučen**, koja je

zdušno slijedila rasističku politiku u srcu "civilizirane"Evrope, istjeravajući s posla sve Bošnjake i Hrvate.

Kozarac, Prijedor, konclogori

Neposredno nakon što preuzeh vođenje Odbora, dobismo vijesti o užasima koji zadesiše naš narod u **Kozarcu i Prijedoru**. Zapravo pravi **pogrom Bošnjaka ali i Hrvata, njihovo zatočenje u logorima smrti: Omarska, Keraterm, Manjača, Trnopolje... Sistematski su rušene džamije**...

Zastrašujuće informacije su se slijevale u valovima u našu Zajednicu. Dobismo informaciju da je u logoru Manjača zatočeno 14 imama sa područja **Prijedora**, **Sanskog Mosta i Ključa**, te jedan katolički svećenik iz **Ljubije**. Uz pomoć ICRC-a i UNHCR-a uspjeli smo krajem augusta 1992. izdejstvovati njihovo oslobađanje, a nakon toga ih smjestiti u naše džemate. Obezbjedili smo im skrb, a nekoliko puta su za njih slali pomoć IGASA i Mešihat IZ-e iz Zagreba. Krajem novembra su pomoću međunarodnih organizacija oslobođeni, te transportirani do Karlovca u susjednoj Hrvatskoj. Jedini koji je izostao sa spiska za transport, nečijom greškom(?!), bio je **Jusuf ef. Dedić**, kojeg je potom naš Odbor primio za mujezina u **"Ferhadiji" džamiji**, umjesto **Abdulah ef. Joldića** koji je morao napustiti grad.

Ubistvo hadži Zahid ef. Makića

U srijedu 25.09.1992. godine, nakon klanjanja akšam namaza u **"Mehdibegovoj" džamiji** na **Hisetima**, vraćajući se kući biciklom u pravcu tzv. Zelenog mosta, u ulici Avde Hercegovca, ubijen je naš dragi **hadži Zahid ef. Makić**. U glavu mu je ispucan cijeli rafal iz neposredne blizine, a zatim je još opljačkan. Dan ranije ovom događaju prethodilo je nekoliko sukoba između srpske policije i jednog odmetnutog Bošnjaka, koji se naoružan sklonio u svoju kuću. Poginuli su **Adnan (Enesa) Kobašlić** (1971) i **Haris (Aziza) Džumhur** (1960), te trojica pripadnika CSB: **Miodrag Kovačević**, **Miloje Maljković** i **Živko Vrhovac**.

Vijest o tragičnoj pogibiji našeg imama sam te večeri telefonski dobio od muftije. Bili smo svi šokirani. Tugovali smo za ovim našim šehidom... Hadži Zahid ef. Makić bio je poznat diljem Bosne, pa i u nekoliko arapskih zemalja po svom izvanrednom učenju Kur'ana, te

čuvenom i nadaleko prepoznatljivom ezanu. Naime, imao je nevjerojatan raspon glasa, poput poznate **Ul Kulcum, umjetnice iz Egipta** i mnogi bi mu čestitali u arapskim zemljama... Osim toga bio je izvođač brojnih kasida i ilahija koje su snimljene te plasirane diljem BiH.

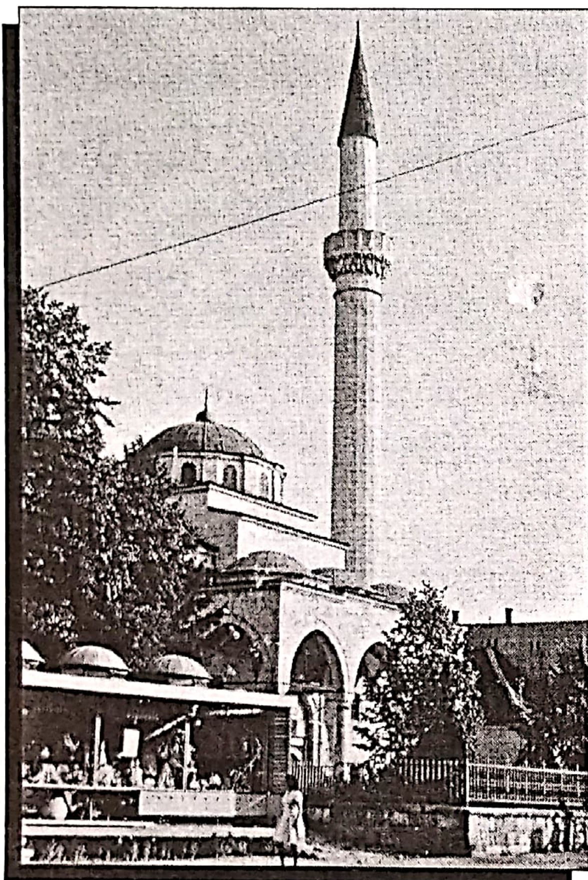
Pokopan je sutradan u haremu kod **"Hadži Salihije" džamije u Stupnici**. Ja sam održao riječ na mezaru u ime Muftijstva i Odbora IZ-e.

Međutim, dan prije dženaze rahmetli imama Zahida, u Banjoj Luci su boravili kopredsjednici SBUN, **Scirus Vence** i **David Owen**, kod kojih su primljeni predstavnici sve tri vjerske zajednice u gradu. U vezi s posjetom ovih diplomata, koji su predstavljali UN I EZ i za koje će se kasnije ispostaviti da su radili protiv interesa Bošnjaka i Republike BiH, a u korist četnika, izdvajam jednu anegdotu. **Zora Samar**, tadašnji v.d. urednik **"Glasa srpskog"** (poznavao sam je od ranije) se srela s **Karadžićem** u hotelu "Bosna", dan nakon ubojstva imama Zahida, a dan uoči posjete Vencea i Owena, zbog kojih je zločinac i bio u Banjoj Luci. Zapravo on je lično dočekao kopredsjednike u Okučanima i skupa s njima došao u grad. Tada je Karadžić u hotelu listao novine i naišao na članak o pogibiji rahmetli imama Makića i srpskih policajaca, a urednik novina je još dodao da ta ubojstva nemaju političku pozadinu. Karadžić je podviknuo na Zoru da "ako nije bilo političkih motiva, trebalo ih je izmisliti, jer to bi dobro došlo srpskoj strani u ovim razgovorima s koopredsjednicima da se pokaže kako su Muslimani sve ovo zakuhali da bi optužili Srbe uoči važnih pregovora sa međunarodnom zajednicom..."

Nakon tragičnog gubitka imama Makića, nekoliko imama s porodicama napušta Banja Luku: **Refik ef. Filipović**, **Alija ef. Halilović**, **Abdulah ef. Joldić**, a **hadži Ibrahim ef. Bašić** odlazi nakon što saznaje da su mu ubijena tri brata u rodnom selu Čarakovu kod Prijedora.

Krajem godine dolazi nam imam **Vahdet ef. Alemić** kao prognanik iz **Varcar Vakufa**, te ga se raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u **"Gazanferiji" džamiji**.

1993. - Rušenje Ferhadije i preostalih džamija, ubojstvo predsjednika Skupštine Islamske zajednice

Hiljadu devetsto devedest i treću godinu niti jedan Bošnjak u Banjoj Luci ne bi smio da zaboravi. To se isto tako odnosi i na naše buduće naraštaje. Ako su nam mržnja i osveta strane, te nespojive sa našim bićem, vjerom i tradicijom, onda nemamo pravo da zaboravimo šta su nam sve srpski fašisti uradili u vremenu 1992-1995, a posebno te 1993. godine u našem gradu. Zapravo, imamo obvezu da pamtimo i da se prema tome u buduće ravnamo.

Kao simboličan uvod u rušenje naših džamija, u petak. 5. marta 1993. godine, oko 13,30 sati, kod poslovnice "EX" (preko puta "Ferhadija" džamije), vlasnika zloglasnog **Mome Đukića**, nekoliko četnika je zaustavilo i pokušalo da zakolje našeg muftiju u penziji, **hadži-hafiza Mehmed ef. Zahirovića**, koji je na glavi nosio ahmediju. Slučajno su naišli neki trezveniji naoružani Srbi te spriječili najgore. **Htjeli su ubiti čovjeka koji je bio jedan od 64 ugledna banjalučka muslimana koji su 1942. godine potpisali i uputili Rezoluciju poglavniku NDH Anti Paveliću, tražeći da se prekine teror i progon srpskog življa u banjalučkom kraju.**

Prva džamija u Banjoj Luci stradala je u noći 9. aprila '93. Bila je to **"Seferbegova" ili "Podpećinska" džamija.** Džamija je spaljena u vrijeme trajanja policijskog sata, koji je u praksi važio samo za nesrbe. Ja sam se upravo 10. aprila vratio iz Zagreba, gdje sam išao službeno konovojem **MHD "Merhamet"**. Zatekao sam izgoretine netom spaljene džamije. Bio sam šokiran. Pretpostavio sam da je to samo uvod u pravu seriju paljenja i rušenja naših bogomolja, a dodatno sam bio deprimiran zbog činjenice da se džamija nalazila u mahali u kojoj sam i sam stanovao, te je bila bliska cijeloj mojoj porodici.

Upravo nekoliko dana ranije, kao pretstavnici Islamske Zajednice, muftija i ja smo pozvani iz kabineta **gradonačelnika Predraga Radića** da se i mi, kao i pretstavnici druge dvije vjerske zajednice, sastanemo sa **Momčilom Krajišnikom**. Pismeno smo odbili taj poziv, između ostalog, uz obrazloženje da se našem narodu već dovoljno desilo zla u Prijedoru i Kozarcu, prije nepunu godinu dana, da su tamnošnje džamije već bile srušene, u što se gospodin Krajišnik mogao i sam uvjeriti, jer je upravo došao u Banja Luku nakon posjete tom području, te da takav sastanak nema smisla. Razumljivo, sadržaj našeg pisma nije mogao biti potpuno otvoren, jer nismo mogli navesti osnovni razlog odbijanja susreta – da nismo htjeli ovim činom "de facto" priznati osnutak tzv. **"Srpske BiH"**, koju je pretstavljao Krajišnik, a koja je stvorena fašističkom agresijom i genocidom nad našim narodom.

No, i pored pravovremeno upućenog odgovora, u vrijeme određeno njihovim protokolom, ponovo smo bili pozvani telefonom iz kabineta gradonačelnika Radića da dođemo "jer gospodin Krajišnik nas čeka". Bili smo odlučni, te smo ponovili što šmo napisali, i čudeći se da pismo nisu ozbiljno shvatili. Ovaj naš čin odobravan je od mnogih Bošnjaka, ali bilo je i onih koji su nas zbog toga otvoreno napadali.

Nismo se bili čestito oporavili od šoka zbog unistenja prve naše džamije, a dočekasmo najcrnji dan koji pamtimo. Uoči 7. maja 1993. godine, spavao sam kod svoje majke u naselju Borik, kada mi oko 5,30 ujutro zazvoni telefon. To me je probudilo, ali majka je bila brža i podigla je slušalicu. Čuo sam njen uzbuđen, te strašno promijenjen glas:"Ali dragi moj Ibrahim efendija, je li moguće? Je li do temelja?". **Obratila se meni jecajući: "Sine, srušena je Ferhadija...**". Uzeo sam slušalicu i čuh muftiju: **"Jeste Bedro, srušena je do temelja. Ostala je samo munara"**. Upitah:"Jesi li bio tamo"? On kaza: "Jesam, iako su me htjeli spriječiti njihovi policajci, prošao sam"...

Svaki daljnji razgovor je bio suvišan. "Eto me odmah", kazah da bih prekinuo očajnu situaciju. Pođoh biciklom, kao i obično prečicom, ulicom Save Kovačevića, uzvodno lijevom obalom Vrbasa, te kroz naselje Dolac. Pa odatle se je uvijek vidjela "Ferhadija". I ovaj puta vidjeh njen vitki minaret, ali ne i njeno poznato kube.

Priđoh blizu džamije gdje se već okupilo mnoštvo svijeta. S odstojanja smo gledali zastrašujući prizor. Brojni srpski policajci su

"obezbjeđivali" cijelu četvrt, a ulice sa sjeverne, zapadne i južne strane do kompleksa džamije su bile zatvorene. Nisam mogao gledati taj bolni prizor, niti slušati jecaje okupljenih Banjalučana, već odmah produžih muftinijoj kući koja je bila nedaleko odatle, u Zagrebačkoj ulici br. 4. Stepenicama dođoh na prvi sprat, Vrata od stana su bila otvorena, te vidjeh nekolicinu naših džematlija. Muftija me dočeka u hodniku. Zagrlili smo se čvrsto. Oči su nam bile pune suza... Prošlo je bilo nekoliko minuta prije nego progovorismo... Vrlo malo, jer jednostavno nismo imali riječi za tu užasnu spoznaju. Za mene posebno šokantno bi kada saznadoh da je isto jutro uništena i prelijepa "**Arnaudija" džamija**. džamija kopija "Ferhadije", nešto malo manja ali isto tako predivne arhitekture, udaljena oko 500 m dalje. Tek nakon popušenih nekoliko cigara, predložih da obojica ponovo odemo na mjesto zločina. Krenusmo, ali na trotoaru kod zloglasne kafane"EX", pokuša nas zaustaviti policajac. Kazasmo mu ko smo, a muftija ga odgurnu govoreći: **"Ono tamo je naše. Niko nas nema pravo zaustaviti!**". Dođosmo do zgrade Muftijstva i Odbora IZ-e u čijem prizemlju je bilo skladište "Merhameta". Kada uđosmo, zatekosmo pravi krš od materijala, polupana stakla, napukle zidove, izvaljene štokove vrata i prozora, a krov potpuno uništen. To je bila posljedica očito snažne eksplozije.

Zatekosmo unutra aktiviste "Merhameta". Izmještali su robu iz ruševina. Ali već su tu uveliko radili buldožderi i kamioni komunalnog preduzeća "Čistoća", koji su ravnali teren i odvozili kamene blokove srušene "Ferhadije". Kasnije saznasmo, vozili su ih na deponiju gradskog smetljišta na putu Banja Luka - Prijedor.

Potom smo odlučili da odemo do srušene "Arnaudije" džamije. Bili smo prosto okamenjeni ugledavši gomilu kamenih blokova na mjestu gdje je bila džamija "Arnaudija". Ostala je samo kamena ograda sa čuvenom "munaricom" i ezan tasom, koja se nalazila iznad južnog ulaza u džamijsko dvorište. I ovdje zatekosmo mnoštvo uplakanog naroda, naših dragih džematlija, ali i srpske policijske horde koje su okolo kružile. Čule su se i kletve. Nismo se tu mogli duže zadržati.

Bio je petak, pa i pored ogromnog šoka i bola imadosmo snage i prisebnosti da se dogovorimo da džum'a namaz klanjamo u "Gazanferiji" džamiji, na drugoj strani rijeke Vrbas. Bio je to naš inat prema dušmanima i naš iman. Sročismo prigodan tekst, kojeg je

trebalo pročitati s mimbere... U međuvremenu, do odlaska u "Gazanferiju", skoknuh kući da ohrabrim svoju suprugu Mirsadu i sinove Dženana i Saida, te da i sa njima podjelim tugu.

Oko 12 h krenusmo od muftijine kuće na džum'a namaz, preko Vrbasa. S nama su još bili **Jusuf ef. Dedić** i **Vahdet ef. Alemić**. Kada smo došli u dvorište džamije, zatekli smo veliki broj utučenih i uplakanih džematlija. Nikada neću zaboraviti prizor kada je ef. Alemić čitao tekst u povodu rušenja "Ferhadije" i "Arnaudije", te kada se **muftija Halilović** obratio javnosti rekavši: "**Oni koji misle da su rušenjem naših džamija uništili iman u nama i nas muslimane, varaju se. Jer, bez obzira što nam ruše džamije, svaki naš imam je pokretna džamija, a svaki musliman pokretni šehadet".** Pri tome, pozvao je na sabur, razboritost i dostojanstvo. U tim trenutcima čuli su se jecaj džematlija i tekbiri.

Kada se zavrsi džum'a namaz, ostasmo s džematlijama da zajednički popričamo i podjelimo tugu. U tom nam javiše da policija zove muftiju da odmah dođe u zgradu Muftijstva... Tako odosmo, a tamo ispred ulaza polurazrušene zgrade čekalo nas je nekoliko mlađih policajaca. Muftija upita šta žele. Odgovoriše da hoće izvući muftijina kola iz garaže, koja se nalazila uz zgradu, kako bi bila zaštićena, jer "neko može srušiti i zgradu Muftijstva pa bi stradala kola. "Muftija, pak, uzvrati da nek ne brinu, jet to nije njihov problem. I zaista oni odoše neobavljenog posla. Nije prošlo niti pet minuta kada hrupi grupa starih policajaca na čelu s komandirom Stanice javne bezbjednosti "Centar", **Perom Mudrinićem**. On je bio veoma grub i arogantan zaprijetivši muftiji da će ga uhapsiti,ako ne otvrti garažu. Nisam se više mogao suszdržavati pa sam uzvratio rekavši: "Kako vas nije sramota? Vidite li ovaj prizor oko nas, ruševine džamije. Džamije nema a vama do kola. On je odmah zagalamio:"Šta se ti miješaš?. Ko si ti? Otvor'der tu tašnu? Šta imaš u njoj"... Na kraju su ipak srušili zid garaže i odvezli auto. **To je bio primjer zločinačkog četničkog sadizma**... Mi smo tada još dobro prošli, jer srbo- četnici su tukli i ubijali i zbog manjih stvari.

Otišli smo muftijinoj kući. Tamo je svijet pristizao u grupama. Tog popodneva došao je **Jovo Turanjanin** predstavivši se pomoćnikom ministra za nepravoslavne vjere. On je nedavno došao s Pala. Inače je poznavao muftiju od ranije, jer je u komunističkom sistemu bio također zadužen za odnose s vjerskim zajednicama. Izrazio nam je saučešće te rekao da gardonačelnik Radić nije imao

snage da dođe niti da muftiju nazove telefonom. Ponudio je da se povodom rješavanja problema ubuduće njemu obraćamo.

Uzgred da napomenem, u narednom vremenu ovaj pretstavnik srbo-četničke vlasti nam je dolazio više puta, hineći da nam želi pomoći, ali je preko nas stalno tražio materijal za bojenje svog stana kojeg je oduzeo jednoj bošnjačkoj porodici. Eto to je bio nivo njihovog ministra.

Predvečer je došao **biskup dr. Franjo Komarica** uručivši nam svoju pismenu sućut, kazavši: **"Draga braćo, dragi prijatelji, teško mi je da pronađem prave riječi i izrazim svoje zgražanje nad ovim vandalskim činom, izvršenim isključivo u ime sotone, niti da vam adekvatnim riječima uputim svoju i našu sućut. Budite uvjereni da sam ja, te cjelokupno moje svećenstvo i vjernici uz vas, jer, kao što znamo, podijeljena radost s prijateljima je dvostruka radost, a podijeljena tuga – pola tuge".** U tim trenucima posjet biskupa Komarice te njegove iskrene riječi su bili kao mehlem na ljutu ranu.

Zanimljivo je spomenuti kazivanja nekih očevidaca u vezi sa stanjem u okolici srušenih džamija, noć uoči njihovog rušenja. Oko 22 sahata, očevici su vidjeli s prozora svojih kuća kako policija vrši blokadu ulica oko "Ferhadije" i "Arnaudije", da bi se zatim čuo tutanj vojnih kamiona, koji su se zaustavili pred džamijama. Prozori od nekih kuća i stanova u zgradama bili potpuno otvoreni te noći, a među njima i prozori stana **Đure Bulića**, tada trećeg čovjeka po hijerarhiji u CSB-u. Njegov stan je bio lociran u ulici Meše Selimovića (ranije Zagrebačkoj), stotinjak metara udaljen od "Ferhadije". Dakle, mnogi su znali što će se dogoditi te noći.

Slijedeće noći nije bilo struje. Umoran te skrhan sjedio sam u svome stanu tugujući s porodicom... Oko 21,45 zazvoni telefon. Supruga je podigla slušalicu. Kaza mi da me zovu iz policije. Kada sam se javio, uz "dobro večer" pretstavio mi se izvjesni **Branko Gudalo**. Reče da je istražni sudija, tražio je da dođem na razgovor... "Ali sada će nastupiti policijski sahat", rekoh mu, pokušavši da se izvučem... "Vi možete doći do 22,oo sata, pošto stanujete blizu SUP-a, a vratit će vas naš čovjek", bio je uporan Gudalo. Nisam imao izbora, te krenuh. Na portirnici u SUP-a-policije mi rekoše da me čekaju tu u prizemlju; "levo", druga vrata opet "levo".

Unutra ih je bilo petnaestak. Većina je bila u plavim uniformama, a neki u civilnoj odjeći. Gledali su TV, jer su imali struju. Jedan od

civila pretstavi se kao **Gudalo**, istražni sudac zadužen da izvrši "istražni postupak" u povodu rušenja "Ferhadije" i "Arnaudije". Također u civilu, bio je tu **Dušan Rodić**, moj komšija, u stanu kat iznad mene. Počeli su da me ispituju, onako bahato i tek reda radi: "Na koga sumnjamo? Jesmo li primjetili ikakve prethodne radnje ili znakove koji bi mogli biti uvod u čin rušenja džamija:"

Odgovorio sam da ne sumnjamo ni u koga, niti smo primjetili bilo kakve prethodne znakove. Jednostavno, klanjali smo akšam namaz 6. maja, te oko 20,20 sati ostavili "Ferhadiju" u uobičajenom stanju, zaključavši njena vrata i kapiju njene avlije. "Ja mislim da ćete vi to sigurno utvrditi, vi ste stručni za to, a to je uostalom i vaš posao. Ako nemate šta više ja bih kući. ", pokušavao sam da prekinem tragikomičnu situaciju i uzvratim na njihov cinizam. No, Gudalo mi pokaza nekakav papir,"rješenje", u kojem se kao utvrđuje da je stepen oštečenja neporušenog minareta Ferhadije takav da bi se sam mogao srušiti i ugroziti ljudske živote i okolne objekte, te bezbjednost saobraćaja u maloj i slabo prometnoj Ferhad-pašinoj ulici. U potpisu su bili : **Goran Ajdar**, urbanističko građevinski inspektor, **Branko Gudalo**, istrazni sudija, **Novica Vujinić**, predstavnik inženjerske grupe VRS, **Branko Kondić**, predstavnik vatrogasne brigade i **Dušan Rodić**, predstavnik CSB-a Banja Luka.

"Šta mi vi ovo pokazujete?", pravim se nevješt. "Znate, vas kao predsjednika IZ želimo zvanično obavjestitit da je naša stručna komisija utvrdila stepen oštećenja minareta i potrebu njegovog rušenja", reče Gudalo. "Kako vaša komisija? Trebalo je da formiramo zajedničku i da se onda utvrdi kakvo je oštečenje, a što se tiće bezbjednosti saobraćaja u Ferhat-pašinoj ulici, zatvorite je s obje strane, ionako nije frekventna, te nema nikakav značaj. ",odgovorih. No, očito, tu se nije više imalo što reći, nisu važili nikakvi argumenti. Gudalo je potom saopćio da če oni u toku te noći postupiti po "rješenju" i srušiti minaret. Zapanjen bahatošću, rekoh da to ne čine, a ako su to odlučili, nisu trebali mene zvati. Jasno je bilo da su preko mene želili obezbjediti "legitimitet" za rušenje minareta. Dakle, još uvijek su se nečeg plašili. Možda odgovornosti pred Svjetskom zajednicom?

Kući me dopratio komšija Rodić, koji mi je usput rekao da će i on učestvovati u rušenju, što se i desilo. Oko 22,45 h dođoh kući i ispričah supruzi i sinovima što se dogodilo.

Čekali smo sta će se desiti. Oko 23,40 h minaret je bio osvjetljen snažnom svjetlošću reflektora, koji je bio zasljepljujući, pošto je cijela okolica bila u mraku, jer osim"prioriteta"niko nije imao struje. Imao sam izravni pogled sa svog balkona u visini četvrtog kata. **Gledali smo posljednji puta vitki minaret "Ferhat-pašine džamije", visok 42,5 m. Oko 0,30 h čula se snažna eksplozija, koja, kao da je i mene raznijela. Odmah se začuše rafali i pucnji, vesela pjesma i poklici iz nekih zgrada**, a pogotovo iz nebodera na nekadašnjem Bulevaru revolucije. Opće je bilo poznato da tu stanuju **oficiri bivše JNA a sada srbo-četničke vojske**.

U subotu ujutro, 8. maja 1993. godine, na lokalitetu srušene "Ferhadije" i minareta, bageri su revnosno očistili teren, sada i od srušenog minareta. U polurazrušenoj zgradi Muftijstva i Odbora IZ-e, u jednoj maloj prostoriji u prizemlju, klanjali smo podne namaz i molili Allaha dž. š. da zločinci ispaštaju zbog svojih satanskih zločina. Nakon toga, muftija se obratio nama nekolicini iz nekada velikog džemata, riječima: "Od ovog trenutka u prizemlju ove zgrade u funkciji će biti **"Ferhat-pašin mesdžid". On je duhovni temelj i preteča novoj Ferhadiji, Inšallah. "**

Nakon toga pristupili smo adaptaciji velike prostorije u prizemlju, izbijajući jedan pregradni zid, čime smo proširili kapacitet mesdžida za oko 180 klanjača. Kao da smo bili uvjereni da će se toliko ljudi usuditi pojaviti na slijedećem džum'a namazu. A to se zaista desilo. Iman, sabur i dostojanstvo su ipak svojstveni našem narodu.

U sanaciji zgrade, te adaptaciji prostora za klanjanje, sa velikim entuzijazmom je sudjelovao veliki broj naših džematlija, kao radna snaga, zanatskim uslugama i u građevinskom materijalu. Unatoč nemilosrdne buke bagera i kamiona, koji su čistili lokalitet srušene "Ferhadije", uz prisustvo policije, brzo je završavan nucleus naše buduće "Ferhadije", a svaki mumin se iskaza kao pokretni šehadet, kao što je rahmetli muftija pretskazao. U nekoliko navrata sretao sam među bagerima sudiju Gudala, pitajući ga zašto uklanjaju vrijedne i unikatne kamene blokove . Cinično je odgovarao da to čini zbog "istrage, jer možda ima čak i poginulih ispod ruševina..."

Tih dana smo nekoliko puta uputili pisma gradonačelniku **Predragu Radiću** te sekretaru za urbanizam SO-e Banja Luka, **Predragu Mitrakoviću**, zahtjevajući da se zaustavi odvoženje ruševnih ostataka "Ferhadije" i "Arnaudije", ali oni su se oglušili, znači svjesno podržavajući, kako zločin rušenja džamija, tako i

zločin bespravnog uzurpiranja njihovih ostataka na našoj zemlji. Ipak, dobili smo od istražnog sudije Gudala jedan dopis u kojem traži našu procjenu vrijednosti džamija . Kakva bestidnost i bahatost... Odgovorili smo mu hrabro i dostojanstveno, naglasivši da nas je takav dopis uvrijedio, jer ne postoji niko ko može kazati vrijednost takvih svjetskih unikata arhitekture i bogoštovlja, a duhovnu vrijednost ljudski stvor ne može odrediti. Vrlo dobro su oni znali da su ove **džamije bile uvrštene u katalog UNESCA, i kao biseri svjetskih djela bili pod zaštitom UN...**

Ubrzo su nas počeli posjećivati brojni novinari sa Zapada, očito privučeni ovim nezamislivim vandalskim činom... Ali oni su došli iz zemalja čije vlade niti do tada nisu učinile ništa da zaustave genocid i urbicid nad Bošnjacima, te smo gajili male nade da će masovna rušenja naših džamija i svjetskih vrijednosti, naići na ozbiljniju reakciju tih vlada, osim možda zgražavanja javnosti u njihovim zemljama. Shvatili smo stoga, da su došli po spektakularne informacije za svoje čitatelje i gledatelje. Nismo ih odbijali, razgovarali smo otvoreno te pružili im brojne informacije, ne samo o zločinu nad poviješću, već svakako najviše o masovnim zločinima u regiji. Ipak smo se nadali da će naši vapaji doći do savjesti barem običnih ljudi.

Mnogi od novinara su suosjećali s nama, a neki poput pretstavnika Nizozemske TV, su našoj IZ uručili skromnu finansijsku pomoć. Britanski novinar koji je radio za **"The Guardian"** nama je čak kazao da je **gradonačelnik Radić obični fašista.**

No, rušenje dviju najznamenitijih džamija u gradu bio je uvod u cijelu seriju rušenja i paljenja preostalih. Evo te crne kronologije **od maja do septembra 1993. godine**:

11. maja srušena eksplozivom **džamija u Vrbanji**,

- 17. maja zapaljena **"Hadži-Zulfikar"**, ili **"Tulekova" džamija** u **Lijevoj Novoseliji**,
- 26. maja zapaljena **"Behram-efendijina" džamija** u **Desnoj Novoseliji**;
- 04. jula srušene su eksplozivom četiri džamije: **"Gazanferija", "Sifti Mehmed- pašina"(jama) džamija, "Hadžibegzad" (Grab) i "Mehdi-begova"(Hiseta)";**
- 14. jula srušena je **"Hadžu Kurt"(Lijeva Novoselija)** i **"Hadži Šaban" džamija(Desna Novoselija);**

- 06. septembra zapaljena je **"Hadži Perviz"** džamija u **Potoku**;
- 08. septembra, pola sahata prije ponoći, spaljena je **"Hadži Osmanija" ili "Talina" džamija na Pobrđu;**
- 09. septembra, pola sahata nakon ponoći, spaljena je **"Hadži Omerova" džamija u Docu;**
- 09. septembra, pred zoru, spaljena je **"Hadži Salihija" ili "Stupnička" džamija...**

U međuvremenu, 17. juna 1993. godine, desio nam se također tragičan događaj. **Svirepo je zaklan** u svojoj kući **hadži Muhamed Imamović**, predsjednik naše džematske skupštine. Ubijen je ugledni Banjalučanin, uvaženi i priznati stručnjak, veliki mumin i dobrotvor. Veoma nas je pogodila njegova smrt, kao i saznanje o teškom ranjavanju njegova brata i sestre. Dženaza mu je klanjana ispred "Hadži Begzad" džamije u čijem haremu je ukopan uz prisustvo par stotina ljudi. Pročitao sam prigodni govor s dosta oštrih rijeci o zločinu koji se odvija na očigled srpskih vlasti. Prisutni policajci su to pažljivo pratili. Ovo smo shvatili kao izravan atak na Bošnjake i na čelnike IZ-e.

Vojni puč i rušenje preostalih vrijednosti islamske kulture

Desetog septembra 1993 godine započeo je navodni puč u četničkoj vojsci, koji je počeo navodnim smjenjivanjem civilnih organa vlasti u Banjoj Luci. Nama se tokom trajanja puča, mnogo toga lošeg desilo. Najprije smo dobili obavjest da je uhapšen, te odveden u nepoznatom pravcu **predsjednik IO SDA i član Odbora IZ-e Muharem Krzić**. U prvi mah nismo bili sigurni da li je uopće živ. Njegov otac dolazio je nama tražeći da interveniramo kod UNHCR-a ICRC-a, što smo već bili učinili, a nakon dva dana smo dobili pouzdanu informaciju od jednog Bošnjaka iz Prnjavora da je živ i da ga je vidio u tamnošnjem zatvoru. Odahnuli smo. To sam odmah prenijeo **Lariju Hollingwortu**, šefu UNHCR ureda. Ubrzo Muharem je pušten a mi smo ga posjetili u njegovoj kući na Hisetima, gdje smo već zatekli **Safeta Filipovića, člana IO SDA.**

U noći između 12 i 13 septembra, oko 22 sahata, telefonom me zove **Muamer Katkić**, sin našega imama iz Gornjeg Šehera, inače blagajnik u IZ, te uzbuđenim glasom kazuje da mu neki ljudi pokušavaju da provale u kuću. Rekao sam nek zadrži prisebnost te

da ću odmah obavjestiti muftiju, UNHCR i policiju. S muftijom sam potom dogovorio da odmah zovem **Luisa Gentila**, oficira UNHCR-a, na njegov privatni telefon. Tako sam uradio. Pozvah ponovo Katkića i saznah da nasilnici i dalje lupaju na vrata i traže da otvori. Uskoro on mene nazva i javi da su došli Gentile i **Indrika Ratwate** u džipu, te na licu mjesta pripucali iz pištolja. Napadači su se razbježali. Od srbo-četničke policije niti traga. No, naredne noći porodica Katkić nije više smjela spavati u svojoj kući, a ona je istu noć provaljena i potpuno opljačkana.

U četvrtak, 16. septembra, naš mladi imam **Vahdet ef. Alemić** je išao u Vojni odsjek radi reguliranja propusnice za kretanje po gradu, na šta je imao pravo kao imam, ali je viđen kako ga policija izvodi iz zgrade oko 10 sahata. Poduzeli smo potragu za njim, jer smo znali ako nestane nestat će zauvijek. Istog dana policija je izvršila grubu premetačinu njegove sobe koja se nalazila u vakufskoj kući gdje su stanovali muftija i imam **Jusuf ef. Dedić**. I njih su policajci odveli...

Odmah sam obavjestio biskupa Komaricu,UNHCR i ICRC, a oni su se pojavili nakon četverosatnog maltretiranja u Stanici javne bezbjednosti "Centar". Došao sam odmah muftijinoj kući. Čvrsto smo se zagrlili, a muftija mi ispriča sadržaj razgovora koje je tamo imao. Između ostalog pitali su "gdje bi mogao biti Alemić". **Muftiju su pitali :"Zašto i vi ne idete kada smo vam sve džamije srušili? Pa imali ste ih previše, što jest jest!" Muftija ga je brzo upitao:"A koliko smo ih trebali imati? Policajac je naletio i ko iz puške :"Jedno pet-šest". Muftija ga je onda upitao: "Zašto ste nam onda srušili sve džamije?". Mladi četnik ostao je zabezeknut...**

Došla je noć a Vahdet efendije još nema. Znali smo da neće biti dobro s njim.

Sutra oko 10 h, u Muftijstvo zove nas muftijina supruga Emina i obavještava da je imam Vahdet stigao. Muftija i ja odmah se zaputismo muftijinoj kući. Nađosmo ef. Alemića polumrtvog. Na leđima ogromni krvavi podljevi, glava otekla od udaraca, s podljevima krvi ispod kapaka, a obje arkade pukle. Rana do rane. Jedva smo ga razumijeli da su ga tukli u Stanici javne bezbjednosti "Centar" cijelo jučerašnje popodne, te cijelu noć, dakle kada su muftija i ef. Dedić bili privedeni u istu zgradu i gdje su ih za njega tobože raspitivali. Uskoro oko ef. Alemića okupili su se liječnik iz "Merhameta", oficiri UNHCR-a i ICRC-a, te "Liječnici bez granica", ukazujući mu prvu pomoć. No to je bio slučaj za bolnicu. Jedva smo

ga nagovorili da prihvati prijedlog UNHCR-a da se hospitalizira, ali da će biti pod njihovim stalnim nadzorom. Nakon nekoliko dana kada su mu funkcije bubrega normalizovane, putem ICRC-a je evakuriran u Zagreb.

Slijedećeg mjeseca napustio je Banja Luku sekretar Odbora **Mustafa Ćehić**, a na njegovo mjesto smo imenovali **hadži Muhameda Handžića**. Već je tada bilo nemoguće održavati sjednice u punom sastavu, jer je kretanje gradom bilo opasno. Moglo se lahko zaglaviti u **konclogoru Manjača**, ili poginuti kopajući rovove za četnike na frontu. Zato smo formirali tzv. Operativno tijelo od 5 članova, koga su činili: **Ibrahim ef. Halilović**, **Bedrudin Gušić**, **Fahrudin ef,Katkić**, **Mustafa Bečić** te **Fatima Gušić**.

27. novembra 1993. godine sreli smo se sa gradonačelnikom Radićem u prostorijama **ICRC-a (Međunarodnog komiteta crvenog križa-polumjeseca)** čekajući na audijenciju pretstavnika sve tri konfesije, kod predsjednika ove svjetske hum. organizacije g. **Kornelija Samaruge**. Dok smo čekali na g. Samarugu, potsjetili smo Radića na netom od nas upućen zahtjev za obnovom nekih od džamija. On je odgovorio da to mora iznijeti na Skupštinu, a da nije siguran da će to proći i sl. da bi odmah sugerirao da iniciramo susret sva tri vjerska poglavara na razini BiH, kako on reče:**"bivše BiH"**, pa ako se oni dogovore, lakše bi bilo riješavati ovakva praktična pitanja. Naravno, mi smo kod podnošenja zahtjeva znali da ništa nema od toga, ali smo im željeli dati do znanja da će se džamije obnavljati, a mi se vraćati u svoju Banja Luku.

Kada je došao g. Samaruga iznijeli smo činjenice o našim stradanjima, te mu predali naše izlaganje u vidu memoranduma na engleskom jeziku. Nije nas u tome zaustavilo prisutvo Radića, iako je bilo nekorektno od strane ICRC-a da mi, žrtve, govorimo o zločinima u prisustvu njihovih nalogodavaca. Zato je Radić reagirao, i replicirao govoreći o stradanjima Srba i pravoslavnih hramova u Drugom svjetskom ratu u Zapadnoj Slavoniji, te Žitomislićima u ovom ratu. Nije rekao koga smatra odgovornim za to. Radić je u svom uvodnom izlaganju spominjao Banja Luku kao "oazu"mira, o nekim manjim problemima kao posljedice rata u Hrvatskoj i BiH. Naš nastup ga je očito isprovocirao.

U noći između 14. i 15. decembra 1993. godine usred grada **srušeno je "Ferhat-pašino turbe", te sahat- kula**, koja je bila najstarija u BiH. **Srušili su "Halil –pašino turbe" u Gornjem**

Šeheru, te **nišane u blizini**, pa **i nišan mog rahmetli babe**, udaljen metar od turbeta...

I opet stara slika buldoždera i kamiona koji razvlače rukama starih majstora isklesano kamenje i nadgrobne nišane. **Dovršili su rušenje Safikadinog mezara**, pa počeše ravnati teren za budući parking auta. **Dušmanski su poravnali kabure i nišane uzvišenog Ferhad-paše Sokolovića, Ali-paše Rizvanbegovića i bezbroj kabura drugih umrlih, sve uglednika do uglednika bošnjačkog naroda kroz povijest**. Uzalud smo zvali telefonom direktora "Puta" **Zorana Jerkovića**. Nije se htio odazvati. Usmeno sam tražio nalog za rušenje od šefa Operativne sluzbe JKP "Put". Nije mi ga pokazao, jer kako reče nije ga niti dobio, već samo usmeno od direktora Jerkovića: "da ove stvari sve poravna". **Tako su nestali s lica zemlje posljednji objekti islamske kulture, svi izgrađeni prije 400 godina**. Još je samo ostala zgrada Muftijstva.

Godina 1994. – Između nade i agonije

U 1994. godinu ušli smo, diskretno se nadajući da će se teror i genocid u našem gradu jenjavati do eventualnog raspleta bosanskohercegovačke krize, ali oko nas smo samo vidjeli našu bespomočnost, neizvjesnost i agoniju.

Već prvih dana januara do nas su dopirale dojave da će četnici srušiti i zgradu Muftijstva, odnosno sadašnji Mesdžid, i to povodom njihovog Božića (7. 01.) ili Nove godine(14. 01). Oni su inače kroz povijest tako radili, vršili zločine baš na svoje vjerske praznike i veselja.

Obavjestili smo šefa Ureda UNHCR-a g. **Luisa Gentilea** o tome (on je zamijenio Britanca **Larry-a Hollingwortha**). Mladi Kanađanin je sutradan došao k nama sa svojim pomoćnikom **Indrikom Ratwateom,** nudeći da njih dvojica noću spavaju u zgradi. To smo odbili zbog velikog rizika za njihove živote, ali smo upamtili dva prava, poštena humanitarca, koji svoju humanost nisu isključivo vezali za svoj mandat. No ipak smo našli kompromisno rješenje, dajući im ključeve od ulaznih vrata da bi obilazili objekat . Da li je pojava njihovog auta ispred zgrade Muftijstva spriječila nakanu četnika za rušenjem, ne znamo ali znamo da im dugujemo veliku zahvalnost za tako odvažan čin...

Ipak, početak 1994. godine bio je u znaku daljnje ekspanzije srbo-četničkog terora prema preostalim Bošnjacima. Ljudi su doslovce hvatani na javnim mjestima, ili u kućama, tučeni u vozilima (zloglasni crveni kombi) ili zatvorima, ili su odmah odvoženi na prisilni rad u gradu ili na frontu. **Čuo sam od jedne Srpkinje kako Bošnjaci služe kao robovi**. Njen direktor na primjer (Ekonomska škola) kada što treba uraditi, uvijek zove sekretara Vojnog otsjeka **Vojislava Denića**:"Vojo pošalji mi odmah pet Muslimana da iscjepaju drva za školu". Sve češće naši Bošnjaci su slani i na front da kopaju rovove ili raščišćavaju minska polja. Tih dana tako poginu autoprijevoznik **Husein-Huska Kadić**, inženjer **Enisa Hodžić** i mnogi drugi.

Pokušaj potpunog protjerivanja preostalih Bošnjaka

Uoči svog odlaska iz Banja Luke u februaru 1994. Šef UNHCR,g Luis Gentile nama je predložio da se izvrši konačna evakuacija svih preostalih 15-ak hiljada Bošnjaka iz grada, odnosno 50-tak hiljada sa područja Muftijstva. On je pročjenio da će Srbi učiniti sve da sa ovog područja protjeraju svo nesrpsko stanovništvo, te da ih niko u tome neće spriječiti. Mi smo mu sutra odgovorili da cijenimo njegovu brigu za našom sudbinom, ali da ne možemo preuzeti tu historijsku odgovornost, niti smo nadležni da iselimo naš narod s područja kojeg naseljva stoljećima. Pri tome smo oštro kritizirali i njegovu organizaciju koja je mnogo pomogla Srbima u "etničkom čišćenju" nesrpskog življa. Žao nam je bilo takav odgovor davati čovjeku koji je osobno puno učinio dobroga nama,ali on je bio službeni predstavnik, a mi smo morali biti sa svima principjelni. Ipak, pred odlazak g. Gentile je došao da se oprosti sa nama, a mi smo ga jednim poklonom- hedijom željeli podsjetiti na našu zahvalnost. Nakon nekoliko dana s našim pisanim odgovorom sam lično upoznao šefa Ureda UNHCR-a za BiH, gospođu **Karen Abu Zajd**, te našu ambasadu u R Hrvatskoj.

Krajem marta 1994. godine izvršen je novi masakr u Prijedoru, kada je u jednoj noći ubijeno četrdesetak Bošnjaka i Hrvata, civila. Bila je to jedna od brojnih srbo- četničkih odmazdi zbog značajnih gubitaka na frontu na Grabežu, iznad Bihaća. Tada su UNHCR i ICRC bili spremni evakuirati preostalih šest hiljada Bošnjaka i dvije hiljade Hrvata iz Prijedora, navodno za Srednju Bosnu... Zajedno s biskupom Komaricom, te svećenikom iz Prijedora **Tomislavom**

Martinovićem, održali smo sastanke s **Christianom Brunnerom, šefom Ureda ICRC u Banjoj Luci**, te uložili oštar protest zbog nasilnog pritiska na iseljavanje. Našim posebnim kanalima o tome smo izvjestili svjetsku javnost, i evakuacija nije obavljena. **Nažalost, četnici uskoro odvode fratra Martinovića i trag mu se gubi u mrkloj noći.**

Obilazak nekih džemata na području Muftijstva

Početkom aprila 1994. godine morali smo zatražiti od Odsjeka za narodnu obranu produženje rješenja o "radnim obvezama" u IZ, pošto su nam prethodne prestale važiti! Svi preostali imami su ih dobili, osim **Vahida ef. Brdara**, našeg imama u Vrbanji i mene kao "civilnog" lica. Za Brdara je objašnjeno da nije prijavljen u njihovoj evidenciji, a mene su stavili na reviziju vojne sposobnosti na koju nisam želio otići. Od tada u svom gradu po prvi puta živim takoreći ilegalno. I pored toga ne odustajem da sa muftijom i Mustafom ef. Mustafićem u toku maja i juna, obiđemo džemate: Bosansku Gradišku i tamnošnjeg jedinog preostalog imama **Besima ef. Šepera**, Prnjavor, Kotor Varoš, Gariće kod Kotor Varoši, Baljvine kod Varcar Vakufa, Prijedor te Bosanski Novi. Susreti s našom preostalom braćom i sestrama su bili puni emocija i nadanja u bolje sutra.

Reisu-l-Ulema Dr. Mustafa ef. Cerić

Susret s Reisu-l-Ulemom

U međuvremenu s konvojem "Merhameta" otputovah u Zagreb. U Zagrebačkoj džamiji prvi puta sreo sam se sa našim **Reisu-l-ulemom za Bosnu I Hercegovinu, prof. dr. Mustafom ef. Cerić**... Uz još prisutnog tajnika Rijaseta **Muhameda ef. Salkića**, razgovarasmo oko dva sahata. Reis me upita šta može, kao vrhovni vjerski poglavar, odmah učiniti za nas. Smjesta sam odgovorio da džematlijama i narodu sa područja

Bosanske Krajine (Muftijstva), te preostalim vjerskim službenicima treba uputiti barem pismo razumijevanja, podrške i ohrabrenja u istrajavanju da ostanu u svojim kućama i džematima. Reis ef. je prihvatio prijedlog te odmah napisao pismo. Osim toga dao je novčana sredstva da se kupe kurbani za cijelu regiju za Kuban bajram, te novčanu donaciju našoj IZ. Po povratku u Banju Luku, pročitali smo pismo na slijedećem džuma namazu, a kasnije i džematima koje smo obišli, što je naišlo na veliko odobravanje naroda. Kurbani su zaista nabavljeni te po tabijatu pripremljeni, a meso razdijeljeno našem narodu u gradu, Prijedoru i Bosanskoj Gradišci, čime je većina Bošnjaka imala priliku da poslije dugo, dugo vremena jede meso.

Pokušaj ubojstva muftije Halilovića, demoliranje mesdžida u Gornjem Šeheru

Susret s Reis-ef. i njegovo hrabrenje, podrška, koju nam ukaza, svjetlo bijaše na kraju tunela, ali naše porasle nade, uskoro ustuknuše pred realnošću, koja je bila sve gora po nas.

15. juna,1994. godine bačena je bomba na kuću u kojoj je stanovao muftija Halilović. Tom prilikom ranjena je punica **Jusufa ef. Dedića**, koji je stanovao u prizemlju. Očito, napad je bio sračunat na stvaranje većeg pritiska na Bošnjake da iseljavaju iz Banja Luke.

12. augusta u mesdžid u Gornjem Šeheru, u kuću za tu namjenu ustupljenu od hanume Fatime Gušić, upala su dvojica policajaca dok su džematlije obavljale ikindija namaz, predvođene imamom Katkićem. Jedan od njih po zlu poznat, **Milan Maglov** a drugi neki **Žutija**, prekinuli su namaz i počeli terorizirati vjernike. Bacali su tespihe i kur'ane po obližnjoj bašči i otišli psujući. Odmah smo prijavili slučaj novom načelniku CSB-a, **Branku Pećancu**, a ovaj proslijedio do komandira Stanice javne bezbjednosti "Centar" **Milanu Šutiloviću**. On me je pozvao da izvršimo zajednički uviđaj, a kada smo otišli na lice mjesta, obećao mi je da se to neće ponoviti, ali pri tome nije prestajao hvaliti tog Maglova, kao "on se srodio sa stanovnicima Šehera". Poslije ću saznati da je komandir Šutilović, povodom naše prijave a prije ovog uviđaja, zaista bio u Gornjem Šeheru, te pitao naše džematlije kakv je policajac Maglov. Ne znam šta su mu smjeli odgovoriti, ali ipak jedan je kazao:"Ja ne znam kakav je, ali znam da me je jednom ošamario bez ikakvog razloga".

O ovim, te o drugim događanjima terora nad nama, obavjestio sam RTV BiH preko našeg glavnog imama u **Njemačkoj**, **Mustafe ef. Klance**. On je doista bio na visini zadatka, jer bih informacije koje sam mu slao ujutro, slušao na radiju istu večer... Četnici nisu uspjeli saznati ko je autor informacija, pa su objavili u "Glasu" članak "Ko je taj banjalučki fantom?" ne bi li se otkrio autor.

Hapšenje članova IO-a SDA

Srbi su povodom Mirovnog plana za BiH, ponuđenog od strane "Kontakt grupe" zakazali referendum (koji već po redu?) za 27. i 28. august 1994. godine. Kada sam u subotu 27. augusta sa starijim sinom izišao iz zgrade u kojoj stanujem, na ulaznim vratima, s vanjske strane, bio je zalijepljen nekakav papir. Bio je to letak sa zaglavljem Ministarstva obrane HR Herceg Bosne, a u tekstu se pozivaju građani nesrpske nacionalnosti da ne glasaju za "Veliku Srbiju", te da je to jedinstvena prilika da se oslobode dugogodišnjeg srpskog terora.

Shvatio sam da se tu radi ostandardnoj četničkoj provokaciji. I zaista sutra, u "Glasu srpskom" cijela hajka je bila na pojavu ovih "letaka", jer " evo još jedna zavjera protiv srpskog naroda" . Tobože, tragalo se protiv počinioca tog "terorističkog akta".

U srijedu 31. augusta, obavješten sam da su uhapšeni: **Safet Filipović**, **Smail Đuzel**, **Asim Jakirlić** i **Zijahudin Smajlagić**, još preostali članovi IO-a SDA u gradu, te **Osman Gojačić**, koji nije bio član Stranke. Premetačina njihovih kuća ili stanova je obavljena, a neki od njih su fizički zlostavljani, već prilikom pretresa. Naravno, ta vijest nas je dodatno uznemirila i zabrinula. Obratili smo se novom šefu UNHCR-a u gradu, **Vladimiru Tsiurku** (Rus), zatim ICRC-u, te gradonačelniku Radiću, izražavajući svoj protest zbog brutalnosti i vrijeđanja vjerskih osjećanja tih ljudi...

Kada smo sutra, 01.09.1994. bili kod Radića, ukazali smo mu da se radi o ljudima koji se nisu bavili politikom, odnosno pripadali stranci koja nije zabranjena. Upitao sam Radića:"Da li je SDA zabranjena". Odogovorio mi je da nije, ali da je u Sarajevu zabranjena SDS. Nisam replicirao, jer ionako je bilo poznato svima da je SDS podržavala agresiju na BiH i genocid nad Bošnjacima... Radić zatim pokaza onaj famozni letak, upozoravajući da će SDB izvršiti sveobuhvatnu akciju kako bi pronašao počinioce. A akcija će

obuhvatiti Srbe,Hrvate i Muslimane. Upitao sam ga zašto da akcija baš krene od Muslimana, a on odgovori da će svi ionako doći na red. Dakle, mi smo pokušavali očajnički da spasimo uhapšene. O tome smo preko **ef. Mustafe Klance** plasirali vijest na Radio i TVBiH, ali "Glas srpski" je već nekoliko dana objavljivao da je uhapšena **"muslimanska teroristička grupa Walter".** Optuženi su bili za špijunažu i "podrivanje Republike srpske",bit će oštro osuđeni.

Dolazili su nam članovi obitelji uhapšenih radi konsultacija i traženja mogućih rješenja. Suprugama Đuzela i Jakirlića dali smo jednokratnu finansijsku pomoć u svrhu angažiranja advokata. Nudili smo pomoć **Melihi Filipović**, sestri Safetovoj, ali ona je nije trebala. Srpski advokati su nerado branili Bošnjake, ili su tražili enormne novce. Tako nas obavjesti supruga **Asima Jakirlića** da joj je advokat **Zoran Opačić** tražio adrese rođaka u Njemačkoj, kako bi s njima razgovarao i ukazao na tešku situaciju okrivljenog, ali ona je to odbila, pošto je shvatila da on želi izmamiti novac.

Nažalost, uskoro nas pogodi nova loša vijest. **Uhapsili su suprugu Smaila Đuzela, Šuhretu**, te zatočili je u zatvor...

Prvi odlazak muftije u Zagreb

Dugo sam ubjeđivao muftiju da i on treba da ode s konovojem "Merhameta" u Zagreb kako bi se susreo s predstavnicima IZ u tom gradu, a možda s nekim od naših iz Sarajeva. On je to do sada odbijao,jer nije želio ostaviti narod niti jedan dan bez svog osobnog sudioništva u njegovoj golgoti.

Kada je muftija pristao na taj put, iskoristili smo namjeru **Zijad ef. Asića** da se pridruzi našima u Travniku, na oslobođenoj teritoriji, pa smo po njemu uputili informaciju za Reisu-I-Ulemu o planiranoj posjeti Zagrebu krajem septembra 1994. godine.

S konovojem "Merhameta" krenuli su : muftija Halilović, ef. Katkić i ja...

Muftijin dolazak u Zagreb izazvao je veliku pažnju među brojnom bošnjačkom populacijom i bošnjačkim muhadžirima u Zagrebu, a doček je bio zaista veličanstven, dostojan poštovanja i divljenja njegovoj borbi za naš narod i našu vjeru Islam.

U Zagrebu je bio formiran odbor za doček: **muftija za Hrvatsku i Sloveniju ef. Šefko Omerbašić, hadži Salem Šabić, hadži Mustafa Pličanić**, a iz Sarajeva je došao lični izaslanik Reisa,

Aziz-ef Kadribegović. On je došao iz opkoljenog, te stalno bombardovanog Sarajeva, izlazeći kroz tunel, pa opasnim planinskim putem preko planine Igman. U Zagrebačkoj džamiji masa banjalučana poredanih u dva reda pozdravljali su svoga muftiju. U apartmanima Islamskog centra došao nas je pozdraviti **ambasador Republike Bosne i Hercegovine prof. dr. Kasim Trnka**, a zatim je slijedio niz značajnih susreta i razgovora. Muftija se tu prvi puta nakon četiri godine susreo sa svojim starijim sinom **Emirom**, koji je došao iz Beča.

"Informativni razgovori" u banjalučkom SUP-u i muhadžirluk

Heftu prije našeg odlaska u Zagreb pozvan sam bio u SUP (policiju) na "informativni razgovor", a isljednik je bio **Sreto Aničić-Šoša**. U početku mi je kazao da su oni zatvoreni na Tunjicama (Safet, Smajo i dr.) izjavili kako sam s njima sarađivao na djelima za koja su oni već optuženi i uhapšeni, da sam i ja "špijunirao RS". Četnički isljednik ipak nije imao dokaza za tu tvrdnju, ali ko koga pita za dokaze u okupiranoj Banjoj Luci.

Nakon povratka iz Zagreba imao sam još tri žestoka tretmana kod spomenutog Šoše, praćena fizičkom i psihičkom torturom... On je bio rodom iz Ključa... Pred agresiju na BiH, bio je visoki službenik u Savezu socijalističke omladine u Sarajevu, a zatim je pobjegao u Ključ gdje je obavljao prljavi posao isljeđivanja tamnošnjih Bošnjaka uoči njihovog odvođenja u konclogor Manjača, te likvidaciju...

Nakon posljednjeg i najžešćeg cjelodnevnog isljeđivanja u četničkoj policiji, 4. 10. 94, godine, odlučih da "nestanem" iz grada. Prethodno sam dogovorio u UNHCR-u za evakuaciju moje obitelji, nakon što stignem u Zagreb. Tako sam napustio moj rodni grad 7. novembra 1994. godine, a moja obitelj mjesec dana nakon toga. Nastanili smo se u Koprivnici, malom gradu nedaleko od Zagreba, a ja sam se prihvatio organiziranja tamnošnjeg bošnjačkog džemata, kako mi je sugerirao **muftija zagrebački Šefko ef. Omerbašić**. Prihvatio sam se tog časnog posla, te već prvog ramazana vidjeli su se lijepi rezultati... No, od plaće koju mi je davao Mešihat iz Zagreba, nije se doista moglo preživjeti, pa sam povremeno išao u Istru na krčenje šuma da bi porodica mogla opstati.

U međuvremenu, u Sarajevu je održan Sabor IZ-e, čiji sam bio delegat i jedini s područja našeg Muftijstva, koji je objektivno mogao doći. Sabornici iz Zagreba su išli, ali mene niko nije zvao. Mjesec dana iza toga sreo sam u Zagrebačkoj džamiji Reisu-l-ulemu Mustafu ef. Cerić, te predsjednika Sabora IZ-e RBiH g. **Hilmu Neimarliju**. Bio je prisutan i **Emir Karaselimović**, sin hadžije Nijaza. Kada sam zatražio Reisovu pomoć oko oslobađanja članova IO-a SDA Banje Luke, te čelnika MHD"Merhamet", koji su uhapšeni nakon mog napuštanja grada, on je napomenuo da su njegova ovlaštenja i mogućnosti male po tom pitanju, ali da će iskoristiti svoj autoritet kod naših javnih medija da se pojača kampanja oko razmjene naših ljudi.

Ubrzo nakon ovog susreta, zbog teških prilika u kojima sam živio sa porodicom u Hrvatskoj, kao i zbog određenih nerazumjevanja prema meni od strane nekih faktora koje ne želim pobliže opisivati, kada su se stekli pogodni uvjeti za to, svoj izbjeglički status, zajedno sa porodicom u Hrvatskoj, zamjenio sam za izbjeglički status u Sjedinjenim Američkim Državama, ali sa Bosnom u cijelom svome biću.

Muhamed Sadiković

Rođen je 1961. godine u Pribiniću, općina Teslić, a od 1964. godine živi u Kotor Varoši. Osnovnu i srednju školu završio je u Kotor Varoši, a diplomu građevinskog inženjera stekao je na Građevinskom fakultetu u Sarajevu. Tu radi u struci do 1989 godine, kada se sa porodicom vraća u Kotor Varoš.

Agresija na BiH zatiče ga na mjestu zamjenika komandira Policijske stanice u Kotor Varoši. Organizuje narodni otpor i bori se protiv srpskog agresora na području Kotor Varoši u očajnom nastojanju da se narod spasi od uništenja. Nakon prelaska na slobodnu teritoriju Travnika, krajem 1992 godine, zajedno s borcima nastavlja borbu za odbranu BiH u redovima Armije RBiH. Obavlja niz odgovornih dužnosti u vojnim, policijskim i državnim strukturama, da bi nakon oslobađanja dijela Bosanske krajine boravio u Ključu, a kasnije u Sanskom Mostu.

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, vraća se u Sarajevo gdje radi u MUP-u Federacije BiH.

Muhamed Sadiković

KOTOR VAROŠ - OTPOR AGRESIJI NA BOSNU I HERCEGOVINU 1992. - 1995.

Političke i društvene prilike u Kotor Varoši 1990. godine

Događaji u bivšoj Jugoslaviji, pa samim tim i u BiH, bitno su utjecali na situaciju u Kotor Varoši. Procesi demokratizacije također su zahvatili područje ove općine. Na području Kotor Varoši živio je gotovo podjednak broj Bošnjaka, Hrvata i Srba. Po popisu stanovništva od 1991. godine na ovoj općini je živjelo 36.670 stanovnika, od čega : Bošnjaka 11.161 (30,4%), Hrvata 10.640 (29%), Srba 13.986 (38,1%), Jugoslovena 707 (1,9%) i ostalih 179 (0,6%). Dakle, multietnički karakter BiH na području općine bio je više nego ilustrativan, a međusobni odnosi i život stanovništva bili vrlo tolerantni, posebno u odnosima Bošnjaka i Hrvata. Raspad bivše Jugoslavije pokazao je i dokazao da je komunističko proklamirano bratstvo i jedinstvo zabluda, koja je kao krinka zadnjih desetak godina korištena najviše od strane Srba za stjecanje političkog i državnog utjecaja u cijeloj SFRJ, pa i u Kotor Varoši, iako su u općinskim te upravljačkim strukturama u privredi dominirali Srbi s preko 6o% nacionalne zastupljenosti.

Međutim, međunacionalnu netrpeljivost upravo su počeli prvi ispoljavati Srbi, okupljeni oko SDS u ovom gradu. Njihove predizborne aktivnosti 1990. godine, odvijale su se sukladno nacionalističkim programskim opredjeljenjima zagovornika velikosrpskog državnog projekta. Na prvom mjestu, otvoreno i euforično ispoljavanje mržnje prema stanovnicima nesrbima, ispisivanje i izvikivanje poznatih parola protiv drugih naroda: "Turaka"-Bošnjaka i "ustaša"-Hrvata, i to bez ikakvog povoda, argumenta ili provokacija. To je bio jedan slijepi primitivni i morbidni šovinizam, koji je potpuno eliminirao ma kakve naznake demokratskog dijaloga i fer političke borbe.

Osnivanje Srpske Demokratske Stranke (SDS)

Inicijativa za osnivanje ove političke stranke pokrenuta je 01.08.1990. godine u selu Maslovare, općina Kotor Varoš, inače poznatom četničkom leglu za vrijeme II Svjetskog rata. Sastanak je inicirao Borivoj Sendić, član Glavnog odbora SDS za BiH, jer je bio zadužen za osnivanje općinskih organizacija SDS. Na sastanku su bili prisutni: Goran Kršić, Cvijo Borić, Petar Đaković, Savo Tepić, Miloš Milić, Vujadin Ljubibratović, Mira Bilbija, Filip Perišić te dr.

Sendić je izložio program i političke ciljeve SDS-a, koji su se poklapali sa izrazito naglašenim srpskim nacionalizmom i pročetničkom orijentacijom prisutnih. Nakon ovog sastanka započela je snažna kampanja s ciljem formiranja ogranaka ove stranke na području općine Kotor Varoš. Našavši istomišljenike u selima Maslovare, Grabovica, Liplje, Vrbanjci, Obodnik te u drugim selima, formiran je Inicijativni odbor SDS-a Kotor Varoš. Za predsjednika Inicijativnog odbora izabran je Kršić Goran a za zamjenika ing. Čorić Uroš. Na ovom sastanku izvršene su određene konsultacije u vezi sa kadrovskim rješenjima, te je osnovan Akcioni odbor za pripremu izbornog skupa u Maslovarama. Određena je delegacija za razgovor s Radovanom Karadžićem. Na ovom sastanku pripremljen je prijedlog kadrovske liste za rukovodstvo stranke. Srpska demokratska stranka u Kotor Varoši zvanično je konstituisana krajem augusta 1990. godine. Tog dana izabran je Izvršni odbor te verificirani članovi Skupštine SDS . Izborna skupština SDS Kotor Varoš protekla je u euroforičnom izljevu nacionalističkih i šovinističkih emocija, pjevale su se četničke pjesme (**"Sve odavde pa do Ravne Gore, sve su straže generala Draže"...**), da bi svoju kulminaciju dostigli patetičnim izjavama za "**osvetu srpstva**" i borbu protiv svega nesrpskog. Posebnu intonaciju "zagrijanoj" atmosferi davali su bukači i srpski nacionalisti zaduženi za dizanje tenzija protivu druga dva naroda. Sve su to bili aktivisti SDS i ostrašćeni srpski nacionalisti i šovinisti.

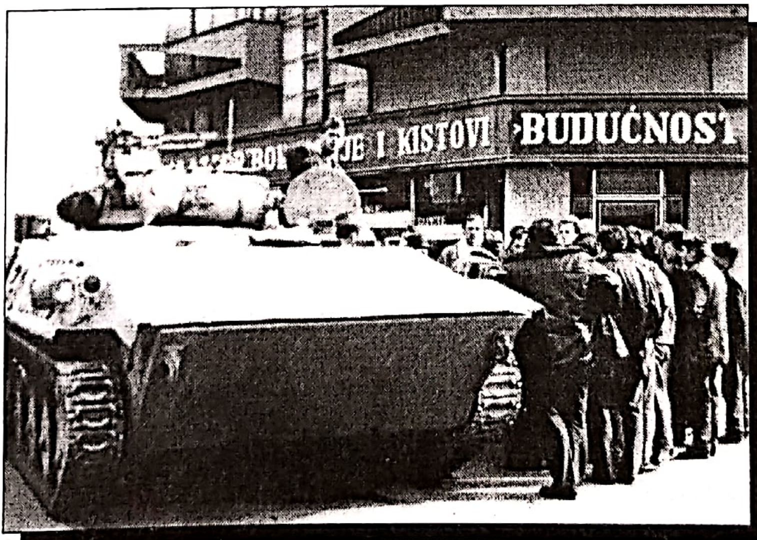

Takva nacionalistička kampanja SDS-a, bila je sukladna s njenim programom:

- demokracija,
- podrška Jugoslaviji i JNA,
- podrška politici Slobodana Miloševića, stvaranje jedne države u kojoj bi svi Srbi živjeli zajedno, tj. "Velikoj Srbiji".

Naredni zborovi ove stranke definitivno će razotkriti srpsku razbijačku politiku spram BiH, a tome će primjer i poticaj davati izjave i govori Radovana Karadžića te ostalih stranačkih prvaka SDS BiH i Bosanske Krajine, koji bi na zborovima uz prisustvo više hiljada ljudi pozivali na rušenje ustavnog poretka države BiH, prijetili ratom do istrebljenja Bošnjaka i Hrvata iz BiH...

Naredni događaji će ubrzo pokazati da je SDS bila politička stranka ,koja je u okviru svojih političkih i programskih aktivnosti imala prije svega za cilj homogenizaciju srpskog naroda u smjeru odavno poznatih planova "Velike Srbije", gdje bi cijela bivša SFRJ bila podvrgnuta totalnoj srpskoj kontroli, naravno silom. Prvi dio cilja je očito brzo ostvaren.

U cilju dostizanja drugog cilja, još 1991. godine, otpočele su aktivnosti preuzimanja komandnih pozicija u jedinicama JNA uz pomoć srpskih oficira. Time su mogli naoružati srpski narod, prvo kroz mobilizaciju u TO, a zatim kroz mobilizaciju u regularnu jedinicu 22. PBR, koja je bila stacionirana na području Maslovara (Stevanovina). Istovremeno, tražili su način kako izbjeći da Bošnjaci i Hrvati budu mobilisani u TO, pa prema tome i naoružani. To su postigli na jednostavan način objavljujući da će jedinice TO ići u borbe u Hrvatsku. Bošnjaci i Hrvati nisu to htjeli, a tu im je na ruku išla odluka Predsjedništva BiH da se ne odazivaju mobilizaciji, te su tako ostali bez naoružanja TO. I zaista, već u januaru 1992. godine cjelokupni komandni kadar u 22.PBR i TO, kao i vojnički sastav, je bio isključivo srpski. Dakle,

SDS je izvršila homogenizaciju srpskog naroda, nametnula mu svoju volju i političku dominaciju. Srbi su mobilizirani u "22. PBR" i u jedinice TO te policije, an mass, naoružali se, ostvarili i vojni cilj, samo je još preostala zvanično proklamirana okupacija općine, te naravno progon drugih naroda iz BiH.

Osnivanje Hrvatske Demokratske Stranke (HDZ)

Početkom augusta 1990. godine, Hrvati Kotor Varoši osnivaju političku stranku HDZ. Osnivačka skupština se održala na platou ispred tvornice "Jelšingrad". Bošnjaci su uzeli učešća oko obezbjeđenja skupa. Skup je protekao bez incidenata. Za predsjednika HDZ izabran je Anto Mandić, dipl. ekonomista.

Program Stranke je bio vrlo jasan: Demokracija, zaštita interesa hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, te vjerska i kulturna prava unutar BiH.

Osnivanje Stranke Demokratske Akcije (SDA)

Kao slijed događaja, te kao reakcija na političko nacionalno okupljanje Srba i Hrvata, i kotorVaroški Bošnjaci – Muslimani su u drugoj polovici augusta 1990. održali zajedničku osnivačku skupštinu stranke SDA na trgu Stare čaršije. Tu se okupilo nekoliko hiljada simpatizera SDA, koji su potpisivali pristupnice za učlanjenje u SDA. Na skupu je bio prisutan i jedan manji broj građana, pripadnika drugih nacionalnosti, koji su došli iz radoznalosti, a također i Hrvata koji su došli da uzvrate suradnju u obezbjeđivanju ovog skupa, koji je protekao bez ikakvih incidenata. Ovaj skup je organizovao Organizacioni odbor u kojem su bili: **Fikret Đikić**, **Ahmet Ćirkić**, **hadži Mehmed Aganbegović**, **Rifet Berbić**, **hadži Murat Dugonjić**, **Bakir Dizdar**, **Ibrahim Sultanić**, **Esad i Muharem Huskić**, **Nisal (Nisko) Kovačić**...

Osnivanjem SDA Kotor Varoši, muslimanski narod se osjetio sigurnijim, jer je sada imao političko vođstvo. Za predsjednika Stranke izabran je **Fikret Đikić**, ing.elektrotehnike, tada zaposlen u "Elektrodistribuciji". U najviše tijelo SDA, Izvršni odbor, izabrani su: Fikret Đikić, predsjednik, Ahmet Ćirkić, prvi potpredsjednik,dipl. ing. mašinstva iz K.Varoši, Rifet Berbić, drugi potpredsjednik, dipl.ekonomista, iz Večića. Prvi sekretar Bakir Dizdar, ing.mašinstva iz K.Varoši, drugi sekretar Ibrahim-Šiljo Sultanić,

prosvjetni radnik, tehnički sekretar Hazim Memić, matičar iz K.Varoši, član Muharem-Murgo Huskić, matičar iz K.Varoši, Hajro Gigović iz Šipraga, Arif Kazić, iz Prisočke, Zaim Turčinović iz Ravni, te Dr. Emir Fific iz K.Varoši.

Na području mjesnih zajednica Vrbanjci i Šiprage su osnovani podogranci SDA. Za predsjednika ovih podogranaka izabrani su : Arif Kazić i Muharem Huskić.

Izbori u Kotor Varoši 1990.

Na prvim slobodnim izborima u Općini Kotor Varoš 1990. godine, učestvovalo je preko 17.000 birača, koji su birali između više kandidata predstavnika 7 političkih stranaka. Najveći broj glasova osvojila je SDS, pa HDZ, te SDA. SDA je nešto slabije prošla, pošto jedan dio Bošnjaka je dao glasove "lijevim strankama" (SSRF,SDP), dok su Srbi i Hrvati skoro 100% dali glasove svojim nacionalnim strankama. SDA je bila oslabljena i činjenicom da je ušla u koaliciju s HDZ i SDS, a lijeve stranke su bile opozicija. Od 35 vijećnika u Skupštini, SDA je pripalo 8, HDZ 9, SDS 13, Koaliciji lijevog bloka 3, Liberalnoj stranci 1, RS Jugoslavije za BiH 1 mjesto vijećnika.

Nakon izbora prišlo se organiziranju vlasti shodno izbornim rezultatima. Za predsjednika općine, shodno međustranačkom dogovoru, izabran je **Anto Mandić** član HDZ, za potpredsjednika **Nedeljko Đekanović** član SDS, a za sekretara **Andrija Kovač** član HDZ. Za predsjednika Izvršnog odbora Skupštine Općine izabran je **Momčilo Komljenović** član SDS, a sekretar je bio **Čedo Đukić**, također član SDS. Stranci SDA jedva je zapalo mjesto načelnika finansija i zamjenika komandira policije.

Ovakva participacija stranaka u općinskoj vlasti nije davala optimizma, naprotiv dali su se naslutiti problemi, što će naknadni događaji potvrditi.

Srpski plebiscit i bosanski referendum

Plebiscit bosanskih Srba u organizaciji SDS održan je 9. i 10. novembra 1991. godine, čiji je cilj bio da se izjasne za ostanak u SFRJ, a da svojim plebiscitom spriječe ostale narode da se u budućnosti izjasne za neovisnu državu BiH, kao što je to bio slučaj s Hrvatskom i Slovenijom, tada već neovisnim državama. Srbi su

izašli na glasanje te gotovo svi glasali da teritorija RBiH ostane u SFRJ.

No, ovo nije bio prvi neustavni čin SDS, jer još 26.04.1991. godine Srbi su proglasili tzv. Zajednicu Općina Bos. Krajine (ZOBK), koja je obuhvaćala općine s relativnom ili apsolutnom većinom srpskog naroda, pa čak i u slučajevima kada takva odluka nije mogla biti izglasana na skupštini općine (Ključ,Banja Luka). ZOBK je obuhvatala 19 općina a ustvari je bila samo prvi stupanj (relativno bezazlenog naziva) u skorom stvaranju srpske Autonomne Regije Bos. Krajine (AR) pod isključivom kontrolom Srba i SDS, te će AR imati prestavnička tijela sastavljena isključivo od Srba. SDS Kotor Varoši je počela široku kampanju zaokruživanja srpskih autonomnih oblasti.

Htjeli su Kotor Varoš pripojiti u AR, ali su naišli na odlučan otpor Bošnjaka i Hrvata u skupštini, te takva odluka nikada nije izglasana.

Proglašavanje tzv. srpskih Autonomnih regija, te srpski plebiscit, zaokružili su jedan politički jednonacionalni projekat, koji je imao sva fašistička obilježja, a koji će se početkom aprila manifestirati neviđenim srpskim masovnim zločinima nad bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom, genocidom na području općine Kotor Varoš.

Na inicijativu Međunarodne zajednice, a u skladu s odlukom Skupštine SR BiH 29.02.1992. održan je Referendum za sve građane BiH ZA NEZAVISNU I SUVERENU DRŽAVU BOSNU I HERCEGOVINU. Rezultati Referenduma u Kotor Varoši nedvojbeno su pokazali da je dvije trećine, 65% stanovnika glasalo za neovisnu BiH, što je bio inače prosjek za cijelu BiH. Prethodna srpska agitacija i pritisci da građani ne izađu na Referendum nisu uspjeli. Ali su zato Srbi javno prijeteći izražavali svoje negodovanje i nezadovoljstvo.

Nakon nešto više od mjesec dana, čim je BiH priznata u UN, otpočet će borbena dejstva a ratni požar zahvatit će i Kotor Varoš. Početkom juna 1992. godine, paravojne formacije SDS i regularne jedinice JNA, izvršit će cijeli niz koordiniranih udara na glavne komunikacijske pravce u BiH, pri tome će okupirati planinu Vlašić, te niz drugih strateški važnih mjesta, od značaja za Kotor Varoš i susjedne općine. Time je široka teritorija vojnički bila gotovo u

potpunosti okružena od strane agresorskih snaga iz SR Jugoslavije i paravojnih formacija domaćih Srba.

Agresija Srbije i Crne Gore na BiH i genocid nad Bošnjacima i Hrvatima Kotor Varoši

Općina Kotor Varoš nalazi se na 30 km jugoistočno od Banje Luke, okružuju je općine: Čelinac, Teslić, Travnik, Prnjavor i Skender Vakuf, a prostire se na površini od oko 580 km2.

Područje općine Kotor Varoš nalazilo se u zoni odgovornosti 1. Krajiškog korpusa VRS, tačnije 30. Krajiške divizije kojom je komandovao pukovnik **Stanislav**

Galić. On je naredio mobilizaciju 22. PBR, koju su sačinjavali bataljoni iz Kotor Varoši, Čelinca i Skender Vakufa. Komandant ove brigade je bio pukovnik **Boško Peulić**. Komandant bataljona, koji je sa Srbima iz Kotor Varoši bio u sastavu ove brigade, bio je

kapetan I klase **Slobodan Župljanin**. Mobilizacija je izvršena još u junu 1991., da bi bila djelimično demobilizirana, a potom ponovo mobilizirana u septembru iste godine. Borbeni zadatak ove brigade bio je pokrivanje platoa planine Vlašić (već od ranije kontroliran od JNA), te teritorija općina Kotor Varoš, Skender Vakuf i Čelinac. Kasnije je ovaj prostor ušao u zonu odgovornosti OG "Vlašić", kojom je komandovao major **Janko Trivić**.

Sve aktivnosti oko definitivne okupacije ovog prostora odvijaju se pod neposrednim rukovodstvom Kriznog štaba tzv.Autonomne regije Krajina, odnosno stranke SDS Kotor Varoš. JNA, koja je još formalno nosila taj naziv, i uveliko pomagala formiranje dobrovoljnih srpskih paramilitarnih snaga, koje će tokom agresije na Sloveniju, kasnije Hrvatsku i BiH, pokzati glavnim izvršiocima zločina i genocida, etničkih čišćenja te stvaranju etnički čistih srpskih teritorija. Ove paraformacije bivša JNA je podržavala u svakom pogledu, a naročito u vojnoj opremi i naoružanju. S druge strane ove paravojne jedinice davale su privid da one djeluju radi zaštite srpskog stanovništva, a ne da su njihovi napadi prevashodno osvajački i pljačkaški.

Pripadnici ovih paravojnih jedinica su nastojali da izazovu ekscesne situacije, te da isprovociraju nesrpsko stanovništvo kako bi im to poslužilo kao povod za oružane akcije. Na primjer, u aprilu 1992. u kafiću u zanatskom centru u Kotor Varoši od strane

pripadnika tzv.JNA ranjen je iz vatrenog oružja Nevzad Smajlović, sin Smajla, iz Vrbanjaca. Nevzad nije ovaj atak izazvao bilo čime. Stipo Marić sa još jednim čovjekom pronašao je četnika koji je ranio Nevzada, te ga prijavio policiji, ali policijski dužnosnici nisu ništa učinili da poduzmu razumne i neophodne mjere da spriječe takva nedjela ili da se počinioci kazne. Ovo je dalje ohrabrilo srpske ekstremiste, pa su nakon nekoliko dana pucajući u ulici ispred "Šumarstva" teže ranili Bajru Botića iz Večića. Nakon ovog incidenta na jednom, od nezakonito postavljenih kontrolnih punktova, na putu između Maslovara i Dabovca, četnici su pucali u vozilo kojim je upravljao Ahmet Kovačić sin Šemse, taksista iz Večića, i ozbiljno ga ranili.

Prvih dana juna 1992. Iz Banje Luke u Maslovare je dopremljeno 5 tenkova na labudicama. Nakon tri dana u borbenoj koloni stigla su 3 tenka i u Vrbanjce, da bi se bez incidenta vratili. Cilj dolaska ovih tenkova bio je da kod nesrpskog stanovništva izazovu strah te uguši volju za bilo kakvim pružanjem otpora daleko brojnijim i bolje naoružanim četničkim jedinicama. Već 09.06.1992. godine primjetno je bilo razmještanje četnika po brdima i strateški važnim kotama.

Dana 10.06.92. već ranije formirani Krizni štab SDS donosi odluku da dana 11.6.1992. nasilno preuzme vlast od legalno izabranih državnih organa SO Kotor Varoš. Predsjednik Kriznog štaba SDS bio je **Nedjeljko Đekanović**, dotadašnji predsjednik SDS Kotor Varoš i potpredsjednik SO. Đekanović je ujedno postavljen za predsjednika tzv."Srpske opštine Kotor Varoš". Pored njega članovi Kriznog štaba bili su: **Čedo Đukić**, direktor Uprave prihoda, **Slavko Đurić**, pomočnik komandanta za moral u 22. PBR, **Dragoslav Bojić**, komandir Stanice javne bezbjednosti, **Momčilo Komljenović**, predsjednik IO SO, **Dušan Kerezović,** načelnik štaba civilne zaštite, **Gajanin dr. Živorad**, načelnik ratne bolnice, **Petko Petrović**, direktor SIZ-ova, **Zdravko Pejić**, načelnik odjeljenja CSB**, Rajko Ponorac**, pom. komandanta za bezbjednost pri 22. PBR, **Savo Tepić**, načelnik SJB Kotor Varoš, **Miladin Teinović** zamjenik načelnika SJB, **Miodrag Romić**, oficir bezbjednosti 1.Krajiškog korpusa VRS, **Goran Trbić,** oficir u štabu 22. PBR, **Boško Peulić,** komandant 22. PBR, **Milorad Kuzmić,** zamjenik predsjednika SDS, **Radmilo Šipovac,** zadužen je bio za informisanje, **Žarko Mikić,** član IOSO, **Milorad Đekanović,** koji je kao član užeg rukovodstva

SDS-a BiH bio zadužen za koordinaciju rada Kriznog štaba SDS Kotor Varoš sa KS tzv."Autonomne regije Krajina" Banja Luka. **Milorad Đekanović** inače je blizak rod Nedjeljka Đekanović.

Dana 11.06.1992. godine u jutarnjim satima paravojne jedinice SDS-a potpomognute VRS i policijskim jedinicama nasilno preuzimaju vlast od legalno izabranih državnih organa, te hapse gradonačelnika Mandića. Uspostavljaju kontrolu nad svim važnijim privrednim i državnim objektima (zgrada policije, Općinski sud, zgradu SO, Ministarstvo obrane, Poštu, Vodovod i dr.), nad putnim komunikacijama, kako u samom gradu, tako na putnim komunikacijama prema Banjoj Luci, Tesliću, Skender Vakufu i Travniku. Ovaj datum se može označiti kao početak masovnog srpskog terora, progona i genocida nad Bošnjacima i Hrvatima na području općine. Neposredno prije napada te zauzimanja vitalnih objekata u gradu, teroristička SDS sprovela je široku i snažnu propagandnu kampanju s ciljem ukazivanja srpskom stanovništvu da su Bošnjaci i Hrvati pripremili i otpočeli oružane sukobe.

U jutarnjim satima 11.06.92. (prvi dan Kurban Bajrama najvećeg vjerskog praznika Bošnjaka) specijalna jedinica policije za posebne namjene pod komandom **Slobodana Dubočanina**, kapetana, te člana Kriznog Štaba tzv.AR iz Banje Luke, sa borbenim oklopnim vozilima i uz pomoć pripadnika tzv."Srpske stanice javne bezbjednosti" Kotor Varoši, otpočela je sa širokom kampanjom nezakonitog privođenja i protjerivanja Bošnjaka i Hrvata iz grada te prigradskih naselja. Prvo su uhapsili bogate i ugledne Bošnjake i Hrvate, aktiviste SDA i HDZ, intelektualce te dr. Svi uhapšeni su zatočeni u zarobljeničke logore gdje su podvrgnuti svim mogućim vidovima fizičkog i psihičkog zlostavljanja u najnehumanijim uvjetima. Takva mjesta mučenja su bili "Pilana", te lokalni zatvor iza zgrade općinskog Suda. Rukovođenje i odabir osoblja za čuvanje vršili su policija i vojska, te njihovi agenti pod kontrolom Kriznog štaba. Za komandanta ovih logora postavljen je **Zdravko Samardžija**, radnik CSB Banja Luka. Čuvarsko osoblje je ubijalo zatvorenike, teško ranjavalo ili ih neprestano psihički maltretiralo. Svakodnevno zatvorenici su bili podvrgnuti mučenju, premlaćivanju, pljačkanju, seksualnom zlostavljanju i silovanju, te mnogim drugim načinima mučenja.

Uporedo sa akcijom "etničkog cisćenja" područja grada i prigradskih naselja, putem letaka i saopćenjima upućivanim preko

megafona, oglašavao se Krizni štab SDS proglasima u kojima je stajalo da su Srbi preuzeli vlast, da su proglasili Kotor Varoš srpskom općinom, pozivali svo stanovništvo na lojalnost novim vlastima. Ultimativno su zahtijevali da svo nesrpsko stanovništvo mora u roku 24 sata predati, ne samo naoružanje koje posjeduje, već i pogonska goriva (benzin, naftu, ulja), zaprijetivši smrtnim kaznama licima koja to ne učine u datom roku.

Uporedo s akcijom "etničkog čišćenja", tekle su pripreme KotorVaroškog bataljona 22. PBR za vojni napad na sela nastanjena većinskim bošnjačkim stanovništvom: Hrvačane, Hanifiće, Dabovce, Ćirkino brdo te Večiće.

Nesrpskom stanovništvu upućen je ultimativni zahtjev da u toku dana moraju predati svo naoružanje koje posjeduju, te da ga donesu u zgradu osnovne škole u Vrbanjcima, gdje je bila komanda vojske i policije. Pošto se stanovništvo nije odazvalo ovom četničkom ultimatumu, odlučili su da napadnu sela svom raspoloživom silom.

U ovom napadu, pored KotorVaroškog bataljona, učestvovali su i pripadnici sastava policije.

Okupacijom i nasilnim preuzimanjem vlasti od strane JNA, kao agresora, u Kotor Varoši se ništa više nije dešavalo slučajno... Cilj i planovi su već ranije pripremljeni, a to je podrazumijevalo etnički "čistu" općinu Kotor Varoš, te striktno provođenje najrigoroznijih mjera diskriminacije Bošnjaka i Hrvata, kao:

- organizovano ubijanje mlađih muškarca, djece i staraca, a pošteđene psihički dotući i izmučiti u zatvorima i konc-logorima;
- žene i djevojke silovati uz ponižavanje i mazohistička iživljavanja;
- pljčakanje i razaranje imovine nesrba;
- izgon i raseljavanje cjelokupnih porodica s njihovih vjekovnih ognjišta;
- rušenje i paljenje muslimanskih džamija, mezarja i povjesnih spomenika, te katoličke crkve i drugih katoličkih spomenika.

Odmah su osnovana četiri logora:

- logor "Pilana" koji je imao karakter sabirnog logora gdje je izvršen najveći broj silovanja žena i djevojaka;
- logor u zgradi Osnovne škole "24. april", gdje su se također odvijala mučenja i silovanja .

Kroz ova dva logora prošao je najveći broj ženskog stanovništva sa područja općine. Nakon boravka u ovim logorima, logoraši nisu vraćani svojim kućama, već su nasilno protjerivani u pravcu Travnika i Republike Hrvatske.

- logor "Zatvor" koji se nalazio neposredno uz zgradu Osnovnog suda u Kotor Varoši, koji je od ranije služio kao zatvor;
- logor u Stanici javne bezbjednosti u Kotor Varoši.

To su bili klasični koncentracioni logori u kojem su zatvarani radno sposobni Bošnjaci i Hrvati, u kojima su bili podvrgnuti najvećim mučenjima, fizičkim i psihičkim zlostavljanjima. Kroz ove logore prošlo je između 300 – 350 logoraša.

U oba ova zatvorska logora položaj zatvorenika je bio stravičan, a to dokazuje i podatak da su četverica zatvorenika podlegla zlostavljanju (Zembić Edin, zvani Peci, star oko 25 godina; Zorin Zoran- star oko 30 godina; Tatar Hikmet- star oko 40-45 godina; Vilić Avdo- star oko 45 godina).

O tome šta se tačno dešavalo u tim logorima najbolje će nam predočiti izjave osoba koje su to preživjele. Napominjem da su izjave ovih osoba dokumentovane u materijalu za Haški sud, a da će, ako bude potrebno, lično svjedočiti u Hagu kada za to dođe vrijeme. Preživjeli logoraši svjedoci su: osoba 1(M) H.E.; osoba 2(M)B.A.;osoba 3(M)B.D. Njihove izjave su priložene na kraju ovog poglavlja.

Svjedočenja je bilo mnogo lakše dobiti od muškaraca, a mnogo teže je bilo ubijediti djevojke ili žene da pristanu na razgovor, a kamoli na svjedočenje ili čak suočenje s počiniocima. Stratezi i planeri srpskog zločina nad ženama, veoma su dobro znali psihologiju žene muslimanke, za koju je silovanje bilo gore od ubojstva. I one su zaista najveće žrtve ratnih stradanja. Gubile su sinove, muževe, i same bile ubijane, a još uz to morale da nose taj sram koji nije bio njihova krivica. Ipak, izvjestan broj žena uspio je nadvladati tu strašnu opterećenost. Shvatile su da dušmani baš računaju na njihov sram i šutnju, te su hrabro progovorile o vlastitom stradanju. U prilogu su svjedočenja dviju naših žena muslimanki: osoba 1(Ž)L.R. i osoba 2(Ž)

Za komandanta navedenih logora postavljen je **Samardžija Zdravko**, dok su ostale odgovorne osobe uz čije se znanje i odobrenje sve radilo : **Pejić Zdravko, Tepić Savo, Bojić Dragan, te Dubočanin Slobodan**.

Policajci i čuvari koji su učestvovali u zlostavljanju zatvorenika su : **Duško Vujičić**- aktivni policajac, **Maksimović Duško- rezervni policajac, Keverović Radenko- rezervni policajac, Đukić Neđo- rezervni policajac, kao i drugi pripadnici SJB Kotor Varoš.**

Specijalci CSB Banja Luka koji su također učestvovali u zlostavljanjima, ubojstvima, i genocidu su :

1. **Saša, Danko Džaja i tzv.Vojvoda.**
2. **Kajkut Nenad, rodom iz Karanovca, 25-28 godina starosti.**
3. **Vrbica Stojan ili Ostoja, 40-45 godina, niži rastom.**
4. **Ečim Ljuban-Ljubo, sin dr.Ečima iz Banje Luke.**
5. **Bosančić Darko, zvani Kemo, višeg rasta, crnoput.**
6. **Džajić iz Zalužana.**
7. **Samardžija Zdravko, upravnik zatvora O.Š."24 April".**
8. **Sejmenović Radomir**
9. **Kubura...**
10. **Vidović iz Karanovca.**

Dok su zarobljenici preživljavali sva ta mučenja i torture u ćelijama između četiri zida, nisu znali i nisu ni u snu sanjali šta se događa njihovim rođacima, komšijama i sugrađanima, koji su bili na "slobodi". Zato su zločinci znali šta hoće i koji im je cilj. Svojim proglasima i jakom propagandom su obavještavali građane da su Srbi preuzeli vlast te da pozivaju stanovništvo na lojalnost novoj vlasti, da će nastaviti sa suživotom i normalnim životom u Autonomnoj Regiji Bos.Krajina, a da se izruče vodeći stranački ljudi, koje su proglasili muslimanskim ekstremistima. Jedni su to pričali i propagirali, dok su drugi pisali rješenja o prestanku rada skoro svim Bošnjacima i Hrvatima,a istovremeno pravili spiskove za ubijanje nepoželjnih. Takav morbidni cinizam, nije poznat u povijesti, pa čak niti za vrijeme fašizma u II Svjestkom ratu.

Masakr u čaršiji nad Bošnjacima i Hrvatima

Kako su Srbi zamišljali " lojalnost, suživot i normalan život u ARBK", pokazat će se vrlo brzo. Usred čaršije, usred dana, započet će klanje i ubijanje građana , samo zato što su Bošnjaci ili Hrvati:

1. Denijal Hadžiselimović, bespomoćani starac od 70 godina, je zaklan u svojoj kući u Kožarskoj ulici.

2. Drago Anušić, staklorezac, star oko 40 godina, ubijen pred očima djece i supruge.

3. Omer Beganović, Senad Đikić i Bitić Alija, bili pozvani na razgovor u Stanici policije, navodno pušteni i na udaljenosti od oko 300-400 m od Stanice policije, iza zgrade i kafića, ubijeni pucanjem u leđa. Sva trojica su iz Donjeg Varoša, starosti 20-40 godina.

4. Mato Maranović, oko 45 godina, iz Kotorišta, također ubijen na ulici.

5. Ilija Draguljić, aktivni policajac, ubijen usred dana 100 m od svoje stambene zgrade.

6. Enver Beharić, zvani "Ćuta", oko 30 godina, ugostitelj u Kotor Varoši, golman "Mladosti", te njegov komšija iz Čelinca Smajo Hodžić, oko 40 god.starosti.

7. Zdravko Grgić, Mijat Grgić i Viktor Grgić, braća, su strijeljani. Na veliku sreću najstariji brat Viktor, ranjen, uspjeva preko Vrbanje pobjeći na slobodnu teritoriju.

8. Mato Bjelobrk, učitelj iz "Vrbanjaca", zatekao se kod kafane "Lovac" u čaršiji gdje su ga Srbi prvo ranili a onda ranjenog svezali za drvo gdje je u najtežim mukama umro.

9. Huzeir Prlja, aktivni policajac SJB Kotor Varoš, ranjen je, dovezen u bolnicu, i umjesto ljekarske pomoći, biva isječen nožem po cijelom tijelu, rane mu zasute solju i na kraju zaklan.

10. Tomo Marić, iz Jakotine, ubijen usred čaršije, usred dana.

Masakr u Kukavicama i Kotoru

Kako su četnici postupali prema "lojalnim" muslimanima-Bošnjacima, pokazuje primjer predaje oružja u gradskim naseljima Kotoru i Kukavicama.

Sa zvaničnim načelnikom Savom Tepićem i njegovim suradnicima, među kojima je nažalost bio i Bošnjak Sejdo Tatar, dana 17.06.1992. godine dogovorena je predaja oružja. Bošnjački predstavnici, Hajro Terzić, Fikret Salčinović i Huso Huseinović, su skupili te predali 72 duge cijevi, uglavnom lovačkog oružja i nekoliko automatskih pušaka iz rezervnog sastava policije. Bošnjaci nisu bili svjesni da su sebe ostavili bez najnužnije obrane. Kao da im je iz pameti nestalo sjećanje iz naše povijesti, da četnici, ko i vuci, samo na prevaru i na nezaštićene krvožedno navaljuju. Uskoro će se Bošnjaci gorko pokajati.

Međutim, srpske vlasti nisu bile zadovoljne količinom predatog oružja, jer su mislili da Bošnjaci imaju više, pa su uz pomoć pripadnika CSB Banja Luka izvršili detaljan pretres naselja dana 25.06.92. godine. Pri tome nisu našli niti jednu pušku.

Istog dana u toku dopodneva, pripadnici specijalne jedinice policije, na čelu sa komandantom **Dubočanin Slobodanom i Samardžjia Zdravkom**, te pripadnicima rezervnog sastava policije SJB Kotor Varoš, koju je predvodio **Maksimović Duško**, krenuli su u etničko čišćenje Kotora i Kukavica.

Znali su da je naselje predalo oružje i potpisalo lojalnost srpskim vlastima, no ipak su protiv potpuno nenaoružanog stanovništva koristili i oklopne transportere i BOVO-e (borbena oklopna vozila), pored jakih pješadijskih snaga.

Odmah po ulasku u naselje počeli su nasilno izvoditi stanovništvo iz njihovih kuća na sabirno mjesto, gdje su razdvajali žene od muškaraca. Isti Dubočanin je odmah naredio strijeljanje pet muškaraca, kako bi posijao strah u ostale. **Maksimović Duško** je odabrao i izdvojio pet Bošnjaka i Hrvata. Nakon što su strijeljani, preostali muškarci su u koloni povedeni prema Domu zdravlja u gradu, a žene i djecu su prebacili u logor u zgradi O.Š."24.April".

Na putu od Kukavica do Doma zdravlja, prelazeći preko mosta na rijeci Vrbanji, ubijeno je još desetak muškaraca i jedna starica od 90 godina, koja se tu slučajno našla. Ni nju nisu poštedjeli. Samo Kerim Zeher, mislim da se tako zove, je preživio ovaj masakr skačući s mosta u Vrbanju, te je tako uspio da pobjegne i prebaci se na slobodnu teritoriju koja je bila pod kontrolom TO Kotor Varoš.

Kada su ih doveli do Doma zdravlja, ponovo su izdvojili grupu od deset Bošnjaka i Hrvata, tu su ih strijeljali, a ostale počeli fizički maltretirati i premlaćivati. Doveli su dresiranog psa vučjaka, te ga nahuškali na dvojicu ljudi. Kada bi se štitili rukama, stražari bi im udarcima palica to onemogućavali, te je pas doslovce rastrgao obadvojicu. Jednu grupu muškaraca su natjerali da kopaju jame za ubijene, ali i ranjeni su u jamu ubačeni i živi zatrpani.

Da je sve planirano i sračunato, pokazuju i imena ljudi koje su izvodili iz kuća tačno po spisku. Jedan od četnika, **Rajko Škorić**, gledajući u pribilješke na listi, upitao je Miralema Avdića:"Jesi li bio na osnivanju stranke SDA u Sarajevu, u hotelu Holidej Inn?". Miralem je potvrdio da jeste. Odmah je jedan od četnika izdvojio Miralema iz grupe, te ga ubio na licu mjesta.

Kada se vidi spisak žrtava i njihove godine, vidi se da to nije bilo slučajno odabiranje, već da je to sve ranije isplanirano od strane lokalnih četnika, satana u ljudskom obliku. Tada je ubijeno 65 (šezdesetpet) ljudi i žena. Nek se pamte njihova imena:

Hasan Smajlović, Anto Andričić, Luca Andričić, Ismet Fifić, Rudolf Matijević, Emir Avdić, Fikret Salčinović, Kasim Vilić, Idriz Fifić, Rešid Vilić, Melvin Vilić, Ivo Kljaić, Sadik Fifić, Hidajet Fifić, Sakib Fifić, Samir Avdić, Suljo Zeher, Suljo Mahmutagić, Miralem Avdić, Ramo Zeher, Tomo Budimir, Miralem Skopljak, Ramiz Bašić, Hajro Terzić, Esad Muminović, Šerif Đuvelek, Ševal Đuvelek, Mujo Zeher, Fata Fifić, Nura Malkić, Ivica Matijević, Muhamed Smailović, Petar Šubara, Sead Zeher, Neim Zeher, Nevzad Suljić, Muharem Oreb, Nevzad Smailović, Nermin Avdić, Enes Fifić, Muharem Vunić, Nijaz Hasak, Ivića Andričić, Mica Kljajić, Jadranko Barišić, Marko Jelušić, Zdravko Vidović, Stipo Marić, Zijad Avdić, Ermin Tatar, Asim Fifić, Hajrudin Fifić, Nurudin Fifić, Đasima Fifić, Muharem Fifić, Hasiba Fifić, Mina Fifić, Tehvida Fifić, Enes Dizdar, Sejfudin Fifić, Derviša Fifić, Ejub Fifić, Refija Fifić, Kada Tatar.

Osoba 1(M)A.Dž. je ovo sve preživjela, ali kako mu je bilo gledati i iščekivati šta će mu se dogoditi sa njegova dva sina, to samo on zna. **Evo tog potresnog svjedočenja**:

"Dana 11.06.1992. godine od strane zločinačkog SDS-a Kotor Varoši nasilno je preuzeta vlast na području Općine. Nakon par dana došli su Srbi iz mog preduzeća da im predam ključeve od vodovoda, koji su bili kod mene. Vidjevši o čemu se radi te da će se desiti zločin, zajedno sa porodicom i dosta mještana otišao sam u šumu tzv. "Šabića njive", gdje sam imao štalu i zemlju. Držali smo straže da nam ne bi upale kakve naoružane grupe i pobile nas. U više navrata vlasti tzv."Srpske Opštine Kotor Varoš" su nas pozivale da se vratimo uz obećanje da nas neće dirati. Bila je to obična laž. Dana 25.06. 1992. u toku noći jedinica kojom je komandovao **Maksimović Duško,** sin Rajka, iz Kotor Varoši, ul.M.Tita 61. opkolilo je taj predio Kukavica i sve civilno stanovništvo nasilno odveli u kuću Luke Marčinkovića, a odatle u prodavnicu Tatar Rasima. Tu su nam saopćili da će za svakog njihovog poginulog vojnika ubiti naših 30 ljudi. Nas u grupi je bilo 100-120, žena, djece i muškaraca.

Naoružani vojnici su bili uglavnom zločinci iz sela Grabovice, općina Kotor Varoš, mlađi ljudi, kojima imena nisam znao. Odatle smo odvedeni pred garažu Stipe Zebe gdje su odvojili žene i djecu od muškaraca. Žene su zatvorili u garažu, a mi smo ostali pred garažom. Odmah su izdvojili 5-7 mladića i pred kućom Ante Zebe ih strijeljali. Znam da su tada izdvojili VILIĆ REŠIDA, sina Kasima, iz Kotor Varoši, VILIĆ MELVINA, sina Rešida, iz Kotor Varoši ul.4.Jula bb, AVDIĆ SAMIRA, sina Đemalije, MUMINOVIĆ ……, sin Mehmeda iz Kotora, SMAJLOVIĆ MUHAMEDA, sina Safeta iz Kotora, ĐUVELEK ŠEVALA, sina Šerifa, iz K.Varoši, ul.Boška Buhe br.14, SULJU, zeta Safeta Smajlovića iz Kotora.

Vidio sam trojicu zlikovaca kako pucaju po njima, a ranije su ih poredali jednog do drugog. Dok su njih strijeljali, natjerali su nas da pognemo glavu do zemlje, ali sam i pored toga u jednom momentu uspio podignuti glavu i vidio sam kako moj sin pada pokošen rafalom. Bio sam potresen tim prizorom , srce mi je pucalo od muke, ali nisam smio ništa uraditi. Jer još jedan sin je bio sa mnom, a želio sam da se bar on izvuče živ.

Duška Maksimovića nisam mogao tu vidjeti, ali sam mu čuo glas, jer sam ga od ranije dobro poznavao. Ubijene Bošnjake su strpali u teretno vozilo "TAM hladnjača" i odvezli prema bolnici u Kotor Varoš. Nakon toga postrojavaju nas u red sve dva po dva i krećemo prema bolnici. Uz put do bolnice izdvajaju ponovo pet momaka i njih strijeljaju na Kukavicama kod kuće Huseina Škorića gdje su kasnije i ukopani. Tad su strijeljali AVDIĆ EMIRA, sina Muje iz Kotor Varoši, ul.Krajiškog odreda 16, VILIĆ KASIMA, sina Hamida, iz Kotor Varoši, B.Buhe 5, MATIJEVIĆ RUDOLF, sin Paje, iz Kotor Varoši, ul.M.Tita bb, SALČINOVIĆ FIKRET, sin Ćerima, iz Kotor Varoši, ul.D.Košciće 9, FIFIC ISMET, sin Idriza, iz Kotor Varoši,ul. 4. jula. Nakon ovog masakra krenuli smo prema bolnici. Uz put su još ubili FIFIĆ IDRIZA, sina Adema, iz Kotor Varoši, ul.Krajiškog odreda 10, FIFIĆ SADIKA, sina Hidajeta, iz Kotor Varoši, ul.4.Jula br.10, te ĐUVELEK ŠERIFA, starijeg čovjeka iz Kotor Varoši.

Na mostu na Kukavicama, od meni nepoznatog zločinca ubijen je TERZIĆ HAJRO, sin Mehmeda, iz Kotor Varoši, ul.B.Buhe 19, kojem je taj zločinac pucao u čelo. Zločinac je bio star oko 30 godina, okruglog lica, visine oko 180 cm, crn.

Ostale građane doveli su do bolnice u Kotor Varošu. Stavili su nas u jedan kanal. Tu su nas tukli nogama, sajlama, željeznim šipkama, a kasnije su nas gurali bagerom prema zidovima bolnice. Bagerom je upravljao **Šelver Ilija**, sin Novaka, iz Kotor Varoši, stanovao u ul.29.Novembra bb, i smijući se govorio kako mu je kočnica otkazala, pa nas malo mora gurati.

U jednom momentu izveli su iz grupe MATIJEVIĆ IVICU, sina Pave, iz K.Varoši, ul. Krajiškog odreda br.7, i prema njemu pustili dresiranog psa – vučjaka, koji ga je ugrizima doslovce rastrgao i ubio. Dok je pas trgao dijelove tijela, zločinci su se smijali i iživljavali. Jedan zločinac tu pred nama je izveo BUDIMIR TOMU, sina Petra, iz K.Varoši, ul Kr.odreda bb i zaklao ga nožem tako što ga je oborio na zemlju te rezom noža prerezao vrat. Dok se tijelo još vrtilo, govorili su nam da nas ovako treba sve pobiti. U grupi koja je sve ovo radila bilo je njih desetak.

Rajko Škorić, sin Mlađena iz Varjače 20, prozvao je Miralema Avdića, sina Šefke iz Kotor Varoši, ul.4.Jula 6. te ga upitao da li je bio na osnivačkoj skupštini SDA u Sarajevu. On je potvrdno odgovorio. Istog momenta jedan od zločinaca pucao mu je u prsa, a kasnije s leđa u zatiljak, i ubio ga. Zločinac je starosti oko 35 godina, crn, srednje visine.

Nakon tog ubistva, nastavljaju nas udarati krampovima, sajlama. Nakon te torture i fizickog maltretiranja izvode KLJAJIĆ IVICU, sina Marka, SKOPLJAK MUHAREMA, sina Saliha, iz ul.B.Buhe 8 i ZEHER MUJU, sina Sadika iz K.Varoši, ul.4.Jula bb, te strijeljaju jednog po jednog. Zločinci su ih ubijali pucajući iz automatskih pušaka.

Nakon toga su odvojili jednu grupu, koja je trebala da iskopa grobnicu tu u krugu bolnice. Dio njih koji su kopali, nakon iskopavanja, su pobili. Ubijeni su FIFIĆ SADIK, sin Hidajeta, BAŠIĆ RAMIZ, sin Atifa iz K.Varoši, ul.4.Jula bb. Kada je došao na red moj drugi sin Semko, jedan četnik **ĐURO ESKIĆ,** sin Krste iz Vagana, rekao je:"Nemojte njega, to mi je radni kolega". Tada je zločinac koji je ubio Fifića i Bašića, rekao:"Ko još poznaje Đuru?".Javio se Hamid Bilić, sin Kasima, Andričić Stipo, sin Ante,iz K.Varoši,ul.Krajiškog odreda 13, FIFIĆ ALMIR, sin Sakiba, iz K.V.,ul.4.Jula 8. Njih su zatim poredali jednog do drugog, a ja sam pognute glave čučao pred njima s glavom okrenutom prema zemlji. Vido sam tad tu **Dušana Kerezovića,** sina Ilije,iz K.V. ul.M.Tita 56, inače načelnika Civilne

zaštite, **Bojić Dragoslava**, zvanog "Dragan", sina Pante, iz K.V., ul. M. Tita bb, komandira Policijske stanice. U njihovom prisustvu tjerali su me da se molim Bogu, da molitvu izgovaram naglas i sl. Tek kada su se "zadovoljili" te iznemogli od maltretiranja, poveli su nas u koloni dva po dva u zgradu Suda gdje je bio zatvor. Tu su nas na ulazu u zatvor tukli, a zatim uveli u jednu prostoriju gdje nas je bilo oko 90. Tjerali su nas da pjevamo četničke pjesme, a naročito kada tuku zatvorenike van zgrade. Za vrijeme mog boravka u zatvoru, nakon tri dana od zadobijenih povreda podlegao je ZORIN ZORAN sin Ferde, porijeklom Slovenac, a živio u Kotorištu i TOMO MARIĆ, rođen u Jakotini, oženjen iz Kotora, star oko 45 godina.

Nakon 19 dana boravka u zatvoru, nas 15 su pustili na insistiranje i odobrenje **Pejičić Nenada**, koji je obavljao dužnost šefa Nacionalne bezbjednosti u tzv. Republici Srpskoj. Po izlasku rekao je da mogu da idem kud hoću. Nisam smio ostati u gradu, već sam otišao ponovo našim ljudima u "Šabića njive" više Kotora, gdje sam bio sve do septembra 1992. Tada smo konvojem krenuli sa "Svinjare" gdje smo uzeli karte za konvoj, koji je trebao ići prema Travniku. Na putu prema Čelincu, po naredbi **Bubić Obrada,** sina Duška, iz Kotor Varoši, ul.Mihajla Pavlovića br.3, konvoj je zaustavljen, a on je išao od autobusa do autobusa i prepoznavao ljude. Nakon tog pregleda on svraća konvoj s ceste, te nas voze do igrališta u Čelincu. Tu je on izveo sve muškarce, te nas odvojio od žena, djece i staraca. Ženama, djeci i starcima dozvoljava da mogu krenuti prema Travniku, a mi muškarci smo ostali. Nakon izvjesnog vremena dolazi autobus a mi smo jedan po jedan morali proći pored njega. Kada sam ja došao do njega, oborio je glavu, jer smo se poznavali od ranije, pošto smo radili u istom poduzeću. Autobusi nas međutim, ne voze prema Travniku,već prema logoru "Manjača". Usput su nas opljačkali uzimajući od nas sve vrijednije stvari te predmete koje smo imali kod sebe, kao i novac.

Na "Manjači" nas skidaju nage pod izgovorom da se mora izvršiti ljekarski pregled. Međutim, do pregleda ne dolazi, već nas tako gole ponovo tuku i maltretiraju. Poslije te torture šalju nas u jednu štalu gdje je na podu bila samo slama. Tih nekoliko dana stalno nas maltretiraju. Saslušanja su počela tek peti dan.

Sedmi dan u 23 sata nas oko 70 su autobusima dovezli u Banju Luku i utjerali nas u jednu garažu na stadionu, zaključali su nas, i tu smo ostali do jutra. Ujutro su nas ubacili u konvoj prognanih

Bošnjaka i Hrvata, koji se kretao prema Travniku preko planine Vlašić.

Kada sam pušten iz zatvora u Kotor Varoši, pitao sam **Đekanović Nedeljka**, predsjednika Kriznog štaba zločinačkog SDS, da li ima mogućnosti da mi Bošnjaci i Hrvati ostanemo u Kotor Varoši,ali on je odgovorio:"Nema teorije da vi ostanete u Kotor Varoši."

Za "etničko čišćenje" Kotor Varoši i genocid nad bošnjačkim i hrvatskim narodom na području općine Kotor Varoš, najodgovorniji su članovi Kriznog štaba SDS, a među njima **Đekanović Nedeljko** iz sela Grabovica, inženjer mašinstva, koji je radio u "Energani" u Kotor Varošu, te izvjesni **Radanović**, rođen u Čukovcu, a živio u Kotor Varoši...

Među agresorskim vojnicima koji su učestvovali u paljenju, maltretiranju i ubijanju Bošnjaka na području opštine Kotor Varoš, posebno su se isticali:

1. **Đukić Nedeljko**, sin Đure, iz Kotor Varoši,ul.B.Buhe br.2.

2. **Đukić Čedo**, sin Đure, iz Kotor Varoši, ul.M.Tita 11, policajac u penziji.

3. **Đukić Radenko**,sin Đure, iz Kotor Varoši, ul.Ranka Broćete br.1.

Drugo, ništa manje potresno, je svjedočenje osobe H.E.(M) o užasnim srpskim zločinima na području Kotor Varoši:"Ja sam radio u "Proleteru" u Kotor Varoši.Tu me je rat i zatekao. Dana 11.06.1992. godine, dok sam pio kahvu u kući Sulje Alekića u Donjoj Varoši, općina Kotor Varoš, došla je grupa naoružanih četničkih specijalaca na čelu sa **Zdravkom Dubočaninom**. Među njima je bio izvjesni **Saša**, visoki mladić iz Banje Luke, koji je navodno stanovao na Stračevici, **Stojanović Ranko**, aktivni policajac iz Kotor Varoši, a ostali su mi bili nepoznati. Kod mene su pronašli pištolj "beretu", za koji nisam imao oružni list, te nož od automatske puške. Prethodno njih četvorica su u mene uperili puške, a zatim uzeli nož i pištolj. Tad su pitali ima li ko još oružje i Tabaković Salih je predao svoj pištolj za koji je imao uredno izdat oružni list.

Ovo im je bio povod da nas privedu u Policijsku stanicu u Kotor Varoši. Uz put me nisu maltretirali. Kada su me doveli u Policijsku stanicu, već je bilo privedeno nešto Bošnjaka i Hrvata. Kasnije je dovedeno još Bošnjaka i to sve do 20 sati, tj. do početka policijskog sata. Među privedenim bila je žena D.K., te njen muž policajac iz

SJB Kotor Varoš, oboje Hrvati, te Selim Hodžić, Dževad Turan i drugi. Nas su stavili u samice, a u hodniku je bilo tridesetak ljudi. Privedene građane tukli su od jutra do mraka. Tukli su ih izvjesni **Peđa, Danko, Saša i Tomo, specijalci banjalučkog CSB.**

Tog dana su natjerali ženu D.K. da podigne suknju te pokaže tijelo da bi mi vidjeli koliko su je tukli. Bila je sva modra od udaraca i tragova, koji su kazivali da je tučena palicom. Natjerali su je da sjedne u krilo Kedži, mladicu od 19 godina iz Kotor Varoši, i da mu, kako kazu, "grije muda". Ona je morala sjesti na njegov polni organ i tako sjediti skoro sahat vremena. Nakon toga su K. natjerali da mu "puši" polni organ, što je morala učiniti, a on joj je svršio u usta. Nakon toga ušla su dva specijalca, od koji jedan po nadimku **Džaja**, a drugi nepoznat , koji su držali pušku i nož s dva oštraca. Meni je naređeno da skinem pantalone i gaće, a K.su naredili da meni "puši" polni organ, što je ona morala raditi desetak minuta. Zatim su meni naredili da joj ližem vaginu, a kasnije i da je silujem. Pošto sam bio u posebnom psihičkom stanju, polni organ se nije ukrućivao, tako do spolnog snošaja nije niti došlo. Vidjevši da ne mogu, rekli su mi da se ne mučim više i da se opremim. Nakon toga natjerali su ostale zatvorenike da jedan drugom "puše" polne organe (Selim Hodžic, i Redžo njegov sestrić, Tatar..........., radio u kafiću kod Muhameda Kamera), te izvjesni "Raza"- Hrvat iz naselja Ćepak u Kotor Varoši. Cijeli su dan tukli Iliju Draguljića. Tek predvećer su K.D. pustili kući. Iliju su sutradan uz navodno izvinjenje pustili, ali su ga nakon desetak dana ubili u neposrednoj blizini kuće.

Sutradan su došla četiri inspektora iz Banje Luke, koji su sprovodili istragu nad privedenim licima. Do dolaska tih inspektora **Samardžija Zdravko**, za kog se pretspostavlja da je bio komandant tog Odreda specijalaca, koji je ušao u Kotor Varoš, pustio je dvadesetak ljudi kući, tako da su ti inspektori iz Banja Luke istragu vodili nad nas dvadesetak privedenih, i nad licima koja su naknadno privođena.

Ja sam dao istinitu i objektivnu izjavu, te je isljednik imao namjeru da me pusti, ali je jedan specijalac uzeo izjavu, pročitao je i nije dao da me pusti. Istražni postupak nadamnom je ponovljen uz sva moguća ponižavanja, tuču i maltretiranja. Tražili su da priznam za neke puške , koje nisam imao, ali sam znao da su kod naših ljudi. Ponovno je ispitni postupak trajao oko tri sata. Najviše su me tukli: **Saša, Danko i** neki vozač "BOUV-a" te jedan četrdesetogodišnjak,

kojeg su zvali **Vojvoda.** Trpio sam udarce, ali od udaraca u prepone i mošnice, kao i direktno u kičmu, sam padao i puno krvario. Udarali su me nogama, palicama, puškom te slomljenom nogom od stolice. Tu u policijskoj stanici sam bio 17 dana, sve do 18.6.1992. godine, poslije čega sam zajedno sa drugim zatvorenicima prebačen u "Stari zatvor" u zgradi pored Osnovnog suda. U "Starom zatvoru" ostao sam sve do 13.11.1992. godine, kada sam prebačen u logor "Manjaču". U "Starom zatvoru" su nas također premlaćivali. Do polovine augusta preživljavali smo sva moguća ponižavanja, maltretiranja, batine i glad. U jednom momentu , 26.juna, u dvije prostorije (3x4 i 4x5m) nalazilo nas se do 140 ljudi. Nismo imali nikakvih higijenskih uslova. Jeli smo jednom dnevno a davali su nam pokvarenu hranu, tako da smo svi imali proljev a nuždu smo vršili jedan po drugom. Policajci koji su dolazili, svakodnevno su nas tukli prema njihovoj volji i želji. U tuči su se najviše isticali: **Duško Vujičić**, aktivni policajac SJB K.Varoš, **Krejić**.............., **Stojanović Ranko, Narić**......, aktivni policajac SJB K.Varoš.

Uslijed tuče ovih a i drugih policajaca, neki su podlegli povredama. Tako uslijed povreda podlegao je TOMO MARIĆ iz Jakopine, star oko 53 godine, ZORAN ZORIN, star 32-33 godine, iz Kotorišta, EDIN ZEMBIĆ,zvani "Peci", rođen 1966. i AVDO VILIĆ iz Hanifića. Umirali su od 26.06.92. do početka augusta 1992. Edina Zembića tukli su van zatvora, te ga tako pretučenog doveli u zatvor. Glava- lobanja mu je bila napukla, imao je brojne ožiljke po leđima, krvario je puno i oko 02,30 je umro. Umirao je u najtežim mukama, jer su bolovi bili jaki, a niko mu nije mogao pomoći od nas. Ostala trojica su tučeni i umrli u zatvoru. AVDU VILIĆA su doveli u uniformi i zbog toga je mnogo tučen. Tukli su ga i vojni i civilni policajci. Među njima su bili **Vujičić Duško**, rođen 1969. godine, rodom je iz Vrbanje, **Stojanović Ranko i Krejić**.............., u to vrijeme komandir zatvorske straže i dva rezervna policajca: **Đukić Neđo i Koverović Radenko.** Ujutru oko 6 sati AVDO je već bio mrtav. Njega su tukli bukovim podmetačima od paleta, bukovim letvama, te inače svim raspoloživim sredstvima koja su imali pri ruci. Nakon premlaćivanja umirali su u strašnim mukama, a mi im nismo ništa mogli pomoći. Ujutro su dolazili i traktorom ih odvlačili. Navodno su ih sahranjivali u kolektivnu grobnicu u Donjoj Varoši – Stari harem.

Samnom u zatvoru su bili DŽEVAD TURAN, AHMET ČIRKIĆ, SELIM HODŽIĆ I MURADIF, svi iz Kotor Varoši, te MARIJAN MIŠKIĆ, ZORAN MIŠKIĆ, MIJAT ANTUNOVIĆ, JOZO ANTUNOVIĆ, svi iz Orahove; DŽASIM-HASA TUZLIĆ, SEMKO konobar, oba iz Kotora, NUSRET I BESIM HADŽIMAHOVIĆ, iz Kotor Varoši. Svi su oni svjedoci ovog zločina.

Dana 13.11.1992. godine nas 17 je prebačeno u logor "Manjaču", gdje smo ostali do 13.12.92. godine, a sutradan smo nas 400 logoraša prebačeni u "Batković" kod Bijeljine. Na "Manjači" nas nisu tukli, jer tada je već kontrolu vršio Međunarodni Crveni Križ. U Batkoviću nismo također tučeni, ali smo obavljali teške fizičke poslove, od poljoprivrednih do gradnje crkava.

Dana 03.02.1993.godine, preko puta kapije kasarne, pred starim "Žitoprometom", trojica **četnika** koji su došli s terenskim vozilom prepoznali su logoraša FUADA ISLAMAGIĆA iz Ključa, ščepali ga i otsjekli mu glavu, zatim je donijeli na sto u portirnicu. U isto vrijeme ubili su jednog logoraša rodom iz Bosanskog Šamca. S njim je bio i izvjesni Kapetanović, zvani "Mačak", također iz Bos.Šamca, ali koji se uspio spasiti, sakrivši se iza vreća brašna ili mekinja.

Za vrijeme boravka u logoru "Batković" čuo sam da je 17 logoraša izginulo, kada su ih četnici natjerali u Teočaku da izvlače ranjene i poginule četnike. Među stradalim najviše je bilo lica iz Kotor Varoši.

Dana 09.10.1993.godine sam razmjenjen."

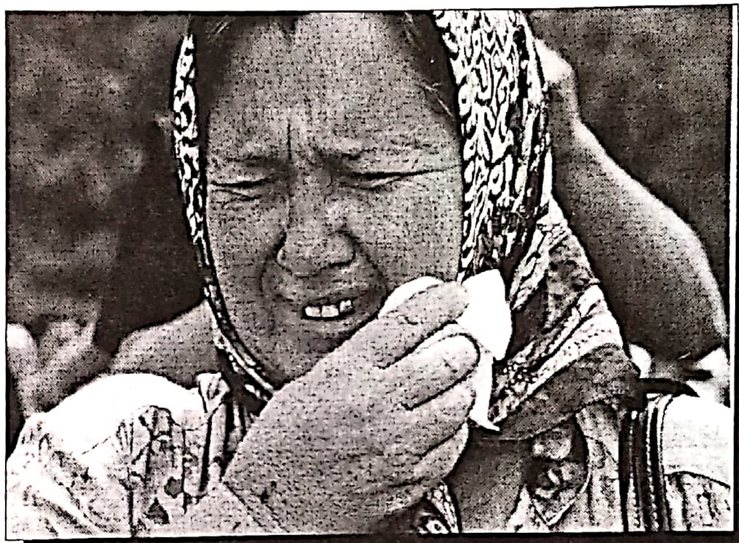
Treće svjedočenje žene L.R., koja je prošla nezamislive torture i ponižavanja od strane srpskih vojnika

Otvorena agresija na općinu Kotor Varoš počela je 11.06.1992.godine u 5 sati ujutro tako što su paravojne jedinice SDS-a i rezervni sastav bivše JNA blokirali cijeli grad i okolna mjesta, a Krizni štrab SDS-a je uputio proglas preko razglasa da oni preuzimaju vlast u gradu, da sva lica nesrpske nacionalnosti moraju predati naoružanje, te potpisati lojalnost srpskim vlastima.

U mom selu Dabovci nije bilo vojnog naoružanja. Muškarci koji su imali lovačko naoružanje, sklonili su se u okolne šume. Ja sam na dan okupacije 11.06.92. godine uspjela s djetetom i svekrvom prijeći kod rodbine u selo Hrvačane misleći da je tamo sigurnije. Čim je pala noć na selo Hrvačane počele su padati granate, a kako sam ja vidjela iste su ispaljivane sa Novakovog Brda. Sutradan ujutro, pred

kuću Omera Dugonjića, u koju se sklonilo nas oko 40 žena i djece, je pala granata, tako da smo zbog toga morali izaći vani, te tada smo vidjeli da je u toku noći gotovo cijelo selo evakuirano, a okolne kuće su bile zapaljene od granatiranja.

Vidjevši to stanje i mi smo prešli u selo Plicku, općina Kotor Varoš, te smo tu zatekli ostale mještane iz Hrvačana od kojih sam saznala, da je prilikom granatiranja sela prethodne noći, bilo poginulih, ali se ne sjećam imena. Nakon pet dana četnici su napali i selo Plicku, tako da smo morali bježati i iz tog sela, te smo se, nemajući kud, uputili nazad u naše selo Dabovce. Kada smo prolazili kroz selo Vrbanjce, općina Kotor Varoš, zaustavila nas je grupa četnika, među kojima je bio **Ralja Slavko**, sin Veljka iz Dabovaca, **Novak Goran**, sin Miloša iz Novaka, **Jurić Marinko**, sin Ljubiše, prije rata vozio autobus, te drugi kojima se ne sjećam imena. Bilo ih je oko 15 a bili su u sivomaslinastim vojnim uniformama JNA. Među njima je bilo i civila koji su također bili naoružani puškama kao i oni. Zaustavili su nas ispred "Restorana", preko puta samousluge u Vrbanjcima. Kod samousluge je stajao tenk, a kod tenka u vojnoj sivomaslinastoj uniformi je stajao brat od moje radne kolegice **Glamočak Stane** iz Maslovara, općina Kotor Varoš. Imao je plavu kosu, srednje visine, mršav. U grupi sa mnom je bilo oko 25 civila. Nakon provociranja i kraćeg ispitivanja, četnici su nas pustili da idemo prema Dabovcima. Ali, kada smo se od njih udaljili oko 50 metara, kod kafića **Dževada Alagića**, iz pravca Maslovara su naišla vojna vozila iz kojih su izašli uniformisani vojnici s puškama i mitraljezima, te nam rekli da ne možemo ići dalje, već da će nas oni sve pobiti. Nakon toga iz jednog vozila je izišao meni nepoznat četnik i slikao nas fotoaparatom, a nakon toga, trojica četnika su nas sproveli do mosta zvanog "Mlava" na rijeci Vrbanji, te nam naredili da idemo u selo Večiće, te prenesemo poruku mještanima Večića da se predaju ili u protivnom vojnici JNA

će selo sravniti sa zemljom, a sve mještane pobiti. Mi smo otišli u Večiće i tu sam se srela sa svojim mužem. Moram da kažem da su na Večiće svakodnevno padale granate, a najgore je bilo noću i prilikom avionskih bombardovanja. Bilo je puno poginulih civila, ali pošto nisam poznavala te ljude, ne sjećam im se imena.

Sredinom jula 1992.moj muž me je s djetetom i svekrvom, pod okriljem noći, preveo našoj kući u selo Dabovce, a on se vratio nazad u Večiće, pošto su četnici svakodnevno pretresali kuće u Dabovcima i maltretirali stanovništvo. Krajem jula 1992. godine, ujutro, mojoj kući su došla dvojica četnika, i to moj školski kolega **Kovačević Zoran**, sin Jelenka, koji je bio u vojnoj uniformi JNA i **Mrđenović zv. Cile**, sin Stojana, koji je bio u civilnoj odjeći. Pretresli su kuću pod izgovorom da traže naoružanje, a pitali su i za mog muža. Pošto nisu ništa našli, otišli su iz kuće, a tada sam vidjela da je četnička vojska pretresala čitavo selo. Nakon pretresa, sve muškarce koji su se tu zatekli, njih oko 25, odveli su u logor u Osnovnoj školi u Kotor Varoši, gdje su ostali oko 5 dana, i nakon toga se vratili kućama. Kada su se vratili pričali su da su u logoru bili ispitivani a prilikom ispitivanja tučeni i maltretirani.

Negdje oko 14.08.92. godine, ne sjećam se tačno datuma, oko 12 sati ja sam bila kod komšinice Fatime Lihović. Tada je naišao Muhamed Lihović i rekao da četnici idu prema selu. Odmah potom pred kuću je došao jedan četnik u vojnoj uniformi sa puškom i poveo nas kod štale ispred kuće Fatime Lihović. Ispred štale je već bilo okupljeno oko 30 žena i djece, a iznad štale kod jednog zida bilo je postrojeno 13 muškaraca. Nas su četnici tjerali da gledamo kako njihove kolege drvenim palicama i puškama premlaćuju postrojene muškarce, koji su ustvari bili članovi naših porodica. Nakon toga poveli su nas u drugi dio sela ispred kuće Ibrahima Čejvana, gdje smo zatekli skupljene sve mještane Dabovaca. Četnici su tukli i maltretirali a nakon toga su odvojili muškarce od žena i djece. Žene i djecu, među kojima sam bila i ja, poveli su cestom prema Vrbanjcima, a muškarci su ostali u selu. Oko 500 metara od sela su nas zaustavili, i tada smo čuli rafalnu pucnjavu iz pravca našeg sela a nedugo zatim vidjeli smo dim.Tada nismo znali šta se tamo dešava. Kasnije smo od preživjelih saznali da su četnici pobili sve muškarce koji su ostali u selu, a zatim ih zapalili u štali Kadire Šabanović iz Dabovaca.

O tom događaju mi je pisao i muž, koji je ostao u Večićima, a ja sam preko Travnika otišla u Zagreb. Muž mi je pisao da je pokolj u Dabovcima preživio Elvir Lihović, sin Huse iz Dabovaca, koji je iako ranjen, uspio ispuzati iz zapaljene štale, te pobjeci u Večiće. Ja to pismo imam i sada i spremna sam ga ustupiti, ako bude potrebno. No, od tada za muža nemam nikakvih informacija, samo znam da je nestao u selu Grabovica, općina Kotor Varoš, prilikom pokušaja proboja ka slobodnoj teritoriji. Zaboravila sam da kažem da je zločin u Dabovcima detaljno opisao sam Elvir Lihović u svom pismu koje je poslao roditeljima u Zagreb.

Nas žene i djecu četnici su ispod sela držali 2,5 sati, i onda je došao kamion kojim su nas zajedno sa ženama i djecom hrvatske nacionalnosti iz sela Šipure, općina K.Varoš, prebacili u logor “Pilana” u Kotor Varoši. Prvo su nas smjestili u restoran za ishranu radnika, gdje su tokom dana dovodili nove logoraše, odnosno žene i djecu iz sela Hanifići, Ćirkino Brdo i drugih sela sa područja općine. U logoru do noći niko nas nije zlostavljao, ali su nas onda prebacili u jednu halu i tada su počeli izvoditi žene i djevojčice, te ih silovati. Među četnicima koji su izvodili žene, jedino sam prepoznala **Tovilović Milanka iz Maslovara**, koji je kasnije silovao rodicu od mog muža... Milenko ju je prvo izveo iz hale i onda silovao, a kad ju je vratio bila je sva izmrcvarena. Ona sada boravi u Austriji. Pored toga **Tovilović Milanko** je u hali pretukao jednog dječaka po imenu Zvonko, ali mu ne znam prezime. Tjerao ga je da pije naftu i jede papir. Zvonko je nakon dva dana umro od posljedica batinjanja. U toku noći jedan četnik, kojeg nisam prepoznala ali je bio u šarenoj maskirnoj uniformi, došao je po mene i naredio mi da pođem s njim. Odveo me je u drugu halu, gdje je bio još jedan četnik, i tu me silovao. Htio me je silovati i drugi četnik, ali ovaj prvi to nije dozvolio. Ja se nisam suprostavljala silovanju, jer su repetirali puške i uperili u mene te prijetili da će me ubiti. Nakon toga su me vratili u halu. Nakon nekog vremena došao je drugi četnik i rekao da moram poći s njim. Ja sam mu kazala da su mene već izvodili, ali mi je odgovorio da će me izvoditi cijelu noć. Pošto sam imala dijete sa sobom, odnosno bebu od 15 mjeseci, krenula sam s njim da ne bi naudio djetetu. Bebu sam ostavila kod svekrve i pošla za četnikom.

Ovaj četnik me je odveo u jednu kancelariju u kojoj su se nalazila još četiri četnika, koje nisam poznavala, a kasnije su ulazili i drugi četnici, koje također nisam poznavala. Čim sam ušla naredili su mi

da se skinem, što sam odbila. Nakon toga jedan četnik me je udario u glavu i gurnuo na željezni ormar koji je bio u kancelariji, a potom su sa mene strgali odjeću, bacilli me na pod i tako me na podu silovali jedan po jedan. Ne znam koliko četnika je izvršilo silovanje, jer sam nakon petog izgubila svijest. Kad sam se probudila, ležala sam potpuno gola i krvava na podu u hodniku ispred te kancelarije, a odjeća je bila pored mene. Zbog jakih bolova i krvarenja jedva sam se uspjela vratiti u halu među ostale žene, ali i tamo mi niko nije mogao pružiti pomoć, pošto je još bio mrak a svi su bili preplašeni, jer su četnici još uvijek izvodili i druge žene i djevojke, pa i mlađe od 15 godina, a dječake su tukli.

Sutradan ujutro su došle tri djevojke sa oznakama Crvenog križa i popisale nas, a u toku dana u logor je došao jedan četnik u policijskoj uniformi. Bio je krupan, crne kose i rekao nam da će nas autobusima prebaciti do Vlašića, gdje su bile linije prema slobodnoj teritoriji. Nakon toga su došla dva autobusa, te je jedan dio žena , među kojima sam bila i ja, potrpan u autobuse, dok ih je više od polovine ostalo u logoru.

Do planine Vlašić nismo imali nikakvih problema, ali smo morale, iako smo bile iscrpljene, pješice prijeći veliki dio puta dok nismo došli do linija Armije BiH, koji su nas prebacili u Travnik. U Travniku mi je pružena liječnička pomoć, a ja sam nakon toga produžila u Zagreb, gdje sam kao prognanik boravila sve do završetka agresije na RBiH. Moram navesti da su mi od silovanja ostale teške zdravstvene posljedice, iako sam više od godinu dana provela na liječenju kod Dr Narcise Sarajlić u Zagrebu, koja je radila u sklopu njemačke nevladine organizacije za pomoć silovanim ženama. Neke od liječničkih nalaza imam i sada, i uistinu se vidi do koje mjere mi je usljed silovanja narušeno zdravlje.

Dok sam boravila u Zagrebu, samnom su obavili razgovor članovi ekipe Međunarodnog suda iz Haga, koji su na ove okolnosti od mene uzeli izjavu..."

Masakr u Vrbanjcima i Dabovcima

Iako su stanovnici predali svoje lovačko oružje u mjesnoj zajednici Vrbanjci, četnici su 25.06.1992. godine u jutarnjim satima krenuli u etničko čišćenje Vrbanjaca i Dabovaca. Isti postupak i oblici terora i zločina su bili kao u selima Kotoru i Kukavice. Istjerivano je stanovništvo iz njihovih kuća, batinano, maltretirano,

te otjerano na određenu lokaciju. U ovom slučaju to je bila raskrsnica puteva "Lipa". Odvojili su muškarce od žena i djece. Jedna grupa je odvedena u pravcu "Pilane" na Mlavama. Drugu grupu su domah strijeljali ispred objekta nedovršene benzinske pumpe. Najveća grupa je odvedena u dvorište O.Š. u Vrbanjcima. Jedan dio stanovništva je odvođen i ispitivan u kafiću vlasnika Dževde Alagića. Jedan broj žena i djece su protjerali iz Vrbanjaca u selo Večiće.

Ta velika kolona civila bila je izložena životnoj opasnosti, jer su morali prolaziti kroz minirano područje. Da nisu imali obzira ni prema djeci i ženama, govori podatak kako su ubli FATIMU RAMIĆ, ženu Safeta Ramića i dvoje njene nedužne i nevine unučadi. To su učinili pucajući rafalima kod prodavnice u Vrbanjcima. Pored nedužne djece i njihove nene, nisu imali obzira ni prema starcu od oko 70 godina MUHAMEDU SMAJLOVIĆU, kojeg su zaklali.

O četničko-srpskoj bezdušnosti možda jos više govori slijedeći podatak. Nakon ubojstva ADISA HADŽIRIĆA, mladića od 18-20 godina, tražili su njegovog oca cijeli dan da ga dovedu i natjeraju da utovari tijela ubijenih, a među njima i tijelo rođenog sina. Tim primjerom pokazuju kako su ovim zločinima prišli s planskom razradom do u detalja, jer uništavali su u potpunosti i one koji prežive, ostavljali su žive mrtvace. Jadnom ocu je teže bilo nastaviti živjeti, nego biti ubijen zajedno sa sinom.

Sve pobijeno stanovništvo su pokupili i traktorom prebacili u mjesno mezarje u Vrbanjcima, i tu su svi zakopani u jednu zajedničku masovnu grobnicu. Nisu se udostojili niti ih zatrpati, jer su ostavili da vire pojedini dijelovi tijela žrtava.

U toj zajedničkoj grobnici su tijela slijedećih žrtava:

Hadžirić /Ćamke/ Adis
Kovačević /Salke/ Enver
Turan /Zeke/ Esad
Kovačević /Salke/ Hidajet
Turan /Esada/ Suad
Zet Kovačević Hidajeta,zvani Musul
Turan /Esada/ Đasim
Alagić /Hasana/ Irfan
Kovačević /Salke/ Kerim
Varošić Ibro

Kovačević /Salke/ Abdurahim
Alekić Hasan

Iako su četnici 25.06.92. godine izvršili "etničko čišćenje" Vrbanjaca i Dabovaca, a vidjeli smo o kakvim užasnim zločinima se radi, nisu se time zadovoljili. Tako su 18. 08. 92. godine, oko 12,30 sati ponovo došli u Dabovce. Skupili su svo stanovništvo ispred kuće Ibrahima i Nedžife Ćejvan. Uslijedili su isti metodi: premlaćivanje i maltretiranje muškaraca pred očima njihovih majki, supruga, sestara i djece. Tek kada su sve ovo završili, te porodice vidjele šta se desilo, onda su žene, djecu i djevojke potovarili u kamione te ih prebacili u logor "Pilana" u Kotor Varoši. U ovoj grupi žena i djece bile su i žene hrvatske nacionalnosti iz zaseoka Šipure. Odlazeći u kamionima žene su čule rafale, a kasnije vidjele i dim. Desilo se ono najgore što se moglo desiti. Grupa od 20 muškaraca je strijeljana, a tijela im ubačena u štalu Hamida Šabanovića iz Dabovaca, te zapaljena. Na veliko čudo, jedan iz te grupe, iako teško ranjen, uspio se izvući iz zapaljene štale i prebaciti na slobodnu teritoriju. To je bio Elvir Lihović, sin Huse iz Dabovaca. Dvije žene, Niza i Hanka Lihović (djevojačko prezime), su otišle na zgarište te vidjele 20 lobanja, a kasnije kada su im četnici dozvolili da skupe ostatake tijela i ukopaju ih, našli su samo 6 lobanja. Znači četnici su ostale uklonili netragom. Žene su skupile sve ostatke spaljenih ljudi, te zakopale u zajednički mezar u Dabovcima.

Osim njih dvije, ukopavanju su prisustvovali: Raif Smajlović, sin Avde, Nerko Nedžifa

Pličanić i Ševala Varošić, svi iz Vrbanjaca. Zlikovci koji su učestvovali u ubijanju, zlostavljanju i etničkom čišćenju Vrbanjaca i Dabovaca su:

Kušljić Đuro, Petrović Saša, Župljanin Slobodan, Momić Zoran, Momić Mićo, Novak Sredo, Jurić Marinko, Glavaš Milenko zvani Mićo, dvojica unuka Narić Đurana, Novaković Stojko i mnogi drugi.

Masakr u Hanifićima i Ćirkinom Brdu

Svi mladići iz sela Hanifići i Ćirkino Brdo su napustili svoje selo i priključili se jedinicama TO, a u selu su ostali starci, žene i djeca. Sve žene sposobne za rad, njih oko 80, su odvojene da žanju žito u selo Serdare i da rade druge teške poslove za srpske vlasti i srpske seljake. Organizator toga je bio **Serdar Slavo** iz sela Serdara... Ali to im nije bilo dovoljno. Znali su da u selu nema niti jednog vojno sposobnog muškarca, niti jedne puške, ipak su krenuli da "etnički očiste" i ta dva sela.

Upotrijebili su iste metode užasa: istjerivanje iz kuća , zlostavljanje i okupljanje na jedno mjesto. U ovom slučaju to je bila lokacija novoizgrađene džamije između ta dva sela, kod riječice Bosanke. Na zbirnom mjestu oko džamije je bilo oko 150 žena i djevojaka. Dok su tjerali stanovništvo na tu lokaciju, usput su ubijali i klali. Pucajući u leđa ubili su AZEMU ALEKIĆ, kćerku Bihadila, koja je u tom trenutku kupila sjeno na livadi. Zaklali su MUJU PLANINČIĆA, sina Sulje, starog 65 godina. Njega su zaklali u štali Alage Halilovića, a potom su štalu zapalili. Također su silovali M. P., sve pred očima njenog muža. Kad su to sve obavili, ubili su i njega kod riječice Bosanke.

U samoj džamiji ubijeni su a kasnije zapaljeni: KASIM ALEKIĆ, star oko 60 godina, RIFET ALEKIĆ, sin Nazifa, NIJAZ ALEKIĆ, sin Nazifa, BEHAR BOTIĆ, sin Mehe, star oko 60 godina, ŠEMSA DUDOVIĆ, žena Hasiba, KASIM SMAJIĆ, star oko 55 godina, SULJO SMAJIĆ, star oko 45 godina, jedno dijete staro oko 10-12 godina čije ime nije poznato.

Na Ćirkinom Brdu također su ubili jednu grupu od 6 civila u štali Ramadana Ćirkića, a koju su kasnije zapalili. Kada su to ostali stanovnici sve vidjeli, tada su žene, djevojke i djecu potrpali u tri kamiona i odvezli u logor "Pilane".

Izjava svjedoka B.Č.

Ja, B. Č., dajem ovu izjavu pod punom moralnom, materijalnom i krivičnom odgovornošću:

"Ja se ne sjećam tačno datuma, ali mislim da je to bilo u avgustu mjesecu 1992. godine,u popodnevnim časovima, kada su u selo Dabovce kod Kotor Varoši ušli četnici, koji su "čistili" bošnjačko civilno stanovništvo te tom prilikom su zaklali MUJU PLANINIĆA, koji je nađen zaklan u stali Alage Halilovića. Poslije su u džamiju natjerali: KASIMA ALEKIĆA, starog 55 godina, RIFETA ALEKIĆA, sina Nazifa, NIJAZA ALEKIĆA, sina Nazifa, BEHARA BOTIĆA, starog oko 55 god., ŠEMSU DUDOVIĆ, ženu Hasiba, KASIMA SMAJIĆA, starog oko 50 god., SULJU SMAJIĆA, starog oko 40 god.,te jedno dijete koje se nije moglo identifikovati.

Naprijed navedeni su svi bili u džamiji u koju sam ja lično nakon desetak dana došao, te ih našao popaljene. Sa mnom su bili Zijad ALEKIĆ, sin Rifeta, Alija ALEKIĆ, Sulejman Ćehić, Jasmin ALEKIĆ, Mustafa Botić, te dr.

Kada smo došli pred džamiju vidjeli smo da su vrata razvaljena, i otvorena. Na ulazu od džamije smo vidjeli čahure od MI-84 mm a kada smo ušli u džamiju pred gasulhanom su bili gore navedeni. Ležali su i bili pokriveni sa ćilimima, koji su bili do pola popaljeni. Ovo je sve vidjela ALEKIĆ (zvana "Cura"), kojoj ime ne znam, a ista bude u kampu za izbjeglice u Banlozima u Zenici,a ista je pričala da su ovo počinile naše komšije :**Sakan Žarko i Milanko iz Sakana,** a stari su oko 50 godina.

Muju Planinčića smo ukopali ispod džamije u samom ćošku, a ostale smo ukopali sve zajedno u mezar ispod džamije, između 5-10 metara od džamije. Džamija se nalazi kod rijeke Bosanke.

Sve koji su spaljeni u džamiji smo identifikovali, izuzev jednog djeteta, koje je bilo staro 10-12 godina, a pošto je bilo izgorilo, ne znam je li bilo muško ili žensko.

Izjava svjedoka A.R.:

Još od 1991. godine odnosi s našim komšijama, koji su inače ranije bili dobri, počeli su zahlađivati, te je došlo do podvajanja po nacionalnoj osnovi. Odnosi su se konstantno pogoršavali. U ljeto 1992.godine došlo je do eskalacije nasilja. Naše komšije srpske nacionalnosti, koji su se ranije organizovale u jedinice JNA, počeli

su upadati u sela u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati.Tako su iz sela pljačkali i odnosili imovinu, prijetili, tukli, pa čak i ubijali civile.

Tako, negdje u junu ili julu 1992.godine u naše selo je došla veća grupa vojnika, te su svo stanovništvo, koje su zatekli u selu, pohapsili i otjerali u selo Vrbanjce, općina Kotor Varoš. Mene nisu odveli, jer kada sam ugledala vojsku, odmah sam pobjegla u obližnju šumu, gdje sam se krila sa još dosta ljudi iz sela, koji su uspjeli pobjeći. Međutim, nisu svi imali takvu sreću. Moja snaha AZEMA ALEKIĆ, kći Bihadila Rahmana, je naišla na grupu vojnika, te dok je bježala isti su joj u leđa ispalili rafal. I ona je na mjestu bila mrtva. Ja nisam vidjela samo ubojstvo, ali sam kasnije vidjela njen leš, kada sam se iz šume vraćala u selo. Zajedno sa Nurom Lisančić, kćerkom Ramiza, Šehrijom Alekić i drugima smo je ukopali u dvorištu njene kuće, jer nismo je smjeli ukopati u mezarjima.

Ostale civile koje su odveli u Vrbanjce, držali su nekoliko sati kod benzinske pumpe, a potom su žene i djecu pustili, dok su muškarce odveli u zatvor. U međuvremenu, dok su zarobljene civile držali kod benzinske pumpe, grupa vojnika je zapalila preko dvadeset kuća u selu. Tada je bila zapaljena i kuća moje sestre Nize Jusić, kao i drugih. Ovakva tortura nastavljena je svakodnevno.

Jedna manja grupa vojnika upala je u selo i tom prilikom silovala M. P., a potom su njenog muža, H. P., izveli iz kuće i strijeljali na mjestu gdje se potok Bosanska ulijeva u rijeku Vrbanju. Ovakvih slučajeva je bilo dosta, ali se sada ne mogu sjetiti svih detalja.

Pored navedenih primjera torture i zločina, neke žene su odvođene na prisilni rad u selo Serdare, gdje su morale raditi najteže poslove na njivama lokalnih Srba.

Sve ovo se svakodnevno dešavalo do 14.08.1992. godine kada je u naše selo došla veća vojna jedinica. Ja sam se tada nalazila ispred svoje kuće zajedno sa svojim mužem, dok su ostali ukućani bili u kući. Vojnici su nam naredili da idemo u pravcu džamije, te sam vidjela da prema džamiji tjeraju i sve ostale mještane sela, koji su se u tom momentu zatekli kod svojih kuća. Ko nije htio ići prema džamiji, odmah su ga ubijali. Tako su zaklali MUJU PLANINIĆA, sina Sulje. Njega su zaklali u štali vlasništvo Alage Halilovića, a potom su štalu zapalili.

Kod džamije su skupili gotovo svo stanovništvo, a potom su odvojili muškarce od žena i djece. Muškarce su uveli u džamiju, a žene otjerali u pravcu sela Vrbanjci. Nas žene, a bilo nas je preko

150, zajedno sa ženama iz Ćirkina Brda i okolnih zaseoka, su u koloni odveli do benzinske pumpe u Vrbanjcima, gdje su nas potrpali u tri kamiona i odveli u logor "Pilana" u Kotor Varoši.

Prvu noć u logoru smo doživjeli najtežu torturu i mučenje. Nismo imali šta da jedemo niti da pijemo. Tukli su nas i maltretirali na razne načine. Mnoge djevojke i žene su bile silovane. Tako znam da je iz mog sela silovana E. B., koja je tada imala samo oko 15 godina, zatim F. J., te mnoge druge. Iste su izvodili izvan hale u kojoj smo bile zatvorene i silovali ih u objektima u krugu "Pilane".To su radili vojnici na taj način što su ulazili u halu u noćnim satima, kako ih ne bismo prepoznali, te su baterijama odabirali i izvodili mlađe žene i djevojčice. Kada su ih vraćali, bile su u teškom fizičkom i psihičkom stanju, a znam da neke od silovanih žena i danas imaju psihičke probleme.

Dok su vojnici silovali žene izvan hale, u isto vrijeme su drugi vojnici u hali tukli i maltretirali žene i nekoliko starijih muškaraca, koji su se zadesili među nama. Sjećam se da su tako vojnici natjerali dvojicu Hrvata da se tuku međusobno.

U ovom logoru sam ostala pet dana. Peti dan u logor je došao **Kušljić Đuro** iz Vrbanjaca, zajedno s grupom vojnika. Tada nam se **Đuro** obratio, te nam rekao da ulazimo u autobus, koji je bio parkiran ispred hale, a da unosimo onog ko ne može ući. Mi smo poslušali što je rekao i ušli u autobus. Moram da navedem da nas je tada u logoru bilo dosta manje nego prvi dan, pošto su svaki dan iz logora odvozili žene. Neke su odvožene prema Travniku, neke su puštene da se vrate u svoja sela. Kada smo ušli u autobus, vidjeli smo da idemo prema Banjoj Luci, a **Kušljić Đuro,** koji je išao zajedno s nama i još nekoliko vojnika kao pratnja, nam je rekao da nas vode na Manjaču. Međutim, to nije bilo tačno, autobusi su se zaustavili na Petrovom Polju, te tu su nas postrojili i tražili od nas da im damo sav novac i zlato, koje imamo uz sebe. To smo morali učiniti. Ja sam kod sebe imala 50 DM, koje sam dala vojnicima. Nakon toga su nas autobusom odvezli do Smetova, na planini Vlašić, općina Travnik. Kada smo izašli iz autobusa, oko nas se okupilo dosta vojnika, koji su inače bili na ratištu na Vlašiću, te im je tada **Đuro** rekao: "Eto vam ih sada i radite od njih što hoćete". Potom je zajedno s ostalim vojnicima iz pratnje ušao u autobus i vratio se u pravcu Kotor Varoši. Mi smo pješice produžili do Travnika. Kada sam došla u Travnik, saznala sam da su muškarci,

koji su iza nas ostali u džamiji, pobijeni, a potom zapaljeni u džamiji u Hanifićima. Među tim ubijenim bio je i moj suprug MURAT ALEKIĆ, sin Kasima. Kako sam saznala u džamiji je ubijeno i zapaljeno sedam muškaraca, svi iz Hanifića, a nekoliko mještana je ubijeno u samom selu, među kojima je bila i NURA LISANČIĆ, kći Mustafe, SEMSA DUDOVIĆ, kći Redže Mujanovića.

Više nemam ništa da izjavim. Izjavu sam pročitala i kao svoju je potpisujem, a sve gore navedeno sam spremna svjedočiti na Sudu.

PRIPREME ZA ODBRANU KOTOR VAROŠI OD AGRESORA NA BIH

U početku osnivanja SDA u Bosni i Hercegovini, pa i u našoj općini ja nisam bio u Kotor Varoši, već u Istri na radu s preduzećem GP "Rad"u kojem sam bio zaposlen. Nisam učestvovao u predizbornim kampanjama, ali kada sam se vratio s terena, aktivno sam se uključio u rad Stranke. Tako sam i predložen, kao kadar SDA, za zamjenika komandira SJB Kotor Varoš. Moja kandidatura je prošla u MUP-a BiH u Sarajevu, ali sam osporavan od načelnika SJB Save Tepića i načelnika CSB Banja Luka Stojana Župljanina. Dobio sam rješenje o mom postavljenju tek početkom septembra 1991. godine. Međutim, za zamjenika komandira sam postavljen u januaru 1992. godine.

Skoro pet mjeseci je ta procedura trajala, ali uz angažiranje predsjednika SDA Fikreta Đikića, predsjednika općine Ante Mandića, preko republičkih funkcionera Avde Hebiba, Stjepana Kljujića i direktno predsjednika Alije Izetbegovića, napokon sam počeo s radom u policiji. Tek kasnije shvatit ću da je srpska opstrukcija imala za cilj da nesmetano naoružava Srbe, bez prisustva bošnjačkog komandnog kadra.

Kada sam počeo sa radom u policiji, već je bio mobilisan rezervni sastav policije, a rat u Hrvatskoj je bio u punom zamahu, što se osjetilo u općini. Jedan veći broj pripadnika TO iz Kotor Varoši je učestvovao u agresiji na Hrvatsku. Svakako, to su bili isključivo pripadnici srpskog stanovništva, jer Bošnjaci i Hrvati su odbili pozive za mobilizaciju. Mnogi srpski rezervisti, pak, koji su se vraćali s ratišta u Hrvatskoj, su pravili silne probleme po gradu. Pucali su i šenlučili, pili, te očigledno tražili povod za sukob. Počeli su da pucaju u naše mladiće, usred čaršije ispred kafića pucali su u mladića Bajru Botića, teško ga ranivši, i samo hitna liječnička intervencija u Banjoj Luci ga je spasila. Zatim su u Zanatskom centru u gradu teško ranili drugog bošnjačkog mladića Smajlović Nevzada-Bilog, koji je također preživio.

Kako su to bili uniformisani vojnici, pripadnici Armije, mi policajci nismo tada mogli intervenisati, pa je formiran punkt vojne

policije, tako da su intervencije bile zajedničke. No, sve više je bilo naznaka da će se rat prenijeti u BiH, a s time i na našu općinu.

Očigledno , to je bio razlogom da je SDA počela organiziranje i formiranje Patriotske lige na razini BiH, a mi smo u toj teritorijalnoj razdiobi pripadali regiji Banja Luka. Na takve sastanke u Sarajevu, Prijedoru i drugim mjestima, išao je predsjednik SDA Fikret Đikić, potpredsjednik Ahmet Ćirkić te sekretar Bakir Dizdar. Ja sam bio zadužen za pripremu i organizaciju obrane na lokalnoj općinskoj razini, izuzev Šipraga i Prisoćke, jer tamo nisam poznavao dovoljno ljudi da bilo što uradim. Prije mene na tome su već radili Ahmet Čirkić, Eso Huskić i Nisel-Nisko Kovačić. Upoznali su me o onome što su već uradili , te s određenim brojem ljudi, koje nisam poznavao. Ja sam nastavio, te tu aktivnost proširio na slijedeće dijelove općine: Donji Varoš, Večići, Vranić, Ravne, Hadrovci, Doljani, Bilice, Sokoline, Vakufce, Hanifići. Pri tome sam procjenjivao na koje ljude mogu računati iz aktivnog i rezervnog sastava policije (Bošnjake i Hrvate), te koga mogu uključiti u pripreme.

Pored pripadnika policije, uključio sam i jedan broj poznanika te rođaka u koje sam se mogao pouzdati. Suština rada i priprema na terenu se odnosila na formiranje straža u selima i mahalama. Ustvari smo bili vrlo naivni, jer smatrali smo da će "neko" sa strane doći i praviti ekscese i probleme, a ne baš naše prve komšije, školske kolege, radne kolege, ljudi koje smo svakodnevno sretali, družili se sa njima... Danas je teško shvatiti da su takvi Srbi počinili stravične zločine.

Formiranje seoskih straža je bilo legalno i imalo je odobrenje političkih struktura općine, a i od Savjeta za Narodnu obranu. Straže su držala skoro sva sela na području općine i prigradska naselja. Straže su imale oružje, koje su inače imali pripadnici rezervnog sastava policije, ali i lovačko, pošto je na općini bio veliki broj prijavljenih lovaca. Straže su držali Hrvati, Bošnjaci i Srbi. Osim toga urađeno je nekoliko skloništa na različitim lokacijama: u Baštini su iskopane zemunice, u Hadrovcima je bila prirodna pećina, koja je očišćena i pripremljena da se u nju može skloniti stanovništvo i s lokaliteta između Kotora i Duratovaca. Pokušala se formirati ambulanta, koju je trebao osnovati "Merhamet" i "Karitas" iz K.V. Inicijatori su bili dr. **Ejub Bašić** i ja. O tome sam upoznao predsjednika Fikreta Đikića, te predsjednika HDZ-a i predsjednika

općine Antu Mandića. Te ideje nisu realizovane do kraja, jer je agresija ubrzo krenula na grad. Mnogo lakše i brže sam uspostavio straže i ostale pripreme u selima, nego u gradskim naseljima.

U početku sam imao podršku predsjednika Ante Mandića i ostalih aktivista HDZ-a. Čak je bio formiran Zajednički štab sastavljen od Hrvata i Bošnjaka. Nažalost, nije dugo funkcionisao, te je prestao s radom iz meni nepoznatih razloga. Samo sam tada slutio da nešto nije u redu s HDZ strane. Vremenom sam izgubio podršku od predsjednika Ante Mandića i ostalih aktivista HDZ-a, ali nisam izgubio podršku od običnih ljudi, katolika-Hrvata Kotor Varoši, a naročito omladine. To će se vidjeti kada je srpska agresija krenula na Kotor Varoš.

Kako je vrijeme prolazilo, a ja napredovao s pripremama, već se moglo uočiti ko je ozbiljno shvatao situaciju, da se rat neće izbjeći. Mnogi ljudi koji su radili u Sloveniji i Hrvatskoj očito su bili mudriji, kupili su puške i bombe, eksploziv, donijeli to krišom i na vrijeme, i tek kada je agresija krenula, iznijeli su to i pokazali. Nisu to samo uradili oni koji su bili u susjednim zemljama, već i radnici u zapadnim zemljama, kojih je bio veliki broj s naše općine. Takav je slučaj bio i s onima koji su radili u drugim dijelovima BiH pa i neki iz općine Kotor Varoš.

Stranka SDA nije imala mogućnosti da naoruža narod, pogotovo ne da oružje šleperima dovozi, kako je srpska propaganda trubila tih dana, svjesno ubacujući zabunu i “kost” među naš narod. Ovo javno i odogovorno tvrdim. Nažalost, u cijelom svom očaju, neki Bošnjaci su povjerovali takvoj propagandi. Ustvari od SDA smo dobili samo 15 “kalašnjikova”, i o tome znaju: Ahmet Ćirkić, Nisal Kovačić, Eso Huskić, Smajo Hadžirić i ja. Bošnjački narod Kotor Varoši uspio je djelomično sam sebe naoružati, za svoj vlastiti novac kupovao je oružje i municiju. To su učinili oni koji su bili oprezniji, mudriji te realno procjenjivali stanje. Uskoro će agresija i zločini pokazat koliko su bili u pravu, a mnogi će zakukati što ne kupiše oružje. Bilo je vrlo bogatih, koji su mogli naoružati sve mladiće, a ovi su bili spremni da brane svoj narod i svoj grad. Obratno, mnogi siromašni odvojili su i posljednju marku, ili su čak posudili novac, da bi nabavili pušku. Pokazat će se ponovo da Bošnjake i Bosnu samo puška i hrabra borba spašava od zločinaca.

Kako je vrijeme prolazilo, brojna zbivanja na tlu BiH, rat je bio sve bliže i našoj općini. Kao što je rađeno u čitavoj Bosni, pod parolom

vojnih vježbi, agresorska vojska (to više nije bila JNA), je zauzimala strateške kote, a punktovima pokrivala sve saobraćajnice, te kontrolisala u potpunosti promet roba i ljudi. Tako je i Kotor Varoš bio pokriven, pa se nije moglo ući niti izaći niti iz pravca Banja Luke, niti Teslića, niti Skender Vakufa, a da se ne prođe punkt sa ježevima.

Teško napeta atmosfera, puna zebnje, u samom gradu nametnuta je velikim brojem vojnika JNA, koji su dolazili sa ratišta u Hrvatskoj, a tu je bila svakodnevno gomila uniformisanih lokalnih Srba, koji bi nakon pića odlazili u pojedine dijelove općine pokušavajući izazvati sukob. Bilo je mnogo takvih primjera, a ja navodim dva karakteristična:

1. Izviđanje i obilazak sela Bilica od strane komandira Tešić Gorana, koji je sa formacijom jačine voda obilazio taj dio općine naseljene katoličkim stanovništvom, provocirajući na razne načine. To više nije mogao promatrati moj suradnik i veliki patriota Drago Bandalo, pa je jednom sa svojim odabranim ljudima opkolio i pohvatao istu grupu rezervista, te ih doveo u čaršiju. Opomenuo je predsjednika općine Antu Mandića i ostale općinske funkcionere da će drugi puta doći do incidenta, ako se ovakvo provociranje stanovništva Bilica nastavi.

2. Izviđanje i obilazak gradskog područja Kotora i Donjeg Varoša od strane komandira Petrović Saše (dokazanog četnika, koji je stekao veliko iskustvo na ratištu u Hrvatskoj), uglavnom u večernjim satima. On i grupa rezervista su dolazili u produženom kombiju. To je iritiralo stanovništvo, uglavnom bošnjačko i hrvatsko. Noćne straže u tim selima su htjele da ih pohvataju i privedu, kao što je Drago uradio, međutim ja sam to spriječio uz veliku muku i angažman, jer nije bilo lahko objasniti ljudima da se to namjerno čini da bi se izazvali Bošnjaci i Hrvati, a tada bi regularne jedinice Armije imale izgovor za napad na nas.

Pojedinačni slučajevi provokacija su bili brojni, ali srpski vojni kadar se time nije zadovoljio, već su počeli patrolirati s tenkovima. Tenkovi su dovezeni iz Banje Luke na lokaciju MZ Maslovare-Stevanovina, gdje je bila kasarna i jedinica komandanta **Župljanina Slobodana** te njegovog zamjenika **Petrović Saše.** Tenkovima su patrolirali do MZ Vrbanjci, najbrojnije MZ sa većinskim bošnjačkim stanovništvom. Lično na tenku bi bio i

komandovao Župljanin Slobodan. Sada pored nezadovoljstva te negodovanja zavladao je i strah kod stanovništva.

Gdje god se okreneš zveckalo je oružje, a u zraku se osjećao rat i belaj. Kada sam to sagledao, krenuo sam javno i otvoreno ukazivati bošnjačkim i hrvatskom stanovništvu da budu budni, jer zlo samo što nije zakucalo i na naša vrata. Obilazio sam općinska sela i naselja, te održao sastanke u: gradskim naseljljima Kotor i Kukavice, Ravne, Hadrovce, Dojlane, Donje Vrbanjce, Večiće, Hanifiće, Hrvačane, Ćirkino Brdo.

Na sastancima se otvoreno razgovaralo o ratu, koji nas neće zaobići. Šta učiniti da se svako selo i općina obrani. Znao sam da od ranije srpska obavještajna služba ima svoju mrežu doušnika i izdajnika, koji čak prisustvuju ovim sastancima. Pojedinci su mi ustupali svoje kuće da se tu sastanci održavaju, da bi se pretstavili velikim patriotima, a ustvari da bi bili meni što bliže te što više informacija prenosili svojim šefovima. Stoga sam namjerno javno na skupu spominjao jedno, a kasnije u manjem krugu provjerenih ljudi- patriota kazivao pravo stanje i prave informacije.

Spomenut ću neke od tih ljudi, koji su bili moji suradnici i dosta toga uradili, a zamolio bih one koje sam nenamjerno ispustio da mi oproste, jer ovdje je važnije spomenuti događanja i mjesta da se ne zaboravi:

- **Vranić**; od prvog dana shvatili su ozbiljno situaciju. Straže su funkcionisale cijelo vrijeme. Komanda je funkcionisala. Komandir Memo , sa svojim bližim suradnicima, imao je radne prostorije u vikendici oficira Puškara,

- **Ravne**; straža funkcionisala. Prvi moji suradnici Zaim, Asmir i Sakib bili su spremni,

- **Doljani, Hadrovci i Jarčište**, su dosta dobro i na vrijeme shvatili šta nas čeka. O svemu tome su zaslužni Major i Osman sa svojim ljudima, naročito na početku;

- **Donji Varoš**; straže funkcionisale, a ja nisam bio u potpunosti zadovoljan, možda jer je to bilo moje naselje, očekivao sam više. Moram spomenuti istaknute: Điku, Pašića, Mešu i ostale;

- **Bare, Beština i Bilice**, dosta dobro stanje je bilo, a pogotovo u Bilicama, a za to najviše zaslužan je Drago Bandalo sa svojim suradnicima, a Huzeir za Bare.

- **Kotorište** je dosta zatajilo...Ne mogu da ne spomenem barem pokušaj Bracana i njegovih saradnika da se organiziraju;

- **Kotor i Kukavice**: bilo je problema oko straža, ali kasnije je bolje sve to funkcionisalo. Spomenuo bih Asmira, Emira, te ostale;

- **Vrbanjci i Većići:** su tada dobro funkcionisali zahvaljujući Esi, Niski, Pukovniku i ostalima:

- **Donji Vrbnjaci:** prilično dobro funkcionisale straže, istakao bih Semku Smajlovića, Nijaza Varošića, njegovu braću i ostale.

-**Hrvačani**: straža dobro funkcionirala, kao i u svemu ostalom uvijek su bili dobro organizirani. Spomenuo bih Saida, Namku, Hadžiju, Murata, Muhu i njihove saradnike:

- **Vakufci**: su bili izuzetno dobro organizovani zahvaljujući Rasimu, Nedžadu i ostalim suradnicima:

- **Hanifići i Ćirkin Brdo**: dobro organizirani, straže dobro funkcionirale zahvaljujući Ahmetu i Rasimu. Međutim, Hanifići su imali problema u početku... Otišao sam u Hanifiće i održao sastanak s njima, iskritikovao ih, skrenuo im pažnju na vremena koja dolaze. Poslije je stanje bilo puno bolje zahvaljujući Miralemu, Đemilu, Emiru i njihovim suradnicima.

-Za katolička sela i kvartove imao sam na raspolaganju velikog bosanskog patriotu STIPU MARIĆA, zvanog Spržo, koji je sve dogovore ispunjavao.

- **Jakotina:** je bila uvezana sa susjednim selom Hadrovcima preko "Majora". Moram spomenuti Luku Grgića i njegovog brata koji je poginuo.

- **Viševice, Sokoline i Duratovci:** su dobro bili organizovani zahvaljujući: Goranu, Buljanu, Vladi Brkiću i mnogima drugim.

- **Dugo Selo:** nije bilo neke organizacije ali moram spomenuti Jozu Grgića i njegovog sina Tojina i drugom se nemogu sjetiti imena.

- **Garići**: kod njih sam pokušao uspostaviti straže i druge aktivnosti, međutim moj daljnji rođak , u kojeg sam imao povjerenja pa sam mu saopćio razlog moje posjete, odmah je kazao da za to nema šanse i da to ne pokušavam u tom selu. Ja sam ga poslušao. Međutim, kasnije kad je agresija počela nekoliko dobrih patriota se uključilo u borbu. Spomenuo bih svog policajca Idriza i njegove momke.

Dakle, to je bio dio općine u kojem sam pristupio pripremama za otpor četnicima, MZ Šiprage i Prisočka nisu ušle u područje pod mojom organizacijom, jer nisam poznavao povjerljive ljude preko kojih bi to mogao realizovati.

Teško je bilo nešto organizirati, praktički neizvodljivo, u samoj čaršiji. Zbog toga je sva aktivnost bila usmjerena prema selima i prigradskim naseljima. To je jedan od razloga što je samo manji dio patriota iz same čaršije uzeo učešća u pripremi a kasnije i u samoj obrani općine. u ovoj prilici ne mogu međutim, da ne spomenem patriote: **Hidu Tatara Etku Bajrića**, te braću **Lišančić, Asmira i Adu,** kao i **Asima Tabakovića.** Nažalost, veliki broj intelektualaca, rezervnih pa čak i aktivnih oficira je ostao po strani, nisu se uključili niti u pripreme a kasnije niti u obranu općine, svog naroda, familije i komšija. Zbog čega nisu, da li se samo radilo o pogrešnom kalkulisanju, to samo oni znaju, kao i da li je svakome savjest čista. Ali da su se intelektualci uključili pa svojim znanjem nas mlađe pomogli, bilo bi mnogo manje žrtava na našoj općini. Nosim utisak da je slično stanje bilo u većem dijelu BiH, ali će se valjda na naučnoj osnovi jednog dana utvrditi istina zašto je i koliku je cijenu u ljudskim životima platila Bosna da se odupre agresiji i u kojoj mjeri su za to krivi intelektualci.

Na spram ovog mog gorkog utiska ne mogu a da ne spomenem Stanicu policije Kotor Varoš i njene pripadnike aktivnog i rezervnog sastava, te njihova imena. Oni su dali veliki doprinos u pripremi i samoj obrani općine. U prilog tome ide činjenica da je Policijska stanica u Kotor Varoši jedina na čitavoj regiji koja nije zvanično potpisala izjavu lojalnosti niti su njeni pripadnici obukli nove uniforme sa srpskim obilježjima tzv."Autonomne Regije Bos.Krajina". Naprotiv, do same agresije 11.06.92. godine, Stanica je funkcionisala nepodjeljena sa svim uposlenim ljudima noseći uniforme MUP-a BiH. Veliki doprinos i ulogu u tome su imali: komandir policije Nedeljko Marić i zamjenik komandira Muhamed Sadiković sa policajcima koji su ostali lojalni domovini Bosni i Hercegovini, svom narodu i profesiji.

U prilogu se nalazi izvještaj Ratnog predsjedništva općine Kotor Varoš (prepis):

Republika Bosna i Hercegovina

RATNO PREDSJEDNIŠTVO OPŠTINE KOTOR VAROŠ

Privremeno sjediste **Zenica**

Datum:01.07.1993.

I z v j e s t a j

O događanjima u SJB Kotor Varoš prije agresije, te doprinos Radnika SM u pružanju otpora agresiji na Kotor Varoš i BiH.

U ovom izvještaju želimo obuhvatiti u kratkim crtama mjesto i ulogu SJB Kotor Varoš u pripremi i vršenju borbenih dejstava protiv agresora na privremeno okupiranoj opštini Kotor Varoš, i s time upoznati Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Po principu paritetne podjele vlasti, na mjesto komandira SM postavljen je **Nedeljko Marić**, hrvatske nacionalnosti, a za njegovog zamjenika **Muhamed Sadiković**, Bošnjak koji su se odmah stavili u funkciju što boljeg organizovanja pripremanja otpora veliko-srpskim državnim ambicijama za preuzimanje vlasti nad SM K. Varoš. Pod njihovom komandom SM K.V. je jedina stanica u Bos.Krajini na kojoj se nije vihorila srpska zastava, niti su pripadnici SM nosili srpska obilježja.

Mjesto i uloga komandira Marića i njegovog zamjenika Sadikovića u pripremi oružanog otpora same stanice milicije, kao i ostalog dijela rodoljubivog stanovništva, je nesagledиva. Bez rezerve su se prihvatili posla, koji je pred njih postavila njihova savjest...

Njihov utjecaj je bio ogroman na pripadnike SM bošnjačke i hrvatske nacionalsnosti, pa i na doprinos svih radnika SM, koji su bezrezervno izvršavali sve postavljene zadatke. Na čitavoj općini razgranata je mreža suradnika, pa se pristupilo formiranju odreda TO...

Kada je 11.06.1992. godine izvršen napad agresorske vojske na grad, a komandir SM Nedeljko Marić biva zarobljen, Sadiković sa grupom patriota se izvlači iz grada, da bi u narednom periodu preuzeli ulogu prvih oružanih snaga općine, što će dovesti do naglog priliva boraca .

Već 15.06.92. godine osniva se Općinski štab Oružanih snaga na čije čelo se bira M.Sadiković, a u sastav štaba ulaze aktivni i rezervni pripadnici SM, tako da je obrana općine vođena od strane MUP-a BiH.

U petomjesečnoj borbi sa daleko nadmoćnijim agresorom u ratnoj tehnici, tenkovima, oklopnim kolima, teškom artiljerijom pa čak i avionima, kojima je napadao linije naše obrane, Štab oružanih snaga na čelu s M.Sadikovićem, pokazao je zadivljujuću mudrost i vještinu u rukovođenju. Iako su bili u potpunom okruženju, te informativnoj blokadi, uspjeli su uz minimalne žrtve nanijeti agresoru ogromne gubitke.

Uspješnom vojnim i civilnim organiziranjem na slobodnoj teritoriji, narod je bio zaštićen od četničkih zločina, i stoga je imao neograničeno povjerenje u Štab i njegovog komandanta.

Polovinom okotobra 1992., na inicijativu agresora, kojem je bilo dosta borbe i žrtava, ponuđeno je slobodno napuštanje teritorije općine. Tada dolazi do promjene u stavovima dijelova oružanih hrvatskih snaga prema obrani BiH, a uz to još veliki pritisak čelništvaa HDZ, pa se naslućuju teškoće u daljnjem pružanju oružanog otpora. Pošto je biskup Komarica uložio svoj autoritet da Kotorvaroške Hrvate izvede na slobodnu teritoriju, kako je dogovoreno, Štab je shvatio da će biti jako ugrožena obrana i mogućnosti za borbena dejstva, te je donio odluku da se prihvati ponuda da zajedno s Hrvatima i svojim porodicama prebace na slobodnu teritoriju. Vještina u pregovaranju te činjenica da su branioci držali Kotor Varoš u okruženju , omogućila je da je agresor pristao da prebaci na teritoriju pod kontrolom Armije BiH žene i djecu u oko 40 autobusa. Svi su oni stigli u Travnik, njih oko 2000 u prvom krugu. Nakon toga vrše se daljnji pregovori sa agresorom te postiže najvažniji cilj, spašavanje ljudskih života, pa se preostali dio stanovništva, oko 1740 duša, zajedno sa Štabom i oko 900 boraca prebacuju također za Travnik. Borci su bili spremni odmah nastaviti borbu za sloobodnu BiH.

Ratno predsjedništvo želi da oda dužno poštovanje svim pripadnicima MUP-a BiH sa područja Kotor Varoša, koji su se svrstali u prve redove obrane suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine, obrane svoga naroda i ljudskog dostojanstva.

Ratno predsjedništvo

Nedžad Muminović, Predsjednik

U prilogu su podaci o pripadnicima aktivnog i rezervnog sastava SM koji su djelovali u periodu 11.06.1992. do 01.07.1993. (dokument sačinjen 01.07.1993god):

1. MARIĆ NEDELJKO, komandir SM, uhapšen od agresorske vojske, priveden u logor u Banjoj Luci, po navodima logoraša mučen i zlostavljan, ali se hrabro držao. Putem MKCK je razmjenjen polovicom novembra 1992. godine. Sada se nalazi u Njemačkoj na oporavku.

2. SADIKOVIĆ MUHAMED, zamjenik komandira SM, od prvog dana u OS općine Kotor Varoš, kao komandant Štaba. Izlaskom sa

okupirane opštine zajedno s Povjerenikom Vlade BiH radi na formiranju Okruga Banja Luka.

3. PRAJA HUZEIR, aktivni milicioner, od prvog dana u OS K.V., kao komandir jedinice, ranjen,odvezen u bolnicu, gdje je zaklan.

4. SILNOVIĆ MEHMED, aktivni milicioner, od prvog dana pripadnik OS, komandir jedinice, član Štaba OS, izlaskom sa okupirane općine priključuje se SJB Vitez. Borbe u Srednjoj Bosni zatiču ga na poslu u Vitezu. Nažalost gine od eksplozije cisterne u Vitezu.

5. MARKOVIĆ IVICA, aktivni milicioner pripravnik. Od prvog dana u OS Općine K.V. Izlaskom s okupirane opštine pristupa policijskoj Postaji HZHB.

6. MARKOVIĆ MIJO,aktivni milicioner, pripravnik. Od prvog dana u OS Općine K.V. Poginuo u borbama s agresorom krajem juna 1992. godine.

7. HUSEINOVIĆ ADIS, aktivni milicioner, pripravnik. Od prvog dana pripadnik OS Općine K.V.Izlaskom s okupirane opštine pristupa SJB Travnik.

8. MUŠINOVIĆ IDRIZ, aktivni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS. Izlaskom s okupirane općine pristupa vojnoj policiji Travnik.

9. DRAGULJIĆ ILIJA, aktivni milicioner, uhapšen od agresora i na svirep način ubijen

10. PETRUŠIĆ IVAN; aktivni milicioner. Učestvovao aktivno u pripremi oružanog otpora. Kao većina biva zatečen u gradu, maltretiran, pušten da sa konovojem civila izađe sa okupirane općine.

11. ZEBA VLADO; aktivni milicioner. Od prvog dana učesnik OS, poljuljan interesima HDZ napušta borbu, te izlazi s konovojem civila.

12. JAKIĆ ANTO; aktivni milicioner, pripravnik. Bio pripadnik OS. Izlaskom s okupirane općine pristupa policiji HZHB u Vitezu, gdje je i danas.

13. KLJAJIĆ ANTO; aktivni milicioner, pred penzionisanjem. Operisan neposredno pred okupaciju. Zatečen u Kotor Varoši. Daljnja sudbina nepoznata.

14. HASANAGIĆ SMAIL; policajac u staničnom odjeljenju Šiprage, potpisao lojalnost MUP-u RS-a.

15. BILIĆ SAFET, penzionisan pred agresiju

16. BAJRIĆ JASMIN; aktivni milicioner. Potpisao lojalnost MUP-u RS.

17. TATAR SEJDO; inspektor, potpisao lojalnost MUP-u RS.

18. PRANJIĆ ANTO; rukovodni radnik krim službe, bio u kućnom pritvoru.

19. DRAGULJIĆ NEDELJKO; inspektor krim.službe penzionisan pred agresiju. Zatečen u K.V.,a izišao s konovojem za Njemačku.

20. TOPALOVIĆ MARKO; inspektor. Zatečen u K.V.,ali izišao s konovojem za Njemačku.

21. VULIĆ FATIMA; radnica Upravno-pravne službe. Zatečena u K.V.,odbila lojalnost agresoru. Izašla s konovojem za Hrvatsku.

22. HADŽISELIMOVIĆ MURIS; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS, član Štaba. Po izlasku s okupirane općine, pristupa Vojnoj policiji Zenica. Sada radi kao pomočnik vojnog tužioca okruga Zenica.

23. TATAR HIDIN; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS, član Štaba, po izlasku s okupirane općine, radi na poslovima zbrinjavanja civilnog stanovništva. Po formiranju CSB, pristupa istom. Angažovan u Ratnom predsjedništvu Kotor Varoši.

24. TATAR SADIK; kursista. Zatečen u Sarajevu za agresije, uspio se prebaciti u K.V., pristupa OS, a izlaskom s okupirane općine radi u Vojnoj policiji Travnik. Osnivanjem CSB, pristupa istom.

25. MEHMEDOVIĆ SAFET; rezervni policajac, pripadnik OS od prvog dana. Izlaskom s okupirane općine, pristupa Armiji BiH. Odlazi u posjet porodici u inozemstvo gdje ostaje.

26. EVLIĆ BEDRUDIN; rezervni policajac. Od prvog dana pripadnik OS. Izlaskom s okupirane općine, pristupa 314. brigadi Armije BIH. Odlazi u posjet porodici u inozemstvo gdje osteje.

27. BERBIĆ REDŽO; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS, zarobljen od agresora i ubijen.

28. FIFIĆ SAFET; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS. Izlaskom s okupirane općine pristupa 314.Brigadi Armije BIH.

29. SULJIĆ NEVZAD; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS, poginuo u borbama sa agresorom krajem jula mjeseca 1992.

30. JELUŠIĆ MARKO; rezervni milicioner. Od prvog dana pripadnik OS. Poginuo u borbama sa agresorom krajem jula 1992.

31. KOVAČEVIĆ ENVER; rezervni milicioner. Uhvaćen od strane agresora , te strijeljan prvih dana okupacije.

32. LIHOVIĆ SEAD; rezervni milicioner. Uhvaćen od strane agresora i ubijen.

33. ALEKIĆ SULEJMAN; rezervni milicioner. Kandidat za pohađanje kursa. Od prvog dana pripadnik OS. Izlaskom s okupirane općine, pristupa Vojnoj policiji Travnik. Formiranjem CSB nalazi se u odredu policije na mjestu zamjenika komandanta.

34. ŠIPURA MARKO; rezervni milicioner. Zatečen u K.V. prilikom agresije, te se ne zna za njegovu daljnju sudbinu.

35. PILIČIĆ PREDRAG; rezervni milicioner. Zatečen u K.V prilikom agresije, za daljnju njegovu sudbinu se ne zna.

36. DEDIĆ FAHRUDIN; rezervni milicioner. Od prvog dana učesnik OS. Odlaskom s okupirane teritorije, odlazi u izbjeglištvo izvan BiH

Ostali pripadnici rezervnog sastava milicije su predali oružje srpskim vlastima, te o njima nemamo podataka.

Ratno predsjedništvo Općine Kotor Varoš, predlaže Ministarstvu unutarnjih poslova BiH da Stanici milicije Kotor Varoš dodijeli pohvalu za njeno angažiranje u borbama s agresorom, a poginule pripadnike milicije :PRLJAČA HUZEIRA i JELUŠIĆ MARKA posthumno pohvali i nagradi.

PREDSJEDNIK RATNOG PREDSJEDNIŠTVA KOTOR VAROŠ

OPĆINA KOTOR VAROŠ

Nedžad Muminović

OKUPACIJA OPĆINE KOTOR VAROŠ, OSNIVANJE ODREDA I ŠTABA TERITORIJALNE ODBRANE KOTOR VAROŠ

Izlazak na slobodnu teritoriju

Dana 11.06.1992. godine, upravo na Kurban bajram najveći muslimanski praznik, srpski agresor izvršio je nasilnu okupaciju općine Kotor Varoš, prvo samog grada a zatim većih mjesnih područja. Okupacija je pripremljena mnogo ranije, kao što se vidi iz dosadašnjeg prikaza, a realizacija je obavljena u noćnim satima 10/11.06.92. Okupaciju su izvršile snage policije iz Kotor Varoši u koordinaciji s jedinicama Općinskog štaba TO, koje su bile popunjene građanima srpske nacionalnosti. U toku noći, i ranim jutarnjim satima, su blokirali te zaposjeli sve objekte od važnosti za grad. Zaposjednute su zgrade SJB, Skupštine općine, Suda, Pošte, Doma zdravlja, SDK te svih banaka, kao i privrednih objekata-tvornica: "Proleter", "Vrbanja", "Rad" i "Jelšingrad".

Iz pravca Banje Luke u 5,15 ujutru okupatoru su se pridružile specijalne snage policije CSB i crvene beretke u oklopnim transporterima, autobusima i džipovima, sveukupno oko 120-150 specijalaca.

Blokiranjem čitavog grada, postavljanjem punktova na svim prilazima u gradu i mostovima, počinje okupacija kakva se samo mogla porediti s nacističkom okupacijom Varšavskog geta, čak su ih Srbi u tome nadmašili diljem okupirane Bosne, jer oni su odmah počeli ubijati, sjeći i mučiti najgroznijim mukama, normalnom čovjeku nezami slivim. Započinju hajke na ljude nesrbe, hapšenja, zabrane kretanja, zabrana nošenja narodne nošnje (musilimanske ili katoličke), pod prijetnjom likvidacije na licu mjesta. Ime nesrpsko nije se smjelo čuti, ili karakteristično pozdravljanje, merhaba ili hvaljen Isus. Naravno nesrbi su odmah lišeni telefona, pokretne kućne tehnike, te auta. To je sada pripadalo isključivo Srbima, upravo kao "ubermensch-ima" u II Svjetskom ratu. Slijedile su i

druge prinudne mjere: zabrana kretanja, okupljanja, a ne daj ti Bože da bi ko smio na molitvu u džamiju.

U to vrijeme nalazio sam se ispred džamije u Donjem Varošu sa aktivnim policajcem **Huzeirom Prljom** i rezervnim policajcem **Murisom Hadžiselimovićem**. Stražu sam rasporedio oko džamije gdje se svijet okupljao, jer je to bila praksa za vrijeme Ramazana kod klanjanja Terravih namaza i na bajram namaz, pa ipak smo znali po iskustvu naših roditelja da su Srbi baš napadali na mjesta okupljanja, da što više ljudi ubiju i izazovu strah, a onda da pobjegnu. Posebno su odabirali značajne vjerske praznike za takva zlodjela, a sada je upravo bio Kurban bajram. Dakle, to je bila naša mjera opreza, ali niko od nas nije mogao pretpostavljati da su spremni upotrijebiti vojnu mašineriju u masovnim likvidacijama.

To jutro sam se upravo spremao da u službenom autu obiđem sve džamije, jer bio je prvi dan bajrama te vrijeme bajram namaza. Nažalost, do toga nije došlo, jer upravo tada čuo sam jaku buku motora, očito vojnih vozila, od pravca Banja Luke. Buka je već postala zaglušujuća kada sam vidio konovoj vojnih i borbenih vozila. Sklonio sam se iza ćoška kuće Sene Palića, preko puta džamije, dok konovoj nije prošao. Odmah sam ušao u džamiju, te obavijestio vjernike da su okupatorske srpske snage ušle u grad, da bi klanjanje bajram namaza bilo opasno, da se odmah vrate kući, a da se oni koji hoće i mogu braniti grad i narod, pridruže braniocima na lokaciji Ravana ili Baštine.

Sa policajcem Huzeirom Prljom sam se poselamio te mu rekao da ide u svoju zonu za koju je bio odgovoran, a to su Bare i Baštine, i da ćemo se uskoro tamo vidjeti. Nažalost, više se nikada nismo vidjeli, jer je mučki ubijen kada je odveden u Dom zdravlja da mu se pruži liječnička pomoć poslije ranjavanja.

U džamiji je bio predsjednik SDA hadžija **Fikret Đikić**. Bio je očito zatečen situacijom i zabrinut, kada sam mu prišao. Zajedno smo krenuli prema mojoj kući, a i kući njegove majke, koja je bila u komšiluku moje kuće. Pitao je :"Muhamede, sta ćemo?" Kratko sam kazao:"Hadžija, idemo na slobodnu teritoriju sela Ravne, ali da požurimo. Ja odoh uzeti pripremljen ranac sa municijom, lijekovima i nešto garderobe. " Hadžija se dvoumio... Nisam shvatio tada šta je po srijedi, ali kada su počela ubijanja i silovanja, tada mi je naumpalo da je Hadžija ostavio suprugu i dvije kćerke u stanu usred grada. U njegovim mislima tada ga je presjekao njegov bratić

Senad kazavši: "Ti moraš s nama i nemoj ništa da razmišljaš !" Tako je i bilo. Dok sam se ja poselamio sa svojim roditeljima, oni su sa svojima, te uz priključenje mog brata Mehmeda, skupa krenusmo preko Vrbanje u pravcu Ravni. Prolazeći pored kuća poznatih i nepoznatih ljudi, usput smo ih obavještavali da je grad okupiran i da rat počinje i u Kotor Varoši.

Nakon izlaska u selo Ravne, sjeli smo da se malo odmorimo, a hadžija Fikret upita: "Šta i kud dalje". Kazao sam da niti sam ne znam kako će se situacija završiti, ali znam šta bi bilo da smo dole ostali, pokazujući dole na grad, koji se dobro vidio s naše visinske tačke. Sada na slobodi barem imamo šansu da se organiziramo, jer da smo dolje ostali, bili bi već uhapšeni, misleći na naše eksponirane dužnosti, i samo Allah zna šta bi od nas uradili. Vidjet će se, nažalost, da sam bio u pravu, jer prvi na udaru su bili članovi SDA i policije, koji su umoreni na najstrašniji način, i ne samo ovdje već diljem BiH.

Malo poslije pridružit će nam se i kadar SDA **Muris Hadžiselimović** sa suprugom liječnicom Eskom, koja će dati veliki doprinos u organizovanju saniteta te liječenju mnogih boraca i građana.

Muris je sa suprugom, doktoricom Eskom ostao u Ravnama dobivši konkretana zaduženja oko formiranja javne kuhinje, registracije ljudi koji pristižu iz grada, te niz drugih praktičnih pitanja koja su se nametnula za zbrinjavanje naroda i boraca.

Hadžija Fikret je krenuo u Doljane i Hadrovce da obavjesti narod i branioce, a ja sam se zaputio prema Vraniću, koji je bio udaljeniji nego spomenuta dva sela. Kada sam došao u Vranić, oni nisu pojma imali šta se dešava, već su se pripremali za turnir u malom nogometu, dijeljenju kurbana, veselju i drugim adetima, koje smo sa radošću i ponosom upražnjavali za bajramski praznik. Svima na igralištu sam rekao što se dogodilo u gradu, da nam očigledno dolaze teški i neizvjesni dani, te da se odmah moramo oraganizovano na to pripremiti, jer rat je i na našem pragu. Ali da budem iskren, nisam niti naslućivao šta ću sve proći, kao niti mnogi drugi, kakvih ću se zvjerstava nagledati. Naprotiv mislio sam da će rat ipak kratko potrajati, da će se morati sjesti za sto i dogovarati, da će Srbi i njihova politika morati da se koriguju i odustanu od osvajačkih ciljeva, jer mi smo već bili suverena drzava i priznati od UN, da će se Međunarodna zajednica angažirati i stvari postaviti pravično, a nama Bošnjacima pravičnost odgovara.

Međutim, kako je vrijeme prolazilo, poslije svih tih događanja, shvatio sam koliko sam bio u zabludi kada sam računao da se u Evropi ne može više ponoviti zločini, a kamo li genocid nad jednim narodom, i to u dvadesetom vijeku. Pa do skora su i nas posjećivali iz EZ posmatrači i ostavljali takav utisak.

Nakon dogovora sa stanovništvom Vranića i braniocima, vratio sam se ponovo u Ravne da bih vidio što se tu događa, kao i u Hadrovcima, Doljanima, Jarčišću. Zatekao sam zabrinutog hadžiju Fikreta, koji mi je saopćio šta se događa. Bio je veći priliv civilnog stanovništva, i mlađih ljudi koji su ranije bili uključeni u straže u Donjoj Varoši, čaršiji i Kotoru. Dogovorili smo se da žene, djecu i starije smjesta u kuće rodbine i poznanika, a da se mlađi ljudi prijavljuju, evidentiraju te rasporede na dužnoste koje su u svezi obrane od napada agresora, koji će uslijediti.

Nismo imali informacija šta se događa u presotalim dijelovima općine. Po neku informaciju smo dobili od novopristiglih izbjeglica iz grada. Tako prvi dan je prošao bez nekih teških vijesti ili događanja. Ali kada je noć počela da pada, začula se pojedinačna paljba, te pokoji rafal. Međutim, kada je noć pala na lokalitetu Vrbanjaca, koliko smo mogli procjeniti radilo se o selu Hrvačani, vidjeli su se svjetleći i zapaljivi metci koji su padali po selu. Slijedećeg dana bili smo svjedoci pravog granatiranja i uništavanja sela Hrvačana. Iako je bilo daleko, bilo je jezivo to gledati i s velike udaljenosti., a tek se moglo zamisliti kako je bilo onim ljudima koji su granatirani. Selo je bukvalno razoreno. Granatiranjem je razarana kuća po kuća, a veliki broj granata upučen je prema džamiji i minaretu, ali tog dana munara je prkosila i ostala čitava. Kada je pala slijedeća noć, vidjeli su se ogromni požari, vatre, vjerojatno od paljenja kuća, štala i ostalih objekata u selu.

Agresor nije slučajno odabrao Hrvačane kao prvi cilj napada i istjerivanja stanovništva. Selo je imalo takav položaj da je veći dio općine mogao vidjeti demonstraciju vojne sile, te upozorenje šta će biti s ostalima ako ne budu lojalni srpskim vlastima.

Naše straže su postale sada svjesne zadatka i dobro su funkcionisale u Ravnima i ostalim okolnim selima, a sve više su pojačavane prilivom izbjeglog stanovništva iz grada. Unutarnja organizacija je tekla jednim normalnim tokom te osjećajem međusobne solidarnosti i odgovornosti. Već se znalo ko je za šta

zadužen. Takoreći stanje je bilo dosta dobro, a polahko smo se navikavali na početak rata.

Da bi znali šta se ipak događa u drugim selima u velikoj MZ Vrbanjci, a posebno šta je s stanovništvom Hrvačana, poslao sam veoma odvažnog kurira-izviđača Senada Đikića da pješke, preko šuma ode do Vrbanjaca. Bio je to težak zadatak i rizičan, ali on je samo kazao da mu pripremim cigara, da se ne sekiram, on će se brzo vratiti.

Čuli smo uskoro pucnjavu u rejonu Viševića i Sokolina, odakle nismo imali informacija što se stvarno događa, ali smo očekivali da će neko odozgo da dođe te donese vijesti. Sve je bilo puno neizvjesnosti i zebnje. Tek prve informacije od Senada,koji se vratio s zadatka, malo nas razgališe. Kazao je da je tamo stanje dobro. Da su se mnogi od značajnijih ljudi okupili, a među njima i Ahmet Čirkić, zamjenik predsjednika SDA, da su se sada mnogi pridružili našim stražama kao branioci. Posebno nas je obradovalo, što su skoro svi stanovnici Hrvačana izvukli žive glave, pa se narod smješta u Ćirkino Brdo i Hanifiće, dok su branioci organizovali obranu u Plitskoj, da nema velikog broja žrtava u selu i pored onlikog granatiranja. Hvala Alahu, oni su smjesta počeli da se izvlače iz sela čim je granatiranje počelo.

Ubrzo smo saznali o događanjima u Sokolinama i Viševicima. Branioci Viševaca su pružili oružani otpor pješadijskom napadu brojnog neprijatelja iz područja Skender Vakufa. Dakle, četnici su pokušali podmuklo s leđa napasti, a mi smo shvatili da se stvara obruč oko sela. Branioci su procijenili da ne mogu ostati u Viševcima, ali su zadržali napredovanje neprijatelja, izvukli stanovništvo u Sokoline, a kasnije će i branioci se pridružiti. U to susjedno selo zbrinuli su stanovništvo a onda, zajedno sa Sokoljanima uspostavili liniju obrane na dominantnim kotama. Tako je u prvim danima agresije naša obrana bila uspješna, i smatrao sam da će tako biti i na drugim dijelovima općine.

Nažalost, poslije 4-5 dana od početka agresije su se desile stvari meni nezamislive, da će neki od naših ljudi biti toliko naivni da će predati puške agresoru i pokušati pregovarati. Počele su nam stizati jako loše vijesti sa terena da su neka sela i naselja predali oružje te iskazali lojalnost neprijatelju. Nije nam to nikako išlo u glavu, a čak da se određuju pregovorači u ostalim selima i naseljima, pa čak i Ravnima gdje smo mi bili. Moram priznati da su pretstavnici iz

Jelšingrad
OOUR TAS
BANJA LUKA

Broj: | Datum: | Listova: | List:

Sadikoviću Muhamede!

Nemoj zbog svoje usijane glave da izlažeš pogibiji nevine ljude, žene i djecu.
Vidim da je tebi svejedno koliko će Muslimana poginuti, samo da zadovoljiš svoju bolesnu žeđu za vlašću.
Meni je važan svaki život čovjeka bez obzira na nacionalnost.
Ako pretenduješ da vodiš Muslimanski narod moraš da budeš plemeniti da ti život svakog od njih bude važan kao i tvoj život.
Pozivam te da dođeš na razgovor jako se najeviš, garantujem ti život i slobodu. Ljudi koji me znaju potvrdiće da se na moju riječ može vjerovati.
Ti znaš da si u okruženju i da si sebe i svoje ljude izložio gotovoj propasti. Izbor za tebe ne postoji.
Ne možeš više varati ljude da će ti doći pomoć, oni znaju da je laž.
Muslimanski narod će prokleti tvoje koljeno što ga uvlačiš u pogibelj.

Za komandu
kapetan I klase
[illegible]

ZATO OD NAŠEG PREGOVORA NEMA NIŠTA. JER SMO MI PREGOVARALI DOK VI NISTE NA SILU UŠLI U NAŠU ČARŠIJU I MI SADA NEMAMO ŠTA DA PREGOVARAMO. A SAMI STE SVJESNI DA SILA NE MOŽE DUGO TRAJATI I VLADATI.

[illegible signature]

Kotora i Kukavica došli s istom informacijom, jer su već bili određeni ljudi koji će pregovarati o načinu predaje i roku za predaju oružja. Nisam imao vremena da odem na lice mjesta zbog sličnih pojava u Ravnima i ostalim selima, ali sam predložio predstavnicima Kotora i Kukavica, koji se nisu slagali s predajom oružja, da se izvuku oni i njihove porodice, te se priključe Duratovcima, Ravnima, Doljanima i Hadrovcima, te da formiraju liniju obrane iznad Kotora na Griču, i Zagrađu te se spoje sa Duratovcima.

Uglavnom je tako učinjeno. Manji dio stanovništva je predao oružje i bio lojalan agresoru. U Ravnima, pak, je došlo skoro do međusobne pucnjave i fizičkog obračuna između mlađih branioca i njihovih starijih roditelja, koji su bili za predaju oružja i lojalnost. Branioci nisu bili za to i strašno su bili ogorčeni na svoje roditelje, a ovi su opet od mene tražili da im garantujem da neprijatelj neće ući u selo. Normalno da garanciju nisam mogao dati, ali sam im kazao: "Dok god ima živih branioca, dok imamo oružja i municije, imamo šanse da preživimo i da se obranimo." Mudro sam spriječio taj sukob,ali smo odlučili da Štab preselimo na Glog u lovačku kuću, a sanitet i pozadinu u Hadrovce, pod uvjetom da nas prihvate stanovnici tog sela. Bila je to ustvari, vrlo ozbiljna i haotična situacija, da sam u jednom momentu pomislio o povlačenju s braniocima koji su uz mene sa općine Kotor Varoš. Paniku i haos su unijeli neki ljudi na koje je agresor ostvario utjecaj vještom propagandom, demonstracijom vojne sile i tehnike, koju su tako bezdušno upotrijebili nad Hrvačanima. Upravo to je navelo mnoge da pomisle da će i njihovo selo doživjeti istu sudbinu, a pogotovo strah su imali oni koji su dolazili iz grada gdje su vidjeli neprijateljsko silno naoružanje, a sela koja su predala oružje nisu odmah doživjela neke represalije. Agresor, ali to su već bili četnici, je lukavo radio obećavajući normalan život svima koji predaju oružje. Naivni, dobroćudni Muslimani su u to povjerovali, na svoju žalost, jer uskoro su postali žrtve obijesnih zločinaca. I meni je donesena pismena poruka iz grada od komandanta Kotorvaroške brigade, kapetana Novakovića, u kojoj poziva na dogovor i da spasim svoj narod od katastrofe.

Nešto kasnije, uputio sam odgovor, da sam ja bio učesnik mnogih pregovora i dogovora i da je bilo vrijeme za to. Sada kada je ušao u grad s tenkovima, nemam ja šta više pregovarati i dogovarati, jer da su mislili dogovarati s nama ne bi ovoliku tehniku i ljudstvo doveli u naš grad.

U međuvremenu, poslije teškog i mučnog perioda, krize, panike i haosa stanje se polahko smirivalo i poboljšavalo. Nakon tih porođajnih muka, organizacija otpora i obrane dobija svoju formu i sistematičnost. Osniva se Štab TO u okviru kojeg se odvijala cjelokupna daljnja organizacija obrane na općini Kotor Varoš. Štab TO općine su činili:

- komandant Štaba, Muhamed Sadiković;
- zamjenik koman.,Goran Marković;
- načelnik Štaba, Muris Hadžiselimović;
- pomočnik komandanta, Hidin Tatar;
- pomočnik komandanta Drago Bandalo;
- načelnik saniteta, dr.Ejub Bašić;
- operativac i komandir VP, Asmir Lisančić;

Sastavni dio Štaba su činili i pet komandira odreda, njihovi zamjenici. Ivica Puškarić je u samom početku bio član štaba TO Kotor Varoš da bi bio predstavnik Slatine, Zabrđa i ostalog donjeg kraja koji su bili naseljeni Hrvatima.

- komandir Petog odreda, Nermin-"Nera" Avdić, te njegov zamjenik Stipo-"Spržo" Marić.

- komandir 35.Odreda, Mehmed Silnović, te zamjenik Sakib Zulkić

- komandir 55.Odreda, Mustafa Menzil, te zamjenik Nedžad Smajlović,

- komandir 84.Odreda, Suljo- "Pukovnik" Rabihić, zamjenik Fikret Ramić,

- komandir 105.Odreda, Ćerim Huseinović, zamjenik Adem-"Major" Hotilovac,

Uspostava linija obrane, te uspješna obrana od svih agresorskih napada

Odredi su bili organizovani uglavnom na teritorijalnom principu, a činili su ih pripadnici jednog ili više sela, u zavisnosti od brojnosti ljudi i veličini sela, sa pridodatim braniocima iz drugih sela, koji su

ih morali napustiti, kao i od branioca iz sela i gradskih naselja koji su predali oružje iz taktičkih razloga ili blizine teritorije koju je agresor držao. Komandiri, te njihovi zamjenici su kasnije mijenjani, a jedini razlog nažalost je bila njihova pogibija. Izuzetak su bili Večići I oni su sami smijenili Rabihića zvanog "Pukovnik" bez moje saglasnosti.

Hrabro se boreći u neposrednim borbama dali su svoje živote slijedeći članovi Štaba: pokojni GORAN MARKOVIĆ, rahmetli NERMIN-"NERA" AVDIĆ, pokojni STIPO-SPRŽO MARIĆ, rahmetli MEHMED SILNOVIĆ, rahmetli NEDŽAD SMAJLOVIĆ, rahmetli MUSTAFA MENZIL, rahmetli ĆERIM HUSEINOVIĆ, i rahmetli FIKRET RAMIĆ, koji se vodi kao nestali.

Napomenuo bih da je do izmjene u komandi 84. Odreda došlo na zahtjev branilaca koji su većinom bili mještani sela Večići. Mišljenja sam da je to greška, jer sam siguran da bi bilo znatno manje žrtava, i da se ne bi desila velika tragedija s ljudima tog odreda (i to kada su sve ofanzive prošle), jer provjereni komandant Suljo Rabihić, zvani Pukovnik, i njegov zamjenik, su izvukli na vrijeme branioce oko Večića, te taktički mudro organizirali obranu od oba jaka pješadijska agresorska napada. Osim toga nanijeli su im ogromne gubitke u ljudstvu, materijalno-tehničkim sredstvima, tako da agresor nikada više nije krenuo u napad na Večiće, već samo tukao artiljerijom i avionima.

Sanitetskoj službi na čelu sa dr. **Ejubom Bašićem**, kao načelnikom, i njegovim suradnicima treba odati veliko priznanje za njihov rad i pružene medicinske intervencije. Sanitetska služba je bila organizirana preko pet punktova, a to su: 1. Baštine, 2. Hadrovci, 3. Večići, 4. Zagrađe (kasnije se preseljava na 5. punkt), i 5. Sokoline.

Saradnici načelnika saniteta su bili: **dr.Esada Hadžiselimović** (nevjerojatne hrabrosti kad je najgore bilo), na punktu Hadrovci; viši medicinski tehničar **Suad Manzil**, ujedno komandir voda; viši medicinski tehničar **Senad Bašić**, punkt Zagrađe; apsolvent medicine **Zaim Jelučinović**, punkt Večići; student medicinskog fakulteta, punkt Baštine; medicinski tehničari : **Almedina Lihović**, **Dženana Mehmedović**, **Dževahira Botić**, **Nermina Dženanović**, **Mirheta Halilović**, **Šećira Vilić**; bolničari: **Salih Tabaković**, **Ramadan Berbić**, **Enes Kovačić**, **Dina Lihović**, **Mustafa Imamović**, **Amela Fifić**, **Dalila Fifić**, **Amira Ćejvan**, **Zikreta**

Silnović, Ajša Đuvelek, Enver Mujić, Sead Bašić i Huso Huseinović.

Sanitetska služba je svoje liječničke usluge pružala ranjenim braniocima, ali i ostalom stanovništvu. Intervencije su obavljali u veom teškim uvjetima, u improviziranim skloništima, te s priručnim sredstvima. Tako su umjesto kirurškog konca koristili ribarski plastični konac. Zavoji su pravljeni od pamučne garderobe, sterilizacija vršena kuhanjem a dezinfekcija s domaćim alkoholom, rakijom. Sve medicinske intervencije su rađene bez ikakve anestezije. Ali i u tako teškim uvjetima, sanitetska služba je obavila 32 poroda (neki čak u šumi na lišću). Sanirala veći broj prostrelnih rana na svim dijelovima tijela, nekoliko stotina ekstrakcija zuba... Oko 1000 građana je prošlo kroz medicinsku evidenciju, a izvršeno je čak nekoliko amputacija ekstremiteta. Dakle, vršene su sve medicinske intervencije ,osim otvaranja trbuha ili operacije glave, jer za to nije bilo nikakve opreme niti uslova. Treba napomenuti da je za sve pacijente vođena dokumentacija.

Pri štabu je bio tzv. interventni vod, koji je brojao oko 20 boraca. Namjena mu je bila da kad i gdje zatreba, na bilo kom lokalitetu linije obrane, pritekne u pomoć, te pomogne u suzbijanju pješadijskih napada agresora. Pripadnici tog voda su bili već dokazani i provjereni branioci iz svih odreda. Komandir voda je bio hrabri i lukavi Džemal-Džemo Šabić, a zamjenik Šimunović zvani Šime. Uspostavljanjem štaba, opće stanje na slobodnoj teritoriji je krenulo boljim tokom. Donesene su mnoge odluke, koje su važile kako za branioce, tako i za radne vodove, a i cijelo stanovništvo.

Proglašena je mobilizacija na cijeloj slobodnoj teritoriji, koja se sprovodila. Zabranjeno je kretanje stanovništva na teritorije koju je držao agresor i slobodne teritorije koja je bila pod kontrolom TO, osim u slučaju bjegstva s okupirane teritorije da se spasi život. Zabranom kretanja neprijateljska propaganda je automatski prestala. Stanovništvo se izdiferenciralo. Oni koji su bili lojalni ili "neutralni" ostali su pod kontrolom agresora, a patrioti i branioci su bili na teritoriji koju je kontrolisala TO. Treba napomenuti da je propaganda neprijatelja imala uspjeha, jer mnogi vojno sposobni stanovnici prigradskih naselja i same čaršije, poduticajem familija koje su se bojale agresora, su nas napustili i stavili se na milost neprijatelju. Mi smo im to dozvolili.Nisu mogli sa sobom ponijeti

oružje. Nažalost, kasnije, kada je počelo "etničko čišćenje", iz čista mira, pokupljeni su i odvedeni u logore, a neki usput pobijeni.

Naše cjelokupno stanovništvo i branioci su shvatili u kakvoj smo situaciji, te se krenulo na organiziranje života u ratnim uvjetima. Praktički, krenula je jedna nova ratna organizacija cjelokupne populacije. Borci su inženjerskim radovima uređivali borbene linije, iskopane su te urađene mnoge zemunice, rovovi, tranšeji. Izvršeno je zaprečavanje svih mostova i prilaza linijama obrane. Zemunice su se pretvorile u mjesta boravka, pa im je unutrašnjost bila pogodna da se što lakše u njima provede nekoliko dana u hefti na liniji obrane. Dan, dva slobodna koristili su se za obilazak porodica. Radni vodovi su obavljali zadatke na prikupljanju hrane za ratne kuhinje, obezbjeđenje drva, te svih drugih poslova koje logistika u ratnim uvjetima obavlja. Stanovništvo je obrađivalo zemlju, skidalo usjeve noću, kada agresor to nije vidio,ali je ipak bilo žrtava među ženama, starcima i djecom koje je agresor namjerno gađao, kada bi ih primjetio da čuvaju stoku ili obrađuju zemlju. Struje nije bilo na cijeloj sloobodnoj teritoriji, ali su vrijedni naši ljudi za meljavu žita koristili prepravljene motore od kosilica. Od dobivene ljetine jedan mali dio izdvajan je za ratne kuhinje, ali tu se hranio i veliki broj izbjeglog stanovništva. Nezaboravan je patriotizam, hrabrost i moral kod većine boraca i cjelokupnog stanovništva. Tome su doprinijeli odvažna obrana boraca, koji su odbijali brojne neprijateljske napade, nanosili mu gubitke i zarobljavali ratnu tehniku. Iznad nas su se vihorile zastave Armije BiH, bijele s ljiljanima, izvezene vrijednim rukama naših djevojaka. Urađen je tekst zakletve, pa se zakletva počela polagati. Svi pripadnici obrane su položili zakletvu i svojeručno potpisali izjavu na spiskovima TO Kotor Varoš. Prva zakletva je pročitana i položena uz prisustvo većeg broja boraca i stanovništva u Hadrovcima, a kasnije sam obišao sva sela i cijelu liniju obrane, svakog pojedinog branioca koji su tu na liniji prisegli. Tekst zakletve sačinio je **Hidin Tatar**, a kasnije smo čuli tekst državne zakletve koju je odobrilo Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, te smo vidjeli da se naš tekst vrlo malo razlikovao od državnog. Hido je isto tako napravio pečat štaba, koristeći đon od cipele. Pečat je bio u obliku ljiljana, te su sve odluke i naredbe štaba njim ovjerene.

Prvo postrojavanje i odabir dobrovoljaca, koji su otišli u ispomoć Sokoljanima i Viševljanima, je obavljeno na Glogu ispred lovačke

kućice. Bilo je više dobrovoljaca nego je bilo potrebe, pa su pojedinci bili ljuti što nisu odabrani da idu u ispomoć braniocima na prvoj borbenoj liniji. Bilo je tu neviđene hrabrosti, i patriotizma.

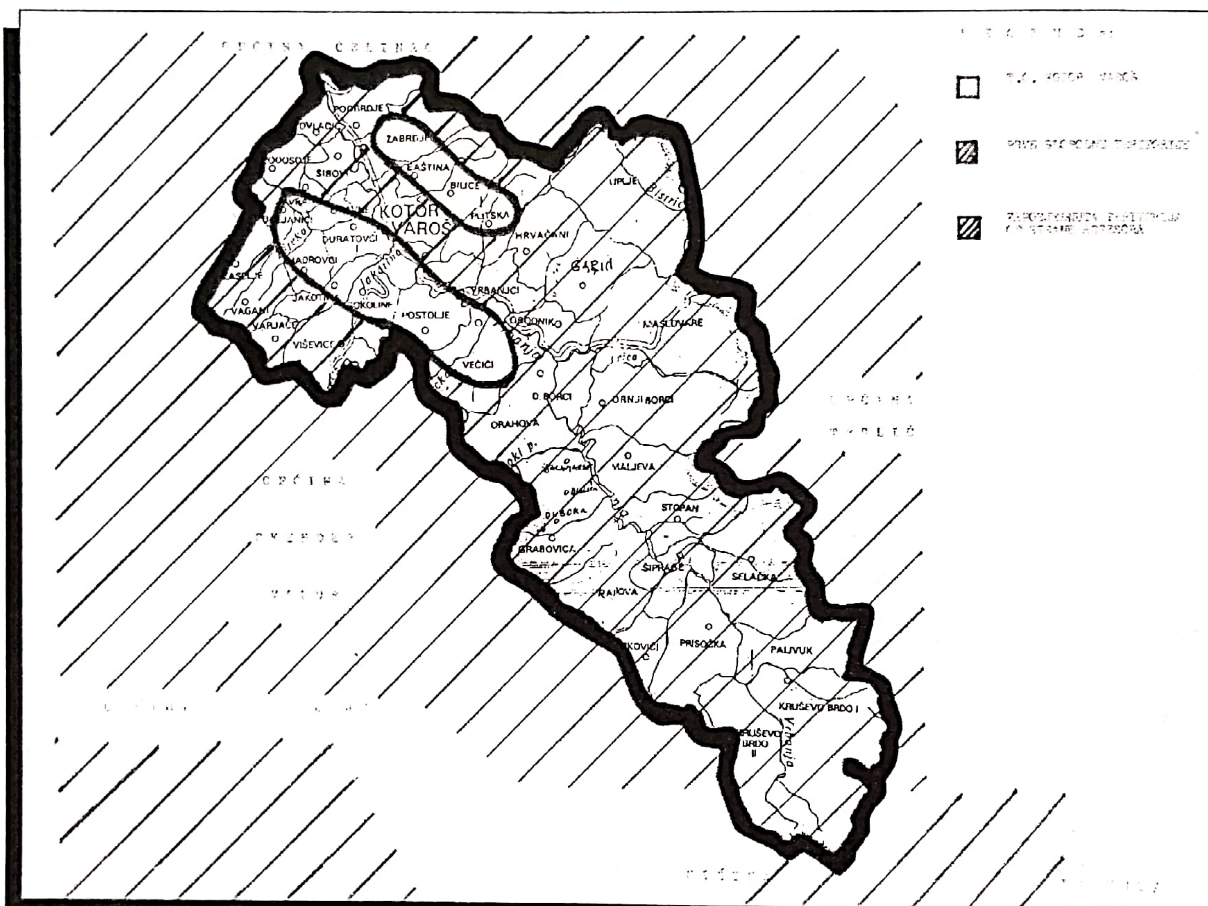
Hrabri Džemo je odveo odabrane branioce na prvi zadatak, koji su i uspješno obavili te pomogli svojim komšijama. Izvršena je preraspodjela u ljudstvu, pa su branioci iz Hrvačana, Hanifića i ostalih sela sa Sokolina upućeni u zonu odgovornosti 84. Odreda u Večiće. Procjenjeno je da na Sokolinama ima mnogo više ljudstva i naoružanja nego je potrebno na tom dijelu obrane, a u Večićima je nedostalo i oružja i ljudstva. To se uvidilo kada su krenuli žestoki neprijateljski pješadijski napadi na Večiće. I ja odgovorno tvrdim, da nije bilo branioca ostalih sela, teško bi se obranili Večići. Dokaz za to su mezari poginulih boraca u Večićima, a ne u svojim selima, jer je to tada bilo nemoguće.

Veliku pomoć i borbeno iskustvo nama je došlo od velikih patriota i branilaca iz oružanih snaga Republike Hrvatske, koji su nakon završetka rata u Hrvatskoj došli u svoj rodni Kotor Varoš da daju doprinos u obrani svog grada, svojih sugrađana i svoje Bosne.

Puno ih je iz Kotor Varoša branilo Hrvatsku, ali ipak manji broj je došao da brani svoju Bosnu, a to su: **Stipo-"Spržo" Marić** iz specijalne jedinice ZNG-a RH, **Rasim Prlja** specijalna policija RH, **Šime Šimunović** iz specijalne jedinice ZENG-a, **Ramo-"Paraga" Zeher** iz jedinice HOS-a

Slobodna teritorija koju je kontrolisala TO K.V. je bila jako specifična a teška za braniti. Slobodnu teritoriju su činili dva dijela općine, koji su bili fizički odvojeni gradom i komunikacijom Banja Luka- Teslić- Doboj kontrolisanom od agresora, što je otežavalo komunikacije, a pojačanje je bilo nemoguće poslati sa većeg dijela slobodne teritorije, koji je obuhvatao područje od Vranića do Večića, na manji koji je obuhvatao Bilice, Plitsku i dio Baština. Prelazak komunikacije je bio moguć samo noću ili u ranim jutarnjim satima, jer se prolazilo kroz teritoriju koju je kontrolisao agresor. Bilo je lokaliteta gdje se moralo proći na nekoliko metara od straža i agresorskih punktova često ojačanih tenkovima. Sastanci štaba su se održavali na različitim lokacijama, zavisno od potreba i problema.

Veliki pješadijski napadi srpskog agresora, zračno i artiljerijsko bombardovanje

1. Prvi pješadijski napad na Večiće s tenkovima i oklopnim transporterima u junu mjesecu. U napadu su učestvovale specijalne jedinice MUP-a iz Banje Luke, izuzetno naoružane te opremljene zaštitnim prslucima, sa jedinicama njihove TO Kotor Varoš. Napad je uspješno odbijen, agresoru nanesena velika šteta, iz stroja izbačen veliki broj vojnika, zaplijenjeno oružje i oprema. Na našoj strani su bili minimalni gubici.

Drugi pješadijski napad na Večiće sa tenkovima i transporterima je uslijedio poslije petnaest dana. Bio je puno žešći i jači, tako da je jedan dio naše linije probijen, te je agresor ušao u dio sela. Ubijao je i klao sve redom, ko se zatekao u selu, pa nije poštedio niti ranjenike, koji su bili smješteni u ratnoj bolnici. Ali ubijao je i žene, djecu i starce. Na svu sreću branioci su nadljudskim naporima smogli snage i ponovo istjerali neprijatelja. Nažalost, uz velike žrtve branioca i stanovništva, ali i neprijatelju su naneseni veliki gubici. Imali su veli broj poginulih i ranjenih. Zarobljen je

jedan tenk, koji neprijatelj nije uspio u bježanju izvući, ostavljen u zaseoku Zebe.

2. Pješadijski napad na Viševicu. Napad je krenuo iz pravca Skender Vakufa. Napad se desio odmah nakon ulaska i okupacije grada. Hrabri branioci Viševaca su odoljevali tom jakom pješadijskom napadu, bili su svjesni da neće moći zaustaviti jake snage, pa su se odlučili na povlačenje i evakuaciju stanovništva. Odbijajući napad i istovremeno izvlačeći stanovništvo iz Viševaca u susjedno selo Sokoline, povlačeći se, to su uspješno obavili sa minimalnim gubicima, dok su neprijatelju nanijeli velike ljudske gubitke. Nažalost, jedna grupa civila od 6-8 osoba je zarobljena.

3. Prvi pješadijski napad na Bilice se također desio odmah u junu mjesecu. Napad je krenuo iz pravca Ripišta sa tenkovima i transporterima. Hrabri branioci Bilica i ostali stanovnici su odbili napadaj. Nanijeli su ozbiljne gubitke neprijatelju. Bilo je dosta poginulih i ranjenih. Naši nisu imali gubitaka,ali su imali lakše ranjenih.

Drugi pješadijski napad na Bilice je bio iz istog pravca, ali mnogo jači i opasniji. Agresor je jednim većim dijelom ušao u selo. Branioci to nisu mogli spriječiti, pa su se povukli u obližnju šumu. Agresor je ovaj puta nanio velike gubitke braniocima. Bilo je poginulih i ranjenih. No, napadači se nisu smjeli dugo zadržati u selu, napravili su razaranje gdje god su mogli i povukli se. I neprijatelj je imao gubitaka u ljudstvu, ali je nanio veće gubitke braniocima. Poslije tog napada trebalo je dugo vremena da demoralisani komandant **Drago Bandalo** i njegovi branioci uspostave ponovo liniju obrane, te bolje je inženjerski urede.

4. Pješadijski napad na Kotor i Kukavice s tenkovima i transporterima. Taj napad se desio krajem jula mjeseca u ranim jutarnjim satima. Neprijatelj je koristio jaku jutarnju maglu i neopreznost branioca, iako je na ulazu u naselje bio zapriječen prilaz sa eksplozivnom napravom od metalnog bureta punog neeksplodiranih granata i eksploziva.

Napadači su iskoristili faktor iznenađenja, te došli do prvih kuća u naselju. Branioci su prilično kasno reagovali i otpočeli borbu za obranu Kotora. Borba je bila žestoka i teška. Nesreća je bila što nije bilo dovoljno zolja za gađanje tenkova. Čak šta više, neke su bile neispravne, te su tenkovi ušli u naselje. Branioci su odolijevali i polahko se izvlačili prema obližnjoj šumi i Zagrađu, te se uz

minimalne gubitke izvukli. Zatim su konsolidovali snage u Zagrađu i krenuli u protunapad da bi istjerali četnike iz naselja. Neoprezno su krenuli preko starog Kotora (Starog Grada), a tu je bila zasjeda, za koju nisu znali. U zasjedi su bili četnici sa snajperom i sijačem smrti. U takvoj zasjedi, iznenađeni, branioci su doživjeli najveće gubitke od početka agresije na Kotor Varoš. U tom napadu herojski su poginuli: komandir Nera, njegov zamjenik Spržo, Bili, Nevzad, Muharem, Ivica, Mića, Barišić Jadranko, Bato, Zdravko Vidović i mnogi civili koje četnici nisu poštedili, pa čak niti staru nanu staru preko 100 godina i njenu retardiranu kćerku. Naneseni su gubici i četnicima, ali ono što su oni uradili u Kotoru, bila je ogromna tragedija i udarac koji je nanesen cjelokupnoj borbi na slobodnoj teritoriji.

5. Pješadijski napad na Duratovce i Ravne desio se u avgustu mjesecu iz pravca grada, preko voćnjaka Barica, i to s velikim snagama. Branioci su na vrijeme osujetili napad. Napadači koji su krenuli poslije jakog artiljerijskog razaranja, su se pretrčavajući približavali linijama obrane. Branioci su ih mudro pustili da priđu što bliže, ne otkrivajući svoje vatrene položaje, i tek onda otvorili vatru. Borba nije dugo trajala. Za nepun sahat vremena sve se stišalo. Četnicima su naneseni veliki gubici, zarobljena su tri agresorka vojnika, specijalno sanitetsko vozilo sa vozačem i mnogo oružja i opreme. Na svu sreću branioci nisu imali gubitaka, osim slučajeva lakšeg ranjavanja.

Svoju nemoć četnici su pokušali nadoknaditi upotrebom modernih aviona, i to na tako mali broj branilaca, još uz to slabo naoružanih i bez protuavionskog oružja. **Avionski napadi si krenuli u junu. Bilo ih je dva...**

Prvi avionski napad bio je na Večiće u jutarnjim satima. Slučajno sam se sa Spržom nalazio u Večićima. Sjedili smo u ratnoj kuhinji i počeli da doručkujemo. S nama je bio Smajo Hadžirić-Pukovnik, Šefko Rabihić i još nekoliko ljudi. Čuli smo avione, ali smo smatrali da je to samo psihološko zastrašivanje i nismo vjerovali da će bacati bombe. No, poslije nekoliko minuta počelo je bombardovanje. Bilo je to snažno bombardovanje. U prvi mah nismo bili svjesni razorne moći avio bombe, jer to niko od nas nije iskusio. Kada je napad prestao, otišli smo u selo misleći da ima veliki broj poginulih, ranjenih, pogotovo što niko nije znao da će do toga doći. Ali, hvala Allahu, samo su dvije osobe poginule, a nekoliko

ranjeno, jer su sve bombe pale na livade, voćnjake a ne po kućama ili na linije obrane. Ustanovili smo da su bačene napalm bombe-zapaljive i kasetne bombe, te jedna posebno velika, tzv. "krmača" bomba. Ona je sama iskopala rupu veličine jedne veće prostorije. Selo je ipak bilo oštećeno, a stanovnici u velikom strahu, ali kada se ustanovilo da nema mnogo ljudskih žrtava, nastalo je bolje raspoloženje, jer je dobivena još jedna bitka.

Drugi avionski napad se desio na obrambenim linijama Sokolina, istog dana kada i na Večiće, ali je korišteno manji broj aviona i manje avio bombi. Gađali su po linijama obrane tamo gdje je slučajno bio razapet šator, pa su mislili da nešto važno ima u tom šatoru. Nisu gađali direktno po selu, pa nedužno stanovništvo nije stradalo, a branioci nisu imali žrtava.

6. Pješadijski napad na Hadrovce, Doljane i dio Jakotine se desio krajem septembra. To je bio prvi dugotrajni, žestoki napad agresora, koji je trajao nekoliko dana. Kao i u svakom napadu, prvo su artiljerijski bukvalno preorali Badnjeve, gdje je bila najisturenija linija obrane prema agresoru a između Hadrovaca i Jakotine. Pored linija obrane, agresor je artiljerijom razorio sela Hadrovce i Doljane. Sela su bila totalno uništena, te više nije bilo uslovno za stanovanje. U pauzama između granatiranja a i pod granatama, stanovnici su se izvukli nekoliko kilometara dalje od sela u šumu. Iako je napad trajao dugo, napadači nisu uspjeli probiti linije obrane. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke u ljudstvu, a kod nas nije bilo puno žrtava. Na našu žalost poginuo je komandant 105. Odreda, **Ćerim Huseinović** i jedan branioc iz Jakotine **Grgić** te manji broj lakše ranjenih branioca i stanovnika prilikom bombardiranja. Pored ovih jakih napada, koje smo zvali "vikend četnici", pošto su se redovito dešavali subotom-nedjeljom, kada su velike snage dolazile iz Banje Luke, Prijedora i ostalih gradova Bosanske krajine da bi pomogli domaćim četnicima. Bilo je mnogo manjih pješadijskih napada, koje su izvodili domaći četnici iz TO i policije, ali ih ne bih sada nabrajao, jer su za nas bili svakodnevnica, nisu bili vojno značajni. Četnici nisu mogli tako niti metra uzeti naše slobodne teritorije.

Kada je agresor vidio da ima gubitke u svakom pješadijskom napadu, od bijesa i nemoći što ne može slomiti naš otpor, onda je koristio artiljeriju koje su imali u izobilju, te su svaki dan granatirali , kako linije obrane tako i sela i naselja slobodne teritorije. Najobimnije granatiranje doživjeli su branioci i stanovnici Večića.

Pored minobacača i haubica, najveća opasnost je bilo tenk, koji je bio postavljen kod prodavnice u Vrbanjcima, te sa udaljenosti od oko 800-900 metara vazdušne linije, svaki dan i noć tukao granatama branioce i stanovnike Večića. Mislim da su potrošili hiljade granata da bi srušili samo donju džamiju u Večićima, koja je opet imala težak i nepristupačan položaj. Pa su je uspjeli srušiti tek krajem augusta mjeseca. Neprijatelj je očito bio bijesan, ne samo zbog gubitaka, već što smo mu vezali velike vojne snage, a zbog tako malog prostora.

Toliko su bili bijesni da su znali dnevno ispaliti i po 2000 granata, a mi smo to pomno bilježili u ratni dnevnik. Čak su sve električne linije i telefonski stubovi bili srušeni, kao i brojne kuće. Gađana je cjelokupna linija obrane, sva sela a posebno selo Večići. Cijeli niz artiljerskih gnijezda sa minobacačima velikog kalibra protezao se duž njihove granične teritorije od Vrbanjaca, Novakovog Brda, Kožare, Potkučnica, do Jelšingrada. Tu su bili deseci "praga" i "patova"... Ali najrazornije su bili granate ispaljivane iz haubica sa područja Skender Vakufa, dakle iza naših leđa, sa udaljenosti od 10-tak kilometara. Dakle, tučeni smo bukvalno sa svih strana. Takva jedna granata nije eksplodirala a Večićani su iz nje izvadili 12 kg eksploziva.

Da je njihova moć razaranja velika, lično sam se uvjerio jedne noći kada sam se našao u Bilicama, a odatle su se jasno vidjeli veliki plameni otsjaji iz pravca Skender Vakufa, gdje su bile locirane haubice. Poslije svakog ispaljivanja vidio se ogroman plamen, i svijetlost a poslije nekoliko sekundi čula se strašna eksplozija i razaranje. Bez obzira na sve granate, braniocima i stanovništvu nije slomljen duh obrane, već naprotiv bili su ponosni u tim najtežim vremenima. Agresor je sigurno računao upravo i na pad morala poslije tako intenzivnog granatiranja, a onda bi uslijedili pješadijski napadi. Naravno išlo se i na iscrpljivanje naših rezervi municije, pa hrane te ostalog. Sa naše strane bilo je manjih akcija.

Te manje akcije su planirali komandiri odreda s komandirima četa i vodova, uglavnom u svojoj zoni odgovornosti, jer su najbolje poznavali teren. Bilo je izuzetaka kada su legendarni Spržo, Nera, Džemo, Paraga, Šime i ostali znali izvesti manju, ali brzu akciju diljem agresorske teritorije. Neprijatelja su iznenađivali, a on nije mogao nešto slično uraditi na našoj teritoriji, već bi se osvećivao na nemoćnim Muslimanima i Hrvatima-civilima, koje su sreli ili hapsili

na teritoriji koju su kontrolisali. Nama je veoma žao bilo tih naših ljudi, koji su ostali kod njih, ali im nismo mogli pomoći. Te sve informacije smo saznali od pojedinih naših napaćenih i prestrašenih ljudi, koji su imali sreće da pobjegnu sa njihove i dođu na našu slobodnu teritoriju.

Borci dobrovoljci iz Bosanske krajine

Među braniocima općine Kotor Varoš, bilo je patriota iz drugih općina. Prva grupa nam je došla u julu mjesecu. Neki su došli kasnije s pripadnicima 1. Bojne iz Dobratica, neki su se ovdje zatekli u toku agresije, jer su došli rođacima u posjet, a jedna manja grupa se probila kroz agresorske linije dolazeći iz Vrbanje, poznatog predgrađa Banje Luke. To su:

MIRSAD ŠVRAKA, iz Mehovaca, Banja Luka, hrabro poginuo u Bilicama ,

RAMADAN ČAVKA, AMIR ČAVKA, ENVER OSMANČEVIĆ, ZEKERIJAH KARAT, ERMIN ČULUM, EMIR HELDIĆ, ENVER MEHINAGIĆ, NEDŽAD KAPIĆ, BESIM policajac, MUHAMED DŽANANOVIĆ policajac (rođen u Sanskom Mostu), svi iz Vrbanje, Banja Luka,

RAMIZ HUSIĆ, HAZIM HUSIĆ, SAKIB JUSUFOVIĆ i OSMAN MAŠIĆ iz Memića i Basića,

SABAHUDIN AVDIĆ, FERID AVDIĆ, BESIM AVDIĆ, HIDAJET SEJDIĆ, IDRIZ SEJDIĆ, svi iz Čelinca.

Kada su se ovi mladići probili kroz agresorske linije i došli među branioce, to je veoma pozitivno psihološki djelovalo na branioce i stanovništvo. Rame uz rame sa Kotor-Varošanima su branili linije obrane slobodne teritorije, ništa manje hrabri i borbeni od domaćih boraca. Oni su potvrdili da je trebalo još mnogo mladića da dođe iz Banja Luke, ali agresor je saznao za to i čvrsto okružio Vrbanju na čijim području je jednako bilo moguće izaći iz Banja Luke prema Kotor Varoši. Hvala im na njihovom patriotizmu i želji da se bore za Bosnu.

Veliko veselje i radost kod branitelja i stanovništva su se desili u mjesecu julu, kada je iz Travnika preko šuma stigla grupa naših hrabrih ljudi da nam pomogne. Tada smo već imali informaciju da u Travniku, u zoni odgovornosti Dobratića, između Jajca i Travnika, ima Kotor-Varoška vojna formacija, 1. Bojna, koja je formirana u

Zagrebu a sastavljena od Bošnjaka i Hrvata, koji su radili u inozemstvu, te kao dobrovoljci formirali tu jedinicu.

Kada je došla prva grupa, koja je brojala 20-25 boraca, obučenih u alfa uniforme, donijevši sa sobom municiju i lijekove, to je za nas puno značilo. Nadali smo se da će ta jedinica iz Dobratića u grupama nama doći te nam pomoći. Istina, dolazak do nas je bio rizičan, jer je trebalo proći oko 20-30 km preko neprijateljske teritorije, ali naši borci su bili vični kretanju kroz šume noću, a vojnički su bili veoma spremni.

Nažalost, samo će još jednom doći grupa pripadnika 1. Bojne na čelu sa komandirom Karajicom...

Moram napomenuti da je prva grupa iz 1. Bojne, vođena ogromnom željom da pomognu nama i da vide svoje familije, došla na područje općine Kotor Varoš bez saglasnosti komande 1. Bojne. Želim posebno spomenuti dvojicu boraca iz te grupe: Raifa Alagića i Seada Menzila, koji su kasnije ušli u komandu, Raif u Komandu 84. Odreda a Sead u komandu 55. Odreda, te svojom hrabrošću i umijećem pomogli braniocima u teškim vremenima. Nažalost, kasnije u povlačenjima, Raif je poginuo.

Također moram istaći da je dolaskom grupe pod komandom Karajice, došlo do narušavanja jedinstva u redovima branilaca Kotor Varoši, Bošnjaka i Hrvata. Razlog je bio što je Karajica donio pismenu naredbu od zapovjednika 1. Bojne, **Zorana Piličića**, u kojoj je traženo da Karajica preuzima komandu i uspostavlja HVO komandu na teritoriji koju su zajedno branili Muslimani i Hrvati, a gdje nije bilo nikakvih međusobnih problema, a kao što se vidi bili su vojno poptuno jedinstveni i organizovani.

Velikom mudrošću štaba i branilaca, to je prevaziđeno, te nije došlo ni do kakvih većih zamjeranja ili problema. Međutim, to će se odraziti kasnije rezultirajući povlačenjem i napuštanjem linija obrane od strane branilaca dominantnih kota Sokolina. Povlačenjem i napuštanjem linija obrane sa Sokolina, obrana teritorije koju agresor nikada nije zauzeo, je došla u pitanje.

Meni tada nije bilo ništa jasno. Šta se to desilo sa hrabrim Viševljanima, Sokoljanima i ostalim.Kada sam došao u Travnik, sve mi je postalo jasno. Tada sam shvatio što 1. Bojna nije napustila Dobratiće, te došla nama u pomoć, jer je bila dobro naoružana i opremljena. Shvatio sam zašto hrvatska većinska sela i naselja predaše oružje, te odustaše od odbrane Kotor Varoši. To je bila

politika HVO-a i HDZ-a, politika dogovora o podjeli Bosne između agresora četnika, a kasnije agresora HVO-a,većeg dijela, i politike HDZ-a, sve isplanirano u Zagrebu a potpisano u Karađorđevu između Tuđmana i Miloševića. Jako mi je žao i teško što se to desilo sa Bosnom i sa dva naša naroda, koji su imali dobre odnose kroz povijest, a sada se to djelomično odrazilo i na nas s općine Kotor Varoš. Zamjeram čelnicima HDZ-a Kotor Varoš, a kasnije Karajici i njegovim saradnicima, što nas razdvojiše i umjesto naše sigurne pobjede i opstanka, jer najslađe se brani svoja babovina i djedovina, dovedoše nas da morasmo napustiti naša ognjišta, što se ovdje nije desilo u zadnjih tristo godina, ali najviše zamjeram Bošnjacima, (kojih je bilo u čitavoj BiH), koji su predali oružje i čak zastupali interese ove politike, pa baš oni su se morali boriti svim sredstvima za Bosnu, jer oni nemaju rezervnu domovinu kao Hrvati. Jedino u Bosni mogu se osjećati svojim na svome.

Poslije napuštanja Sokolina, velika slobodna teritorija koju smo kontrolisali, došla je u pitanje, jer su Sokoline imale strateški položaj. Tim činom slobodna teritorija biva podijeljena na dva dijela, te ju je nemoguće bilo braniti. Žalosno je bilo pogledati napuštene Sokoline, kada sam posljednji prošao kroz njih, tu se malo zadržao nakon mog povratka iz Donjih Vrbanjaca, poslije razgovora s braniocima Sokolina. Već je padala noć kada sam napuštao Sokoline zajedno s rođakom **Rasimom Alekićem**, prisjećajući se usput nama obojici dragih ljudi iz Viševaca i Sokolina, a posebno svog zamjenika poginulog heroja **Gorana Markovića** njegovog zamjenika **Buljana i svećenika** iz crkve u Sokolinama. Obojica smo bili uvjereni da bi Goran, iako mlad, svojim autoritetom i mudrošću, zajedno sa svećenikom i Buljanom, spriječio napuštanje linija obrane, za koje su živote dali stanovnici Viševaca, Sokolina i ostalih sela. Napuštajući Sokoline već smo čuli brujanje tenkova i kamiona koji su dolazili iz pravca Skender Vakufa, da bi bez ispaljenog metka ušli i preuzeli kontrolu nad našim do jučer čvrsto branjenim linijama.

Teško sam to sve podnio, ali moralo se dalje. Sazvao sam hitno štab. Donesene su jedino ispravne odluke, a to je da se veći dio stanovništva smjesti u šume, pošto je još bilo toplo vrijeme, ali da se hitno pripremi boravak u zimskim uvjetima koji će uskoro nastupiti, jer postojeće kuće su uništene bombardiranjem. Taj problem oko stanovništva bi možda riješili, ali smo procijenili da ne možemo

braniti i obraniti teritoriju u slijedećim pješadijskim napadima, koji će za agresora biti lakši za izvesti, poslije zauzimanja Sokolina. Štab donosi presudnu odluku, jedinu ispravnu, da se civilno stanovništvo uputi u selo Šibove, da traži posredovanje Međunarodnog Crvenog križa, te da izađu na slobodnu teritoriju Travnika ili Hrvatsku. Znali smo šta bi se desilo sa stanovništvom, ako bi ga četnici prilikom zauzimanja sela tu zatekli. Tako smo civilno stanovništvo uputili prema Šibovima, ali smo im preporučili da kažu da su bili primorani da pomažu braniocima, da nam daju stoku i hranu, da sve što treba svale na nas, samo da sa sebe skinu odgovornost, kako bi organizirano napustili općinu. Žalosno je to bilo, ali drugog izlaza nije bilo.

Druga važna odluka je bila da svi branioci i njihove porodice, koje se nisu smjele prijaviti u Šibove, organizovano u grupama, po tačno utvrđenom rasporedu, po noći napuste ovaj dio slobodne teritorije, te pređu na drugi dio u Baštinu i Bilice. Žao mi je bilo što se nisam tada vidio sa predsjednikom SDA Hadžijom Fikretom, prije nego što se on uputi sa stanovništvom u Šibove. Ove su odluke bile izvršene kako je dogovoreno.

Na našu veliku radost stanovništvo je dobilo mogućnost napuštanja teritorije Kotor Varoš, među ostalim zahvaljujući dolasku grupe stranih novinara u Banja Luku, što sam kasnije saznato. Istovremeno branioci u velikom broju uspjevaju proći neprijateljske linije i preći na slobodnu teritoriju u selima Baštine, Bilice i Plitska.

Poslije svih tih dešavanja na Sokolinama u razgovoru sa Esom Huskićem, koji me je pitao što mislim poduzeti u narednom periodu, jer nikakva pomoć ne dolazi s preostale slobodne teritorije, misleći na Travnik i Jajce koji su nam bili najbliži, te predložio da razmislim o izvlačenju prema Tešnju ili Jajcu. Pa mi smo bili mjesecima u potpunom okruženju, bez gotovo ikakve ozbiljnije pomoći, opskrbljujući se oružjem i municijom iz borbi s neprijateljom, dobar dio stanovništva napustio je teritoriju, a preostali teško da će zimu prezimiti van kuća. Nismo imali lijekova, a i hrane je nedostajalo. Spomenuo mi je ime brata hadžije Mehe Aganbegovića, koji je radio na svim šumskim putevima, te dobro poznaje teritorije prema Jajcu i Tešnju. Kada sam bolje razmislio, shvatio sam da bi to bilo izvodljivo, pa sam stupio u kontakt sa Aganbegovićem, te mi je on kazao da zaista dobro poznaje sve puteve prema Jajcu i Tešnju, jer

ih je godinama gradio sa svojom firmom. No, imao je jedan uvjet, a to je da mu ženi i djeci obezbjedim novac kojim bi uplatili za konovoj koji stanovništvo izvodi izvan općine.

To sam mu učinio, a njemu kazao da za ovaj razgovor niko ne smije znati.

Poslije tog razgovora sam dosta rasterećeniji nastavio rješavati mnoge probleme, jer sam sada znao da ako budemo morali napustiti općinu, da imamo šansu da se izvlačimo prema slobodnoj teritoriji. No o ovom nisam konsultirao nikoga u štabu, niti sam im to kazao, ostavio sam to da im kažem ako to bude nalagala situacija. Sve sam se nadao da nećemo doći u stanje da bi morali napuštati teritoriju naše općine.

Napuštajući Hadrovce, Jarčišće, Doljane, Ravne, Duratovce i Vranić, bilo mi je teško isto kao kada sam prolazio kroz puste Sokoline, jer znao sam da će već sutra agresor nesmetano ući, kada vidi da smo ih napustili, opljačkati ih i razoriti. Drugog izlaza nije bilo. Tješio sam se i sam sebi govorio da je to privremeno, da je to jedini ispravan potez, da ćemo se vratiti ponovo, jer je to naše i ne može nam to niko oduzeti. U takvim mi slima, jako umoran, i ja sam prešao na suprotnu stranu slobodne teritorije u Baštine. Već je bila zora, dolazio je drugi dan, sebi sam govorio da moramo dalje i ne okreći se nazad.

Poslije kraćeg odmora i kahve koja me je okrijepila, neko od saradnika me je obavjestio da je i posljednja grupa na čelu sa Memom uspješno napustila teritoriju, te prešli u Baštinu. Ta vijest me je obradovala, ohrabrila te dala novu snagu da nastavimo dalje. Stupivši u dodir s mnogim braniocima, vidio sam na njihovim licima tugu i zabrinutost. Sigurno i njima je bilo teško što su napustili linije obrane, te se povući na ovaj slobodni teritorij.

Zbivanja u MZ Šiprage i Gornja Prisočka

Na ovom području nisam aktivnije djelovao i nisu mi poznate pojedinosti o zbivanjima na tom prostoru... O dešavanjima u Šipragama i Gornjoj Prisočki govore trojica potpisnika informacije.

Dana 11/12 juni 1992. godine je blokirana cijela općina Kotor Varoš. Samim tim je blokirana i MZ Šiprage, odnosno na ulazu i izlazu iz Šipraga postavljeni su vojni punktovi uz pojačani broj rezervnog sastava policije. Pored ostalog, ograničena su kretanja

stanovništva, a svaki ulaz i izlaz u Mjesnu zajednicu je bio pod vojnom kontrolom. Narod je uhvatila panika. Zavladala je neizvjesnost. Kružile su razne informacije o događanjima na terenu općine i šire. Skoro 90% stanovništva je tih dana napustilo Šiprage, te otišlo u okolna sela kod rodbine.

Već od ranije na terenu MZ-a su postojali mješoviti Krizni štabovi, koji su se više bavili sporednim stvarima, počev od povremene pucnjave kroz naselja, sitnih ekscesa te sl. Suština aktivnosti KS je bila usmjerena na ubjeđivanje naroda da ne pruža otpor, da preda naoružanje, da se vrati na radna mjesta uz potpisivanje tzv. lojalnosti i slično. Dakle, tadašnji mješoviti krizni štabovi bili su u službi novoformiranih vlasti srpskog agresora.

Uslijedili su sastanci povjerenika iz naših sela sa pretstavnicima Kriznog štaba SDS, vojske i policije u svezi predaje lovačkog naoružanja, da bi kasnije oni insistirali na predaji i drugog naoružanja, koje su navodno građani posjedovali. Ali uskoro počinje svakodnevno policijsko privođenje ljudi za koje su sumnjali da imaju oružje, a naročito privođenje porodica ljudi, koji su se nalazili u Travniku u I Bojnoj (vojna jedinica), odnosno kasnije u Šipraškom bataljonu. Sa područja Šipraga svi Bošnjaci i Hrvati zaposleni u poduzećima na području općine, dobili si otkaze već 11.06.92., jer nisu potpisali lojalnost srpskoj vlasti. Istovremeno djeca više nisu mogla u školu, jer su bila pod stalnom velikosrpskom presijom od strane nastavnika da uče pravoslavnu himnu ("Bože pravde")da pišu isključivo ćirilicom, da moraju učiti pravoslavnu molitvu i pravoslavne svijeće, krstiti se, da uče da su četnici oslobodioci svesrpskog roda, a Muslimani Turci, Hrvati ustaše i sl. Niko nije mogao ići izvan Šipraga, izuzev nekih pojedinaca koji su imali posebne dozvole, odnosno koji su bili saradnici okupatora (M.Z., M.Z, S. L., A.K., N.K., A.V. i H.D.).

Međutim, grupa pribranih i odlučnih ljudi koji su bili svjesni situacije, odlučili su da se stave u zaštitu svog naroda od uništenja . Tako se formira Krizni štab u ilegali. U taj KŠ ušli su: Mustafa Fazlić, Mirzet Ljubenović, Semko Lozić, Husein Bilić, Irfan Bilić, Avdo Kurdić (iz Šipraga), Mujo Kovačević, Enes Kovačević, Mustafa Kovačević, Mustafa Palić Adem Duraković i Eniz Palić (iz Gornje Prisočke).

Ovaj štab, odnosno ILEGALNA GRUPA, igra značajnu ulogu u kontaktima s narodom. Narod masovno odbija mobilizaciju, ne šalje

djecu u škole, ne nasjeda intrigama i špekulacijama, te nema niti govora o predaji oružja, izuzev manjeg dijela koje je bilo registrirano, i koje su predali krajem juna 1992. Ova grupa samosvjesnih ljudi priprema na neki način narod na oružani otpor, da se zaštiti od mogućih klanja i masakra, ili pripremi za eventualno izvlačenje i evakuaciju na slobodnu teritoriju, koju je već tada kontrolisala Armija RBiH.

Već u julu 1992. godine na Perli se uspostavlja kontakt sa Zijadom Kovačevićem i Hajrom Palićem, koji su već organizovani u Prvoj bojnoj brigadi Kotor Varoš. Oni stupaju u kontakt sa Asimom Kovačevićem. Tada ilegalna grupa prvi puta od njih dobiva uputstvo kako da radi na pripremi terena za organizovani ulazak naše vojske u Šiprage, te pružanje oružanog otpora agresoru.

Dana 17.10.1992. u Šiprage sa planine Vlašić stiže prva izvidnica u sastavu:

1. Hikmet Bilanović iz Šipraga
2. Ibrahim Jusufović iz Šipraga
3. Esko Bajrić iz Šipraga.
4. Sejo Selava iz Gluhe Bukovice,
5. Esmin – Kubi Kuburaš iz Ključa,
6. Adem Hodžić, iz Ključa.

Ova izvidnica ilegalnoj grupi donosi konkretne zadatke i to:

- snimiti stanje raspoloživog naoružanja kod naroda, na koje se može računati;
- iznaći mogućnosti ubacivanja Šipraške jedinice sa Vlašića na teren Šipraga;
- stalno pratiti i snimati sva kretanja i djelovanja četnika, njihovu eventualnu suradnju s narodom, brojnost, naoružanost, pravce i vrijeme kretanja patrola, organizacije punktova, te smjenjivanje na punktovima itd..

Izvidnica, neprimjećena, se vraća iz Šipraga na Vlašić, a ilegalna grupa odgovorno radi na sprovođenju ovih zadataka.

Novembra 1992. dolazi druga izvidnica od 11 boraca:

1. Mirsad Palić, iz Šipraga, 6. Muhamed Karadžić iz Ključa,
2. Osman Palić, iz Šipraga, 7. Mirsad Kazić, iz Šipraga,
3. Hikmet Bilanović, iz Šipraga, 8. Esmin Kuburaš, iz Ključa,
4. Nermin Lozić, iz Šipraga, 9. Alen-Hodža Kujundžić, iz Ključa,
5. Mirso Dunić, iz Šipraga,

te još dva momka koji su se prezivali LIČANIN i COKI, imena im ne znamo, a bili su Hrvati po narodnosti.

Dio ove izvidnice, njih pet (Ličanin, Kubi, Hodža, Muhamed i Coki) odmah se vraćaju na Meokrnje, a šest ih ostaje u Šipragama (Palić Mirsad, Palić Osman, Bilanović Hikmet, Lozić Nermin, Dunić Mirso i Kazić Mirsad). Njihov je zadatak bio da odu u Večiće gdje bi trebali deblokirati radio stanicu. Međutim, narod i borci Večića su već bili u proboju, tako da nisu niti otišli u Večiće.

U Šipragama su ostali sedam dana radeći skupa s ilegalnom grupom na zadacima otpora srpskom agresoru. Nakon toga njih šest se vraća na Meokrnje, a sa njima odlaze iz Šipraga: Mustafa Fazlić, Mirzet Ljubenović, Sead Bilanović i Omer Bajrić.

Ilegalna grupa u Šipragama dalje radi na dobivenim direktivama, te čvrsto drži situaciju pod kontrolom. Kako je vrijeme odmicalo, vršene su pripreme za organizovani ulazak u Šiprage, te oružani otpor agresoru. Međutim, tadašnja situacija i aktualni događaji nisu bili takvi da se organizovano može ući u Šiprage.

U decembru 1992. U Šiprage dolazi treća izvidnica u sastavu Osman Palić, Hajro Palić, Adil Duraković, Hikmet Bilanović i Ismet – Zolja Lozić. Ova izvidnica, uz konkretna zaduženja, donosi dvije radio stanice. Sa radio stanicama su direktno radili Eniz Palić i njegov pomoćnik Mustafa Palić. Podatke su dobivali od članova ilegalne grupe preko Huseina Bilića, koji je bio direktno zadužen za rad stanice, od slanja telegrama, mijenjanja šifri itd. Sa trećom izvidnicom je dogovoreno da će naoružana vojska organizovano doći u Šiprage do 15.04.1993 godine.

Treća izvidnica donijela je još konkretnije zadatke ilegalnoj grupi. Treba još više raditi sa narodom da bi sačuvao postojeće i nabavio novo oružje, da se ne izlazi za Vens Ovenov Plan za Bosnu, da se i dalje ne odaziva na mobilizaciju , te da se djeca i dalje ne šalju u školu.

Krajem 1992. godine dovedena je u Šiprage posebna jedinica Vojne policije I Krajiskog korpusa (srpskog), koja je u suradnji sa civilnom policijom radila na izuzimanju navodnog naoružanja, te redovnom privođenju i (uz maltretiranje) ispitivanju građana , a posebno viđenijih ljudi iz sela i zaseoka.

Početkom 1993. godine pojedini pripadnici srpske vojske počeli su upadati u sela i zaseoke te pljačkati stoku i druge stvari. Pojedini naši ljudi su se suprostavili pljački, ali su odmah ubijeni. Te civilne

žrtve ubojstava su RAMO KERIĆ u Kerlama, IBRO GARIĆ u Gornjim Šipragama, te MUNIRA DUNIĆ u Dunićima.

Naročit pritisak na građane u traženju oružja bio je izražen u martu 1993., da bi početkom aprila uslijedilo hapšenje 36 građana s područja Šipraga, koji su bez ikakvih dokaza o krivici proslijeđeni u zatvor u Kotor Varoši, Tunjice i Mali Logor u Banjoj Luci. Nakon toga grupa Bošnjaka je imala sastanak sa srpskim komandantom **Trivićem Jankom**, koji je tada građanima dao rok od tri dana da predaju svu stoku, bijelu tehniku, poljoprivredne mašine, auta i sva druga dobra, jer moraju što prije napustiti područje Šipraga. Nakon petnaest dana srpski agresor započeo je plansko iseljavanje cjelokupnog stanovništva. Oko 1000 porodica, ili oko 3800 ljudi, žena i djece, od ukupnog broja od 4500, je natjerano na iseljavanje. Od kraja aprila do decembra 1993. godine, iseljeno je ovih 1000 porodica,a još svaka porodica je morala platiti po 300 DM da bi živi izašli. Samo 150 porodica je planski ostavljeno, ali skoncentrirano u Šipragama, čiji su članovi postali praktički srpski robovi, koji su korišteni za sve fizičke poslove (oranje, sječu šume, uzgoj stoke). Pri tome ljudi su redovno fizički zlostavljani, baš kao robovi, stavljani na prve borbene linije da kopaju rovove na planini Vlašić, te da služe kao živi borbeni štit.

Kako je vrijeme proticalo, veza Šiprage-Vlašić se neprestano održavala i zadaci sprovodili. Prošao je i 15.april 1993., datum do kada je trebalo u vojnim formacijama ući, ali to se nije dogodilo. Razlog tomu je što Komanda Armije BiH iz Travnika nije to odobrila, jer je iznenada zaprijetio sukob s ekstremnim dijelom HVO, a što će se ubrzo i dogoditi.

Pošto su srpske vojne snage vršile jak pritisak na stanovništvo da se preda legalno i ilegalno oružje u određenim rokovima, ilegalna grupa traži mišljenje od Zije Kovačevića

O tome što činiti u ovakvim okolnostima. Dobija se poruka da se oružje zadrži do daljnjeg, a ako to nikako ne može, da se postepeno predaje, kako bi se izbjegla tortura i maltretiranje stanovništva.

Međutim, sukobom s ekstremnim HVO otvara se novi front za Armiju BiH, te ilegalna grupa s Vlašića dobiva depešu da od njihovog odlaska u Šiprage nema ništa, da se snalazimo prema situaciji, da pomognemo narodu da se organizovano povlači prema Novskoj, jer su putevi za Travnik bili već blokirani vojnim aktivnostima. I dalje se održavaju kontakti i traže uputstva. No,

otvaranjem drugog fronta prema HVO, zapravo njihovom dogovorenom predajom (dogovor Tuđman – Milošević) srpskoj vojsci na Vlašiću, četnici dolaze do saznanja o jakoj ilegalnoj bošnjačkoj grupi u Šipragama. Stoga četnici u Šipragama pojačavaju mjere praćenja i kontrole određenog broja ljudi, a posebno se angažuju na otkrivanju radio stanice. U junu 1993. hapse i zatvaraju pojedine Šipražane osumnjičene za kontakte sa Armijom BiH. Uhapšeno je oko trideset ljudi.

Četnici svojstvenim metodama tučnjave i mučenja uhapšenih u VIZ-u u Banjoj Luci i zatvoru na Tunjicama su ovaj broj sveli na 12 lica optuženih za pripremanje ustanka, naoružavanje Bošnjaka, instaliranje radio stanice, špijunažu i kontaktiranje s jedinicama Armije RBiH. A to su:

1. Mujo (Beširа) Kovačević, 7. Semko (Refika) Lozić,
2. Mustafa-Regan (Šerifa) Kovačević, 8. Avdo (Juse) Kurdić,
3. Enes-Zajo (Osmana)Kovačević 9. Eniz (Muje) Palić,
4. Adem (Ale) Duraković, 10. Mustafa (Muhameda) Palić
5. Husein (Sulejmana) Bilić,
6. Irfan-Pipa (Mehe) Bilić,

Optužnice su oslobođeni Adil-Zaco (Mustafe)Bašić i Adem (Ibre) Mujanović.

Deset pripadnika ilegalne grupe su suđeni od 20-25.09.1993. godine, osuđeni na kazne zatvora od po dvije do petnaest godina. Međutim, u okviru postignutog dogovora naših vlasti i agresora o zamjeni "svih za sve", došlo je do razmjene 09.10.1993.. Odmah po dolasku u Travnik svi članovi ilegalne grupe se priključuju Armiji RBH, u 27.BBR., s tim što je Adil (Mustafe) Bašić došao u 7.BBR 11.09.1994., dok je Adem (Ibre) Mujanović ostao na liječenju u SR Njemačkoj.

Napomena: Vjerodostojnost, te validnost iznesenih podataka potvrđuje svojim punim potpisom članovi komande tadašnjeg "ŠIPRAŠKOG BATALJONA" sa kojima je ilegalna grupa surađivala.

Potpisnici informacije

 Mustafa Fazlić, k-dant Mirzet Lubenović Hajro Palić, k-dant
Načelnik štaba 27.bbr. 1bb/27bbr.

Poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma, od preostalog bošnjačkog stanovništva iz Šipraga, preko 60 mladića je pješke

uspjelo da se probije do Travnika kako bi izbjegli služenje u srpskoj vojsci, odnosno prijavili se za služenje u Armiji BiH. Također, veliki broj porodica poslije 1995. godine je napustio područje Šipraga, jer su redovno maltretirani od predstavnika SDS-a, a naročito su bili izloženi maltretiranju porodice baš od ovih mladića.

U navedenom periodu svi zaseoci, njih 22, su sistematski devastirani, odneseno je sve sto se moglo odnijeti, da bi u septembru 1996.god., bilo minirano 16 zaseoka, sve kuće, jer su četnici strjepili od povratka ljudi nakon potpisivanja primirja.

Bez obzira, hrabri Šipražani , željni svoga kraja, počeli su se vraćati u julu mjesecu 1998. godine, to su bili prvi povratci na područje tzv. Entiteta sa srpskom većinom.

Pripreme i izlazak stanovništva i boraca u Travnik

Nismo imali vremena da razmišljamo, pošto je pred nama bilo puno problema koji se moraju rješavati: smještaj boraca i manjeg broja njihovih užih porodica, koji nisu smijeli ići u Šibove da izađu konovojem, dogovoriti sa **Dragom Bandalom** kako rasporediti i pojačati linije obrane sa novopristiglim borcima iz druge zone odgovornosti, te mnoge iskrsle probleme.

Očekivao sam da ćemo biti dobro prihvaćeni, jer ćemo ojačiti njihove linije obrane. Da će taj dio teritorije biti lakše zajednički i odbraniti, a naći rješenje kako se spojiti s Večićima, i preostalim dijelom slobodne teritorije Donjih Vrbanjaca i Postolja, kako se braniti i opstati u novonastalim okolnostima, nakon povlačenja sa Sokolina i lijeve strane Vrbanje.

Nažalost, našim dolaskom na taj dio teritorija primjetio sam da nešto nije u redu, i da nismo prihvaćeni kako bi bio red. Pogotovo sam primjetio rezervisanost kod pripadnika 1. Bojne koji su došli sa Karajicom. Čak su optuživali branioce da pljačkaju kuće u koje su se smještali u Plitskoj, iako ih je stanovništvo uglavnom napustilo i odnijelo što je bilo vrijedno, jer su konovojem otišli za Travnik, tako da o nekoj pljački nije bilo niti govora, a naše nije zanimalo tuđe kada su svoje sve ostavili. Odmah sam znao da je za rezervisanost prema nama, te ta optuživanja postojao drugi i dublji razlog, ali sam bio uvjeren da ćemo imati drugi odnos i podršku od mog pomoćnika **Drage Bandale** i većine branioca uz njega. U takvim okolnostima

organizacija je malo teže išla, ali kako je vrijeme prolazilo, svi smo se navikavali na takvo stanje.

Jedno predvečerje, prolazeći pokraj kuće Drage Bandale i njegove porodice, on me je pozvao da svratim da popijemo kahvu. Razgovarali smo o tekućim problemima, ali u njegovom ponašanju i razgovoru osjetio sam da želi nešto dodatno kazati. Poslije malo vremena tako je i bilo. Bio je kratak govoreći: "Muhamede, mi idemo". Mi idemo autobusima". U prvom momentu mislio sam da se šali sa mnom, a onda sam vido da on ozbiljno govori. Počeo je nakratko obrazlagati, te je kazao da se stupilo u kontakt sa predstavnicima agresorske strane i dogovorilo da se Hrvatima omogući nesmetan i siguran izlazak na slobodnu teritoriju Travnika. Krajnje dobronamjerno i ljudski mi je sugerirao da ja to isto učnim za svoj narod i branioce, da će agresor prihvatiti i nas kao pregovorače zajedno sa Hrvatima, da i za nas isti uvjeti važe. Napomenuo je da će biskup Franjo Komarica iz Banje Luke doći te da je on lično uključen oko tih dogovora. Još jednom mi je ljudski i dobrnamjerno skrenuo pažnju da obavezno to prihvatimo, te da je to trenutno jedino rješenje.

Poluošamućen sam napustio Draginu kuću, krenuo prema članovima štaba, ali potpuno zbunjen da je moguće s agresorom pregovarati, poslije svega što su uradili i učnili našem narodu. Pogotovo nisam mogao zamisliti da ću ja biti taj koji će s njima pregovarati.

Došao sam u komandu štaba te odmah sazvao sastanak. Iznio sam informaciju koju sam dobio, što je također iznenadilo sve moje saradnike. Dugo vremena smo razgovarali i polemisali o svome položaju i nastaloj situaciji. Iz te silne rasprave i razgovora od nekoliko sati, hladne glave, bez velikih emocija, svjestan okruženja u kojem se nalazimo, predložio sam saradnicima da prihvatimo pregovore zajednički s pretstavnicima Hrvata, koji su ih već započeli, te praktički dogovorili svoj odlazak. Svi saradnici su imali sličan ili isti stav, i sami svjesni položaja u koji smo dovedeni. Glavni zaključak je bio da se kurirski obavjeste branioci, komanda 84. Odreda – zona odgovornosti Večići, Donji Vrbanjci i Postolja, o novonastaloj situaciji, odluci štaba, te da oni odrede svog člana pregovaravačkog tijela Štaba TO Kotor Varoš. Slijedećeg dana dobili smo povratnu informaciju da je komanda 84. Odreda odbila poslati svog člana, te da ne želi pregovarati s agresorom.

Mi smo imenovali pretstavnike štaba i krenuli na prvi sastanak sa agresorom, a smatrali smo da će i Komanda 84. Odreda prihvatiti odluke većine branioca i štaba TO, pa se kasnije priključiti. Moji saradnici su bili protiv da ja budem jedan od pregovarača, zbog moje sigurnosti, no ja sam na vlastiti rizik odlučio da lično učestvujem u pregovorima. Razlog je što sam se bojao neke agresorke podvale. Zajedno s komandirom Mehmedom Silnovićem uputio sam se na pregovore.

Napominjem da je na moju konačnu odluku o prihvatanju pregovora uticao razgovor s biskupom Franjom Komaricom, jer mi je on u razgovoru predočio neka događanja na teritoriji BiH, koja nisam niti mogao znati, s obzirom da smo bili u potpunom okruženju bez znanja šta se događa oko nas.

Prvi sastanak sa predstavnicima agresorske strane je bio u Mjesnom uredu u Zabrđu. Sa naše strane u pregovorima su učestvovali Drago Bandalo, Karajica, Mehmed Silnović i ja, a sa druge strane predsjednik SDS-a i općine Đekanović Neđeljko-Neđo, komandant Župljanin Slobodan, bezbjednjak Pejić i kapetan Balaban.

Nemogu opisati moje unutarnje i psihološko stanje kada sam se približavao teritoriji i mjestu sastanka, koju je kontrolisao agresor, ali znam da je bilo straha, neizvjesnosti, pa i radoznalosti, iznad svega neka posebna snaga kojom nas dragi Allah dž. nadahnjuje u teškim trenucima. Kada smo došli blizu mjesnog ureda, primjetio sam oko nas agresorske naoružane vojnike, a ispred mjesnog ureda su čekali njihovi predstavnici. Prilično smireno sam prišao pregovaračima, a oni su nas pozdravili srdačno s osmijehom. Pogotovo sam se iznenadio tomu od Đekanovića, jer ga dobro poznajem sa žučnih razgovora na sastancima prije agresije. Iznenađene je slijedilo i tokom sastanka, pošto su sve naše zahtjeve bez ikakvih primjedbi prihvatili, a naše uvjete odobrili.

Otišao sam sa sastanka na jedan način zadovoljan, jer smo mi uvjete postavljali, a ne agresor, ali s velikom dozom sumnje i zabrinutosti što su oni sve to glatko prihvatili. Zadovoljnim me je činilo što niti u jednom momentu nismo dozvolili da oni budu nadmoćniji, nego smo bili ravnopravni pregovarači, a u nekim momentima čak i nadmoćniji. Nekako sam se sjetio one narodne: "Ko te mami, šećerom te hrani". Sve te naše dogovore trebalo je

ozvaničiti na slijedećem sastanku, koji se trebao održati negdje u gradu. Naši uslovi za napuštanje teritorije općine su bili:

1. Prisustvo Međunarodnog Crvenog križa na čitavom dijelu koji kontroliše agresor do linije razdvajanja, odnosno slobodne teritorije općine Travnik.

2. Da u svakom autobusu, u kojem budu naši branioci i njihove porodice, pored vozača bude policajac.

3. Da nema zadržavanja nigdje do linije razdvajanja slobodne teritorije.

4. Da sva sredstva informisanja, domaća i međunarodna, objave tu vijest, kada polazimo, kojim brojem autobusa i putnika, te kada dolazimo na odredište, i da na čelu konvoja bude neko od vodečih političkih ličnosti iz Autonomne regije Bosanske krajine.

Slijedeći sastanak održan je u zgradi Doma penzionera. Naša delegacija je bila u istom sastavu, dok se s njihove strane pridružio Peulić Boško, glavnokomandujući cjelokupne ratne zone Kotor Varoš i platoa Vlašić. Ne pokazujući nimalo ljudske i vojničke etike, na neki način nas je ignorirao te demonstrirao silu, komandujući nekim artiljerijskim baterijama preko telefona. Mi smo sjedili mirno za stolom čekajući da završi to svoje komandovanje preko telefona, za koje mislim da je bilo inscenirano.

Međutim u razgovoru za stolom skrenuo sam mu pažnju da smo ravnopravni pregovorači, i da samo tako možemo razgovarati, u protivnom od pregovora neće biti ništa. Poslije toga pregovori su krenuli nekim normalnijim tokom a sastanak se završio na obostrano zadovoljstvo. Na sastanku je potvrđeno sve već ranije dogovoreno, s time što smo sada precizirali rokove za napuštanje Kotor Varoši. Osim toga preuzeo sam obvezu da ću zajedno sa Pejićem i Balabanom njihovim autom otići do Vrbanjaca Donjih i Večića, te otkloniti naše lične nesporazume koje smo imali na relaciji komanda Večića i komanda Štaba TO K.V.Kada smo se vraćali kroz gradsku čaršiju, prolazeći po prvi puta nakon četiri i pol mjeseca od početka agresije i poznatih stravičnih događanja u njoj, obuzelo me je teško unutarnje preživljavanje. Uz to vidio sam pognute glave, tugu i strah u očima ljudi, koje i da nisam prepoznao, znao bih da su Muslimani ili Hrvati. I sam osjećaj vožnje u istom autu sa neprijateljem, prolazak kroz teritoriju koju je kontrolisao, pogled iz blizine na njegovu ratnu tehniku i četnike, mjesta gdje smo vodili s njima ljute bojeve, pa dolazak na slobodni dio teritorije, bio je

dovoljan da kroz mene prođe stotine "slika", baš kao iz brojnih ratnih filmova koje sam gledao i u kojima se vidjelo da je u ratu sve moguće.

Kada smo došli u Donje Vrbanjce, bilo je mnogo sugrađana, a među njima sam prepoznao i dosta svojih branilaca. Na jedan način su me čudno gledali, čak iznenađeno, očito pitajući se otkud ja sa Pejićem i Balabanom. Ali kako im objasniti šta se sve zbilo, kako im objasniti da je ovaj postupak jedini moguć u odnosu na krajnji ishod. Pa ja sam se nelagodnije od njih osjećao, a da ne govorim o osjećaju da preuzimam ogroman rizik, jer četnici su mogli da iskoriste situaciju i da nas sve pobiju.

Samo Allah dž.š. je je znao da ovo radim da pomognem našim braniocima, svom narodu, svojoj porodici, a i sebi, da se izvučemo iz ovog bezizlaznog okruženja. Ipak, najteže mi je bilo kada sam se pozdravljao s majkom mog iskrenog saborca Sprže, videći joj u očima sumnju kad je vidjela s kim sam se pojavio. Samo sam joj kazao:"Ano, nemoj sumnjati, moramo pregovarati s njima da bi se izvukli iz svega ovoga. "Pozdravio sam se sa mnogim svojim poznanicima, a zatim krenuo prema Večićima. Sa mnom se htio uputiti i kapetan Balaban, ali ga je Peić odvraćao od toga. Tada se malo dvoumio te me upitao da li mu garantujem sigurnost, na što sam potvrdno odgovio.

Na putu od crkve iz Donjih Vrbanjaca prema Večićima, sreli smo se sa grupom ljudi, koji su išli iz Večića. U toj grupi su bili Raif Alagić, Sultanić (Šiljo), Zimi, Murgo i drugi. Stali smo. Šiljo me je pitao gdje smo krenuli.? Kazao sam da mi je namjera da obavjestim komandu 84. Odreda o dogovoru za izlazak sa općine. On je tada rekao da nema potrebe da idem u Večiće, jer to za njih ne važi, te da mi nije pametno da idem kud sam krenuo. Čak mi je, s nimalo dobronamjernim tonom kazao da rat staje a da ja pregovaram s četnicima. Na to sam mu odgovorio:"Iznenađuješ me s takvim mišljenjem, jer rat nije ni počeo a da će vrijeme pokazati ko je bio u pravu". Raif Alagić također me dobronamjerno zamoli da ne idem u Večiće, dok Šiljo kaza da ono što on tvrdi je stav Komande i komplet stanovništva, te da oni ostaju tamo gdje su. Tada sam odlučio da se ipak vratim. I zaista mi smo se vratili u Donje Vrbanjce, a ja sam produžio u Štab te zvanično saopćio o događanjima sa sastanka, kao i da Večići definitivno ne prihvataju odluku Štaba, da neće s nama u konovoju napustiti našu teritoriju.

Ta je večer, kao i mnoge druge, prošla bez sna. Cijelo vrijeme sam razmišljao i sa strahom se pitao je li ovo ispravan potez, jesmo li smjeli ovoliko rizikovati i hoće li agresor ispoštovati sve? Ipak, u tom stanju i mislima nešto mi je govorilo da je to ispravno, te da će se sve dobro završiti. Mnogi poznanici su me pitali, nevjerujući, da li ću i ja sjesti u autobus i krenuti za Travnik. Bliži rođak Besim je došao da se pozdravi sa mnom, jer s grupom ljudi kreće pješice preko šuma, te je insistirao da krenem s njima. A kada sam potvrdio da imam namjeru ići s konovojem, zaželio mi je sretan put, a on je krenuo s grupom ljudi putem šuma.

Presudno za moju odluku da idem s konovojem je bila je činjenica da sam cijelo vrijeme bio sa braniocima, svojim narodom. Zajedno ću krenuti sa njima, jer nije moja glava skuplja od toliko glava branilaca, pa šta bude s njima nek bude i sa mnom."

Izvršene su sve pripreme. Naoružani borci sa svojim porodicama i narodom su krenuli u koloni iz Baština, kroz Slatinu, Donji Varoš i došli pred "Tvornicu" Jelšingrad, po dogovoru predali oružje i konovojem izašli na slobodnu teritoriju Travnika.

Tako se završila jedna teška, mučna i neizvjesna sudbina većinskog broja branilaca TO Kotor Varoši i preostalog stanovništva iz zone odgovornosti svih odreda, osim branilaca i stanovništva zone odgovornosti 84. Odreda-Večića.

Kasnije, u Travniku dobio sam obavjest šta se događalo sa braniocima i stanovništvom iz zone odgovornosti 84. Odreda. Nažalost, sve bitke su dobili u borbi, ali posljednju bitku kada je trebalo razmisliti i procjeniti svoju poziciju, a tek tada donijeti odluku, Komanda Odreda to nije uspjela. Ne mogu govoriti šta se sve događalo u toj zoni odgovornosti, jer nisam bio dole, kada smo mi napustili našu teritoriju, ali iz priča ljudi koji su dole bili, te konačne bilanse poginulih i nestalih, vidilo se da su donijeli lošu odluku i na pogrešno rješenje se opredjelili, a to je plaćeno preskupom i tragičnom cijenom. Bilans je tragičan, jer 163 branitelja se vode kao nestali, a oko 50 je poginulih te oko 15 ranjenih.

Iz svega ovoga nek se izvuče pouka, da treba ići tamo gdje je većina, da bez rizika nema uspjeha, ali ponajprije trebaju kompetentni ljudi iz Štaba TO Kotor Varoš i sa drugim očevicima sjesti i napraviti jednu objektivnu i stručnu analizu. Jer jedan dio stanovništva Večića okrivljuje mene za tu tragediju, i ja to

razumijem. Teško je nositi bol i ogromnu tugu gubitkom najbližih. Allah dž.š.mi je svjedok, a i veliki broj mojih branilaca i njihovih porodica, su svjedoci da nisam odgovoran za tu tragediju, komanda 84. Odreda je tako odlučila.

Tako jedna herojska borba naroda Kotor Varoši ima tužan i tragičan kraj, i da nije tako, bilo sa Večićima mogli smo cijeloj Bosni biti uzor kako se patriotizmom, hrabrosću i vjerom brani svoja općina, svoja domovina Bosna, od dušmanina.

Dolaskom u Travnik doživljavamo jedno veliko razočarenje, jer je tu život tekao normalno... Ljudi žive kao da nije rat, kafići prepuni, a grad pun uniformisanih lica čije je mjesto na borbenim linijama. Niko za nas nije niti znao, a mi očekivali pomoć. Tu smo vidjeli dokaz da nismo svi uzeli ravnomjerno učešća u borbi za našu Bosnu, i shvatili da nije bio doprinos obrani Bosne podjednak od svakog pojedinca, jer bilo bi manje žrtava a više slobodne teritorije. Najveće razočarenje smo doživjeli kada je Jajce palo, a time mi Krajišnici udaljeni još više od Krajine, jer Jajce je bilo prag tog dijela Bosne.

U tom svom haosu, toliko sam se razočarao da sam mislio napustiti Bosnu za sva vremena. Slučajno sam se sreo sa dr. Mirzom Mujadžićem. On me je pokušavao naći jer smo se znali od ranije. Poslije dugog razgovora s njim, te prijedloga koje mi je iznio, ponovo sam se prihvatilo posla na obrani Bosne skoro istim entuzijazmom. Naime, sa patriotima i aktivistima SDA iz svih općina naše Regije Banja Luka, formirali smo Okrug Banja Luka sa svojim službama, ratna predsjedništva općina, povjereništva SDA regije Banja Luka, Regionalni odbor SDA, a kasnije Centar službi bezbjednosti Banja Luka. Kasnije smo se našli i sa Fikretom Čuskićem, te još nekim krajiškim oficirima koji su komandovali jedinicama u Jajcu. Čuskić nam je rekao, iako razočaran poslije pada Jajca, da će iz kasarne izmjestiti stanovništvo, u kasarnu uvesti vojsku, i krenuti sa formiranjem jedinica armije. Taj projekt je Okrug podržao, te kasnije preko Sekretarijata za NO ustrojio i regrutovao mnoge borce, a logistički pomogao u realizaciji tog projekta. Tako su u Travniku, kao izmještenoj lokaciji, uspostavljene sve institucije Banjolučke regije, koje su sve bile uvezane odlukama Predsjedništva i Vlade Republike Bosne i Hercegovine. Možemo argumentovano kazati da su Krajišnici svojom organizacijom i učešćem dali ogroman doprinos u obrani Srednje Bosne a i cijele BiH. Treba napomenuti

da su nam Travničani, a i građani iz susjednih općina, svojim korektnim odnosom pomogli u formiranju svih institucija.

I u ovom regionalnom organizovanju na slobodnoj teritoriji BiH, Kotor-Varošani su dali veliki doprinos. Slijedeći pokazatelji to najbolje ilustruju:

- 700 boraca u sastavu 17. Viteške krajiške brigade, 727 Slavne brigade, 314 brigade CSB Banja Luka,
- određen broj komandnog kadra, od komandanata brigada, načelnika brigada, komandanata bataljona, komandira četa i vodova,
- učestvovanje jednog broja intelektualaca u organima pravosuđa i drugim službama,
- veći broj nosilaca najvećih vojnih priznanja

Kotorvarošani su platili ogromnu cijenu na putu obrane Bosne i otpora neprijatelju:

- 342 poginula ili nestala borca, od čega 163 zarobljenih od strane četnika u selu Grabovica u novembru 1992. godine,
- 462 Bošnjaka i 182 Hrvata su ubijeni u raznim pokoljima koji su počinili četnici na općini Kotor Varoš,
- 72 ratna vojna invalida, od čega 12 stopostotnih,
- 117 ranjenih boraca bez ocijenjene invalidnosti,
- 348 Bošnjaka i Hrvata koji su prošli stravične torture agresorskih logora,
- preko 100 silovanih žena i djevojaka,
- 13 porušenih džamija,
- 5 porušenih katoličkih crkava,
- 12 džematskih kuća sravnjeno sa zemljom,
- 3 kuće katoličkih svećenika uništene,
- 12 gasulhana uništeno,
- 6 mesdžida uništeno ,
- 6 povijesnih turbeta uništeno,
- 44 potpuno uništena Bošnjačka i Hrvatska naselja sa nekoliko hiljada kuća ,
- mnoga mezarja i katolička groblja

Ova borba u obrani Kotor Varoši i čitave BiH je skupo plaćena, ali da se nismo borili bila bi još skuplja. Imamo primjer koliko su

skuplju cijenu platili oni djelovi opštine Kotor Varoš koji su bili lojalni agresoru a tako i oni djelovi BiH koji se nisu branili. Pokazatelj je broj žrtava i koliko smo Bosne izgubili jer da smo se svi branili ni blizu nebi bilo ovoliko žrtava.

Hamdija Todorovac

Roden u Banjoj Luci 28. januara 1950. godine. Nakon završetka industrijske škole, tražeći posao odlazi u Austriju, odakle 1973. godine se prebacuje u SAD. Pored redovnog posla, pohađa razne tehničke kurseve, da bi 1977. godine vanredno upisao Lafayet College/Easton, PA, gdje je i diplomirao 1986.
Svoju sportsku aktivnost nastavlja i u Americi, da bi se zatim bavio suđenjima na fudbalskim takmičenjima I društvenim sportskim radom u kraju gdje živi. Član je "American Association of Mechanical Engineers", "US Soccer Federation", lokalnog kluba, "Muslim Association of the Lehigh Valley", "United Steelworkers of America" i dr., što će mu kasnije omogučiti sveobuhvatniji rad na pomoći BiH.
Česta putovanja u Bosnu i Hercegovinu omogućuju mu praćenje demokratskih promjena, priznanje neovisnosti, ali i velikosrpske pritiske i agresiju na BiH. Učestvuje u organiziranju bošnjačke dijaspore za podršku BiH, brojnim javnim protestima i skupovima diljem Amerike. Sa grupom entuzijasta "Bosnian Relief Fund" za pomoć BiH
Već 1991. godine, a posebno početkom 1992. nastoji obavještavati regionalnu američku javnost o dešavanjimsa u Bosni i Hercegovini, posebno Bosanskoj krajini. Piše brojna pisma kongresmenima, članke za novine, daje intervjue za radio, održava kontakte s poznatim novinarima koji pišu o Bosni. Brojne informacije o teroru, agresiji i genocidu, poslane od strane patriota iz Banja Luke, proslijeđuje u Misiju BiH pri OUN u Njujorku. Cijela njegova porodica tada živi i radi u znaku borbe za istinu o Bosni i Hercegovini.

Hamdija Todorovac

POSMATRANO IZ INOZEMSTVA

Političke promjene unutar bivše Jugoslavije nakon Titove smrti su posmatrane s velikom pažnjom širom svijeta. Ipak, mnogima od nas koji smo bili rođeni u njoj, a dugo godina boravimo u inostranstvu, veća je bila briga kako ćemo se suprostaviti izbijanju rata i šta treba činiti ako do njega dođe. Čim je Slovenija najavila odvajanje od Jugoslavije ja sam već imao predosjećaj da će Bosna i Hercegovina na kraju učiniti isto.

Bosanski muslimani nikada nisu bili neprijatelji Jugoslavije, iako smo u njoj tretirani kao drugorazredni građani. U tom smislu mi smo gubili svoj vjerski identitet i smatram da je to bilo nepravedno. No, i pored toga mojima nikada nije bio problem da imamo za prijatelje Srbe, Hrvate, ili nekoga drugog. Ja sam odrastao na Pilani u Banja Luci, igrao sam rukomet za banjalučku "Mladost" i multi-etnička okolina mi nikada nije smetala. Bosna je mala zemlja, a u njoj uvijek ima mjesta za sviju koji se prema njoj i njenom narodu pravilno ponašaju. Raspad Jugoslavije mi nije bio drag, ali sam ipak odlučio da koristim svoje znanje i iskustvo iz Austrije i Amerike i činim za Bosnu šta god mogu. To je bilo vrijeme kad se moralo pokazati ko je ko, koliko radi familije, rođaka, i prijatelja s kojima sam odrastao u Banja Luci, toliko i radi samih ljudskih principa. Raditi u Americi, vanredno studirati, uvijek učiti engleski, i uzdržavati porodicu u isto vrijeme, nije baš bilo jednostavno. Cilj mi je da i ja nešto zapišem u kraćim crtama o stvarima koje su se dešavale u Americi, ali i Bosni, u posljednjih deset godina.

U augustu 1991 godine otputovao sam u Banja Luku da posjetim familiju, a moj dolazak ih je uvijek obradovao. Oni se uopšte nisu žalili na pogoršvajuću situaciju jer se naveliko znalo o vojnim akcijama po Hrvatskoj, dok su Slovenci svoj slučaj već uglavnom bili riješili. Svakako da su bili zabrinuti, ali pošto su uvijek nastojali da imaju ispravne odnose prema drugim ljudima, nisu očekivali ono što će da se dešava od onda pa do današnjeg dana. Uspio sam vidjeti nekoliko osoba s Pilane i opšti utisak je bio da se nešto "kuha" od strane Srba i "četnika" te da to neće izaći na dobro. Tada sam razgovarao i s **Muharmom Krzićem** (član SDA Banja Luka) o demokratskom sistemu u Americi jer sam već bio pisao predsjedniku

Bušu o situaciji u Jugoslaviji. Muharem me ponudio da se pridružim Stranci Demokratske Akcije jer je to uglavnom muslimanska građanska stranka. Tu sam upitao “Zašto muslimanska stranka?”, a on objasni da je članstvo stranke ipak otvoreno i Srbima i Hrvatima. “Nešto malo ih se pridružilo. Oni imaju svoje stranke pa se tamo učlanjuju.” Obećao sam im da ćemo biti u kontaktu.

Kako znamo, u jesen 1991. godine je Skupština SR BiH izglasala rezoluciju po kojoj Bosna i Hercegovina treba postati nezavisna država, a to se moralo potvrditi i na Referendumu za nezavisnost na koji je stanovništvo izašlo 29-og februara i 1-og marta 1992 godine.

Ja sam već u jesen 1991. godine počeo pisati pisma američkim senatorima, članovima kongresa, kao i drugima koji su mogli da nam pomognu, a moralo se i telefonirati o situaciji u Banja Luci. Mnogima sam dostavio Muharemov broj telefona i adresu uz inicijativu da ga slobodno kontaktiraju.

U međuvremenu, Bošnjaci u Americi su počeli da saznaju jedni za druge i počelo je čvršće povezivanje. Znalo se za naše komune u Čikagu i Torontu, međutim, kad sve procijenim, mislim da je zajedničkim naporima za Bosnu najviše učinjeno u Nju Jorku i Vašingtonu, premda ne podcjenjujem doprinos u Čikagu, Torontu, i Kaliforniji. Tu su kasnije dobro doprinijeli i američki muslimani da bi na kraju i američka vlada poduzela presudne akcije. Kad je god zatrebalo otputovati u Nju Jork ili bilo gdje, ja sam vozio svoja kola iz Pensilvanije gdje već živim 28 godina. Ništa mi nije bilo teško učiniti u to vrijeme. Čak ni čekanje do 2-3 sata ujutro da nazivam nekoga u Evropi ili pošaljem faks.

Većinom smo se okretali u pravcu **Dr. Nedžiba Šaćirbegovića** koji još uvijek živi u Vašingtonu D.C. On je bio bliže povezan sa Sarajevom, poznavao je i diplomate bivše Jugoslavije, a pošto je već u prijestolnici SAD-a uvijek je mogao posjetiti vladine institucije ako zatreba. Kad se govori o bošnjaštvu tu je Nedžib uvijek bio jedan od najboljih ljudi za taj posao. Čovjek ima i dobru memoriju. U istočnoj Americi Bošnjaka nije bilo mnogo. U samome Nju Jork Sitiju je bilo možda 30-ak muslimana iz Bosne, ali zato je bilo nekoliko hiljada Sandžaklija i Plavo-Gusinjana koji su se hrabro odazvali u borbi za Bosnu i uvijek su bili prisutni na našim demonstracijama.

Krajem februara 1992. godine sam napisao jedan članak za «Muslimanski glas» kako moramo Referendum za nezavisnost podržati. Muharem mi se javio telefonom iz Banja Luke 1-og marta u

toku provođenja referenduma uz novost da sve ide uglavnom bez ozbiljnijih problema. Neki od nas su glasali ovdje u Americi. Ja sam napravio vlastiti glasački listić, potpisao ga da glasam za nezavisnu BiH pa ga poslao dr. Šaćirbegoviću. Bilo nam je drago čuti da smo pobijedili s 2/3 glasova, naročito zahvaljujući učešću Hrvata-katiolika Bosne. Uskoro televizija i štampa počinju sa svakodnevnim izvještavanjima o incidentima i razvijanju rata u Bosni. Srbi kontrolišu vojsku JNA i silom žele zadržati Bosnu u svojim rukama. Mnogo puta poharana Bosna je još jednom bila pod okupacijom. To mi je potvrdila i moja rahmetli rodica **Ulfeta Hođić** (rođ. Todorovac) koja je dugo živjela u Sarajevu. Nedavni događaji u Hrvatskoj i Sloveniji, kombinovani s netrpeljivosti prema muslimanima, su jasno govorili da se naš narod nalazi u teškoj i opasnoj situaciji.

Nastavio sam kontaktrirati sa što je moguće više ljudi da bi znali tačnije šta se dešava. Na jednom od skupova u Nju Džerziju, u aprilu 1992-e godine predložio sam da se manje brinemo o radu SDA jer ljudi glasaju kako njima odgovara, a tako nešto nije sada kritično. Bolje je da organizujemo humanitarni fond za pomaganje naroda BiH jer ćemo im tako na legalan način pomoći daleko više. To nas je odvelo u pravcu registrovanja fonda **American Bosnia-Herzegovina Relief Fund**, a ja sam uskoro pisao prve letke. Značenje stvaranja ove organizacije je u tome što smo dali primjer ostalim Bošnjacima širom Amerike u kom pravcu da krenu pa je stvoreno dvadesetak takvih grupa. Bilo je jasno da će nam pomoć biti neophodna. Zvanično ime fonda je prihvaćeno na sastanku u kući penzionisanog Bošnjaka **Alije Mehmedagića** na Staten Ajlendu (Staten Island) gdje je održan i prvi sastanak SDA. U ovome procesu neki pojedinci su se okitili tuđim perjem. Mene je više interesovalo da se nešto čini. Naše je bilo da pomažemo premda se počelo osjećati da će nam samo veće države moći pružiti dovoljniju pomoć. Istovremeno u Pensilvaniji sam nastojao da se Bosna, Hrvatska, i Slovenija kao suverene i nezavisne države priznaju u **Ujedinjenim Nacijam**a potpisivanjem peticija od strane američkih građana. To **priznanje smo dobili 22. maja 1992. godine**, a tom istorijskom trenutku u Generalnoj sali u Ujedinjenim Nacijama smo moja supruga i ja prisustvovali zajedno sa stitinjak drugih Bošnjaka. Nije nam bilo teško ostaviti poslove i burno smo aplaudirajući pozdravili ime otadžbine kad je to došlo na red.

Uskoro se dešavaju incidenti u Prijedoru, napad na Kozarac, kućni pritvori u Čelincu o čemu je čuo čitav svijet (New York Times, august 21, 1992), pružanje otpora u Večićima (selo nedaleko od Kotor Varoši), i nemilosrdan progon muslimana i katolika iz Bosanske Krajine, zahvaljujući masovnom teroru kojem su bili izloženi. Obaviještavali smo koga god smo smatrali da nam može pomoći. Premda sam bio u kontaktu s našom Misijom pri Ujedinjenim Nacijama, ja nisam uvijek čekao da oni nešto učine za Bosansku Krajinu ili Bosnu. Jednostavno sam kontaktirao **State Department** ili nekoga drugog i tražio da nam se pomogne. Kontaktiranja **«Amnesty International»** u Londonu (UK), Associated Press u Nju Jorku, CNN u Atlanti, pisanja ključnim senatorima i kongresmenima su imali pozitivan efekat. Državni sekretar **James Baker** je odmah dobio faks o napadu na Kozarac od strane Srba i JNA i mogućnosti da je do 5000 ljudi izginulo. Stvaran broj je bio manji. Nije ignorisana ni mogućnost da Srbi planiraju da na brzinu pogube 10,000 muslimana u samoj Banja Luci jer su i ranije viđani Šešeljevci kako oštre noževe u gradu i prijete klanjem muslimana-Bošnjaka.

To su stvarno bila teška vremena za nas Bošnjake ovdje u Americi jer je američka javnost bila naklonjena pro-srpskoj propagandi o širenju islamskog fundamentalizma u Bosni, a to za prosječnog građanina nije bila baš prihvatljiva stvar. Većina Amerikanaca je bila šokirana i sa žaljenjem su gledali šta se dešava kod nas. Ipak mnogi nisu imali u vidu činjenicu da smo mi Evropljani i Slaveni koji nude humanu, savremenu civilizaciju. Trebamo se sjetiti da se rat s Irakom nedavno bio završio, a pitanje Palestinaca koji traže vraćanje svoje zemlje od strane Izraela je uvijek bilo aktuelno. Razumijevanje konstruktivne kritike koju Zapadu upućuju muslimani često se okarakteriše "radikalnim poduhvatima i terorističkim tendencijama". Čak šta više, ni američki Jevreji nam nisu odmah dali svoju podršku kako su trebali da učine. Dobro je poznata činjenica da američka inostrana politika još uvijek održava status quo: **"Nikad se ne zna šta je gore, biti prijatelj ili neprijatelj Amerike."** Zašto nas "zemlja hrabrih i slobodnih" ljudi istinski ne pomogne kad su već od nas tražili da odustanemo od komunizma i prihvatimo demokratski društveni sistem? Ipak, polahko smo kretali naprijed. Kasnije sam saznao, a to sam i lično mislio, da je naš ambasador u Ujedinjenim Nacijama, gosp. **Muhamed Šaćirbegović**, advokat po

zanimanju, u početku svoje političke karijere, uradio dobar posao pri uspostavljanju naše diplomatske službe u Americi i povezivanju s diplomatskim predstavnicima iz drugih zemalja. Za mladog čovjeka ovo je bio ogroman teret.

Važno je spomenuti da je od strane dijaspore Bošnjaka u Americi i Kanadi, ali i vlade u Sarajevu, napravljen veliki promašaj u to vrijeme. Mi nismo odmah stvorili odbor koji bi nas povezivao i radio na demokratskim osnovama, a vlada u Sarajevu bi usko surađivala s tim odborom. Do tada, većina naših ljudi u svakodnevnom životu nije bila uključena u rad nekih društvenih ili sportskih organizacija, pa nismo odmah pravilno uspostavljali svoje organizacije. Nismo dovoljno ispitivali kakve kvalifikacije i iskustvo imaju pojedinci s kojima radimo i pravimo dogovore. Ovaj nedostatak se uskoro osjetio, pa kao i svugdje, učili smo se na vlastitim greškama. Govorili smo da deset Amerikanaca učini više nego stotinu Bošnjaka, jer znaju kako organizacija treba funkcionisati. Ipak, nadoknadili smo to s posebnom nesebičnosti pojedinaca koji su svjesno sljedili patriotsku dužnost i osjećanja. Da nabrajam one koje poznajem, ima ih previše...

U mjesecu julu Muharem Krzić se sve češće žalio na postojanje koncentracionih logora i molio da se nešto hitno čini po tom pitanju. Brojne su informacije o zločinima, koje je slao. Konačno kad mi je i sestra Tima nehotice rekla da imamo rođaka u logoru gdje trpi strašan užas i teror, odlučio sam da opet stavim članak u novine "The Morning Call" koji ima tiraž od 150.000. Koliko se sjećam, u isto vrijeme je i poznati **publicista Roy Gutman, dobitnik Pulicerove nagrad**e, objavio reportažu u njujorkšim Newsday dnevnim novinama o mučenjima, stradanjima i silovanjima koja, naš narod podnosi u logorima. Ta novost je buknula po svijetu u svim medijima. Konačno svijet je vidio šta se dešava u Bosni... Srbi su uvijek demantovali svoje akcije i kriminalna djela pa su i ovdje pravili neke izgovore. Činjenica je da je Roj prvo putovao u Bosnu, bio je i u Večićima, pa je vidio istinu iz prve ruke. Njegova pisanja su sadržavala materijal dobijen iz povjerljivih izvora i nastojao je da pomogne koliko može.

Televizija je pokazivala posljedice "etničkog čišćenja". Stvarno je to bilo žalosno gledati. Još uvijek smo imali tvrdnje Srba protiv nas **da nastojimo stvoriti "islamsku fundamentalističku" državu i da oni spašavaju Evropu.** Bila je to velika nepravda prema mus-

limanima-Bošnjacima Bosne i Hercegovine. U našem komšiluku gdje je bilo 75% Bošnjaka u tom kvartu grada, ispod takozvanog Poljokanovog parka, samo su dvije muslimanske porodice mogle ostati tamo da žive, kako je komšija, inače Srbin govorio. Moja familija je bila na listi nepoželjnih. Ovdje smo nastavili dalje s prikupljanjem humanitarne pomoći kao i naporima da se američka vlada brže angažuje u odobravanju vojne akcije kojom bi se oslobodila Bosna, jer je svima bilo jasno da je genocid nad našim muslimanima u punom jeku. Katolici su bili također žrtve, ali u manjem broju. Osmog augusta 1992. godine smo otišli i na demonstracije u Vašington pod uticajem pisanja svjetske štampe o koncentracionim logorima i barbarskim ubijanjima muslimanima.

Kad je došlo do Lord Owen i Cirus Vance mirovnog plana za uspostavljanje mira po demografskim linijama, mislilo se da to bar vrijedi pokušati. Na kraju je ispalo da je to bio samo gubitak vremena, jer je država kasnije podijeljena na dva entiteta, a mogućnost američke vojne intervencije je propala.

Bošnjaci u Americi su se uglavnom obraćali Misiji pri Ujedinjenim Nacijama za informacije i kooperaciju. Misija se ponekad morala pomoći i iz našeg fonda. Ekipa Šaćirbegovića: otac Nedžib, sinovi Muhamed i Omer su obično vodili glavnu riječ u javnom predstavljanju naše vlade kako po našim džematima, tako i po američkim institucijama. Oni su uglavnom sljedili pravac politike predsjednika Alije Izetbegovića... Moram spomenuti da se Muhamed odmah angažovao, zahtijevajući da se Muharem Krzić pronađe i pusti iz pritvora kad je bio uhapšen od strane srpskih vlasti u jesen 1993 godine. Tu je pomogao i **Mr. Robert Hand**, stalni službenik u CSCE-u (Commission on Security and Cooperation in Europe) u Vašingtonu. Muhamed je razgovarao sa Hrvatima i Srbima jer mu je to bio posao.

Meni su u sjećanju dobro ostali moji govori u Nju Jorku 1992-e godine članovima Non-Govermental Organizations at the United Nations organizacije pri čemu sam naglasio da se mi borimo za istinsku demokratiju i ravnopravnost svih ljudi. Večina ljudi u Bosni uopšte ne zna šta znači "vjerski fundamentalizam" i ne treba ih optuživati za ono što ne čine. U oktobru 1993-e godine sam otišao raditi u Ohajo, ali mi nije smetalo da vozim sedam sati u Filadelfiju i dadnem dva govora organizaciji World Affairs Council of Philadelphia (predavači i učenici srednjih škola) i detaljnije ih obavijestim o

onome šta se kod nas dešava. Malo ko od naših ljudi je mogao i htio učiniti nešto tako. Jedna od najefikasnijih akcija je učinjena 1993 godine u Filadelfiji, prilikom dodjeljivanja priznanja Medalja Slobode (Liberty Medal) predsjedniku Južnoafričke Unije, Walteru Mandeli (dobitnik je bio i F.C. de Clerk). Tu je bio i Predsjednik Klinton pa je svjetska štampa taj dan imala fokus na ovoj ceremoniji, a uz pomoć jednog Amerikanca (Michael Pellerin, direktor biroa za internacionalne ratne kriminale), nas dvadesetak je donijelo bosanske zastave i natpise gdje smo među hiljadama posmatrača i posjetioca protestovali protiv masakra i genocida u Bosni. Mene je slovenačka reporterka uslikala za list "Mladina".

Dodaću i organizovanje sijela u Nju Džerziju početkom marta 1993-e godine. Obilježili smo godišnjicu Referenduma za nezavisnost Bosne, a prihod smo poslali izbjeglicama iz Banja Luke u Zagrebu. Te večeri su bile prisutne i prve izbjeglice koje su stigle u Nju Jork iz Hambarina kod Prijedora. Kako su naši ljudi masovnije stizali u Ameriku, tako je počela jačati i naša dijaspora.

Lokalna Islamska Zajednica je pomogla s donacijama u pravcu humanitarne pomoći, a podržali su i naše demonstracije nekoliko puta. Zahvaljujući njihovoj novčanoj donaciji u samom početku rata «Merhamet» u Banja Luci je uspio otvoriti javne kuhinje u kojima su obroke imali muslimani, katolici, pravoslavci, i svi drugi. U ljeto smo opet učestvovali na demonstracijama u Nju Jork Citiju. Protestovali smo i kod našeg kongresmena u Bethlehemu (Penna.).

Javnost je pratila razvoj vojnih događaja u Bosni i Hrvatskoj. Priliv Srba iz Hrvatske i zapadnih dijelova Bosne u Banja Luku i okolinu je bio često viđen na CNN-u.

Uveliko su se povlačili u pravcu Srbije. Opet sam kontaktirao senatore i kongresmene i molio da podrže podizanje embarga na oružje protiv Bosne. Desilo se tako da sam slučajno planirao dva dana godišnjeg odmora u Vašingtonu D.C. pa sam to iskoristio da sa suprugom i kćerkom Leilom posjetim našeg kongresmena (Paul McHale) i lično ga opet zamolim da nam pomogne. Sreli smo ga u hodniku i on nam je rekao da će glasati u našu korist. Otišli smo u salu Kongresa SAD-a gdje se održavaju sastanci i s balkona zajedno s posjetiocima i turistima iz čitavog svijeta posmatrali glasanje elektronskim putem i kako je ko glasao. Tablice s imenima se osvijetle i pokažu tek na nekoliko minuta prije nego što će diskusija i glasanje početi. To je nama bio sasvim jedinstven, važan događaj.

Istovremeno smo vidjeli kako američki kongres funkcioniše i da su mnogi poznati političari tamo stvarno bili prisutni. Embargo na oružje je bio podignut, a mi smo zajedno s posjetiocima aplaudirali ovoj odluci.

Situacija u dijelovima Bosne i Hercegovine koju su kontrolisali Srbi, a naročito u Banja Luci, odvijala sa na štetu našeg naroda. Mase ljudi su istjerane iz njihovih domova, a Srbi su se smjestili s nadom da će to biti njihovo vlasništvo kako su im **Radovan Karadžić i drugi** obećavali prije napada na Bošnjake-muslimane i na Bosnu. Srpske izbjeglice su uselile i u našu porodičnu kuću u Banja Luci, a brat Hilmija je uskoro, bezbjednosti radi, posljednjim autobusom izašao u Travnik. Naša mati Šefika je s njegovom porodicom ostala u jednom dijelu kuće.

Uskoro je potpisan Dejtonski mirovni Sporazum koji nije riješio mnogo što-šta kad su u pitanju istjerani muslimani iz dijelova Bosne koju kontrolišu Srbi. Jednostavno rečeno, samo je zaustavljen rat u vrijeme kad je čitava Bosna olahko mogla biti oslobođena od svih onih koji su učinili mnoga kriminalna djela i protive se jedinstvenoj Bosni. Kad smo već priznati od strane Ujedinjenih Nacija kao jedinstvena država koja ima dovoljno prirodnih bogatstava poptrebnih za vlastiti opstanak, trebamo shvatiti da bez slobodne Banja Luke, Bosna više nije Bosna. Mislilo sa da je to ipak ozbiljna šansa za mir pa pređimo na rješavanje naših problema legalnim demokratskim putevima kao i učestvovanjima na Međunarodnom sudu u Hagu. U lokalnim novinama sam izjavio da je ovo žalostan dan za demokratiju i da je Predsjednik Klinton nečasnom i nepravednom podjelom Bosne nagradio djela "etničkog čišćenja".

U proljće 1996 -e godine u Vašington je doputovao i banjalučki **biskup Franjo Komarica** kao gost CSCE-komisije, pa sam s bratom koji je upravo stigao u Ameriku kod mene i bivšim komšijom s Pilane **Milanom Barićem**, otputovao da prisustvujem njegovoj panel diskusiji o Bosni. Ja sam postavio nekoliko pitanja koja se mogu naći u zapisnicima, a pitao sam o situciji u Bosanskoj Krajini i šta je bilo s nestalih 160 boraca iz odreda na području Večića. Da smo pravovremeno znali da se njima prijeti smrću bez obzira ako se predaju, možda se za njih nešto moglo i učiniti.

Uskoro poslije toga sam preko Beograda otputovao u Banja Luku nakon poduzimanja određenih mjera bezbjednosti. Stigao sam tamo

u jedan sat ujutro u velikoj tami, a mati s nekoliko komšija je još uvijek na mene čekala. Prosto nisu vjerovali kako sam se usudio da dođem. Ja sam ih stvarno žalio jer su djelovali kao izmučeni, isprepadani garibi. Nije bilo ni električne struje. Mati rahmetli je bila pobožna, a svi su se poznavali s rahmetli **muftijom banjalučkim, Ibrahimom ef. Halilovićem**. To vjersko ubjeđenje im je bilo spas i nada za bolje sutra. Nisu se bunili i žalili na bilo koga. Samo su pitali kada će ove naše teškoće da prestanu? Kroz nekoliko dana sam upoznao i muftiju, pri čemu sam mu rekao **da se padom komunizma u Evropi otvara se mogućnost većeg neprijateljstva zapada prema islamu u toku prvih nekoliko decenija 21-og stoljeća, jer pojedinim zapadnim zemaljama uvijek treba neki izgovor da nekoga okrivljuju za svoje probleme**. Ipak, moramo priznati činjenicu da su SAD super sila i jedna od zemalja s najboljim životnim standardom. U Pensilvaniji ima penzionisanih ljudi, a još uvijek igraju nogomet. S mojih gledišta, rat u Bosni nije se desio kao nacionalno-vjerski rat već **klasična agresija Beograda (pa i Zagreba) s ciljem uništenja ili podjele Bosne s velikosrpskih (pa i velikohrvatskih) državnih pozicija**, a zahvaljujući žrtvama i krvi Bosne, u Americi su muslimani-Bošnjaci sada bolje prihvaćeni.

Krajem maja 1998. godine u Nju Jork je doputovao i **Reis-ul-ulema dr. Mustafa ef. Cerić** s katoličkim **kardinalom Puljićem** i predstavnikom pravoslavne crkve iz Beograda. da u Ujedinjenim Nacijama diskutuju vjerske stavove prema politici. Postavio sam im neka dobra pitanja. Nekoliko dana nakon toga dobih čudan negativan predosjećaj. Kroz petnaestak dana mati mi je umrla u mjesecu junu nakon duže bolesti. Savjetovao sam joj da izađe iz Banja Luke i dođe u SAD kod mene, ali nakon dva bezuspješna pokušaja u toku rata, odlučila je da ostane u Banja Luci i tamo provede ostatak života. Preživila je i strahote Drugog svjetskog rata pa joj je rat ovaj put nametnuo golem stres imajući u vidu njene godine. Ipak, jasno je znala da je najgore prošlo, a samo radi lošeg zdravlja nije mogla da putuje u inostranstvo... Ja sam imao veliku sreću da na vrijeme stignem iz Amerike na njenu dženazu koja se održala u poznatom banjalučkom mezarju Stupnica. Nekoliko prolaznika kolima je pritisnulo sirene... Umro musliman pa im to stvara veselje. Premda je prestao klanjati dženaze, omiljeni muftija banjalučki Ibrahim ef. Halilović je izašao i klanjao njenu dženazu. Ja sam mu bio veoma zahvalan... Četrdeset dana kasnije i on je

preselio na Ahiret nakon srčanog udara, a pošto lokalne vlasti nisu dozvolili da se ukopa na zemljištu džamije "Ferhadije", ukopan je u Sarajevu.

Čak i šest godina kasnije nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, nepravda i netrpeljivost prema Bošnjacima još uvijek postoji. Protjerane osobe se dovoljno brzo ne vraćaju na svoja ognjišta jer nema za njih poslova. Od čega će da žive? Može da se kaže da i protokolu povratka nedostaje istinski humanizam. **Ja sam se lično uvjerio da srpske vlasti u RS usporavaju povratak izbjeglica**, podbacuju nam gdje god mogu, oduzimaju našu zemlju, **a SFOR im udovoljava gdje treba i gdje ne treba. Tu se može kreditovati i Međunarodna zajednica jer je svojom jednostranim djelima Bošnjacima-muslimanima Bosne i Hercegovine nanijela veliku nepravdu i štetu.** U materijalnom smislu, to Jugoslavija i oni koji su nam nametnuli rat i agresiju na Bosnu, trebaju nadoknaditi.

REGISTAR SKRAĆENICA

I MANJE POZNATIH POJMOVA

- AR	Autonomna regija
- AR BK	Autonomna regija Bosanska krajina
- BK	Bosanska krajina
- BL	Banja Luka
- BANIJA	Područje u Hrvatskoj uz sjeverozapadnu granicu BiH
- CK	Crveni križ
- CK SK	Centralni komitet saveza komunista
- CSB	Centar službi bezbjednosti (policija)
- EZ	Evropska Zajednica
- GO	Glavni odbor
- GV	Građansko vijeće
- HDZ	Hrvatska Demokratska Zajednica
- HZ"HB"	Hrvatska Zajednica "Herceg-Bosna"
- HVO	Hrvatsko vijeće obrane
- INCEL	Industrija celuloze i papira
- ICRC	International Committee Red Cross
- IO IZ	Izvršni odbor Islamske zajednice
- IZ	Islamska zajednica
- JNA	Jugoslovenska Narodna Armija
- K	Korpus
- KARITAS	Katolička humanitarna organizacija
- KDM "PREPOROD"	Kulturno Društvo Muslimana
- KGB	Ruska obavještajna služba
- KOS	Kontraobavještajna služba JNA
- KŠ	Krizni štab
- KV	Kotor Varoš
- LBS	Liberalna Stranka
- MBO	Muslimanska Bošnjačka Organizacija
- MCK	Međunarodni Crveni križ (ICRC)
- MDD	Muslimansko Dobrotvorno Društvo
- MHD	Muslimansko Humanitarno Društvo
- MZ	Mjesna zajednica
- NIN	Nedjeljne informativne novine
- OG	Oružana grupa

-	OS	Oružane snage
-	OŠ	Općinski štab
-	OUN	Organizacija Ujedinjenih Nacija
-	RBiH	Republika Bosna i Hercegovina
-	RH	Republika Hrvatska
-	RO	Regionalni odbor
-	SAO	Srpska autonomna oblast
-	SB	Savjet bezbjednosti
-	SDA	Stranka Demokratske Akcije

SADRŽAJ

IMPRESUM

Muharem Krzić,
Osman Selak, Bedrudin Gušić,
Muhamed Sadiković, Hamdija Todorovac
SVJEDOČITI ZLOČIN I BOSNOLJUBLJE

Izdavač:
"BOŠNJAČKA LIGA" - Pokret za ravnopravnost
Istraživačko - dokumentacioni centar

Za izdavača:
Irfan Ajanović, predsjednik

Recenzent:
Fatmir Alispahić,
Dr. Ševko Međedović
Roy Gutman

Lektor - redaktor:
Samir Pašić

Korektor:
Lejla Osmanković

Naslovna strana i DTP:
Edin Ajanović

Štampa:
BEMUST

Za štampariju:
Mustafa Bećirović, direktor
Tiraž: 1000 komada

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-94
341.485(497.6 Banja Luka)"1992/1994"

SVJEDOČITI zločin i bosnoljublje / Muharem Krzić ... [et al.]. - Sarajevo : Bošnjačka liga, Pokret za ravnopravnost, 2003. - 483 str. : ilustr. ; 23 cm. - (Biblioteka Dokumenti / Bošnjačka liga, Pokret za ravnopravnost)

Geneza zločina / Irfan Ajanoivić: str. 11-22. - Muharem Krzić: str. 25
1. Krzić, Muharem
COBISS.BH-ID 12356614

SOLIDARITY INTERNATIONAL FOR HUMAN RIGHTS (SIHR)

SIHR je nezavisna, nepolitička, neprofitna grupa za ljudska prava osnovana 1992. godine s ciljem promoviranja univerzalnih vrijednosti kojima se unapređuju i štite fundamentalna ljudska prava.

SIHR nastoji skrenuti pažnju javnosti na kršenja ljudskih prava nad određenim grupama ljudi, usmjeravajući svoj rad prevashodno na izbjeglice, humanitarne i dobrotvorne agencije i udruženja; također pruža podršku pojedincima u borbi za odbranu njihovih prava i za prestanak kršenja istih.

Centralni ured SIHR se nalazi u Washingtonu (SAD), dok su predstavništva i kontakt-mjesta razgranata po drugim regionima i zemljama. SIHR dijeli uvjerenje da je neophodno podići razinu opće svijesti i uvažavanja principa ljudskih prava, putem širenja znanja o ugovorima iz domena međunarodnih ljudskih prava i njihovih univerzalnih vrijednosti, kao ključne komponente samog sprovođenja ovih prava.

Naš je konačni cilj približiti se globalnom miru zasnovanom na pravdi, kao i globalnom razumijevanju zasnovanom na uzajamnom uvažavanju i poštovanju.

Naši principi podržavaju ljudska prava!

Naša solidarnost uzdiže ljudsko dostojanstvo!

Solidarity International
1220 L Street, N.W.
STE 100-400
Washington, DC 20005, USA
Telephone: 202-347-9801
Fax: 202-347-9800
Solidarityus@aol.com